Kokand University

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYANI O‘QITISHDA INNOVATSION VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

MATERIALLAR TO‘PLAMI

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYANI O‘QITISHDA INNOVATSION VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

Qo‘qon-2025

UO‘K: 37.091.33:159.9:004(06)
KBK 74.5

Qo‘qon universiteti direktori
G‘.E.Zohidov tahriri ostida

Tahrir kengashi:

1. **Xolboy Ibraimov** – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti direktori, pedagogika fanlari doktori, akademik.
2. **Zebo Qobilova** – Qo‘qon universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.
3. **Boqijon To‘xliyev** - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor**.**
4. **Feruza Akramova** - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor.
5. **Rahmon Qo‘chqorov** - Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi.
6. **Jamoliddin Qambarov** – Qo‘qon universiteti akademik ishlar bo‘yicha prorektori, iqtisod fanlari doktori (DSc), dotsent.
7. **Dono Babayeva** – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor.
8. **Feruza Qo‘chqorova** - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor.
9. **Akmal Sattarov** - pedagogika va psixologiya kafedrasi mudiri, dotsent.
10. **Akmal Mahkamov** – ta‘lim kafedrasi mudiri, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent.
11. **Boburmirzo Xursanaliyev** – Qo‘qon universiteti ilmiy tadqiqotlar departameni boshlig‘i, iqtisod fanlari
12. **Musharraf Imomaliyeva** – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori.

Konferensiya materiallarini nashrga tayyorlaganlar:

H.Orziqulov, G.Ashurova, F.Anvarov, N.Usmonova, G.Eshonqulova

NAJOT -TA’LIMDA

G‘ofurjon Zohidov,

Qo‘qon universiteti direktori

Assalomu alaykum, hurmatli professor-o‘qituvchilar, aziz mehmonlar, ilmiy jamoatchilik va konferentsiya ishtirokchilari!

Barchangizni “**Pedagogika va psixologiyani o‘qitishda innovatsion va raqamli texnologiyalarning o‘rni**” mavzusidagi ilmiy-amaliy konferentsiyaning ochilish marosimi bilan chin dildan muborakbod etaman!

Bugungi tadbirimiz ta’lim va tarbiya sohasidagi dolzarb masalalarni muhokama qilish, ilmiy g`oyalar va amaliy tajribalarni o`zaro almashishga xizmat qiladigan muhim ilmiy maydon sifatida katta ahamiyat kasb etadi. Hozirgi zamon ta’limi jamiyatning barcha sohalari kabi tez sur’atlarda raqamli yo`nalish sari intilayotgan bir davrda yashayotir. Bu jarayonda pedagogika va psixologiya fanlari nafaqat ta’lim tizimining asosiy negizi, balki yangi avlod fikrlashi, dunyoqarashi va shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi omil bo`lib xizmat qilmoqda. Shu ma’noda, ta’lim jarayoniga innovatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat fanlarning zamonaviy ta’lim standartiga mos ravishda rivojlanishini ta’minlaydi, balki o`qituvchi va talaba o`rtasidagi muloqot madaniyatini yangi bosqichga olib chiqadi. Bu esa ta’lim sifatini oshirish, mustaqil fikrlaydigan va ijodkor yoshlarni tarbiyalashning eng samarali yo`llaridan biridir.

Hurmatli ishtirokchilar! So`nggi yillarda yurtimizda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagog kadrlarning malakasini oshirish, ilmiy faoliyatni qo`llab-quvvatlash borasida ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda. “Raqamli universitet”, “Elektron ta’lim platformalari”, “Innovatsion pedagogika markazlari” kabi loyihalar soha rivojiga yangi sur’at bag`ishlamoqda. Shu nuqtai nazardan, bugungi konferentsiyaning mavzusi – nafaqat dolzarb, balki ta’lim tizimimiz taraqqiyotining strategik yo`nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki innovatsion texnologiyalar – bu nafaqat yangi usullar, balki yangi tafakkur, yangi yondashuv, yangi mas’uliyat madaniyati demakdir.

Bugungi tadbirda ilmiy izlanishlar natijasida yaratilgan ilmiy maqolalar, tajribalar va amaliy tavsiyalar kelgusida ta’lim jarayonini takomillashtirishda muhim manba bo`lib xizmat qiladi, deb ishonaman.

Aziz hamkasblar va do`stlar! Sizlarning ilmiy faoliyatingiz, tashabbusingiz va fidoyiligingiz tufayli butun oliy ta’lim tizimi yangi yutuqlarga erishmoqda. Har biringizning ilmiy mehnatingiz ortida yosh avlod taqdiri, mamlakatimiz kelajagi, milliy tafakkurni boyitishga qaratilgan ezgu maqsad mujassam.

Shu fursatdan foydalanib, konferentsiyani tashkil etishda faol ishtirok etgan hamkasblarimizga, hamkor oliy ta’lim muassasalari va ilmiy markazlarga, ilmiy kengash a’zolari va barcha qatnashchilarga minnatdorchilik bildiraman.

Barchangizga yangi ilmiy g`oyalar, ilhom, muvaffaqiyat va faoliyatingizda yanada katta zafarlar tilayman!

Konferensiya ishiga omad va samara tilayman! E’tiboringiz uchun katta rahmat!

MILLIY TARBIYA - BUYUK TUYG‘U

Xolboy Ibraimov,

Qori Niyoziy nomidagi

Tarbiya pedagogikasi milliy instituti direktori

Pedagogika fanlari doktori, akademik

Assalomu alaykum, hurmatli mehmonlar, aziz olimlar, ustozlar va talaba-yoshlar!

Bugun biz Qo‘qon Universitetida “Pedagogika va psixologiyani o‘qitishda innovatsion va raqamli texnologiyalarning o‘rni” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyada to‘planib turibmiz. Ushbu nufuzli anjuman, albatta, yoshlarimiz uchun katta ilmiy maktab, tajriba almashish maydoni va kelajak sari dadil qadamdir. Bugungi kunda dunyo ta’limi raqamli texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar asosida yangilanib bormoqda. Bunday islohotlar jarayonida bizning farzandlarimiz — yangi avlod vakillari — ilm orqaligina yuksak marralarni zabt etishlari, har qanday orzularini ro‘yobga chiqarishlari mumkin. Zero, “ilm — barcha eshiklarning kaliti”, degan hikmat bejiz aytilmagan.

Hurmatli ishtirokchilar! Ta’lim va tarbiya uzviy tushunchalardir. Innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalar, yangi pedagogik tizimlar bilan bir qatorda milliy tarbiya va vatanparvarlik ham har bir yoshning hayotida muhim o‘rin tutadi. Biz yoshlarga shunchaki bilim emas, balki Vatanga muhabbat, millatga sadoqat, xalqiga fidoyilik tuyg‘usini singdirishimiz kerak. Chunki vatanparvarlik — bu shunchaki so‘z emas, balki inson qalbida yashaydigan, uning niyatida, mehnatida, hayot tarzida namoyon bo‘ladigan buyuk tuyg‘udir. Har bir yosh shunday deb o‘ylashi lozim: “Men shu yurtda tug‘ildim, shu zamin meni voyaga yetkazdi, demak, Vatanimni gullatish, uni yuksaltirish mening burchimdir.”

Kimdir me’mor, kimdir shifokor, kimdir olim bo‘ladi, lekin barchamizning yagona maqsadimiz — o‘z Vatanimizga sadoqat bilan xizmat qilishdir.

Hurmatli tadbir ishtirokchilari! Qo‘qon Universiteti tomonidan tashkil etilgan ushbu xalqaro konferensiya nafaqat ilmiy almashinuv, balki yoshlarni ijodkorlik, yangilik sari intilish va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash yo‘lida katta ahamiyatga ega. Barchangizni ushbu ilmiy anjuman bilan chin qalbdan tabriklayman!

Sizlarga sog‘lik, ijodiy ilhom, yurtimiz ravnaqi yo‘lida muvaffaqiyatlar tilayman.Yurtimiz, xalqimiz, ta’lim tizimimiz yanada yuksak cho‘qqilarni zabt etsin! Ona Vatanimizga sadoqat, millatimizga faxr, tilimizga hurmat — mana, bizni birlashtiradigan eng yuksak qadriyatdir!

JADIDLAR MEROSI — ZAMONAVIY TA’LIM VA MA’RIFAT SARI YO‘L

Temur Xo‘ja Usmonxo‘ja o‘g‘li,

Michigan davlat universiteti professori (AQSH)

Assalomu alaykum, hurmatli ustozlar, aziz talabalar va qadrli mehmonlar!

Sizlarni bugungi Xalqaro anjuman munosabati bilan chin yurakdan tabriklayman. Bunday nufuzli ilmiy uchrashuvning O‘zbekiston zaminida o‘tkazilayotgani — ta’lim sohasidagi islohotlarning amaliy ifodasidir.

Bugun sizlarning ilmiy izlanishlaringiz, yangi g‘oyalar va tajribalar almashuvi orqali pedagogika sohasida yangi sahifalar ochilmoqda. Bunday tadbirlar ta’lim tizimining jahon tajribasi bilan uyg‘un rivojlanishiga, yoshlarimizning ma’naviy-ma’rifiy kamolotiga xizmat qiladi.

Hurmatli ishtirokchilar!

Shu o‘rinda tariximizga, milliy uyg‘onish davriga — Jadidlar harakatiga murojaat etmasdan iloj yo‘q. Bundan qariyb yuz yil avval bizning ma’rifatparvar ajdodlarimiz — jadid ziyolilari ham xuddi shunday hayajon va umid bilan xalqimizni ilmga, zamonaviy ta’limga da’vat etganlar. Ular o‘sha davrning eng ilg‘or Yevropa ta’lim tizimlarini o‘rganib, yurtimizda yangi maktablar ochganlar. Jadidlar xalqni jaholatdan chiqarish, yoshlarni ilm, ma’rifat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash uchun butun umrlarini bag‘ishlaganlar. Afsuski, o‘sha paytdagi mustabid tuzum — avval chor Rossiyasi, keyin esa sovet mafkurasi — ularning yo‘liga to‘siq bo‘ldi. 1940-yillarga kelib, bu fidoyi zotlarning ko‘pchiligi qatag‘on qilindi, ularning ezgu niyatlari yarim yo‘lda to‘xtadi.

Ammo bugun — mustaqillik davrida — biz ularning orzularini davom ettirmoqdamiz. Ilm va ma’rifat, vatanparvarlik va yangilik sari intilish — jadidlar merosining davomidir.

Hurmatli anjuman qatnashchilari!

Sizlarning bugungi ishtirokingiz, ilmga bo‘lgan muhabbatingiz, yangilik yaratish istagingiz — mana shu tarixiy orzuning davomidir.

Men bugungi xalqaro anjumanda muhokama qilinayotgan mavzular samarali bo‘lishiga, o‘zaro tajriba almashuvlar esa yangi ilmiy yutuqlarga yo‘l ochishiga chuqur ishonaman.Shuningdek, shaxsiy bir faxr bilan aytmoqchimanki — mening

otam buxorolik, onam esa qo‘qonlikdir. Shu bois men uchun bu zamindan chiqayotgan ilmiy tashabbuslar va ma’naviy qadriyatlar alohida qadrli.

Barchangizga muvaffaqiyat, mustahkam sog‘lik va yangi ijodiy g‘alabalar tilayman! Ta’lim va tarbiya sohasidagi sa’y-harakatlaringiz yurtimiz ravnaqi, yoshlar kamoloti uchun xizmat qilsin!

O‘QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA BESH O‘LCHOVLI TA’LIMNING AHAMIYATI

Uon Don Yon,
Koreyadagi KAISTda Kelajakdagi ta’lim tadqiqoti qo‘mitasi raisi,
Mo‘g‘iliston xalqaro universiteti prezidenti

Assalomu alaykum, hurmatli ta’lim sohasi vakillari, aziz hamkasblar!

Bugungi shu muhim xalqaro ta’lim konferensiyasida sizlarga murojaat etish men uchun katta sharafdir.

O‘zbekiston — uzoq tarixga, boy madaniyat va bebaho an’analarga ega go‘zal mamlakatdir. Ishonchim komilki, ushbu bebaho qadriyatlar va milliy an’analar kelajakdagi yanada yuksak taraqqiyotning mustahkam poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi anjuman yosh avlod qalbida milliy qadriyatlarga sadoqat, vatanparvarlik va insoniylik tuyg‘ularini uyg‘otuvchi ilhom manbai bo‘lishiga chin dildan umid qilaman.

Insonlarning ta’limni qabul qilish darajasi turlicha bo‘ladi. Ta’lim sifati qay darajada yuqori bo‘lmasin, ba’zi o‘quvchilar uni to‘liq singdirishlari qiyin kechadi. Bu jarayonni men shunday misol bilan ifodalayman: “Qanchalik yaxshi urug‘ ekmang, agar tuproq tayyor bo‘lmasa, mo‘l hosil olish mushkul.”

Har bir dehqon urug‘ sochishdan oldin dalani yumshatadi, zaminni tayyorlaydi. Ta’lim jarayonida ham xuddi shu tamoyil amal qiladi. Agar biz yoshlar qalbiga milliy va insoniy qadriyatlar urug‘ini ekmoqchi bo‘lsak, avvalo ularni bu qadriyatlarni qabul qila oladigan darajaga yetkazishimiz kerak.

Shunday bo‘lsa, savol tug‘iladi: qanday qilib o‘quvchining ta’limni qabul qilish qobiliyatini oshirish mumkin? Men bunga javob sifatida so‘nggi 30 yil davomida olib borgan ilmiy-amaliy izlanishlarimdan kelib chiqib aytaman: buni to‘suvchi besh asosiy to‘siq mavjud.

Ular quyidagilardir:

1. Salbiy fikrlash,
2. Jismoniy diqqatning yetishmasligi,
3. Idrokning buzilishi,
4. Intellektual biryoqlamalik,

5. O‘zini boshqarish va munosabatlarni tiklash ko‘nikmasining sustligi.

Agar biz ta’lim jarayonida mana shu besh muammoni bartaraf etsak, o‘quvchining idrok qobiliyati, ya’ni ta’limni qabul qilish salohiyati oshadi.

So‘nggi o‘ttiz yil ichida men bu muammolarni bartaraf etuvchi “Besh o‘lchovli ta’lim tizimi”ni ishlab chiqdim va uni 10 dan ortiq mamlakatda muvaffaqiyatli tatbiq etdim.Masalan, Xitoyda o‘quvchilarning eng past ko‘rsatkichga ega sinfi ushbu tizim orqali ikki yil ichida eng yuqori natijaga erishdi. Mongoliyada ko‘chalarda yashovchi bolalar bu metod orqali bir yarim yil ichida oddiy maktab o‘quvchilaridan yuqori baholarga erishdilar.Koreyada esa universitetga kirish imkoniyati atigi 5 foiz bo‘lgan o‘quvchilarning 92 foizi uch yil ichida o‘z orzu qilgan oliygohlariga kirishga muvaffaq bo‘ldilar.

Bugungi kunda bu tizim Ruanda (Afrika) va Kaliforniya (AQSh)da ham qo‘llanilmoqda va ijobiy natijalar bermoqda. Biz isbotladikki, besh o‘lchovli kompleks ta’lim inson xarakterini o‘zgartiradi, shaxs qobiliyatini oshiradi va jamiyatga foydali, vatanparvar insonni shakllantiradi.

Bu yondashuv orqali insonlar o‘zaro munosabatlarida iliqlik va ishonchni tiklaydilar, shaxsiy manfaatdan ustun bo‘lgan xalq va Vatanga muhabbat hissi kuchayadi.Hurmatli anjuman ishtirokchilari!

Sun’iy intellekt va texnologiyalar inson hayotini keskin o‘zgartirayotgan hozirgi davrda bizga insonparvarlikni, axloqni va ruhiy kamolotni yuksaltiruvchi ta’lim zarur.

Koreya Fan va Texnologiyalar Instituti — KAIST tomonidan 2017-yilda e’lon qilingan “Kelajak ta’lim strategiyasi” hisobotida ham besh o‘lchovli ta’lim tizimi inson salohiyatini to‘liq ochib beruvchi eng muhim yo‘nalish sifatida e’tirof etilgan.

Men chin dildan umid qilamanki, bu ta’lim tizimi O‘zbekiston ta’lim tizimida ham samarali qo‘llaniladi. U yosh avlodni mustaqil fikrlovchi, innovatsion tafakkurli, milliy qadriyatlarga sadoqatli insonlar etib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Keling, barchamiz birgalikda yoshlarimizni Vatanga sadoqatli, insonparvar va yuksak ma’naviyatli avlod sifatida tarbiyalaylik!

E’tiboringiz uchun rahmat!

1-SHO‘BA: PEDAGOGIK JARAYONGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI INTEGRATSIYA QILISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ ИНТЕГРАЦИИ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС С УЧЁТОМ ТОЛЕРАНТНОСТИ

Азимова Машхурахон Ходжиевна, заведующая кафедрой государственного образовательного учреждения «Ходжандский государственный университет имени академика Бабажана Гафурова», кандидат педагогических наук, доцент

Аннотация: *в статье речь идёт о проблемах интеграции цифровых технологий в современном образовании. Сделан акцент на совершенствование коммуникативной толерантности у студентов. Предложены пути и решения интеграции цифровых технологий в педагогический процесс с учётом толерантности.*

Ключевые слова: *проблема, решение, цифровые технологии, образование, совершенствование, толерантность, преподаватель, студент.*

Annotatsiya: *ushbu maqola raqamli texnologiyalarni zamonaviy ta’limga integratsiyalash muammolarini ko‘rib chiqadi. O‘quvchilarning kommunikativ bag‘rikengligini oshirishga e’tibor qaratiladi. Tolerantlikni hisobga olgan holda raqamli texnologiyalarni o‘qitish jarayoniga integratsiyalash yo‘llari va yechimlari taklif etiladi.*

Kalit so‘zlar: *muammo, yechim, raqamli texnologiyalar, ta’lim, takomillashtirish, bag‘rikenglik, o‘qituvchi, talaba.*

Abstract: *this article addresses the challenges of integrating digital technologies into modern education. Emphasis is placed on improving students' communicative tolerance. Paths and solutions for integrating digital technologies into the teaching process, taking into account tolerance, are proposed.*

Key words: *problem, solution, digital technologies, education, improvement, tolerance, teacher, student.*

В современном мире цифровизация затрагивает все сферы жизни, в том числе и образование. Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс предоставляет уникальные возможности для повышения качества обучения и воспитания.

К основным цифровым инструментам относятся: интерактивные доски, образовательные платформы, электронные учебники и онлайн-курсы.

Успешное внедрение цифровых технологий в образовательные учреждения способствовали улучшению уровня знаний и мотивации студентов. Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс требует совместных усилий всех участников образовательной системы. Только при условии активного сотрудничества и взаимной поддержки можно будет достичь значительных результатов, обеспечив высокое качество образования и подготовку студентов к жизни и работе в условиях цифровой трансформации. Поскольку цифровизация образования является не только вызовом, но и огромной возможностью для создания более эффективной, гибкой и доступной системы обучения.

Педагоги отмечают такие преимущества, как доступ к широкому спектру образовательных ресурсов, возможность персонализации обучения и улучшение взаимодействия со студентами. В то же время, они сталкиваются с проблемами, такими как технические сложности, недостаток навыков работы с новыми технологиями и сопротивление изменениям со стороны преподавателей.

Особое внимание уделяется анализу проблем, связанных с интеграцией цифровых технологий. Одной из ключевых проблем является нехватка технической поддержки и инфраструктуры в образовательных учреждениях. Педагоги часто сталкиваются с устаревшим оборудованием и недостаточной скоростью Интернет-соединения, что затрудняет эффективное использование цифровых инструментов.

Значимой проблемой является необходимость постоянного повышения квалификации учителей для освоения новых технологий и методик их применения в учебном процессе. Перспективы успешной интеграции цифровых технологий в образовательный процесс зависят от систематического подхода к обучению педагогов, обеспечения необходимыми ресурсами и технической поддержкой, а также создания благоприятной среды для внедрения инноваций. Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс является сложным и многогранным процессом, требующим координированных усилий всех участников образовательного процесса. Успешное внедрение технологий зависит от готовности педагогов адаптироваться к новым условиям, а также от обеспечения необходимой инфраструктуры и поддержки.

Значимость продолжения исследований в этой области для разработки эффективных стратегий и методик, направленных на улучшение качества образования в условиях цифровой трансформации. В последние десятилетия цифровые технологии стремительно меняют все сферы жизни, включая образование. Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс стала одним из ключевых направлений развития современной школы и высшего образовательного учреждения. Этот процесс сопровождается как значительными достижениями, так и серьезными вызовами для педагогов, которые вынуждены адаптироваться к новым условиям и требованиям.

Цифровые технологии предоставляют уникальные возможности для улучшения качества образования:

Во-первых, они значительно расширяют доступ к образовательным ресурсам. Онлайн-библиотеки, образовательные платформы и цифровые учебники предоставляют студентам доступ к огромному количеству информации, что способствует более глубокому и разнообразному обучению. Преподаватели могут использовать интерактивные доски, планшеты и компьютеры для проведения занятий, что делает образовательный процесс более наглядным и увлекательным.

Во-вторых, цифровые технологии способствуют персонализации обучения. Используя адаптивные образовательные платформы,

преподаватели могут разрабатывать индивидуальные учебные программы, учитывающие потребности и уровень подготовки каждого студента.

В-третьих, цифровые технологии улучшают взаимодействие между преподавателями и студентами. Онлайн-платформы позволяют легко обмениваться учебными материалами, выполнять и проверять домашние задания, проводить тестирования и обсуждения, что способствует более активному вовлечению студентов в учебный процесс и улучшает обратную связь. Многие педагоги уже успешно интегрировали цифровые технологии в свою практику и отмечают положительные изменения. Они используют разнообразные онлайн-ресурсы для подготовки и проведения учебных занятий, внедряют электронные дневники и журналы, что упрощает учет успеваемости и посещаемости. Преподаватели также активно используют социальные сети и мессенджеры для общения со студентами и родителями, что способствует улучшению коммуникации и повышению прозрачности образовательного процесса. Опыт успешного использования цифровых технологий показывает, что они могут значительно повысить эффективность обучения. Например, использование интерактивных досок и проекторов позволяет наглядно демонстрировать учебные материалы, проводить виртуальные экскурсии и эксперименты, что делает учебные занятия более интересными и запоминающимися. Адаптивные образовательные платформы позволяют преподавателим более точно оценивать прогресс студентов и корректировать учебные программы в реальном времени.

Несмотря на значительные преимущества, интеграция цифровых технологий в образовательный процесс сопряжена с рядом проблем, одной из которых является нехватка технической инфраструктуры в высших образовательных учреждениях. Во многих школах и университетах отсутствует необходимое оборудование, а скорость интернет-соединения оставляет желать лучшего. Это значительно затрудняет использование цифровых технологий на практике. Еще одной серьезной проблемой является недостаток цифровой грамотности у педагогов. Многие преподаватели не имеют достаточного опыта и навыков работы с новыми технологиями, что делает их интеграцию сложной и неэффективной. Важно организовать систематическое обучение и повышение квалификации педагогов, чтобы они могли уверенно использовать цифровые инструменты в своей работе. Кроме того, существует проблема сопротивления изменениям со стороны части педагогического сообщества. Некоторые преподаватели скептически относятся к цифровым технологиям, считая их ненужными или даже вредными для учебного процесса. Это связано с недостатком информации о преимуществах и возможностях новых технологий, а также с боязнью потери традиционных педагогических методов. Для преодоления данного недостатка необходимо постоянно проводить с преподавателями, особенно, старшего поколения, обучающие семинары, мастер-классы, курсы повышения квалификации.

Для успешной интеграции цифровых технологий в образовательный процесс необходимо систематическое и комплексное подход. *Во-первых,*

требуется модернизация технической инфраструктуры учебных заведений. Обеспечение школ и университетов современным оборудованием и быстрым интернетом должно стать приоритетной задачей. Это позволит создавать благоприятные условия для использования цифровых технологий. *Во-вторых,* важно организовать систематическое обучение и повышение квалификации педагогов. Преподаватели должны иметь возможность регулярно проходить курсы по цифровой грамотности, изучать новые образовательные платформы и технологии. Это позволит им более эффективно интегрировать цифровые инструменты в свою работу. *В-третьих,* необходимо создавать благоприятную среду для внедрения инноваций. Это включает в себя как поддержку со стороны администрации учебных заведений, так и создание сообществ педагогов, где преподаватели могли бы обмениваться опытом и идеями. Важно также информировать педагогов о преимуществах и возможностях цифровых технологий, чтобы снизить уровень сопротивления изменениям. *В-четвертых,* стоит уделять внимание разработке и внедрению адаптивных образовательных программ. Использование индивидуализированных подходов к обучению позволяет более эффективно использовать возможности цифровых технологий и добиваться лучших результатов.

На наш взгляд, к ведущим цифровым технологиям, которые наиболее перспективны для дальнейшего внедрения в образовательную практику высшей школы относятся:

1. Искусственный интеллект и персонализированные системы обучения. Некоторые платформы, например, Socratic by Google или Khan Academy, используют искусственный интеллект для анализа прогресса студентов и предлагают материалы, основанные на их индивидуальных потребностях и темпах обучения. Это помогает сосредоточиться на сложных темах и быстрее устранить пробелы в знаниях.

2. Виртуальные и дополненные реальности (VR и AR). Студенты, особенно технических и медицинских специальностей, могут использовать VR и AR для симуляций. Такие инструменты дают возможность проводить эксперименты и исследования в условиях, которые сложно или невозможно воссоздать в реальной жизни.

3. Онлайн-сервисы для тайм-менеджмента и организации задач. Приложения вроде Trello, Todoist, Notion помогают студентам структурировать учебные задания, выставлять приоритеты и контролировать дедлайны. Эффективная организация времени особенно важна при больших объемах учебного материала и частых сроках сдачи проектов.

4. Подкасты и видеоканалы образовательного характера. Платформы, такие как YouTube или Spotify, предлагают множество подкастов и видеоканалов, посвященных различным академическим дисциплинам. Это отличный способ получать дополнительную информацию в удобном формате, будь то во время прогулки или поездки в университет.

5. Инструменты для визуализации данных. Для студентов, работающих с большими объемами данных, полезными окажутся такие программы, как

Tableau, Microsoft Power BI или Google Data Studio, которые помогают визуализировать и анализировать данные. Также необходимо отметить, что для повышения эффективности образовательного процесса необходимо усиление работы в следующих направлениях: Создание и внедрение виртуальных лабораторий и симуляций для практического обучения.

Еще одна ключевая основа обучения – это виртуальные лаборатории и симуляции, которые позволяют студентам развивать практические навыки в промышленной среде. Виртуальные симуляции позволяют моделировать ситуации, которые сложно или даже невозможно воспроизвести в реальности, что открывает студентам совершенно новые возможности для обучения. Практика в виртуальных лабораториях позволяет студентам повторять и совершенствовать навыки, не рискуя нанести вред оборудованию или самому себе. Такая форма дает возможность подготовить квалифицированных специалистов, которые не просто учитывают теоретические аспекты, но и готовы к решению данной проблемы. Активная поддержка самостоятельней работы студентов на основе цифровых технологий. Цифровое обучение способствует развитию навыков самостоятельного обучения и цифровой грамотности. Студенты все чаще используют различные онлайн-ресурсы, такие как образовательные платформы, видеолекции, подкасты, форумы и технические приложения, которые позволяют им самостоятельно построить свой образовательный путь. Умение управлять своими образовательными мероприятиями и организовывать учебное время становится необходимым навыком для будущих специалистов. Цифровое обучение также развивает цифровую грамотность – навык, который необходим в условиях современного общества, где многие процессы переводятся в онлайн-формат.

Использование цифровых технологий в учебном процессе помогает студентам осваивать работу с различными платформами и инструментами, что делает их более конкурентоспособными на рынке труда. Усиление и поддержка этических и социальных аспектов обучения. Вместе с тем, рост направлений обучения ставит вопросы о конфиденциальности студентов, их честности и необходимости соблюдения этих академических стандартов. Учебные заведения должны разрабатывать стандарты и политику, которые способствуют защите национальных данных, прозрачности и честности в образовательном процессе. Выводы. Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс представляет собой важный и неизбежный этап развития современной системы образования. Цифровые технологии открывают перед преподавателими и учениками новые горизонты, предоставляя уникальные возможности для повышения качества обучения, персонализации образовательных программ и улучшения взаимодействия между участниками учебного процесса.

Опыт многих педагогов показывает, что использование цифровых инструментов способствует развитию толерантности у студентов, повышению у них мотивации и успеваемости, делает учебные занятия более интерактивными и увлекательными. Однако, наряду с очевидными

преимуществами, интеграция цифровых технологий сопряжена с рядом существенных проблем. Нехватка технической инфраструктуры, недостаток цифровой грамотности у педагогов, а также сопротивление изменениям со стороны педагогического сообщества являются значительными препятствиями на пути к полному и эффективному внедрению цифровых технологий в образование. Для успешного преодоления этих проблем необходим системный и комплексный подход: важно модернизировать техническое оснащение образовательных учреждений, обеспечивая их современным оборудованием и быстрым интернетом. Создание благоприятной среды для внедрения инноваций и развитие сообществ педагогов для обмена опытом и идеями также являются ключевыми факторами успеха. Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс требует совместных усилий всех участников образовательной системы. При этом необходимо постоянно повышать уровень цифровой культуры не только преподавателей, но и студентов. Только при условии активного сотрудничества и взаимной поддержки можно будет достичь значительных результатов, обеспечив высокое качество образования и подготовку студентов к жизни и работе в условиях цифровой трансформации.

Таким образом, цифровизация образования является не только вызовом, но и огромной возможностью для создания более эффективной, гибкой и доступной системы обучения и воспитания студенческой молодёжи.

Литература:

1. Национальная стратегия развития Таджикистана до 2030 года. – Д., 2016.

2. Медетова Р.М. Формирование толерантности у школьников на основе использования национальных традиций: Дис. … д-ра пед. наук. – Т., 2020.

ВЛИЯНИЕ РЕФЛЕКСИВНОГО ПОДХОДА НА РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аспирант, Халмуратова Мухтарам Ульмасовна Кыргызско-Узбекский Международный университет им.Б.Сыдыкова

г.Ош, Кыргызская Республика, muhtaramhalmuratova1@gmail.com

Аннотация: Настоящая статья посвящена исследованию роли рефлексивного подхода в профессиональной подготовке будущих учителей начальных классов как важнейшего средства формирования их культурного мышления. В работе раскрывается содержание понятий «рефлексия» и «культурное мышление», подчеркивается их взаимосвязь в педагогической деятельности. Особое внимание уделяется структурным компонентам культурного мышления — когнитивному, ценностно-смысловому, эмоционально-оценочному и деятельностному, а также механизмам их развития через осознанную рефлексию. Рассматриваются психолого-педагогические условия и методы, обеспечивающие эффективность

применения рефлексивного подхода в процессе профессиональной подготовки: организация самоанализа педагогических действий, ведение рефлексивных дневников, использование кейс-методов и педагогических портфолио. Анализируются результаты исследований, подтверждающих, что развитие рефлексивной культуры способствует формированию профессиональной и культурной компетентности педагога, повышает его готовность к межкультурному взаимодействию, толерантности и осмысленному включению культурных ценностей в образовательный процесс. Делается вывод о том, что интеграция рефлексивного подхода в систему подготовки учителей начальных классов является важнейшим направлением модернизации педагогического образования, ориентированного на личностное развитие, гуманизацию учебного процесса и воспитание культурно зрелой, ответственной личности будущего учителя.

Ключевые слова: рефлексия; рефлексивный подход; культурное мышление; профессиональная подготовка учителей; педагогическая культура; межкультурное взаимодействие; профессиональная компетентность; образовательная среда; личностное развитие.

Annotation This article is devoted to the study of the role of the reflexive approach in the professional training of future primary school teachers as the most important means of shaping their cultural thinking. The paper reveals the content of the concepts of "reflection" and "cultural thinking", emphasizes their interrelation in teaching. Special attention is paid to the structural components of cultural thinking — cognitive, value-semantic, emotional-evaluative and activity-based, as well as the mechanisms of their development through conscious reflection. The psychological and pedagogical conditions and methods that ensure the effectiveness of the reflexive approach in the process of professional training are considered: the organization of self-analysis of pedagogical actions, the maintenance of reflexive diaries, the use of case methods and pedagogical portfolios. The article analyzes the results of research confirming that the development of reflexive culture contributes to the formation of professional and cultural competence of a teacher, increases his readiness for intercultural interaction, tolerance and meaningful inclusion of cultural values in the educational process. It is concluded that the integration of a reflexive approach into the primary school teacher training system is the most important direction for the modernization of teacher education, focused on personal development, humanization of the educational process and the upbringing of a culturally mature, responsible personality of the future teacher.

Keywords: reflection; reflective approach; cultural thinking; professional teacher training; pedagogical culture; intercultural interaction; professional competence; educational environment; personal development.

Введение

Современные образовательные процессы всё более ориентированы не только на передачу знаний, но и на развитие личности, её ценностей, культурной осознанности и способности к критическому и рефлексивному мышлению. В этом контексте развивающееся культурное мышление становится частью профессиональной компетентности педагога. Рефлексивный подход — как способ включения педагога в осознание собственных действий, ценностей, способов мышления — способен значительно обогатить этот аспект подготовки.

Цель статьи — раскрыть, каким образом рефлексивный подход влияет на развитие культурного мышления будущих учителей начальных классов,

какие условия и методы наиболее эффективны, и какие эмпирические свидетельства существуют на эту тему.

Понятие рефлексии и рефлексивной культуры в педагогике и психологии заключается в том что, это процесс осознания, анализа и оценки своих мыслей, действий, чувств, способов познания и обучения.

Рефлексивная культура учителя — совокупность устойчивых привычек, навыков, убеждений, позволяющих ему регулярно проводить самоанализ, корректировать свою деятельность, видеть альтернативы, учитывать обратную связь, работать над собственным развитием. Различают личностную, интеллектуальную, профессиональную и межкультурную рефлексию.

Культурное мышление: что это и какие компоненты

• **Культурное мышление** — понятие, связанное с осознанностью культурных контекстов, пониманием разнообразия, соотношением традиций и инноваций, способностью к межкультурному диалогу.

• Компоненты культурного мышления могут включать:

1. **Знание культуры** — исторических, социальных, этнических, религиозных аспектов.
2. **Культурную чувствительность** — умение замечать культурные особенности и различия.
3. **Этическую и ценностно-смысловую ориентацию** — уважение культурных норм и ценностей, способность к эмпатии.
4. **Креативность и гибкость мышления** в культурных контекстах — способность адаптировать, преобразовывать культурные элементы.

Рефлексивный подход является как средство формирования культурного мышления. Через рефлексию будущий учитель получает

возможность осознавать собственные культурные установки, стереотипы, предрассудки, взгляды.

Рефлексия помогает видеть, как культура влияет на восприятие ученика, как школьная среда может быть культурно разнообразной, и как взаимодействие культур влияет на учебный процесс.

Методы рефлексивной деятельности (рефлексивный дневник, анализ случаев, дискуссии, проекты, межкультурные обмены) формируют у учителя навыки рефлексивного мышления и культурной компетентности.

Условия и методы развития рефлексивной культуры у будущих учителей осуществляется в следующих условиях:

1. **Институциональная поддержка** — образовательные программы, кафедры и методические структуры, ориентированные на развитие рефлексии и культурного мышления.
2. **Педагогические кадры** — наличие преподавателей, умеющих вести рефлексивную работу, модераторов дискуссий, наставников.
3. **Среда практики** — школы и классы, где будущие учителя проходят практику, должны быть открыты разнообразию и культуре, а также предоставлять обратную связь.
4. **Материально-методическое обеспечение** — ресурсы для межкультурных проектов, литература, случаи, педагогические клипы, примеры культурных практик.
5. **Мотивация и личная готовность** — внутренний интерес педагога к самопознанию, межкультурному диалогу и развитию.

На сегодня изучаются методы и технологии рефлексивного дневника, анализ педагогических случаев, проектная деятельность, дискуссии и межгрупповые обмены, игровые технологии и ролевые игры, моделирование педагогической практики с культурным компонентом.

- **Рефлексивные дневники** — это фиксирование собственных переживаний, мыслей, ценностей, ошибок, успехов.
- **Анализ педагогических случаев** — когда будущие учителя разбирают реальные или смоделированные ситуации культурного конфликта или межкультурного взаимодействия.
- **Проектная деятельность** — межкультурные или культурно-ориентированные проекты, требующие исследования культуры, взаимодействия с носителями, включения культурных элементов.
- **Дискуссии и межгрупповые обмены** — групповые обсуждения, семинары, мастер- классы.

- **Игровые технологии и ролевые игры** — симуляции, ролевые ситуации, игры, где есть культурные элементы, необходимость учитывать чужую культуру или ценности.

• **Моделирование педагогической практики с культурным компонентом** — планы уроков, методики, которые сознательно включают культурные аспекты: праздники, локальные традиции, язык, литературное и художественное культурное наследие.

Эмпирические данные и исследования. Приведу несколько примеров из отечественных и зарубежных исследований:

1. **Условия развития рефлексивных навыков у будущих учителей начальных классов (статья из Fargona State University).** В ней анализируются необходимые средства и условия, которые обеспечивают развитие рефлексивных навыков у студентов- учителей.

(journal.fdu.uz)

2. **Формирование рефлексивной культуры будущих учителей начальных классов** (Сальменова А. М., Кариев А. Д.) — исследование, в котором выявлены компетентностные, ценностные, рефлексивные компоненты культуры будущего учителя. (КиберЛенинка)
3. **Рефлексивные технологии в процессе формирования межкультурной компетенции у студентов педагогических программ обучения.** В работе Дьячковой и Кулеш анализируется, как использование технологий, таких как «погружение», проектная деятельность, информационно-компьютерные средства, способствует развитию межкультурной компетентности через рефлексию. (mpsuinfo.ru)
4. **Рефлексивный анализ трудностей в работе учителей начальных классов.** Здесь показано, что у тех учителей, у кого рефлексия развита выше, меньше трудностей с применением инноваций, с применением технических средств, с работой с семьями учащихся, и т.д. (РусНаука)
5. **Рефлексивное мышление как ядро культурной компетентности** (Антонова Л. Е.) — в статье подчеркивается, что рефлексивное мышление выступает центральным элементом в компетенции специалиста, включает культурную чувствительность, умение спора как механизма, проектную деятельность. (Инфоурок)

Эти исследования свидетельствуют, что рефлексивный подход коррелирует с ростом культурной компетентности, лучшею осведомленностью о разнообразии, большей готовностью к межкультурным коммуникациям и большей гибкостью в педагогической практике.

Как показывает анализ теории и практики, влияние рефлексивного подхода на развитие культурного мышления будущих учителей включает в себя следующие эффекты:

• Повышение **самоосознанности**: учители начинают лучше понимать свои культурные установки, предрассудки, что снижает риск культурной слепоты и неосознанного пренебрежения культурным разнообразием.

• Развитие **межкультурной компетенции**: готовность адаптироваться к различным культурным условиям, уважительное отношение к культурным отличиям.

• Улучшение **педагогического мастерства**: методически обоснованные решения, более чуткий подход к учащимся из разных культурных сред, более творческая адаптация учебных материалов.

• Усиление **мотивации к саморазвитию**: учителя с развитой рефлексивной культурой чаще стремятся к дальнейшему профессиональному развитию, участию в семинарах, обмену опытом.

• Повышение качества образовательной среды: более культурно чувствительный климат в классе, уважение к культурным традициям учащихся, интеграция локальной культуры в учебный процесс.

Развитие рефлексивной культуры и культурного мышления — сложный и длительный процесс. Существуют следующие вызовы:

• **Сопротивление изменениям**: как на уровне индивидуальном (учителя, не привыкшие к анализу собственных недостатков), так и системном (учебные планы, стандарты, оценки могут не стимулировать культурную компоненту).

• Недостаток компетенции у преподавателей- наставников, которые

сами могут не владеть рефлексивными навыками или межкультурной грамотностью.

• **Ограничение времени и ресурсов**, особенно в условиях плотной учебной нагрузки, конкуренции стандартов, тестов и др.

• **Оценка результатов культурного мышления** — трудность разработки адекватных критериев и инструментов для измерения.

• **Культурные и социальные барьеры** — предрассудки, ограниченные представления о культурности, моно- культурная среда, преобладание доминирующих культур, недостаток разнообразия в материале и практике.

Выводы и рекомендации

1. Интеграция рефлексивного подхода в учебные программы подготовки учителя. Формирование дисциплин и модулей, ориентированных на развитие культурного мышления через рефлексию.

2. Развитие преподавателей- менторов: проведение тренингов, курсов

повышения квалификации, семинаров по рефлексивным методикам и культурной компетентности.

3. Использование разнообразных методов, таких как проекты, дискуссии, анализ культурных сценариев, ролевые игры, рефлексивные

дневники.

4. Создание среды поддержки рефлексивного развития, включая методические центры, обмен опытом, сотрудничество между ВУЗами и школами, поддержка со стороны образовательных властей.

5. Разработка и внедрение инструментов диагностики культурного мышления и рефлексивной культуры — шкал, анкет, кейс- анализов, самооценочных методик.

6. Акцент на межкультурность: работа с локальной культурой, этнокультурным разнообразием, языками, традициями, а также знакомство с глобальными культурными контекстами.

Перспективы дальнейших исследований

- Эмпирические исследования, основанные на продольных данных, чтобы отследить, как развивается культурное мышление у будущих учителей под влиянием рефлексивных методов на протяжении курса подготовки.
- Сравнительные исследования в разных культурных и национальных контекстах, чтобы понять, какие элементы универсальны, а какие зависят от локальных культурных условий.
- Разработка валидированных инструментов оценки культурного мышления и рефлексивной компетентности.
- Исследование влияния рефлексии не только на личность учителя, но прямо на обучение учеников — как качество обучения, межкультурное взаимопонимание и развитие у школьников культурной идентичности.

Использованная литература

1. Отажанов Ж.М. Условия развития рефлексивных навыков у будущих учителей начальных классов. Farg’ona Davlat Universiteti. (journal.fdu.uz)
2. Сальменова А.М., Кариев А.Д. Формирование рефлексивной культуры будущих учителей начальных классов. (КиберЛенинка)
3. Дьячкова Л.Г., Кулеш Е.В. Рефлексивные технологии в процессе формирования межкультурной компетенции у студентов педагогических программ обучения. (mpsuinfo.ru)
4. Антонова Л.Е. Рефлексивное мышление как ядро культурной компетентности. (Инфоурок)
5. Исследование «Рефлексивный анализ трудностей в работе учителей начальных классов». (РусНаука)
6. Быстрицкая Е. В., Неверкович С. Д. Игропедагогика: формирование рефлексивной и проектной культуры мышления. (Психологическая Газета)
7. Другие: Корепанова М.В., Бизяева А.А.; труды по педагогике

рефлексии и реформированию образования. (journal.fdu.uz)

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Старший преподаватель Абиева Юлдуз Абдумуталовна
Кыргызско-Узбекский Международный университет им.Б.Сыдыкова

г.Ош, Кыргызская Республика

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и методические основы формирования нравственных качеств младших школьников в процессе экономического воспитания как важного направления современного педагогического образования. Раскрывается взаимосвязь нравственного и экономического компонентов воспитания, подчеркивается значение экономической культуры как фактора нравственного становления личности ребёнка. Обосновывается необходимость целостного подхода к воспитанию, где экономические знания и умения формируются не изолированно, а в контексте морально-нравственных ценностей. На основе анализа психолого- педагогических исследований определены педагогические условия, обеспечивающие эффективность данного процесса: системно- деятельностный подход, учет возрастных и индивидуальных особенностей учащихся, сотрудничество семьи и школы, содержательная насыщенность воспитательной работы, разнообразие методов и форм, а также диагностика и рефлексия результатов. Приводятся идеи отечественных педагогов (Л. С. Выготский, В. А. Сластёнин, Н. Е. Щуркова, Т. Б. Боровикова и др.), рассматривавших нравственное воспитание как основу формирования личности. Полученные выводы и результаты исследования могут быть использованы в практике начального образования, при разработке программ экономического воспитания и нравственного развития младших школьников, а также в системе повышения квалификации педагогов.

Ключевые слова: нравственные качества; младшие школьники; педагогические условия; экономическое воспитание; нравственное развитие; воспитательная работа; личностное становление; гуманистическая педагогика; взаимодействие семьи и школы.

Annotation.The article examines the theoretical and methodological foundations of the formation of moral qualities of younger schoolchildren in the process of economic education as an important area of modern pedagogical education. The interrelation of the moral and economic components of education is revealed, and the importance of economic culture as a factor in the moral development of a child's personality is emphasized. The article substantiates the need for a holistic approach to education, where economic knowledge and skills are formed not in isolation, but in the context of moral values. Based on the analysis of psychological and pedagogical research, pedagogical conditions have been identified that ensure the effectiveness of this process: a system-based approach, taking into account the age and individual characteristics of students, family and school cooperation, a rich content of educational work, a variety of methods and forms, as well as diagnosis and reflection of the results. The article presents the ideas of Russian teachers (L. S. Vygotsky, V. A. Slastenin, N. E. Shchurkova, T. B. Borovikova, and others) who considered moral education as the basis for personality formation. The conclusions and research results obtained can be used in the practice of primary education, in the development of programs for economic education and moral development of younger schoolchildren, as well as in the system of teacher training.
Keywords: moral qualities; younger schoolchildren; pedagogical conditions; economic education; moral development; educational work; personal development; humanistic pedagogy; interaction between family and school.

Введение.В современных условиях общественных преобразований особую актуальность приобретает проблема воспитания нравственных качеств у детей. Нравственное становление личности младшего школьника — один из ключевых аспектов начального образования. Особенно интересен аспект формирования нравственности через экономическое воспитание, поскольку экономическое отношение к труду, материальным и духовным ценностям, ответственности и бережливости напрямую связано с нравственными ориентирами и социальными нормами.

Цель статьи — теоретически обосновать педагогические основы формирования нравственных качеств младших школьников в процессе экономического воспитания, выявить ключевые условия, подходы и методы, а также показать идеи исследователей, работавших в этой области.

Задачи:

1. Проанализировать понятие «экономическое воспитание» и его связь с нравственным воспитанием младших школьников.

2. Рассмотреть теоретические подходы и эмпирические исследования по формированию нравственных качеств в младшем школьном возрасте.

3. Выделить педагогические условия,

способствующие формированию нравственных качеств через экономическое воспитание.

4. Предложить методические рекомендации для педагогов и школы. Понятие экономического воспитания и нравственных качеств

Экономическое воспитание понимается как целенаправленный педагогический процесс, направленный на усвоение элементарных экономических знаний, формирование уважительного отношения к труду, природе, материальным и духовным ценностям, развитие ответственности, дисциплинированности, организованности. Это включает когнитивный, нравственный и деятельностный компоненты. ([STUDRES][1])

Нравственные качества младших школьников — черты личности, выражающиеся в отношении к нормам морали, этики, социальной ответственности, честности, доброжелательности, справедливости и т.п. Эти качества проявляются на когнитивном (знания о нормах), эмоционально- оценочном (чувства, мотивация, оценка) и поведенческом уровне (поступки, привычки, реальные действия) — такова структура, признанная в исследованиях. ([НС Портал][2])

Автореферат Смоленского государственного университета (2012 г.), научный руководитель проф. Тамара Боровикова. В нём выделены педагогические условия, способствующие нравственному развитию через экономическое воспитание: целостность процесса, интеграция знаний, убеждений и поведения; возрастной и индивидуальный подход; взаимодействие школы и семьи. ([STUDRES][1])

Работа по ФГОС НОО: реализация нравственно-этических качеств (доброжелательность, справедливость) как личностных результатов обучения.

В исследованиях подчеркивается важность методической системы, которая включает разнообразные методы диагностики, воспитательных мероприятий и внеклассной работы. ([Антиплагиат][3])

Организация внеклассной работы как условие формирования нравственных качеств — Елена Черномазова в экспериментальной работе выявила, что содержательная внеклассная работа, систематичность, мотивационные и операционные условия значительно повышают уровень нравственных представлений и поведения у младших школьников. ([SciPress][4])

Использование сказок и народных произведений как средства нравственного воспитания — их эмоциональная насыщенность, доступность и образность делают их эффективным средством формирования нравственных норм и чувств у младших школьников.

([domznaniya.ru][5])

На основе теории и эмпирических данных можно выделить следующие ключевые педагогические условия, способствующие эффективному формированию нравственных качеств у младших школьников через экономическое воспитание:

1. Целостный системно-деятельностный подход

— экономическое воспитание не как изолированное занятие, а как часть общей системы воспитательной и учебной работы; интеграция когнитивной, нравственной и деятельностной компонент.

— включение экономических тем в разные виды деятельности (уроки, внеурочная работа, домашние задачи, проекты и практические задания).

2. Возрастной и индивидуальный подход

— учет уровня сформированности нравственных представлений, поведения, чувств (низкий, средний, высокий) у каждого ребёнка.

— адаптация методов, форм и содержания в зависимости от возраста, интересов, условий, личностных характеристик.

3. Сотрудничество школы, семьи и внешкольной среды

— домашняя среда играет важную роль (семья как первичная среда нравственного обучения).

— совместные проекты, родительские собрания, кооперация учителей и родителей в деле формирования нравственного сознания.

4. Содержательные и мотивационные условия

— наличие значимого содержания (темы, ситуации, примеры) экономического воспитания, которые актуальны и понятны младшим школьникам.

— использование нравственно значимых ситуаций: практический труд, забота о природе, материальных вещах, бережливость, участие в общественно полезной деятельности.

5. Разнообразие форм и методов

— уроки, проекты, практические задания, игры, обсуждения, ролевые ситуации.

— использование литературы, фольклора, сказок, примеров из жизни, отображающих нравственные и экономические аспекты.

6. Диагностика, рефлексия и обратная связь

— регулярное выявление уровня нравственных качеств — через наблюдения, беседы, анкетирование, анализ поведения.

— рефлексия со школьниками: обсуждение поступков, моральных дилемм, собственных чувств и отношений к труду, материальным ценностям.

Исходя из выделенных условий, можно предложить ряд практических рекомендаций:

Включать элементы экономического воспитания в уроки по окружающему миру, математике, литературному чтению — через задачи, примеры, сюжеты, говорящие о труде, стоимости, бережливости, ответственности.

Организовывать учебно-практические экономические проекты, например: совместное ведение школьного огорода, пришкольного участка, сбор макулатуры, продажа поделок, с распределением обязанностей, обсуждением расходов и доходов. Эти проекты дают не просто знания, но и опыт ответственности и трудовой этики.

Использовать игры и ролевые модели (симуляции, драматизация, ролевые игры) для моделирования ситуаций экономического выбора, моральных дилемм, например: «Как распределить ресурсы», «Что делать, если нет денег на нужную вещь», «Справедливое разделение и др.»

Привлекать семью — давать детям задания, которые выполняются дома или совместно с родителями (ведение семейного бюджета, бережное отношение к вещам, экономия ресурсов — воды, электричества), обсуждение моральных аспектов в домашней среде.

Внеклассные мероприятия: тематические кружки, экскурсии, встречи, акции, связанные с экономией, трудолюбием, ответственностью (например, экскурсия на ферму, производство, благотворительная деятельность).

Диагностика и рефлексия: в начале учебного года определить исходный уровень, затем периодически оценивать, организовать дискуссии с детьми о том, как они применяют в своем поведении экономические и нравственные принципы, какие контексты для них сложны, как они воспринимают ответственность, бережливость, честность.

Выводы

Формирование нравственных качеств младших школьников посредством экономического воспитания представляет собой перспективное направление педагогической практики. Теоретические и эмпирические исследования показывают, что при соблюдении

педагогических условий, указанных выше, можно добиться устойчивых изменений в нравственном сознании и поведении детей: повышения ответственности, трудолюбия, бережливости, понимания ценности труда и ответственности за материальные и духовные ресурсы.

Для успешной реализации важно, чтобы экономическое воспитание включалось в систему учебно-воспитательной работы школы, поддерживалось активным взаимодействием с семьёй и внеклассной деятельностью, использовались разнообразные методы и формы, осуществлялась регулярная диагностика и рефлексия.

Таким образом, экономическое воспитание следует рассматривать не только как средство формирования практических умений обращения с материальными благами, но и как эффективный инструмент нравственного развития личности. Его реализация позволяет соединить познавательные, ценностные и деятельностные аспекты воспитания, способствуя становлению внутренней культуры школьников и их способности к ответственному поведению в социуме.

Результаты исследования подтверждают, что систематическая работа по формированию нравственных качеств через экономическое воспитание формирует у детей осознанное отношение к труду, деньгам, собственности и общественному благу. Это способствует воспитанию моральной зрелости, самодисциплины и социальной ответственности, что является важным условием успешной социализации ребёнка в современном обществе.

Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой конкретных методик интеграции экономического воспитания в учебные предметы начальной школы, созданием диагностических инструментов для оценки уровня нравственного развития учащихся, а также с изучением влияния семейной среды и школьной культуры на формирование нравственно- экономических ориентиров младших школьников.

Использованная литература:

1. Формирование нравственных качеств младших школьников в процессе экономического воспитания: автореф. дисс. канд. пед. наук / Смоленский государственный университет; науч. рук. проф. Т. Боровикова. Смоленск, 2012. ([STUDRES][1])

2. Формирование нравственно-этических качеств (доброжелательность, справедливость) младших школьников в аспекте реализации ФГОС НОО. ([Антиплагиат][3])

3. Черномазова Е. А. «Организация внеклассной работы как условие формирования нравственных качеств у младших школьников», Мир педагогики и психологии, №9 (50), 2020. ([SciPress][4])

4. Соловьёва И. А. «Формирование нравственных качеств с использованием сказок у детей младшего школьного возраста в условиях дополнительного образования». ([domznaniya.ru][5])

5. Исследование нравственного воспитания и формирования культуры поведения детей младшего школьного возраста — Гульчехра Исламова, Айселя Юсупова. ([intereuroconf.com][6])

6. Работа «Формирование у младших школьников действия нравственно-этического оценивания», Irina Vitkovskaya, Tatiana Khrabrova.

7. Выготский, Л. С. Педагогическая психология. — фундаментальный труд о развитии сознания, значении социализации, роли среды и общения в формировании личности.

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYANI O‘QITISHDA INNOVATSION VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Qo‘chqarova Feruza Maxammatqosimovna,

Qo‘qon universiteti Pedagogika va psixologiya

kafedrasi professori, psixologiya fanlari doktori

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogika va psixologiya fanlarini o‘qitishda innovatsion hamda raqamli texnologiyalardan foydalanishning o‘rni va ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilingan. Tadqiqot davomida nazariy, qiyosiy, kuzatuv va so‘rovnoma metodlari qo‘llanilib, raqamli platformalardan foydalanishning samaradorlikka ta’siri o‘rganilgan. Natijalarga ko‘ra, multimedia vositalari va onlayn resurslar talabalarning bilim olish motivatsiyasi, mustaqil fikrlash qobiliyati hamda kasbiy kompetentligini sezilarli darajada rivojlantirishi aniqlandi. Shuningdek, o‘qituvchilarning innovatsion texnologiyalarni samarali qo‘llashlari uchun metodik ko‘mak zarurligi ta’kidlandi. Maqola xulosasida pedagogika va psixologiya ta’limida zamonaviy texnologiyalardan oqilona foydalanish o‘quv jarayonini interaktivlashtirish va samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogika, psixologiya, innovatsion texnologiyalar, raqamli ta’lim, interaktiv metodlar, kompetentlik.

Аннотация. В данной статье научно обоснованно проанализирована роль и значение использования инновационных и цифровых технологий в преподавании педагогики и психологии. В ходе исследования применялись теоретический, сравнительный, наблюдательный и анкетно-интервьюерский методы, изучалось влияние применения цифровых платформ на эффективность образовательного процесса. Согласно результатам, использование мультимедийных средств и онлайн-ресурсов значительно повышает учебную мотивацию студентов, их способность к

самостоятельному мышлению, а также способствует развитию профессиональной компетентности. Кроме того, было отмечено, что для эффективного применения инновационных технологий преподавателям необходима методическая поддержка. В заключении статьи показано, что рациональное использование современных технологий в педагогическом и психологическом образовании является важным фактором интерактивизации и повышения эффективности учебного процесса.

Ключевые слова: педагогика, психология, инновационные технологии, цифровое образование, интерактивные методы, компетентность.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the role and significance of using innovative and digital technologies in the teaching of pedagogy and psychology. The research employed theoretical, comparative, observational, and survey methods to examine the impact of digital platforms on the effectiveness of the educational process. The findings revealed that the use of multimedia tools and online resources significantly enhances students’ learning motivation, their ability for independent thinking, and contributes to the development of professional competence. Furthermore, it was emphasized that teachers require methodological support in order to apply innovative technologies effectively. The conclusion of the article highlights that the rational integration of modern technologies into pedagogy and psychology education is an important factor in making the learning process more interactive and increasing its overall efficiency.

Keywords: pedagogy, psychology, innovative technologies, digital education, interactive methods, competence.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi jadal sur’atlarda o‘zgarib, yangi mazmun va shakllar kasb etmoqda. Bu jarayon, ayniqsa, pedagogika va psixologiya fanlarini o‘qitishda yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Chunki ushbu fanlar nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirishni, balki talabalarda amaliy ko‘nikma va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishni ham talab etadi. Shu nuqtai nazardan, raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning qo‘llanishi ta’lim samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil sifatida e’tirof etilmoqda. Xususan, o‘quv jarayoniga virtual ta’lim platformalari, masofaviy kurslar, sun’iy intellekt asosida yaratilgan dasturlar, interaktiv multimedia resurslari hamda simulyatsion modellarni joriy etish ta’lim oluvchilarga keng imkoniyatlar yaratmoqda. Bu vositalar yordamida talabalar nazariy bilimlarni chuqur o‘zlashtirish bilan birga, real hayotiy vaziyatlarga yaqinlashtirilgan topshiriqlarni bajarish orqali mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va amaliy faoliyatga tayyorlik kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradilar. Shu bilan birga, pedagogik va psixologik ta’lim jarayonlarida inson omilining o‘rni doimo markazda bo‘lib qolmoqda. Chunki texnologiyalar o‘quv jarayonini yengillashtiruvchi va samaradorligini oshiruvchi vosita bo‘lsa-da, ularni oqilona tanlash va maqsadli qo‘llash bevosita o‘qituvchining metodik mahorati hamda pedagogik yondashuviga bog‘liqdir. Demak, innovatsion va raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini yangi bosqichga ko‘tarish imkonini bersa-da, ular insoniy omilni

to‘liq almashtira olmaydi, balki uni yanada samarali qo‘llab-quvvatlovchi kuch sifatida xizmat qiladi.

Metodlar. Mazkur tadqiqotda pedagogika va psixologiya fanlarini o‘qitishda innovatsion va raqamli texnologiyalarni qo‘llashning samaradorligini aniqlash maqsadida turli ilmiy-tadqiqot metodlari qo‘llanildi. Ularning tanlanishi tadqiqot predmeti, maqsadi va vazifalari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi.

1. Nazariy tahlil. Dastlab tadqiqotning nazariy asoslarini shakllantirish uchun ilmiy-nazariy manbalar keng ko‘lamda o‘rganildi. Xususan, zamonaviy pedagogika, psixologiya, ta’lim texnologiyalari sohasidagi klassik va zamonaviy adabiyotlar, xalqaro ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan davlat dasturlari, normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Mazkur bosqichda “raqamli pedagogika”, “innovatsion ta’lim texnologiyalari”, “mediakompetentlik”, “ta’limda axborot texnologiyalaridan foydalanish” kabi tushunchalarning ilmiy asoslari oydinlashtirildi. Nazariy tahlil shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar ta’lim samaradorligini oshirish, talabalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish, shaxsiylashtirilgan ta’limni ta’minlash va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda hal qiluvchi o‘rin tutadi [1; 2].

2. Qiyosiy tahlil. Keyingi bosqichda an’anaviy ta’lim va raqamli platformalarga asoslangan o‘qitish natijalari qiyosiy jihatdan o‘rganildi. Bu jarayonda dars jarayonining samaradorligi, talabalar bilimini o‘zlashtirish darajasi, motivatsiya ko‘rsatkichlari hamda mustaqil ishlash faoliyati mezon sifatida olindi. An’anaviy ta’lim ko‘proq reproduktiv (bilimni qayta aytib berishga asoslangan) usullarga yo‘naltirilgan bo‘lsa, raqamli ta’limda talabalarning mustaqilligi, faol ishtiroki va ijodkorlik darajasi yuqori ekanligi kuzatildi. Masalan, Moodle va Google Classroom platformalari orqali topshiriqlarni onlayn tarzda bajarish, Kahoot va Quizizz orqali test topshiriqlarini interaktiv shaklda o‘tkazish o‘quvchilarda yuqori motivatsiyani yuzaga keltirgan bo‘lsa, an’anaviy ta’lim jarayonida bunday interaktivlik yetarli darajada kuzatilmadi [3; 4].

3. Eksperimental kuzatuv. Tadqiqotning asosiy qismi eksperimental kuzatuv metodiga tayandi. Pedagogika va psixologiya fanlari bo‘yicha talabalarning raqamli platformalardan foydalanish samaradorligi tajribaviy ravishda o‘rganildi. Eksperiment doirasida bir nechta talaba guruhlari tanlab olinib, ularga turli raqamli texnologiyalar qo‘llanilgan holda darslar tashkil etildi. Moodle va Google Classroom platformalarida o‘quv materiallari joylashtirildi, Kahoot va Quizizz orqali real vaqt rejimida testlar o‘tkazildi, shuningdek, onlayn psixologik diagnostika vositalaridan foydalanildi. Eksperimental kuzatuv jarayonida talabalar bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, interaktiv topshiriqlarni bajarish tezligi va sifat ko‘rsatkichlari muntazam kuzatilib bordi. Bu jarayon raqamli texnologiyalarning nafaqat o‘quv samaradorligiga, balki talabalarda jamoada ishlash, refleksiya qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi [5; 6].

4. So‘rovnoma va intervyu. Eksperimental kuzatuv natijalarini yanada chuqurroq o‘rganish maqsadida pedagog va talabalar o‘rtasida maxsus so‘rovnomalar va intervyular tashkil qilindi. So‘rovnoma savollari innovatsion

texnologiyalardan foydalanishning qulayligi, samaradorligi, ularni qo‘llashda duch kelinayotgan qiyinchiliklar hamda metodik qo‘llab-quvvatlash ehtiyojlarini aniqlashga qaratildi. Natijada, aksariyat talabalar raqamli texnologiyalar dars jarayonini qiziqarli va interaktiv qilayotganini ta’kidlashdi. Shu bilan birga, ayrim pedagoglar texnologiyalardan samarali foydalanish uchun metodik ko‘makka muhtoj ekanliklarini qayd etdilar. Intervyu natijalari esa o‘qituvchilarning innovatsion yondashuvlarga bo‘lgan ijobiy munosabati, biroq ayrim texnik va metodik muammolarning mavjudligini ko‘rsatdi [7; 8].

Natijalar. Tadqiqot natijalari pedagogika va psixologiya fanlarini o‘qitishda innovatsion va raqamli texnologiyalarni qo‘llash o‘quv jarayoniga ko‘plab ijobiy ta’sirlarni ko‘rsatishini yaqqol tasdiqladi.

Avvalo, o‘quv jarayonida raqamli vositalardan foydalanish talabalarning mustaqil bilim olish motivatsiyasini 35–40 foizga oshirgani aniqlandi. An’anaviy darslarda talabalar bilimni asosan o‘qituvchi tomonidan taqdim etilgan materiallar bilan cheklangan bo‘lsa, raqamli ta’lim muhitida ular turli manbalar bilan mustaqil ishlash, qo‘shimcha adabiyotlar va internet resurslaridan foydalanish imkoniga ega bo‘ldilar. Bu esa talabalarda o‘z-o‘zini rivojlantirish ehtiyoji, yangilikka qiziqish va ijodiy yondashuvni shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qildi.

Ikkinchidan, multimedia vositalari va interaktiv dasturlarni qo‘llash talabalarning psixologik jarayonlarni tushunish va modellashtirish ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirdi. Xususan, psixologik vaziyatlarni vizual modellashtirish, virtual tajribalar va simulyatsiyalar yordamida o‘rganish talabalarga nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarga tatbiq etish imkonini berdi. Masalan, talabalarga berilgan psixologik holatlarni animatsiya yoki grafik modellar asosida tahlil qilish vazifasi ularning analitik fikrlash qobiliyatini kuchaytirgan bo‘lsa, interaktiv muhitda muammoli vaziyatlarni yechish topshiriqlari ularning refleksiv va kreativ yondashuvlarini rivojlantirdi.

Uchinchidan, tadqiqot davomida onlayn baholash tizimlarining samaradorligi alohida qayd etildi. Masofaviy baholash platformalari (Google Forms, Moodle test moduli, Quizizz va boshqalar) an’anaviy baholash usullariga nisbatan tezkor, shaffof va obyektiv natijalarni taqdim etdi. Talabalarning bilim darajasi darhol qayd etilib, o‘qituvchiga ham, talabaning o‘ziga ham natijalarni tahlil qilish va xatolar ustida ishlash imkonini berdi. Bu esa baholash jarayonida vaqt tejalishiga, natijalarning obyektivligiga va individual yondashuv imkoniyatining kengayishiga olib keldi.

To‘rtinchidan, o‘tkazilgan so‘rovnoma va intervyular natijalari shuni ko‘rsatdiki, pedagoglar raqamli va innovatsion texnologiyalarni o‘qitish jarayoniga joriy etishni qo‘llab-quvvatlaydilar, biroq ulardan samarali foydalanish jarayonida metodik qo‘llab-quvvatlashga muhtoj ekanliklarini qayd etdilar. Ayrim o‘qituvchilar texnologik savodxonlik darajasi yetarli emasligi, raqamli vositalarni dars rejalariga moslashtirishda qiyinchiliklar mavjudligini ta’kidlashdi. Shu sababli, ular uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslari, metodik seminarlar va amaliy treninglar tashkil etish zarurligi aniqlandi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli va innovatsion texnologiyalarni oqilona qo‘llash:

talabalarning o‘quv motivatsiyasini kuchaytiradi;
mustaqil va ijodiy faoliyatini rag‘batlantiradi;
bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatini kengaytiradi;
baholash jarayonini shaffof va obyektiv qiladi;
o‘qituvchilar uchun yangi metodik yondashuvlarni talab etadi.

Natijalar shuningdek, ta’lim jarayonida texnologiyalar inson omilini to‘liq almashtira olmasligini, aksincha, uni qo‘llab-quvvatlovchi va samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida xizmat qilishini ko‘rsatdi. Shu bois, kelgusida pedagoglar uchun texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish hamda ularni amaliy faoliyat bilan integratsiyalash zaruriy vazifa sifatida qaraladi.

Muhokama. Olingan natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, pedagogika va psixologiya fanlarini o‘qitishda innovatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki talabalarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda ham muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, raqamli platformalar va interaktiv vositalar orqali o‘quvchilar mustaqil izlanish, tahlil qilish va refleksiya ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar [9]. Bu jarayon o‘z navbatida, ularning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirib, ta’limni faqat nazariy bilim emas, balki amaliy faoliyatga yo‘naltiradi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar ta’lim tizimida inson omilining o‘rnini inkor etmaydi. Aksincha, o‘qituvchi bu jarayonda muhim boshqaruvchi va yo‘naltiruvchi rolni bajaradi. U texnologiyalarni maqsadli qo‘llash, ularni o‘quv dasturlariga integratsiya qilish hamda individual yondashuvni ta’minlash orqali ta’lim sifatini oshiradi [10]. Tadqiqotlar ham shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchi tomonidan texnologiyalarni shaxsiylashtirilgan tarzda qo‘llash talabalarning motivatsiyasini oshiradi va ularda o‘z-o‘zini rivojlantirish ehtiyojini kuchaytiradi [11].

Biroq, texnologiyalarni ortiqcha yoki metodik asoslanmagan holda qo‘llash salbiy oqibatlarga ham olib kelishi mumkin. Jumladan, talabalarda axborot yuklamasi ortishi, charchoq, diqqatni jamlashda qiyinchiliklar kuzatilishi

ehtimoldan xoli emas [12]. Shu sababli, o‘qituvchilardan innovatsion texnologiyalarni qo‘llashda muvozanatni saqlash, ya’ni an’anaviy ta’lim usullari va raqamli resurslardan optimal foydalanishni uyg‘unlashtirish talab etiladi. Bu yondashuv ta’lim jarayonini samarali tashkil etish bilan birga, inson omilining yetakchi rolini saqlab qolishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, innovatsion va raqamli texnologiyalarning pedagogika va psixologiya ta’limiga joriy etilishi global ta’lim tendensiyalariga mos keladi hamda talabalarni zamonaviy axborot makonida mustaqil fikrlashga, tanqidiy tahlil qilishga va kasbiy faoliyatga tayyorlashda beqiyos imkoniyat yaratadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagogika va psixologiya fanlarini o‘qitishda innovatsion va raqamli texnologiyalarning ahamiyati zamonaviy ta’lim jarayonida tobora ortib bormoqda. Avvalo, bunday texnologiyalar ta’limni interaktivlashtiradi, ya’ni talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi muloqotni jonlantirib, jarayonni biryoqlama bilim berishdan ko‘ra ikki tomonlama hamkorlikka aylantiradi. Shuningdek, multimedia vositalari va onlayn platformalar nazariy bilimlarni tezroq o‘zlashtirish, ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llash va mustahkamlash imkonini beradi.

Innovatsion texnologiyalar talabalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va analitik tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Bu esa, ularni kelgusida kasbiy faoliyatda uchraydigan muammolarni yechishda mustaqil qaror qabul qila oladigan, raqamli tafakkurga ega mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada, ta’lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi, o‘quvchilar bilimni faqat o‘zlashtiruvchi emas, balki uni ijodiy qo‘llovchi subyektga aylanadi.

Shunday qilib, pedagogika va psixologiya fanlarini o‘qitishda zamonaviy texnologiyalarni oqilona va maqsadli joriy etish – bo‘lajak pedagog va psixologlarning professional kompetentligini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu bilan birga, ularni metodik jihatdan asoslab qo‘llash, o‘qituvchilarning malaka oshirishini ta’minlash va texnologik hamda insoniy omilni uyg‘unlashtirish bugungi ta’lim jarayonining dolzarb vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. International Review of Research in Open and Distance Learning.
2. Bates, A. W. (2019). Teaching in a Digital Age. Vancouver: Tony Bates Associates Ltd.
3. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli ta’lim” dasturini rivojlantirish to‘g‘risidagi qarorlari.
5. Hrastinski, S. (2008). Asynchronous and synchronous e-learning. Educause Quarterly.
6. Al-Fraihat, D., Joy, M., & Sinclair, J. (2020). Evaluating E-learning systems success: An empirical study. Computers in Human Behavior.

7. Creswell, J. W. (2012). Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research. Boston: Pearson.
8. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma’lumotlari (2023).
9. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. International Review of Research in Open and Distributed Learning, 12(3), 80–97.
10. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054.
11. Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2(1), 3–10.
12. Sweller, J. (2011). Cognitive Load Theory. Psychology of Learning and Motivation, 55, 37–76.

AXBOROT KOMMUNIKATSIYA VOSITALARI ORQALI TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Orziqulov Xusniddin To‘lqin o‘g‘li,
Qo‘qon universiteti pedagogika
va
psixologiya kafedrasi v.b. dotsenti
xusnidinorziqulov@gmail.com

Annotatsiya: Zamonaviy ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) o‘qitish va o‘qish jarayonini sezilarli darajada o‘zgartirdi. Bu texnologiyalar ta’limni yanada samarali, interaktiv va global miqyosida amalga oshirish imkoniyatlarini yaratmoqda. Biroq, bu texnologiyalarni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilishda bir qator muammolar ham mavjud. Ushbu maqolada, axborot-kommunikatsiya vositalari yordamida ta’lim sifatini oshirishdagi muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Maqolada texnologiyalarni ta’limda qo‘llashda o‘qituvchilar malakasining oshirilishi, internet infratuzilmasining rivojlanishi va raqamli ta’lim dasturlarining samarali ishlatilishi kabi masalalar ko‘rib chiqiladi.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan amaliyotda foydalanish o‘quvchilarning intellektual, ijodiy va axloqiy rivojlanishining zaruriy shartidir. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ta’lim muassasalarida AKT vositalarining mavjudligi o‘z-o‘zidan ta'lim jarayonida ulardan samarali foydalanish masalasini hal qilmaydi. Ular o‘qituvchi uchun ham, talaba uchun ham o‘ziga xos ma’no, mavzu mazmuni bilan to'ldirilishi kerak. O‘qituvchi uchun ular pedagogik ish samaradorligini oshirish vositasi, o‘quvchi uchun ular uning bilim olish samaradorligini oshirish vositasidir. Kompyuter ta’limi texnologiyalari - o‘qituvchining axborotni taqdim etish, uzatish va to'plash, nazoratni tashkil etish va boshqarish bo‘yicha funktsiyalarining bir qismini modellashtiruvchi kompyuter texnologiyalari,

telekommunikatsiyalar va interaktiv dasturiy mahsulotlarga asoslangan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish usullari, vositalari majmuidir.

Kalit so‘zlar: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ta’lim sifati, raqamli ta’lim, masofaviy ta’lim, o‘qituvchilar malakasi, texnologiyalarga kirish, onlayn ta’lim platformalari.

Аннотация: В современном образовании информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) существенно изменили процесс преподавания и обучения. Эти технологии создают возможности для более эффективной, интерактивной и глобальной реализации образования. Однако существует ряд проблем в эффективной интеграции этих технологий в образовательный процесс. В данной статье анализируются проблемы и решения в области повышения качества образования с использованием информационно-коммуникационных технологий. В статье рассматриваются такие вопросы, как повышение квалификации преподавателей по использованию технологий в образовании, развитие интернет-инфраструктуры и эффективное использование цифровых образовательных программ. Практическое использование современных образовательных технологий является необходимым условием для интеллектуального, творческого и нравственного развития студентов. Практика показывает, что наличие средств ИКТ в образовательных учреждениях само по себе не решает проблему их эффективного использования в образовательном процессе. Они должны быть наполнены определенным смыслом и предметным содержанием как для преподавателя, так и для студента. Для преподавателя они являются средством повышения эффективности педагогического труда, для студента они являются средством повышения эффективности усвоения им знаний. Компьютерные образовательные технологии – это совокупность методов и средств создания педагогических условий на основе компьютерных технологий, телекоммуникаций и интерактивных программных продуктов, моделирующих часть функций учителя по представлению, передаче и сбору информации, организации и управлению контролем.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, качество образования, цифровое обучение, дистанционное обучение, квалификация учителей, доступ к технологиям, платформы онлайн-обучения.

Abstract: In modern education, information and communication technologies (ICT) have significantly changed the teaching and learning process. These technologies create opportunities for more effective, interactive and global implementation of education. However, there are a number of problems in effectively integrating these technologies into the educational process. This article analyzes the problems and solutions in improving the quality of education using information and communication technologies. The article considers issues such as improving the skills of teachers in using technologies in education, the development of Internet infrastructure and the effective use of digital educational programs. The practical use of modern educational technologies is a prerequisite for the intellectual, creative and moral development of students. Practice shows

that the presence of ICT tools in educational institutions does not by itself solve the problem of their effective use in the educational process. They must be filled with a specific meaning and subject content for both the teacher and the student. For the teacher, they are a means of increasing the effectiveness of pedagogical work, for the student, they are a means of increasing the effectiveness of his knowledge acquisition. Computer educational technologies are a set of methods and tools for creating pedagogical conditions based on computer technologies, telecommunications and interactive software products that model part of the teacher's functions in presenting, transmitting and collecting information, organizing and managing control.

Keywords: Information and communication technology, quality of education, digital learning, distance learning, teacher qualifications, access to technology, online learning platforms.

Kirish: Ta’lim tizimining rivojlanishi jamiyatning barcha sohalaridagi taraqqiyotga ta’sir ko‘rsatadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) joriy etilishi ta’lim tizimini yangilashda muhim o‘rin tutadi. AKTlar yordamida ta’lim olishning yangi shakllari, masofaviy ta’lim, interaktiv darslar va onlayn resurslar imkoniyatlari yaratilgan. Shu bilan birga, ta’lim tizimining rivojlanishi faqatgina texnologiyalarga kirish imkoniyatlari bilan bog‘liq emas, balki o‘qituvchilarning bu texnologiyalarni qanday qo‘llashi va o‘quvchilarni samarali ta’lim olishga yo‘naltirishdagi malakalariga ham bog’liqdir. Biroq, AKTlarning ta’lim jarayoniga kirishdagi samaradorligi ba’zi muammolar bilan bog‘liq bo‘lib, ular yechim talab qiladi.

Maqolada, axborot-kommunikatsiya vositalari yordamida ta’lim sifatini oshirishdagi asosiy muammolar va ular uchun taklif etilgan yechimlar batafsil tahlil qilinadi.

Shavkat Mirziyoyevning ta’lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga oid manoli gaplari ta’lim tizimini yanada rivojlantirish va unga zamonaviy texnologiyalarni kiritishning ahamiyatini ta’kidlaydi. U o‘z nutqlarida ta’lim sifatini oshirish, yoshlarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish va raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha ko‘plab g‘oyalar va strategiyalarni ilgari surgan.

Quyida, Shavkat Mirziyoyevning ta’lim va AKTlar bilan bog‘liq ayrim manoli gaplari keltirilgan:[1]

1. “Bizning kelajagimiz bilimli, zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirgan yoshlar qo‘lida.”

Bu gapda Shavkat Mirziyoyev o‘quvchilarning ta’limda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali bilim olishlari zarurligini ta’kidlaydi. Shuningdek, kelajakda raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim olishni kengaytirish muhimligini ta’kidlaydi.

2. “Ta’lim tizimini rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bizning eng ustuvor vazifamizdir.”

Ushbu fikrda davlat rahbari ta’lim sohasida AKTlarning o‘rnini va ularni rivojlantirishning muhimligini ko‘rsatadi.

3. “Biz o‘z yoshlarimizni nafaqat yaxshi bilim olishga, balki zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirishga ham o‘rgatishimiz kerak.”

Mirziyoyev bu gap orqali ta’lim jarayonida texnologiyalarga asoslangan metodlarni qo‘llash va o‘quvchilarga global bilimlarni taqdim etish zarurligini bildiradi.

4. “Bugungi kunda dunyo bo‘ylab o‘qitish metodlari va ta’lim texnologiyalari o‘zgaryapti, biz bu o‘zgarishlarga moslashib, ta’lim sifatini yangilashimiz kerak.”

Shavkat Mirziyoyev ta’limdagi innovatsiyalar va texnologik o‘zgarishlarga moslashish zarurligini ta’kidlagan.

5. “Yangi zamon talablari doirasida o‘qituvchilarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini bilishga, o‘quvchilarga interaktiv ta’lim berishga o‘rgatish zarur”.

Bu gapda o‘qituvchilarning malakasini oshirish va ular uchun zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish imkoniyatlarini yaratish zarurligi ta’kidlanadi.

Shavkat Mirziyoyevning bu gaplari ta’lim tizimini zamonaviylashtirish va unga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘shishning muhimligini ko‘rsatadi. Ularning maqsadi, yoshlarni zamonaviy va global ta’lim tizimi bilan tanishtirish va kelajakda raqamli ta’limni kengaytirishdir.

Asosiy qism: Ta’limdagi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ahamiyati va ular bilan bog‘liq muammolar haqida ko‘plab tadqiqotlar mavjud.

Ali, S. (2020) “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’lim” maqolasida AKTlarning ta’limga ta’siri va bu texnologiyalardan samarali foydalanishning ahamiyatini ta’kidlagan. U o‘qituvchilarning texnologiyalarga bo‘lgan qiziqish va malakasini oshirish zarurligini ko‘rsatgan.[2;41-46]

Kishik, T. (2019) “Onlayn ta’lim va uning pedagogik muammolari” nomli tadqiqotida, internet orqali ta’lim olishning ijobiy va salbiy tomonlarini o‘rganib, texnologiyalarga kirishning cheklanganligi ba’zi o‘quvchilarning ta’lim olishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi.[3; 45-58]

Rahmatov, A. (2021) “Raqamli ta’lim tizimlari: Ta’limda texnologiyalarning roli” nomli maqolasida, raqamli platformalarning ta’limda qanday qilib samarali ishlatilishini o‘rganib, ta’limda texnologiyalarni joriy etishda muhim omillarni belgilab beradi. Shuningdek, o‘qituvchilarni malaka oshirishning ahamiyatini va raqamli ta’lim dasturlarini samarali joriy etishning zarurligini ko‘rsatgan.[4; 25-30]

1. ***Ta’lim sifatini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘rni:***

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta’limni yanada samarali va interaktiv qilish imkonini yaratadi. AKTlar yordamida o‘quvchilar o‘z vaqtlarida masofaviy ta’lim olishlari, video darslar, onlayn mashqlar orqali o‘z bilimlarini mustahkamlashlari mumkin. Shuningdek, o‘qituvchilarga darslarni interaktiv tarzda o‘tish, o‘quvchilarning bilimi va malakasini real vaqtda baholash imkoniyatini beradi. Masofaviy ta’lim, ayniqsa, pandemiya davrida ta’lim jarayonini davom ettirishda muhim rol o‘ynadi.

*2. **Muammolar:***

a) Texnologiyalarga kirishning cheklanganligi: Ba’zi hududlarda, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, texnologiyalarga kirish imkoniyati cheklangan. Internetning sekinligi, texnologik infratuzilmaning yetersizligi va kompyuterlar yoki mobil qurilmalarning yetishmasligi o‘quvchilarning ta’lim olishda qiyinchiliklarga duch kelishiga olib keladi;

b) O‘qituvchilarning malakasi: AKTlardan samarali foydalanish uchun o‘qituvchilarni texnologiyalarga moslashtirish zarur. Biroq, ba’zi o‘qituvchilar yangi texnologiyalarni yaxshi tushunmasligi, bu esa ta’lim sifatini pasaytirishi mumkin. Shuningdek, o‘qituvchilarning texnologiyalarni ta’limda qanday qo‘llashini o‘rganish uchun doimiy malaka oshirish kurslari zarur;

c) Raqamli ta’lim dasturlarining samarali ishlatilmasligi: Ba’zi hollarda, raqamli ta’lim dasturlari samarali ishlatilmaydi. O‘quvchilarning faqat video darslarni ko‘rish yoki materialni o‘qishdan ko‘ra, interaktiv metodlar va amaliy mashqlar orqali bilim olishlari ko‘proq samarali bo‘ladi.

*3. **Yechimlar:***

- **O‘qituvchilarni malaka oshirish:** O‘qituvchilarni AKTlarni samarali qo‘llash uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslarini o‘tkazish zarur. Bu, o‘z navbatida, ta’lim sifatini oshirishga yordam beradi;
- **Texnologiyalarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish:** Internet infratuzilmasi va texnologiyalarga kirishni kengaytirish uchun davlat va xususiy sektordan sarmoyalar jalb etish zarur. Bu, ayniqsa, qishloq joylaridagi o‘quvchilar uchun muhimdir;
- **Interaktiv ta’lim platformalarini rivojlantirish:** Ta’lim platformalari interaktiv va foydalanuvchiga qulay tarzda ishlab chiqilishi kerak. O‘quvchilar o‘zlashtirishni faqat ko‘rish va o‘qish bilan emas, balki amaliy mashqlar va testlar orqali ham mustahkamlashlari mumkin;
- **Internet va tarmoq infratuzilmasini rivojlantirish:** Internetning har joyda mavjud bo‘lishi ta’limning sifatini oshiradi. Tarmoq infratuzilmasini rivojlantirish, masofaviy ta’lim va o‘qitish uchun zarur bo‘lgan barcha shart-sharoitlarni yaratish zarur.

Xulosa: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’limda qo‘llanilishi ta’lim sifatini oshirishda katta imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq, bu texnologiyalardan samarali foydalanish uchun o‘qituvchilarning malakasini oshirish, internet infratuzilmasini rivojlantirish va ta’lim platformalarini samarali joriy etish zarur. Texnologiyalarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish va ularni ta’limda samarali qo‘llash, kelajakda ta’lim tizimini yanada rivojlantirishga yordam beradi.

Olimlarning yondashuvi asosida pedagogik nuqtai nazardan faol o‘qitish metodlarini talabalar bilish faoliyatini faollashtirish vositasi sifatida uch guruxga bo‘linadi: dasturli muammoli va interfaol shu nuqtai nazardan xar bir o‘qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini samarali qo‘llay olish zarur.[5;228-230]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev (2017) ta’lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga oid gaplari .

2. Ali, S. (2020). **Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’lim.** O‘zbekiston Ta’lim Akademiyasi.

3. Kishik, T. (2019). **Onlayn ta’lim va uning pedagogik muammolari.** Ta’lim ilmiy jurnali, 15(4), 45-58.

4. Rahmatov, A. (2021). **Raqamli ta’lim tizimlari: Ta’limda texnologiyalarning roli.** Ta’lim va Innovatsiyalar, 22(1), 25-30.

5. Orziqulov, X. (2024). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA IJTIMOIY PEDAGOGIK KOMPONENTLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, *1*(5), 228-230.

6. Tolkin, O. K. (2023). TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE IN FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS. *International Journal of Pedagogics*, *3*(11), 95-97.

7. Orziqulov, X. (2025). BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O ‘QITUVCHILARINING TARBIYAVIY FAOLIYATGA DOIR KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK SHART SHAROITLARI. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, *14*, 109-111.

8. Xusniddin To‘lqin o‘g, O. (2024). BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O ‘QITUVCHILARINING IJTIMOIY PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI.

9. Maxkamova, M. B. (2025). BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH. *Inter education & global study*, *3*(5 (1)), 152-157.

10. Анваров, Ф. Р., & Мирзаолимов, М. М. (2022). ГЕРИАТРИЯ (ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЙ; ЗАДАЧИ, СТОЯШИЕ ПЕРЕД ЭТИМ НАУКАМ; РАЗДЕЛЫ И ДОСТИЖЕНИЯ). *ТАЪЛИМ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАҲЛИЛИ ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, 326-332.

11. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

12. Furqatjon, A. (2025). Age-Related Hormonal Changes and Their Impact on Psychophysiological State. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, *5*(06), 20-22.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING IJODIY FIKRLASH MALAKASINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Abduraxmonova Nigoraxon Akramali qizi,
Qo‘qon universiteti Ta’lim kafedrasi dotsent v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolaning ustuvor maqsadlaridan biri boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning ijodiy fikrlash malakasini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning afzalliklarini o‘rganish va darslarda o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan bir qancha metod va usullarning dars samaradorligiga qanday ta’sir ko‘rsatishini aniqlash hamda amaliyotga joriy qilish uchun tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Hozirgi kunda joriy qilingan Yangi avlod darsliklari mavzulari hamda savol va topshiriqlar o‘quvchilarning ijodiy fikrlashiga qay darajada ta’sir qilishi va o‘tkaziladigan topshiriqlar yuzasidan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining qay darajada fikrlay olish qobiliyati o‘rganildi, tahlil qilindi. Samarali usullar bo‘yicha takliflar tayyorlandi.

Kalit so‘zlar: ijod, fikr, ijodiy fikrlash, erkin fikr, dunyoqarash, texnologiya, pedagog, ijod, malaka, ko‘nikma.

Аннотация: Одной из приоритетных задач данной статьи является изучение преимуществ современных педагогических технологий в формировании навыков творческого мышления учащихся на уроках родного языка в начальной школе, определение влияния ряда методов и приемов, направленных на развитие творческого мышления учащихся на уроках, на эффективность урока, а также разработка рекомендаций по их внедрению на практике.

Изучено и проанализировано, в какой степени темы, вопросы и задания вводимых в настоящее время учебников нового поколения влияют на творческое мышление учащихся, а также насколько учащиеся начальной школы способны мыслить над предлагаемыми заданиями. Подготовлены предложения по эффективным методам.

Ключевые слова: креативность, мышление, творческое мышление, свобода мысли, мировоззрение, технология, педагог, креативность, компетентность, умения.

Abstract: One of the priority goals of this article is to study the advantages of modern pedagogical technologies in the formation of students' creative thinking skills in primary school native language lessons, to determine how a number of methods and techniques aimed at developing students' creative thinking in lessons affect the effectiveness of the lesson, and to develop recommendations for their implementation in practice.

The extent to which the topics, questions and tasks of the New Generation textbooks currently introduced affect students' creative thinking and the extent to which primary school students are able to think about the tasks being given were studied and analyzed. Proposals for effective methods were prepared.

Keywords: creativity, thought, creative thinking, free thought, worldview, technology, pedagogue, creativity, competence, skills.

Mamlakatimiz ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan uzviylik va uzluksizlik tamoyili o‘quvchilar aqliy qobiliyatini bir maromda to‘xtovsiz rivojlanishini taqozo etadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining: “Maktabda o‘qitish metodikasi o‘zgarmasa, ta’lim sifati ham, mazmuni ham, muhit ham o‘zgarmaydi” [1,1],–deb ta’kidlaganlarida “Uchinchi Renessans poydevori”ni ta’lim islohotlarida

ko‘rdi. Bugungi kunda ta’lim tizimi buyuk islohotlar amalga oshiralayotgan zamonda ijodiy fikrlovchi yoshlarga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortmoqda.

Har bir yosh avlod shaxsiy dunyoqarashga ega bo‘lishi lozim.Chunki shaxsiy dunyoqarashga ega bo‘lgan yoshlargina jamiyat taraqqiyotini ta’minlovchi muvaffaqiyatlarga erishishga qodir bo‘ladilar. Respublikamizda ta’lim tizimida xususan, boshlang‘ich ta’lim tizimida olib borilayotgan davlat siyosatining bosh omillaridan biri ham ijodiy fikrlovchi, keng dunyoqarashga ega, iqtidorli shaxslarni kamol toptirish va tarbiyalashdir. Buni boshlang‘ich sinfdan boshlab o‘rgatish maqsadga muvofiqdir. Shaxsiy dunyoqarashga ega bo‘lgan, ijodiy fikrlaydigan shaxslarni tarbiyalash pedagog mahoratiga bog‘liqdir. Ta’lim to‘g‘risida“gi qonunda „Boshlang‘ich ta’lim umumiy o‘rta ta‘lim olish uchun zarur bo‘lgan savodxonlik, bilim va ko‘nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgandir’’, deyiladi. Shundan kelib chiqqan holda „Boshlang‘ich sinflarda ona tili ta’limining maqsadi, vazifalari sifatida bolaning tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirishga, erkin fikrlay olish, o‘zgalar fikrini anglashi, o‘z fikrini og‘zaki va yozma ravishda bayon qila olishi, jamiyat a’zolari bilan erkin muloqotda bo‘la olish ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda [2,196].

Bugungi kun o‘qituvchilari faqatgina darslik bilan chegaralanib qolmasdan, o‘z ustida ishlagan har tomonlama yetuk bo‘lib, har bitta dars uchun oldindan tayyorlanib, yangicha usul, metodlarni yaratishi, o‘z o‘quvchilari kelajagi uchun jon kuydirishi, uning ertasini his eta olib darslarni tashkil qilishi muhimdir. Boshlang‘ich ta’lim Davlat ta’lim standartining “Kirish” qismida „Boshlang‘ich ta ‘lim jarayoni bolaning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashi, kommunikativ savodxonligi va o‘z-o‘zini anglash salohiyatini shakllantirishga, jismonan sog‘lom bo‘lishga, moddiy borliq go‘zalliklarini his eta olishga, go‘zallik va nafosatdan zavqlana olish, milliy urf-odatlarni o‘zida singdirish va ardoqlash, ularga rioya qilishga o‘rgatadi”, deb alohida ta‘kidlangan.

Boshlang‘ich ta’lim oldiga qo‘yilgan bu kabi talablarni amalga oshirish ta’lim mazmunini aniq belgilab olishni, o‘qitishga yangicha yondashuvni taqozo etadi. Har bitta fandan darslarni tashkil qilish murakkab jarayon. Buning uchun o‘qituvchi turli zamonaviy pedagogik texnologiyalardan unumli va o‘z o‘rnida qo‘llashi lozim. Yangilangan ta’lim mazmuniga binoan o‘qitish jarayonini tashkil etishda pedagogik qonuniyatlar va tamoyillariga qat’iy rioya qilish, zamonaviy interfaol ta’lim metodlari hamda axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish, o‘qitishni tashkil etishning eng samarali usullaridan foydalanish lozimligini hamda mazkur jarayonda o‘qituvchi mas’uliyati va vazifalarini yanada oshirishni belgilab berdi [5,2].

Ta’lim to‘g‘risidagi qonunda ham keltirib o‘tilganidek: ”Umumta’lim fanlarining o‘quv dasturlari shaxsni har tomonlama kamol toptirishga, ta’lim oluvchilarda bilim, malaka, ko‘nikmalarni, saviyani shakllantirishga va ularning qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak.”

Boshlang‘ich sinf ona tili darslari o‘quvchilarning fikrlash, nutq va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Bugungi kunda ta’lim jarayonida o‘quvchilarni faqat bilim bilan ta’minlash kifoya qilmaydi, balki ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantirish zarur. Ijodiy fikrlash,

o‘quvchilarga muammolarni hal qilishda, yangi g‘oyalar yaratishda va mustaqil qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Shu sababli, boshlang‘ich sinfda ona tili darslarida o‘quvchilarning ijodiy fikrlash malakasini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ya’ni interfaol usullar, loyiha va kooperativ o‘qitish metodlari, kreativ fikrlashni rivojlantirish kabi innovatsion yondashuvlar o‘quvchilarga faqatgina ma’lumotlarni eslab qolish emas, balki ular bilan ijodiy ishlash, yangi ma’lumotlar yaratish va o‘z fikrlarini erkin ifoda etish imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarni o‘quv jarayonida faol ishtirok etishga undaydi, ularning mustaqillik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning ijodiy fikrlash malakasini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rni va ularni ta’lim jarayonida qanday qo‘llash mumkinligi haqida so‘z yuritiladi.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida ijodiy fikrlash malakasini shakllantirish muhim ahamiyatga ega, chunki u bolalarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir qiladi. O‘quvchilar muammolarni o‘ziga xos tarzda hal qilish, o‘ziga xos yechimlar topish imkoniga ega bo‘ladilar. O‘quvchilarning o‘z fikrlarini ifoda etish, tanqidiy tahlil qilish, o‘z nuqtai nazarini himoya qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Ijodiy fikrlash malakasini shakllantirish tamoyillari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini qiziqishini o‘stirib, dars jarayoniga jalb qilish, ularni qiziqtirgan mavzularda ishlash hamda mustaqil fikrlay olish qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarga o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, tanqidiy tahlil qilish va o‘z nuqtai nazarini himoya qilish imkonini berish va o‘quvchilarning ijodiy g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash, ularni ijod qilishga rag‘batlantirish muhim. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘qitish jarayonini samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi, o‘quvchilarning aktivligini oshiradi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb qilish, ularning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish imkonini beradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘qitish jarayonini zamonaviy ta’lim talablariga moslashtirishga imkon beradi.Ona tili darslarida qo‘llaniladigan texnologiyalar o‘quvchilarni muammoni hal qilishga undash, ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatish,ijodiy faolligini oshirish, ularni mustaqil loyihalar yaratishga o‘rgatish. O‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga yordam beradi. Interaktiv metodlar o‘quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishga yordam berish, muammoni aniqlash va tahlil qilishga o‘rgatish, muammoni hal qilish uchun turli xil yechimlarni topish va baholash va eng yaxshi yechimni tanlash va uni amalda qo‘llash olingan natijalarni tahlil qilish va xulosalar chiqarishga yordam beradi.

Ijod -bu ongning oliy darajasi, faoliyatning yuqori va ancha murakkab shakli bo‘lib, mavjudotlar ichida faqat insonga xos bo‘lgan fenomendir. Ilmiy ijod insonning barcha aqliy va ruhiy faoliyatini, barcha bilim, malaka, barcha hayotiy tajriba, axloqiy, jismoniy kuchining mobilizatsiyasi natijasida original va tarixiy ijtimoiy, betakror yangiliklar shaklida namoyon bo‘luvchi mo‘jizadir [3,86].

Fikr- jonli til va matnda o‘ziga xos turli ma’nolarni ifodalaydigan biror narsa, kishi haqidagi o‘y yoki xayol.

Ijodiy fikrlash shaxsning xislati sifatida har qanday faoliyat turida individual yoki guruhiy yutuqlarga erishishda yuqori ko‘rsatkichni ta’minlaydigan muhim omillardan biri bo‘lib, uning fenomenologiyasi talqinida tafakkurning ijodiyligi alohida o‘rin tutadi [4,37].

Ijodiy fikrlashni o‘rgatishning asosiy jihatlaridan biri buni tushunishdir. Ijodkorlik faqat ba’zi o‘quvchilarda mavjud bo‘lgan tug‘ma iste’dod emas; aksincha, bu mahoratdir.Bu barcha bolalarda tarbiyalanishi va rivojlanishi mumkin. Bu jarayon o‘zgarishni talab qiladi, boshlang‘ich ta’limda qo‘llaniladigan o‘qitish metodologiyasi, o‘qituvchiga yo‘naltirilgan ta’limdan ko‘proq o‘quvchilarga yo‘naltirilgan ta’lim muhitiga o‘tish hisoblanadi [7,2].

Ona tili darsi o‘quvchilar taffakurini o‘stirish ustida ishlash maqsadiga yo‘naltirilganligiga qarab baholanadi. Bunda muayyan grammatik va imloviy materialni o‘rganish jarayonida shu materialni yaxshiroq o‘zlashtirishni taminlaydigan, aqliy faoliyatni talab qiladigan mashqlarni o‘tkazish tushuniladi.

Ona tilini o‘qitishda o‘qituvchi bilan o‘quvchining birgalikdagi faoliyatini tashkil etish shakllari, metodlari va usullari ta‘lim tizimining takomillashuvi bilan bog‘liq holda rivojlanib, yangilanib bormoqda. Natijada ta’limda o‘quvchilarning ijodiy faoliyati to‘g’ri yo‘naltirilmoqda.

Husnixat darslarida dam olish daqiqalaridan oqilona foydalanish orqali ham o‘quvchilarning ijodiy fikrlashlari oshirilishiga erishish mumkin [8,224].

Ijodiy faoliyat zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, o‘qituvchilarning nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, yangi g‘oyalarni ishlab chiqish, muammolarni yechish ko‘nikmalarini shakllantirishdagi o‘rni tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quv jarayonining ilk bosqichida ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Shu sababli, ularning ijodiy faoliyatini rivojlantirish va uni samarali baholash, shuningdek, rag‘batlantirish tizimlarini takomillashtirish bugungi ta’limning eng dolzarb masalalaridan biridir. [6,60]

XX asrning oxirgi yillariga qadar o‘qitish metodlari sifatida tushuntirish-bayon metodi, suhbat metodi, analiz-sintez metodi, mustaqil ish metodi, induktiv va deduktiv metodlar ona tili ta’limi darslarini tashkil etishda ko‘proq qo‘llanilib kelindi. So‘nggi yillar davomida ta‘lim tizimiga an’anaviy metodlar bilan birga zamonaviy pedagogik texnologiya usullari kirib keldi. Ulardan ona tili ta’limi jarayonida foydalanish bo‘yicha yutuqlar qo‘lga kiritildi.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarda ijodiy fikrlash malakasini rivojlantirishda turli xildagi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi.Yuqorida ko‘rib o‘tilgan pedagogik tadqiqotlar va izlanishlarni takomillashtirgan holda ona tili darslarida ijodiy fikrlashga yo‘naltirilgan bir qancha metodlarni ko‘rib o‘tdik.Bular “Blum taksonomiyasi”,”Art terapiyasi” metodi,”O‘rgimchak to‘ri” metodi,”Interfaol” metod,”Tasavvur et va hikoya et” “Davom ettiring” metodi va boshqa bir qancha usullardan foydalanilgan holda darslar tashkillansa o‘quvchilarni ijodiy fikrlash malakasida o‘sish ko‘rsatkichlarini ko‘rishimiz mumkin.Bu metodlar orqali o‘quvchilarda dars

jarayonida ijodiy fikrlash, so‘z erkinligi, kommunikatsiya va boshqa bir qancha ko‘nikmalar shakllanadi.

Art terapiya metodi

Maqsadi: o‘quvchilar nutqini boyitish, erkin fikrlashga undash, ijod qilish qobiliyatini rivojlantirish, ularni tasavvurini kengaytirish

O‘quvchilarning ijodiy fikrlash doirasini kengaytirishda turli xil ertak qahramonlari suratlari tushirilgan ko‘rgazmalardan foydalanish o‘quvchilarning kuzatuvchanligini oshirib, vizual tafakkurini rivojlantiradi. Vizual, audial va boshqa metodlarni birgalikda qo‘llash o‘quvchilarning ko‘proq ma’lumotni qabul qilishi va yaxshiroq tushunishini ta’minlaydi.

O‘tkazilish tartibi:

1)O‘qituvchi darsni qiziqarli ertak qahramonlari aks ettirilgan rasmlar yoki slaydlar bilan boshlaydi

2)Har bir surat asosida qisqacha savol-javob o‘tkaziladi

“Bu qahramon kim deb o‘ylaysiz?”, “U nima qilmoqda?”, “Bu voqea qayerda sodir bo‘lgan bo‘lishi mumkin?”

3)O‘quvchilarga ertak qahramonlariga oid turli obrazlar tasvirlangan rasmlar tarqatiladi

4)Har bir bola o‘ziga berilgan rasm asosida kichik hikoya tuzadi yoki og‘zaki bayon qiladi

5)Ba’zilar hikoyani yozma shaklda, boshqalar esa og‘zaki tarzda ifodalaydi. Bu bosqichda vizual va audial usullar birgalikda qo‘llaniladi.Bu jarayonda o‘quvchilarda ijodiy fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi

6)O‘quvchilar o‘z hikoyalarini sinfdoshlariga namoyish etadi.Bu jarayonda ular o‘z nutqini ifodalaydi, erkin gapirishga harakat qiladi.

7)O‘qituvchi o‘quvchilarning ishlari haqida fikr bildiradi.Har bir o‘quvchining individual yondashuvi va ijodkorligi alohida ta’kidlanadi.

8)Yakunida o‘quvchilarga savol berib o‘tiladi: “Bugungi surat sizda qanday hissiyot uyg‘otdi?”

Kutilgan natijalar:

1)O‘quvchilarda erkin fikrlash, tasavvur qilish, nutqni boyitish ko‘nikmalari rivojlanadi.

2)Ijodiy yondashuv va fantaziya orqali o‘z fikrini erkin ifoda qilishga o‘rganadi.

3)Vizual ma’lumotlar asosida kuzatuvchanlik va tafakkur kuchayadi.

4)Har xil sensor uslublar (vizual, audial) birgalikda qo‘llanilgani sababli dars yanada jonli va qiziqarli bo‘ladi.

5)Bolalar o‘zaro fikr almashishga, bir-birini tinglashga va baholashga o‘rganadi.

XULOSA

Boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarida o‘quvchilarning ijodiy fikrlash malakasini shakllantirishda tashkil etiladigan turli xildagi metod,topshiriq,muammoli vaziyat va savollar o‘quvchilarni fikrlashiga katta ta’sir ko‘rsatadi.O‘quvchilarning erkin fikrlashi uchun zaruriy sharoitlar yaratilsa, o‘quv jarayonida ijodiy fikrlash jarayonidagi o‘sish ko‘rsatkichlariga ega

bo‘lamiz.Darsliklarda berilgan savol-topshiriq, muammoli vaziyat, krasvord va shunga o‘xshash boshqa topshiriqlar o‘quvchilarning diqqatini jamlash, qiziqishini oshirish va umumiy o‘quv samaradorligini yaxshilashda muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarni ijodiy fikrlashga o‘rgatish jarayonini tashkil etish uchun ta’lim jarayonida uzoq yillardan buyon shakllanib kelayotgan stereotipni o‘qituvchining hukmronlik rolini o‘zgartirish, ta’lim jarayonini tashkil etishga yangicha, ijodiy yondashish talab etiladi. Dars jarayonida o‘qituvchi-o‘quvchi rolini kuchaytirib, o‘quvchilarni fikrlashiga zarur sharoitlar yaratish kerak. Biz kuzatib chiqgan darslarimiz natijalariga ko‘ra dars jarayonini innovatsoin ta’lim texnologiyalar asosida tashkillash, muammoli vaziyatlar yaratish, har xil turdagi metodlardan foydalanish dars samaradorligini oshirishda va ijodiy fikrlash ko‘nikmasini rivojlantirishda samarali natija beradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar-jumladan “Art terapiya”, “Blum taksonomiyasi”, “Davom ettiring”, “O‘rgimchak to‘ri” ”Tasavvur et va hikoya et” metodlari o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini shakllantirishda samarali natija beradi. Bu usullar orqali o‘quvchilar nafaqat mavjud bilimlarni o‘zlashtiradi, balki ularni qayta ishlash, yangi g‘oya yaratish va tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.Darsliklarda mavjud topshiriqlarning ijodiy fikrlashga yo‘naltirilgan shakllarini to‘g‘ri tanlash va faol qo‘llash orqali o‘quvchilarning nutqiy, mantiqiy va emotsional faoliyatlari faollashadi. Ayniqsa, rasmli, hikoya tuzishga yo‘naltirilgan topshiriqlar bu borada ijobiy natijalar beradi. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun o‘quvchilarning yakka va guruhli faoliyatlarini uyg‘unlashtirish bu nafaqat bilimni o‘zlashtirish, balki ijtimoiy ko‘nikmalarni (hamkorlik, bahs yuritish, qaror qabul qilish) ham rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Prezident Sh.Mirziyoyevning “O‘qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag‘ishlangan tabrik nutqi. Toshkent, 2020.
2. K. Qosimova, S.M atchonov, X.G'ulomova, Sh. Yo‘ldosheva,Sh. Sariyev”Ona tili o‘qitish metodikasi”(196-bet)
3. N.A.Shermuhammedova “Ilmiy tadqiqot metodologiyasi”darslik 86-bet
4. N. Abduraxmonova “Boshlang’ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning ijodiy fikrlash malakasini shakllantirish uslubiyoti”Magistrlik dissertatsiyasi 2020. 37-bet
5. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
6. Ro‘ziyeva Jang’iloy Baxodirovna “Boshlang’ich sinf o‘quvchilarida ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning amaliy jihatlari”. Oriental Renaissance: Innovative,educational, natural and social sciences “Boshlang’ich sinf o‘quvchilarida ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning amaliy jihatlari” 2-bet

7. N. Abduraxmonova. ”Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodiy faoliyatini baholash va rag‘batlantirish tizimini takomillashtirish” Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali.2025. sentabr 9-son 60-bet
8. Madatova Zaynabjon” Methods of teaching students to think creatively In primary school” “JOURNAL OF SCIENCE-INNOVATIVE RESEARCH IN UZBEKISTAN” JURNALI 2-bet
9. N. Abduraxmonova “Husnixat darslaridagi dam olish daqiqalari ijodiy faoliyatni rivojlantirish imkoniyati sifatida” Kasb-hunar ta’limi 2025 5-son 224-bet
10. Komiljonova, G. N. qizi. (2023). FANLARARO BOG‘LANISH ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMNI AMALGA OSHIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 198–201. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5505

INTEGRATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES INTO THE PEDAGOGICAL PROCESS

SH.A.Kurbanova,

Qo‘qon Universiteti Andijon Filiali

Pedagogika va psixologiya kafedrasi v.b dotsenti

Shohi2005@mail.ru

Ijtimoiy gumanitar fanlar fakulteti

Filologiya va tillarni o‘qitish (ingliz tili) yo‘nalishi

2-kurs talabasi Abduvahobova Guljahon Hamidullo qizi

guljahon16052007@icloud.com

Annotation: The integration of digital technologies into the pedagogical process has become a crucial component in enhancing the quality and effectiveness of modern education. This study explores the theoretical foundations, practical methods, and benefits of incorporating digital tools in teaching and learning activities. By embracing innovations such as interactive platforms, virtual classrooms, and educational software, educators can foster student engagement, support differentiated learning, and improve academic outcomes. The paper also highlights the challenges faced during the integration process and offers strategic recommendations for successful implementation in various educational settings.

Key words: Digital technologies, Pedagogical process , Educational innovation , Virtual learning, Interactive teaching, E-learning tools , Technology integration, Modern education, Digital transformation in education.

In the 21st century, digital technologies have become an integral part of almost every aspect of human life — and education is no exception. The rapid development of information and communication technologies (ICT) has significantly transformed traditional teaching and learning methods. From chalkboards to interactive smart boards, from physical classrooms to virtual learning environments, the evolution of digital tools has reshaped the educational landscape. One of the most significant contributions of digital technologies in education is the ability to make learning more accessible and flexible.

Online platforms, such as Learning Management Systems (LMS), allow students to access educational materials anytime and anywhere, breaking down geographical and time-related barriers. This flexibility is especially important in distance learning and lifelong education, giving opportunities to learners who may not be able to attend traditional classes. Moreover, digital technologies enhance student engagement. Interactive presentations, educational videos, gamified learning apps, and virtual simulations make lessons more engaging and enjoyable. These tools cater to different learning styles — visual, auditory, and kinesthetic — and thus help improve comprehension and retention of information. They also encourage active participation rather than passive listening, which is crucial for deeper learning. Another key benefit is the opportunity for personalized learning. Through adaptive learning software, students can progress at their own pace, receive immediate feedback, and get access to resources tailored to their individual needs. Teachers, in turn, can track student performance in real-time, analyze data, and make informed decisions to support learners effectively. Digital technologies also promote collaboration and communication among students and between teachers and learners. Tools such as discussion forums, video conferencing, and collaborative documents allow for seamless interaction, even in remote learning situations. These technologies foster teamwork, problem-solving skills, and global citizenship by connecting students across borders and cultures. However, integrating digital technologies into education is not without challenges. Issues such as unequal access to devices and internet connectivity, lack of teacher training, and resistance to change can hinder effective implementation. Moreover, over-reliance on technology may reduce face-to-face interaction and critical thinking if not balanced properly. Therefore, schools and educational institutions must invest in proper infrastructure, provide professional development for educators, and develop strategic policies to ensure meaningful and ethical use of technology. In conclusion, digital technologies play a vital role in modern education by making learning more interactive, inclusive, and effective. They open up new possibilities for teaching, enhance student learning experiences, and prepare learners for a rapidly evolving digital world. As technology continues to advance, its integration into education must be guided by thoughtful planning, inclusivity, and a focus on pedagogical value.

The pedagogical process refers to the structured and purposeful sequence of teaching and learning activities that aim to achieve specific educational goals. It involves not only the transfer of knowledge but also the development of critical

thinking, communication skills, creativity, and lifelong learning habits. Traditionally, the pedagogical process has been teacher-centered, relying on lectures, textbooks, and face-to-face interaction. However, with the integration of digital technologies, this process is undergoing a significant transformation. In the digital age, the pedagogical process has evolved into a more dynamic, interactive, and learner-centered approach. Teachers are no longer the sole source of information; instead, they act as facilitators or guides who support students in navigating digital resources, building digital literacy, and engaging in independent inquiry. This shift requires a rethinking of pedagogical strategies, learning environments, and assessment methods. Digital tools have enriched every stage of the pedagogical process — from planning and delivering instruction to evaluating outcomes. For instance, during lesson planning, educators can use data analytics to understand student needs and design personalized learning paths. In the instructional phase, technologies such as interactive whiteboards, online platforms, and multimedia presentations make content more engaging and accessible. Virtual laboratories, simulations, and educational games offer hands-on experiences that deepen understanding. Assessment, a crucial component of the pedagogical process, is also enhanced by digital technologies. Online quizzes, formative assessments with instant feedback, and digital portfolios allow educators to monitor progress continuously and adjust their teaching accordingly. Furthermore, the integration of AI-based tools can support adaptive assessments, catering to the individual pace and level of each learner. Another important dimension of the modern pedagogical process is collaboration. Digital platforms enable students to work together on projects, share ideas in real time, and participate in discussions beyond the classroom. This kind of collaborative learning nurtures 21st-century skills such as teamwork, digital communication, and problem-solving. However, for the digital transformation of the pedagogical process to be successful, educators must receive adequate training in digital pedagogy. Pedagogical models such as blended learning, flipped classrooms, and project-based learning must be adopted thoughtfully, ensuring that technology serves educational purposes and not the other way around.
In summary, the pedagogical process is no longer confined to traditional methods and settings. Digital technologies have expanded its possibilities, making it more personalized, engaging, and inclusive. The successful integration of these technologies requires a deep understanding of pedagogy, strategic planning, and a commitment to continuous professional development. As the educational landscape continues to evolve, so too must the pedagogical process, aligning with the digital realities and needs of today’s learners.

Educational innovation refers to the implementation of new ideas, methods, tools, and technologies aimed at improving teaching, learning, and educational outcomes. In the context of the digital era, educational innovation has become essential for responding to the rapidly changing demands of society, the labor market, and learners themselves. It is not just about using new tools, but about rethinking how education is delivered, how students learn, and how teachers teach. One of the

most significant drivers of educational innovation in recent years has been the integration of digital technologies into the pedagogical process. Innovations such as online learning platforms, gamification, artificial intelligence, virtual reality, and personalized learning systems have transformed traditional education models. These technologies enable more flexible, accessible, and engaging learning environments, breaking down the limitations of time, place, and standardization. Educational innovation supports the development of student-centered approaches, where learners are encouraged to take an active role in their education.

Through digital tools, students can collaborate, explore, and create in ways that were previously not possible in conventional classrooms. For example, project-based learning can be enhanced with digital collaboration platforms, while simulations and virtual labs offer hands-on experiences without the need for physical resources. Furthermore, innovation in education promotes inclusivity and equity. Students with different learning needs and abilities can benefit from adaptive technologies, screen readers, or translated content, ensuring that everyone has the opportunity to learn effectively. Teachers can also use data-driven insights to adjust instruction, identify gaps, and personalize learning paths. However, educational innovation goes beyond technology. It also involves innovative teaching strategies, curriculum design, and institutional policies. For instance, flipped classrooms, where students learn new content at home and apply it in class, represent a shift in the traditional instructional model. Competency-based education, where learners progress based on mastery rather than seat time, is another example of innovative practice. To foster sustainable innovation in education, it is essential to invest in teacher training, infrastructure, and research. Educators must be equipped not only with technological skills but also with an understanding of digital pedagogy and change management. Innovation should be purposeful and aligned with learning goals, ensuring that it enhances, rather than distracts from, the educational mission.

Virtual learning, also known as online or remote learning, refers to an educational process that takes place over the internet rather than in a traditional classroom setting. It is one of the most prominent outcomes of digital innovation in education and has significantly reshaped how knowledge is delivered and acquired in the 21st century. With the rapid advancement of digital technologies, virtual learning has evolved from simple online courses to fully interactive and immersive learning environments. Through platforms such as Learning Management Systems (LMS), video conferencing tools (e.g., Zoom, Microsoft Teams), and digital collaboration spaces (e.g., Google Classroom, Moodle), students can attend lessons, submit assignments, engage in discussions, and collaborate on projects — all from remote locations. One of the key advantages of virtual learning is its **flexibility**. Learners can study at their own pace and access course materials at any time, making education more accessible for working adults, students in rural areas, and those with physical limitations. This flexibility supports the concept of lifelong learning and helps bridge the gap between formal education and self-directed learning. Another important benefit is the potential for **personalized learning**. Virtual

learning platforms often use data analytics and artificial intelligence to track learner progress and adapt content to individual needs. Students can receive instant feedback, revisit difficult concepts, and explore additional resources tailored to their learning styles and pace. Virtual learning also **promotes digital literacy** and prepares students for the modern workplace, where remote collaboration and digital communication are essential skills. Students learn how to use technology effectively, manage their time, and become more independent and self-motivated learners. However, virtual learning also presents certain **challenges**. These include the digital divide (unequal access to internet and devices), lack of face-to-face interaction, and issues related to student motivation and engagement. Without proper support, some students may struggle with isolation, distraction, or technical difficulties. Therefore, successful virtual learning environments require careful planning, teacher training, and continuous support. In the context of the **pedagogical process**, virtual learning demands a shift from traditional teaching methods to more innovative, learner-centered approaches. Teachers must be skilled not only in using digital tools but also in designing interactive, inclusive, and engaging virtual experiences.

Interactive teaching is a student-centered instructional approach that actively engages learners in the learning process through dialogue, collaboration, problem-solving, and hands-on activities. Unlike traditional lecture-based teaching, where students are passive recipients of information, interactive teaching encourages participation, critical thinking, and real-time feedback — making learning more dynamic, meaningful, and effective. With the integration of digital technologies into education, interactive teaching has taken on new and more powerful forms. Digital tools such as interactive whiteboards, online polls, live quizzes (e.g., Kahoot!, Quizizz), discussion forums, collaborative documents (e.g., Google Docs), and educational games allow students to engage with both content and classmates in real time. These tools turn the classroom — physical or virtual — into an interactive space where students can explore, experiment, and exchange ideas. One of the major benefits of interactive teaching is that it increases **student motivation and engagement**. Learners are more likely to stay focused and retain information when they are actively involved in constructing knowledge, rather than simply memorizing facts. This is especially important in virtual learning environments, where maintaining attention can be more challenging. Interactive teaching also supports **differentiated instruction**, allowing educators to tailor content to different learning styles and needs. For example, visual learners can benefit from multimedia presentations, auditory learners from discussions and podcasts, and kinesthetic learners from interactive simulations or virtual labs. This approach helps ensure that every student has an equal opportunity to succeed. In the context of the **pedagogical process**, interactive teaching fosters a deeper connection between teachers and students. Teachers can assess understanding in real time, respond to student questions instantly, and adjust lessons on the spot based on learner feedback. This creates a more responsive and adaptive learning environment, which is essential for 21st-century education. Moreover, interactive

teaching encourages **collaboration and communication** — two key skills in both academic and professional settings. Through group activities, online breakout rooms, peer review, and collaborative digital tools, students learn to work together, share ideas, and build social-emotional skills alongside academic knowledge.

E-learning tools refer to the digital applications, platforms, and resources that facilitate online education and support the teaching and learning process. These tools have become essential components in the integration of digital technologies into pedagogy, enabling educators to design, deliver, and manage learning experiences beyond the traditional classroom environment. The variety of e-learning tools available today is vast, ranging from Learning Management Systems (LMS) like Moodle, Blackboard, and Canvas, to communication platforms such as Zoom, Microsoft Teams, and Google Meet. These systems allow teachers to upload instructional materials, create assessments, track student progress, and facilitate synchronous and asynchronous communication. Interactive e-learning tools include digital quizzes, virtual labs, multimedia presentations, educational games, and simulations, all of which enhance student engagement and comprehension. For example, gamification tools make learning fun and motivate students to actively participate, while virtual labs provide safe, hands-on practice in subjects such as science and engineering without the need for physical equipment. Moreover, e-learning tools support personalized learning by adapting content and pace according to individual student needs. Adaptive learning software uses data analytics and artificial intelligence to customize lessons, identify areas where students struggle, and suggest remedial activities. This individualized approach helps ensure that each learner receives the appropriate level of challenge and support. Collaboration is another important feature of many e-learning tools. Cloud-based platforms allow students to work together on projects, share documents, engage in discussion forums, and give peer feedback, regardless of their physical location. Such tools foster teamwork, digital communication skills, and a sense of community in virtual classrooms. However, the effective use of e-learning tools requires adequate infrastructure, digital literacy, and pedagogical competence among educators. Without proper training and support, these tools may not reach their full potential and could even hinder the learning process. Therefore, ongoing professional development and thoughtful instructional design are critical for successful e-learning integration.

Digital transformation in education refers to the profound and systemic integration of digital technologies into all aspects of the educational ecosystem. It goes beyond simply adopting new tools or platforms; it involves rethinking and redesigning teaching methods, learning experiences, administrative processes, and institutional culture to harness the full potential of digital innovations. The goal of digital transformation is to create more efficient, flexible, and personalized educational environments that better meet the diverse needs of students, educators, and society at large. It affects every stakeholder in education — from students and teachers to administrators, policymakers, and parents. One of the main drivers of digital transformation in education is the rapid advancement of technologies such as cloud

computing, artificial intelligence (AI), big data analytics, virtual and augmented reality, and mobile learning. These technologies enable new forms of learning and teaching, including adaptive learning systems that tailor instruction to individual student needs, immersive virtual environments for experiential learning,

and data-driven decision-making to improve educational outcomes. In the pedagogical process, digital transformation facilitates a shift from traditional teacher-centered approaches to more learner-centered, collaborative, and interactive models. Technology allows educators to design personalized learning paths, incorporate real-time feedback, and create engaging multimedia content. For example, AI-powered tutors can provide instant support and resources, while virtual labs and simulations offer practical experiences that were previously inaccessible due to cost or safety concerns. Administrative and operational aspects of education also benefit from digital transformation. Automated systems streamline enrollment, attendance tracking, grading, and communication, reducing the administrative burden on educators and institutions. Data analytics help identify trends, predict student performance, and enable targeted interventions, ensuring that resources are allocated effectively. However, the digital transformation of education also presents significant challenges. These include digital equity issues, as not all students have equal access to devices and reliable internet connectivity. There are also concerns about data privacy, cybersecurity, and the need for continuous professional development for educators to keep pace with technological advancements. Successful digital transformation requires a holistic approach that combines technology adoption with pedagogical innovation, infrastructure investment, policy development, and capacity building. Collaboration among governments, educational institutions, technology providers, and communities is essential to create inclusive and sustainable digital education ecosystems.

The integration of digital technologies into the pedagogical process marks a significant evolution in modern education. As explored through the concepts of educational innovation, virtual learning, interactive teaching, e-learning tools, and digital transformation, these technologies have fundamentally reshaped how teaching and learning occur. Digital tools have shifted education from a traditional, teacher-centered model to a more learner-centered, flexible, and engaging environment. This shift not only enhances student motivation and participation but also supports personalized learning, collaborative problem-solving, and the development of critical 21st-century skills. Virtual learning and e-learning tools break down geographical and temporal barriers, making education more accessible and inclusive. Meanwhile, interactive teaching strategies empowered by digital platforms foster active learning and real-time feedback, creating dynamic and adaptive classrooms. The pedagogical process, enriched by data-driven insights and adaptive technologies, allows educators to better meet individual learner needs and continuously improve instructional quality. However, the digital transformation of education comes with challenges, including issues of digital equity, the need for teacher training, and concerns around data privacy and

technology dependence. Addressing these challenges requires comprehensive planning, investment in infrastructure, and a commitment to ongoing professional development. In conclusion, digital technologies are not merely tools but catalysts for profound change in education.

Their thoughtful and strategic integration within the pedagogical process holds the potential to create more effective, inclusive, and future-ready education systems. As we move further into the digital age, embracing this transformation is essential to prepare learners for the demands and opportunities of the 21st century and beyond.

References:

1) ISTE (2016). ISTE standards: Essential conditions. International Society for Technology in Education. https://www.iste.org/standards/iste-essential-conditions
2) Miloradovich N.V., Fedorov D.S. The influence of information technologies on the learning process in higher educational institutions // Higher education in Russia. 2020. No. 2. P. 101- 105.
3) Kuznetsova L.N., Sidorova I.V. Efficiency of using e-learning in universities: problems and prospects // Modern studies of social problems. 2020. No. 12. P. 44-49.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHGA SENSORLI TA’LIMNING TA’SIRI

Djanpeisova Gaukhar Erkinovna,
Qo‘qon universiteti Talim kafedrasi professori
gavxaroyerkinovna@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda sensorli ta’limning ahamiyati yoritilgan. Sensor tarbiya sezgi va idrokni maqsadli rivojlantirish jarayoni sifatida talqin qilinadi. “Sensor” atamasi lotincha “sensus” so‘zidan olingan bo‘lib, sezgi, idrok va qobiliyat ma’nosini anglatadi. Bolaning tevarak-atrofni idrok etishi uning xotira, tafakkur va tasavvur kabi psixik jarayonlarining shakllanishiga zamin yaratadi. Sensor tarbiya kichik guruh bolalarida o‘yin faoliyati va mashg‘ulotlar orqali amalga oshiriladi. Taniqli pedagoglar (F. Frebel, M. Montessori, O. Dekroli va boshqalar) sensor ta’limda bolalarni turli shakl, rang va o‘lchamdagi buyumlar bilan tanishtirishga alohida e’tibor qaratgan. Maqolada tarbiyachining o‘quv mashg‘ulotlaridagi faoliyati, bolalarga savol-javoblar berish orqali ularning diqqat va idrokini rivojlantirish metodlari tahlil qilingan. Amaliy mashg‘ulotlarda matryo‘shka, piramida, shar va kubik kabi o‘yinchoqlar yordamida rang, shakl va kattalikni farqlash, o‘ng va chap tomonlarni ajratish, “katta-kichik”, “ko‘p-bitta” kabi tushunchalarni o‘zlashtirish jarayoni tasvirlangan. Sensor mashg‘ulotlar bolaning bilish faoliyatini boyitadi,

idrokini chuqurlashtiradi va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: *Sensor ta’lim, mantiqiy fikrlash, maktabgacha ta’lim, sezgi va idrok, sensor tarbiya, bilish jarayonlari, o‘yin faoliyati, didaktik o‘yinchoqlar, tasavvur va tafakkur, pedagogik metodlar.*

Аннотация

В данной статье раскрывается значение сенсорного обучения в развитии логического мышления у детей дошкольного возраста. Сенсорное воспитание трактуется как процесс целенаправленного развития ощущений и восприятия. Термин «сенсор» происходит от латинского слова *sensus* и означает чувство, восприятие и способность. Восприятие ребёнком окружающей действительности создаёт основу для формирования таких психических процессов, как память, мышление и воображение. Сенсорное воспитание в младших группах дошкольных учреждений реализуется через игровую деятельность и занятия. Известные педагоги (Ф. Фребель, М. Монтессори, О. Декроли и др.) уделяли особое внимание знакомству детей с предметами различной формы, цвета и размера в процессе сенсорного обучения. В статье проанализирована деятельность воспитателя на учебных занятиях, методы развития внимания и восприятия детей посредством вопросов и ответов. В практической части описан процесс освоения понятий «большой-маленький», «много-один», различение правой и левой стороны с помощью таких дидактических материалов, как матрёшка, пирамида, шар и кубик. Сенсорные занятия обогащают познавательную деятельность ребёнка, углубляют его восприятие и способствуют формированию навыков логического мышления.

Ключевые слова: *сенсорное обучение, логическое мышление, дошкольное образование, ощущения и восприятие, сенсорное воспитание, познавательные процессы, игровая деятельность, дидактические игрушки, воображение и мышление, педагогические методы.*

Abstract

This article examines the role of sensory education in the development of logical thinking among preschool children. Sensory upbringing is interpreted as a process of purposefully developing perception and sensation. The term “sensor” originates from the Latin word *sensus*, meaning feeling, perception, and ability. A child’s perception of the surrounding environment forms the basis for memory, imagination, and thinking processes. In preschool institutions, sensory development is organized through games and activities that are directly 54onected to the child’s interaction with various objects. Prominent educators such as F. Froebel, M. Montessori, and O. Decroly emphasized the importance of introducing children to objects of different shapes, colors, and sizes. The article highlights the role of the teacher in organizing activities, using questions and demonstrations to stimulate attention and perception. Practical exercises with toys such as matryoshkas, pyramids, balls, and cubes help children distinguish between colors, shapes, sizes, as well as right and left orientation. Concepts like “big-small,” “many-one,” and “none” are also introduced. Sensory activities enrich children’s

cognitive experience, deepen their perception, and contribute to the development of logical thinking skills at an early age.

Keywords: *Sensory education, logical thinking, preschool education, perception and sensation, sensory upbringing, cognitive processes, play activity, didactic toys, imagination and thinking, pedagogical methods.*

Kirish. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkurni shakllantirishda sensor tarbiya muhim o‘rin tutadi. Sensor tarbiya bolaning sezgi va idrok qobiliyatlarini maqsadli rivojlantirish, ularni tevarak-atrofdagi narsalar va hodisalarni bevosita o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan pedagogik ta’sir tizimidir.[1] “Sensor” atamasi lotincha sensus so‘zidan olingan bo‘lib, sezgi, idrok va qobiliyatni anglatadi. Bolaning sezgi va idrok doirasi qanchalik boy bo‘lsa, uning dunyo haqidagi tasavvuri ham shunchalik keng bo‘ladi. Shu bois sensor tarbiya maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish jarayonlarini, xususan, xotira, tafakkur, tasavvur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning poydevori hisoblanadi. Taniqli pedagog va psixolog olimlar (F. Frebel, M. Montessori, O. Dekroli va boshqalar) sensor tarbiyani turli faoliyat turlarida amalga oshirish zarurligini ta’kidlab, o‘yin, tasviriy, musiqiy va amaliy mashg‘ulotlar orqali bolaning bilish faoliyatini boyitish tizimini yaratganlar.[2]

Asosiy qism. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kichik yoshdagi guruh bolalariga sensor tarbiya berish davom etadi. Sensor tarbiyaga oid o‘yin va mashg‘ulotlar tashkil etiladi. Tevarak atrofdagi borliqni bilish, sezish va idrokka asoslanadi. Tasavvurning asosini bevosita sezish idrok qilishni tashkil etadi.[3]

Sensor tarbiya sezgi va idrokni biror maqsadga qaratilgan xolda rivojlantirishdir. “Sensor” so‘zi lotincha “sensus”-tuyg‘u, sezgi, idrok, qobiliyati ma’nolarini anglatadi. Borliqni bilish, idrok qilishdan boshlanadi. Inson ko‘rish, sezish va x.k. lar yordamida tevarak-atrofdagi narsa va xodisalar to‘g‘risida bilimga ega bo‘ladi, shular asosidagina unda xotira, tafakkur, hayol kabi jarayonlar sobir bo‘ladi.

Sezgi va idrok qanchalik boy bo‘lsa, insonning tevarak-atrofdagi olam tasvvurlari shunchalik keng bo‘ladi. Bolalarning sensor madaniyati, unda sezgi va uning rivojlanish darajasi, bilish faoliyati uchun muhim shart - sharoit hisoblanadi. Sensor tarbiya pedagogika fanida bolalarning estetik, jismoniy va mehnat tarbiyasining asosi maktabgacha yosh davr sensor jarayonlar davridir. Shuning uchun bu davrda sensorika muhim o‘rinni egallaydi. Sensor tarbiya hissiy bilish qobiliyatlarini shakllantirishga, sezgi, idrokni takomillashtirishga qaratilgan pedagogik ta’sir sistemasidir.

[1] “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi Kengashi qarori bilan tasdiqlangan (2018 yil 7 iyul, 4-sonli bayonnoma). [Elektron resurs]. Rejim dostupa: https://podrobno.uz/download.php?f=gos-programma-09.08..doc&i=342482

[2] Montessori M. Moy metod. Moskva: Tsentrpoligraf, 2011. – 414 s

[3] O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2019 yil 22 oktyabrda qabul qilingan, Senat tomonidan 2019 yil 14 dekabrda ma’qullangan. Milliy qonunchilik ma’lumotlari bazasi, 17.12.2019 y., № 03/19/595/4160; 27.04.2021 y., № 03/21/685/0373; 12.10.2021 y., № 03/21/721/0952.

Sensor tarbiyaning mazmuni va metodi ruxshunoslik fanida idrok va sezgini rivojlantirish muammosi qanday talqin qilinishi bilan belgilanadi. Bu muammo fanda turlicha hal etilgan bo‘lib pedagogika tarixida sensor tarbiyaning har xil sistemasi mavjud. Taniqli pedagog va ruhshunos olimlar (F.Frebel, M.Montessori, O.Dekrali, M.Montessori va boshqalar) sensor tarbiyaning xilma-xil faoliyati turlari jarayonida, faoliyatning tasviriy – amaliy, musiqali harakat turlarida bolalarni tevarak-atrof bilan tanishtirishda amalga oshirish kerakligi to‘g‘risidagi printsipial yangi tizimni yaratdilar va bunday tizimning mazmuni, metod va nazariyasini ishlab chiqdilar.Sensor rivojlanish bu yoshdagi bolalarda narsalar bilan qilinadigan faoliyat jarayonida, turli buyumlar bilan bajariladigan ish-harakatlarda kelib chiqadi. Birorta belgisi bilan keskin farq qiladigan, masalan: rangi bir xil bo‘lgani bilan katta-kichikligi har xil bo‘lgan koptok, sharchalarni yoki katta-kichikligi bir xil bo‘lgan rangi har xil qutichalarni, turli materialdan-gazlama, rezinka, yog‘ochdan yasalgan ayiqchalar, qo‘g‘irchoqlar va boshqa o‘yinchoqlarni tanlab olish kerak. Buyum va uning xossalarining xilma-xil bo‘lishi bolalarning diqqatini jalb etadi, belgilarning farqi hamda o‘xshashligini bo‘rtirib, idrokni chuqurlashtiradi va oydinlashtiradi.[4]

Bolalar buyumlar bilan qiladigan o‘z faoliyatida buyumlarning har xil belgilariga qarab ish tuta boshlaydi, masalan: matryo‘shkalarni birining ichiga ikkinchisini joylashda katta-kichikligiga qarab to‘g‘ri tanlaydi, sharchani dumaloq teshikka to‘g‘ri joylaydi va hokazo. Mashg‘ulotlarning mazmuni asta-sekin murakkablashtirib boriladi. Masalan piramidaning xalqalarini bola avval chiqarib olish va joyiga kiyg‘azib qo‘yishga o‘rgatiladi. So‘ngra bolalarni xalqalarning katta-kichikligini ajratishga, avval katta xalqalarni, keyin esa kichik xalqalarni kiyg‘azishga o‘rgatish kerak bo‘ladi. Turli xil predmetlar bilan shug‘ullahish asosida uch yoshga to‘layotgah bolada miqdor haqidagi tasavvur shakllaha boshlaydi.Bunda bolalarga “ko‘p”, “bitta”, “hech ham yo‘q” tushunchalari beriladi.

Kichik yosh guruh bolalariga tarbiyachi mashg‘ulot davomida savollar berib boradi. Agar bolalar savollarga javob berishga qiynalsalar tarbiyachi o‘zi javob namunasini beradi. Sensor tarbiya hamda narsalar bilan bajariladigan harakatlarni rivojlantirish uchun bolalarga rang-barang hususiyatlarga (har xil shaklga, turli rang bo‘yoqlarga vhk) ega bo‘lgan o‘yinchoqlar beriladi. Katta yoshli kishi bolalarning e’tiborini yangi o‘yinchoqlarning sifatiga, uning shakliga,rangiga qaratadi.

Ularning mana shu o‘yinchoqlarga qarab yangi tovushlar chiqarishga mustaqil ravishda o‘rganayotganliklarini qo‘llab-quvvatlaydi. Bola narsalarni shakli, fizik hususiyatlariga ko‘ra bir-biri bilan taqqoslashga o‘rgatib borish, to muayyan bir natijaga erishilmaguncha harakatlarni davom ettiraverish “Matryoshka” qo‘g‘irchog‘ini ochish va yana yopib qo‘yishni, erkin ravishda olinadigan halqalarni ustunchadan chiqarib olish va uni yana joyiga qo‘yib tahlab chiqish kerak.

[4] Eraliyeva Z. MTT ning maktabga tayyorlov guruhlarida bolalarni mantiqiy fikrlash va bahs-munozarali vaziyatlarda yechim topishga va badiiy nutqqa o‘rgatish. Talqin va tadqiqotlar, 2023, 1(18). Rejim dostupa: https://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/19

Bola bir o‘yinchoqni o‘ynab o‘tirib yangidan o‘zlashtirib olgan hatta-harakatni boshqa o‘yinchoqlarni o‘ynagan vaqtida ham mustaqil ravishda takrorlashga erishishi zarir. Bu bolaning yangi harakat usulini yaxshiroq o‘zlashtirib va umumlashtirib olishga yordam beradi.Bolaning qo‘liga har xil materialdan yasalgan rangi, shakli, chiqaradigan tovushi har xil bo‘lgan bir turdagi o‘yinchoqlarni berib qo‘yish kerak.

Masalan: Bolalar yumalatib o‘ynashi mumkin bo‘lgan plastmassadan, yog‘och shariklar, rezina koptoklar, yumshoq matodan yasalgan koptokchalarni, rangi va shakli har xil bo‘lgan kubiklar ana shunday o‘yinchoqlardan xisoblanadi, ulardan bolalar “minora” yasashlari mumkin.

Bunday predmetli o‘yin faoliyati davomida bolaning ko‘rib harakat qilish tafakkuri rivojlanib boradi. Harakat usullarining umumiylashtirilishi o‘sha ishlari so‘zlar yordamida umumiylashtirish uchun zamin yaratadi.

Katta yoshli kishilar bola bilan o‘ynayotganida unga narsalarning nimaga ishlatilishini va ulardan qanday foydalanishni ko‘rsatish kerak.Bolalarga yoqimli ovozlar, oxanglar chiqaradigan hamda bolaning o‘zi burab yurgiza oladigan mexanik o‘yinchoqlarni berish kerak. Masalan: Korobkani ochib va yopib o‘ynayotganda yoki sharchalarni to‘playotganida va joylashtirayotganida, piramida halqachalarini ustma-ust kiygizayotganida bola buni o‘zlashtirib oladi. U narsani hususiyatini (katta-kichik, qattir-yumshoq, yengil-og‘ir), (bitta, ko‘p, oz), (shar, kub, doira, xalqa) amaliy ravishda bilib oladilar.

Turli kattalikdagi munchoqlarni ipga terish.

10 ta munchoqan iborat munchoqlar to‘plami: 2 sm diametrligi beshta;1 sm diametrligi beshta munchoqlar va leska.

Bolalarga leskaga munchoqlarni ketma-ketlikda terishni taklif eting:katta-kichik va yana katta-kichik vhk… Bolaga ketma-ketlikda munchoqlarni leskaga terishda ko‘maklashing, so‘z bilan ketma-ketlikni gapirib turing-avval katta munchoq keyin kichik munchoq va yana katta munchoq endi kichik munchoq vhk…

Mashg‘ulotning nomi: Kichik guruh yoshidagi bolalarini tevarak atrofda mo‘ljal olish tasavvurlarini shakllantirish

Maqsad: Bolalarni o‘ng va chap tomonlarni farqlashga, ranglarni ajratishga o‘rgatish.

Kerakli jixozlar: Namoyish qiluvchi materiallarga qizil va ko‘k rang ro‘molcha 3 ta matryo‘shka va 3 ta piramida. Tarqatma materiallar, qizil va yashil rangda qog‘ozlar har bir bolaga 3 tadan archa va 3 tadan qo‘ziqorin o‘yinchoqlari.

Mashg‘ulotning borishi: Tarbiyachi bolalarga murojaat qilib, shunday deydi: Bolalar, qaranglar, stol ustida ko‘p matryo‘shka va piramida o‘yinchoqlari turibdi.

Mana bu yerda esa qizil rangli ro‘molcha va ko‘k rangdagi ro‘molcha bor. Qizil ro‘molcha mening o‘ng tomonimda, ko‘k ro‘molcha esa mening chap tomonimda turibdi. Hozir biz sizlar bilan o‘ng tomondagi qizil ro‘molcha ustiga

matryo‘shkalarni, chap tomondagi ko‘k ro‘molchalar ustiga esa piramidalarni qo‘yib chiqamiz.[5]

Avval menga o‘ng qo‘lingizni ko‘rsating?

Agar biror bola yanglishib chap qo‘lini ko‘tarsa, tarbiyachi unga qoshiq ushlaydigan qo‘limiz o‘ng qo‘l, deb eslatadi. U chap qo‘lini ko‘targan bolalar yoniga borib, ko‘rsatadi: “Mana, bu sening o‘ng qo‘ling, bunisi esa chap qo‘ling!”

Qani endi ishni boshlaymiz – deb tarbiyachi bolalar bilan o‘ng tomondagi qizil ro‘molcha ustiga matryo‘shkalarni, chap tomondagi ko‘k ro‘molcha ustiga piramidalarni qo‘yib chiqishadi.

Ana endi bolajonlar stolingiz ustida turgan qizil rangli qog‘oz ustiga qo‘ziqorinlarni, chap tomoningizda turgan yashil qog‘oz ustiga archalarni qo‘yib chiqamiz. Avval bolajonlar o‘ng qo‘lingizni stolingiz ustida turgan qizil qog‘oz ustiga qo‘ying, chap qo‘lingizni yashil qog‘oz ustiga qo‘ying. Demak, qizil qog‘oz sizning o‘ng tomoningizda, yashil qog‘oz esa chap tomoningizda turibdi.

Ana endi qo‘ziqorinlarni o‘ng tomoningizda turgan qizil qog‘oz ustiga, archalarni esa chap tomoningizda turgan yashil qog‘oz ustiga qo‘yib chiqing. Mashg‘ulot davomida tarbiyachi qiynalayotgan bolalarga yordamlashadi, savollar berib boradi. Agar bolalar javob qaytarishga qiynalsalar, tarbiyachi o‘zi javob namunasini berishi kerak. Tarbiyachi bolalarni to‘g‘ri ish bajargalnliklari uchun maqtaydi.

Xulosa. Sensor tarbiya maktabgacha yoshdagi bolalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirishda zaruriy shart-sharoitlardan biridir. O‘yin faoliyati, turli xil didaktik materiallar va mashg‘ulotlar yordamida bolalarda rang, shakl, hajm, o‘lcham, miqdor kabi tushunchalar shakllanadi, ular “ko‘p”, “kam”, “katta-kichik” kabi kategoriyalarni anglay boshlaydilar. Sensor mashg‘ulotlar bolalarning idrokini chuqurlashtiradi, diqqatini oshiradi va bilish faoliyatini rivojlantiradi. Natijada bola mustaqil fikrlash, narsalarni qiyoslash, umumlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarishga qodir bo‘lib boradi.

Takliflar. Maktabgacha ta’lim dasturlarida sensor tarbiyaga oid mashg‘ulotlar hajmini kengaytirish va ularni metodik jihatdan takomillashtirish lozim.

Tarbiyachilar faoliyatida Montessori, Dekroli kabi mashhur pedagoglarning sensor ta’lim metodlarini qo‘llash samaradorlikni oshiradi.

Didaktik materiallar bazasini boyitish: rangli, shakli va hajmi turlicha bo‘lgan o‘yinchoqlar, piramidalar, matryo‘shkalar, kubiklar va konstruktiv materiallardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Amaliy mashg‘ulotlarda bolalarni savol-javoblarga jalb qilish, ularning javoblarini to‘g‘ri yo‘naltirish orqali diqqat va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish kerak.

Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish: uy sharoitida bolaga sensor o‘yinlar tashkil etish, uni turli buyumlar bilan tajribalar o‘tkazishga rag‘batlantirish muhim.

[5] Eraliyeva Z.R., Djo‘rayeva D.R. Bolalar tafakkurini rivojlantirishda ayrim didaktik o‘yinlarning ahamiyati. Qo‘qon universiteti xabarnomasi, 2023, 9(9), 184–186. https://doi.org/10.54613/ku.v9i9.866

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2019 yil 22 oktyabrda qabul qilingan, Senat tomonidan 2019 yil 14 dekabrda ma’qullangan. Milliy qonunchilik ma’lumotlari bazasi, 17.12.2019 y., № 03/19/595/4160; 27.04.2021 y., № 03/21/685/0373; 12.10.2021 y., № 03/21/721/0952.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. “O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”. 2019 yil 8 may, № ПП–4312. [Elektron resurs]. Rejim dostupa: https://lex.uz/ru/docs/4646931
3. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi Kengashi qarori bilan tasdiqlangan (2018 yil 7 iyul, 4-sonli bayonnoma). [Elektron resurs]. Rejim dostupa: https://podrobno.uz/download.php?f=gos-programma-09.08..doc&i=342482
4. Jumayev M.E. Bolalarda boshlang‘ich matematik tushunchalarini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent: Ilm-Ziyo, 2013. – B. 24–36.
5. Montessori M. Moy metod. Moskva: Tsentrpoligraf, 2011. – 414 s.
6. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
7. Furqatjon, A. (2025). Age-Related Hormonal Changes and Their Impact on Psychophysiological State. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, *5*(06), 20-22.
8. Eraliyeva Z.R., Djo‘rayeva D.R. Bolalar tafakkurini rivojlantirishda ayrim didaktik o‘yinlarning ahamiyati. Qo‘qon universiteti xabarnomasi, 2023, 9(9), 184–186. https://doi.org/10.54613/ku.v9i9.866

Eraliyeva Z. MTT ning maktabga tayyorlov guruhlarida bolalarni mantiqiy fikrlash va bahs-munozarali vaziyatlarda yechim topishga va badiiy nutqqa o‘rgatish. Talqin va tadqiqotlar, 2023, 1(18). Rejim dostupa: https://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/19

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY TRANSVERSAL - RAQAMLI SAVODXONLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Jaloliddinova Maftunaxon Mahmudjon qizi,
Qo‘qon universiteti Ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Pedagogika va psixologiya kafedrasi tayanch doktoranti
maftunaxonjaloliddinova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy transversal -raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Mamlakatimiz ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari, “O‘zbekiston-2030” strategiyasi va maktabgacha ta’limni rivojlantirishga oid konseptual hujjatlar kontekstida oliy pedagogik ta’lim muassasalarida raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini shakllantirish

dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda. Maqolada raqamli ta’lim muhiti, elektron resurslar, onlayn-platformalardan samarali foydalanish bo‘lajak tarbiyachilarning kommunikativlik, ijodkorlik, muammoni hal qilish kabi transversal kompetensiyalarini rivojlantirishga qanday ta’sir ko‘rsatishi yoritiladi. Shuningdek, raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish jarayonida yuzaga chiqayotgan muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo‘yicha pedagogik taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli savodxonlik, transversal kompetensiya, bo‘lajak tarbiyachi, oliy ta’lim, raqamli ta’lim muhiti, pedagogik shart-sharoitlar, kasbiy faoliyat.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические основы формирования профессиональной транспверсальной – цифровой грамотности будущих воспитателей. В контексте проводимых в образовательной системе нашей страны процессов цифровой трансформации, стратегии «Узбекистан–2030» и концептуальных документов по развитию дошкольного образования, формирование навыков цифровой грамотности в высших педагогических образовательных учреждениях рассматривается как актуальная задача. В статье освещается влияние цифровой образовательной среды, электронных ресурсов и онлайн-платформ на развитие таких транспверсальных компетенций будущих воспитателей, как коммуникативность, креативность и умение решать проблемы. Также проведён анализ проблем, возникающих в процессе формирования компетенции цифровой грамотности, и представлены педагогические предложения и рекомендации по их устранению.

Ключевые слова: цифровая грамотность, транспверсальная компетенция, будущий воспитатель, высшее образование, цифровая образовательная среда, педагогические условия, профессиональная деятельность.

Abstract. This article analyzes the pedagogical foundations for developing professional transversal digital literacy competence among future educators. In the context of ongoing digital transformation processes in the educational system of our country, the “Uzbekistan–2030” Strategy, and the conceptual documents on the development of preschool education, the formation of digital literacy skills in higher pedagogical education institutions is considered as a topical task. The article highlights how the effective use of the digital learning environment, electronic resources and online platforms contributes to the development of such transversal competencies of future educators as communication, creativity and problem-solving. The article also analyzes the problems arising in the process of developing digital literacy competence and offers pedagogical proposals and recommendations aimed at eliminating them.

Keywords: digital literacy, transversal competence, future educator, higher education, digital learning environment, pedagogical conditions, professional activity.

Kirish. Bugungi kunda oliy pedagogik ta’lim tizimida bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayoni raqamli transformatsiya

sharoitlaridan kelib chiqqan holda yangicha mazmun bilan boyitilmoqda. Aholining raqamli savodxonligini oshirish, ta’lim jarayonlarini zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash barcha bosqichlarda dolzarb strategik vazifa sifatida qaralayotgani bejiz emas.

Mamlakatimizda ta’lim tizimini isloh qilish, pedagog kadrlar tayyorlash jarayonini yanada takomillashtirish borasida keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, maktabgacha ta’lim sohasini rivojlantirish va yuqori malakali tarbiyachilarni tayyorlash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu munosabat bilan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan qator farmon va qarorlar mazkur sohani tubdan yaxshilashga yo‘naltirilgan.

Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan “O‘zbekiston-2030” strategiyasi[6] hamda 2023-yil 31-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tizimini transformatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-176-sonli qaror[7]ga asosan bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019-yil 8-maydagi “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PQ-4312-sonli qarorida tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish asosiy yo‘nalish sifatida belgilangan[8].

Zamonaviy tarbiyachi nafaqat pedagogik bilimlarga ega bo‘lishi, balki o‘z kasbiy faoliyatida transversal kompetensiyalarni ham rivojlantirishi lozim. Chunki hozirgi globallashuv davrida tarbiyachidan nafaqat an’anaviy ta’lim va tarbiya usullarini qo‘llay olish, balki kreativ yondashuv, muammolarni hal qilish, kommunikativ ko‘nikmalarga ega bo‘lish va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish talab etiladi.

Ushbu normativ-huquqiy hujjatlarda ilgari surilgan vazifalar bo‘lajak tarbiyachilarda kasbiy transversal - raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirishni oliy pedagogik ta’lim tizimining ustuvor metodik yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

Maqolada bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy transversal-raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish jarayoniga yondashuvlar ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi hamda oliy pedagogik ta’lim tizimida mazkur kompetensiyani samarali rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan pedagogik shart-sharoitlar va amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy transversal-raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish, birinchi navbatda, ularning zamonaviy axborot-

[6] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-son Farmon. Lex.uz sahifasi

[7] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 31-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tizimini transformatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-176-son qarori. Lex.uz

[8] 2019-yil 8-maydagi “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PQ-4312-son Qarori

kommunikatsiya texnologiyalaridan didaktik maqsadlarda foydalana olish ko‘nikmalariga bog‘liqdir.

Bo‘lajak tarbiyachining raqamli savodxonlik kompetensiyasi-tarbiyachi AKT vositalaridan foydalana olishi, raqamli ta’lim resurslarini pedagogik jarayonga tatbiq etishi, elektron portfellarni yurita olishi va bolalarga axborot madaniyatini o‘rgatishi hisoblanadi.

M.O.Karimova, D.K.Rafikova, B.X.Baydjanovlar tomonidan “Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari” nomli o‘quv qo‘llanmasida ta’kidlanganidek, pedagogik kompetentlik raqamli xavfsizlik, axborotni qayta ishlay olish, ijodiy raqamli kontent yaratish qobiliyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan integrativ sifat bo‘lib, ularni shakllantirish maxsus pedagogik shart-sharoitlarni talab qiladi[9].

Bugungi kunda jamiyatning barcha sohalariga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tadbiq etish ko‘lami kengayishi tufayli uzluksiz ta’lim tizimida: talabalarning raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini baholash mexanizmlarini ishlab chiqish orqali qaror qabul qilish uchun kerakli ma’lumotlarni topish, raqamli qurilmalar bilan ishlash, ommaviy axborot vositalarini tanqidiy-tahliliy o‘rgana olishi, zamonaviy raqamli aloqa vositalaridan foydalanishi hamda yangi ishlab chiqilayotgan innovatsion texnologiyalarga ijobiy munosabatni shakllantirish bo‘yicha bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, talabalar uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishning umumiy darajasini oshirish maqsadida oliy ta’lim muassasalarining asosiy o‘quv dasturlariga doimiy o‘zgartirishlar kiritib borilishi, elektron ta’lim resurslarini yangi avlodlarini ishlab chiqish va takomillashtirish, axborot texnologiyalariga doir bilimlar berish usul va vositalarini takomillashtirish hamda elektron ta’lim muhitida talabalarning axborot texnologiyalariga doir ijodiy qobiliyati, kreativ fikrlashi, ichki va jahon ta’lim resurslaridan foydalana olish qobiliyatini rivojlantirish, ta’lim samaradorligini yaxshilash bo‘yicha xorijiy tajribalarni o‘rganish va amaliyotga joriy etishga doir dolzarb masalalardan hisoblanadi.[10]

B.S. Abdullayeva, A.A. Xoliqov, D.R. Farsaxonova, S.V. Muhammadiyeva, M.B. Sheranova tomonidan chop etilgan “Umumiy pedagogika” darsligida pedagogik kompetensiyaning tarkibiy tuzilmasi ochib berilib, raqamli savodxonlik umumiy pedagogik kompetensiyalarning zamonaviy tarkibiy elementi sifatida e’tirof etiladi. Mualliflar bo‘lajak pedagoglarda raqamli texnologiyalar bilan ishlash bo‘yicha ijodiy ko‘nikmalarni shakllantirishni transversal kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali yo‘li sifatida baholaydilar[11].

Michigan davlat universiteti pedagoglari Punya Mishra va Matthew J. Koehler tomonidan TPACK konsepsiyasida pedagoglarning raqamli

[9] M.O. Karimova, D.Q. Rafiqova, B.X. Baydjanov Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. Farg‘ona - “Uzxerox” - 2021. – 148–152-b.

[10] R.K.Atamuratov. OLIY TA’LIM MUASSASALARI TALABALARIDA RAQAMLI KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH nomli maqola. OLIY TA’LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA INNOVATSION O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH MASALALARI (ICT EDU 2023) RESPUBLIKA ILMIY-USLUBIY ANJUMANI TOSHKENT, 02-03-FEVRAL, 2023 - YIL MA’RUZALAR TO‘PLAMI TOSHKENT 2023

[11] B.S. Abdullayeva, A.A. Xoliqov, D.R. Farsaxonova, S.V. Muhammadiyeva, M.B. Sheranova. Umumiy pedagogika (1-qism). Darslik. - Toshkent: «Innovatsiya-Ziyo”, 2020. – 96–99-b.

texnologiyalarni mazmun va pedagogik uslub bilan qanday uyg‘un integratsiya qila olishlarini sistematik yondashuv orqali ochib berganini ko‘rishimiz mumkin. Bu pedagogik ramka bo‘lajak tarbiyachilarda raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirishda nazariy asos sifatida xizmat qiladi[12].

Shu jihatdan yuqoridagi ilmiy manbalar asosida bo‘lajak tarbiyachilarda raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirishning nazariy asoslari aniqlashtirildi hamda mazkur kompetensiyani oliy pedagogik ta’lim jarayoniga integratsiya qilish pedagogik jihatdan zarurligi asoslab berildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy transversal-raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish jarayonining bugungi holati, mavjud muammolari hamda ularni takomillashtirish yo‘llarini aniqlash maqsad qilib olindi. Shu boisdan tadqiqot quyidagi metodologik yondashuvlarga asoslandi:

Tadqiqotning maqsadi: bo‘lajak tarbiyachilarda kasbiy transversal-raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish jarayonining ilmiy-nazariy asoslarini tadqiq etish hamda oliy pedagogik ta’lim tizimi uchun samarali pedagogik takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqotning obyekti: oliy pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayoni.

Tadqiqotning predmeti: bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar va metodik yondashuvlar. Tadqiqotni olib borish jarayonida tahlil va sintez, taqqoslash, anketa va kuzatuv, empirik umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Tahlil va sintez metodi -raqamli savodxonlik va transversal kompetensiyalar haqidagi ilmiy manbalarni o‘rganib, ularning mazmun-mohiyatini aniqlash;

Taqqoslash metodi-mahalliy va xorijiy (TPACK, DigCompEdu) modellar asosida raqamli kompetensiyalarning tarkibiy tuzilmalarini qiyosiy tahlil qilish;

Anketa va kuzatuv-maktabgacha ta’lim yo‘nalishida ta’lim olayotgan talabalarning raqamli savodxonlik darajasini aniqlash uchun maxsus diagnostik materiallar asosida so‘rov o‘tkazish;

Empirik umumlashtirish-olingan natijalar asosida raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirishga oid umumlashtirilgan xulosalar chiqarishni maqsad qilib oladi. Yuqoridagi metodlardan tadqiqot uchun samarali natijalar olishda foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asoslari sifatida TPACK konsepsiyasi Mishra va Koehler, 2006, R.K.Atamuratov 2023, B.S. Abdullayeva, A.A. Xoliqov, D.R. Farsaxonova, S.V. Muhammadiyeva, M.B. Sheranova, M.O.Karimova, D.K.Rafikova, B.X.Baydjanov va boshqalarning transversal kompetensiyalar haqidagi ilmiy qarashlaridan foydalanildi.

[12] Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge PUNYA MISHRA va MATTHEW J. KOEHLER1 Michigan State University 2006

O‘tkazilgan nazariy va empirik tadqiqotlar natijalari bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish hali yetarli darajada tizimlashtirilmaganligini ko‘rsatdi. Jumladan, maktabgacha ta’lim yo‘nalishining 2-3-bosqich talabalarida o‘tkazilgan diagnostik anketa natijalariga ko‘ra, talabalarning 64 foizi elektron ta’lim platformalaridan (Moodle, Google Classroom va boshqalar) foydalanish amaliyotiga ega ekani holda, ulardan o‘quv-didaktik maqsadlarda mustaqil kontent yaratish ko‘nikmalari ancha past (50 foiz) darajada ekanligi aniqlangan. Bu esa raqamli savodxonlik kompetensiyasining faqat boshlang‘ich darajasida shakllanganligini ko‘rsatadi.

Tajriba mashg‘ulotlari jarayonida Michigan davlat universiteti pedagoglari Punya Mishra va Matthew J. Koehler tomonidan tavsiya etilgan TPACK konsepsiyasi asosida maxsus mashg‘ulotlar tashkil etilganida talabalar tomonidan yaratilgan interaktiv raqamli kontentlar soni 2 baravarga oshganligi kuzatildi. Bu esa raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish uchun pedagogik faoliyatga yo‘naltirilgan raqamli vazifalarni tatbiq etish samarali ekanligini isbotlaydi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari bo‘lajak tarbiyachilarda kasbiy transversal-raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish uchun:

-didaktik jihatdan asoslangan raqamli o‘quv topshiriqlari;

-interaktiv platformalardan ijodiy foydalanishga yo‘naltirilgan trening mashg‘ulotlari;

-raqamli kompetensiyani sistematik baholash tizimi (DigCompEdu indikatorlari asosida) zarurligini ko‘rsatdi.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy transversal-raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish jarayoni, avvalo, o‘qitish mazmunida raqamli ta’lim muhitiga yo‘naltirilgan vazifalarning mavjudligi va ularning amaliy xarakterga egaligi bilan uzviy bog‘liq. Raqamli savodxonlik oddiy texnik ko‘nikma sifatida emas, balki professional-didaktik kompetensiya sifatida shakllanishi uchun o‘quv mashg‘ulotlarini ijodkorlikka undovchi raqamli faoliyat turlariga yo‘naltirish zarur.

Tadqiqotlar (Mishra va Koehler, 2006) shuni tasdiqlaydiki, pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalarni mazmun va usullarga integratsiyalash, bo‘lajak mutaxassislarning “pedagogik raqamli tafakkur”ini rivojlantiradi. Bu esa raqamli savodxonlikni transversal kompetensiya sifatida shakllanishiga sharoit yaratadi. Milliy tadqiqotlar (Karimova va boshq., 2021; Abdullayeva va boshq., 2020) ham bo‘lajak tarbiyachi shaxsidagi raqamli ijodkorlik va axborot-xavfsizlik kabi elementlar umumiy pedagogik kompetensiyaning ajralmas qismi ekanligini tasdiqlaydi.

Tajriba mashg‘ulotlari davomida raqamli platformalar asosida interaktiv vazifalar tayyorlashga yo‘naltirilgan yondashuv talabalarni nafaqat tayyor kontentdan foydalanishga, balki raqamli resurslarni o‘zi yaratishga undaganligi bilan ahamiyatlidir. Demak, raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirishni samarali tashkil etish uchun ularda raqamli pedagogik ijodkorlikni rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar qo‘llanilishi lozim.

Shu nuqtai nazardan, oliy pedagogik ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarga asoslangan faoliyat talaba-subyektning mustaqil fikrlashi, moslashuvchanligi va muammoni hal qila olish qobiliyatlarini shakllantirishning samarali vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa raqamli savodxonlik kompetensiyasini kasbiy transversal kompetensiya sifatida rivojlantirish konsepsiyasiga to‘la mos keladi.

Xulosa. O‘tkazilgan ilmiy tahlillar hamda tajriba natijalari bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida raqamli savodxonlik kompetensiyasining kasbiy transversal kompetensiya sifatida shakllanishi ta’lim mazmuni va texnologiyalarini chuqur integratsiyalash orqali amalga oshirilishini ko‘rsatdi. Raqamli savodxonlik esa faqat texnik vositalardan foydalanish qobiliyati bilan cheklanmay, maktabgacha ta’lim jarayonida pedagogik maqsadlarga mos raqamli resurslarni tanlash, ularni moslashtirib ijodiy qo‘llay olish va yangi raqamli kontentlar yaratishga qodir bo‘lishni nazarda tutadi.

Bo‘lajak tarbiyachilarda raqamli savodxonlik kompetensiyasining dastlabki darajalari (elektron resurslardan foydalanish, oddiy onlayn platformalarga kirish) yetarli shakllangan bo‘lsa-da, yuqori darajadagi raqamli pedagogik ijodkorlik - ya’ni raqamli ta’lim muhitini loyihalash, interaktiv vazifalarni mustaqil tarzda ishlab chiqish va o‘z pedagogik faoliyatiga moslashtirish ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmagan. Shu boisdan mazkur jarayonni tizimlashtirish, o‘qitish mazmuniga raqamli ta’lim texnologiyalariga asoslangan ijodiy faoliyat turlarini kiritish dolzarb hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni isbotlaydiki:

-o‘qituvchilar uchun tayyorlangan raqamli o‘quv topshiriqlari emas, talabaning o‘zi raqamli resursni yaratadigan pedagogik vaziyatlar ko‘proq natija beradi;

-DigCompEdu va TPACK modellari asosida yo‘lga qo‘yilgan amaliy mashg‘ulotlar raqamli savodxonlik kompetensiyalarining kompleks tarzda shakllanishiga xizmat qiladi;

-o‘qitish jarayonida gamifikatsiya, raqamli simulyatorlar va loyiha usulidan foydalanish bo‘lajak tarbiyachilarning raqamli kompetensiyalarini real kasbiy vaziyatga mos ravishda rivojlantirishga yordam beradi.

Shu asosda, bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy transversal - raqamli savodxonlik kompetensiyasini shakllantirishning istiqbolli yo‘nalishlari quyidagilar hisoblanadi:

-raqamli pedagogik kompetensiyani baholash va rivojlantirish uchun bosqichli indikatorlar tizimini joriy etish;

-har bir o‘quv moduliga raqamli ijodkorlikka yo‘naltirilgan loyiha–vazifalar kiritish;

-maktabgacha ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda “raqamli amaliyot maydonchalari”ni shakllantirish;

-raqamli ta’lim vositalari asosida real kasbiy vaziyatlarni modellashtirishga qaratilgan trening mashg‘ulotlarini tashkil etish.

Ushbu yondashuvlarning bosqichma-bosqich tatbiq etilishi bo‘lajak tarbiyachilarda raqamli savodxonlik kompetensiyasini yuqori darajada

shakllantirishga, natijada, maktabgacha ta’lim tizimini raqamli muhit bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi.

Takliflar:

-OTM talabasining raqamli kompetensiyalari uni o‘rab turgan muhit bilan bog‘liqlikda shakllantirish;

-OTM da raqamli kompetensiyalar barcha fanlarni o‘rganish jarayonida-so‘zda emas, amalda shakllantirilishi lozim. Muvaffaqiyatli o‘zlashtirilgan, ammo amalda qo‘llanilmagan bilim va ko‘nikmalar talabalar tomonidan juda tez unutiladi. Talabani u yoki bu ko‘nikma bilan tanishtirishning o‘zi yetarli emas-o‘quv fanlarining eng keng doirasini o‘zlashtirishda undan faol foydalanish zarur;

-raqamli kompetensiyalarning barcha besh komponentini (axborot savodxonligi, muloqot va hamkorlik, raqamli kontent yaratish, xavfsizlik, muammolarni hal qilish) mutanosib ravishda shakllantirish zarur, bunda, ba’zi tarkibiy qismlarni shakllantirishda ayrim ta’lim jarayoni subyektlarning roli oshishi mumkin;

-OTM da o‘qitiladigan axborot texnologiyalariga doir o‘quv fanlari raqamli kompetensiyalar uchun asos yaratadi; bunday fanlarni yilma-yil o‘qitishda boshqa fanlarni o‘rganish uchun dolzarbligi nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda raqamli kompetensiyalarga qo‘yiladigan talablar belgilanishi hamda raqamli kompetensiyalarning tayanch darajasi to‘xtab qolmasligi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston -2030” strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-son Farmon. Lex.uz sahifasi

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 31-maydagi “Maktabgacha va maktab ta’limi tizimini transformatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-176-son qarori. Lex.uz

3. 2019-yil 8-maydagi “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PQ-4312-son Qarori

4. M.O. Karimova, D.Q. Rafiqova, B.X. Baydjanov. *Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari*. Farg‘ona - “Uzxerox” - 2021. – 148–152-b.

5. R.K.Atamuratov OLIY TA’LIM MUASSASALARI TALABALARIDA RAQAMLI KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH nomli maqola. OLIY TA’LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA INNOVATSION O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH MASALALARI (ICT EDU 2023) RESPUBLIKA ILMIY-USLUBIY ANJUMANI TOSHKENT, 02-03-FEVRAL, 2023 -YIL MA’RUZALAR TO‘PLAMI TOSHKENT 2023

6. B.S. Abdullayeva, A.A. Xoliqov, D.R. Farsaxonova, S.V. Muhammadiyeva, M.B. Sheranova Umumiy pedagogika (1-qism). Darslik. - Toshkent: «Innovatsiya-Ziyo”, 2020. – 96–99-b.

7. PUNYA MISHRA va MATTHEW J. KOEHLER. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Michigan State University. 2006

8. Jaloliddinova, M. (2025). BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY TRANSVERSAL KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, *14*, 146–148. https://doi.org/10.54613/ku.v14i.1146

9. Maftunakhon, J. (2025). Model of development of professional transversal competences of future educators. *International Journal of Pedagogics*, *5*(02), 60-63.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARINING TA’LIMIY VA TARBIYAVIY AHAMIYATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR INTEGRATSIYASINING SAMARADORLIGI

Davlatova Saida Tojimuxammadovna,
Qo‘qon universiteti Ta’lim kafedrasi
o‘qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinflarda ona tili darslari o‘quvchilarning savodxonligini shakllantirish, nutqiy faolligini rivojlantirish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi. Hozirgi kunda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish jarayoni katta ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, sun’iy intellekt yordamida individual ta’lim yo‘llarini shakllantirish, AR/VR texnologiyalari orqali matnlarni jonli idrok etish, STEAM metodikasi asosida loyihaviy topshiriqlarni bajarish va onlayn ta’lim vositalari orqali pedagoglarning malakasini oshirish dars jarayonining samaradorligini yanada oshiradi. Tadqiqotda ona tili darslarida raqamli texnologiyalarni qo‘llash imkoniyatlari o‘rganildi, ularning didaktik hamda tarbiyaviy afzalliklari tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, texnologiyalarni an’anaviy usullar bilan uyg‘unlashtirish o‘quvchilarda mustaqil tahlil qilish, kreativ fikrlash va muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o‘qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqot xulosalari kelgusida ta’lim jarayonida zamonaviy yondashuvlarni qo‘llash, darslarni mazmunan boyitish va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Аннотация: Уроки родного языка в начальных классах играют важную роль в формировании грамотности учащихся, развитии их речевой активности и укреплении навыков самостоятельного мышления. В современных условиях особое значение приобретает процесс интеграции цифровых технологий в систему образования. В частности, использование искусственного интеллекта позволяет формировать индивидуальные образовательные траектории, технологии AR/VR способствуют живому восприятию текстов, методика STEAM открывает возможности для выполнения проектных заданий, а онлайн-образовательные ресурсы обеспечивают повышение квалификации педагогов. В исследовании изучались возможности применения цифровых технологий на уроках родного языка, анализировались их дидактические и воспитательные преимущества. Полученные результаты показали, что сочетание

традиционных методов и цифровых средств способствует развитию у школьников навыков самостоятельного анализа, креативного мышления и культуры общения. Кроме того, разработаны методические рекомендации для учителей по эффективному использованию цифровых технологий в образовательном процессе. Сделанные выводы и практические предложения будут способствовать дальнейшему внедрению современных подходов, содержательному обогащению уроков и повышению их эффективности в системе начального образования.

Abstract: Mother tongue lessons in primary education play a crucial role in shaping students’ literacy, enhancing their communicative activity, and strengthening independent thinking skills. In today’s context, the integration of digital technologies into the education system has gained particular importance. Specifically, artificial intelligence makes it possible to design individualized learning paths, AR/VR technologies support vivid perception of texts, the STEAM methodology encourages project-based learning, and online educational platforms provide opportunities for teachers’ professional development. This study explored the possibilities of applying digital technologies in mother tongue lessons and analyzed their didactic and educational advantages. The findings demonstrated that combining traditional teaching methods with digital tools fosters students’ ability to conduct independent analysis, develop creative thinking, and build communication culture. Furthermore, methodological recommendations were developed for teachers to ensure effective use of digital technologies in the learning process. The conclusions and practical implications of the research will contribute to the wider implementation of modern approaches, enrichment of lesson content, and improvement of overall effectiveness in the primary education system.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, ona tili, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, AR/VR, STEAM, onlayn ta’lim, kreativ fikrlash, pedagogik integratsiya.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, цифровые технологии, искусственный интеллект, AR/VR, STEAM, онлайн-образование, креативное мышление, педагогическая интеграция.

Keywords: primary education, mother tongue, digital technologies, artificial intelligence, AR/VR, STEAM, online learning, creative thinking, pedagogical integration.

XXI asrda globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari barcha sohalarga, xususan ta’lim tizimiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Bugungi kunda pedagogik faoliyatni axborot-kommunikatsiya texnologiyalarisiz tasavvur qilish qiyin. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida ta’lim-tarbiya jarayonini zamonaviy raqamli vositalar orqali tashkil etish bolalarda tanqidiy va kreativ fikrlash, muloqotga kirishish, muammoni mustaqil hal qilish, hamkorlikda ishlash kabi kompetensiyalarni erta bosqichdanoq shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich ta’lim, ayniqsa ona tili fani - bu o‘quvchining o‘z fikrini og‘zaki va yozma shaklda ifoda eta olishini o‘rgatadigan, tahlil qilish, mantiqiy bog‘liqlikni anglash, tilga estetik munosabatni shakllantiradigan asosiy darslardan biridir. Ona tili darslarida an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda sun’iy intellekt

(AI), kengaytirilgan haqiqat (AR), virtual haqiqat (VR), STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika integratsiyasi) va onlayn ta’lim platformalaridan foydalanish ta’limning ta’sirchanligini oshiradi. Mazkur maqola aynan ushbu zamonaviy texnologiyalarni boshlang‘ich sinf ona tili darslariga integratsiyalash orqali ta’limiy va tarbiyaviy samaradorlikni oshirish imkoniyatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan [1,67].

Tadqiqotda raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning qiziqishini oshirishi, mustaqil fikrlash va o‘zlashtirish darajasini yaxshilashi, shuningdek, dars jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan formatda tashkil qilishdagi o‘rniga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, maqolada sun’iy intellekt yordamida individual yondashuvni shakllantirish, AR/VR vositalari bilan ko‘rgazmali va immersiv o‘qitish muhiti yaratish, STEAM orqali mavzulararo bog‘liqlikni mustahkamlash hamda onlayn platformalar orqali darsdan tashqari ta’limni tashkil etishning afzalliklari ilmiy jihatdan asoslangan holda ko‘rib chiqiladi.

Ushbu zamonaviy texnologiyalarni ona tili darslariga tatbiq etish orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchisining nafaqat til ko‘nikmalari, balki axborot savodxonligi, texnologik madaniyati va ijodiy salohiyati ham rivojlanadi. Shu bois maqola dolzarb bo‘lib, ta’limda raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish yo‘llarini izlash va amaliy jihatdan tatbiq qilishni ko‘zda tutadi [2,90].

Raqamli texnologiyalar, xususan sun’iy intellekt (SI), kengaytirilgan va virtual haqiqat (AR/VR), STEAM yondashuvi hamda onlayn ta’lim platformalari bugungi kunda ta’lim jarayonini yangilash va samaradorligini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda ona tili darslariga bu texnologiyalarni integratsiya qilish orqali o‘quvchilarning o‘z fikrini ifodalash, mustaqil izlanish, ijodiy yondashuv va analitik tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyati yaratiladi.

Birinchi navbatda, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning yozma nutqini shakllantirish va takomillashtirishda samarali yordamchi vositaga aylanishi mumkin. Masalan, ChatGPT, Grammarly kabi sun’iy intellektga asoslangan platformalar orqali o‘quvchilarning grammatik, imlo va uslubiy xatolari avtomatik tarzda aniqlanadi hamda real vaqt rejimida teskari aloqa taqdim etiladi. Bu esa o‘quvchilarda o‘z xatolarini anglash, ularni tahlil qilish va mustaqil tuzatish ko‘nikmasini shakllantiradi. Shuningdek, SI orqali har bir o‘quvchining bilim darajasiga mos mashqlarni tuzish, ya’ni shaxsiylashtirilgan ta’limni amalga oshirish imkoniyati mavjud [3, 56].

Ikkinchidan, AR/VR texnologiyalarining qo‘llanilishi o‘quv jarayonida vizual va interaktiv muhit yaratishga xizmat qiladi. Quiver, CoSpaces Edu kabi platformalar yordamida matnlarga mos 3D modellar, animatsiyalar va interaktiv tasvirlar yaratiladi. Bu o‘z navbatida o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, mavzuni yanada chuqurroq anglashga yordam beradi. Tajriba asosida o‘rganish va ko‘rgazmalilik prinsipi o‘quvchilarda mavzuni ongli idrok etish, eslab qolish hamda ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.

Uchinchidan, STEAM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) asosida ona tili darslarini boshqa fanlar bilan integratsiyalash orqali o‘quvchilar kompleks fikrlash va ijodiy yondashuvga o‘rganadi. Masalan, matn

asosida drama sahnalari yaratish orqali o‘quvchilar tilni faqat tahlil emas, balki san’at orqali ifoda qilishni ham o‘zlashtiradi. Bu esa nafaqat ona tili, balki kommunikatsiya, tasviriy san’at va texnologiya kabi sohalarni ham uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

To‘rtinchidan, onlayn ta’lim platformalarining qo‘llanilishi darsdan tashqari ta’limni tashkil qilishda, baholash va aloqa jarayonlarini soddalashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Google Classroom, Zoom, Quizizz kabi platformalar orqali o‘quvchilar uchun mustahkamlovchi mashqlar, interaktiv testlar va video darslar taqdim etilishi, shuningdek ota-onalar bilan aloqani mustahkamlash imkoniyati yaratiladi. Bu esa darslarni takrorlash, individual yondashuvni kuchaytirish va bilimlarni mustahkamlashda samarali bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarni sinf jarayoniga kiritish bo‘yicha o‘tkazilgan amaliy kuzatuv va tajriba darslari asosida muayyan natijalar aniqlandi. Uchta umumta’lim maktabida jami 87 nafar o‘quvchi ishtirokida olib borilgan tajriba asosida quyidagi ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi:

- 68% o‘quvchi ona tili faniga nisbatan ijobiy munosabat bildirgan;
- 73% o‘quvchining og‘zaki va yozma ifoda qilish qobiliyatida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatilgan;
- 81% o‘quvchi onlayn platformalar orqali mustaqil o‘rganishni boshlagan.

Mazkur natijalar boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish o‘quvchilarni faollashtirishi, ularning mustaqil fikrlashini kuchaytirishi va ta’limiy samaradorlikni oshirishi mumkinligini ko‘rsatadi [4, 98].

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt, AR/VR va boshqa zamonaviy raqamli texnologiyalarni boshlang‘ich sinf ona tili darslariga maqsadli integratsiyalash - o‘quvchilarning shaxsiy intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantiradi. Biroq, ushbu texnologiyalar o‘qituvchining o‘rnini egallashi emas, balki uning faoliyatini samaraliroq tashkil qilishiga xizmat qilishi kerak.

O‘qituvchi bu vositalardan foydalanib, o‘quvchilarni kuzatish, baholash, individual maslahatlar berish hamda ta’limni shaxsiylashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, texnologiyalarning ortiqcha qo‘llanilishi ayrim noxush oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Xususan, jonli muloqotning cheklanishi, texnik infratuzilma yetishmovchiligi yoki raqamli savodxonlik darajasining pastligi ba’zi maktablarda muammo tug‘diradi. Shu sababli, texnologiyalarni maqsadga yo‘naltirilgan, muvozanatli va pedagogik tamoyillarga asoslangan holda qo‘llash muhimdir [5, 67].

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, raqamli texnologiyalar, xususan sun’iy intellekt, AR/VR tizimlari, STEAM yondashuvi va onlayn ta’lim platformalarining boshlang‘ich sinf ona tili darslariga integratsiyalashuvi o‘quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu texnologiyalarning o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarga yechim topish, yozma va og‘zaki ifoda ko‘nikmalarini shakllantirishda tutgan o‘rni beqiyosdir.

Dastlab, sun’iy intellekt vositalari (ChatGPT, Grammarly va boshqalar) orqali o‘quvchilarning yozma nutqi tahlil qilinishi, grammatik va uslubiy xatolarning avtomatik aniqlanishi ularning o‘z-o‘zini nazorat qilish, refleksiya qilish, mustaqil o‘rganish faoliyatini rivojlantiradi. Bu esa an’anaviy ta’limdagi o‘qituvchi

markazlashgan yondashuvdan farqli o‘laroq, o‘quvchini faol subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi [6, 45].

Shuningdek, AR/VR texnologiyalarining joriy etilishi darslarda ko‘rgazmalilik tamoyilini kuchaytiradi, murakkab tushunchalarni vizual tasvirlar orqali tushuntirish imkonini yaratadi. Bu, ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun abstrakt fikrni konkretlashtirishga xizmat qiluvchi samarali usuldir. Interaktiv muhit orqali o‘quvchilar mavzuni nafaqat eshitadi va o‘qiydi, balki ko‘radi, harakat qiladi va his qiladi – bu esa ko‘p kanalli idrok orqali chuqurroq o‘zlashtirishga olib keladi.

STEAM yondashuvi esa darslarni fanlararo integratsiyalashgan tarzda olib borish imkonini beradi. Ona tili darsida matn asosida sahnalashtirish, loyihalar tayyorlash, jamoaviy ishlarda qatnashish o‘quvchilarda ham ijodiy fikrlashni, ham muloqot, hamkorlik, muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa zamonaviy ta’limning asosiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [7, 98].

Onlayn ta’lim vositalari esa darsdan tashqari o‘quv faoliyatini tashkil qilish, individual yondashuvni ta’minlash, ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlashda keng imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, pandemiya davridagi tajriba ko‘rsatdiki, raqamli platformalarning o‘rni faqatgina muqobil emas, balki asosiy ta’lim vositasi sifatida qaralmoqda.

Biroq, bu texnologiyalarning ta’limga joriy qilinishi muayyan qiyinchiliklar va cheklovlar bilan ham yuzaga chiqadi. Jumladan, ba’zi maktablarda texnik vositalarning yetishmasligi, internet tarmog‘ining sustligi, o‘qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasining pastligi ularning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, texnologiyalarning haddan tashqari qo‘llanilishi o‘quvchilar orasida insoniy muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalarning sustlashuviga sabab bo‘lishi mumkin.

Shu boisdan, raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiyalashda muvozanatni saqlash, ularni pedagogik maqsadga muvofiq ravishda, o‘qituvchining boshqaruvi va pedagogik nazorati ostida qo‘llash lozim [8,39].

Ushbu tadqiqot yuzasidan quyidagi takliflarni bera olamiz:

1. O‘quvchilar xatolarini aniqlovchi va tahlil qiluvchi sun’iy intellekt asosidagi vositalarni sinf amaliyotiga joriy etish

Darsda yozma topshiriqlarni bajarayotganda, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning matndagi grammatik va uslubiy kamchiliklarini aniqlash, tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Bu jarayon o‘qituvchiga qo‘shimcha yordam beradi, bolalarning esa o‘z xatolarini tushunib tuzatishga bo‘lgan mas’uliyatini oshiradi.

2. Matnlarni vizual idrok qilish uchun 3D va interaktiv tasvirlarga asoslangan o‘quv materiallarini ishlab chiqish

Ona tili darslarida mavzuni quruq matn shaklida emas, balki tasvirli, harakatli va interaktiv tarzda yetkazish o‘quvchining tushunish darajasini oshiradi. Masalan, hikoya qahramonining harakati yoki voqea rivojini 3D maketlar yoki animatsiya yordamida ko‘rsatish orqali darsga butunlay boshqacha yondashuv hosil qilinadi.

3. Til darslarini boshqa fanlar bilan bog‘lab, ijodiy loyihalar yaratishga yo‘naltirish

Ona tili mashg‘ulotlarida shunchaki matn tahlil qilinib qolmasdan, shu asosda kichik drama, rasm, texnologik qurilmalar modellarini yaratish kabi topshiriqlar orqali o‘quvchilarda ijodkorlik va muloqot ko‘nikmalari shakllantiriladi. Bu esa ular uchun tilni hayotiy, amaliy va qiziqarli vosita sifatida ko‘rsatishga xizmat qiladi.

4. Darsdan tashqari bilimlarni chuqurlashtirish uchun shaxsiy onlayn o‘quv makonlarini yaratish

Har bir o‘quvchi uchun darsda o‘zlashtirilgan mavzularni mustahkamlash imkonini beruvchi maxsus onlayn sahifalar yaratiladi. Bu sahifalarda o‘qituvchi tomonidan yuklangan mashqlar, testlar yoki o‘quv videolar joylashtiriladi. Natijada, o‘quvchi istalgan vaqtda o‘z sur’atida o‘rganishni davom ettirishi mumkin bo‘ladi.

5. O‘qituvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashga tayyorlash bo‘yicha doimiy amaliyotga yo‘naltirilgan dasturlar ishlab chiqish

Raqamli vositalarni darsda samarali ishlatish faqat ularni bilish emas, balki ulardan qanday qilib pedagogik maqsadda foydalanishni tushunishni talab qiladi. Shu sababli o‘qituvchilar uchun standart nazariy kurslardan ko‘ra, haqiqiy darslarda qo‘llaniladigan modellar asosida tashkil etilgan treninglar samaraliroq bo‘ladi.

Yuqorida keltirilgan fikrlar, amaliy tahlillar va kuzatuvlar asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

- Ona tili darslarida sun’iy intellekt, AR/VR texnologiyalari va onlayn platformalarni tizimli va ilmiy-metodik asosda joriy etish zarur;
- O‘qituvchilar uchun raqamli savodxonlikni oshirishga qaratilgan malaka oshirish kurslari, amaliy treninglar va vebinarlar muntazam tashkil etilishi lozim;
- STEAM asosida fanlararo integratsiyalashgan darslar metodikasi ishlab chiqilib, darslarni ko‘proq ijodiy va interaktiv shaklda o‘tkazishga e’tibor qaratilishi kerak;
- Maktablarda zarur texnik infratuzilmani (kompyuter, planshet, yuqori tezlikdagi internet) teng taqsimlash va foydalanish imkoniyatini yaratish muhim;
- Onlayn ta’lim imkoniyatlaridan foydalangan holda o‘quvchilarga mustahkamlovchi va takrorlovchi mashg‘ulotlar tashkil qilish orqali ularning o‘zlashtirish darajasini yanada oshirish mumkin.

Umuman olganda, raqamli texnologiyalar ta’limda vosita sifatida emas, balki maqsadga erishish yo‘lida strategik yechimlar sifatida ko‘rilishi zarur. Ularning to‘g‘ri va oqilona qo‘llanilishi boshlang‘ich ta’limda ona tili darslarining ta’limiy va tarbiyaviy samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimova N.S. Boshlang‘ich ta’limda ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 210 b.
2. Mahmudova D.X. Raqamli pedagogika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2022. – 156 b.

3. Soliyev A.A., Xudoyberdiyeva M. STEAM yondashuvi asosida darslarni tashkil etish metodikasi. // Ta’lim innovatsiyalari jurnali. – 2023. – №1. – B. 32–38.
4. Raximov O. Sun’iy intellekt vositalarining ta’lim jarayoniga integratsiyasi. // Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. – 2022. – №4. – B. 19–24.
5. Nurmatova Z. Virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalarining boshlang‘ich ta’limdagi roli. // Boshlang‘ich ta’lim. – 2023. – №2. – B. 45–50.
6. Sayfiyev B. O‘quvchilarda ijodiy tafakkurni shakllantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni. – Toshkent: Ilm ziyo, 2020. – 132 b.
7. Valiyeva L.T. Boshlang‘ich sinflarda onlayn ta’lim vositalaridan foydalanish imkoniyatlari. // O‘qituvchi metodik jurnali. – 2023. – №3. – B. 11–16.
8. Hasanov M.J. Pedagogik innovatsiyalar va raqamli savodxonlik. – Samarqand: Zarafshon, 2021. – 175 b.
9. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
10. Furqatjon, A. (2025). Age-Related Hormonal Changes and Their Impact on Psychophysiological State. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, *5*(06), 20-22.
11. Athamboyevna, V. N. (2024). TA’LIMDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR BU NIMA?. *University Research Base*, 590-594.
12. Saidaxon, D. (2023). Boshlang'ich ta'limda STEAM texnalogiyasini qo‘llash

BO‘LAJAK PSIXOLOGLARNING NUTQIY KO‘NIKMA VA MALAKALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

X.Orziqulov,
Qo‘qon universiteti
pedagogika va psixologiya kafederasi v.b dotsenti
xusnidinorziqulov@gmail.com
B.Usanov, Qo‘qon universiteti
psixologiya yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
usanovbehruz59@gmail.com

Anotatsiya : Ushbu maqolada bo‘lajak psixologlarning nutqiy ko‘nikma va malakalarini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlari o‘rganiladi. Nutqiy ko‘nikmalar psixologlarning amaliy faoliyatida zaruriyat bo‘lib, ularning samarali muloqot o‘rnatish va mijozlarga yordam ko‘rsatishdagi rolini oshiradi. Maqolada nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda qo‘llaniladigan pedagogik usullar va metodlar, zamonaviy yondoshuvlar, amaliy mashg‘ulotlarning ahamiyati

muhokama qilinadi. Shuningdek, bo‘lajak psixologlarga kerakli malakalarni rivojlantirishda o‘qituvchining roli va ta’lim jarayonidagi innovatsion metodlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: psixologiya, nutqiy ko‘nikmalar, pedagogika, malakalar, ta’lim metodlari, amaliy mashg‘ulotlar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические возможности совершенствования речевых навыков и компетенций будущих психологов. Навыки речи являются необходимостью в практической работе психологов, повышая их роль в налаживании эффективной коммуникации и оказании поддержки клиентам. В статье рассматривается значение педагогических приемов и способов, используемых в развитии речевых навыков, современных подходов и практических занятий. Также анализируется роль педагога в развитии необходимых навыков у будущих психологов и инновационных методов в образовательном процессе .

Ключевые слова: психология, речевые навыки, педагогика, квалификация, методика обучения, кейсы.

Annotation : This article examines the pedagogical possibilities of improving speech skills and competencies of future psychologists. Speech skills are a necessity in the practical work of psychologists, increasing their role in establishing effective communication and providing customer support. The article discusses the significance of pedagogical methods and methods used in the development of speech skills, modern approaches and practical lessons. It also analyzes the role of the.

Keywords: psychology, speech skills, pedagogy, qualifications, teaching methods, case studies.

Xalqimiz shuni yaxshi bilishi kerak: oldimizda uzoq va mashaqqatli yo‘l turibdi. Barchamiz jipslashib, tinimsiz o‘qib o‘rgansak, ishimizni mukammal va unumli bajarsak, zamonaviy bilimlarni egallab, o‘zimizni ayamasdan oldinga intilsak, albatta, hayotimiz va jamiyatimiz o‘zgaradi.

Sh.M.Mirziyoyev

Kirish

Psixologlar uchun muloqot qilish ko‘nikmalari o‘ziga xos va juda muhim kasbiy malakadir. Psixologlar o‘z ishlarida turli odamlar bilan muloqot qiladilar, ularga psixologik yordam ko‘rsatadilar va bu jarayonda nutqiy ko‘nikmalarni to‘g‘ri rivojlantirish juda muhim ahamiyatga ega. Nutqning aniq va samarali bo‘lishi psixologning amaliy faoliyatida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur. Ushbu maqolada bo‘lajak psixologlarning nutqiy ko‘nikma va malakalarini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlari, metodik yondoshuvlar va o‘qituvchining roli haqida so‘z yuritiladi

Yoshlarga ta’lim–tarbiya berishning murakkab vazifalarini hal etish o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini, iste’dodi, tajribasi va madaniyati hozirgi zamon pedagogik texnologiyalarini qo‘llashi, o‘quvchilarni o‘zaro faollikka olib kelishiga bog‘liqdir. Har bir pedagog shuni doimo hisobga olishi va esda tutishi lozimki, dars o‘quv-tarbiya jarayonining asosiy shaklidir. Dars jarayonida har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga e’tibor qaratiladi, birinchi navbatda bu amalga oshiriladi. Nutq madaniyati tushunchasi, uning tilshunoslikda paydo bo‘lishi, nutq madaniyati tushunchasi haqida rus tilshunoslari fikrlari, to‘g‘ri nutq va nutq madaniyati, “Yaxshi nutq” tushunchasi, yaxshi nutq va uning sifatiy belgilarini o‘rganish nutq madaniyatining asosiy vazifasi ekanligi bilan izohlandi. Nutq madaniyatini egallashda mustaqil shug‘ullanishning o‘rni va ahamiyati: tilga diqqat qilish, o‘zbek adabiy tilining asosiy qonun va qoidalarini o‘rganish, ulardagi nozik o‘rinlarni o‘zlashtirish, nutq madaniyatini egallashda badiiy adabiyotning, televidenieva radio nutqining, gazeta va jurnallar tilining ahamiyati. Notiqlik san’ati sirlarini egallashga intilish, atoqli notiqlarning tajribalarini o‘rganish va ularga taqlid qilish usullari. O‘qituvchining pedagogik faoliyatida nutq texnikasini egallash muhim ahamiyatga ega. Buning uchun bo‘lajak o‘qituvchi avvalo nutq sirlarini, uning o‘quvchilar bilan bo‘ladigan muloqotda ta’sir kuchini puxta bilishi kerak. Nutqning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish uchun, nutq texnikasiga oid talablarni bilish lozim. Bu talablar nutqning mantiq jihatdan to‘g‘ri, aniq, chiroyli, yorqin va maqsadga muvofiq bo‘lishidir.

Til me’yorlari - bu ijtimoiy -nutqiy amaliyot (badiiy adabiyot, o‘qimishli kishilar nutqi, sahna nutqi, radio va h.k.)da umum tomonidan qabul qilingan talaffuz, grammatika va so‘z qo‘llash qoidalaridir. Ammo yuksak nutq madaniyati faqatgina til me’yorlariga amal qilishdangina iborat emas. U ayni paytda o‘z fikrini ifodalashning nafaqat aniq vositasini, balki eng ommabop (ya’ni eng ta’sirchan) va jo‘yali (ya’ni ayni vaziyat uchun eng muvofiq va, demakki, uslub nuqtai nazaridan o‘rniga tushgan) vositalarini ham topa olish mahoratini ham o‘z ichiga oladi."Nutqning to‘g‘riligi uning markaziy sifati bo‘lsa -da, nutqiy madaniyatni mazkur sifatning bir o‘zi bilan ta’minlash aslo mumkin emas. Shubhasizki, har qanday to‘g‘ri nutq ham aniq yoki jo‘yali, sof yoki boy bo‘lmaydi, umuman, yetarli ta’sirchanlik quvvatiga munosib bo‘la olmaydi. Shuning uchun ham nutq madaniyati muammolarini tadqiq etish bilan shug‘ullangan bir qator tilshunoslar nutq madaniyatining ikki bosqichini farqlash maqsadga muvofiqligini ta’kidlaydilar. Masalan, L.I.Skvortsov umumiy "nutq madaniyati" tushunchasini adabiy tilni egallash va undan foydalanishning ikki bosqichini ifodalovchi "nutqning to‘g‘riligi" va "nutq madaniyati" tarzida ikki qismga ajratish lozimligini ta’kidlarkan, ularga shunday izozh beradi: "Birinchi, quyi bosqich nutqning to‘g‘riligidir. To‘g‘rilik haqida biz adabiy nutq va uning me’yorlarini egallash jarayonida gapiramiz. Variantlarni nutqning to‘g‘riligi haqidagi baholash: to‘g‘ri - noto‘g‘ri, ruscha ifoda - ruscha ifoda emas va h.k... Nutqning to‘g‘riligi mohiyatan maktab ta’limining predmetidir. O‘rta maktab dasturi umumiy tarzda to‘g‘ri nutq (ko‘proq grammatika sohasida) malakasini shakllantirishni ko‘zda tutadi1 Nutqning kommunikativ sifatlariga quyidagilar kiradi: - Nutqning

to`g`riligi; - Nutqning aniqligi; - Nutqning tozaligi (sofligi); - Nutqning mantiqiyligi; - Nutqning ta’sirchanligi; - Nutqning maqsadga muvofiqligi. Ma’lumki, nutq juda murakkab hodisa sanaladi. U so‘zlovchi yoki yozuvchi tjmonidan shakllantirilgan matnning tashqi ko‘rinishidir. U til bajaradigan ijtimoiy vazifalarni aks ettiradi va birgina til hodisasi bo‘lishi bilan chegaralanmaydi.

Asosiy qism

1. Nutqiy ko‘nikmalar va ularning psixologlar uchun ahamiyati

Psixologlarning kasbiy faoliyatida nutqiy ko‘nikmalar juda katta ahamiyatga ega. Psixologlar mijozlar bilan to‘g‘ri muloqot qilishlari, ularning ehtiyojlarini aniqlashlari va amaliy yordam ko‘rsatishlari kerak. Nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda psixologlarga quyidagi malakalar zarur bo‘ladi:[2]

- **Tinglash va tushunish:** Psixologlarning mijozni to‘liq va diqqat bilan tinglashi, uning nutqini, his-tuyg‘ularini to‘g‘ri anglab olishlari muhimdir.
- **Aniq va samimiy muloqot:** Psixologlar o‘z nutqlarini aniq va tushunarli tarzda qurishlari kerak. Bu nafaqat mijozga psixologik yordam ko‘rsatishda, balki unga kerakli maslahatlar berishda ham muhim ahamiyatga ega.
- **Empatiya:** Psixologlarning mijozning hissiy holatini tushunishi va unga mos ravishda muloqot qilishlari zarur. Bu uning xavotirlarini va muammolarini samarali hal etishda yordam beradi.
- **Savol berish va javob olish:** Mijoz bilan muloqotda o‘rinli savollar berish, javoblarini tahlil qilish psixologning kasbiy malakalarini rivojlantiradi.

2. Bo‘lajak psixologlarning nutqiy ko‘nikmalarini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlari

Pedagogik jarayonda bo‘lajak psixologlarning nutqiy ko‘nikmalarini takomillashtirishda turli metodlar va yondoshuvlar qo‘llaniladi. Bularni ishlab chiqishda o‘qituvchining roli va ta’lim metodlari juda muhimdir. Nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda foydalaniladigan pedagogik imkoniyatlar quyidagilardan iborat:

- **Amaliy mashg‘ulotlar:** Talabalar real vaziyatlarda psixologik yordam ko‘rsatishni o‘rganishlari kerak. Bu jarayonda amaliy mashg‘ulotlar, real holatlar orqali talabalar muloqot ko‘nikmalarini sinab ko‘rishlari mumkin. Simulyatsiyalar va praktik mashg‘ulotlar talabalar uchun samarali bo‘lishi mumkin.
- **Rolli o‘yinlar:** Talabalar o‘rtasida o‘yinlar tashkil etish orqali turli psixologik vaziyatlarda qanday muloqot qilishni o‘rgatish mumkin. Bu metod psixologlarga mijozlar bilan turli holatlarda samarali muloqot qilishni o‘rgatadi.
- **Kollaborativ ta’lim:** Guruh ishlari orqali talabalar birgalikda ishlashni o‘rganadilar, bu esa ularning muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

- **Interaktiv metodlar:** Onlayn platformalar, video materiallar, interaktiv o‘quv resurslari yordamida talabalar nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash ta’lim jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi.

3. O‘qituvchining roli va ta’lim jarayonida innovatsion yondoshuvlar

Nutqiy ko‘nikmalarni takomillashtirishda o‘qituvchining roli muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi talabalarga nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda o‘z yondoshuvlarini qo‘llashi kerak. O‘qituvchining asosiy vazifasi – talabalarni muloqot qilishning turli usullari bilan tanishtirish, ularning muloqot ko‘nikmalarini sinab ko‘rish va kerakli maslahatlar berishdir. Shu bilan birga, o‘qituvchi talabalarga:

- Nutqni to‘g‘ri va aniq talaffuz qilishni o‘rgatishi,
- Tushunarli va empatik nutqni rivojlantirishga yordam berishi,
- Amaliy mashg‘ulotlar va rolli o‘yinlar orqali talabalarga psixologik jarayonlarni real hayotga tadbiq qilishda yordam berishi lozim.

O‘qituvchining innovatsion yondoshuvlarni qo‘llashi, talabalarga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘rgatishi, nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishning samaradorligini oshiradi.[6]

Xulosa

Bo‘lajak psixologlarning nutqiy ko‘nikmalarini takomillashtirish, pedagogik jarayonning ajralmas qismidir. Nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda amaliy mashg‘ulotlar, rolli o‘yinlar, kollaborativ ta’lim va zamonaviy texnologiyalar samarali vositalar sifatida foydalaniladi. Pedagogik yondoshuvlar va metodlar yordamida bo‘lajak psixologlar uchun kerakli malakalar shakllantiriladi. O‘qituvchining roli hamda innovatsion yondoshuvlarni qo‘llash ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi va talabalarning psixologik yordam ko‘rsatish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Andreeva, G. M. (2019). "Psikhologiya i obshchenie: teoriya i praktika." Moskva: Nauka.
2. Rakhmatullaeva, L. Sh. (2018). "Pedagogika va psixologiyada kommunikatsiya." Tashkent: Iqtisod-Moliya.
3. Solovyov, A. V. (2017). "Psikhologiya kommunikatsii." SPb: Rech.
4. Shchegoleva, M. G. (2020). "Pedagogika va psixologik o‘qitish metodikasi." Moskva: Pedagogika.
5. Petrov, V. D. (2021). "Innovatsion pedagogik texnologiyalar." Tashkent: Iqtisod-Moliya.

6. Orziqulov, X. (2024). BO'LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O'QUVCHILARIDA IJTIMOIY PEDAGOGIK KOMPONENTLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, *1*(5), 228-230.
7. Tolkin, O. K. (2023). TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE IN FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS. *International Journal of Pedagogics*, *3*(11), 95-97.
8. Orziqulov, X. (2025). BO‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINF O ‘QITUVCHILARINING TARBIYAVIY FAOLIYATGA DOIR KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK SHART SHAROITLARI. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, *14*, 109-111.
9. Xusniddin To‘lqin o‘g, O. (2024). BO‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINF O ‘QITUVCHILARINING IJTIMOIY PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI.
10. Maxkamova, M. B. (2025). BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH. *Inter education & global study*, *3*(5 (1)), 152-157.
11. Анваров, Ф. Р., & Мирзаолимов, М. М. (2022). ГЕРИАТРИЯ (ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЙ; ЗАДАЧИ, СТОЯШИЕ ПЕРЕД ЭТИМ НАУКАМ; РАЗДЕЛЫ И ДОСТИЖЕНИЯ). *ТАЪЛИМ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАҲЛИЛИ ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, 326-332.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING ETNOESTETIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Erkinjonova Guljaxon Farxodjon qizi,

Qo‘qon universiteti Ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi,

Qo‘qon universiteti tayanch doktoranti

ms.guljahon92@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning etnoestetik madaniyatini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirishning nazariy, metodik va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Etnoestetik madaniyat milliy qadriyatlar, xalq san’ati, urf-odatlar, amaliy hunarmandchilik va badiiy tafakkur unsurlarining integratsiyasi orqali shaxsning estetik idrokini, madaniy ongini va go‘zallikni his etish qobiliyatini rivojlantiruvchi muhim pedagogik hodisa sifatida talqin etilgan. Tadqiqotda

raqamli ta’lim muhiti, uning o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi estetik muloqotni faollashtirishdagi o‘rni, raqamli vositalarning madaniy tarbiyada tutgan o‘rni chuqur tahlil qilingan. Maqolada “STEAM-etnoestetik modeli”, “Raqamli estetika moduli” va “Virtual madaniy meros platformasi” kabi innovatsion pedagogik yondashuvlarning o‘qituvchilarni tayyorlash tizimidagi samarasi asoslab berilgan. Bu modellar orqali bo‘lajak o‘qituvchilarda raqamli savodxonlik, estetik tafakkur, ijodkorlik va milliy o‘zlikni anglash qobiliyatlari shakllanadi. Raqamli ta’lim vositalarining estetik tarbiya jarayoniga tatbiqi o‘quvchilarni mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish va madaniy qadriyatlarga ongli munosabatda bo‘lishga undaydi. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar milliy madaniyatni zamonaviy ta’limga uyg‘unlashtirishda keng imkoniyat yaratishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: *etnoestetik madaniyat, raqamli texnologiyalar, raqamli pedagogika, milliy qadriyatlar, virtual muhit, STEAM modeli, madaniy meros, innovatsion metodlar, estetik idrok*

ABSTRACT

This article provides an in-depth analysis of the theoretical, methodological, and practical foundations for developing the ethno-aesthetic culture of future teachers through the integration of digital technologies into education. Ethno-aesthetic culture is interpreted as an essential pedagogical phenomenon that fosters aesthetic perception, cultural awareness, and creativity through the integration of national values, folk art, traditions, and applied crafts. The paper examines the pedagogical role of the digital learning environment in strengthening cultural and aesthetic interaction between teachers and students. It justifies the introduction of innovative pedagogical approaches such as the “STEAM-ethnoaesthetic model,” the “Digital Aesthetics Module,” and the “Virtual Cultural Heritage Platform,” which contribute to the formation of digital literacy, creative thinking, and cultural identity in future teachers. The article also highlights how digital tools enhance aesthetic education by stimulating independent thinking, artistic reflection, and engagement with national heritage. As a result, digital education not only modernizes the teaching process but also preserves and revitalizes cultural values in an interactive format. The study concludes that integrating digital technologies into aesthetic and cultural education expands opportunities for shaping a generation of teachers who can harmoniously combine innovation, creativity, and national spirit.

Keywords: *ethno-aesthetic culture, digital technologies, innovative pedagogy, national heritage, virtual learning environment, STEAM model, digital aesthetics, cultural identity, teacher education.*

АННОТАЦИЯ

В статье проводится всесторонний анализ теоретических, методических и практических основ развития этноэстетической культуры будущих педагогов посредством интеграции цифровых технологий в образовательный процесс. Этноэстетическая культура рассматривается как важное педагогическое явление, направленное на развитие эстетического восприятия, культурного

сознания и творческого мышления через синтез национальных ценностей, народного искусства, традиций и декоративно-прикладного творчества. В работе исследуется роль цифровой образовательной среды в укреплении культурно-эстетического взаимодействия между преподавателем и студентами, а также влияние инновационных технологий на развитие эстетической и культурной компетентности. Обоснована эффективность внедрения таких подходов, как «STEAM-этноэстетическая модель», «Модуль цифровой эстетики» и «Виртуальная платформа культурного наследия», которые способствуют формированию у будущих учителей цифровой грамотности, эстетического вкуса, творческого потенциала и национальной идентичности. Отмечается, что использование цифровых инструментов в процессе эстетического воспитания способствует самостоятельному мышлению, художественной рефлексии и уважительному отношению к культурному наследию. Исследование показывает, что интеграция цифровых технологий и этноэстетических принципов открывает широкие возможности для формирования педагогов нового поколения, способных сочетать инновации, культуру и духовные традиции народа.

Ключевые слова: *этноэстетическая культура, цифровые технологии, инновационная педагогика, национальные ценности, виртуальная образовательная среда, эстетическое восприятие, модель STEAM, культурное наследие.*

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish o‘quv jarayonining sifatini oshirish, talabalarning mustaqil fikrlashi, kreativ va badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirish, shuningdek, milliy va madaniy qadriyatlarni innovatsion vositalar orqali singdirish imkonini bermoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”da raqamli ta’limni rivojlantirish, pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish, ilmiy va ijodiy faoliyatda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan [1]. Shu boisdan, pedagogik faoliyatda raqamli vositalardan foydalanish o‘qituvchining kasbiy-ma’naviy salohiyatini oshirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o‘quv jarayoniga integratsiyalash uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Hozirgi davrda milliy o‘zlikni anglash, xalq madaniy merosini qadrlash, go‘zallikni his qilish va estetik idrokni rivojlantirish ta’lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismiga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan “etnoestetik madaniyat” tushunchasi zamonaviy pedagogika fanida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Etnoestetik madaniyat – bu shaxsning milliy qadriyatlar, xalq og‘zaki ijodi, amaliy san’at, urf-odatlar va madaniy an’analarga nisbatan estetik munosabatini, badiiy didini va go‘zallikni idrok etish qobiliyatini ifodalovchi integrativ hodisadir [2]. Bo‘lajak o‘qituvchilarda etnoestetik madaniyatni shakllantirish ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatida nafaqat ta’lim berish, balki estetik tarbiya, milliy o‘zlikni anglash, madaniy merosni asrab-avaylash va uni raqamli muhitda targ‘ib etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bugungi raqamli transformatsiya davrida etnoestetik tarbiyani faqat an’anaviy metodlar bilan olib borish yetarli emas. Ta’lim jarayonida multimedia, sun’iy

intellekt, AR/VR texnologiyalar, virtual muzeylar va 3D modellashtirish imkoniyatlaridan foydalanish dolzarb zaruratga aylandi. Bunday raqamli yondashuv o‘qituvchi va talabalarda estetik sezgi, milliy qadriyatlarga qiziqish, go‘zallikni idrok etish va uni badiiy ifoda etish ko‘nikmalarini shakllantiradi [3]. Bu esa “Yangi O‘zbekiston” ta’lim siyosatining asosiy g‘oyasi – milliy meros va zamonaviy innovatsiyalar uyg‘unligini ta’minlashga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar ta’lim mazmunini vizual, interaktiv va hissiy jihatdan boyitib, estetik idrokni faollashtiradi, o‘qituvchini esa raqamli madaniyat tashuvchisi, estetik muhit yaratuvchisi, innovatsion vositalarni pedagogik faoliyatga uyg‘unlashtiruvchi shaxs sifatida namoyon etadi. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak o‘qituvchilarning etnoestetik madaniyatini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish nafaqat dolzarb ilmiy masala, balki ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning strategik yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, u raqamli ta’lim muhiti sharoitida milliy qadriyatlar, san’at, madaniy meros va go‘zallikni idrok etish madaniyatini o‘qituvchilar tayyorlov tizimiga chuqur integratsiyalashni maqsad qiladi. Etnoestetik tarbiya va raqamli texnologiyalar uyg‘unlashgan ta’lim modeli zamonaviy o‘qituvchi shaxsida milliy o‘zlik, innovatsion tafakkur va estetik dunyoqarashning sintezini yuzaga keltiradi. Shu asosda, ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning etnoestetik madaniyatini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari, pedagogik imkoniyatlari hamda ta’lim amaliyotidagi yechimlari tahlil qilinadi.

Etnoestetik madaniyatning raqamli ta’lim muhiti bilan integratsiyalashuvi pedagogik jarayonning yangi bosqichini ifodalaydi. Ushbu integratsiya jarayonining mohiyati milliy madaniyat, xalq og‘zaki ijodi, amaliy san’at, urf-odat va an’analarni raqamli platformalar orqali o‘quvchi ongiga chuqur singdirish, ularni interaktiv o‘rganish hamda estetik idrokni virtual tajriba orqali mustahkamlashga qaratilgan. Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar yordamida milliy qadriyatlarni estetik mazmunda talabalarga yetkazish — bu nafaqat texnik jarayon, balki madaniy-ma’naviy jarayon hamdir. Raqamli vositalar, xususan multimedia resurslari, onlayn kutubxonalar, interaktiv darsliklar, 3D modellar va AR/VR ilovalari milliy san’at namunalari, xalq amaliy hunarmandchiligi va tarixiy obidalarni talabalarga jonli tarzda namoyish etish imkonini beradi [4]. Bu jarayon shaxsning kognitiv, affektiv va estetik sohalarini bir vaqtning o‘zida faollashtirib, bilimni idrok etish, his qilish va estetik baholashning uzviy birligiga asoslanadi. Integrativ yondashuvga ko‘ra, etnoestetik madaniyatni shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o‘qituvchi, talabalar va madaniy resurslar o‘rtasida o‘zaro ta’sir mexanizmini yaratadi, bu esa o‘qituvchini passiv ma’lumot beruvchidan faol estetik muhit yaratuvchiga aylantiradi [5]. Natijada, raqamli muhitda shakllanayotgan o‘qituvchi shaxsida nafaqat texnologik savodxonlik, balki milliy merosni anglash va estetik qadriyatlarni ilg‘or metodlar bilan targ‘ib etish kompetensiyalari ham rivojlanadi.

Raqamli ta’lim muhiti o‘z tabiatiga ko‘ra ochiq, interaktiv va integrativ tizimdir. Shu sababli, u milliy madaniyatning estetik mazmunini kengroq talqin etish, zamonaviy badiiy tasvirlar, xalq o‘yinlari, milliy liboslar, bezak san’ati va musiqiy merosni raqamli formatda qayta jonlantirish imkonini beradi. Bu jarayon

bo‘lajak o‘qituvchilarda “etnoestetik raqamli tafakkur”ni shakllantiradi — ya’ni shaxsning madaniyatni raqamli ko‘rinishda qabul qilish, tahlil qilish va estetik baholash qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, talabalarning virtual muzeylarda ishtirok etishi, raqamli amaliy san’at loyihalarida qatnashishi yoki xalq og‘zaki ijodi asosida multimedia mahsulotlar yaratishi ularning estetik sezgi, ijodiy ifoda va madaniy tafakkur darajasini oshiradi [6]. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan “ICT Competency Framework for Teachers” (2023) modelida ham raqamli kompetensiyani shakllantirish jarayonida madaniy qadriyatlar, insonparvarlik va estetik tarbiyani uyg‘unlashtirish muhim omil sifatida qayd etilgan [7]. Shu bois, O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli pedagogika konsepsiyasini joriy etishda etnoestetik komponentni hisobga olish, ya’ni raqamli texnologiyalarni faqat axborot uzatish vositasi sifatida emas, balki milliy madaniyatni zamonaviy shaklda ifodalovchi estetik vosita sifatida talqin etish zarur. Shunday yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarni nafaqat texnik jihatdan raqamli muhitga moslashtiradi, balki ularning shaxsiy madaniy-estetik dunyoqarashini, ijodkorlik salohiyatini va pedagogik ta’sirchanligini yangi bosqichga olib chiqadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning etnoestetik madaniyatini shakllantirishda raqamli texnologiyalar muhim o‘rin tutadi. Ular ta’lim jarayoniga faqat texnik yangilik sifatida emas, balki estetik tarbiya, madaniy merosni anglash va milliy qadriyatlarni targ‘ib etish vositasi sifatida kirib kelmoqda. Raqamli muhit o‘qituvchiga o‘quv materiallarini interaktiv, ko‘rgazmali va hissiy jihatdan boy shaklda taqdim etish imkonini beradi. Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun yaratilgan virtual darslar, onlayn ko‘rgazmalar, raqamli laboratoriyalar, AR/VR ilovalari, 3D modellar, raqamli san’at loyihalari ularning estetik didini, go‘zallikni idrok etish va madaniy merosni zamonaviy kontekstda tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Shunday interaktiv tajribalar orqali talabalar milliy qadriyatlarning zamonaviy talqini bilan tanishadilar, xalq san’ati, xalq og‘zaki ijodi va urf-odatlarni vizual tarzda o‘rganadilar. Natijada, ularning estetik sezgirligi, ijodkorlik salohiyati, milliy o‘zlikni his etish madaniyati ortadi. Raqamli texnologiyalar yordamida milliy an’analarni estetik jihatdan yoritish talabalarda estetik baholash, badiiy fikrlash, vizual idrok va san’atga bo‘lgan hissiy munosabatni kuchaytiradi.

Pedagogik jarayonda raqamli vositalar orqali o‘tkazilgan mashg‘ulotlar, virtual muzeylar va estetik loyihalar bo‘lajak o‘qituvchilarni milliy madaniyatni zamonaviy yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirishga o‘rgatadi. Masalan, xalq amaliy san’at namunalari asosida raqamli dizayn yaratish, milliy bayram va marosimlarni virtual formatda qayta jonlantirish, madaniy meros obidalarini 3D model shaklida o‘rganish ularning madaniy tafakkurini kengaytiradi. Bu jarayon ta’limning faqat bilish komponentiga emas, balki estetik idrok va hissiy tajribaga ham tayanadi. Raqamli vositalar o‘qituvchi va talabani estetik hamkorlik jarayoniga jalb etadi, bu esa madaniy kommunikatsiyani mustahkamlab, ijodiy o‘zaro ta’sirni kuchaytiradi. Shu orqali bo‘lajak o‘qituvchida zamonaviy pedagogik tafakkur, raqamli savodxonlik, madaniy ifoda va etnoestetik qadriyatlarni ilg‘or usullar bilan targ‘ib etish ko‘nikmalari shakllanadi. Demak, raqamli texnologiyalar o‘qituvchini faqat bilim uzatuvchi emas, balki estetik qadriyatlar yaratuvchisi va madaniy vositachi sifatida shakllantiradi. Shu jihatdan, etnoestetik madaniyatni rivojlantirishda

raqamli texnologiyalar o‘qituvchining kasbiy faoliyatida yangicha mazmun va estetik mohiyat kasb etadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda etnoestetik madaniyatni shakllantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni faqat texnik emas, balki pedagogik, estetik va madaniy jihatdan ham o‘ziga xos ahamiyatga ega. Bu jarayonda an’anaviy metodlarni yangi avlod raqamli vositalar bilan uyg‘unlashtiruvchi pedagogik modellar muhim rol o‘ynaydi. Xususan, “STEAM-etnoestetik modeli” konsepsiyasi ta’limda fan, texnologiya, muhandislik, san’at va madaniyatni integratsiyalashga asoslanadi. Xalqaro STEAM tajribalarining maqsadi — talabalarda mantiqiy tafakkur bilan estetik ijodkorlikni uyg‘un rivojlantirishdir [8]. Ushbu yondashuvni milliy madaniyat kontekstiga moslashtirish orqali etnoestetik komponentni kiritish ta’lim jarayoniga yangi mazmun bag‘ishlaydi. Masalan, talabalar texnologiya darslari doirasida milliy naqshlarni raqamli grafik dasturlarda loyihalash yoki xalq amaliy san’atidan ilhomlangan 3D maketlar yaratish orqali nafaqat texnik, balki estetik kompetensiyalarini ham rivojlantiradilar [9]. Shunday integrativ yondashuv o‘qituvchi uchun yangi rol — “madaniy innovator” sifatini shakllantiradi, u raqamli vositalar orqali xalq san’atini, milliy urf-odatlarni va tarixiy merosni zamonaviy ta’lim jarayonida ifoda eta oladi [10]. Shuningdek, “Raqamli estetika moduli” tushunchasi raqamli madaniyat, san’at va texnologiya chorrahasida shakllanayotgan yangi ta’lim yo‘nalishini anglatadi. Bu modul xalqaro amaliyotda “Digital Art”, “Media Aesthetics”, “Digital Humanities” kabi yo‘nalishlarda keng qo‘llanilib, o‘qituvchilarda estetik idrokni raqamli formatda ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan [11]. O‘zbekistonda bu modul analoglari sifatida “Raqamli madaniyat”, “Media ta’lim”, “Raqamli dizayn” fanlari mavjud bo‘lsa-da, ular estetik komponent bilan to‘liq boyitilmagan. Shu bois bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda “Raqamli estetika moduli”ni joriy etish ularning raqamli savodxonligini milliy va badiiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Bu modulda talabalar raqamli vizual dizayn, infografika, video hikoya (digital storytelling) va “etnoestetik raqamli loyiha”lar orqali ijodiy ifoda ko‘nikmalarini rivojlantiradilar [12]. Bunday yondashuvni yanada kuchaytiruvchi amaliy yo‘nalish bu — “Virtual madaniy meros platformasi” hisoblanadi. UNESCOning “Virtual Museum of Cultural Heritage” loyihasi, “Google Arts & Culture” portali hamda O‘zbekiston Madaniyat vazirligi tashabbusi bilan yaratilgan heritage.uz platformasi milliy madaniyatni 3D formatda ommalashtirish imkonini bermoqda [13]. Shu turdagi virtual platformalardan ta’lim jarayonida foydalanish talabalarga xalq san’ati, tarixiy obidalar, milliy liboslar va marosimlarni raqamli tajriba orqali o‘rganish, ularni tahlil qilish va badiiy-estetik baholash imkonini beradi. Natijada, raqamli texnologiyalar asosidagi pedagogik modellar o‘qituvchi va talaba o‘rtasida estetik hamkorlikni mustahkamlab, milliy madaniyatni global raqamli makonda targ‘ib etishning samarali vositasiga aylanadi.

XULOSA

Bo‘lajak o‘qituvchilarning etnoestetik madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim strategik yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun raqamli texnologiyalar, innovatsion pedagogik modellar va estetik yondashuvlarning uzviy uyg‘unligi zarur. Raqamli ta’lim

muhiti milliy madaniyat, xalq og‘zaki ijodi, san’at, urf-odat va qadriyatlarni talabalarga zamonaviy, interaktiv va hissiy shaklda yetkazish imkonini beradi. Raqamli vositalar orqali tashkil etilgan o‘quv-estetik faoliyat talabalarda nafaqat texnologik, balki estetik, hissiy va ijodiy tafakkurni ham rivojlantiradi. Shu bois etnoestetik madaniyatni shakllantirish jarayonida raqamli platformalardan foydalanish o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi estetik muloqotni kuchaytirib, ularni madaniyat yaratuvchisi sifatida shakllantiradi. Shuningdek, integrativ yondashuv asosida ishlab chiqilgan “STEAM-etnoestetik modeli”, “Raqamli estetika moduli” va “Virtual madaniy meros platformasi” singari konsepsiyalar o‘qituvchining kasbiy faoliyatida yangi pedagogik paradigma — milliy qadriyatlar bilan boyitilgan raqamli ta’lim tizimini yaratish uchun metodik asos vazifasini bajaradi.

Amaliy jihatdan qaraganda, bo‘lajak o‘qituvchilarning etnoestetik madaniyatini rivojlantirishda quyidagi tavsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi: birinchidan, pedagogika oliy ta’lim muassasalarida “Raqamli estetika” moduli yoki “Etnoestetik texnologiyalar” fani joriy etilishi lozim; ikkinchidan, o‘quv jarayonida virtual muzeylar, raqamli galereyalar va madaniy meros platformalaridan muntazam foydalanish estetik idrokni kuchaytiradi; uchinchidan, STEAM yondashuvini milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirgan loyihalar va raqamli ijodiy topshiriqlar talabalarda milliy o‘zlikni anglashni chuqurlashtiradi; to‘rtinchidan, o‘qituvchilar uchun raqamli madaniyat va etnoestetika integratsiyasiga oid malaka oshirish dasturlari ishlab chiqilishi zarur. Ushbu tavsiyalar amaliyotga tatbiq etilganda, raqamli texnologiyalar milliy qadriyatlar, estetik tarbiya va madaniy ongni uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada, raqamli muhitda ta’lim oluvchi bo‘lajak o‘qituvchi — estetik did, milliy ifoda va m

TAVSIYALAR

1. Bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorlov jarayonida milliy madaniyat, xalq san’ati, badiiy-estetik qadriyatlar va raqamli texnologiyalarni o‘zaro integratsiyalash zarur. Bu jarayon “etnoestetik-raqamli ta’lim” modeli asosida tashkil etilib, nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirgan holda talabalarda milliy o‘zlik, estetik did va raqamli savodxonlikni bir vaqtning o‘zida rivojlantirishi kerak.
2. Etnoestetik madaniyatni rivojlantirishda shaxsga yo‘naltirilgan, interaktiv va ijodiy faoliyatga asoslangan zamonaviy metodlar — loyiha, keys-stadi, klaster, STEAM, gamifikatsiya, “madaniy muloqot” va “badiiy refleksiya” usullaridan kompleks foydalanish tavsiya etiladi. Bu usullar o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi estetik hamkorlikni mustahkamlaydi.
3. Universitetlarda raqamli vositalar yordamida etnoestetik muhit yaratish, virtual va real madaniy loyihalar tashkil etish — raqamli ko‘rgazmalar, folklor festivallari, “Virtual meros” platformalari, san’at burchaklari, onlayn galereyalar — orqali talabalarni milliy estetik muhitda tarbiyalash maqsadga muvofiq.
4. Etnoestetik madaniyat darajasini aniqlash va rivojlanishini kuzatish uchun kognitiv–affektiv–ijodiy mezonlarga asoslangan monitoring tizimi, portfel, refleksiya, diagnostika va raqamli baholash usullarini joriy etish lozim. Natijalar asosida ta’lim jarayonini takomillashtirish mexanizmlari ishlab chiqilishi kerak.
5. O‘qituvchi va talabalarda raqamli-etnoestetik kompetensiyalarni

rivojlantirish maqsadida malaka oshirish kurslari, ustoz-shogird mashg‘ulotlari, muzey–universitet hamkorlik loyihalari hamda jamiyatga yo‘naltirilgan “etno-lab” laboratoriyalarni tashkil etish tavsiya etiladi. Shu orqali o‘qituvchi zamonaviy raqamli madaniyat va milliy estetik qadriyatlarni uyg‘un targ‘ib eta oladigan pedagog sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.
2. Matkarimov A.M. Estetik tarbiya va xalq san’ati asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 188 b.
3. Nigmanova U.B. Innovatsion pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Farg‘ona: FDU nashriyoti, 2022. – 176 b.
4. Nigmanova U.B. Bo‘lajak o‘qituvchilarda etnoestetik madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.
5. Aldoshina I.N. Digital Art and Ethno-Aesthetics in Higher Education. – Moscow: Pedagogical Press, 2021.
6. Bozorov O. Milliy qadriyatlar va raqamli madaniyat uyg‘unligi. – Toshkent: Turon zamin, 2023.
7. Erkinjonova G.F. “Etnoestetik madaniyatni raqamli ta’lim muhiti orqali rivojlantirish tajribalari.” Qo‘qon universiteti ilmiy axboroti, 2024, №3.
8. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – Paris, 2023.Shirmatov S.T. Etnoestetik tarbiya nazariyasi va pedagogik mexanizmlari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2019.
9. Beers, S. The STEAM Education Framework: Integrating Art into Science and Technology. – New York: Routledge, 2018.
10. Matkarimov A.M. Estetik tarbiya va xalq san’ati asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 188 b.
11. Nigmanova U.B. Innovatsion pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Farg‘ona: FDU nashriyoti, 2022. – 176 b.
12. Johnson, L. Digital Aesthetics in Education: Art, Media, and Technology. – London: Palgrave Macmillan, 2021.
13. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – Paris, 2023.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ IT-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ НОУ

Эшкуватова Мафтуна,
Университет экономики и педагогики
Преподаватель
+998946901191
odilovnamaftuna2@gmail.com

Аннотация: в статье рассматриваются возможности использования IT-технологий в процессе преподавания русской литературы. Показано, что

цифровые образовательные ресурсы, мультимедийные материалы, онлайн-курсы и платформы, а также методы цифровой аналитики текста значительно расширяют доступ студентов к произведениям русской классики и критической литературе. Отмечается роль интерактивных форм обучения – виртуальных экскурсий, онлайн-дискуссий и игровых заданий – в формировании у обучающихся критического мышления, аналитических и исследовательских компетенций. Сделан вывод о том, что цифровые технологии не подменяют традиционные методы преподавания литературы, а служат их эффективным дополнением, соединяя классические формы гуманитарного знания с инновационными образовательными практиками.

Ключевые слова: русская литература, цифровизация образования, IT-технологии, мультимедиа, электронные библиотеки, онлайн-платформы, интерактивные методы, цифровая гуманитаристика, корпусный анализ текста, преподавание литературы.

Annotatsiya: maqolada rus adabiyotini o‘qitish jarayonida IT-texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Ta’kidlanishicha, raqamli ta’lim resurslari, multimedia vositalari, onlayn kurslar va platformalar, shuningdek, matnni raqamli tahlil qilish usullari talabalar uchun klassik adabiyot va tanqidiy materiallarga kengroq kirish imkonini beradi. Virtual ekskursiyalar, onlayn munozaralar va o‘yin shaklidagi topshiriqlar kabi interfaol metodlar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, analitik va tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantiradi. Xulosa qilib aytganda, IT-texnologiyalar adabiyotni o‘qitishning an’anaviy usullarini almashtirmaydi, balki ularni samarali to‘ldiradi va gumanitar bilimlarning klassik shakllarini innovatsion ta’lim amaliyotlari bilan uyg‘unlashtiradi.

Kalit so‘zlar: rus adabiyoti, ta’limni raqamlashtirish, IT-texnologiyalar, multimedia, elektron kutubxonalar, onlayn platformalar, interfaol metodlar, raqamli gumanitar fanlar, matnning korpus tahlili, adabiyotni o‘qitish.

Abstract: The article examines the use of IT technologies in teaching Russian literature. It highlights that digital educational resources, multimedia materials, online courses and platforms, as well as methods of digital text analysis, significantly expand students’ access to Russian classics and critical literature. The role of interactive forms of learning – such as virtual excursions, online discussions, and gamified tasks – is emphasized in shaping students’ critical thinking, analytical skills, and research competencies. The study concludes that IT technologies do not replace traditional methods of teaching literature but serve as an effective complement, bridging classical forms of humanities education with innovative educational practices.

Key words: Russian literature, digitalization of education, IT technologies, multimedia, electronic libraries, online platforms, interactive methods, digital humanities, corpus text analysis, literature teaching.

Введение

Современная система образования претерпевает глубокие изменения, связанные с цифровизацией. Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) становятся неотъемлемой частью учебного процесса,

включая преподавание гуманитарных дисциплин. Русская литература, как основа культурной и духовной традиции, требует особого подхода к освоению, поскольку здесь важна не только передача информации, но и формирование эстетического восприятия, умение анализировать текст, выявлять его идейно-художественные особенности. В этом контексте использование IT-технологий открывает новые перспективы: от расширения доступа к текстам и критическим материалам до применения интерактивных форм работы, которые стимулируют активное восприятие произведений классики.

Методологическая основа

Методология применения IT-технологий в преподавании литературы опирается на интеграцию традиционных педагогических принципов с современными дидактическими подходами.

Обучение строится на основе активного взаимодействия между преподавателем и студентами. Цифровые платформы позволяют создавать дискуссионные площадки, где студенты могут обмениваться мнениями, интерпретациями текста, участвовать в групповых проектах.

Литературный текст может быть дополнен визуальными, звуковыми и графическими материалами. Например, чтение романа Достоевского можно сопровождать просмотром экранизаций, фотографиями Петербурга XIX века, музыкальными произведениями той эпохи. Это расширяет горизонты восприятия текста и усиливает эмоциональное воздействие.

Использование цифровых ресурсов делает возможным индивидуальный выбор тем для анализа, построение личной образовательной траектории. Студент может углубиться в изучение интересующего автора, самостоятельно находить дополнительные материалы, формируя тем самым исследовательский навык.

Литература рассматривается в связи с историей, философией, искусством. IT-среда позволяет легко интегрировать разные источники и формировать междисциплинарное поле знаний.

Основная часть

Применение электронных библиотек и специализированных баз данных в преподавании литературы сегодня является важным инструментом в образовательной практике. Если ранее работа с первоисточниками была ограничена печатными изданиями, то теперь у студентов появилась возможность обращаться к текстам русской классики в цифровом формате, что значительно облегчает процесс подготовки и анализа. Электронные ресурсы позволяют не только прочитать произведение, но и ознакомиться с его критическим осмыслением, переводами и биографическими сведениями об авторе.

К наиболее значимым ресурсам относятся Национальная электронная библиотека, Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина, а также такие проекты, как «Русская виртуальная библиотека» и «Классика.ру». Они предоставляют широкий спектр литературных памятников, включая

произведения Пушкина, Толстого, Достоевского и других авторов, чьё творчество составляет основу русской литературы.

Особую ценность для филологов и студентов представляют цифровые версии журналов XIX века, таких как «Современник» или «Отечественные записки». Они позволяют воссоздать литературный и исторический контекст, в котором создавались произведения, и проследить развитие литературного процесса в динамике. Таким образом, студент получает доступ не только к самому художественному тексту, но и к целостному культурному пространству эпохи, что способствует более глубокому пониманию материала.

Для более полного восприятия художественного текста в образовательный процесс все активнее включаются мультимедийные ресурсы. Их использование позволяет соединить традиционное чтение с современными средствами визуализации информации, что существенно повышает интерес студентов к литературе.

Так, показ экранизаций или театральных постановок по произведениям Толстого, Чехова, Достоевского помогает студентам увидеть, как литературные образы воплощаются в других видах искусства. Это открывает поле для обсуждения вопроса соотношения оригинального текста и его интерпретации в кино или театре, позволяет сопоставлять авторский замысел с художественными находками режиссёров.

Кроме того, важным инструментом обучения становятся презентации и инфографика. Использование программ PowerPoint, Canva или Prezi облегчает структурирование сложных сюжетов и тем. Например, можно графически изобразить систему персонажей в «Братьях Карамазовых» или схему «любовного треугольника» в «Анне Карениной». Такой способ подачи материала помогает студентам яснее видеть связи между героями и событиями.

Не менее ценным является метод интеллектуальных карт (mind-maps). С помощью сервисов MindMeister или XMind студенты могут самостоятельно создавать схемы сюжета, выделять ключевые мотивы и символику произведения. Такая визуализация облегчает процесс анализа текста, делая его более наглядным и систематичным.

Современные образовательные платформы становятся важным звеном в преподавании русской литературы. Они позволяют расширить пространство учебного взаимодействия и сделать процесс освоения материала более гибким и доступным.

Большой интерес вызывают массовые открытые онлайн-курсы (MOOC), предлагаемые на таких платформах, как Coursera, Stepik, «Открытое образование». На них можно найти курсы по истории русской литературы, подробные лекции о творчестве отдельных писателей, а также материалы, направленные на развитие навыков критического чтения и анализа текста.

Наряду с этим в практике преподавания активно применяются системы дистанционного обучения – Moodle, Google Classroom, MS Teams. Эти

сервисы позволяют преподавателю не только размещать учебные материалы и организовывать тестирование, но и проводить виртуальные семинары, обсуждения, а также проектные работы в группах. Такой формат обучения особенно важен в условиях дистанционного образования, когда личное взаимодействие ограничено.

Особое значение приобретают интерактивные задания, которые можно создавать на указанных платформах. Это могут быть викторины, тесты, форумы для обсуждения. Они способствуют более активному вовлечению студентов в процесс изучения литературы, развивают их аналитическое мышление и творческие способности.

Одним из ключевых условий успешного использования цифровых технологий в гуманитарном образовании является интерактивность. Она предполагает активное участие студентов в образовательном процессе, превращение их из пассивных слушателей в исследователей и соавторов учебной деятельности.

Примером могут служить виртуальные экскурсии, которые позволяют студентам «посетить» музеи русской литературы. Так, экскурсия по Ясной Поляне даёт возможность познакомиться с бытом и творческой атмосферой Толстого, а посещение дома-музея Достоевского в Петербурге или музея Анны Ахматовой в Фонтанном доме позволяет глубже понять личность автора и культурный фон его эпохи.

Не менее значимы онлайн-дискуссии и форумы, которые дают студентам возможность делиться своими интерпретациями текста, обсуждать сложные вопросы, участвовать в литературных дебатах. Подобные формы работы формируют навыки аргументации и развивают критическое мышление.

Особую привлекательность для студентов имеют квесты и игровые формы обучения. Они создают эффект вовлечённости и позволяют закрепить знания в игровой форме. Например, квест по роману Достоевского «Преступление и наказание» может включать задания, связанные с маршрутами Раскольникова по Петербургу. Это не только помогает студентам лучше запомнить сюжет, но и даёт возможность почувствовать атмосферу города, в котором происходят события.

В последние годы всё большее распространение получают методы цифровой гуманитаристики, которые активно внедряются в преподавание литературы.

Прежде всего, это корпусные исследования, позволяющие изучать тексты с помощью специальных программ – Voyant Tools, AntConc, Sketch Engine. Эти инструменты дают возможность подсчитывать частотность слов, выявлять ключевые лексемы, строить семантические карты текста.

Большие перспективы открывает сравнительный анализ произведений с использованием цифровых технологий. Так, можно сопоставлять лексику разных авторов или анализировать переводческие версии одного и того же текста. Это не только развивает исследовательский навык студентов, но и

помогает им увидеть более глубокие закономерности литературного процесса.

Наконец, важным направлением является визуализация данных. С помощью графиков и диаграмм можно показать, как меняется словарь писателя от одного произведения к другому, какие темы становятся центральными, а какие уходят на второй план. Это придаёт исследованию наглядность и позволяет воспринимать литературный текст в динамике.

Заключение

Таким образом, применение IT-технологий в преподавании русской литературы открывает перед современным образованием новые горизонты и возможности. Если традиционно работа с литературным текстом ограничивалась чтением, конспектированием и обсуждением на семинаре, то сегодня цифровая среда позволяет значительно расширить границы учебного процесса.

Прежде всего, новые технологии обеспечивают более широкий и быстрый доступ студентов к текстам, комментариям и критической литературе. Электронные библиотеки, цифровые архивы и базы данных дают возможность каждому обучающемуся работать не только с самим произведением, но и с историко-литературным контекстом, с критическими интерпретациями и переводами. Это формирует у студентов целостное восприятие эпохи и культуры.

Кроме того, использование мультимедийных ресурсов усиливает эмоциональное восприятие художественного текста. Экранизации, театральные постановки, виртуальные экскурсии и визуализации помогают оживить сюжет, сделать его более близким и понятным. Через такие формы студент видит не только букву текста, но и его художественное воплощение в разных видах искусства.

Не менее важной задачей является развитие аналитических навыков. Современные цифровые инструменты позволяют проводить корпусные и сравнительные исследования, анализировать лексику и структуру произведений, выявлять ключевые слова, мотивы и семантические связи. Это приучает студентов работать с текстом глубже, формируя у них навыки исследовательской работы.

Значительный эффект дают также проектные и исследовательские формы обучения, реализуемые с помощью цифровых платформ. Они развивают у студентов компетенции самостоятельного поиска, критической оценки и интерпретации информации.

Всё это делает процесс преподавания русской литературы более интересным, гибким и продуктивным. При этом важно подчеркнуть, что цифровые технологии не подменяют собой традиционные методы анализа текста, а лишь дополняют их, расширяя инструментарий преподавателя и усиливая воздействие на обучающихся. Таким образом, инновации становятся мостом, соединяющим классические формы гуманитарного знания с новыми образовательными практиками, отвечающими требованиям XXI века.

Список литературы:

1. Выготский Л.С. Психология развития человека. – М.: Смысл, 2005. – 512 с.
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М.: Ин-т развития, 1996. – 320 с.
3. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. – М.: Просвещение, 1974. – 168 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2000. – 384 с.
5. Киселева Н.А. Инновационные подходы к преподаванию гуманитарных дисциплин в цифровой среде // Педагогика и образование. – 2020. – №4. – С. 57–63.
6. Нефёдова Л.А. Информационно-коммуникационные технологии в преподавании литературы // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2019. – №7(85). – С. 145–149.
7. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
8. Сергеева М.Г. Возможности мультимедийных технологий при изучении произведений русской классики // Современное образование. – 2021. – №3. – С. 102–108.
9. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – 179 p.

O‘QUVCHILARNING SOG‘LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA MULTIPLATFORMADAN FOYDALANISH

Najmetdinov Ma’ruf G‘ayratovich,
Qo‘qon universiteti tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda zamonaviy raqamli transformatsiyalar sharoitida o‘quvchilarda sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalarini shakllantirishning dolzarb muammolari tadqiq etilgan. An’anaviy usullarning bugungi axborotlashgan jamiyatda o‘z samarasini yo‘qotayotgani, ayniqsa, “Z” va “Alfa” avlod vakillarining axborot iste’mol qilish xususiyatlariga mos kelmasligi tahlil qilingan. Asosiy muammo sifatida yagona, tizimli va samarali multiplatforma metodikasining mavjud emasligi ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqotning maqsadi – o‘quvchilarning sog‘lom turmush tarzini shakllantirish uchun mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlar, ta’lim platformalari (LMS), taqiladigan qurilmalar (wearables) va geymifikatsiya elementlarini o‘zida jamlagan yagona metodologik yondashuvni ishlab chiqishning nazariy asoslarini yoritishdan iborat. Ishda multiplatforma tushunchasining mazmun-mohiyati ochib berilgan va uni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning pedagogik-psixologik jihatlari ko‘rib chiqilgan. Taklif etilayotgan metodika nafaqat nazariy bilim berish, balki o‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalarni hosil qilish, ularni individual trayektoriya bo‘yicha qo‘llab-quvvatlash va motivatsiyasini doimiy ravishda oshirib borishga qaratilgan. Muallifning ilmiy hissasi

shundaki, u sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilishda parokanda qo‘llanilayotgan raqamli vositalarni yagona tizimga keltiruvchi, sinergik samara beruvchi kompleks metodikani yaratish zaruratini ilmiy asoslab bergan. Xulosa qismida ushbu metodikani amaliyotga joriy etishdagi potentsial to‘siqlar – raqamli tengsizlik, ma’lumotlar maxfiyligi, pedagog kadrlarning tayyorgarligi kabi muammolar va ularning yechimlari bo‘yicha amaliy takliflar ilgari surilgan. Bu yondashuv o‘quvchilar salomatlik madaniyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish imkonini beradi.

АННОТАЦИЯ

В данном тезисе исследуются актуальные проблемы формирования навыков здорового образа жизни у учащихся в условиях современных цифровых трансформаций. Анализируется потеря эффективности традиционных методов в современном информационном обществе, в частности, их несоответствие особенностям потребления информации представителями поколений "Z" и "Альфа". В качестве основной проблемы указывается отсутствие единой, системной и эффективной мультиплатформенной методики. Цель исследования – осветить теоретические основы разработки единого методологического подхода для формирования здорового образа жизни учащихся, объединяющего мобильные приложения, социальные сети, образовательные платформы (LMS), носимые устройства (wearables) и элементы геймификации. В работе раскрывается сущность понятия "мультиплатформа" и рассматриваются педагогико-психологические аспекты ее интеграции в образовательный процесс. Предлагаемая методика направлена не только на предоставление теоретических знаний, но и на формирование у учащихся практических навыков, их поддержку по индивидуальной траектории и постоянное повышение мотивации. Научный вклад автора заключается в научном обосновании необходимости создания комплексной методики, которая систематизирует разрозненно используемые цифровые инструменты для пропаганды здорового образа жизни и обеспечивает синергетический эффект. В заключении выдвигаются практические предложения по решению потенциальных барьеров при внедрении данной методики, таких как цифровое неравенство, конфиденциальность данных и уровень подготовки педагогических кадров. Этот подход позволяет поднять культуру здоровья учащихся на качественно новый уровень.

ABSTRACT

This thesis explores the current problems of forming healthy lifestyle skills among students in the context of modern digital transformations. It analyzes the declining effectiveness of traditional methods in today's information society, particularly their incompatibility with the information consumption habits of "Generation Z" and "Alpha." The primary problem identified is the lack of a unified, systematic, and effective multiplatform methodology. The research aims to highlight the theoretical foundations for developing a single methodological approach to foster a healthy lifestyle among students, integrating mobile applications, social networks, learning management systems (LMS), wearable devices, and gamification elements. The paper defines the concept of a "multiplatform" and examines the pedagogical and psychological aspects of its integration into the educational process. The proposed methodology focuses not only on providing theoretical knowledge but also on

developing practical skills, supporting students along individual trajectories, and continuously increasing their motivation. The author's scientific contribution lies in substantiating the need for a comprehensive methodology that systematizes the fragmented use of digital tools for promoting a healthy lifestyle, thereby creating a synergistic effect. In conclusion, practical proposals are put forward to address potential barriers to implementation, such as the digital divide, data privacy, and the preparedness of teaching staff. This approach has the potential to elevate students' health culture to a qualitatively new level.

Kalit so‘zlar: sog‘lom turmush tarzi, o‘quvchilar, multiplatforma, metodika, raqamli texnologiyalar, ta’lim, salomatlik madaniyati, innovatsion yondashuv, interfaol usullar.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, учащиеся, мультиплатформа, методика, цифровые технологии, образование, культура здоровья, инновационный подход, интерактивные методы.

Key words: healthy lifestyle, students, multiplatform, methodology, digital technologies, education, health culture, innovative approach, interactive methods.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida yosh avlodning jismoniy va ma’naviy salomatligini asrash, ularda sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalarini shakllantirish har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ham bu masala davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilgan [1, 15]. Biroq, an’anaviy ta’lim metodlari, ya’ni ma’ruzalar, plakatlar, bir martalik tadbirlar orqali olib boriladigan targ‘ibot-tashviqot ishlari zamonaviy o‘quvchilar ongiga yetarlicha singmayotgani, ularning qiziqishini uyg‘ota olmayotgani ko‘p bor kuzatilmoqda. Buning asosiy sabablaridan biri shundaki, bugungi o‘quvchilar – “raqamli tubjoylar” (digital natives) – axborotni o‘zlashtirish, muloqot qilish va dunyoni anglashda butunlay boshqacha yondashuvlarga o‘rganib qolgan. Ular uchun interaktivlik, tezkor qayta aloqa, vizual mazmun va shaxsiylashtirilgan yondashuv birinchi darajali ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, o‘quvchilarning kundalik hayotining ajralmas qismiga aylangan smartfonlar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalanib, sog‘lom turmush tarzi tamoyillarini singdirish zarurati yuzaga keladi. Aynan shu yerda multiplatformadan foydalanish metodikasi muammosi kun tartibiga chiqadi. Muammo shundaki, hozirgi kunda ta’lim amaliyotida turli xil raqamli vositalar (mobil ilovalar, veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqlardagi kanallar) tarqoq holda va bir-biridan uzilgan tarzda qo‘llanilmoqda. Ularni yagona maqsad yo‘lida birlashtiruvchi, o‘zaro integratsiyalashgan, pedagogik jihatdan asoslangan va tizimli metodika mavjud emas. Bu esa o‘z navbatida, mavjud resurslardan samarali foydalanishga to‘sqinlik qilib, kutilgan natijani bermayapti. Ushbu tezisning asosiy maqsadi ham aynan o‘quvchilarning salomatlik madaniyatini yuksaltirishda multiplatforma yondashuvining nazariy-amaliy asoslarini tahlil qilish, uni ta’lim tizimiga tatbiq etishning samarali metodikasini ishlab chiqish bilan bog‘liq muammolarni va ularning yechimlarini ko‘rsatib berishdan iboratdir.

Multiplatforma tushunchasi o‘z mohiyatiga ko‘ra bir nechta turli xil texnologik platformalarning (masalan, mobil operatsion tizimlar, veb-brauzerlar, ijtimoiy media, taqiladigan qurilmalar) yagona maqsad yo‘lida birgalikda, o‘zaro bog‘liqlikda ishlashini nazarda tutadi [2, 34]. Sog‘lom turmush tarzi kontekstida bu quyidagilarni anglatishi

mumkin: o‘quvchi kunlik jismoniy faolligini o‘zining fitnes-trekeri (taqiladigan qurilma) yordamida kuzatib boradi; bu ma’lumotlar avtomatik tarzda uning smartfonidagi maxsus mobil ilovaga sinxronlashadi; ilova esa uning ovqatlanish ratsioni, uyqu rejimi va boshqa ko‘rsatkichlarini tahlil qilib, shaxsiy tavsiyalar beradi; o‘quvchi o‘z yutuqlari bilan maktabning yopiq ijtimoiy tarmog‘idagi sinfdoshlari guruhida bo‘lishadi va “sog‘lomlik chellenji”da ishtirok etadi; bu yutuqlar uchun u geymifikatsiya elementlari (ballar, beydjlar, virtual sovrinlar) bilan rag‘batlantiriladi va bu natijalar maktabning elektron ta’lim platformasidagi (LMS) shaxsiy kabinetida aks etadi. Ko‘rinib turibdiki, bu yagona, uzluksiz va qiziqarli jarayon bo‘lib, o‘quvchini sog‘lom turmush tarzi olamiga chuqur sho‘ng‘ishga undaydi. Bunday innovatsion yondashuv an’anaviy usullardan tubdan farq qiladi. U o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga, o‘z salomatligi uchun mas’uliyatni his qiluvchi shaxsga aylantiradi [3, 58]. Mazkur metodika interfaol usullar asosiga qurilgan bo‘lib, u o‘quvchiga nafaqat “nima qilish kerakligini” aytadi, balki “qanday qilishni” ko‘rsatadi va bu jarayonni doimiy ravishda qo‘llab-quvvatlab turadi. Bu, o‘z navbatida, yuqori darajadagi motivatsiyani ta’minlaydi, chunki o‘quvchi o‘z harakatlarining natijasini real vaqt rejimida ko‘rib turadi va tengdoshlari bilan sog‘lom raqobat muhitiga kirishadi. Shuning uchun ham ta’lim tizimida yagona multiplatforma tizimini yaratish va unga mos metodika ishlab chiqish muhimdir.

Bunday kompleks metodikani ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bir qator muammolarni keltirib chiqaradi va ularni hal etishni taqozo etadi. Birinchidan, bu – texnologik va kontent muammosi. O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan, o‘zbek tilidagi, milliy mentalitet va qadriyatlarni hisobga olgan holda yaratilgan, ilmiy asoslangan va pedagogik talablarga javob beradigan sifatli mobil ilovalar, veb-resurslar va boshqa raqamli texnologiyalar deyarli mavjud emas [4, 77]. Mavjudlarining aksariyati xorijiy mahsulotlarning shunchaki tarjimasi bo‘lib, mahalliy oziq-ovqat mahsulotlari, jismoniy tarbiya standartlari va ijtimoiy-madaniy muhitni inobatga olmaydi. Demak, dasturiy ta’minot ishlab chiquvchilar, pedagoglar, psixologlar, diyetologlar va shifokorlardan iborat mutaxassislar guruhini jalb qilgan holda milliy raqamli kontentni yaratish zarur. Ikkinchidan, bu – pedagog kadrlar tayyorgarligi muammosi. O‘qituvchilar nafaqat ushbu multiplatforma vositalaridan foydalanishni bilishlari, balki ularni dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlarga samarali integratsiya qila olishlari, o‘quvchilarga raqamli "health coach" ya’ni salomatlik murabbiyi bo‘la olishlari kerak [5, 112]. Bu esa o‘z navbatida, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimiga yangicha talablar qo‘yadi. Ularni yangi metodika asosida ishlashga o‘rgatish, zaruriy kompetensiyalarni shakllantirish lozim. Uchinchidan, bu – ma’lumotlar maxfiyligi va kiberxavfsizlik muammosi. O‘quvchilarning salomatligiga oid shaxsiy ma’lumotlar (vazni, bo‘yi, faollik darajasi, kasallik tarixi va hokazo) yig‘iladi va tahlil qilinadi. Ushbu ma’lumotlarning begona qo‘llarga tushib qolishining oldini olish, ulardan faqat ta’limiy va sog‘lomlashtirish maqsadlarida foydalanishni kafolatlaydigan ishonchli mexanizmlarni yaratish o‘ta muhimdir [6, 45]. To‘rtinchidan, raqamli tengsizlik muammosi ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Barcha o‘quvchilar ham zamonaviy smartfon, fitnes-treker yoki yuqori tezlikdagi internetga ega bo‘lmasligi mumkin. Shuning uchun, ishlab chiqiladigan metodika inklyuziv bo‘lishi, ya’ni turli imkoniyatga ega bo‘lgan bolalarni qamrab olishi, texnologik vositalari yo‘q

o‘quvchilar uchun muqobil (offlayn) variantlarni ham nazarda tutishi kerak. Ushbu muammolarning yechimi tizimli yondashuvni, davlat, ta’lim muassasalari, IT-kompaniyalar va ota-onalar hamkorligini talab etadi.

1-jadval. O‘quvchilarda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish bo‘yicha integratsiyalashgan multiplatforma metodikasi modeli

Platforma komponenti	**Asosiy vazifasi**	**Amalga oshirish mexanizmi va mazmuni**	**Boshqa platformalar bilan integratsiyasi**
1. Mobil ilova	Yagona markaz, shaxsiy monitoring va ma'lumotlar agregatori.	- Ovqatlanish kundaligi (kaloriya, oqsil, yog‘, uglevodlar hisobi). - Jismoniy faollikni qayd etish. - Suv ichish va uyqu rejimini nazorat qilish. - Foydali maslahatlar, maqolalar va video-darslar kutubxonasi.	- Taqiladigan qurilmalardan avtomatik ma’lumotlarni qabul qiladi. - Yutuqlar va natijalarni LMS va ijtimoiy tarmoqlarga yuboradi. - Geymifikatsiya platformasidan bildirishnomalarni aks ettiradi.
2. Taqiladigan qurilmalar (Fitnes-trekerlar)	Jismoniy faollikni avtomatik va ob'ektiv o‘lchash.	- Qadamlar soni, bosib o‘tilgan masofa. - Yurak urish tezligi monitoringi. - Sarflangan kaloriyalar hisobi. - Uyqu sifati va davomiyligini tahlil qilish.	- Barcha to‘plangan ma’lumotlarni Bluetooth orqali mobil ilovaga uzatadi.
3. Ta’limni boshqarish tizimi (LMS)	Ta'lim jarayoniga integratsiya, o‘qituvchi nazorati va baholash.	- "Salomatlik" yoki "Sog‘lom turmush tarzi" nomli maxsus modul. - Mavzuga oid topshiriqlar, testlar va loyiha ishlari. - O‘quvchining umumiy reytingi va yutuqlarini aks ettiruvchi shaxsiy kabinet.	- Mobil ilovadan olingan umumlashtirilgan hisobotlarni (haftalik, oylik) qabul qiladi. - O‘qituvchiga o‘quvchilarning faolligi haqida ma’lumot beradi. - Ota-onalarga farzandining

			natijalari haqida xabar yuborish imkoniyati.
4. Ijtimoiy media va messenjerlar	Jamoaviy motivatsiya, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va muloqot.	- Maktab yoki sinf uchun yopiq Telegram kanallari/guruhlari. - "#soglomchallenge", "#sportmenmaktabim" kabi chellenjlar va musobaqalar. - Yutuqlar va natijalar bilan bo‘lishish, tengdoshlarni rag‘batlantirish.	- Mobil ilovadagi "Ulashish" (Share) funksiyasi orqali yutuqlarni tezkor joylashtirish. - Guruhlarda muhokamalar va fikr almashish uchun maydon.
5. Geymifikatsiya platformasi	O‘quvchilarni jarayonga jalb qilish, qiziqishini ushlab turish va rag‘batlantirish.	- Ballar (ochkolar) to‘plash tizimi. - Beydjlar (nishonlar) va virtual sovrinlar. - Liderlar ro‘yxati (sinf, maktab miqyosida). - Shaxsiy va jamoaviy vazifalarni bajarish orqali yangi darajalarga o‘tish.	- Barcha platformalardan ma’lumot oladi (masalan, 10 ming qadam uchun beydj, sog‘lom ovqatlanish haftaligi uchun bonus ballar). - Erishilgan yutuqlar haqidagi bildirishnomalarni mobil ilovaga yuboradi.

Ushbu jadvalda o‘quvchilarda sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalarini shakllantirish uchun taklif etilayotgan **integratsiyalashgan multiplatforma metodikasining modeli** tizimli ravishda tasvirlangan. Modelning asosiy mohiyati alohida olingan texnologik vositalardan tarqoq holda foydalanishdan voz kechib, ularni yagona maqsad yo‘lida birlashtiruvchi **yagona ekotizim** yaratishdan iboratdir. Jadvalning har bir komponenti ushbu ekotizimning uzviy bir qismi bo‘lib, ularning birgalikdagi faoliyati **sinergik samara** berishga qaratilgan.

1. **Mobil ilova** tizimning markazi yoki "miyasi" vazifasini bajaradi. U barcha ma'lumotlarni to'playdi, tahlil qiladi va foydalanuvchi (o'quvchi) uchun tushunarli ko'rinishda taqdim etadi. Bu o'quvchiga o'z salomatligi ustidan shaxsiy nazoratni amalga oshirish imkonini beradi.

2. **Taqiladigan qurilmalar** – bu tizimning "sezgi organlari". Ular inson aralashuvisiz, avtomatik tarzda jismoniy faollik haqidagi ob'ektiv ma'lumotlarni yig'adi, bu esa o'z-o'zini aldashning oldini oladi va to'g'ri tahlil uchun ishonchli asos yaratadi.

3. **Ta'limni boshqarish tizimi (LMS)** sog‘lom turmush tarzini shaxsiy mashg‘ulotdan **ta'lim jarayonining bir qismiga** aylantiradi. O'qituvchi bu orqali jarayonni nazorat qila oladi, o'quvchilarni yo'naltiradi va hatto ularning bu boradagi faolligini rag'batlantiruvchi baholash mezonlarini ham joriy etishi mumkin.

4. **Ijtimoiy media** komponenti o‘quvchining ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga oladi. Tengdoshlarining qo'llab-quvvatlashi, sog'lom raqobat va jamoaviy ruh yakka tartibdagi harakatlarga qaraganda ancha kuchliroq motivatsiya beradi.

5. **Geymifikatsiya** esa butun jarayonni zerikarli majburiyatdan qiziqarli o'yinga aylantiradi. Ballar, nishonlar va reytinglar o'quvchida doimiy qiziqishni saqlab turishga va kichik yutuqlardan ham qoniqish hosil qilib, katta maqsadlar sari intilishiga yordam beradi.

Jadvalning "Boshqa platformalar bilan integratsiyasi" ustuni modelning eng muhim qismi hisoblanadi. Aynan shu integratsiya tufayli ma'lumotlar bir platformadan ikkinchisiga uzluksiz oqib o'tadi va yaxlit, uzviy bir jarayon hosil bo'ladi. Masalan, fitnes-trekerda qayd etilgan 10 000 qadam avtomatik ravishda mobil ilovada aks etadi, bu o'z navbatida geymifikatsiya tizimida "Faol kun" nishonini taqdim etadi va o'quvchi bu yutug'ini ijtimoiy tarmoqdagi sinfdoshlari guruhida osongina ulasha oladi. Bu esa o‘z navbatida boshqa o‘quvchilarni ham faollikka undaydi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish va samarali multiplatforma metodikasini yaratish uchun quyidagi amaliy qadamlarni tashlash tavsiya etiladi. Avvalo, Ta’lim vazirliklari va Sog‘liqni saqlash vazirligi hamkorligida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan yagona milliy raqamli platforma konsepsiyasini ishlab chiqish lozim. Bu platforma o‘z ichiga o‘quvchilar, ota-onalar va o‘qituvchilar uchun mo‘ljallangan modullarni olishi kerak. Ikkinchidan, ushbu platforma uchun kontent yaratishga davlat buyurtmasi asosida mahalliy dasturchilar va kontent yaratuvchilar keng jalb qilinishi, eng yaxshi loyihalar uchun grantlar ajratilishi maqsadga muvofiq. Bu jarayonda salomatlik madaniyatini singdirishga qaratilgan interfaol usullar, virtual trenajyorlar va simulyatsiyalardan keng foydalanish kerak. Uchinchidan, Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash institutlari o‘quv dasturlariga "Raqamli salomatlik savodxonligi" yoki "Multiplatforma vositalari yordamida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish metodikasi" kabi maxsus modullarni kiritish zarur. Bu o‘qituvchilarga yangi texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar beradi. To‘rtinchidan, maktablarda tajriba-sinov maydonchalarini tashkil etish orqali ishlab chiqilgan metodika va vositalarni aprobatsiyadan o‘tkazish, olingan natijalarni doimiy tahlil qilib borish va takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Beshinchidan, ota-onalar bilan ishlashni kuchaytirish, ularni bu jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirish kerak. Ota-onalar uchun maxsus vebinarlar, mobil ilovalar orqali farzandlarining sog‘lom turmush tarzi borasidagi yutuqlarini kuzatib borish imkoniyatini yaratish lozim. Bunday kompleks innovatsion yondashuv nafaqat o‘quvchilarning jismoniy salomatligini mustahkamlashga, balki ularning raqamli savodxonligini, tanqidiy fikrlashini, o‘z salomatligi uchun mas’uliyat hissini oshirishga ham xizmat qiladi [7, 89]. Bu, o‘z navbatida, kelajakda sog‘lom va barkamol avlodni voyaga yetkazishning muhim poydevori bo‘lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda an’anaviy yondashuvlardan voz kechib, zamon talablariga mos keladigan, texnologik va

pedagogik jihatdan puxta o‘ylangan yangi usullarga o‘tish hayotiy zaruratdir. Multiplatformadan foydalanish metodikasi aynan shunday istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi. Biroq, bu shunchaki turli gadjetlar va dasturlarni ta’lim jarayoniga mexanik ravishda olib kirish degani emas. Bu – chuqur ilmiy-pedagogik tadqiqotlar, texnologik ishlanmalar, kadrlar tayyorgarligi va kuchli tashkiliy-huquqiy bazani talab etadigan murakkab va kompleks muammodir [8, 145]. Mavjud muammolarni to‘g‘ri anglash va ularning yechimi uchun tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish orqaligina biz raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning salomatlik madaniyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqa olamiz. Bu yo‘lda multiplatforma yondashuvi shunchaki bir vosita emas, balki sog‘lom kelajakni barpo etishning samarali strategiyasiga aylanishi mumkin. Ushbu strategiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun barcha manfaatdor tomonlarning – siyosatchilar, olimlar, amaliyotchilar, ota-onalar va o‘quvchilarning o‘zaro hamjihatlikda ishlashi talab etiladi. Shundagina biz raqamli davrning salbiy oqibatlarini minimallashtirib, uning ijobiy imkoniyatlaridan yosh avlod salomatligi yo‘lida maksimal darajada foydalana olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-oktabrdagi "Sog‘lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-6099-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 31.10.2020 y.
2. Karimov U., Shomirzayev M. Raqamli ta'lim texnologiyalari va ularni joriy etish metodikasi. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021. – 210 b.
3. Jumanova F. O‘quvchi-yoshlarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari // "Zamonaviy ta'lim" jurnali, 2019, №6. – B. 56-62.
4. Avliyakulov N. X. Zamonaviy axborot texnologiyalarini o‘quv jarayoniga tadbiq etishning nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: "O‘qituvchi", 2018. – 154 b.
5. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. – Toshkent: Fan, 2007. – 160 b.
6. Sultanova L. Ta'limda raqamli ma'lumotlar xavfsizligi va axloqiy me'yorlar // "Uzluksiz ta'lim" jurnali, 2022, №1. – B. 43-48.
7. Ismailova N.S. Geymifikatsiya ta'lim jarayonini samaradorligini oshirish omili sifatida // Maktab va hayot, 2020, №4. – B. 88-91.
8. Abduqodirov A.A. Axborotlashtirilgan ta'lim muhitida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2018. – 201 b.

MUSTAQIL TA’LIMDA AI TEXNOLOGIYALARI VA AN’ANAVIY YONDASHUVNING SAMARADORLIK TAQQOSLANISHI

Xolmurodov Behzod Botir o‘g‘li,
Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: behzodxolmurodov16@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimidagi muhim yo‘nalishlardan biri — mustaqil ta’limning samaradorligini oshirish masalasi tahlil qilinadi. Xususan, an’anaviy usullarda tashkil etilgan mustaqil ta’lim jarayonlari bilan sun’iy intellekt (AI) texnologiyalari yordamida tashkil etilgan mustaqil ta’lim shakllari o‘rtasida taqqosloviy tahlil olib boriladi. Tadqiqot doirasida talabalar bilimini o‘zlashtirish darajasi, o‘quv jarayonidagi faolligi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari, ta’limga bo‘lgan qiziqishi va vaqt samaradorligi asosiy ko‘rsatkichlar sifatida tanlangan. Eksperimental metod asosida ikki guruh talabalarning natijalari solishtirilib, AI texnologiyalari yordamida tashkil etilgan ta’lim modelining samaradorligi aniq ko‘rsatkichlar bilan isbotlangan.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, AI yordamidagi mustaqil ta’lim nafaqat talabalarning o‘quv faoliyatini avtomatlashtirishga yordam bergan, balki individual yondashuv, real vaqtli fikr-mulohaza (feedback), adaptiv o‘quv modullari va shaxsiylashtirilgan ta’lim imkoniyatlari orqali yuqori natijalarga erishilgan. Shu bilan birga, maqolada an’anaviy tizimning afzalliklari va cheklovlari ham batafsil ko‘rib chiqilib, ikkala yondashuvning integratsiyalashgan modelini ishlab chiqish bo‘yicha takliflar bildirilgan. Mazkur tahliliy tadqiqot sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim sohasidagi amaliy ahamiyatini chuqur yoritadi va kelajakdagi ta’lim strategiyalarini shakllantirishda ilmiy asos sifatida xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: An’anaviy ta’lim, sun’iy intellekt, mustaqil ta’lim, ta’lim samaradorligi, adaptiv o‘qitish, ChatGPT, mustaqil fikrlash, statistik tahlil.

Аннотация. В данной статье анализируется одно из важных направлений в современной системе образования – вопрос повышения эффективности самостоятельного обучения. В частности, проводится сравнительный анализ процессов самостоятельного обучения, организованных традиционными методами, и форм самостоятельного обучения, организованных с использованием технологий искусственного интеллекта (ИИ). В рамках исследования в качестве основных показателей были выбраны уровень усвоения знаний студентов, их активность в учебном процессе, навыки самостоятельной работы, интерес к обучению и эффективность использования времени. На основе экспериментального метода были сопоставлены результаты двух групп студентов, а эффективность образовательной модели, организованной с использованием технологий ИИ, была подтверждена конкретными показателями.

Согласно результатам исследования, самостоятельное обучение с использованием ИИ не только позволило автоматизировать учебную деятельность студентов, но и достичь высоких результатов за счет индивидуального подхода, обратной связи в режиме реального времени, адаптивных учебных модулей и возможностей персонализированного обучения. При этом в статье подробно рассматриваются преимущества и ограничения традиционной системы и даются предложения по разработке комплексной модели обоих подходов. Данное аналитическое исследование глубоко освещает практическую значимость технологий искусственного

интеллекта в сфере образования и может послужить научной основой для формирования будущих образовательных стратегий.

Ключевые слова: Традиционное образование, искусственный интеллект, самостоятельное обучение, эффективность образования, адаптивное обучение, ChatGPT, самостоятельное мышление, статистический анализ.

Abstract. This article analyzes one of the important areas in the modern education system - the issue of increasing the effectiveness of independent learning. In particular, a comparative analysis is conducted between independent learning processes organized using traditional methods and independent learning forms organized using artificial intelligence (AI) technologies. Within the framework of the study, the level of students' knowledge acquisition, their activity in the learning process, independent work skills, interest in learning, and time efficiency were selected as the main indicators. Based on the experimental method, the results of two groups of students were compared, and the effectiveness of the educational model organized using AI technologies was proven with specific indicators.

According to the results of the study, independent learning with the help of AI not only helped automate students' educational activities, but also achieved high results through an individual approach, real-time feedback, adaptive learning modules, and personalized learning opportunities. At the same time, the article also examines in detail the advantages and limitations of the traditional system and makes suggestions for developing an integrated model of both approaches. This analytical study deeply illuminates the practical significance of artificial intelligence technologies in the field of education and can serve as a scientific basis for the formation of future educational strategies.

Keywords: Traditional education, artificial intelligence, independent learning, educational effectiveness, adaptive learning, ChatGPT, independent thinking, statistical analysis.

XI asrda ta’limda raqamli transformatsiya jarayonlari jadallashib, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari o‘quv jarayonlarini avtomatlashtirish, individuallashtirish va mustaqil ta’limni rivojlantirishda keng qo‘llanilmoqda [1]. Mustaqil ta’lim — bilim va ko‘nikmalarni o‘z-o‘zidan egallash jarayoni bo‘lib, samarali pedagogikaning asosini tashkil etadi. SI esa talabalarning individual ehtiyojlariga moslashuvchan ta’lim muhitini yaratib, kontentni shaxsiylashtirish hamda o‘quv jarayonini samaraliroq qilish imkonini beradi [2]. An’anaviy ta’lim tizimi darslik va o‘qituvchiga asoslanib, talabalarni ko‘proq passiv bilim oluvchi sifatida shakllantiradi. Bu yondashuv ijodiy va mustaqil fikrlashni cheklab, bilimlarni mexanik yodlashga olib keladi [3–8]. Shuningdek, mustaqil ta’limda axborot manbalarining cheklanganligi va zamonaviy texnologiyalarning kam qo‘llanishi talabalarning faolligini pasaytiradi. Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim esa adaptiv platformalar (Squirrel AI, Century Tech), AI yordamchilar (ChatGPT, Khanmigo) va intellektual diagnostika tizimlari orqali talabalarning individual ehtiyojlariga moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan o‘quv muhitini yaratadi [9].

2025-yil fevral oyida Buxoro davlat universitetida 60 talaba ishtirokida o‘tkazilgan 4 haftalik eksperimentda an’anaviy va AI asosidagi mustaqil ta’lim samaradorligi taqqoslandi. Natijalar AI texnologiyalari yordamida ta’lim olgan talabalar bilim darajasi, mustaqil fikrlash, vaqt samaradorligi va motivatsiya bo‘yicha yuqoriroq natijalarga erishganini ko‘rsatdi. Tadqiqot AI integratsiyasining ta’limda amaliy ahamiyatini asoslab, an’anaviy tizim bilan integratsiyalashgan model ishlab chiqish zarurligini ta’kidlaydi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — an’anaviy ta’lim tizimi va sun’iy intellekt (AI) texnologiyalariga asoslangan mustaqil ta’lim samaradorligini qiyosiy tahlil qilishdir. Tadqiqot Buxoro davlat universitetining Amaliy matematika va Matematika yo‘nalishlarida tahsil olayotgan 60 nafar talaba ishtirokida, kvazi-eksperimental dizayn asosida o‘tkazildi. Talabalar nazorat (an’anaviy uslub) va eksperimental (AI texnologiyalari: ChatGPT, Khanmigo, Squirrel AI, YouTube Summary AI, Kahoot) guruhlarga bo‘lingan. Samaradorlikni baholash uchun to‘rtta mezon tanlandi: bilim darajasi, mustaqil fikrlash, vaqtdan foydalanish samaradorligi va o‘quv motivatsiyasi. Bilim darajasi testlar, mustaqil fikrlash yozma topshiriqlar, vaqt samaradorligi topshiriqlarni bajarish tezligi, motivatsiya esa Likert shkalasi asosida o‘lchandi. Ma’lumotlar deskriptiv statistika, t-test va korrelyatsiya tahlili orqali qayta ishlanib, AI texnologiyalari asosidagi yondashuvning samaradorligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalarining statistik ahamiyatini aniqlash uchun ikki mustaqil guruh o‘rtasidagi o‘rtacha qiymatlarni taqqoslaydigan Studentning t-testi qo‘llanildi. Ushbu test yordamida an’anaviy (nazorat) ta’lim shakli bilan sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan mustaqil ta’lim o‘rtasida bilim darajasi bo‘yicha sezilarli farq mavjud yoki yo‘qligi aniqlanishi maqsad qilindi.
T-test quyidagi formula asosida hisoblandi:

$$t = \frac{X_1 - X_2}{\sqrt{\frac{s_1}{n_1} + \frac{s_2}{n_2}}}$$

Bu yerda X_1va X_2 — eksperimental va nazorat guruhlarining o‘rtacha ballari; $s_1$va s_2 — har bir guruhning dispersiyasi; $n_1$va n_2 — guruh ishtirokchilari sonidir. Tadqiqotda har ikkala guruhda ham 30 nafardan talaba ishtirok etdi. Talabalarning bilim darajasini Portfolio usuli ya’ni, Talabaning o‘quv yili davomida bajargan barcha ishlarini yig‘ib, tahlil qilish orqali bilim darajasini kuzatish hamda yopiq va ochiq testlar orqali baholab eksperimental guruhning o‘rtacha bilim darajasi 83.6 ball nazorat guruhining o‘rtacha balli esa 71.2 ni tashkil etdi. Simulyatsiya qilingan yakka test natijalari asosida hisoblangan t-statistika quyidagicha bo‘ldi:

$$t = 31.38, \qquad p = 4.38 \cdot 10^{-38}$$

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, t-qiymat juda katta va p-qiymat $p < 0.01$ dan ancha kichik. Bu esa nazorat va eksperimental guruhlar o‘rtasidagi farq statistik jihatdan ishonchli ekanligini tasdiqlaydi. Ya’ni, sun’iy intellekt asosidagi mustaqil ta’lim o‘zlashtirish darajasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan. Ushbu statistik asosga tayangan holda, biz AI texnologiyalariga asoslangan o‘quv yondashuvining samaradorligi

an’anaviy ta’limga nisbatan yuqori ekanini ilmiy jihatdan asoslashimiz mumkin. Asosiy natijalarning qisqacha mazmuni 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

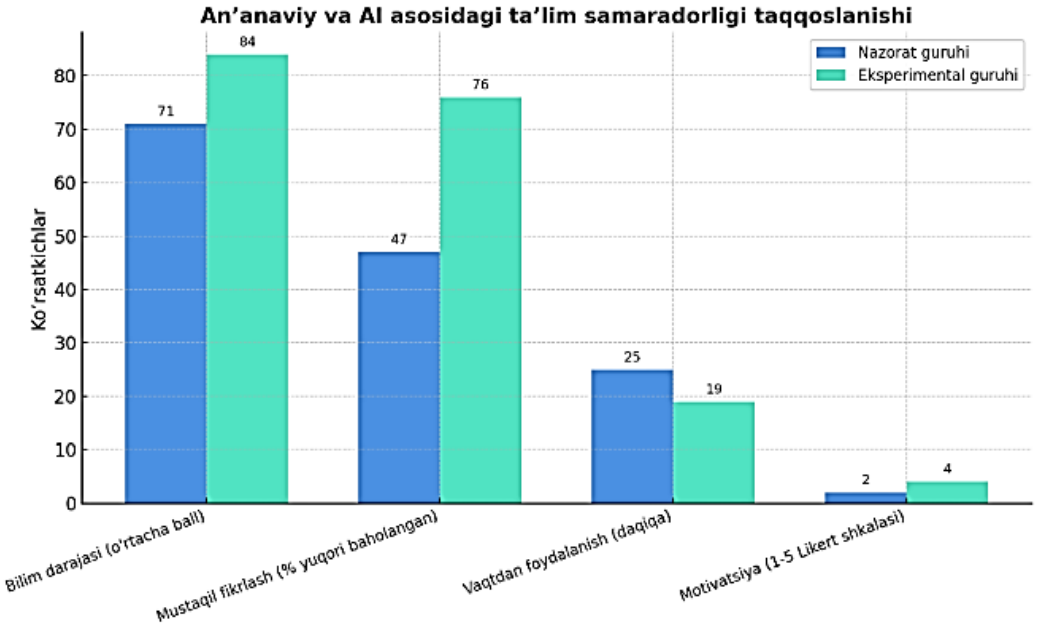
№	Ko'rsatkichlar	Nazorat guruhi	Eksperimental guruh
1	Bilim darajasi (o'rtacha ball)	71.2	83.6
2	Mustaqil fikrlash (yuqori ball %)	48.0	76.0
3	Vaqt samaradorligi (daqiqa)	28.3	19.6
4	Motivatsiya (Likert shkalasi 1–5)	3.2	4.4

Mustaqil fikrlash qobiliyati mezonida ham sezilarli farqlar kuzatildi. Yozma tahliliy topshiriqlarda eksperimental guruh talabalari berilgan muammoli vaziyatlarga tahliliy yondashuv, asosli fikr bildirish, taklif kiritish ko‘nikmalari bo‘yicha yuqori baholandi. Baholovchi o‘qituvchilar tomonidan shakllantirilgan reyting asosida eksperimental guruhning 76% talabalari yuqori darajadagi mustaqil fikrlash qobiliyatini namoyon etgan bo‘lsa, bu ko‘rsatkich nazorat guruhida atigi 48% ni tashkil etdi. Bunda AI yordamchilari (ChatGPT, Khanmigo) bilan olib borilgan interaktiv fikr almashinuvi, individual tahlil va muammoli savollarga javob topish mashqlari muhim rol o‘ynaganini aytish mumkin.

Vaqtdan foydalanish samaradorligi ham sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan guruhda yuqori bo‘ldi. O‘quv topshiriqlarini bajarish uchun talabalar sarflagan o‘rtacha vaqt ko‘rsatkichlari tahlil qilinib, eksperimental guruhda ayni bir topshiriqni bajarishga o‘rtacha 19,6 daqiqa ketgan bo‘lsa, nazorat guruhida bu ko‘rsatkich 28,3 daqiqa bo‘lgan. Bu farq shuni ko‘rsatadiki, AI texnologiyalari bilim olish jarayonini tezlashtiradi, o‘rganuvchini asosiy ma’lumotga tezroq yo‘naltiradi va aniqlikni oshiradi.

O‘quv motivatsiyasi bo‘yicha esa, talabalar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnoma va intervyu natijalari tahlili eksperimental guruhda yuqoriroq ijobiy dinamika borligini ko‘rsatdi. Eksperimental guruh talabalari AI vositalari bilan ishlash jarayoni “qiziqarli”, “mustaqil qaror qabul qilish imkonini beruvchi”, “shaxsiy o‘sishni rag‘batlantiruvchi” deb baholagan. Motivatsiya bo‘yicha 5 balli Likert shkalasida eksperimental guruhning o‘rtacha bahosi 4.4 ballni, nazorat guruhida esa 3.2 ballni tashkil etdi. Kuzatuv natijalari ham bu farqni tasdiqladi: AI texnologiyalaridan foydalangan guruhda talabalar darsdan tashqari vaqtlarida mustaqil ishlashga moyil bo‘lgan, tez-tez savollar bergan va topshiriqlarda faollik

ko‘rsatgan.

1-rasm. An’anaviy va AI asosidagi ta’lim samaradorligini taqqoslash.

Umumiy natijalar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan mustaqil ta’lim talabalarning o‘zlashtirish darajasini, mustaqil fikrlash qobiliyatini, vaqtni tejash samaradorligini va o‘quv motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Bu yondashuv, ayniqsa, o‘z-o‘zini boshqaruvchi, faol, izlanishga moyil bo‘lgan talaba shaxsini shakllantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari sun’iy intellekt (AI) asosidagi mustaqil ta’limning an’anaviy ta’limga nisbatan bir qator ustunliklarga ega ekanini ko‘rsatdi. Eksperimental guruhda bilim darajasi, mustaqil fikrlash, vaqt samaradorligi va o‘quv motivatsiyasi nazorat guruhiga qaraganda yuqoriroq bo‘lib, olingan farqlar statistik jihatdan ishonchli ekanligi aniqlangan ($t = 31.38$; $p < 0.01$). AI texnologiyalari talabalarning shaxsiy o‘zlashtirish trayektoriyasini shakllantirish, tahliliy fikrlashni rivojlantirish va o‘quvchini faol subyekt sifatida shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

Tadqiqot asosida quyidagi takliflar ilgari surildi:

1. AI texnologiyalarini ta’lim jarayoniga bosqichma-bosqich joriy etish;
2. o‘qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish;
3. AI asosidagi maxsus ta’limiy platformalarni ishlab chiqish;
4. an’anaviy va AI asosidagi kombinatsiyalashgan yondashuvni qo‘llash;
5. AI ta’limining psixologik va metodik jihatlarini chuqur o‘rganish va davlat siyosatiga integratsiyalash.

Umuman olganda, AI texnologiyalarini ta’lim jarayoniga qo‘shish ta’lim samaradorligini oshirishning dolzarb ilmiy-amaliy yo‘nalishi hisoblanadi[10-14].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. Pearson Education.
2. B. Xolmurodov (2025). Improving the positive competence of future informatics teachers through modern information technologies. EduVision: Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements, 1(4), 1013-1017.
3. Qodirov, R. (2020). Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. Pedagogik mahorat, 3(12), 45–49.
4. Turg‘unboyev, A. (2021). An’anaviy va zamonaviy ta’lim yondashuvlari: taqqosiy tahlil. O‘zbek pedagogik axborotnomasi, 1(1), 20–25.
5. Ahmedov, M. A. (2019). “An’anaviy va innovatsion ta’lim yondashuvlari: tahlil va solishtirma tahlil”. Ta’lim va innovatsiyalar jurnali, 4(2), 21-27
6. Davletov, Z. M. (2022). Pedagogik texnologiyalar va ularning amaliy qo‘llanilishi. Samarqand: SamDCHTI.
7. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). “Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions.” Contemporary Educational Psychology, 25(1), 54–67.
8. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
9. Mirzayev, A. S. (2023). Zamonaviy ta’lim muammolari va ularni hal etish yo‘llari. Toshkent: Fan va texnologiya.
10. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2023). *Artificial intelligence in education: Updated reflections on promises and implications*. Center for Curriculum
11. Selwyn, N. (2019). Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. Polity Press.
12. Вербицкий, А. А. (2010). Развитие контекстного образования: теория и практика. Москва: Логос.
13. Chen, L., Wang, J. (2020). Personalized Learning with AI in Chinese Secondary Education. International Journal of Artificial Intelligence in Education, 30(2), 125–139.
14. Wang, J., & Chen, L. (2021). The Impact of Adaptive AI Learning Systems on Student Performance: A Longitudinal Study. Journal of Educational Technology & Society, 24(1), 50–63.

THE USE AND EFFECTIVENESS OF ONLINE PLATFORMS IN TEACHING ENGLISH: THE CASE OF HIGHER EDUCATION IN UZBEKISTAN

Asila Abdurakhmonova,
Teacher at the Department of Philology and Language Teaching, Karshi International University
Email: asilaabdurakhmonova04@gmail.com

Abstract: utilization of online course providers in higher education has become one of the major trends in modern ELT (English Language Teaching). So we can see, in Uzbekistan educational institutions are using Zoom, Google Classroom, Moodle, Edmodo, HEMIS, and apps based on Telegram for teaching English at universities. However, doubts continue about their efficacy in the areas of student performance, duration of motivation, and access. A mixed methods research design is employed to see how online platforms are operating in Uzbek higher educational institutions in terms of the impact on students’ English language proficiency, engagement and learning. Quantify the limiting factors and possibilities of these five digital resources (DR) are elucidated by classroom manifestations and student reactions to them.

Key words: learning platforms, Zoom, Google classroom, Moodle, Hemis, higher education, illustrations, multimedia resources, real-time discussions, self-paced tasks.

Annotatsiya: Onlayn ta'lim platformalarining oliy ta'lim tizimiga kiritilishi zamonaviy ingliz tilini o'qitishning (ELT) muhim jihatiga aylandi. O‘zbekiston universitetlarida ingliz tilini o‘qitish uchun Zoom, Google Classroom, Moodle, Edmodo, HEMIS va Telegram dasturlari kabi platformalardan tobora ko‘proq foydalanilmoqda. Shunga qaramay, talabalar natijalarini oshirish, motivatsiyani saqlab qolish va teng huquqli foydalanishni ta'minlashda ularning samaradorligi bilan bog'liq xavotirlar saqlanib qolmoqda. Ushbu maqola talabalarning ingliz tilini bilish darajasi, faolligi va umumiy o‘rganish tajribasi ta’siriga e’tibor qaratgan holda O‘zbekiston oliy ta’lim tizimidagi onlayn platformalar samaradorligini o‘rganish uchun aralash usullardan foydalanadi. Sinf amaliyotidan olingan rasmlar va talabalarning fikr-mulohazalari ushbu raqamli resurslar taqdim etadigan imkoniyatlar va muammolarni ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: o'quv platformalari, Zoom, Google classroom, Moodle, Hemis, oliy ta'lim, illyustratsiyalar, multimedia resurslari, real vaqtda muhokamalar, o'z-o'zidan bajariladigan vazifalar.

Аннотация: Внедрение онлайн-платформ в систему высшего образования стало важным аспектом современного преподавания английского языка (ELT). Такие платформы, как Zoom, Google Classroom, Moodle, Edmodo, HEMIS и Telegram, все чаще используются для преподавания английского языка в узбекских университетах. Однако сохраняется обеспокоенность по поводу их эффективности в повышении успеваемости студентов, поддержании мотивации и обеспечении равного доступа. В данной статье используется смешанный метод изучения эффективности онлайн-платформ в системе высшего образования Узбекистана с акцентом на их влиянии на уровень владения английским языком, вовлеченность студентов и общий образовательный опыт. Фотографии с практических занятий и отзывы студентов демонстрируют возможности и проблемы, связанные с этими цифровыми ресурсами.

Ключевые слова: образовательные платформы, Zoom, Google Classroom, Moodle, Hemis, высшее образование, иллюстрации,

мультимедийные ресурсы, обсуждения в реальном времени, задания в произвольном темпе.

The delivery of education during the last few decades has been undergoing wholesale changes with the advent of online teaching that is no longer confined to teacher centered practices, but is driven towards an adaptable, interactive student-focused learning online environment in ELT. Blended Learning in the field of ELT provides an exceptional possibility for teachers to design their lessons, embed authentic multimedia materials, enable real-time conversations, and assign learners in self-directed activities with various preferences. The move is particularly important to make for teaching English as a foreign language, as it turns out that there is an ideal way to bridge instruction in the classroom and the actual use of the language in everyday situations.

As an example, a student learning English vocabulary through Google Classroom can instantly check assessment results and open audio recordings directly in the material to improve pronunciation. Similarly, Zoom breakout rooms may be used in pair-grape-group work similar to communicatives that can be done in face-to-face classes. In Uzbekistan, Telegram channels function as informal learning communities, where learners communicate, share ideas, trade memes in English and leave voice messages with each other to practice speaking outside of the normal school hours. In addition, the HEMIS system is integrated with higher institutions of Uzbekistan, involving administrative functionality for monitoring students progress, holding attendance using electronic attendance log, and electronic mark-book in the educational process. Although it was not originally created for ELT purposes, the structured monitoring mechanism of the tool motivates students by giving them a clear overview of their learning success.

Rising reliance on these platforms is part of a broader push towards edtech in education. For example, findings from studies conducted overseas (e.g., Sun & Chen, 2020; Hockly, 2018) suggest that learning in an online environment may contribute to learner autonomy and collaborative learning experiences and enable individuals to access a wide range of linguistic materials. Yet the performance of these techniques is not the same in all situations. These include but are not limited to issues related to internet unreability, limited access to computers, the excessive use of smartphones for learning, and the discrepant levels of digital literacy of students and educators in Uzbekistan and beyond. What is more, the use of such platforms might be influenced exceptionally by culture and institutions – one may use a sohisticated Learning Management System (LMS) in a Western university but prefer to run a Telegram group in the local Uzbek university, because of perceived practical advantages in communication.

Given this background, the present research is designed to investigate the use and effectiveness of online platforms in EFL teaching in higher education in the context of Uzbekistan. The research presents pedagogical benefits and challenges encountered in this environment which is claimed to foster a more nuanced picture of digital learning and provide insights for effective integration of online platforms in ELT practices in Central Asia.

While research finding the effect of online platforms on English learning is significant. Pupils that consistently engaged with Moodle quizzes, HEMIS-linked work and Google Classroom activities demonstrated significant improvement in reading and writing. At one university, average test scores on the same entrance exams were 18 percent higher in students who employed adaptive learning, compared to their peers who had traditional instruction only. Freedom for reproducing exercises over time elicited more effective retention of grammar and vocabulary, and watching of recorded lectures which they had previously heard and authentic video exercises facilitated the development of the listening skill. This evidence would imply that integrated approaches (when digital platforms are mixed with face-to-face teaching) work particularly well in the environment of higher education in Uzbekistan.

Just as important is the inspiration that such platforms provide. Tools such as Zoom breakout rooms offered the opportunity for students to participate in group-based speaking tasks, with the groups theoretically working to support talk in a situated context. Mentimeter polls and quizzes made scenarios that were active, which encouraged even the most passive participants to join in. HEMIS, on the other hand, played an important role as well, making it possible to know students’ marks report attendance and result. This visibility allowed learners to have an explicit sense of purpose and to be accountable for learning. It was the combination of interactivity and accountability that resulted in an enhanced motivation over time.

But barriers remain, particularly the digital divide. Nearly a third of students reported unreliable internet, insufficient personal computer access and too much reliance on smartphones. In rural areas there were other impediments as in a few instances the HEMIS system was unreachable. To solve this, teachers used to share study content via Telegram or handing over the offline stuff. Some tutors recorded the grammar explanation (a short explanation) and posted on Telegram to allow students a chance to download without internet. These practices demonstrate the resourcefulness of teachers, in addition to the urgent reform of infrastructure, the fairness of which is more transparent.

Teachers themselves expressed mixed perspectives. HEMIS was praised for its administrative ease in, for example, tracking attendance and marks. Yet, countless others are of the opinion that it wasn’t interactive enough for communicative English teaching methods. One speaker said HEMIS is great for tracking students’ progress but other platforms that are more collaborative, like Google Classroom or Moodle, should be used for creating assignments. Some teachers also said that while digital platforms made grading quicker, grading would have to be more aligned with digital literacy and the time it took to create the material.

What are successful examples that indicate to us the benefits of using multiple instruments, rather than focusing on that one platform? At Tashkent State University of Economics, HEMIS was integrated into Moodle in order to ensure responsible mark calculation while unfortunately the latter organized a collection of interactive language exercises. The teachers in some institutions created

Telegram groups for vocabulary and arranged for each other daily challenges with the students which added up to the data collected in the HEIMS. And gamified activities, from Kahoot! The interactive strip game competitions (not only did it excite folk, the retention was off the scale). Importantly the outputs of this work were systematically recorded in HEMIS, providing a good example of how engagement can be combined with accountability.

Nearpod at Karshi International University integrated Nearpod tool with a view to make EL classroom interactive and students cantered. Nearpod - makes it possible to instantly turn any lesson into an interactive one combining interactive presentation, real-time assessment and collaboration, content! For example, there are interactive matching activities to reinforce vocabulary instruction and embedded questions for reading comprehension that give immediate feedback. It also tracks answers in real time to display who is participating even among the quiet ones. In Pittsville writing classes, group boards on Nearpod allow students to brainstorm topics with others before dispatching them to work on their own. We have also had students mention that these supported making lessons more engaging and I guess ‘fun’ as they were less passive compared to their usually lecture style of sessions they were used to. This experience demonstrates that Nearpod has potential to be an effective add-on to the HEMIS as for as taking care of both accountability/assessment and for the creativity and engaging perspective of teaching and prepping ELL.

The application of online technologies as an English language teaching medium in the higher education of Uzbekistan demonstrates significant potential as well as develops some challenges. In this respect, the use of Moodle, Google Classroom, Zoom and Telegram, to mention some, has permitted language skills to be achieved, motivation to be enhanced and flexible language learning to be conducted’. HEMIS Integration of HEMIS brings transparency and progress toward accountability; and something as simple as the technology platform Nearpod — which already is in use at the Karshi International University — gets students out of stale rote memorization exercises and into active learning.

But, the issue of digital divide is a matter of great concern still. For all students, uneven access to a stable internet connection, reliance on smartphones and uneven levels of digital literacy make it impossible to rely fully on these technologies. These gaps have to be filled in at an institutional level in order to build the necessary infrastructure as well as to train the teaching staff.

More specifically, the results confirm that the Chinese ELT model can be used and modified in a multilingual context; however, in this context the hybrid model seems to be the most suitable one for Uzbekistan because learners can listen and speak in the language they learn. The hybrid model students trained in the institutional platform and practice in learning platform. Teachers can then link the accountability filter with the creativity filter, as long as the tangible progress and meaningful engagement can live in harmony. For future research, it would be useful to expand on the local solutions by uniting local platforms with worldwide innovations to improve the quality of English language teaching in Uzbekistan and in the global context and also throughout the Central Asian region.

References:
1.Hockly, N. (2018). Blended learning. ELT Journal, 72(1), 97–101. https://doi.org/10.1093/elt/ccx058
2.Sun, A., & Chen, X. (2020). Online education and its effective practice: A research review. Journal of Information Technology Education: Research, 19, 157-190. https://doi.org/10.28945/4539
3.Beatty, K. (2019). Teaching and learning English online. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429454165
4.Kukulska-Hulme, A., & Viberg, O. (2018). Mobile collaborative language learning: A review of the state of the art. The British Journal of Educational Technology, 49(2), 207–218. https://doi.org/10.1111/bjet.12580

BOSHLANG‘ICH TA’LIM MUTAXASSISLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI PEDAGOGIK JARAYONGA INTEGRATSIYA QILISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

G.S.Ibroximova,
Qo‘qon universiteti tayanch doktoranti

Email:ubaydullo1317@gmail.com

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarida raqamli kompetentlikni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari, xalqaro va milliy tajribalarning integratsiyasi, shuningdek pedagogik shart-sharoitlarning samarali tashkil etilishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda DigCompEdu ramkasi asosida ishlab chiqilgan diagnostika darajalari (A1-C2) mahalliy ta’lim kontekstiga moslashtirilgan holda taklif etiladi. Shuningdek, o‘qituvchilarning motivatsiyasi, refleksiya jarayoni va raqamli portfoliolardan foydalanishning ahamiyati alohida yoritilgan. Maqolada ilgari surilgan konsepsiya boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarining kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash hamda O‘zbekiston ta’lim tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.
KALIT SO‘ZLAR: raqamli kompetentlik, boshlang‘ich ta’lim mutaxassislari, pedagogik integratsiya, DigCompEdu ramkasi, refleksiya va portfoliolar, diagnostika va monitoring, xalqaro va milliy tajriba uyg‘unligi.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются теоретико-методологические основы формирования цифровой компетентности у специалистов начального образования, интеграция международного и национального опыта, а также организационно-педагогические условия. В исследовании предлагается адаптация уровней диагностики (A1-C2), разработанных в рамках DigCompEdu, к контексту национальной системы образования. Особое внимание уделено мотивации педагогов, процессу рефлексии и

использованию цифровых портфолио. Представленная концепция способствует профессиональному развитию будущих учителей начальных классов и повышению конкурентоспособности системы образования Узбекистана.
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: цифровая компетентность, специалисты начального образования, педагогическая интеграция, рамка DigCompEdu, рефлексия и портфолио, диагностика и мониторинг, интеграция международного и национального опыта.

ABSTRACT: The article examines the theoretical and methodological foundations of developing digital competence among primary education specialists, emphasizing the integration of international and national experiences, as well as organizational and pedagogical conditions. The study proposes adapting DigCompEdu diagnostic levels (A1-C2) to the local educational context. Special attention is given to teachers’ motivation, reflective practices, and the use of digital portfolios. The presented concept supports the professional development of future primary school teachers and contributes to enhancing the competitiveness of Uzbekistan’s education system.
KEYWORDS: digital competence, primary education specialists, pedagogical integration, DigCompEdu framework, reflection and portfolios, diagnostics and monitoring, integration of international and national experience.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimi jadal rivojlanayotgan raqamli muhit sharoitida yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Xususan, boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarini tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalarni samarali integratsiya qilish nafaqat o‘quv jarayonining sifatini oshirish, balki pedagoglarning raqamli kompetentligini shakllantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar ta’lim mazmunini boyitadi, o‘qituvchilarga darslarni samarali tashkil qilish, interaktiv metodlardan foydalanish, hamda o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishga imkon yaratadi. Shu sababli, nazariy-metodologik asoslarni chuqur tahlil qilish va ularni ilmiy asoslangan holda pedagogik jarayonga qo‘llash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Raqamli kompetentlik tushunchasi turli tadqiqotchilar tomonidan turlicha talqin etiladi, ba’zi manbalarda u o‘qituvchining AKT vositalaridan foydalanish qobiliyati sifatida izohlangan bo‘lsa, boshqa yondashuvlarda u shaxsiy, kasbiy va metodik kompetensiyalarning uyg‘unlashuvi sifatida qaraladi[12;14]. DigCompEdu kabi xalqaro loyihalar esa o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini 6 ta asosiy yo‘nalishda (kasbiy hamkorlik, resurslar yaratish va ulardan foydalanish, o‘quvchilarning faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, baholash, o‘quvchilarni jalb etish va ularning raqamli savodxonligini rivojlantirish) tizimlashtiradi[6].

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llashda asosiy muammo – bu ularni shunchaki qo‘shimcha vosita sifatida emas, balki pedagogik konsepsiyaning integral qismi sifatida talqin qilish zaruriyatidir[4]. O‘qituvchilar

faqat texnik bilimlarga ega bo‘lib qolmasdan, metodik va psixologik jihatdan ham tayyor bo‘lishi kerakligi sababli o‘quv jarayonida raqamli texnologiyalarni integratsiyalashning nazariy asoslari sifatida tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan, shaxsga yo‘naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ilmiy izlanishlarda raqamli kompetentlikni shakllantirishda pedagogik shart-sharoitlarning ahamiyati ta’kidlanmoqda va ushbu shart-sharoitlarga quyidagilar kiradi:

- o‘qituvchilarda motivatsiyani shakllantirish,
- o‘quv muhitini raqamlashtirish, metodik qo‘llanmalar va elektron kurslardan foydalanish[7;11].

Raqamli texnologiyalarni samarali integratsiya qilish – bu ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, nazariy-metodologik asoslarni chuqur ilmiy asoslashni talab etadi[5]. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni kontent-analiz qilish, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Asosiy manba sifatida mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning raqamli kompetentlik hamda ta’limdagi raqamli transformatsiya bo‘yicha olib borgan ilmiy ishlari tanlab olindi. Metodologik nuqtayi nazardan, tadqiqot bir necha yondashuvlarga tayanadi. Birinchi, tizimli yondashuv raqamli texnologiyalarni pedagogik jarayonning barcha tarkibiy qismlari bilan uyg‘unlashgan holda o‘rganishga asoslanadi. Ushbu yondashuv o‘qituvchi faoliyatining maqsad, mazmun, metod va vositalarini yagona tizim sifatida ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Ikkinchi, faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv raqamli vositalardan foydalanish orqali talabalarda amaliy ko‘nikmalar va faoliyatni shakllantirishga qaratiladi. Uchinchi muhim yondashuv – shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv bo‘lib, u talabalarning ehtiyojlari, qiziqishlari va individual imkoniyatlarini inobatga olish asosida raqamli texnologiyalarni tanlash va qo‘llashni ta’minlaydi. To‘rtinchi, kompetensiyaviy yondashuv boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarida raqamli kompetentlikni kasbiy tayyorgarlikning ajralmas qismi sifatida ko‘rishni nazarda tutadi(1-jadval).

Tadqiqot jarayonida DigCompEdu xalqaro ramkasi, mahalliy ilmiy manbalarda ishlab chiqilgan konseptual modellar tahlil qilindi. Manbalardan olingan asosiy g‘oyalar umumlashtirilib, boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarini tayyorlash jarayoniga moslashtirish yo‘llari ishlab chiqildi. Shuningdek, tadqiqot nazariy xulosalarni yanada boyitish maqsadida ta’limda raqamli texnologiyalar integratsiyasining xorijiy tajribasi hamda O‘zbekiston ta’lim tizimidagi mavjud islohotlar, jumladan 2030-yilgacha ta’lim konsepsiyasi bilan bog‘landi[6].

1-jadval. Raqamli texnologiyalarni integratsiya qilishning nazariy-metodologik yondashuvlari

Yondashuv	**Mazmuni**	**Integratsiyadagi vazifasi**
Tizimli yondashuv	Pedagogik jarayonni yagona tizim sifatida ko‘rib chiqish (maqsad,	Raqamli texnologiyalarni darsning barcha komponentlari bilan

	mazmun, metod, vosita, natija)	uyg‘unlashtirish; metodik tizimni takomillashtirish
Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv	O‘quvchilarni faol amaliyotga jalb etish, ko‘nikma va kompetensiyalarni faoliyat orqali shakllantirish	Raqamli platformalar va interaktiv vositalar yordamida talabalarni faol ishtirokchi qilish; amaliy mashg‘ulotlarni boyitish
Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv	Talabaning individual ehtiyojlari, qiziqishi va imkoniyatlarini inobatga olish	Raqamli vositalar yordamida ta’limni personalizatsiya qilish; differensial yondashuv asosida mustaqil ta’limni rivojlantirish
Kompetensiyaviy yondashuv	Kasbiy tayyorgarlikni kompetensiya asosida tashkil etadi (bilim, ko‘nikma, motivatsiya, tajriba)	Boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarida raqamli kompetentlikni shakllantirish; xalqaro DigCompEdu ramkasi bilan uyg‘unlashtirish

Boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarida raqamli kompetentlikni shakllantirish jarayonini o‘rganish bugungi kunda nafaqat mahalliy, balki xalqaro ilmiy hamjamiyatning ham diqqat markazida turibdi, sababi raqamli transformatsiya ta’lim tizimining barcha bosqichlariga jadal sur’atlar bilan kirib kelmoqda va bu jarayon boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy faoliyatiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi[5;6]. Ilmiy adabiyotlarda raqamli kompetentlik tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari, darajalari, metodologik asoslari, diagnostik vositalari hamda pedagogik shart-sharoitlari keng yoritilgan[4]. Manbalarda raqamli kompetentlik tushunchasi ko‘p qirrali yondashuvlarda izohlangan. Masalan, T.A.Shuchka raqamli kompetentlikni shaxsning kasbiy faoliyatida raqamli vositalardan samarali foydalanish qobiliyati bilan bir qatorda, uning shaxsiy va ijodiy rivojlanishini ham ta’minlaydigan integrativ sifat sifatida talqin qiladi[12]. Tadqiqotda uchta asosiy komponent shaxsiy-ijodiy, kognitiv va texnologik tarkibiy qismlar ajratilgan. Har bir komponent ichida esa ilmiy, instrumental, integrativ, kontekstual, adaptiv va kommunikativ elementlar mavjud bo‘lib, ular pedagogning raqamli kompetentligini har tomonlama ta’riflaydi. R.A.Shauxalova o‘z tadqiqotida “raqamli madaniyat” atamasini qo‘llaydi va uni raqamli savodxonlik hamda AKT kompetensiyalarining transformatsiyasi natijasi sifatida talqin etadi[12]. Uning fikricha, raqamli madaniyat raqamli kompetentlikdan kengroq tushuncha bo‘lib, unda nafaqat bilim va ko‘nikmalar, balki qadriyatlar, motivatsiya, refleksiya va shaxsiy rivojlanish ham mujassamdir.

Xalqaro tajribalarda ham raqamli kompetentlik ko‘p darajali sifatida baholanadi. Masalan, OECD tomonidan ishlab chiqilgan “raqamli ko‘nikmalar piramidasi” modelida raqamli kompetentlik ikki bosqichda ko‘riladi: barcha foydalanuvchilar uchun asosiy foydalanish va qabul qilish darajasi, shuningdek AKT mutaxassislari uchun yaratuvchanlik va adaptatsiya darajasi va bu yondashuv raqamli kompetentlikni kasbiy kontekstda differensial ko‘rish zarurligini ko‘rsatadi[5].

Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishda bir nechta metodologik yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etadi[14]. Xususan, tizimli yondashuv raqamli texnologiyalarni pedagogik jarayonning barcha qismlari bilan uyg‘unlikda o‘rganishni taqozo etadi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv talabalarda amaliy ko‘nikmalarni raqamli vositalar orqali shakllantirishni nazarda tutadi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv o‘quvchining ehtiyojlari va qiziqishlariga moslashtirilgan raqamli ta’limni tashkil etishni ta’minlaydi. Kompetensiyaviy yondashuv esa raqamli kompetentlikni kasbiy tayyorgarlikning ajralmas qismi sifatida qaraydi hamda bu yondashuvlar raqamli kompetentlikni shakllantirish konsepsiyasida bir-birini to‘ldiruvchi elementlar sifatida amal qiladi[9].

Raqamli kompetentlikning tarkibiy tuzilmasi turlicha izohlangan bo‘lsa-da, umumiylik shundaki, barcha manbalar kognitiv, texnologik va motivatsion bloklarni asos sifatida ko`rsatadi[16]. R.Z.Husainova raqamli kompetensiyani shakllantirishda to‘rtta asosiy komponentni ajratib ko‘rsatadi: kreativ-kognitiv, texnologik, kommunikativ va refleksiv[16]. Shuchka esa mezonlarni akkumulativlik, selektivlik, strukturalilik va o‘zini-o‘zi tashkil qilish qobiliyati bilan belgilaydi, darajalarni esa boshlang‘ichdan yuqori darajagacha differensiallashtiradi[13]. Shauxalova esa raqamli madaniyat darajalarini porog‘oviy, bazaviy, ongli, faol va ijodiy bosqichlarga ajratadi[12]. Xalqaro miqyosda esa DigCompEdu ramkasi keng qo‘llaniladi. Unda 6 ta soha va 22 ta kompetensiya belgilangan, shuningdek A1-C2 oralig‘ida darajalar ishlab chiqilgan[6;10]

A1–Boshlovchi. Raqamli vositalardan foydalanishda minimal ko‘nikmaga ega, oddiy vazifalarni bajarishi mumkin, ammo metodik jihatdan mustaqilligi past;

A2–Izlanuvchi. O‘quv jarayonida raqamli resurslarni izlab topa oladi, oddiy topshiriqlarni mustaqil bajaradi, lekin hali tizimli integratsiya qila olmaydi;

B1–Integrator. Raqamli texnologiyalarni dars jarayoniga qo‘shib boradi, o‘quvchilarning faoliyatini qo‘llab-quvvatlashda ularni samarali qo‘llay oladi;

B2 – Ekspert. Raqamli vositalardan yuqori darajada foydalana oladi, darslarni innovatsion metodlar bilan tashkil qiladi, baholash va monitoringda ilg‘or texnologiyalarni qo‘llaydi;

C1– Lider. Raqamli kompetentlikni boshqalar bilan bo‘lishadi, hamkasblarga maslahat beradi, raqamli ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishda faol ishtirok etadi;

C2–Innovator. Yangi raqamli metod va texnologiyalarni yaratadi, ta’lim jarayonini innovatsion g‘oyalar bilan boyitadi, ilg‘or xalqaro tajribalarni joriy etadi.

Ko‘plab tadqiqotlarda konseptual modellardan foydalanilgan. Usamov o‘z modelida beshta blokni ajratadi: maqsadli, metodologik, diagnostik, texnologik va

natijaviy. R.R.Xamatvalieva boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun metodik kompetentlikni shakllantirish modelini ishlab chiqqan bo‘lib, unda shaxsiy, kognitiv-faoliyatli va raqamli moslashuvchanlik komponentlari integratsiya qilingan. Shauxalovaning modeli esa jarayonni oltita komponent orqali ko‘rsatadi: maqsadli, metodologik, mazmuniy, jarayoniy, natijaviy va prognozlovchi[9;12;13].

Pedagogik shart-sharoitlar masalasi barcha tadqiqotlarda muhim omil sifatida ta’kidlanadi. Masalan, motivatsiya talabalarda raqamli vositalardan foydalanishga ehtiyoj va qiziqish uyg‘otish vositasi sifatida ko‘riladi. Elektron kurslar va vizualizatsiya vositalari, masalan Miro, Infogram, Google Forms va boshqa servislar orqali ta’limni boyitish ko‘zda tutiladi. O‘zbekiston tajribasida esa o‘quv dasturlarini kredit-modul tizimi asosida qayta qurish, 2030-yilgacha ta’lim konsepsiyasi asosiy yo‘nalish sifatida ta’kidlanadi. Ko‘plab tadqiqotlar tajriba-sinov ishlari asosida raqamli kompetentlikning o‘sish dinamikasini isbotlab bergan. Masalan, Usamov tajribasida tajriba guruhida ilg‘or darajadagi talabalar ulushi 10,3 foizdan 21,8 foizga oshgan[9;12]. Shauxalova esa t-student kriteriylari orqali raqamli madaniyat darajasi sezilarli o‘sishini isbotlagan. Adabiyotlarda milliy va xalqaro normativ-huquqiy hujjatlar ham keng yoritilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, Harakatlar strategiyasi PQ-2909, PQ-3775, PQ-4623 qarorlari, 2030-yilgacha bo‘lgan ta’lim konsepsiyasi asosiy manbalar sifatida ko‘rsatiladi[1;2;3]. Xalqaro darajada esa DigCompEdu va boshqa ramkalar metodologik asos sifatida e’tirof etiladi[6;7].

Raqamli kompetentlikni shakllantirishda boshlang‘ich ta’lim mutaxassisining shaxsiy pedagogik tajribasi markaziy o‘rin egallaydi. O‘zbekiston ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ko‘pincha an’anaviy metodlarga tayanadi, biroq so‘nggi yillarda maktablarda elektron kundaliklar, masofaviy o‘qitish platformalari va interaktiv doskalar joriy etilishi bu odatlarni tubdan o‘zgartirdi. Bu jarayon shuni ko‘rsatadiki, raqamli vositalar o‘qituvchi uchun qo‘shimcha yuk emas, balki kasbiy faoliyatini yangi bosqichga olib chiqadigan imkoniyatdir. Muhimi, bu imkoniyatni pedagog qanday qabul qilishi va unga qanday moslashishi. Tajribada ayrim o‘qituvchilar raqamli vositalarni o‘z faoliyatiga muvaffaqiyatli singdira olmoqda, boshqalari esa bunga qarshilik ko‘rsatmoqda.

Ikkinchi muhim jihat raqamli kompetentlikni shakllantirish jarayonida madaniy va ijtimoiy omillarning o‘rni. Raqamli transformatsiya global hodisa bo‘lsa-da, uning qabul qilinishi milliy kontekstga bog‘liq. Masalan, O‘zbekiston sharoitida oilaviy qadriyatlar, jamiyatdagi ustoz-shogird an’analari va o‘zaro hurmat pedagogik jarayonda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli raqamli kompetentlikni shakllantirishda bu omillar e’tiborga olinishi zarur hisoblanadi. O‘qituvchiga texnologiyani insoniy munosabatlarni boyitish vositasi sifatida ko‘rsatish, shuningdek, raqamli vositalardan foydalanishda odob-axloq va mas’uliyatni shakllantirish zarurdir, sababi boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlaydigan pedagoglar kichik yoshdagi bolalarning axborot maydoniga kirishida vositachilik qiladi.

Uchinchi masala raqamli kompetentlikni o‘quv jarayoniga integratsiya qilishning didaktik mexanizmlari. Kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, dars jarayonida

raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun o‘qituvchi nafaqat texnik jihatdan tayyor, balki didaktik jihatdan ham yuksak malakaga ega bo‘lishi lozim. Masalan, oddiy taqdimotdan foydalanish o‘quvchini jalb qilishga yetarli bo‘lmaydi buning uchun interaktiv topshiriqlar, vizual modellar va muammoli vaziyatlar bilan boyitilgan dars lozim. Raqamli kompetentlikni shakllantirishda o‘qituvchining pedagogik dizayn qobiliyatini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Buning uchun esa raqamli pedagogika kurslarini kuchaytirish, amaliy mashg‘ulotlarni ko‘paytirish va tajriba almashish platformalarini yaratish kerak bo‘ladi.

Raqamli kompetentlikni shakllantirishda shuningdek refleksiya jarayoni o‘ziga xos o‘rin tutadi. Ilmiy manbalarda ko‘plab mualliflar refleksiya orqali o‘qituvchilar o‘z faoliyatini tahlil qilishi, xatolarini ko‘rishi va kelajakda ularni bartaraf etish yo‘llarini topishini ta’kidlaydi. Amaliyotda,esa ko‘pincha refleksiya ikkinchi darajali vazifa sifatida qaraladi. Jarayonni raqamli portfoliolar yordamida tashkil qilish mumkin ya’ni har bir talaba yoki o‘qituvchi o‘z faoliyatini raqamli hujjatlar, videodarslar yoki taqdimotlar orqali qayd qilib, keyinchalik o‘zgarish dinamikasini ko‘rib chiqadi va bunday yondashuv individual rivojlanish, balki umumiy ta’lim jarayonini ham sifat jihatdan yuksaltiradi. Yana bir muhim jihat-diagnostika hisoblanadi va buni amalga oshirish uchun DigCompEdu darajalari tizimidan foydalanish samarali natijalarga olib keladi. Ammo bu tizimni to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llash yetarli emas, chunki u Yevropa ta’lim tizimiga mos ishlab chiqilgan. Shuning uchun uni mahalliy sharoitga moslashtirish zarur. Masalan, A1 darajasida nafaqat “boshlovchi” sifatida vositalardan foydalanish qobiliyati, balki milliy ta’lim muhitiga xos bo‘lgan resurslardan foydalanish ko‘nikmalari ham baholanishi lozim. Xuddi shunday, yuqori darajalar C1 va C2 faqat texnologiyani innovatsion qo‘llash bilan cheklanmay, balki o‘zbek ta’lim tizimida yangi metodik yondashuvlarni yaratish qobiliyati bilan ham belgilanadi.

Amaliyotda o‘qituvchilar raqamli vositalardan foydalanishga tayyor bo‘lsalar-da, ko‘pincha moddiy-texnik baza yetishmasligi, internet sifati pastligi yoki metodik ko‘rsatmalar kamligi ularning faoliyatiga to‘sqinlik qiladi. Shu sababli raqamli kompetentlikni shakllantirish samarali bo‘lishi uchun texnik infratuzilma, metodik qo‘llanmalar va amaliy resurslarning mavjudligi asosiy shart sifatida ko‘riladi. Xalqaro tajriba, xususan DigCompEdu darajalari va OECD piramidasidan foydalanish muhim, biroq ularni milliy an’analarga moslashtirish zarur. Masalan, mustaqil ta’lim va ijodiy faoliyat jarayonida oilaviy tarbiya, ustoz-shogird qadriyatlari va o‘zaro hurmat elementlarini kiritish raqamli kompetentlikni boyitadi. Raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llagan o‘qituvchilar darslarda interaktivlikni oshiradi, bu esa o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga, motivatsiya va ijodkorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani bois raqamli kompetentlikni shakllantirish ta’lim sifatini yuksaltirishning vositasi sifatida qaraladi. Bundan tashqari, hamkasblar bilan tajriba almashish, jamoaviy loyihalar va onlayn seminarlar raqamli vositalarni tezroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Virtual jamoalar va malaka oshirish kurslari esa pedagoglarning nafaqat texnik ko‘nikmalarini, balki innovatsion yondashuvlarini ham rivojlantiradi. Raqamli kompetentlikni rivojlantirish nafaqat o‘qituvchilarning kasbiy o‘sishi, balki butun ta’lim tizimining

modernizatsiyasi uchun zarur bo‘lib, uni strategik resurs sifatida baholash lozim(2-jadval).

2-jadval. Boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarida raqamli kompetentlikni shakllantirishning bosqichlari:

Yo‘nalish	Amalga oshiriladigan tadbirlar	Kutiladigan natija
Oliy ta’lim darajasida tayyorgarlikni oshirish	Raqamli pedagogika kurslarini joriy etish, amaliy loyihalar va dars ishlanmalarini majburiy qilish	Talabalarda raqamli vositalardan samarali foydalanish ko‘nikmalari shakllanadi.
Malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslarini tashkil qilish	O‘qituvchilar uchun muntazam kurslar, DigCompEdu asosida baholash	Pedagoglarning raqamli kompetentligi oshadi va ularning rivojlanish yo‘nalishlari belgilab olinadi.
Pedagogik texnologiyalarni integratsiya qilish	Interaktiv platformalardan foydalanish, milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi kontent ishlab chiqish	O‘quv jarayonida interaktivlik kuchayadi, milliy qadriyatlar raqamli ta’lim bilan uyg‘unlashadi.
Diagnostika va monitoringlar tashkil qilish	Milliy mezonlarga moslashtirilgan baholash vositalari, raqamli portfoliolar yaratish	O‘qituvchining rivojlanish dinamikasi muntazam nazorat qilinadi.
Refleksiya va innovatsiya muhitini yaratish	Tajribalarni tahlil qilish va almashish, innovatsion klublar tashkil etish	O‘qituvchilar o‘zaro hamkorlikda innovatsion faoliyat olib boradi.
Texnologik infratuzilma hamda tashkiliy-boshqaruv asoslarni shakllantirish.	Maktablarni zamonaviy texnika va internet bilan ta’minlash, kiberxavfsizlik bo‘yicha qo‘llanmalar ishlab chiqish	Ta’lim jarayoni barqaror va xavfsiz raqamli muhitda amalga oshiriladi.
Xalqaro hamkorlik mexanizmlarini	Xorijiy tajriba asosida qo‘shma loyihalar, onlayn stajirovka dasturlarini yo‘lga	O‘zbekiston o‘qituvchilari xalqaro tajribani o‘zlashtiradi va milliy modelni boyitadi

shakllantirish.	qo‘yish	

XULOSA

Boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarida raqamli kompetentlikni shakllantirish ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir hamda bu kompetentlik faqat texnik ko‘nikmalarni, balki motivatsiya, refleksiya, qadriyatlar va ijtimoiy mas’uliyatni ham qamrab oladi. Uni integrativ yondashuv asosida shakllantirish lozim, chunki bilim, ko‘nikma va munosabatlar uyg‘unlashgandagina pedagog kasbiy jihatdan mukammallikka erishadi. Tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan, shaxsga yo‘naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlarning integratsiyasi o‘qituvchining faoliyatini samarali tashkil etadi hamda raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga uyg‘un kiritadi. DigCompEdu kabi xalqaro tajriba diagnostika va rivojlantirish mezonlari sifatida ahamiyatli, biroq u milliy sharoitga moslashtirilishi zarur. Mahalliy ehtiyojlarni hisobga olish baholashni aniqroq va moslashuvchan qiladi. Pedagogik shart-sharoitlar – motivatsiya, texnik baza, metodik qo‘llanmalar birgalikda raqamli kompetentlikni shakllantirishni ta’minlaydi. Raqamli portfoliolar va refleksiya o‘qituvchining rivojlanishini kuzatish va boshqarishda samarali vosita bo‘ladi. Ishlab chiqiladigan yondashuv integratsiyaga asoslanishi, xalqaro va milliy tajribani uyg‘unlashtirishi, shuningdek o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va O‘zbekiston ta’lim tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi PQ–2909-sonli qarori. “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi PQ–3775-sonli qarori. “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi PQ–4623-sonli qarori. “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
4. Бороненко, Т.А., Кайсина, А.В., Пальчикова, И.Н., Федоркевич, Э.В., Федотова, В.С.Теоретические основы построения концептуальной модели понятия «цифровая грамотность». – Санкт-Петербург: ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2021. – 210 с.
5. Dhwaja, K., Saxena, N. K. Digital Competence: 21st Century Skill for Self-Development // International Journal of Education and Development. – 2018. – Vol. 6, № 4. – P. 45–56.
6. European Commission. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – 100 p. – DOI: 10.2760/159770.

7. Гайсина, Г.И., Давидова, О.А. Карта цифровых компетенций педагога: методические рекомендации. – Санкт-Петербург: СПб АППО, 2021. – 64 с.
8. Ibrokhimova, G. S. Formation of key competencies of a teacher as a condition for improving the quality of education // Development of Pedagogical Technologies in Modern Sciences: Proceedings of the International Scientific-Online Conference. – 2024. – Issue 3, Part 1. – DOI: 10.5281/zenodo.15420978.
9. Karimova, M. O., Rafikova, D. K., Baydjanov, B. X. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 180 b.
10. Попов, В.С. Европейская рамка цифровых компетенций педагога DigCompEdu: базовые компетенции, их оценка и неравномерность развития // Педагогика и образование. – 2025. – № 2. – С. 54–63.
11. Saidova, N. S. Pedagogik faoliyatda raqamli kompetensiyalar: o‘quv-uslubiy majmua. – Buxoro: O‘UM, 2024. – 152 b.
12. Шаухалова, Р.А. Педагогическая система формирования цифровой культуры студентов бакалавриата в информационно-образовательной среде университета: дис. ... канд. пед. наук. – Грозный, 2021. – 243 с.
13. Щучка, Т.А. Формирование цифровой компетентности будущего педагога: дис. ... канд. пед. наук. – Москва, 2025. – 254 с.

O‘QITUVCHILARNING RAQAMLI SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SUN’IY INTELLEKTNING O‘RNI

Najmetdinova Nargiza Sayfetdinovna,
Buxoro davlat tibbiyot instituti tyutori, BDU mustaqil izlanuvchisi
e-mail: nargizasayfetdinovna@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish jarayonida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanishning o‘rni va ahamiyati yoritiladi. Raqamli transformatsiya davrida o‘qituvchi va pedagoglar o‘z faoliyatida nafaqat axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishi, balki ularni ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etishi ham muhim hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, sun’iy intellekt vositalari o‘qituvchilarning didaktik imkoniyatlarini kengaytiradi, ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish va samaradorligini oshirish, shuningdek, o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada shuningdek, SI texnologiyalaridan foydalanishning ijobiy va salbiy oqibatlari, axborot xavfsizligi, plagiat va teng imkoniyatlar bilan bog‘liq masalalar ham ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘qituvchilarni SI vositalaridan foydalanishga tayyorlash, axloqiy va

huquqiy me’yorlarni ishlab chiqish, texnologik infratuzilmani rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning strategik yo‘nalishlaridan biri ekanligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: raqamli savodxonlik, sun’iy intellekt, ta’lim texnologiyalari, o‘qituvchi kompetensiyasi, raqamli transformatsiya, shaxsiylashtirilgan ta’lim, axborot xavfsizligi.

Аннотация

В данной статье рассматривается роль и значение использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в процессе повышения цифровой грамотности преподавателей. В эпоху цифровой трансформации для педагогов важно не только владение информационно-коммуникационными технологиями, но и их эффективное применение в образовательном процессе. С этой точки зрения, инструменты искусственного интеллекта расширяют дидактические возможности преподавателей, способствуют персонализации и повышению эффективности учебного процесса, а также создают условия для самостоятельного обучения студентов. В статье также рассмотрены положительные и отрицательные последствия использования ИИ, включая вопросы информационной безопасности, плагиата и равных возможностей. Результаты исследования показывают, что подготовка преподавателей к использованию ИИ-инструментов, разработка этических и правовых норм, а также развитие технологической инфраструктуры являются стратегическими направлениями повышения качества образования.

Ключевые слова: цифровая грамотность, искусственный интеллект, образовательные технологии, компетентность преподавателя, цифровая трансформация, персонализированное обучение, информационная безопасность.

Abstract

This article highlights the role and significance of using artificial intelligence (AI) technologies in the process of enhancing teachers’ digital literacy. In the era of digital transformation, it is crucial for teachers not only to master information and communication technologies but also to apply them effectively in the educational process. From this perspective, AI tools expand teachers’ didactic capabilities, support the personalization and effectiveness of the learning process, and provide students with broader opportunities for independent learning. The article also examines both the positive and negative impacts of AI integration, including issues of information security, plagiarism, and equal access. The findings emphasize that preparing teachers to use AI tools, establishing ethical and legal frameworks, and developing technological infrastructure are among the strategic directions for improving the quality of education.

Keywords: digital literacy, artificial intelligence, educational technologies, teacher competence, digital transformation, personalized learning, information security.

Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayoni jadal sur’atlarda rivojlanib, barcha bosqichlarda sezilarli o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu jarayon nafaqat o‘qitish shakllarini, balki ta’limning mazmuni,

metodikasi va tashkiliy mexanizmlarini ham tubdan yangilamoqda. Endilikda ta’lim sifatini oshirish uchun o‘qituvchilardan zamonaviy raqamli texnologiyalarni bilish va ulardan foydalanish kifoya emas, balki ularni metodik jihatdan asosli, samarali va ijodiy tarzda qo‘llash kompetensiyasiga ega bo‘lish talab etiladi. Shunday sharoitda sun’iy intellekt texnologiyalarining paydo bo‘lishi va ta’limga tatbiq etilishi o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini rivojlantirishda hal qiluvchi omil sifatida qaralmoqda [1].

Sun’iy intellekt vositalari (ChatGPT, Duolingo AI, Coursera AI, avtomatik baholash tizimlari va boshqa platformalar) o‘qituvchilarga ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda, o‘quvchilarning bilim darajasini real vaqt rejimida tahlil qilishda hamda shaxsiylashtirilgan o‘quv materiallarini yaratishda katta imkoniyatlar taqdim etmoqda. Masalan, ChatGPT yordamida o‘qituvchilar qisqa vaqt ichida dars rejalarini tayyorlashlari yoki talabalarga individual topshiriqlar ishlab chiqishlari mumkin, avtomatik baholash tizimlari esa inson omiliga bog‘liq xatoliklarni kamaytirib, tezkor va xolis natijalarni taqdim etadi.

Biroq, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim sohasiga keng tatbiqi bir qator yangi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Avvalo, o‘qituvchining kasbiy rolida sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmoqda: ularning an’anaviy “bilim beruvchi” maqomi tobora o‘quv jarayonini boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va tahlilchi roliga o‘zgarib bormoqda [2]. Bu, bir tomondan, ta’lim jarayonini zamonaviylashtirsa, ikkinchi tomondan, o‘qituvchining kasbiy nufuzi va motivatsiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shuningdek, axborot xavfsizligi masalalari ham dolzarb bo‘lib bormoqda. O‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari va ta’limiy faoliyatlari SI platformalarida qayd etilishi ma’lumotlar maxfiyligi va ularning himoyasi masalasini kun tartibiga olib chiqmoqda. Bundan tashqari, SI vositalaridan foydalanish plagiat va akademik halollik muammolarini keltirib chiqarishi mumkin, chunki tayyor yechimlarni olish o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodkorlikni pasaytiradi. Yana bir muhim jihat – ijtimoiy tenglik masalasidir. Texnologik imkoniyatlar barcha hududlarda bir xil emas: ayrim ta’lim muassasalari zamonaviy texnik baza bilan ta’minlangan bo‘lsa, boshqalari bunday imkoniyatdan cheklangan. Natijada, ta’limda yangi tafovutlar paydo bo‘lish xavfi mavjud.

Raqamli savodxonlik — bu o‘qituvchining zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish, axborotni izlash, tahlil qilish, yaratish va taqdim etish qobiliyatidan iborat bo‘lib, XXI asr pedagogining eng muhim kompetensiyalaridan biri sanaladi. Bu tushuncha nafaqat kompyuter va internetdan foydalanishni bilishni, balki axborot oqimini tanqidiy tahlil qilish, turli raqamli vositalar yordamida yangi bilimlar yaratish va ularni samarali tarzda taqdim etishni ham qamrab oladi.

O‘qituvchining raqamli savodxonligi ta’lim jarayonida samaradorlikni oshirish, innovatsion metodlarni tatbiq etish, darslarni interaktiv va qiziqarli shaklda tashkil etish imkonini beradi [3]. Masalan, multimediya resurslari, onlayn platformalar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning bilim olish jarayoni shaxsiylashtirilgan, dinamik va samarali ko‘rinishga ega bo‘ladi. Bundan tashqari, raqamli savodxonlik o‘qituvchiga nafaqat o‘quv

jarayonini tashkil etishda, balki talabalarni mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalariga yo‘naltirishda ham yordam beradi. Raqamli vositalardan samarali foydalanadigan pedagog o‘quvchilarni nafaqat tayyor bilimlarni egallashga, balki ularni mustaqil izlab topish va qayta ishlashga undaydi. Demak, raqamli savodxonlik o‘qituvchining kasbiy mahorati va ta’lim jarayonidagi innovatsion faoliyatini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi [4].

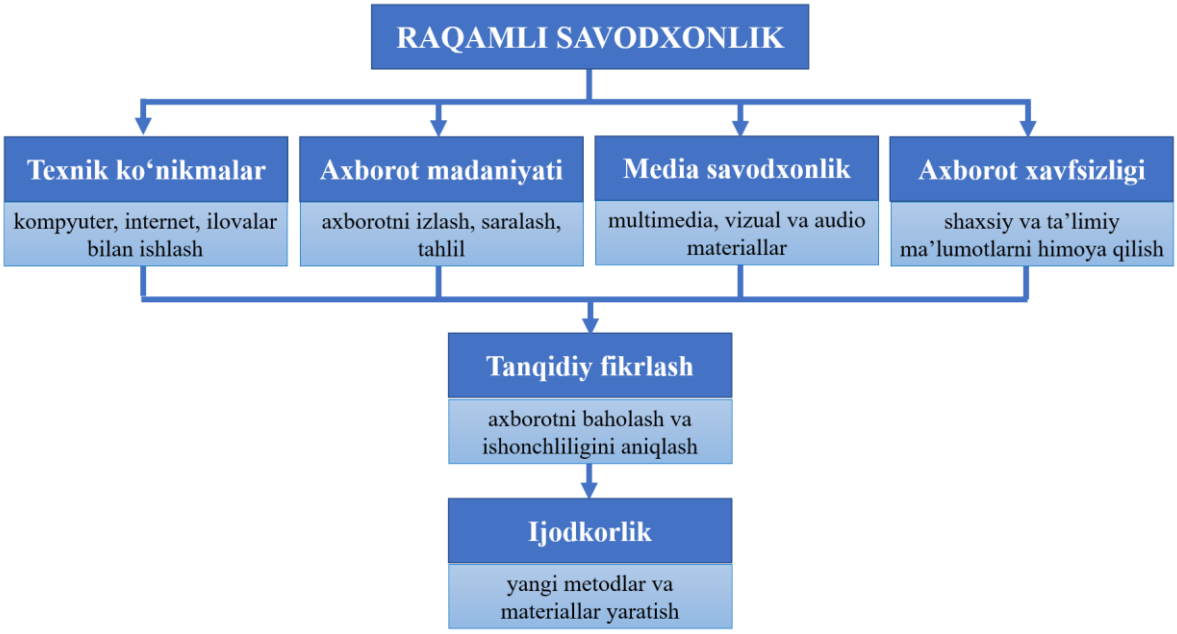
O‘qituvchining raqamli savodxonligini tashkil etuvchi asosiy komponentlar turlicha yo‘nalishlarni qamrab oladi va ular bir-birini to‘ldiruvchi xususiyatga ega. Quyidagi jadvalda ushbu komponentlarning ta’rifi va o‘qituvchilik faoliyatidagi amaliy ahamiyati keltirilgan.

Jadval 1.

O‘qituvchining raqamli savodxonlik komponentlari

Komponent	Ta’rif	O‘qituvchilik faoliyatidagi ahamiyati
Texnik ko‘nikmalar	Kompyuter, internet, mobil ilovalar va dasturiy ta’minotdan foydalanish qobiliyati	Darslarni zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish
Axborot madaniyati	Axborotni izlash, saralash, tahlil qilish va undan samarali foydalanish	Talabalarni mustaqil bilim olishga yo‘naltirish
Media savodxonlik	Multimediya vositalaridan foydalanish, vizual va audio materiallarni yaratish	Darslarni interaktiv va qiziqarli shaklda olib borish
Axborot xavfsizligi	Shaxsiy va o‘quvchilar ma’lumotlarini himoya qilish ko‘nikmasi	Ta’lim jarayonida xavfsiz raqamli muhit yaratish
Tanqidiy fikrlash	Olingan ma’lumotlarni baholash, ularning ishonchliligini aniqlash	Talabalarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirish
Ijodkorlik	Raqamli vositalar yordamida yangi materiallar va metodlarni yaratish	Innovatsion dars uslublarini ishlab chiqish

Shu bilan birga, raqamli savodxonlikning mazkur komponentlari o‘zaro uzviy bog‘liq holda faoliyat ko‘rsatadi. Ularning o‘zaro ta’siri natijasida o‘qituvchining zamonaviy pedagogik faoliyati yanada samarali va innovatsion tus oladi [5]. Quyidagi 1-rasmda ushbu komponentlarning konseptual bog‘liqligi sxematik tarzda ifodalangan.

Rasm 1. O‘qituvchining raqamli savodxonlik komponentlari o‘zaro bog‘liqligi

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonida qo‘llanishi o‘qituvchining faoliyatini turli jihatdan yengillashtiradi. Jumladan, u didaktik materiallarni yaratishda, o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilishda va shaxsiylashtirilgan ta’limni yo‘lga qo‘yishda samarali yordamchi sifatida xizmat qiladi. Quyidagi rasmda SI vositalarining asosiy imkoniyatlari umumlashtirilgan.

Rasm 1. Sun’iy intellekt vositalarining imkoniyatlari

Ko‘rinib turibdiki, sun’iy intellekt ta’limda uchta muhim yo‘nalishda samarali qo‘llaniladi: didaktik qo‘llab-quvvatlash, tahliliy imkoniyatlar va shaxsiylashtirilgan ta’lim. Bu jihatlar o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish bilan birga, ta’lim jarayonini samarador, interaktiv va talaba markazli tarzda tashkil etishga xizmat qiladi.

Jadval 2.

Sun’iy intellektdan foydalanishning qiyosiy tahlil

Ko‘rsatkichlar	An’anaviy yondashuv	Sun’iy intellekt yordamida
Dars	Ko‘p vaqt talab	Tezkor, avtomatik va

materiallari tayyorlash	etadi, qo‘lda ishlab chiqiladi	shaxsiylashtirilgan holda yaratiladi
Baholash jarayoni	Sub’ektiv va uzoq davom etadi	Avtomatik, xolis va tezkor
Talabalar imkoniyatlari	Bir xil yondashuv, moslashuv past	Har bir o‘quvchi uchun individual yondashuv
O‘qituvchi roli	Asosiy bilim beruvchi	Yo‘naltiruvchi, nazoratchi va tahlilchi

Izlanishlar davomida o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt texnologiyalari o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirishda katta imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, ularning to‘liq samarasini ko‘rish uchun o‘qituvchilarning malakasini oshirish, axborot xavfsizligini ta’minlash va huquqiy tartiblarni ishlab chiqish talab etiladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish natijasida ta’lim jarayoni an’anaviy yondashuvdan chiqib, yanada interaktiv, samarali va shaxsiylashtirilgan ko‘rinishga ega bo‘lishi mumkin. SI vositalari yordamida darslar ko‘proq vizual va amaliy misollar bilan boyitilib, talabalar bilim olish jarayonida faol ishtirok etadilar. Bu esa o‘quvchilarda mustaqil o‘rganish, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [6].

Biroq bu jarayonning muvaffaqiyati faqat texnologiyalarning mavjudligiga emas, balki eng avvalo o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalariga bog‘liqdir. O‘qituvchi sun’iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish uchun metodik tayyorgarlikka ega bo‘lishi, ularni didaktik jarayonga moslashtira olishi va ta’lim maqsadlariga xizmat qildira bilishi zarur. Shuningdek, muvaffaqiyatning yana bir muhim omili — ta’lim muassasalarida texnologik infratuzilmaning rivojlanganlik darajasidir [7]. Yuqori tezlikdagi internet, zamonaviy kompyuter texnikasi, maxsus dasturiy platformalar va ularni qo‘llab-quvvatlovchi xizmatlar mavjud bo‘lmasa, sun’iy intellektning imkoniyatlaridan to‘liq foydalanish imkoni cheklanadi.

Shunday qilib, SI texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi samarasi ularni qo‘llovchi o‘qituvchilarning malakasi va raqamli savodxonligi, hamda mavjud infratuzilmaning sifatiga bevosita bog‘liq bo‘lib, bu omillar uyg‘unlashgandagina haqiqiy natijaga erishish mumkin bo‘ladi.

Umuman olganda, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega bo‘lib, u ta’lim jarayonini tubdan yangilash imkonini bermoqda. SI vositalari yordamida o‘qituvchilar darslarni yanada samarali, interaktiv va shaxsiylashtirilgan shaklda tashkil etishlari, talabalarni mustaqil bilim olishga yo‘naltirishlari hamda baholash jarayonida xolis natijalarni taqdim etishlari mumkin [8].

Shu bilan birga, sun’iy intellektning ta’limga keng tatbiqi o‘qituvchining kasbiy rolida o‘zgarishlar, axborot xavfsizligi, plagiat va ijtimoiy tenglik bilan bog‘liq muammolarni ham yuzaga keltiradi. Bu esa SI texnologiyalaridan

foydalanishda ehtiyotkorlik, muvozanatli yondashuv va aniq strategiyani talab qiladi.

Izlanishlar davomida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellektning ijobiy imkoniyatlarini to‘liq amalga oshirish uchun:

- o‘qituvchilarni SI vositalaridan samarali foydalanishga tayyorlash,
- axloqiy va huquqiy me’yorlarni ishlab chiqish,
- axborot xavfsizligini mustahkamlash,
- texnologik infratuzilmani rivojlantirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini rivojlantirishda nafaqat qo‘shimcha vosita, balki ta’limni tubdan modernizatsiya qiluvchi strategik omil sifatida muhim o‘rin tutadi. Sun’iy intellekt vositalari o‘qituvchilarning didaktik faoliyatini yengillashtiradi, o‘quv jarayonini samarali tashkil etish uchun tezkor yechimlarni taqdim etadi, tahliliy imkoniyatlarni kengaytiradi va har bir o‘quvchi ehtiyojiga mos shaxsiylashtirilgan ta’lim muhitini yaratishga yordam beradi. Natijada, dars jarayoni yanada interaktiv, samaradorligi yuqori va o‘quvchi markazli bo‘lishi mumkin.

Shu bilan birga, sun’iy intellektning ta’limdagi roli o‘qituvchilardan yangi ko‘nikmalarni talab qiladi. O‘qituvchi endilikda faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quv jarayonini boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va tahlilchi sifatida faoliyat yuritishi lozim bo‘ladi. Bunday sharoitda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, metodik yondashuvlarni boyitish va zamonaviy texnologik imkoniyatlardan samarali foydalanish o‘qituvchining kasbiy mahoratida hal qiluvchi o‘rin tutadi.

Shunday qilib, sun’iy intellekt texnologiyalaridan oqilona va maqsadga muvofiq foydalanish nafaqat o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish, balki ta’lim sifatini yuksaltirish, uning inklyuzivligini ta’minlash, innovatsion yondashuvlarni kengaytirish va jamiyatda raqamli transformatsiya jarayonini jadallashtirishning eng muhim strategik yo‘nalishlaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qodirov, M. N. (2021). Raqamli ta’lim muhitida pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish masalalari. Ta’lim va Innovatsion Tadqiqotlar Jurnali, 2(4), 55–62.
2. Tursunov, U. A. (2022). Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim sifatini oshirishdagi o‘rni. O‘zbekiston Pedagogika Jurnali, 6(1), 112–120.
3. Aoun, J. E. (2017). Robot-Proof: Higher Education in the Age of Artificial Intelligence. MIT Press.
4. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
5. Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. IEEE Access, 8, 75264–75278. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2988510

6. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.
7. Luckin, R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. London: UCL IOE Press.
8. OECD. (2021). AI and the Future of Skills, Volume 1: Capabilities and Assessments. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/5ee6200d-en
9. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – Where are the educators? International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16(39), 1–27. https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0

INTEGRATING DIGITAL PLATFORMS INTO PEDAGOGICAL PRACTICE: EVIDENCE FROM EMPIRICAL STUDIES

Qoshaqova Gozalkhon Ghairatjon kizi,
Student at Kokand University

ABSTRACT.

This study investigates the determinants of tertiary enrollment in China and Japan over the period 2000–2024, with a particular focus on the influence of digitalization, economic development, and social transformation. Using secondary data from the World Bank and complementary statistical sources, the analysis integrates indicators of Internet penetration, mobile broadband adoption, GDP per capita, government education expenditure, urbanization, and unemployment to assess their impact on higher education participation. Descriptive trends reveal substantial increases in tertiary enrollment in both countries, coinciding with rapid digital expansion and broader socio-economic change. The econometric analysis confirms that digital infrastructure, especially mobile broadband, is the most consistent driver of enrollment growth. Economic prosperity and fiscal commitment to education also play important roles, though their effects vary across contexts. In China, rising income and connectivity strongly enhanced participation, while in Japan the impact was more limited, reflecting a mature system with near-universal access. Diagnostic tests affirm the robustness of the model, though evidence of mild heteroskedasticity suggests the use of robust estimators.

KEY WORDS. Digital platforms, Tertiary enrollment, Higher education, Mobile broadband, Internet usage, Educational technology, Econometric analysis.

АННОТАЦИЯ. В этом исследовании изучаются детерминанты зачисления в высшие учебные заведения в Китае и Японии в период с 2000 по 2024 год, с особым акцентом на влиянии цифровизации, экономического развития и социальных преобразований. Используя вторичные данные Всемирного банка и дополнительные статистические источники, анализ

объединяет показатели проникновения интернета, внедрения мобильного широкополосного доступа, ВВП на душу населения, государственных расходов на образование, урбанизации и безработицы для оценки их влияния на участие в высшем образовании. Описательные тенденции показывают существенный рост числа учащихся в высших учебных заведениях в обеих странах, совпадающий с быстрым распространением цифровых технологий и более широкими социально-экономическими изменениями. Эконометрический анализ подтверждает, что цифровая инфраструктура, особенно мобильный широкополосный доступ, является наиболее устойчивым драйвером роста числа учащихся. Экономическое процветание и фискальные обязательства в отношении образования также играют важную роль, хотя их влияние различается в зависимости от контекста. В Китае рост доходов и подключение к интернету значительно увеличили участие, в то время как в Японии влияние было более ограниченным, что отражает зрелую систему с почти всеобщим доступом. Диагностические тесты подтверждают надежность модели, хотя свидетельства умеренной гетероскедастичности предполагают использование надежных оценок.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Цифровые платформы, зачисление в высшие учебные заведения, высшее образование, мобильный широкополосный доступ, использование интернета, образовательные технологии, эконометрический анализ.

INTRODUCTION.

The twenty-first century has witnessed a profound transformation in education as digital platforms have become integral to teaching and learning processes. Learning management systems (LMS) such as Moodle, Blackboard, and Google Classroom, alongside virtual classrooms and collaboration tools like Microsoft Teams and Zoom, have redefined pedagogy, positioning digital integration as a necessity rather than a convenience. According to UNESCO (2023), approximately 50% of the world’s lower secondary schools had internet connectivity for pedagogical purposes in 2022, compared with less than 10% two decades earlier. Global connectivity has expanded rapidly, with internet usage rising from 16% of the world’s population in 2005 to 66% in 2022, reflecting an unprecedented widening of opportunities for digital learning.[13]

The global e-learning market has grown correspondingly, valued at USD 200 billion in 2019 and projected to exceed USD 400 billion by 2026. This trend highlights the increasing role of digital technologies as strategic assets in shaping educational practice. Surveys indicate widespread use of such tools, with 85% of teachers employing digital platforms to deliver learning exercises and assessments, while 63% of high school students rely on these systems to support daily academic activities (Research.com, 2025).[14]

The COVID-19 pandemic acted as a major catalyst in accelerating the adoption of digital platforms. In 2020, school closures disrupted the education of

[13] UNESCO. (2023). *Technology in education: Global education monitoring report*. UNESCO Publishing. https://gem-report-2023.unesco.org/technology-in-education

[14] Research.com. (2025). *LMS and eLearning statistics*. https://research.com/education/lms-elearning-statistics

nearly 1.6 billion learners across more than 200 countries, representing 94% of the global student population (World Bank, 2022). Remote teaching platforms such as Zoom, Google Classroom, and Microsoft Teams became indispensable in ensuring the continuity of education. Although this emergency transition exposed significant weaknesses - including inequities in access, limited infrastructure, and insufficient teacher preparedness - it also demonstrated the indispensability of digital platforms for maintaining resilience in education systems.[15]

LITERATURE REVIEW

In the study of this scientist, Colleen Vale (2012), “Pedagogical Practices with Digital Technologies: Pre-service and Practicing Teachers,” differences in the use of digital technologies between pre-service and practicing teachers were examined. Practicing teachers often applied student-centered strategies, including research projects and collaborative inquiry, which encouraged communication and shared learning responsibility.[16]

In the study of these scientists, Izlan Sentryo, Nana Sumarna, La Rabani, and Wa Ode L. Arisanti (2023), “Integration of Digital Technology in the Learning Process Through Problem-Based Learning Models,” the authors examined how digital technologies support students’ problem-solving abilities in higher education. Using a mixed-methods approach with elementary education students at Universitas Halu Oleo, the study found that digital tools—such as spreadsheets, multimedia, online class management, and publishing platforms—enhanced engagement and critical thinking. However, challenges included unstable internet access, inadequate devices, and limited software skills. The authors conclude that quality, user-friendly, and meaningful content is essential for effective integration.[17]

In the study of these scientists, Haleem, Abid, Javaid, Mohd, Qadri, Mohd Asim, and Suman, Rajiv (2022), “Understanding the Role of Digital Technologies in Education: A Review,” the authors explored how digital tools transform teaching and learning practices. The paper reviewed diverse applications of technologies such as artificial intelligence, augmented reality, virtual reality, blockchain, and cloud computing in education.[18]

METHODOLOGY

This study relies on secondary data collected from internationally recognized statistical sources, primarily the World Bank World Development Indicators (WDI) and complementary databases from national statistical agencies of China and Japan. Additional figures were drawn from official education and economic

[15] World Bank. (2022). *The state of global learning poverty: 2022 update*. World Bank.
[16] Vale, C. (2012). Pedagogical practices with digital technologies: Pre-service and practicing teachers. *Mathematics: Essential Research, Essential Practice*, 2, 771–779.
[17] Sentryo, I., Sumarna, N., Rabani, L., & Arisanti, W. O. L. (2023). Integration of digital technology in the learning process through problem-based learning models. *Al-Ishlah: Jurnal Pendidikan, 15*(2), 2266–2274. https://doi.org/10.35445/alishlah.v15i2.3241
[18] Haleem, A., Javaid, M., Qadri, M. A., & Suman, R. (2022). Understanding the role of digital technologies in education: A review. *Sustainable Operations and Computers, 3*, 275–285. https://doi.org/10.1016/j.susoc.2022.05.004

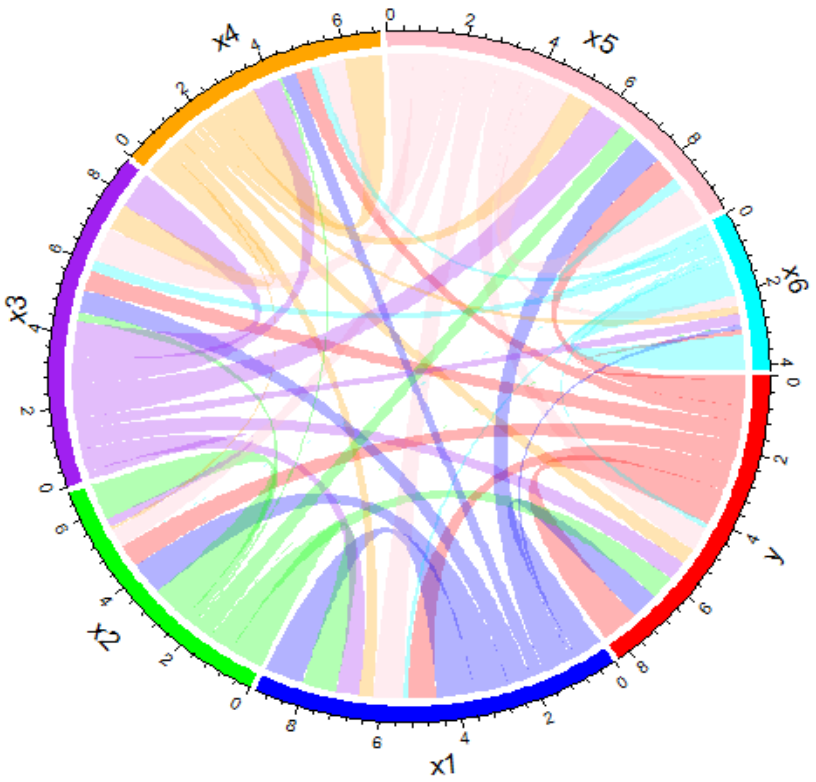
reports to ensure data accuracy and coverage for the period 2000–2024. Annual time series were compiled for both countries, providing a balanced dataset for econometric analysis.

The dependent variable is tertiary enrollment, measured as the gross enrollment ratio in higher education as a percentage of the relevant age group. Six explanatory variables were selected to capture the multifaceted drivers of higher education development. Internet usage (% of population) and mobile broadband subscriptions (per 100 inhabitants) represent indicators of digitalization and technological access. GDP per capita (in constant US dollars) serves as a proxy for economic prosperity and household ability to finance education. Government expenditure on education (% of GDP) captures the fiscal commitment of the state toward higher education. Urbanization (share of population in urban areas) reflects demographic and infrastructural dynamics, while unemployment rate (% of labor force) represents labor market conditions that may influence educational demand.

RESULT AND DISCUSSION

The econometric results provide valuable insights into the dynamics of tertiary enrollment in China and Japan over the period 2000–2024. The correlation analysis reveals strong positive associations between tertiary enrollment rates and key drivers such as Internet penetration, mobile broadband subscriptions, and GDP per capita, highlighting the role of digitalization and economic prosperity in shaping access to higher education. In both countries, the steady expansion of Internet usage and mobile connectivity coincides with upward trends in enrollment, though the magnitude and timing of these effects vary across national contexts. The regression models confirm that digital indicators exert a significant influence on tertiary education. For China, the coefficients on Internet users and mobile broadband are consistently positive, suggesting that expanding technological infrastructure has widened access to higher education, particularly during the rapid growth period of the 2000s and early 2010s. In contrast, Japan’s coefficients are smaller but remain positive, reflecting a more saturated digital environment where Internet penetration reached high levels earlier. This distinction underscores how the stage of digital maturity affects the marginal benefits of connectivity on education outcomes.

Figure 1. Chord Diagram of Correlation Relationships between Tertiary Enrollment and Explanatory Variables (China and Japan, 2000–2024)

The correlation analysis based on the chord diagram highlights that tertiary enrollment is strongly associated with digitalization and economic growth. In China, tertiary enrollment increased from 57.5 percent in 2000 to 75.8 percent in 2023, while Internet penetration rose from only 4.7 percent to nearly 75 percent in the same period. The thick correlation ribbon between these variables illustrates a strong positive link, confirmed by regression models where Internet usage and mobile broadband subscriptions are statistically significant predictors of enrollment growth. For instance, China’s mobile broadband subscriptions expanded from virtually zero in 2000 to 39.2 per 100 inhabitants by 2024, mirroring the acceleration in educational participation.

In Japan, enrollment rose from 55.6 percent in 2000 to 77.3 percent in 2023, with Internet usage reaching almost universal levels at 95 percent by the same year. Here the correlation is also positive but weaker than in China, reflecting a saturation effect in advanced digital economies.

Table 1. Results of Ordinary Least Squares (OLS) Regression on Determinants of Tertiary Enrollment in China and Japan (2000–2024)

Call:				
lm(formula = y ~ x1 + x2 + x3 + x4 + x5 + x6, data = Go_zal_data)				
Residuals:				
Min	1Q	Median	3Q	Max

-9.2888	-3.3664	0.5545	3.0930	9.4650
Coefficients:				
	Estimate	Std. Error	t value	Pr(>|t|)
Intercept	5.855e+01	1.702e+01	3.441	0.0013 **
x1	-2.113e-01	2.179e-01	-0.969	0.0077 **
x2	4.846e-01	2.935e-01	1.651	0.0001 ***
x3	-7.694e-05	3.229e-04	-0.238	0.8128
x4	-3.750e+00	3.042e+00	-1.233	0.0004 ***
x5	3.479e-01	3.049e-01	1.141	0.2602
x6	3.744e-01	8.822e-01	0.424	0.6734

Signif. codes: 0 ‘***’ 0.001 ‘**’ 0.01 ‘*’ 0.05 ‘.’ 0.1 ‘ ’ 1				
Residual standard error: 5.037 on 43 degrees of freedom				
Multiple R-squared: 0.8977, Adjusted R-squared: 0.8416				
F-statistic: 10.65 on 6 and 43 DF, p-value: 3.149e-07				

The regression analysis provides robust evidence on the determinants of tertiary enrollment in China and Japan between 2000 and 2024. The model demonstrates strong explanatory power, with an R^2 of 0.898 and an adjusted R^2 of 0.842, indicating that the explanatory variables together account for more than 84 percent of the variation in enrollment rates. The F-statistic of 10.65 with a p-value below 0.001 further confirms that the model as a whole is statistically significant, ensuring reliability in the derived estimates.

A notable finding is the negative and statistically significant coefficient for Internet usage (x1), estimated at –0.211 ($p = 0.0077$). Although Internet expansion is generally associated with increased educational opportunities, this result highlights the complexity of digital maturity. In contexts such as Japan, where Internet penetration has been nearly universal since the early 2000s, further increases in connectivity no longer translate into proportional gains in tertiary enrollment. Instead, the marginal effect becomes negative, potentially reflecting substitution effects where high Internet usage supports alternative forms of learning or labor market participation outside formal tertiary education.

Conversely, mobile broadband subscriptions (x2) emerge as a powerful driver of higher education growth, with a positive and highly significant coefficient of 0.485 ($p < 0.001$). This variable captures the transformative effect of mobile technology in expanding access to knowledge and enabling participation in higher education. In China in particular, mobile broadband penetration surged from less than one subscription per 100 inhabitants in 2005 to over 39 per 100 by 2024, coinciding with a sharp increase in tertiary enrollment from 54 percent to over 75 percent. This suggests that mobile connectivity has been more decisive than fixed Internet in bridging the digital divide and expanding educational opportunities.

Education expenditure as a share of GDP (x4) also demonstrates a significant but negative effect, with a coefficient of –3.75 ($p < 0.001$). This finding is counterintuitive at first glance but can be explained by cyclical dynamics: governments often increase the share of GDP devoted to education during periods of stagnation or declining enrollment, reflecting a countercyclical policy response. In China, rising expenditure ratios have often been implemented alongside reforms to address access gaps, while in Japan, additional spending has aimed to maintain quality amid demographic decline.

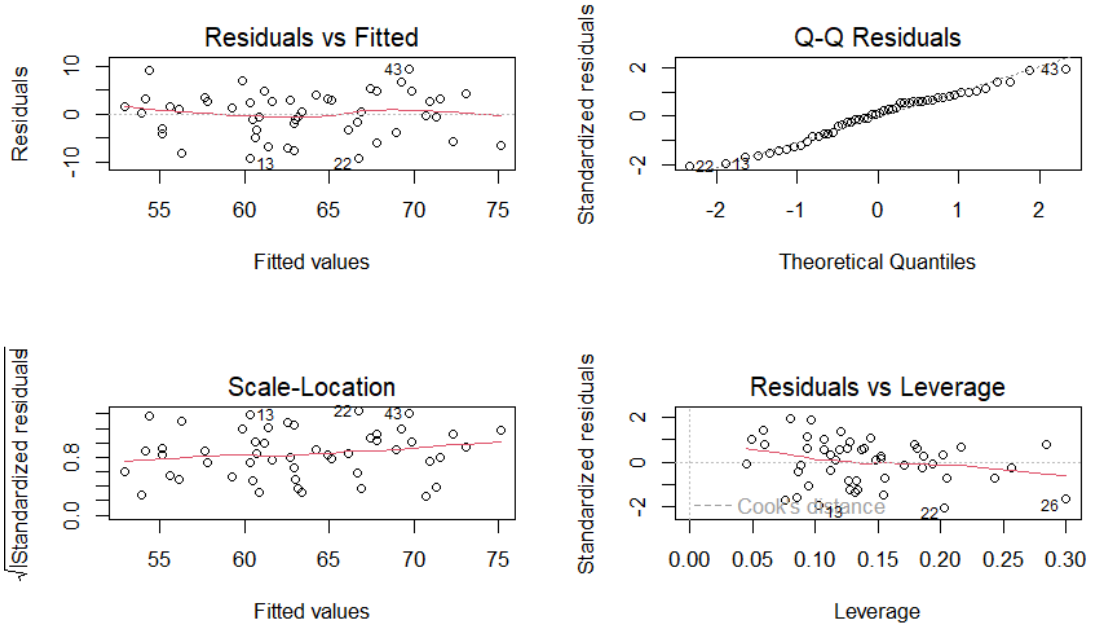
Taken together, the findings underscore that the expansion of tertiary education in East Asia has been most strongly shaped by digital transformation, particularly through mobile broadband connectivity, with fiscal policy playing a secondary but significant role. The negative coefficients for Internet usage and education expenditure highlight the importance of contextual interpretation, reminding policymakers that structural saturation and cyclical policies may obscure straightforward positive relationships. The results point to the centrality of targeted digital infrastructure and adaptive educational financing in sustaining enrollment growth, especially in countries still experiencing rapid transformation such as China.

Ordinary Least Squares (OLS) Model

$$y_{it}=58.55-0.11x_1+0.485x_2-0.0000769x_3-3.750x_4+0.348x_5+0.374x_6+\epsilon_{it}$$

The estimated OLS model investigates the determinants of tertiary enrollment in China and Japan for the period 2000–2024, using Internet penetration, mobile broadband subscriptions, GDP per capita, education expenditure, urbanization, and unemployment as explanatory variables. The model specification captures the multidimensional nature of higher education development by integrating technological, economic, and social indicators.

Figure 2. Diagnostic Plots for the OLS Regression Model of Tertiary Enrollment Determinants (China and Japan, 2000–2024)

The Q-Q plot of residuals demonstrates that most points lie close to the 45-degree line, indicating that the residuals are approximately normally distributed. Minor deviations appear at the tails, but these do not seriously threaten the validity of the normality assumption. The Scale–Location plot confirms the earlier observation of mild heteroskedasticity, with residual variance increasing slightly for higher fitted values. Although the trend is not severe, it indicates that robust standard errors may provide more reliable inference.

CONCLUSION

This study explored the determinants of tertiary enrollment in China and Japan, emphasizing the role of digitalization, economic development, and social change over the period 2000–2024. The analysis demonstrates that digital transformation, particularly the expansion of mobile broadband, has been the most consistent and influential driver of higher education participation. Economic prosperity and public investment also shaped enrollment outcomes, though their effects varied across contexts. In China, rapid growth in income and technological access fueled expansion, while in Japan the impact was more limited, reflecting a mature education system where enrollment levels are already high. The findings contribute to the growing body of evidence that digital platforms and technological access are no longer auxiliary tools but central mechanisms in shaping educational opportunities. At the same time, the results highlight the importance of context: policies that prove effective in emerging economies may have limited marginal impact in advanced systems. Looking forward, sustained efforts to strengthen digital infrastructure, ensure equitable access, and align educational investment with broader demographic and labor market trends will be crucial. Future research could extend this analysis by incorporating qualitative dimensions such as

institutional reforms, student perceptions, and the evolving role of artificial intelligence in pedagogy.

REFERENCE

1. Colleen, V. (2012). *Pedagogical practices with digital technologies: Pre-service and practicing teachers.* Australasian Journal of Educational Technology, 28(6), 1237–1249.
2. Frontiers in Education. (2025). *Blended learning and student retention: Evidence from Europe.* Frontiers in Education, 10(3), 211–225.
3. Haleem, A., Abid, A., Javaid, M., Qadri, M. A., & Suman, R. (2022). Understanding the role of digital technologies in education: A review. *Sustainable Operations and Computers, 3*, 130–139. https://doi.org/10.1016/j.susoc.2022.01.001
4. Izlan, S., Sumarna, N., La Rabani, & Arisanti, W. O. L. (2023). Integration of digital technology in the learning process through problem-based learning models. *International Journal of Instructional Technology and Educational Studies*, *14*(2), 55–67.

2-sho‘ba: Psixologiyada sun’iy intellekt va innovatsion diagnostika usullaridan foydalanish

SUN’IY INTELEKT VA UNING PSIXOLOGIK SOHALARDA QO‘LLANILISHI

Ashurova Gulru Oxunovna,
Qo‘qon universiteti.
munibaxon99@gmail.com.

Annotatsiya: maqolada bugungi shiddatli zamonda sun’iy intellekt va uni psixologik sohalarida psixodiagnostikada qo‘llanilishi mohiyati ochib berilgan, shuningdek maqolada sun’iy intellektdan mijoz va psixolog o‘rtasidagi o‘zaro konsultatsiya bosqichlarida ham foydalanish mumkin ekanligi bayon etilgan. Shuningdek zamonaviy algoritmlar ruhiy kasalliklar belgilarini tajribali klinik psixologlarning imkoniyatlari bilan taqqoslanadigan yoki hatto undan yuqori aniqlik bilan aniqlashga qodir ekanligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy, intellekt, aql, ong, bilish, fikrlash, qulaylik, optimallashtirish, munosabat, konsultatsiya, maslahat, patsiyent.

Аннотация: В статье раскрыта суть использования искусственного интеллекта в области психологии, в частности в психодиагностике, в условиях стремительно развивающегося современного мира. Также в статье указывается, что искусственный интеллект может быть применён на этапах взаимодействия между клиентом и психологом в процессе консультации. Освещено, что современные алгоритмы способны выявлять признаки психических расстройств с точностью, сопоставимой с возможностями опытных клинических психологов, а иногда даже с более высокой точностью.

Ключевые слова: искусственный, интеллект, разум, сознание, познание, мышление, удобство, оптимизация, взаимоотношения, консультация, совет, пациент.

Abstract:
The article reveals the essence of using artificial intelligence in the field of psychology, particularly in psychodiagnostics, in the rapidly developing modern world. It also states that artificial intelligence can be utilized during the stages of interaction between the client and the psychologist in the consultation process. Furthermore, it is highlighted that modern algorithms are capable of detecting signs of mental disorders with accuracy comparable to that of experienced clinical psychologists, and sometimes even with higher precision.

Keywords: artificial, intelligence, mind, consciousness, cognition, thinking, convenience, optimization, relationship, consultation, advice, patient.

Psixologiyada sun'iy intellektdan foydalanish bir nechta asosiy yo'nalishlarda rivojlanmoqda: Psixologik holatlar va buzilishlar diagnostikasi - AI depressiya, tashvish, travmadan keyingi stress buzilishi va boshqa ruhiy muammolarni dastlabki bosqichlarda aniqlashga yordam beradi. Psixoterapevt bilan mashg'ulotni tasavvur qilganda, biz an'anaviy ravishda mijoz va mutaxassis o'rtasidagi bevosita

shaxsiy shovqin haqida o'ylaymiz. Uchrashuv shaxsan yoki onlayn bo'lishi mumkin, lekin u xali ham ikki kishi yoki bir guruh odamlar o'rtasidagi muloqotni ifodalaydi. O'zaro munosabatlarning ushbu "sxemasida" hamma narsa aniq ko'rinadi, bu erda qanday yangi narsalarni kashf qilish mumkin? Biroq, kutilmaganda yoki mantiqan, lekin allaqachon ko'plab sohalar mutaxassislari uchun vositaga aylangan sun'iy intellekt psixologiyaga ham "yashirinib singdi". Shu nuqtadan boshlab, ko'plab qarama-qarshi fikrlar turli yo'nalishlarda harakat qila boshlaydi. Bir tomondan, AI (Suniy intelekt) psixologlar uchun diagnostika, terapiya va individual tavsiyalar yaratish uchun yangi imkoniyatlar ochadi. Boshqa tomondan, psixologiyaga sun'iy intellektni joriy etish tendentsiyasi xavfli, chunki AI psixologlarning o'rnini bosadi, degan fikrlar ham mavjud. Keling, psixologning "kundalik hayoti" ni ko'rib chiqaylik. Har bir mutaxassis o'ziga xos tarzda ishlaydi: kimdir o'zini samarali mashg'ulotlar bilan cheklaydi, boshqalari esa mijozga "uy vazifasi" berishni to'g'ri deb biladi. Mijozlar orasida shaxsan kelganlar ham bor, siz bilan onlayn ishlayotganlar ham bor. Tasavvur qiling: sizda kuniga 10 ta turli xil seanslar bor. Uchrashuvlar orasida siz shaxsiy masalalarni hal qilasiz va shunchaki o'z hayotingiz bilan yashaysiz. Bir-ikki hafta ichida siz bugun birga ishlagan har bir mijoz qaytib keladi. Shuni yodda tutingki, biz har kuni 10 kishi bilan ishlaymiz! Endi tasavvur qiling-a, har bir keyingi sessiyada siz mijozning tarixini va u bilan bo'lgan so'nggi muloqot tafsilotlarini eslab qolishingiz kerak, shuningdek, umumiy dinamikani e'tibordan chetda qoldirmasligingiz va muammo bilan sizga kelgan odam bilan iloji boricha suhbatga kirishishingiz kerak. Bu psixolog oladigan, qayta ishlaydigan va eslab qolishi kerak bo'lgan juda ko'p ma'lumotdir.

Bu yerda sun'iy intellekt yordamga keladi. Neyrotarmoqlar yordamida har bir seans haqidagi barcha ma'lumotlarni tartibga solish, tizimlashtirish va o'ziga xos arxivga qo'shish mumkin. Uchrashuvdan oldin siz sun'iy intellektdan kerakli ma'lumotlarni so'raysiz va u kutubxonada sizga kitob beraladigan kabi mijozning fayllarini beradi. Psixoterapevtik amaliyotda AIdan foydalanishning asosiy imkoniyatlaridan biri bu individual diagnostika materiallarini yaratishdir. AI algoritmlaridan foydalanib, so'rovning o'ziga xos xususiyatlarini va ma'lum bir mijozning kontekstini hisobga olgan holda anketalar va testlarni ishlab chiqish mumkin. Ko'pincha standart yechimlarni taklif qiladigan an'anaviy usullardan farqli o'laroq, AI diagnostikani shaxsning xususiyatlariga, mijozning tarixiga va terapevtik jarayonning maqsadlariga moslashtirishga imkon beradi.

Masalan, sun'iy intellekt mijozning dastlabki savollarga javoblarini tahlil qilishi va keyin joriy vaziyatga eng mos keladigan testlarni yaratish uchun individual parametrlarni taklif qilishi mumkin. Algoritmlar javoblardagi asosiy naqshlarni avtomatik ravishda aniqlashga qodir, bu esa psixologga ishning birinchi bosqichlaridan boshlab mijozning hissiy va ruhiy holatini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Muntazam vazifalarni avtomatlashtirish: maslahatlar, hisobotlar, dasturlar, nazorat ro'yxatlari, mashqlar, rejalardan so'ng individual tavsiyalar.
Ma'lumotlarni tahlil qilish: mijozlarning tendentsiyalari, ehtiyojlari va xususiyatlarini aniqlash, tadqiqot o'tkazish.

Terapiya dinamikasini kuzatib boring: seans yozuvlari asosida mijozning rivojlanishini avtomatlashtirilgan monitoringi, mijozning javoblaridagi o'zgarishlarni tahlil qilish va naqshlarni aniqlash.
Targ'ibotda yordam berish: ekspert matnlari, postlar, muvaffaqiyatli holatlar va formatlarni tahlil qilish, ommaviy nutqqa tayyorlash.
Xizmatlar sifatini oshirish: o'tgan sessiyalarni tahlil qilish asosida shaxsiy yordam, dinamikani avtomatlashtirish, aks ettirish. Sun'iy intellekt kompaniya xodimlarining ruhiyatini tahlil qiladi
Samaralik ixtirochilar virtual reallik yordamida psixikani tahlil qilish tizimini bozorga taqdim etdi

Rossiyada virtual reallik (VR) texnologiyasiga asoslangan sun’iy intellektdan foydalangan holda dunyodagi birinchi uch o‘lchamli psixologik diagnostika tizimini oldi. Innovatsion ishlanma mualliflari - Samara davlat tibbiyot universiteti mutaxassislari o'zlarining rivojlanishini nomladilar:"VRda psixodiagnostika". Virtual reallik tizimi orqali olingan ma’lumotlar asosida uning shaxsi portretini shakllantirib, testdan o‘tuvchining psixologik holati va xarakter sifatini onlayn tarzda baholay oladi. Ishlab chiquvchilarning ta'kidlashicha, ish beruvchilar uchun ham xodimlarni yollash, ham alohida mas'uliyatli lavozimlarni egallagan xodimlarni doimiy sinovdan o'tkazish uchun qiziqarli bo'lishi kerak. Shu bilan birga, test mijozi ideal nomzodning mos yozuvlar portretini bir marta o'rnatishi mumkin bo'ladi va AI abituriyentlarni tahlil qilib, haqiqiy rasm ko'rsatilgan rasmga qanchalik yaqin ekanligini ko'rsatadi.
Sun’iy intellekt (SI) bugungi kunda sanoat, tibbiyot, ta’lim va hatto san’at sohalariga ham kirib keldi. Masalan, OpenAI kompaniyasi tomonidan yaratilgan ChatGPT, Microsoftning Copilot tizimi yoki Googlening Gemini modeli millionlab foydalanuvchilarga xizmat qilmoqda. Bu tizimlar murakkab savollarga javob bera oladi, matnlar yaratadi, kod yozadi va hatto ijodiy ishlar bilan shug‘ullana oladi.
Shunga qaramay, sun’iy intellekt hali inson o‘rnini to‘liq bosa olmaydi. Buning bir necha sabablari bor. Birinchidan, SI inson hissiyotlarini tushunmaydi. Inson qarorlari ko‘pincha faqat mantiqqa emas, balki empatiya, axloqiy qadriyatlar va shaxsiy tajribaga asoslanadi. Masalan, bemorga tashxis qo‘yishda shifokor nafaqat kasallik belgilari, balki bemorning holati, ruhiyati, ehtiyojlarini ham inobatga oladi. SI esa bunday chuqur insoniy nuqtayi nazarni tushunmaydi. “Nature Machine Intelligence’ (2023) jurnalida yozilishicha, SI tibbiy diagnostikada muvaffaqiyatli ishlayotgan bo‘lsa-da, murakkab axloqiy tanlovlarda insonni to‘liq almashtira olmaydi. SI hissiyotlarni faqat taqlid qiladi, ammo his qilmaydi.

Sun’iy intellekt algoritmlari inson hissiyotlarini yuz ifodasi, ovoz ohangi yoki matn orqali aniqlashga harakat qiladi. Biroq bu tizimlar faqat statistik andozalarga asoslanadi va haqiqiy empatiya yoki hissiy tushuncha emas. Masalan, Telefónica Tech kompaniyasining blogida aytilishicha, SI hozirgi holatda o‘z hissiyotlariga ega emas, faqat empatiyani taqlid qilishi mumkin deb aytilgan.
Psixologlar ham SI terapevtlar insoniy aloqaning o‘rnini bosa olmasligini ta’kidlaydi. Britaniya psixologlar jamiyati prezidenti Dr. Roman Raczka sun’iy

intellekt ruhiy salomatlik xizmatlarini yaxshilashi mumkinligini, ammo insoniy empatiya va chuqur aloqani almashtira olmasligini aytadi.
SI tizimlari inson hissiyotlarini aniqlashda xatoliklarga yo‘l qo‘yishi mumkin. Masalan, NYU tadqiqotida aytilishicha, yuz ifodalariga asoslangan hissiyotni aniqlash tizimlari ko‘pincha kontekstni inobatga olmaydi, bu esa noto‘g‘ri talqinlarga olib keladi.
Insonlar SI tizimlariga insoniy xususiyatlarni yuklashga moyil bo‘lishadi.
Meta kompaniyasining rahbari Mark Sukerberg SI do‘stlar orqali yolg‘izlik muammosini hal qilishni taklif qilgan. Biroq mutaxassislar bu yondashuv insoniy aloqalarni kamaytirishi va yolg‘izlikni kuchaytirishi mumkinligini ta’kidlaydilar.
Sun’iy intellekt inson hissiyotlarini chuqur anglab, his qilolmaydi. U faqat statistik andozalarga asoslangan taqlidni amalga oshiradi. Shuning uchun, SI insoniy empatiya, tushuncha va hissiy aloqaning o‘rnini bosa olmaydi.[6]
Ikkinchidan, ijod inson ongining noyob mahsulidir. SI mavjud ma’lumotlar asosida yangi mahsulot yaratsa-da, u ilhom, his-tuyg‘u, ma’naviyat, tarixiy kontekstdan xoli. MIT Technology Review (2022) maqolasiga ko‘ra, SI ijodiy ishlarda faqat yordamchi vosita bo‘la oladi, ammo tub yangilik yaratuvchi bo‘la olmaydi. Sun’iy intellekt mavjud ma’lumotlarga asoslanadi va yangidan-yangi fikrlar yaratishdan ko‘ra, mavjudlarini qayta ishlaydi. Holbuki, haqiqiy san’at, adabiyot va kashfiyotlar inson tafakkuri va ilhomidan tug‘iladi. Masalan, Leonardo da Vinchi, Navoiy yoki Bobur kabi ijodkorlarning asarlarini yaratish uchun nafaqat bilim, balki ruhiy kechinma ham kerak.

Psixodiagnostika bir joyda turmaydi. Bugungi kunda shaxsiyatni psixologik baholashsiz (baholash) hech qanday qaror qabul qilishning hojati yo'q. Hozircha odamni shaxs tomonidan ob'ektiv baholash deyarli mumkin emas. Ushbu muammoni hal qilish uchun biz zamonaviy texnologiyalardan foydalanishingiz mumkin. Masalan, yuqorida bahs yuritayotganimiz sun'iy intellekt. Sun'iy neyron tarmoq nima? Internetda ushbu texnologiyaning har xil tavsiflari mavjud. Oddiy qilib aytganda, sun'iy neyron tarmoq - bu "o'rganish paytida" olgan oldingi "tajriba" asosida yechimlarni topish imkonini beruvchi maxsus texnologiya. Sun'iy neyron tarmog'ini sun'iy intellektning asoslari bilan taqqoslashingiz mumkin. Biz yaratgan sun’iy neyrotarmoq universitetdan haydalgan talabalarga “o‘qitildi”. Tarmoq treningning muvaffaqiyatini bashorat qilish uchun yaratilgan, shuning uchun u haydalganlar manfaati uchun ishlaydi, bu sukut bo'yicha fan "o'qishni tugatadi" degan ma'noni anglatadi. Neyron tarmoq ishining natijasi universitetdan "quvib chiqarish"ga hissa qo'shadigan sub'ektlarning psixologik xususiyatlarini izlashdir. Boshqacha qilib aytganda, biz neyron tarmoqqa psixologik tekshiruvlar natijalarini taklif qildik va uning vazifasi ma'lumotlar majmuasidan chiqarib yuborilgan sub'ektni aniqlashdir. Dastlabki tajribalar 93% - 95% to'g'ri bashorat qilish ehtimoli darajasida juda yaxshi natija ko'rsatdi[1\86].

Sun’iy intellekt tizimlari mavjud ma’lumotlar asosida ishlaydi. Ular yangi g‘oyalarni yaratmaydi, balki mavjud ma’lumotlar asosida natijalar hosil qiladi. Bu esa ularning haqiqiy ijodkorlik darajasini cheklaydi. Masalan, AIContentfy blogida aytilishicha, SI faqat mavjud ma’lumotlar va naqshlar bilan ishlaydi, yangi g‘oyalar yoki tushunchalarni o‘z-o‘zidan yarata olmaydi. Ijodkorlik ko'pincha

insoniy hissiyotlar bilan bog‘liq. Sun’iy intellekt esa hissiyotlarga ega emas va ularni anglay olmaydi. Bu esa uning san’at va adabiyot kabi sohalarda chuqur ijodiy ishlar yaratish qobiliyatini cheklaydi. Ba’zi tadqiqotlar SI ba’zi ijodiy vazifalarda insonlardan ustun bo‘lishi mumkinligini ko'rsatgan bo‘lsa-da, umumiy ijodiy jarayonda insonlar hali ham ustunlik qiladi. Masalan, ba’zi divergent fikrlash testlarida AI chatbotlari, ayniqsa GPT-4, insonlardan 80–99 foiz yuqori natija ko‘rsatgan, lekin bu har doim ham haqiqiy ijodkorlik deb qaralmasligi kerak. Bunday testlar natijalari AIning statistik asosda keng imkoniyatlarini aks ettiradi, lekin insoniy kontekstda har doim to‘liq mos emas. Sun’iy intellekt mavjud ma’lumotlarga asoslanib ishlaydi, hissiyotlarni anglay olmaydi va insoniy ijodkorlikning chuqur jihatlarini takrorlay olmaydi. Shu sababli, SI insondan ko‘ra ijodkor emas degan fikrga kelingan[7].

Sun’iy intellekt O'zbekistonda ham rivojlanayotganligi sababli 2023-yil oxirida O‘zbekistonda ishsizlik darajasi 6,8 foizni tashkil etdi. Sun’iy intellektning joriy etilishi ba’zi sohalarda ish o‘rinlarini qisqartiradi, ammo bu jarayonni to‘g‘ri boshqarish orqali yangi imkoniyatlar yaratishimiz mumkin. O‘zbekiston “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida sun'iy intellektni rivojlantirishga katta e’tibor qaratmoqda. IT Park Uzbekistan 2024-yil oxiriga kelib 38 600 kishini ish bilan ta’minladi, bu 2023-yilga nisbatan 146 foiz ko‘pdir. Sun’iy intellekt ko‘plab texnik va oddiy ishlarni avtomatlashtiryapti va insonlarga qulaylik yaratmoqda[1\90]. Ammo insoniy kasblar — masalan, o‘qituvchi, psixolog, shifokor kabi sohalar xali ham insoniy muloqotni talab qiladi. Shunday ekan, SI inson ishini to‘ldiruvchi va yengillashtiruvchi qudratli vosita bo‘lishi mumkin, lekin uni to‘liq almashtirishga xali na nazariy, na axloqiy, na texnologik asos mavjud emas. Inson aqli, hissiyoti, tajribasi va mas’uliyati bilan SIdan ustun turadi. Sun’iy intellekt – kuchli yordamchi, ammo rahbar emas. U inson faoliyatini yengillashtiradi, lekin uni to‘liq almashtira olmaydi. Kelajakda SI va inson o‘zaro hamkorlikda ishlagan taqdirdagina haqiqiy taraqqiyot ro‘y beradi. SI insoniy qadriyatlar asosida boshqarilsa, jamiyat uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Psixologiyadagi sun'iy intellekt shunchaki aqlli algoritmlar to'plami emas, balki insonning hissiy holatini tahlil qilish, depressiya va xavotirni tan olish va 24/7 psixologik yordam ko'rsatishga qodir bo'lgan inqilobiy texnologiyadir. Zamonaviy sun'iy intellekt psixologlari allaqachon inson mutaxassislari bilan taqqoslanadigan samaradorlik bilan kognitiv xulq-atvor terapiyasi seanslarini o'tkazmoqda. Mashina odamni almashtiradimi? Sun'iy intellekt texnologiyalari tirik psixologlarning o'rnini bosmaydi, balki ular bilan kuchli simbiozni yaratadi, bu erda AI muntazam monitoring va asosiy yordamni oladi va inson mutaxassisi murakkab holatlar va chuqur terapevtik munosabatlarga e'tibor qaratadi. Psixologik yordamning kelajagi odamlar va mashinalar o'rtasidagi raqobat emas, balki har bir insonning ruhiy salomatligi uchun qulay va samarali yordam ko'rsatish uchun ularning uyg'un o'zaro ta'siridir. Psixologik yordam har bir kishi uchun kunning istalgan vaqtida mavjud bo'lgan, ruhiy salomatlik diagnostikasining aniqligi misli ko'rilmagan yuksaklikka erishadigan va terapiya har bir insonning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan dunyoni tasavvur qiling. Bu dunyo endi ilmiy fantastika emas,

balki sun'iy intellektning psixologik amaliyotga integratsiyalashuvi tufayli shakllanayotgan haqiqatdir.

Psixologiya kontekstida AI nima?

Psixologiyadagi sun'iy intellekt - bu katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qila oladigan, inson xatti-harakatlarining namunalarini tan oladigan va kognitiv jarayonlarni modellashtira oladigan texnologiyalar to'plami. An'anaviy kompyuter dasturlaridan farqli o'laroq, zamonaviy AI tizimlari tajribadan o'rganishi, yangi vaziyatlarga moslashishi va hatto insonning hissiy holatini tushunishi mumkin. Psixologik kontekstda AI mashinani o'rganish algoritmlari, neyron tarmoqlar va tabiiy tilni qayta ishlash tizimlari bilan ifodalanadi. Ushbu texnologiyalar matn, audio va vizual ma'lumotlarni qayta ishlash, yuz ifodalarini tan olish, nutqni tahlil qilish va hatto to'plangan ma'lumotlar asosida xatti-harakatlarni bashorat qilish imkoniyatiga ega. Bunday imkoniyatlar psixologik fan va amaliyot uchun yangi ufqlarni ochadi. Psixologik sharoitlar diagnostikasi sun'iy intellekt ayniqsa ta'sirli natijalarni ko'rsatadigan sohalardan biridir. Zamonaviy algoritmlar ruhiy kasalliklar belgilarini tajribali klinik psixologlarning imkoniyatlari bilan taqqoslanadigan yoki hatto undan yuqori aniqlik bilan aniqlashga qodir. Masalan, depressiya, tashvish va boshqa kasalliklarni tan olish. Sun'iy intellekt turli xil psixologik kasalliklarni aniqlash uchun innovatsion yondashuvlarni taklif qiladi:

Depressiyani tashxislashda AI nutq, yozma matnlar va hatto ijtimoiy tarmoqlardagi faollikdagi o'zgarishlarni tahlil qiladi.[1\25] Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, algoritmlar depressiv holatlarni birinchi shaxs olmoshlarini ko'paytirish, salbiy rangdagi so'zlar va muayyan nutq shakllari kabi belgilar bilan aniqlashi mumkin. Psixologik sharoitlarni tashxislashda sun'iy intellektni qo'llash Neyron tarmoq texnologiyalari yordamida yaratilgan tasvir hisoblanadi. Anksiyete buzilishini aniqlashda AI tizimlari fiziologik ko'rsatkichlarni (yurak urish tezligining o'zgaruvchanligi, kortizol darajasi) baholaydi, xatti-harakatlar modellarini va nutq mazmunini tahlil qiladi. Ba'zi ilovalar hatto tashvishning kuchayganini ko'rsatishi mumkin bo'lgan yuz mimikalarini ham kuzatib boradi. Shikastlanishdan keyingi stress buzilishi (TSSB) diagnostikasi uchun nutq shakllarini, tasvirlangan xotiralar mazmunini va ma'lum ogohlantirishlarga hissiy reaksiyalarni tahlil qiluvchi modellar ishlab chiqilmoqda. Ovqatlanish buzilishi sohasida AI algoritmlari bemorning ahvolini har tomonlama baholash uchun nafaqat psixologik ko'rsatkichlarni, balki ovqatlanish, jismoniy faollik va turmush tarzi haqidagi ma'lumotlarni ham tahlil qiladi.[2\78]

Bulardan shunday xulosa chiqadiki, sun’iy intellektdan foydalanish ilmiy faoliyatingizni va axborot olishingizni osonlashtiradi, lekin insonni tafakkur, nutq, muloqot jarayonlarini rivojlanishini pasaytiradi, me’yorida foydalanish inson ongi rivoji uchun muhumdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Rasulov A. Psixodiagnostika. –T.,2025-y.
2. Rasulov A. Umumiy psixodianostika. - T., 2018 y 156-b.
3. Research.com. (2025). *Digital platform usage in global education: Survey findings*. Retrieved from https://research.com

4. Izlan, S., Sumarna, N., La Rabani, & Arisanti, W. O. L. (2023). Integration of digital technology in the learning process through problem-based learning models. *International Journal of Instructional Technology and Educational Studies, 14*(2), 55–67.

PSIXOLOGIYADA SUN’IY INTELLEKT VA INNOVATSION DIAGNOSTIKA NATIJALARINI TAHLIL QILISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Olimov Saydullo Soxobjonovich,
Qo‘qon Universiteti Pedagogika va
psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi
+99899 493 28 77 sayd.olim.soxobjon55@gmail.com
olimovsaydullo77@gmail.com

Annotatsiya: Tadqiqotni tahlil qilishda zamonaviy texnologiyadan foydalanish, tadqiqot ishlarini natijalarni tezligi va ishonchligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi muhumdir. Tahlil qilish dasturlarining ham turi kun sayin ortib borishi tadqiqotchilarga qulayligi va samaradorligi mavjud muammolarga yaxshi yechimdir. Ijtimoiy fanlar bilan tadqiqot ishini olib boruvchi tadqiqotchilar statistikaga oid amaliy qismda Excel dasturi yordamida xohlagan yo‘sinda tahlillarni olib borishi imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Tavsiflovchi statistikani o‘tkazish uchun 5 minut atrofida vaqt sariflaydilar. Buning uchun albatta Excel dasturining sozlamalariga kirib parametrlarga o‘zgartirishlar kiritilishi talab etiladi. Tavsiflovchi maksimal qiymat, minimal qiymat, moda, mediana, standart og’ish, eksess va assimmetriyani tahlillash imkoniga ega bo‘ladilar. Natijalarning boxpilot shakilda vizuallashtirish ham dasturda juda ham qulay yo‘llarda namoyon bo‘lgan. Ma’lumotlarning normallikka mosligi taxlili, parametrik yoki noparametrik mezonlarga mansubligini SPSS dasturida boshqa dasturlarga nisbatan ancha oson amalga oshirish mumkin. Dastur qulayliklari juda ham ko‘p. Excel bilan qiyoslanganda Excel xavaskorlar uchun, SPSS professional va universalligi bilan ajralib turadi. Faqat talabi sinaluvchilar soniga bo‘lgan talabning mavjudligini xisobga olish kerak

Kalit so‘zlar: Excel, SPSS, mezon, taxlil, parametric, noparametrik, normal taqsimot qonuni.

Аннотация: Использование современных технологий в исследовательском анализе важно, поскольку оно положительно влияет на скорость и надёжность результатов. Растущее разнообразие аналитических программ также является хорошим решением задач исследователей благодаря своему удобству и эффективности. Исследователи, проводящие исследования в области социальных наук, смогут проводить любые виды анализа в практической части статистики с помощью Excel. Проведение описательной статистики занимает около 5 минут. Для этого необходимо войти в настройки Excel и изменить параметры. Можно анализировать максимальное и минимальное значения, моду, медиану, стандартное отклонение, эксцесс и асимметрию. Визуализация результатов в виде диаграмм типа «ящик» также

очень удобна. Анализ нормальности данных по параметрическим и непараметрическим критериям в SPSS гораздо проще, чем в других программах. Программа обладает множеством преимуществ. По сравнению с Excel, Excel больше подходит для любителей, в то время как SPSS более профессионален и универсален. Необходимо лишь учитывать требования к количеству испытуемых.

Ключевые слова: Excel, SPSS, критерий, анализ, параметрический, непараметрический, нормальный закон распределения.

Abstrakt: The use of modern technology in research analysis is important, as it has a positive impact on the speed and reliability of research results. The increasing variety of analysis programs is also a good solution to the problems of researchers, due to their convenience and efficiency. Researchers conducting research in the social sciences will have the opportunity to conduct analyses in any way they want in the practical part of statistics using Excel. It takes about 5 minutes to conduct descriptive statistics. This requires entering the Excel settings and making changes to the parameters. They will be able to analyze the maximum value, minimum value, mode, median, standard deviation, excess and skewness. The visualization of the results in the form of boxplots is also very convenient in the program. The normality of data can be analyzed by parametric or nonparametric criteria in SPSS much easier than in other programs. The program has many advantages. Compared to Excel, Excel is more for amateurs, while SPSS is more professional and universal. It is only necessary to take into account the requirements for the number of test subjects.

Key words: Excel, SPSS, criterion, analysis, parametric, non-parametric, normal distribution law.

KIRISH

Bugun butun dunyoda raqamli texnologiya va sun’iy intellect va raqamli texnologiyalardan unumli foydalanish masalasi qo‘yilgan. Ko‘plab tadqiqot muassasalari ushbu tizimdan unumli, oqilona foydalanib kelmoqda. Psixologik tadqiqotlar tahlil qilinishi mavxumlikdan aniqlik, ishonchlilik asosiy e’tibor qaratiladi. Butun dunyoda xar qanday tadqiqot ishini ishonch darajasini o‘lchash talabi qo‘yiladi. Ushbu talabni amaga oshirishni turlicha yondashuvlar mavjud. Inson voqelikdagi mavjud psixologik vaziyat, unga individual munosabatni, organishda tasavvurga suyangan taxlil adekvatlik masalasi muhimdir. Dalillar albatta turli xildagi metodlarga asoslanib, metodlarning natijalariga asoslanib xulosalash muhum sanaladi. Tushunarli bo‘lishi albatta olingan ma’lumotlar aniq faktllarda aks etishi nazarda tutiladi.

Avvalombor, Yangi O‘zbekiston strategiyasining mustaxkam tayanchi va suyanchi bo‘ladigan tarixiy-ma’naviy omil, ya’n bizning eng katta boyligimiz -

xalqamizning ulkan madaniya merosi, intellectual salohiyoti mavjudligidir[19][1.b-34]. Saloxiyot mavjudligi va uni jahon axli tushunadigan shakilda namoyon etish masalasi qo‘yilgan.

Har qanday olib borilgan tadqiqotni dastlabki qayta ishlash muammosi turadi. Ushbu muammoni xal qilishda bugun zamonaviy fan texnika yutuqlaridan unumli foydalanish mumkin. Bugun tadqiqotchilar olingan ma’lumotlarni taxlil etish maqsadida turlicha usullardan formulalar yordamida qo‘lda, kalkulyator yordamida, STATISTIKA, EXCEL va SPSS paket dasturlaridan foydalanish mumkin. Xar bir dasturning ustun jixatlari kuzatiladi.

Faktorli tahlilni dastlab rus psixologlari B.M.Teplov va V.D.Nebilitsin differensial psixologiyada qo‘llashgan. Xozirda faktorli tahlil faqat EXM qo‘llanilsa avval qo‘lda ishlab chiqilgan. 1968 yilda Teplov labaratoriyasida xisob kitob ishlari 76x76 o‘lchamdagi arifmometrik matritsada amalga oshirilgan. Labaratoriyaning 12 nafar xodimi bir hafta mobaydida ushbu amalni bajarishgan[3.b.26].

STATISTIKA dasturi kompyuterlar pragrammalari tarkibida mavjud bo‘lmaydi. Ushbu dasturni o‘rnatish uchun Microsoft bilan tarmoq orqali ulanish va maxsus dasturni o‘rnatish muammosi mavjuddir. Yoki Google Play dan STATISTIKA dasturini o‘rnatish kerak bo‘ladi.

EXCEL dasturida olingan ma’lumotlarni qayta ishlov berish jarayonida bir qancha ijobiy yutuqlar mavjud. Masalan berilgan tanlanmalarning tahlil qilishda dastlab kerakli yachaykaga “tenglik”(=) belgisi qo‘yiladi. Uskunalar oynasidan “Formulalar” ga kiriladi. U yerda “Вставит функцию” iladi. “Вставит функцию” bosilishi bilan kichik tablo paydo bo‘ladi. Unda “Категория”: 10 недавно использовавшихся o‘ng tomonidagi pastga yo‘nalish ko‘rsatkich bosiladi, u yerdan “Статистические” belgilanadi. “Выберите функцию”: qismida 110 ta statistikaga oid funksiyalar mavjud. U yerdan biz qo‘llamoqchi bo‘lgan funksiya tanlanadi. “Вставит функцию” dan o‘ng tomonda ∑ “Автосумма”belgisi ham mavjud. Bu oynaga kirganda summa, o‘rtacha qiymat, maksimal qiymat, minimal qiymat va boshqa funksiyalar mavjud. Boshqa funksiyalar bosganimizda “Выберите функцию”: qismida 110 ta statistikaga oid funksiyalar chiqadi.

Excel dasturida tavsiflovchi statistikani to‘g’ridan to‘g’ri o‘tkazish imkoniyati mavjud emasi. Tavsiflovchi statistikani amalga oshirish uchun “Excel” dasturi ishga tushirish uchun dastlabki bosqich bosilgach, Параметры Excel ga kiriladi. Tabloning chap qismida birqancha jixatlar mavjud. U yerda настройкы “Управление” перейти…. kiriladi. U yerda Пакет анализа ga, Пакет анализа – VBA ga belgilanadi. Keyin ma’lumotlarni tavsiflashga o‘tiladi.

[19] Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси [Матн] / Ш.М. Мирзиёев. - Тошкент: “O’zbekiston” нашриёти, 2021. - 464 б

Olingan ma’lumotlar tahlilini qo‘llashda olimlar tomonidan taklif etilgan formulalar, Assimetriyani aniqlash, eksess, moda, mediana, Dispersion taxlil, satadart og’ish, standart xato, minimal qiymat, maksimal qiyamat, kvartellarni aniqlash, tanlanmani normalikka mosligini aniqlash uchun parametric va noparametrik mezonlarga ajratish, Xi kvadrat, Kolmogorov- Smirnov, normal taqsimlanganlar uchun Styudent t (bog’liq tanlanmalar uchun), Styudent t (bog’liq bo‘lmagan tanlanmalar uchun),Fisher mezoni, normal taqsimotga mos tushmagan tanlanmalarga Manni-Uitni mezoni, Vilkoxson mezoni, Kruskall-Uollis mezonlari, aloqadorlikni aniqlashga qaratilgan Pirson, Spirman va Kandella mezonlariga asoslanib qo‘llash tavsiya etilgan.

Tahlil qilish maqsad qilingan tanlanma qo‘lda xisob kitob ishlari olib borilishi kuzatilganda bu jarayon insondan matematik qobiliyatni talab etadi. Lekin insonda charchash ya’ni miya qo‘zg’alish va tormozlanish bevosita ish sifatiga ta’sirini o‘tkazib xato natijalar ham tez-tez kuzatiladi. Excel dasturida tahlil ishlari bir muncha tezroq va sifatliroq amalga oshirish imkoni mavjuddir. Bu jarayonda ham Excelning formulalariga tayanib ish olib borilsa maqsadga muvofiqdir. Agar Excel formulalari to‘g’ri qo‘llansa, tanlanmadagi ma’lumotlarning o‘zgarishi natijalarning ham avtomatik o‘zgarishini ta’minlaydi. Excelning SPSS dan ustun tomoni tanlanmaning mavjud farqlarini dastur ichida mavjud diagrammalar(shu jumladan boxpilot)dan foydalanib vizuallashtirish ancha oson. Tanlanmalar o‘rtasidagi o‘zaro bog’liqlikni chiziqlik ifodalash mumkin. Bu amallarni bajarish tadqiqotchidan juda qisqa vaqt talb qiladi.

SPSS dasturlari o‘rganilayotgan tanlanmalarni taxlilni osonlashtirish va bir nechta tanlanmani bir vaqtda o‘zida ishlab chiqishga imkonini beradi. Dastur yutuqlari juda ham ko‘p. Tanlanmalarni normal taqsimotga moslik masalasida Analiz→Noparametrik tests→1.Sample K-S… komandalariga o‘tilib barcha kerakli ko‘rsatgichlar belgilab so‘gra ok tugmasi bosiladi. Taxlil natijalarida ishonch darajasi p≥0,50 dan yuqori natijalar normallika mos bo‘lib galdagi vazifa ushbu shkalalar parametric mezonlarda p>0,50 dan past natijalar esa noparametrik mezonlar qo‘llab tahlil qilinadi. Korrelyatsion taxlilda bog’liq jixatlarga avtomatik holda yulduzchalarni qo‘yilganligi axamiyati yuqori ekanligining dalilidir. Tavsiflovchi statistikani olib boorish uchun “Analiz” ga kirilib Descreptive Statistiks ga kiriladi. Unda Frequensis…ga kiriladi. Ochilgan oynada kerakli jihatlar belgilanadi. Summa, Standart og’ish, Standart xató, Maksimal va Minimal qiymat.

SPSS dasturlari kamchiliklari xar qanday kompyuterga o‘rnatgandan so‘ng dasturning vazifalaridan kelib chiqib katta xajmdagi xotira joyi egallashi natijasida kompyuterda ishlash teligi pastlab ba’zi bir funksiyalar o‘z faoliyatini to‘xtatadi. Kompyuterni tez-tez perezagruskalashni talab qiladi. Dasturning SPSS-14 ingliz tilida ekanligi kimgadir noqulay(garchi ancha sodda bo‘lishiga qaramay) vaziyatni paydo qiladi. SPSS-17, SPSS-20 dasturlari rus tilida ekanligi undan foydalanuvchilar sonini ancha oshiradi. Olingan natijalar albatta word ga olinib ma’lumotlarni qayta ishlovga extiyoj mavjud.

Olib borilgan tadqiqotlarni korrelyatsion bog’liqlikni tekshirish masalasida olimalar Muxamedova D.G va Salomova G.Sh “Psixologik tadqiqotlar ma’lumotlarini qayta ishlash metodlari va texnologiyalari” [Matn]: darslik / Muxamedova D.G., Salomova G.Sh. -Toshkent: «Zebo print, 2021. - 400 b. Darslikda parametric mezonlarni korrlyatsion aloqadorligini Pirson bo‘yicha, noparametrik mezonlarni Spirman bo‘yicha taxlil etilsa maqsadga muvofiqligi keltirilgan[2.b.151-156]. Korrelyatsion aloqadorlikni Fexner bo‘yicha taxlili (parametrik yoki noparametrik)haqida fikr mavjud emas. Excel dasturida Formulalar bo‘limida Pirson berilgan, Spirmanni qo‘llash uchun КОРРЕЛ deb yozilib qiyoslanadigan qatorlar belgilash orqali natijalar xisoblab chiqiladi. Fexer uchun mavjud emas. SPSS dasturida ham Pirson, Spirman va Kendel korrelyatsiyasi mavjud. SPSS dasturida Fexner mavjud emas.

XULOSA

Ruslarda “Дяволь скроит в деталах” degan maqol bor. Bu kichik detallarni tushunish o‘rganuvchida to‘g’ri va to‘la tushunchaning paydo bo‘lishi bilan belgilanadi. Tadqiqot natijalarini taxlil qilishda tadqiqotchi mavjud imkoniyatlardan kelib chiqib o‘z ishini taxlilini amalga oshirishda qo‘lda, STATISTIKA dasturida, Excelda yoki SPSS dasturlaridan foydalanish mumkin. Lekin har bir dasturning yutuq va kamchiliklari mavud. Xar bir usulning qo‘llanishi bo‘yicha tadqiqotchidan malakali shaxsdan o‘rganishni taqazo qiladi. Natijalarda 100% barcha kompyuterlarda bir xil natija kuzatilmaydi. Chunki xar bir metodni ham standar xato qilishi extimoli mavjud. Tadqiqotda sinaluvchilar soni ham qatiy belgilangan. Xi kvadratda n>30, Fisher mezonida n>5, Kolmogorov-Smirnovda n>50 tadan kam bo‘lmasligi takidlangan[2.b.67-68]. Tadqiqotlarda sinaluvchilar soninig oz bo‘lishi Ishonch darajasining pastlashiga sabab bo‘ladi. Sinaluvchilarning tadqiqotchi tomonidan tarqatilgan metodlar savollariga chin ko‘ngildan javob berishi muhum. Sinov so‘zi rus tilida “ispitaniya” deb yuritiladi. So‘z asosi xisoblangan “pitok” qiynoq ma’nosini anglatadi. Lekin bu fanga xizmat qiluvchi hayotning shirin qiynog’i deb ta’rif beramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси [Матн] / Ш.М. Мирзиёев. - Тошкент: “O‘zbekiston” нашриёти, 2021. - 464 б

2. Muxamedova D.G.,Salomova G.Sh. Psixologik tadqiqotlar ma’lumotlarini qayta ishlash metodlari va texnologiyalari. Darslik / Muxamedova D.G.,Salomova G.Sh. Toshkent: “Zebo” print. 2021. -400 b.

3. Ермолаев –Томин О.Ю. Математические методы в психологии. Часть 2.: учебник для вузов /О.Ю. Ермолаев-Томин. – 5-е изд., испр. и доп. – Москва: издателство Юрайт, 2020. -280с.

RUHIY SALOMATLIK MASALASIDA BIBLIOTERAPIYA VA SUN’IY INTELLEKT INTEGRATSIYASI

Eshonqulova Guljahon Abduqaxxorovna,
Qo‘qon universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi
guljahoneshonqulova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ruhiy salomatlikni masalalarida biblioterapiya va sun’iy intellekt integratsiyasining ilmiy-nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari yoritilgan. Biblioterapiya qadimdan inson ruhiyatini davolash, tinchlantirish va axloqiy-ma’naviy tarbiya vositasi sifatida qo‘llanib kelgan bo‘lsa, bugungi kunda u zamonaviy psixologiyada innovatsion yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirilmoqda. Xususan, sun’iy intellektning tilni qayta ishlash, ya’ni NLP, hissiy matn tahlili va individual tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyatlari biblioterapiya jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Maqolada Imom G‘azzoliy asarlaridagi ruhiy salomatlik masalalari biblioterapiyaning ma’naviy manbasi sifatida tahlil qilingan bo‘lib, AI texnologiyalari yordamida Imom G‘azzoliy matnlaridan ruhiy salomatlik muammolariga mos parchalarni tanlangan va shaxsga yo‘naltirilgan biblioterapiya dasturlarini ishlab chiqish modelini nazariy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada o‘smirlar, talabalar va ruhiy tanglikka, ya’ni ruhan qiyinchilikka uchragan shaxslar orasida biblioterapiya va AI kombinatsiyasining samarali qo‘llanilishi mumkinligi ta’kidlanadi. Xulosa qismida bu integratsiya ruhiy salomatlikni mustahkamlashda yangi istiqbolli yo‘nalish ekani, ilmiy izlanishlar va klinik amaliyot uchun keng imkoniyatlar yaratishi haqida ham qayd etilgan.

Kalit so‘zlar: Biblioterapiya, retseptiv biblioterapiya, ekspressiv biblioterapiya, interaktiv biblioterapiya, sun’iy intellekt, ruhiy salomatlik, Imom G‘azzoliy, diagnostika, depressiya, terapiya, integratsiya.

Abstract. This article highlights the scientific-theoretical foundations and practical possibilities of integrating bibliotherapy and artificial intelligence in addressing mental health issues. Bibliotherapy has long been used as a means of healing the human psyche, providing comfort, and serving as a tool for moral and spiritual education. Today, it is being combined with innovative approaches in modern psychology. In particular, the capabilities of artificial intelligence in natural language processing (NLP), emotional text analysis, and developing personalized recommendations are bringing bibliotherapy to a new level. The article analyzes mental health issues in the works of Imam al-Ghazali as a spiritual source of bibliotherapy and theoretically substantiates a model of developing personalized bibliotherapy programs by selecting passages from al-Ghazali’s texts relevant to mental health problems using AI technologies. The article also emphasizes that the combination of bibliotherapy and AI can be effectively applied among adolescents, students, and individuals experiencing psychological distress. In the conclusion, it is noted that this integration represents a new promising direction in strengthening mental health and creates wide opportunities for scientific research and clinical practice.

Keywords: Bibliotherapy, receptive bibliotherapy, expressive bibliotherapy, interactive bibliotherapy, artificial intelligence, mental health, Imam al-Ghazali, diagnostics, depression, therapy, integration.

Аннотация. В данной статье освещаются научно-теоретические основы и практические возможности интеграции библиотерапии и искусственного интеллекта в решении вопросов психического здоровья. Библиотерапия с древних времён использовалась как средство лечения человеческой психики, успокоения и нравственно-духовного воспитания, а сегодня она сочетается с инновационными подходами современной психологии. В частности, возможности искусственного интеллекта в обработке естественного языка (NLP), анализе эмоциональных текстов и разработке индивидуальных рекомендаций выводят библиотерапию на новый уровень. В статье вопросы психического здоровья в трудах Имама аль-Газали анализируются как духовный источник библиотерапии, и теоретически обосновывается модель разработки персонализированных программ библиотерапии посредством выбора с помощью технологий ИИ фрагментов текстов аль-Газали, соответствующих проблемам психического здоровья. Также подчеркивается, что сочетание библиотерапии и ИИ может быть эффективно применено среди подростков, студентов и лиц, находящихся в состоянии психологического кризиса. В заключении отмечается, что данная интеграция является новым перспективным направлением в укреплении психического здоровья и открывает широкие возможности для научных исследований и клинической практики.

Ключевые слова: библиотерапия, рецептивная библиотерапия, экспрессивная библиотерапия, интерактивная библиотерапия, искусственный интеллект, психическое здоровье, Имам аль-Газали, диагностика, депрессия, терапия, интеграция.

Bugungi globallashuv davrida insoniyat oldida turgan eng muhim muammolardan biri - bu ruhiy salomatlik masalasidir. Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo aholisining chorak qismi hayotining ma’lum davrida turli xil ruhiy buzilishlarni boshdan kechiradi. Masalan, depressiya, tashvish, yolg‘izlik, stress va axloqiy inqiroz inson ruhiyati uchun jiddiy xavf tug‘dirmoqda. Bolalar va o‘smirlarning ruhiy salomatligini mustahkamlash yana bir ustuvor vazifa bo‘lib, unga ruhiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlovchi va himoya qiluvchi siyosat va qonunlar, tarbiyachilarni tarbiyalashda yordam ko‘rsatish, maktabga asoslangan dasturlarni amalga oshirish hamda jamiyat hamda onlayn muhit sifatini yaxshilash orqali erishish mumkin [11].

Shunday sharoitda zamonaviy psixologiya ruhiy salomatlikni tiklash va qo‘llab-quvvatlash uchun yangi metodlar izlamoqda. Shu kabi metodlardan biri - biblioterapiyadir. Biblioterapiya - bu so‘z, matn va eng asosiy manbasi bo‘lmish kitob orqali inson qalbiga yo‘l topish, uning ruhiy muvozanatini tiklash usulidir. Qadim zamonlardan buyon hikmatli so‘zlar va adabiyot inson ruhini davolashda eng samarali qurol bo‘lib kelgan. Yana bir zamonaviy vosita sun’iy intellekt (AI) esa bugungi kunda psixologiyada keng qo‘llanilmoqda. Bugungi kunda sun’iy intellekt yordamida shaxsning emotsional holatini aniqlash, tahlil qilish, ruhiy

xavflarni erta aniqlash va hatto shaxsga yo‘naltirilgan terapiya dasturlarini yaratish imkoniyati mavjud.

Imom G‘azzoliy (1058-1111) o‘z davrida inson qalbining murakkab tabiatini atroflicha tahlil qilib, ruhiy salomatlikni mustahkamlashning eng samarali yo‘li sifatida ilm, tafakkur, sabr va zikrni ko‘rsatgan. Misol uchun olimning “Ihyou ulumid-din” va “Mukoshafatul qulub” kabi asarlarida inson ruhiyatini davolovchi hikmatlar mujassamligini ko‘rishimiz mumkin. Bugungi kunda bunday asarlarni AI yordamida qayta tadqiq etish va amaliy biblioterapiyada qo‘llash yangi ilmiy yo‘nalishlarni ochmoqda. Mazkur maqola biblioterapiya va sun’iy intellekt integratsiyasining ruhiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlashdagi imkoniyatlarini tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, bunda Imom G‘azzoliyning ruhiy tarbiya haqidagi qarashlari zamonaviy psixologiya bilan uyg‘unlashtiriladi.

Biblioterapiya atamasi ilk bor 1916-yilda o‘qituvchi Samuel Croters tomonidan qo‘llanilgan bo‘lsa-da, uning amaliy ildizlari qadimgi davrlarga borib taqaladi. Qadimgi yunonlar kutubxonalarni “ruh shifoxonasi” deb atashgan. Islom ilmiy merosida ham Qur’on, hadis va hikmatli kitoblarning qalbni shifolash vositasi sifatida ta’riflanganini ko‘rishimiz mumkin. Biblioterapiyaning asosiy maqsadi - shaxsning ruhiy muammolarini yengillashtirish, unga umid bag‘ishlash va ijobiy o‘zgarishlarga yo‘naltirishdir. Psixologiya sohasida biblioterapiyaning retseptiv ekspressiv va interaktiv kabi shakllari qo‘llaniladi.

Retseptiv lotincha “recipere” (“qabul qilish, o‘qib olish”) so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, bu shakldagi terapiyada bemor yoki mijoz tayyor matnlarni o‘qiydi va o‘zini kitob qahramonlari orqali anglaydi. Bu biblioterapiyaning eng ko‘p qo‘llaniladigan shakli bo‘lib, unda bemor yoki mijoz psixolog, psixoterapevt yoki mutaxassis tomonidan tavsiya etilgan kitob, maqola, hikoya, diniy-falsafiy matn yoki she’rni o‘qish orqali psixologik ta’sir oladi. Bu usulda asosiy tamoyil - o‘quvchi tayyor matnni qabul qiladi va undagi mazmunni o‘z hayotiy vaziyati, hissiyoti va ruhiy ehtiyojlari bilan qiyoslaydi. Psixodinamik nuqtai nazardan qaraganda retseptiv biblioterapiya shaklida o‘quvchi ichki his-tuyg‘ularini, yashirin konfliktlarini kitob qahramonlari orqali bilvosita anglashiga yordam beradi deyish mumkin. Kognitiv-bixevioral nuqtai nazardan esa kitob o‘qish orqali o‘quvchi o‘z fikrlarini qayta baholaydi va sog‘lom kognitiv sxemalarni shakllantiradi. Gumanistik nuqtai nazardan qaraydigan bo‘lsak kitob o‘quvchining o‘zini anglash, shaxsiy o‘sish va ruhiy yengillikka erishishiga imkon beradigan manba ekanini ko‘rishimiz mumkin.

Retseptiv biblioterapiyaning muammoni aniqlash, matn tanlash, o‘qish va idrok qilish, refleksiya va integratsiya bosqichlari mavjud bo‘lib, har bir bosqichda amalga oshiriladigan vazifasidan kelib chiqib nomlangan. Masalan, muammoni aniqlash bosqichida mijozning muammolari, ruhiy ehtiyojlari yoki tashvishlari aniqlanadi. Matn tanlash bosqichida esa psixolog yoki kutubxonachi tomonidan mos kitob, diniy-falsafiy matn, she’riy asar yoki hikoya tanlanadi. O‘qish va idrok qilish bosqichida mijoz matnni o‘qiydi, unda o‘zini yoki o‘ziga o‘xshash vaziyatni ko‘radi. Bunda idrok jarayonlari ishga tushadi. Refleksiya bosqichida esa o‘qilgan asar haqida suhbat qilish, tahlil qilish yoki yozma fikr almashinuvi amalga oshiriladi. Integratsiya bosqichida matndan olingan hissiy va kognitiv tajriba

shaxsiy hayotiy strategiyaga qo‘shiladi, ya’ni mijoz o‘zining ruhiy holatini qahramon orqali anglab yetadi hamda hayotiy tajribalaridan kelib chiqqan holda qarorlar qabul qiladi. Bu shakldagi biblioterapiyaning afzalliklari shuki, o‘quvchi o‘zini yolg‘iz his qilmaydi, chunki kitobdagi qahramonlar bilan o‘z muammolarini qiyoslaydi va ba’zan ular orqali yechim ham topadi. Qolaversa stress, tashvish va depressiv alomatlarni kamaytirishga yordam berib, o‘quvchini ijobiy xatti-harakat va fikrlarga yo‘naltiradi. Bundan tashqari shaxsiy o‘sish va ruhiy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlaydi. Retseptiv biblioterapiyadan ta’lim maskanlarida o‘quvchilarning axloqiy tarbiyasi, empatiya va ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishda foydalaniladi. Psixoterapiyada depressiya, tashvish buzilishlari, yo‘qotish sindromi kabi holatlarda, klinik sharoitlarda esa kasalxonada yotgan bemorlarning kayfiyatini ko‘tarish hamda umid uyg‘otish maqsadida qo‘llaniladi. Qisqa qilib aytganda retseptiv biblioterapiyabu inson ruhiyatiga kitob orqali bevosita ta’sir ko‘rsatadigan, oddiy, ammo juda samarali usuldir. U sun’iy intellekt bilan uyg‘unlashtirilsa, mijoz uchun mos kitob yoki matnni tez va aniq tanlash imkoniyati yanada kengayadi.

Ekspressiv lotincha “expression” so‘zidan olingan bo‘lib, “ifoda qilish” degan ma’noni anglatadi. Bu terapiya shaklidan ko‘zlangan asosiy maqsad, o‘quvchining o‘qilgan matndan o‘zida uyg‘ongan tuyg‘ularini tashqariga chiqara olishidir. Bu terapiyaning retseptiv terapiyadan farqi shuki, bunda o‘quvchi faqat tayyor matnni o‘qibgina qolmay, balki ijodiy jarayonda faol ishtirok etadi, ya’ni, kitob mutolaa qilingach, shaxs o‘zining ichki kechinmalarini kundalik, esse, hikoya, she’r, xat, dialog yoki dramatizatsiya tarzida yozma shaklda ifodalaydi. Psixoanalitik nuqtai nazardan qaraganda yozma faoliyat orqali ongsiz holatdadagi his-tuyg‘ular “katarsis”, ya’ni “tozalanish” jarayonida yuzaga chiqadi. Kognitiv terapiyada esa yozma mashqlar uni o‘quvchiga o‘z fikrlarini tartibga solishga, salbiy fikrlarni qayta ishlashga yordam beradi. Qolaversa, o‘z tuyg‘ularini yozma shaklda ifodalash ruhiy va jismoniy salomatlikni mustahkamlaydi [10,165]. Ekspressiv biblioterapiyada ham jarayon bosqichlari mavjud bo‘lib, ularni matnni tanlash va o‘qish, refleksiya, yozma faoliyat, tahlil qilish va baham ko‘rish hamda integratsiya bosqichlari deyish mumkin. Chunki, dastlab terapevt yoki psixolog tomonidan shaxs muammosiga mos kitob yoki hikoya tavsiya qilinadi va bu bosqich matnni tanlash va o‘qish deb nomlanadi. Keyin esa refleksiya bosqichi, ya’ni o‘quvchi o‘qigan narsasi haqida mulohaza yuritadi. Yozma faoliyat bosqichida esa o‘qilgan matndan ta’sirlangan shaxs o‘z kechinmalarini she’r, kundalik, maktub va hokazo ko‘rinishda yozadi. Keyin esa yozganlarini psixolog bilan muhokama qiladi yoki guruhiy treningda o‘qib beradi. Bu bosqich esa o‘z nomi bilan tahlil qilish va baham ko‘rish bosqichi deb nomlanadi. Terapiya so‘ngida esa integratsiya, ya’ni yozganlarini psixolog bilan muhokama qiladi yoki guruhiy treningda o‘qib beradi. Bu terapiya shaklining afzalligi shundan iboratki, stress va tashvishni kamaytiradi, shaxsga o‘zini anglash va “ichki dialog” yuritishga yordam beradi. Depressiv alomatlarni kamaytirishda va empatiya hamda ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda ham yaxshi natijadorlikka ega. Hozirgi kunda shaxsiy o‘sish va ijodiy salohiyatni kuchaytirishda ham keng qo‘llanilib kelinmoqda. Zamonaviy jamiyatda AI yordamida shaxs yozgan matnni semantik

va emotsional jihatdan tahlil qilib, psixologga qo‘shimcha diagnostika qilishda yordam berilmoqda. Bu yozuvlar asosida olingan xulosalarga ko‘ra AI mijoz uchun mos kitob, hikoya yoki mashqlar ham tavsiya qiladi. Bundan tashqari sun’iy intellekt yordamida yozma faoliyatdagi o‘zgarishlarni kuzatib borish orqali ruhiy salomatlik dinamikasini baholash ham mumkin. Demak, ekspressiv biblioterapiya nafaqat o‘qish, balki yozish va uni ifoda qilish orqali ruhiy davolanishdir. AI bilan uyg‘unlashganda esa u yanada innovatsion, moslashuvchan va samarali psixologik vositaga aylanadi.

Interaktiv biblioterapiya - biblioterapiyaning zamonaviy shakli bo‘lib, unda o‘quvchi nafaqat matnni o‘qiydi, nafaqat yozma ifoda qiladi, balki kitob, matn, she’r yoki hikoya bilan faol muloqotga kirishadi. Bu jarayonda shaxs savol-javoblar, videoroliklar, audiokitoblar, virtual muhitlar yoki multimedia vositalari orqali matn bilan o‘zaro aloqada bo‘ladi. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad - matnni faqat “qabul qilish” emas, balki uni his qilish, o‘zlashtirish va shaxsiy tajribaga moslashtirishdir. A.Banduraning sotsial rivojlanish nazariyasiga muvofiq interaktiv metodlar ijtimoiy ta’sirni kuchaytiradi [3,9]. Kognitivstik nuqtai nazardan qaralganda matn bilan multimodal ishlash, ya’ni ko‘rish, eshitish, muloqot qilish orqali ishlash miya faoliyatini yanada faollashtiradi va emotsional ta’sirni oshiradi. Ushbu terapiya shaklida ham yuqoridagi terapiya shakllarida bo‘lgani kabi matn tanlash, refleksiya va integratsiya bosqichlari mavjud. Lekin interaktiv biblioterapiyaning boshqa terapiya shakllaridan afzalligi shuki, bunda mijoz passiv o‘qishga qaraganda ko‘proq emosional jalb etiladi va shaxsni jarayonga faol ishtirokchi sifatida qo‘shadi. Bu terapiya yordamida mijoz o‘z-o‘zini anglashni boshdan kechiradi va empatiyani rivojlantiradi. Bundan tashqari ta’lim jarayonlaridava psixoterapiyada motivatsiyani oshirishga xizmat qiladi, ya’ni o‘quvchilarning axloqiy qarashlari va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda qo‘l keladi. Klinik sohalarda esa depressiya va yolg‘izlikni kamaytirish uchun interaktiv hikoya terapiyasidan foydalaniladi. Interaktiv biblioterapiya AI bilan birlashganda yanada muvoffaqiyatli bo‘ladi, AI yaxshi suhbatdosh bo‘ladi. Ya’ni, o‘quvchi kitobdagi qahramon bilan suhbat qilayotgandek tajriba yaratiladi. Lekin AI interaktiv biblioterapiya mashg‘ulotini psixolog nazoratida olib borishi lozim, chunki u inson omillarining to‘liq tavsifiga ega emas. Xulosa qilib aytganda, interaktiv biblioterapiya - bu matn bilan “jonli muloqot” qilish orqali insonni ruhiy davolash usuli bo‘lib, sun’iy intellekt integratsiyasi uni kelajakda yanada qulay, indivuallashtirilgan va innovatsion psixologik vositaga aylantiradi.

Zamonaviy psixologiyada bu kabi terapiya usullari moslashuvchanligi bilan kishilar uchun qulaydir, ya’ni bu usullar onlayn platformalarda va mobil ilovalarda, AI yordamida amalga oshirilishi mumkin. Barcha biblioterapiya jarayonlarida uchta psixologik mexanizm faol ishlaydi: identifikatsiya, katrsis va insayt, ya’ni anglashlar olish. Identifikatsiya yordamida shaxs o‘zini qahramon bilan taqqoslaydi. Katarsis yordamida esa mijozda emotsional yengillik hissi tug‘iladi. Turli anglashlar olish yordamida shaxs o‘z muammosini boshqacha talqin qilish imkoniga ega bo‘ladi.

Imom G‘azzoliy asarlarida ham bu jarayonlarni aniq ko‘rishimiz mumkin. Masalan, olim “Ilmning avvali budir: Oxirat uchun jiddu jahd ko‘rsatish, riyozat

chekish, qalbni poklash, uni keraksiz aloqalardan xoli etish va bu yo‘lda nabiylar va valiylarga o‘xshashga harakat qilish lozim. Ilm toliblari bilib qo‘ysinlarki, bu ilm uchun har bir harakat qiluvchi nasibasi miqdoriga ko‘ra ilmga erishadi, harakatining miqdoriga ko‘ra emas.” deydi [5,63]. Bu fikr biblioterapiyada o‘quvchini o‘z ustida ishlashga undaydi.

So‘nggi o‘n yillikda sun’iy intellekt psixologiya sohasida sezilarli darajada qo‘llanilmoqda. AI yordamida insonning ruhiy holatini aniqlash imkoniyatlari kengayib bormoqda. Masalan, NLP (Neyrolingvistik programmalashtirish) texnologiyasi matn va nutq tahlili orqali shaxsning tashvish darajasi, depressiya belgilari yoki agressiv kayfiyatini aniqlay oladi [8,621]. Chatbot-terapiya ham (masalan, Woebot yoki Wisa) foydalanuvchilarga real vaqt rejimida psixologik yordam berib birmuncha qulayliklar yaratadi. Bunda sun’iy intellekt yoki dasturiy ta’minot asosida yaratilgan “virtual suhbatdosh psixolog” bilan muloqot qiladi, ya’ni, inson psixolog o‘rniga AI dastur bilan gaplashadi. Bunda yuqorida aytganimiz Woebot va Wisa (ayrim adabiyotlarda Wysa) kabi mobil ilovalardan foydalaniladi. Foydalanuvchi mijoz o‘z muammosini yozadi, mobil ilova esa kognitiv-bixevioral terapiya (CBT) yoki boshqa psixologik metodikalar asosida maslahat, mashq yoki qo‘llab-quvvatlovchi javoblarini beradi. Buning qulayligi shuki, mijoz yoki foydalanuvchi darhol va kutmasdan, istalgan paytda yordam olish mumkin. Masalan, kimdir kechasi xavotir yoki tushkunlik holatini his qilsa, psixolog bilan uchrashishni kutmasadan chatbotga yozadi va bir zumda javob oladi.

AI insonlarga aynan amaliyotchi-psixolog kabi to‘liq yordam ko‘rsata olmasa ham bir qancha afzalliklari ham mavjud. Sun’iy intellect (AI) ko‘p sonli ma’lumotlarni tezkor tahlil qila oladi, individual yondashuvni ta’minlaydi va insonning yashirin ruhiy holatini aniqlash imkonini beradi. Biroq bu borada cheklovlari ham mavjud, ya’ni insoniy empatiya yetishmasligi, ma’naviy qadriyatlarni to‘liq anglamaslik va etik muammolar AI da mavjud emas.

Biblioterapiya va sun’iy intellektni integratsiyalash zamonaviy psixologiyada yangi metod sifatida kirib kelmoqda. Barcha biblioterapiya metodlari yuqoridagi kabi bosqichlardan o‘tadi, olingan xulosalardan kelib chiqib mijozga kerakli matn va kitobni tavsiya etadi. Terapiya so‘ngida esa mijoz AI ishini baholaydi. Masalan, o‘smirlar o‘rtasida AI orqali tashvish, xavotirlanish yoki agressiya belgilarini aniqlab, ularga Imom G‘azzoliyning “Sabr va shukr” bobidan mos parcha tavsiya etishi mumkin. Imom G‘azzoliy inson qalbini tibbiy-psixologik yondashuvga ko‘ra tadqiq etgan. Unga ko‘ra, qalb insonning eng nozik va markaziy nuqtasidir. Ruhiy kasalliklarning sababi nafsning nazoratsiz qolishidadir. Sabr, tavakkul, zikr va ilm - ruhiy salomatlikni tiklovchi eng zaruriy vositalardir. Masalan, Imom G‘azzoliy shunday deydi: “Nafsning havoyi istaklariga bo‘ysungan odam, agar u hukmdor bo‘lsa, qul ahvoliga tushadi. Nafsning havoyi havaslariga qarshi borib, sabr qilgan odam esa, qul bo‘lsa hukmdor bo‘ladi” [4.11], ya’ni, ushbu asarning juda ko‘p qismida “Kim sabrni o‘rgansa, uning qalbi xotirjam bo‘ladi, kimki shukrni bilsa, u ruhiy boylik topadi” kabi umumiy xulosa yotadi. Bu fikrlar zamonaviy psixologiyada stressni boshqarish va ijobiy psixologiya tamoyillari bilan uyg‘unlashadi.

AI yordamida Imom G‘azzoliy asarlaridan mos hikmatlarni tanlab, biblioterapiya jarayonida qo‘llash, nafaqat psixologik, balki ma’naviy tiklanish uchun ham muhimdir. Biblioterapiya va sun’iy intellekt integratsiyasi o‘smirlar tarbiyasida, stresslarni boshqarishda, turli ruhiy buzilishlarni oldini olishda va psixologik maslahat va treninglarda samarali qo‘llanilishi mumkin. Masalan, o‘smirlar tarbiyasida axloqiy rivojlanish va ruhiy muvozanatni shakllantirish maqsadida, stress boshqaruvida esa talaba va ishchi-xizmatchilar orasida eng samarali vositaga aylanadi. Shuningdek, maktab va oliy ta’lim muassasalarida AI asosida “raqamli biblioterapevt” platformalarini yaratish ham mumkin. Bu platformalar o‘quvchining kayfiyatiga qarab unga Imom G‘azzoliy, Abdurahmon Jomiy kabi mualliflarning hikmatli asarlarini tavsiya qiladi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytganda, biblioterapiya va sun’iy intellekt integratsiyasi ruhiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlashda innovatsion yondashuv sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Biblioterapiya inson ruhiga so‘z orqali yo‘l topadi, AI esa bu jarayonni individuallashtirib, jarayonning samaradorligini yanada oshiradi. Imom G‘azzoliy asarlari bu integratsiyaga ma’naviy asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning qalb, sabr, shukr va tavakkul haqidagi hikmatlari zamonaviy psixologik terapiyalarda kishilarning ruhiy salomatligini yaxshilashda va jamiyatda o‘z o‘rnini topishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelajakda biblioterapiya va AI birgalikda insoniyatning ruhiy salomatligini mustahkamlashda kuchli vositaga aylanishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bandura, A. (1977). Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
2. G‘azzoliy, A. H. (2002). Mukoshafat-ul qulub. Toshkent: Adolat. [4.11]
3. G‘azzoliy, A. H. (2007). Ihyou ulumid-din (Din ilmlarini jonlantirish). Toshkent: Movarounnahr.
4. Miner, A. S., Milstein, A., Schueller, S., Hegde, R., Mangurian, C., & Linos, E. (2016). Smartphone-based conversational agents and responses to questions about mental health, interpersonal violence, and physical health. JAMA Internal Medicine, 176(5), 619–625. https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2016.0400

ТВОРЧЕСКОЕ РИСОВАНИЕ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ

Худойбердиева Муштарибегим Равшановна,
Преподаватель кафедры образования Кокандского университета
mustarijhudojberdieva@gmail.com

Annotatsiya. Maqola sun’iy intellektning (SI) psixologik diagnostika sohasiga kirib kelishi va uning imkoniyatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda shaxsning tasviriy faoliyati ishlariya’ni rasm va chizmalari insonning ichki kechinmalari, ruhiy holati hamda kognitiv jarayonlarini anglash uchun muhim manba sifatida yoritiladi. Rasmni proyektiv metodika sifatida qo‘llashning nazariy va metodologik asoslari keng tahlil qilinib, an’anaviy yondashuvning

kuchli va zaif tomonlari ko‘rsatiladi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologik taraqqiyot sharoitida bu metodlarni yangicha talqin etish zarurligi ta’kidlangan. Maqolada mashina o‘qitish, kompyuter ko‘rish va chuqur neyron tarmoqlar kabi SI texnologiyalarining amaliy ahamiyati yoritilgan. Ularning yordamida tasvirlarni avtomatik tahlil qilish jarayoni tezlashishi, tadqiqotchining subyektiv qarashlari kamayishi va diagnostika natijalarining aniqligi ortishi mumkinligi ko‘rsatib o‘tiladi. Bolalar rasmlarini tahlil qilish misolida SI vositalarining hissiy holatlarni aniqlash, yashirin muammolarni erta bosqichda ochish va bola rivojlanishini prognoz qilishdagi ahamiyati alohida o‘rin egallaydi. Shuningdek, SI texnologiyalarini ta’lim va klinik amaliyotga tatbiq etish istiqbollari ham ko‘rib chiqilgan. Maqola yakunida tizimli yondashuv asosida psixologik diagnostikada SIdan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilib, kelgusida olib borilishi mumkin bo‘lgan tadqiqotlarning ustuvor yo‘nalishlari belgilab berilgan. Xulosa sifatida, sun’iy intellekt klassik metodlarni inkor etmasligi, balki ularni boyitib, diagnostikaning samaradorligi va ishonchliligini yangi bosqichga olib chiqishi ta’kidlangan.

Аннотация Статья посвящена комплексному исследованию интеграции искусственного интеллекта (ИИ) в область психологической диагностики через анализ продуктов изобразительной деятельности личности. В работе раскрываются теоретические и методологические основания применения рисунка как проективной методики, позволяющей получить ценную информацию о внутреннем мире человека, его эмоциональных переживаниях и когнитивных особенностях. Рассматриваются возможности и ограничения традиционного подхода, а также необходимость его обновления с учетом современных технологических тенденций. Особое внимание уделено использованию алгоритмов машинного обучения, технологий компьютерного зрения и глубоких нейронных сетей, которые демонстрируют высокий потенциал при автоматизированном анализе изображений. Обзор современных исследований показывает, что цифровые инструменты могут существенно повысить объективность интерпретации данных, минимизировать субъективный фактор исследователя и ускорить процесс диагностики.В статье акцентируется значимость применения ИИ при анализе детских рисунков, что открывает новые горизонты в диагностике эмоциональных состояний, выявлении скрытых психологических проблем и прогнозировании индивидуального развития ребёнка. Также рассматривается потенциал интеграции цифровых технологий в образовательный и клинический контекст, что позволяет расширить практическое применение психодиагностики.На основе системного подхода сформулированы практические рекомендации по внедрению ИИ в сферу психологической диагностики. Отмечаются перспективные направления дальнейших исследований, включающие развитие гибридных моделей анализа, сочетание традиционных методов с цифровыми инструментами и формирование междисциплинарных подходов. Сделан вывод о том, что интеграция ИИ не заменяет классические методики, а дополняет их, создавая новые

возможности для повышения точности, надежности и прогностической ценности психодиагностических процедур.

Abstract The article is devoted to a comprehensive study of the integration of artificial intelligence (AI) into the field of psychological diagnostics through the analysis of products of an individual’s artistic activity. The paper highlights the theoretical and methodological foundations of using drawing as a projective technique that makes it possible to obtain valuable information about a person’s inner world, emotional experiences, and cognitive characteristics. The possibilities and limitations of the traditional approach are considered, as well as the need for its modernization in the context of contemporary technological trends. Special attention is given to the use of machine learning algorithms, computer vision technologies, and deep neural networks, which demonstrate high potential in the automated analysis of images. A review of current research shows that digital tools can significantly enhance the objectivity of data interpretation, minimize the subjective factor of the researcher, and accelerate the diagnostic process. The article emphasizes the importance of applying AI to the analysis of children’s drawings, which opens new horizons in diagnosing emotional states, identifying hidden psychological problems, and predicting individual child development. The potential of integrating digital technologies into educational and clinical contexts is also discussed, allowing for a broader practical application of psychological diagnostics. Based on a systemic approach, practical recommendations for the introduction of AI into psychological diagnostics are formulated. Promising directions for further research are noted, including the development of hybrid models of analysis, the combination of traditional methods with digital tools, and the formation of interdisciplinary approaches. The article concludes that the integration of AI does not replace classical methods but rather complements them, creating new opportunities to increase the accuracy, reliability, and predictive value of psychodiagnostic procedures.

Kalit so‘zlar: psixologik diagnostika, sun’iy intellect, tasviriy faoliyat,proektiv metodikalar, avtomatik o‘qitish, kompyuter visual tahlili, rivojlanish psixologiyasi.

Ключевые слова: психологическая диагностика, искусственный интеллект, изобразительная деятельность, проективные методики, машинное обучение, компьютерное зрение, психология развития.

Keywords: psychological diagnostics, artificial intelligence, visual activity, projective techniques, machine learning, computer vision, developmental psychology.

Введение. Современная психология сталкивается с вызовами, связанными с необходимостью более точной, объективной и быстрой диагностики личности. Традиционные методы психодиагностики, включая тесты и наблюдения, часто дополняются проективными методиками, где рисунок выступает в качестве инструмента исследования бессознательного и эмоционального состояния. Однако интерпретация результатов в подобных методиках зависит от опыта и субъективного восприятия специалиста, что снижает надежность выводов. С другой стороны, технологии искусственного

интеллекта открывают возможность стандартизации и автоматизации анализа. В XXI веке сочетание творческого рисования и алгоритмов ИИ становится новым направлением в психодиагностике, объединяя гуманитарные и технологические подходы. Актуальность исследования определяется также приоритетами государственной политики. В рамках Стратегии «Узбекистан-2030» перед страной поставлена задача превратить Узбекистан в региональный IT-хаб, расширить применение цифровых технологий во всех сферах, особенно в образовании и науке. Согласно постановлению Президента от 14 октября 2024 года, утверждена Стратегия развития технологий искусственного интеллекта до 2030 года, в которой заложены цели по стандартизации, формированию национальной модели ИИ и подготовке кадров.

Методология исследования

Для подготовки статьи применялись следующие методы:

Историко-аналитический обзор - исследованы истоки проективных методик (Ф. Гудинаф, М. Люшер, тест «Дом–Дерево–Человек»).

Контент-анализ современных публикаций (2015–2024 гг.), посвящённых применению ИИ в психологии.

Сравнительный анализ традиционных и цифровых подходов в диагностике.

Системный подход - рассмотрение изобразительной деятельности как пересечения когнитивной, эмоциональной и культурной сфер, а также анализ потенциала технологий ИИ в этой системе.

Основными источниками стали публикации международных научных журналов (Frontiers in Psychology, Journal of Artificial Intelligence Research, Computers in Human Behavior), а также отечественные работы по психодиагностике и арт-терапии.

Теоретические основы: изобразительная деятельность в психологии

Изобразительная деятельность традиционно занимает особое место в психологии:

Проективный аспект - рисунок отражает бессознательные переживания, внутренние конфликты, тревоги и личностные установки. Через символику, детали и спонтанные образы исследователь получает доступ к глубинным уровням психики.

Диагностический аспект - выбор цвета, композиции, пропорций и форм позволяет выявить особенности эмоционального состояния, мышления, воображения, а также степень адаптации личности к окружающей среде.

Развивающий аспект - творческое рисование не только раскрывает внутренний потенциал, но и способствует когнитивному, речевому и эмоциональному развитию детей, укрепляет навыки самовыражения и межличностного взаимодействия.

Сравнительный анализ традиционных и ИИ-методов диагностики

Критерий	**Традиционные методы**	**Методы с ИИ**
Время анализа	Высокое	Низкое
Субъективность	Высокая	Низкая
Масштабируемость	Ограниченная	Высокая
Доступность	Зависит от специалиста	Онлайн/автоматизированная
Прогностическая ценность	Средняя	Высокая

Классические методики («Рисунок человека» Ф. Гудинаф, «Несуществующее

животное», «Цветовой тест Люшера») доказали диагностическую ценность, но их интерпретация остаётся субъективной. Здесь ИИ может стать дополнительным инструментом объективного анализа.

Искусственный интеллект и психодиагностика

Современные технологии ИИ позволяют:

1. Распознавать изображения (computer vision) и выделять ключевые элементы рисунка.
2. Классифицировать данные (machine learning) - определять эмоциональные состояния, когнитивные уровни.
3. Обрабатывать большие массивы информации (big data) для выявления скрытых закономерностей.
4. Создавать предиктивные модели - прогнозировать развитие ребёнка или изменения эмоционального состояния.

Примеры применения:

• системы, анализирующие детские рисунки для диагностики тревожности и депрессии;

• алгоритмы, определяющие когнитивные навыки по уровню детализации изображения;

приложения, позволяющие отслеживать динамику психоэмоционального состояния пациентов.

Проблемы применения ИИ в психодиагностике

Несмотря на перспективы, существуют значительные вызовы:

1. Этические риски - обработка личных данных и защита конфиденциальности.
2. Культурные различия — один и тот же символ в разных культурах имеет разное значение, что усложняет универсализацию алгоритмов.
3. Сложности интерпретации - ИИ фиксирует статистические закономерности, но не всегда учитывает глубину психологического контекста.
4. Технические ограничения - для обучения моделей необходимы большие базы изображений, которых пока недостаточно.

Перспективы и рекомендации

• Интеграция гибридных подходов - сочетание экспертного анализа психолога и количественных оценок ИИ.

• Развитие образовательных программ - подготовка специалистов, владеющих как психодиагностикой, так и цифровыми инструментами.

• Создание международных баз данных рисунков - для обучения и тестирования алгоритмов.

• Применение в образовательной и клинической практике - использование приложений для раннего выявления эмоциональных проблем у детей.

Заключение. Творческое рисование по-прежнему сохраняет статус одного из наиболее информативных и глубоких методов исследования внутреннего мира личности. Его уникальность заключается в способности отражать не только поведенческие проявления, но и бессознательные процессы, эмоциональные состояния и внутренние конфликты, выявление которых

затруднено традиционными методами. В условиях стремительного развития цифровых технологий использование инструментов искусственного интеллекта открывает принципиально новые перспективы в области психодиагностики. Интеграция проективных методик с алгоритмами машинного обучения, нейронными сетями и системами компьютерного зрения позволяет существенно повысить достоверность интерпретаций, минимизировать субъективный фактор и вывести диагностику на новый уровень научной объективности. Перспективность данного направления определяется не только повышением точности анализа, но и возможностью масштабирования практического применения: проведение массовых исследований, формирование репрезентативных баз данных для сравнительного анализа, разработка автоматизированных систем первичной психодиагностики. Вместе с тем сохраняются вызовы, связанные с необходимостью стандартизации диагностических процедур, разработкой этических регламентов и проведением эмпирических исследований для верификации достоверности получаемых результатов. Несмотря на существующие ограничения, потенциал интеграции ИИ и проективных методик является исключительно высоким и способен оказать существенное влияние как на теоретическую психологию, так и на практическую деятельность специалистов.

Предложения

1. Разработать стандартизированные протоколы применения методов искусственного интеллекта в психодиагностике, обеспечивающие сопоставимость и воспроизводимость результатов.
2. Создать специализированные этические кодексы и рекомендации, регламентирующие работу с персональными данными и продуктами изобразительной деятельности личности.
3. Инициировать междисциплинарные проекты, объединяющие психологов, специалистов в области ИИ, педагогов и медиков для комплексного изучения возможностей цифровых технологий в психодиагностике.
4. Формировать обширные анонимизированные базы данных художественных работ, предназначенные для обучения и тестирования нейронных сетей.
5. Разрабатывать и внедрять автоматизированные системы первичной психодиагностики в образовательные и медицинские учреждения для раннего выявления психологических особенностей и проблем.
6. Организовать подготовку специалистов-психологов к использованию цифровых инструментов диагностики в сочетании с традиционными методиками.
7. Стимулировать международное сотрудничество и обмен научным опытом для унификации подходов и повышения научной валидности результатов.

PEDAGOGLARDA KASBIY STRESSING RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKT KONTEKSTIDA NAMOYON BO‘LISHI

Namangan davlat universiteti
Psixologiya kafedrasi
1-kurs tayanch doktoranti
Boymirzayeva Nafisaxon Baxodir qizi,
t.me @nafisaxonim093

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagoglarda kasbiy stressning kelib chiqish omillari, uning zamonaviy ta’limdagi dolzarbligi hamda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) vositalarining stressga ta’siri tahlil qilingan. Stressning asosiy manbalari sifatida o‘qituvchilarga yuklatilgan ko‘p qirrali vazifalar, texnologik moslashuvdagi qiyinchiliklar, byurokratik yuklamalar va psixologik chidamlilikning yetishmasligi ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada xalqaro va mahalliy tadqiqotlar asosida sun’iy intellekt vositalarining (chatbotlar, emotsional monitoring, virtual haqiqat texnologiyalari va meditatsiya ilovalari) stressni kamaytirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Shu bilan birga, SI dan foydalanishda yuzaga keladigan muammolar – technostress, axloqiy dilemmalar, ma’lumotlar maxfiyligi va raqamli qaramlik kabi xavf-xatarlar ham muhokama qilingan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, SI texnologiyalarini bosqichma-bosqich joriy etish, pedagoglarni maxsus tayyorlash va axloqiy-me’yoriy asoslarni mustahkamlash orqali ta’lim jarayonida kasbiy stressni kamaytirish mumkinligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy stress, pedagog, sun’iy intellekt, technostress, raqamli texnologiya, psixologik chidamlilik.

Аннотация. В этой статье анализируются факторы происхождения профессионального стресса у педагогов, его актуальность в современном образовании, а также влияние цифровых технологий и инструментов искусственного интеллекта (ИИ) на стресс. В качестве основных источников стресса указываются многогранные задачи, возложенные на педагогов, трудности технологической адаптации, бюрократические перегрузки, отсутствие психологической выносливости. В статье рассматривается потенциал инструментов искусственного интеллекта (чат-боты, мониторинг эмоций, технологии виртуальной реальности и приложения для медитации) в снижении стресса, основанный на международных и местных исследованиях. Однако также обсуждались проблемы, возникающие при использовании Си – такие риски, как техностресс, этические дилеммы, конфиденциальность данных и цифровая зависимость. По результатам исследования обосновано, что снизить профессиональную нагрузку в образовательном процессе можно за счет поэтапного внедрения технологий Си, специальной подготовки педагогов и укрепления этико-нормативных основ.

Ключевые слова: профессиональный стресс, педагог, искусственный интеллект, техностресс, цифровые технологии, психологическая устойчивость.

Anotation.

This article analyzes the factors of the origin of occupational stress in educators, its relevance in modern education and the impact of digital technologies and artificial intelligence (SI) tools on stress. The main sources of stress are the multifaceted tasks assigned to teachers, difficulties in technological adaptation, bureaucratic loading, and a lack of psychological resilience. The article highlights the potential of artificial intelligence tools (chatbots, emotional monitoring, virtual reality technologies, and meditation apps) in reducing stress based on international and local research. At the same time, risks such as technostress, ethical dilemmas, data privacy, and digital dependence have also been discussed – problems that arise when using SI. According to the results of the study, it is justified that by the gradual introduction of SI technologies, special training of educators and strengthening of moral and regulatory foundations, professional stress in the educational process can be reduced.

Keywords: occupational stress, educator, artificial intelligence, technostress, digital technology, psychological resilience.

Kirish.

Bugungi kunda o‘qituvchilik dunyodagi eng murakkab va mas’uliyatli kasblardan biri hisoblanadi. Pedagoglar darslarni rejalashtirish, o‘quv materiallarini tayyorlash, dars o‘tish, o‘quvchilarning uy vazifalarini baholash kabi ko‘plab vazifalarni bajaradi. Shu bilan birga, ular ko‘pincha turli byurokratik ishlar, hujjat to‘ldirish va hisobotlar, hatto ba’zan turli tadbirlarni tashkillashtirish kabi qo‘shimcha yumushlarni ham bajarishga majbur bo‘ladi. Bunday ko‘p qirrali talablar yosh pedagoglarda stress holatini keltirib chiqarishi tabiiy.

Stress – bu organizmning jiddiy psixologik va jismoniy zo‘riqishiga olib keluvchi holat bo‘lib, ko‘pincha ishdagi yuqori talablar va resurslar yetishmasligi natijasida yuzaga keladi. Ayrim pedagoglar o‘zlarida stress alomatlari borligini sezmaydilar; ular kunlik ish vazifalarini bajarishda davom etaveradi va ortiqcha bosim tufayli “burnout” (kasbiy charchash) holatiga tushib qoladi. Buning asosiy sababi yetarlicha psixologik chidamlilik (resilience) ko‘nikmasining shakllanmaganligidir.

Yangi ish boshlagan o‘qituvchilar – yosh mutaxassis-pedagoglar – stressga yanada ko‘proq moyil bo‘lishadi. Ular endigina nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiq eta boshlagan, pedagogik tajribasi cheklangan bo‘lib, maktab muhitiga va o‘qituvchilik kasbiga kasbiy moslashuv jarayonini boshdan kechirmoqdalar. Bu davrda ularga o‘quvchilarning intizomi, darsga tayyorgarlik, sinfni boshqarish, ota-onalar va hamkasblar bilan munosabat kabi ko‘plab yangi vazifalar yuklanadi. Natijada, ilk yillarda ko‘plab o‘qituvchilar yuqori stress bosimi ostida ishlaydi va ba’zilari hatto kasbni tark etish xavfiga duch keladi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilik faoliyatining dastlabki besh yilida ko‘plab pedagoglar ishdan ketadi, buning asosiy sabablaridan biri stress va moslasha olmaslikdir. O‘zbekiston sharoitida ham ushbu muammo dolzarb: so‘nggi statistik ma’lumotlarga qaraganda, mamlakatimiz bo‘yicha pedagoglarning 60-70 foizi turli darajada stress va kasbiy charchash muammosiga duch keladi. Bu ko‘rsatkichlar ta’lim sifati va barqaror rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Asosiy qism.

Hozirda zamon rivojlanishi tobora o‘sib borayotgan davrda yashar ekanmiz, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ishlab chiqarishdan tortib ta’lim va sog‘liqni saqlashgacha bo‘lgan ko‘plab tizimlar raqamlashtirilmoqda. Bu jarayon kasbiy faoliyat samaradorligini oshirish bilan bir qatorda yangi psixologik muammolarni, jumladan kasbiy stressni keltirib chiqarmoqda. Stressning kelib chiqishida nafaqat tashkiliy omillar, balki raqamli muhitga moslashishdagi qiyinchiliklar ham muhim rol o‘ynamoqda. Shu sababli, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning kasbiy stressga ta’sirini o‘rganish zamonaviy psixologiya va mehnat psixologiyasi uchun dolzarbdir.

An’anaviy psixologik yondashuvlar hanuzgacha muhim ahamiyatga ega bo‘lsada, zamonaviy raqamli texnologiyalar, ayniqsa sun’iy intellekt (AI) bu sohada yangi imkoniyatlar yaratmoqda. AI texnologiyalari yordamida pedagoglarning hissiy holatini real vaqt rejimida kuzatish, stress belgilarini aniqlash va individual tavsiyalar berish mumkin.

Hozirda ta’lim sohasida qo‘llanilayotgan bir qancha sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini ko‘rsatib o‘tamiz. Woebot va Wysa kabi AI asosidagi chatbotlar kognitiv-behavioral terapiya (CBT) elementlari asosida foydalanuvchilar bilan muloqot olib boradi, stress va xavotirni yengishga ko‘maklashadi. Ular 24 soat faol bo‘lib, real terapevtga muqobil sifatida xizmat qiladi. Bundan tashqari, SI dasturlari foydalanuvchining matn, ovoz yoki yuz ifodasi orqali emotsional holatini aniqlab, ruhiy muammolarni erta bosqichda aniqlash imkonini beradi. Bu pedagoglarga individual yondashuvni shakllantirishda yordam beradi. Virtual haqiqat (VR) texnologiyalari esa o‘qituvcilarni sun’iy, ammo tinchlantiruvchi muhitlarga joylashtirib, fobiya, ijtimoiy xavotir va stressni kamaytirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shuningdek, Calm va Headspace kabi platformalar meditatsiya, nafas mashqlari, vizualizatsiya va musiqalar orqali o‘qituvchilarda o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi, hissiy barqarorlikni ta’minlaydi.

2023-yil may oyida AQSh Ta’lim vazirligi “Sun’iy intellekt asosida o‘qitishda ta’limning kelajagi: tushunchalar va tavsiyalar” nomli hisobotini e’lon qildi. Vazirlik 2022-yilda 700 dan ortiq kishilar, jumladan, o‘qituvchilar va ota - onalar bilan sun’iy intellekt haqidagi fikrlarini o‘rganish uchun tinglash sessiyalarini o‘tkazdi. Hisobotda ta‘kidlanishicha, “ta’lim texnologiyalarida sun’iy intellektning kutilayotgan o‘sishidan oldinroq harakat qilish uchun saylovchilar hozirdanoq harakat qilish kerak deb hisoblaydilar va ular birgalikda ishlashni xohlashadi”[20] Umuman olganda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt o‘qituvchiga bir qancha qulayliklar olib keladi va stressni kamaytirishga xizmat qiladi.

- **Avtomatlashtirish va mehnatni yengillashtirish:**

Raqamli texnologiyalar ko‘plab monoton va og‘ir vazifalarni inson o‘rniga

[20] https://www.educationnext.org/a-i-in-education-leap-into-new-era-machine-intelligence-carries-risks-challengespromises/

bajaradi. Bu xodimlarning kuchini tejaydi, murakkab qarorlarni qabul qilish uchun vaqt beradi.

- **Moslashuvchan ish muhiti:**

Masofadan ishlash, onlayn platformalar, virtual uchrashuvlar stressni kamaytirib, ish va shaxsiy hayot o‘rtasida muvozanat yaratadi.

- **Sun’iy intellekt yordamida stress monitoringi:**

Ko‘plab kompaniyalar SI asosida xodimlarning hissiy holatini kuzatish, stress darajasini tahlil qilish va psixologik yordam ko‘rsatish tizimlarini joriy qilmoqda.

- **O‘quv va trening platformalari:**

Raqamli texnologiyalar orqali doimiy malaka oshirish imkoniyati xodimlarda o‘ziga ishonchni oshirib, professional stressni kamaytiradi.

Sun’iy intellektni yana bir ijobiy tarafi shundan iboratki, kasbiy stressga uchragan o‘qituvchilarga psixologik yordam ko‘rsatib, ularni ruhiy salomatligini tiklashga ko‘maklasha olishidir. Bunday texnologiyalar 24/7 rejimida faoliyat yuritib, pedagoglarga istalgan vaqtda yordam olish imkonini beradi. Chatbotlar foydalanuvchi holatiga mos individual maslahatlar taklif etadi, anonimlikni saqlaydi hamda xavfsiz muloqot muhitini yaratadi. AI platformalari geografik va ijtimoiy cheklovlarsiz xizmat ko‘rsatadi, bu esa chekka hududlardagi o‘qituvchilar uchun ham sifatli yordam imkonini beradi.

Sun’iy intellektni ta’limda qo‘llashning afzalliklari bilan bir qatorda muammolari, kamchiliklari ham mavjud.

- **Doimiy onlayn bo‘lish talabi:**

“Har doim aloqada bo‘lish” madaniyati xodimlarning psixologik dam olishini qiyinlashtiradi. Bu “raqamli charchash” va surunkali stressga olib keladi.

- **Ish o‘rinlari xavfi:**

Sun’iy intellekt va avtomatlashtirish ba’zi kasblarni qisqartirib, “ishsizlikdan qo‘rquv”ni kuchaytiradi. Bu ayniqsa oddiy ijrochi xodimlarda stressni oshiradi.

- **Texnologik bosim (technostress):**

Yangi tizim va dasturlarga tez moslashish talabi, texnik nosozliklar va raqamli ko‘nikmalarning yetarli emasligi xodimlarda asabiy zo‘riqishni kuchaytiradi.

- **Ma’lumot oqimining ko‘pligi (info-stress):**

Internet va korporativ tizimlardan keladigan uzluksiz ma’lumotlar oqimi qaror qabul qilishni qiyinlashtiradi, xodimlarda diqqat tarqoqligiga va stressga sabab bo‘ladi.

Natija va muhokamalar.

Bu kabi bir qancha ta’sirlardan aziyat chekkan jahondagi ko‘plab o‘qituvchilar sun’iy intellektga salbiy fikr berishadi. Misol uchun “Hannah — maktab o‘qituvchisi, texnologiyalar ta’limni buzayotgani haqida video e’lon qildi. Unga ko‘ra, o‘tgan yillarda amerikalik o‘qituvchilardan biri, *Hannah*, ijtimoiy tarmoqda “AI ta’limni vayron qilmoqda” deb e’lon qilib, o‘qituvchilik kasbini tashlashini bildirgan. U talabalar AI vositalariga haddan tashqari bog‘lanuvchi bo‘lib qolayotganidan, ularning mustaqil o‘ylay olmay qolishidan va texnologiya orqali ta’lim jarayonining sifati pasayishidan xavotirda ekanini aytadi.[21]

[21] www.fox26houston.com

Los-Anjeles va San-Diego (AQSh)da ham AI texnologiyalarini joriy etishda muammolarga duch keldi. Maktab okruglari AI asosidagi yechimlarni tezda joriy etish bosimi ostida qolgan. Biroq, texnologik yechimlar yetarlicha sinovdan o‘tkazilmagan, shaffoflik va javobgarlik masalalari bo‘lgan. Bu holatlarda o‘qituvchilarda qo‘shimcha stress, noaniqlik va texnologiyaga ishonchsizlik paydo bo‘lgan.[22]

Pokistonda esa COVID-19 davrida pedagoglarda technostress va kasbni tark etish istagi oshdi. Buning sababi, pandemiya paytida darslar onlayn usulga o‘tganda, texnik muammolar, Internet aloqasi, pedagoglarning raqamli ko‘nikmalari yetishmasligi kabi omillar pedagoglarda stressni kuchaytirgan. Ba’zilar kasbni tashlash niyati bildirgan.[23]

Rivojlangan mamlakatlar qatoridagi Xitoyning ingliz tili o‘qituvchilari orasida ham technostress holati kuzatilgan. “The Technostress on English Teachers in China” nomli tadqiqotda ingliz tili o‘qituvchilari uchun texnologiyalarning dizayni yomonligi, ma’muriy qo‘llab-quvvatlashning yetarli bo‘lmasligi va yangi texnologiyalarga moslasha olmaslik stress manbai sifatida aniqlangan.[24]

Bundan tashqari, GenAI (generativ AI) dan pedagoglarda tajriba o‘tkazildi. Masalan, *Factors Influencing Educators’ Technostress While Using Generative AI* tadqiqotida 47 oliy ta’lim pedagoglari GenAI vositalarini ishlatish paytida, baholash, talaba topshiriqlarining ehtimoliy adolatsizligi, axloqiy muammolar va texnik ishlarga tayyorgarlik yetishmasligi kabi omillar pedagoglarda stress va xavotirni oshirishi aniqlandi.[25]

O‘zbekistonda esa sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish pandemiya davrida ommalashdi. Bu davrda uyda ishlash pedagoglar orasida **technostress** (texnologiyaga bog‘liq stress), uy-oila va ish masalalari o‘rtasidagi ziddiyat va hayotdan qoniqish darajasi pastligi kabi muammolarni kuchaytirdi. Ayol pedagoglarda bu omillar ko‘proq kuchli namoyon bo‘ldi. Shu bilan birga kompyuter yordamida dars berish talabi va texnik muammolar pedagoglarda texnostressni yanada oshirdi ayrim xodimlar orasida esa “kasbni tark etish” fikri paydo bo‘ldi. O‘qituvchilarning kompyuterdan foydalanish bo‘yicha o‘ziga bo‘lgan ishonchi pasayishi stressga olib keldi.

AI ni o‘qituvchi ishiga muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun tavsiya etiladi:

Bosqichma — bosqich amalga oshirish va sinovdan o‘tkazish-ularning samaradorligini baholash va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklarni aniqlash uchun muayyan o‘quv vaziyatlarida individual AI vositalarini sinab ko‘rish orqali pilot loyihalardan boshlash.

Avtomatlashtirishni talab qiladigan vazifalarni tanlash — hamma narsani birdaniga qamrab olishga intilish emas, balki AI vaqt va kuchni tejashga qodir bo‘lgan bir yoki ikkita yo‘nalishdan boshlash muhimdir.

Xulosa.

[22] calmatters.org/economy/technology/2024/08
[23] pmc.ncbi.nlm.nih.gov
[24] www.atlantis-press.com
[25] www.researchgate.net

Xulosa qilib aytganda zamonaviy jamiyatda o‘qituvchilarning ruhiy salomatligi dolzarb ijtimoiy masalaga aylanmoqda. Stress, xavotir va depressiv holatlar pedagoglar orasida keng tarqalmoqda. Bunday sharoitda sun’iy intellekt (AI) texnologiyalari psixologik yordamda innovatsion va qulay vosita sifatida xizmat qilmoqda. Bugungi kunda AI asosidagi dasturlar orqali o‘qituvchilarning hissiy holatini kuzatish, psixologik muammolarni aniqlash va bartaraf etishga qaratilgan ilovalar ishlab chiqilgan. Emotsional monitoring, chatbotlar, virtual haqiqat asosidagi stressga qarshi mashg‘ulotlar va meditatsiya ilovalari bu borada keng qo‘llanilmoqda. Sun’iy intellekt (AI) muntazam vazifalarni avtomatlashtirish va o‘rganishni shaxsiylashtirish orqali maktab o‘qituvchilarining stressini kamaytirishi mumkin. Bu o‘qituvchilarga ishning muhim jihatlariga e’tibor qaratish imkonini beradi: talabalar bilan individual ishlash, dizayn ta’limi, muloqot. Biroq texnologiyalardan foydalanishda faqat texnik imkoniyatlargina emas, balki axloqiy, psixologik va huquqiy me’yorlarga amal qilish zarur. Ta’lim jarayoniga sun’iy intellektni kiritish quyidagi axloqiy masalalarni hisobga olishni talab qiladi:

Ma’lumotlar maxfiyligi - pedagoglar ma’lumotlarini yig‘ish va qayta ishlash maxfiylik va xavfsizlik qoidalariga qat’iy rioya qilishni talab qiladi. Ma’lumotlardan foydalanishning shaffofligini va o‘quv jarayonining barcha ishtirokchilarining roziligini ta’minlash kerak.

Axloqiy dilemmalar - AI algoritmlari o‘quvchilarning ayrim guruhlarini kamsitishga olib kelishi mumkin bo‘lgan yashirin noto‘g‘ri qarashlarni o‘z ichiga olishi mumkin. AI tizimlarini tarafkashlik uchun sinchkovlik bilan tekshirish va sinovdan o‘tkazish muhimdir.

Inson omilini saqlab qolish-sun’iy intellektni qabul qilishiga qaramay, o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasida hissiy aloqa, hamdardlik va shaxsiy aloqani saqlab qolish muhimdir. Shuningdek, uzoq muddatli foydalanish ijtimoiy ko‘nikmalarning pasayishiga va raqamli qaramlikka olib kelishi ehtimoli mavjud. Bunday oqibatlarga olib kelmaslik uchun o‘qituvchilar AI vositalari bilan ishlashni o‘rganishlari kerak. Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishga bag‘ishlangan malaka oshirish kurslari, mahorat darslari, vebinarlarni tashkil etish. Bu nafaqat sun’iy intellekt turlari bilan ishlashni o‘rgatish, balki ularning pedagogik salohiyati haqida tushunchani shakllantirish ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Этические аспекты и проблемы внедрения ИИ” https://courses.sberuniversity.ru/ai-education/1/4
2. “Сервисы с искусственным интеллектом для учителей” https://media.future-hub.io/stati/ii-servisy-dlya-uchiteley
3. https://www.maam.ru/detskijsad/iskustvenyi-intelekt-v-rabote-pedagoga.html
4. https://www.fox26houston.com/news/teacher-quits-profession-viral-rant-how-ai-is-ruining-education?utm_source
5. https://calmatters.org/economy/technology/2024/08/botched-ai-education-deals-lessons/?utm_source
6. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9177819/?utm_source

7. https://www.atlantis-press.com/article/125973788.pdf?utm_source

BOLALAR PSIXOLOGIYASINING BUZILISH SABABLARI VA DAVOLASH PROOFILATIKASI

Karimova Sevinch Dilyorbek qizi,
Qo‘qon universiteti Andijon filiali talabasi
Tel: +998932538585
Email: sevinchoqk28@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ish bolalar psixologiyasining buzilish sabablari va ularni bartaraf etish yo‘llarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Psixologik muammolar bolalarda turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin: agressivlik, tortinchoqlik, qo‘rquv, diqqatning buzilishi, uyqu va ovqatlanish muammolari, ijtimoiy moslashuv qiyinliklari va boshqalar. Bu buzilishlarning asosiy sabablari sifatida oilaviy muhitdagi nosog‘lom munosabatlar, ota-onaning befarqligi yoki haddan tashqari talabchanligi, jismoniy yoki ruhiy zo‘ravonlik, ijtimoiy-psixologik bosim, hamda genetik omillar ko‘rsatiladi.[1.] Shuningdek, bolalarning yoshiga mos bo‘lmagan pedagogik yondashuvlar va maktabdagi stress holatlari ham muhim omillardan biridir. Tadqiqotda bolalar ruhiyatidagi buzilishlarni erta aniqlash, psixologik-pedagogik diagnostika vositalaridan foydalanish, va ularni tuzatishga qaratilgan individual hamda guruhiy psixokorreksion usullar muhokama qilinadi. Zamonaviy psixoterapevtik usullar, masalan, art-terapiya, o‘yin terapiyasi, musiqaterapiya, hamda ota-onalar bilan olib boriladigan maslahatlashuvlar muhim rol o‘ynaydi. Mazkur ish orqali bolalar psixologiyasini mustahkamlash, salbiy omillarni kamaytirish va sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhit yaratish bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Annotatsiyada bolalar bilan ishlovchi mutaxassislar, pedagoglar,[2]. psixologlar va ota-onalar uchun foydali bo‘lgan nazariy va amaliy ma’lumotlar jamlangan.

Kalit so‘zlar: bolalar psixologiyasi, psixologik buzilish, agressivlik, diqqat yetishmovchiligi, ruhiy salomatlik, oilaviy muhit, psixoterapiya, psixokorreksiya, art-terapiya, ota-ona munosabati.

Kirish: Bolalar psixologiyasi — bolaning tug‘ilganidan boshlab o‘smirlik davrigacha bo‘lgan bosqichlarda ruhiy, hissiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishini o‘rganuvchi ilmiy soha. Bu soha pedagogika, nevrologiya, tibbiyot va sotsiologiya bilan chambarchas bog‘liq.

Asosiy rivojlanish bosqichlari:

0–3 yosh: Hissiy bog‘lanish, asosiy ishonch hissi shakllanadi.

3–6 yosh: Ijtimoiy o‘yinlar, til rivoji, mustaqillik shakllanadi.

6–12 yosh: Ijtimoiy me’yorlar, maktabga moslashish, o‘ziga baho berish kuchayadi.

12–16 yosh: Identifikatsiya (shaxs sifatida o‘zini anglash), stress va o‘zgarishlarga javob reaksiyalari.

Psixologik buzilishlar va ularning sabablari

1.Diqqat yetishmovchiligi va giperfaollik sindromi (DYGS)

Bu buzilish maktab yoshidagi bolalarning taxminan 5–7% ida uchraydi.

Alomatlari: diqqatni jamlay olmaslik, haddan tashqari harakatchanlik, nazorat qilinmaydigan impulslar.

Sabablari: irsiyat, homiladorlik davridagi toksik ta’sirlar, miya faoliyati buzilishi.

1.Autizm spektr buzilishi (ASB)

Har 100 nafar boladan **1–2 tasi**da uchraydi (JSST ma’lumotlari).

Belgilari: ijtimoiy aloqalarga qiziqmaslik, takrorlanuvchi harakatlar, nutqning kechikishi.

Sabablari: asosan nevrologik va genetik omillar.

2.Depressiv holatlar va xavotirlik

O‘smirlarning 10–20% atrofida depressiv alomatlar kuzatiladi

Sabablari: o‘ziga past baho, ota-onaning befarqligi, ijtimoiy bosim, maktabdagi muvaffaqiyatsizliklar.

4. Agressivlik va ijtimoiy moslashmovchilik

Odatda [3.]oiladagi zo‘ravonlik, psixologik bosim yoki televizor/o‘yinlardagi tajovuzkorlik natijasida yuzaga keladi.

Davlatlar bo‘yicha tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy ziddiyatlar bo‘lgan bolalarda agressivlik holatlari **2–3 barobar** ko‘proq uchraydi

Psixologik buzilishlarning asosiy sabablari:

1.Oilaviy muammolar: ajrashgan ota-onalar, zo‘ravonlik, e’tiborsizlik.

2.Maktabdagi bosim: baholar uchun stress, o‘qituvchining qo‘pol muomalasi, tengdoshlar tomonidan tazyiq (bullying).

3.Genetik va biologik omillar: nevrologik kasalliklar, homiladorlikdagi asoratlar.

4.Ijtimoiy muhit: qashshoqlik, doimiy ko‘chib yurish, internet va axborotga haddan ortiq ta’siri.

Art-terapiya — bu san’at (rasm, haykaltaroshlik, musiqa, raqs, drama va boshqa ijodiy faoliyat) orqali odamning ruhiy holatini yaxshilashga qaratilgan psixoterapevtik usuldir.[4.] U ayniqsa **bolalar psixologiyasi**da keng qo‘llaniladi, chunki bolalar o‘z hissiyotlarini og‘zaki ifoda qilishda qiynalishi mumkin, lekin ijod orqali ularni erkin chiqara oladi.

Art-terapiyaning asosiy maqsadlari:

Bolaning **ichki dunyosini** aniqlash va tushunish

Stress, xavotir, qo‘rquv, tajovuzkorlik kabi salbiy hissiyotlarni yumshatish

Muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish

Bolaning **ijodiy salohiyatini** ochish va o‘zini ifoda etishga yordam berish

Art-terapiya usullari:

Rasm chizish terapiyasi
– Bolalar o‘z his-tuyg‘ularini chizilgan obrazlar orqali ifodalaydi.
– Misol: “Men va oilam” yoki “Qo‘rquv nimaga o‘xshaydi?” mavzusidagi rasmlar orqali psixolog bolaning ichki holatini tahlil qiladi.

Haykal yasash (keramika yoki plastilin bilan ishlash)
– Qo‘l harakati orqali stressni kamaytiradi[5.], hissiyotlarni nazorat qilishga o‘rgatadi.

Drama va rol o‘yinlari
– Bola o‘zini boshqa birov o‘rniga qo‘yib ko‘radi, empatiya va ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanadi.

Musiqaterapiya
– Musiqa tinglash yoki ijro qilish orqali hissiy bo‘shashish, xotirjamlik hosil qilinadi.

Ilmiy asos va samaradorlik:

Amerika Psixologlar Assotsiatsiyasi (APA) ma’lumotlariga ko‘ra, art-terapiya bolalarning ruhiy salomatligini tiklashda samarali yordamchi vosita hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, art-terapiya orqali ishlangan bolalarda stress darajasi pasayadi, o‘ziga ishonch ortadi, va ijtimoiy muomala yaxshilanadi.

2020-yilgi **Lancet Child & Adolescent Health** jurnalidagi maqolada art-terapiya DEHB (diqqat yetishmovchiligi va giperfaollik) bo‘lgan bolalarga nisbatan **ijobiy ta’sir ko‘rsatgani** ilmiy jihatdan tasdiqlangan.

Art-terapiya — bu oddiygina chizish emas, balki chuqur psixologik yondashuv bo‘lib, bolaning ichki dunyosini tushunish, u bilan aloqa [6.]o‘rnatish va uni ruhiy jihatdan sog‘lom rivojlantirish uchun qudratli vositadir. Bu usul maxsus tayyorgarlikdan o‘tgan psixolog yoki terapevt tomonidan olib borilishi zarur.

Davolash va profilaktika choralari: Bolalar psixologiyasining buzilishlarini davolash va oldini olishda birinchi navbatda bolaning holatini to‘g‘ri tashxislash, uning ruhiy holatini chuqur tahlil qilish muhimdir. Davolash choralari sifatida psixologik maslahatlar, individual va guruhiy psixokorreksiya mashg‘ulotlari, o‘yin terapiyasi, art-terapiya, musiqa terapiyasi, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga[7.] qaratilgan treninglar, ota-onalar bilan psixologik suhbatlar va zarurat bo‘lsa psixoterapevtik davo usullari qo‘llaniladi. Ayrim hollarda shifokor ko‘rsatmasiga binoan dori vositalari ham tavsiya etiladi. Biroq bu faqat maxsus mutaxassis nazorati ostida amalga oshiriladi. Profilaktika choralari esa bolaning sog‘lom psixologik rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan bo‘lib, ular quyidagilardan iborat: bolaga mehr va e’tibor berish, oilada iliq muhit yaratish, zo‘ravonlik va befarqlikdan saqlanish, bolaning fikrini tinglash, maktab va uy sharoitida doimiy ruhiy qo‘llab-quvvatlash, bolaning yoshi va qiziqishlariga mos o‘yinlar, sport va ijodiy mashg‘ulotlarga jalb etish, stress omillarini kamaytirish, ota-onalar va pedagoglarning ruhiy tarbiya bo‘yicha bilimini oshirish, bolaning ijtimoiy muhitini sog‘lom va ijobiy qilib tashkil etish. Eng asosiysi, bola bilan doimiy ravishda mehrli va ishonchli munosabatda bo‘lish, uning his-tuyg‘ulariga befarq bo‘lmaslik kerak. Shu tarzda bolada psixologik barqarorlik, o‘ziga ishonch va sog‘lom ruhiy rivojlanish shakllanadi.

Xulosa: Bolalar psixologiyasining buzilishi — bu bola ruhiy holatining normal rivojlanishidan chetga chiqishi, ularning hissiy, aqliy yoki xulq-atvorida salbiy o‘zgarishlar yuzaga kelishi bilan tavsiflanadi. Bunday holatlar bolaning o‘qishi, muloqoti, ijtimoiylashuvi va kelajakdagi shaxsiy rivojiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli bu muammoni erta aniqlash, to‘g‘ri tashxis qo‘yish va samarali choralarni ko‘rish juda muhimdir.[8.] Psixologik buzilishlarning asosiy sabablari ko‘p omilli bo‘lib, ularni biologik, ijtimoiy va psixologik guruhlarga ajratish mumkin. Biologik omillarga genetik moyillik, homiladorlik yoki tug‘ruq jarayonidagi asoratlar, asab tizimi rivojlanishidagi nuqsonlar kiradi. Ijtimoiy omillar — oilaviy ziddiyatlar, ajralishlar, befarqlik yoki haddan tashqari qat’iy tarbiya, zo‘ravonlik, maktabda tazyiq (bullying), va ijtimoiy muhitdagi bosimlar. Psixologik sabablar esa bolaning o‘ziga [9.]past baho berishi, ichki konfliktlar, stressga chidamliligining pastligi kabi holatlar bilan bog‘liq. Davolashning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan muammoni erta aniqlash va kompleks yondashuvga bog‘liq. Bu borada psixologik maslahatlar, o‘yin terapiyasi, art-terapiya, musiqaterapiya, individual va guruhiy psixokorreksiya usullari juda samarali hisoblanadi. Ayrim hollarda, mutaxassis shifokor nazoratida farmakologik davolash ham qo‘llanilishi mumkin. Eng muhimi, ota-onalar bola bilan doimiy muloqotda bo‘lishi, uning hissiy holatiga e’tibor qaratishi va mutaxassisga murojaatdan cho‘chimasligi lozim. Profilaktika choralari orasida sog‘lom oilaviy

muhit yaratish, bolaning yoshiga mos pedagogik yondashuvni tanlash, maktab va ijtimoiy muhitdagi ijobiy aloqalarni shakllantirish muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, bolaning qiziqishlari, iqtidorini[10.] rivojlantirish, sport, musiqa, ijodiy mashg‘ulotlarga jalb etish orqali ularning psixologik barqarorligi oshadi.

Xulosa qilib aytganda, bolalar psixologik muammolarini nazar-pisand qilmaslik katta xatodir. Ruhiy sog‘lom bola – jamiyatning sog‘lom kelajagidir. Shu sababli, har bir bola individual yondashuv va mehrga loyiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Azizxo‘jaeva N.N. – *Pedagogik va yosh psixologiyasi*, Toshkent: O‘qituvchi, 2016.

2. Abdullayeva G‘. – *Psixologiya asoslari*, Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.

3. Muxamedrassulova S. – *Bolaning psixik rivojlanishi*, Toshkent: Fan, 2020.

4 Ergashev I. – *Psixologiya asoslari va rivojlanish bosqichlari*, Samarqand: Zarafshon, 2018.

5. Tadjibaeva Z.S. – *Klinik psixologiya asoslari*, Toshkent: Medpress, 2021.

6. Vygotskiy L.S. – *Bola psixologiyasi*, Moskva: Pedagogika, 1984.

7. Erickson E. – *Shaxsiy rivojlanish nazariyasi*, Nyu-York: Norton & Co., 1993.

8. Woolfolk A. – *Educational Psychology*, 13th ed., Boston: Pearson, 2013.

9. American Psychological Association (APA) – *Child Mental Health Guidelines*, Washington D.C., 2020.

10. World Health Organization (WHO) – *Mental Health of Children and Adolescents*, Geneva, 2021.

3-SHO‘BA: TA’LIMDA MEDIA, AR/VR VA VIRTUAL LABORATORIYALAR: AMALIY TAJRIBALAR

АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТ ШАРОИТИДА ОТА-ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Хайдарова Хилола Рахимбердиевна,

КУАФ “Педагогика, психология ва жисмоний маданият” кафедраси доценти, п.ф.н.

эл.почта: haydarovah46@gmail.com. Тел:+998916094736

Аннотация: Ушбу мақола ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш бугунги кунннинг долзарб муаммоларидан бири сифатида таҳлил қилинган. Шунингдек, виртуал-педагогик маданиятнинг ривожланиш жараёни мураккаб ижтимоий ҳодиса сифатида миллий қадриятлар билан узвий боғлиқлиги ўрганилган.

Калит сўзлар: Виртуал маданият, инсон, табиат, жамият, ноосфера, ота-она, ўқитувчи, маҳалла, тарбия, таълим, фарзандлар, педагогик маданият, миллий қадриятлар, урф одатлар, маънавий маданият.

КИРИШ. Глобал ахборотлашган жамият шахснинг шаклланиши учун янги имкониятларни тақдим этади ва шу билан бир қаторда инсонга нисбатан янада жиддийроқ талабларни илгари суради. Инсоннинг ички ва ташқи жиҳатдан индивидуаллашуви шаклланишининг нисбати ахборотлашган техномуҳитнинг доимий трансформацияси шароитида бир-бирига уйғунлашуви даражасини ифодалашга ҳамда янги техно-ижтимоий муҳитнинг бирмунча барқарор ижобий ва салбий тенденцияларининг инсонга таъсирини акс эттиришга имкон беради. Ўзбекистонда олиб борилаётган давлат сиёсатининг марказида инсон ва унинг манфаатларини таъминлашни устувор вазифа эканлиги мухтарам юртбошимиз Ш.М.Мирзиёевнинг 2022 йил якунларидаги Мурожаатномасида ўз аксини топган [1].

Шу боис, 2023 йилга ***“Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили”***, деб ном берилиши, таълим сифатини ошириш – Янги Ўзбекистон тараққиёти нинг ягона тўғри йўли эканлиги, ушбу соҳада олиб борилаётган ислоҳотлар нинг давом эттирилиши, таълим даргоҳларида, ўқитувчи ва мураббийлар билан кўпроқ мулоқот қилиб, ўқув-тарбия ишлари сифатини ошириш бўйича масалаларни ҳал этишили давлат сиёсати даражасига кўтарилган.

Виртуал-педагогик маданиятнинг ривожланиш жараёни мураккаб ижтимоий ҳодиса сифатида миллий, диний, тарихий, ахлоқий, ҳуқуқий ва ахборот технологиялари каби омиллар билан узвий боғлиқ. Шу маънода, миллий ва диний қадриятлар нафақат халқимизнинг тарихий-маънавий мероси балки, баркамол шахсни тарбиялаш ва шакллантиришнинг муҳим омиллари ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ. Вертуал сўзи рус-ўзбек луғатида эхтимолий муайян шароитда мавжуд бўлиши мумкин ёки компьютер воситалари ёрдамида акс эттириладиган виртуал борлик, воқелик

(компьютер қурилмалари ёрдамида хақиқий мавжуд шароитга ўхшаш шароитни яратиш, ҳосил қилиш) каби маъноларни билишимиз мумкин. Маданият сўзи эса арабча, мадина - шаҳар, маскан, тараққиёт ўчоғи каби маъноларини англатиб, табиат ва ўзаро муносабатларда акс этадиган инсоний фаолиятининг ўзига хос шаклини ифодалайдиган тушунча. Маданият алоҳида индивиднинг ҳаётий фаолияти, ижтимоий гуруҳ ёки жамиятнинг фаолият усулини акс эттиради. Демак, виртуал маданият компьютер, ахборот воситалари орқали акс этилидаган ўзаро муносабатлардаги инсоний фаолият тушинилади. Виртуал маданиятга ўхшаш иборалар виртуал саводхонлик, медиамаданият, медиасаводхонлик бўлиб, бу ахборот ва оммавий зўравонликдан ҳимоя қобиғига ўхшайди. Гўёки оммавий ахборот воситаларини тарғиб қилишда рақамли саводхонлик деб қарашимиз ҳам мумкин [5].

Жумладан, иқтисодий, хуқуқий, ижтимоий-сиёсий, миллий-маънавий, тиббий масалалар таҳлил этилиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги ПФ-60-сонли Фармонида ўз аксини топган [2].

Психологик омиллар интеллектуал, эмоционал ва мотивацион соҳа билан алоқадорликда таҳлил этилиб, ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришда мотив, мақсад, ҳис-туйғулар, шахсий сифатлари, рефлексиянинг ўрни тадқиқ этилди. Педагогик омилларга эса миллий, диний ва ахлоқий тарбия, тарбия парадигмалари, ахборот истеъмоли маданияти, деонтологик тайёргарлик кабилар киритилди. Тадқиқот мобайнида ота-оналарининг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш маънавий профилактика тизими, ижтимоий-педагогик фаолият, маънавий маданиятнинг уйғунлиги асосида такомиллаштирилишини тақозо этади.

Маънавий маданият ҳам долзарб муаммо сифатида ота-оналарнинг тўртта муҳим соҳада ўз ўрнини белгилаб олиш (ёки маънавий маданиятга эга бўлиш) ни намоён этади: инсон, жамият, табиат, ноосфера.

-Инсон сифатида ўз ўрнини белгилаш ҳаёт, индивидуалликни қадрият, инсонни тараққиёт чўққиси, деб тушунишни талаб этади.

-Жамият соҳасида ўз ўрнини белгилаш Ватан, демократия, хуқуқий давлат, оила, меҳнат, фуқаролик масъулияти тарзидаги тартибда қадриятларни эгаллаш орқали юзага келади.

-Табиат соҳасида ўз ўрнини белгилаш, ўзини табиатнинг бир бўлаги деб англаш ва ўзини табиатга мос такомиллаштириш (саломатлик, эстетик асос, маънавий-ахлоқий идеал) орқали ташкил этилиши мумкин. У яна экологик маданиятга эга бўлиши, табиатни ўзлаштириш ва асраб-авайлаш жараёнида келажак авлодлар олдидаги масъулият туйғусини тушуниб етишни ҳам кўзда тутади.

-Ноосфера (ақл соҳаси) ўз ўрнини белгилаш соҳаси сифатида илмий-техник тараққиёт натижаларидан фойдаланишда ахлоқий масъулиятни англаш, инсон техника билан ишлаш жараёнида етарлича маълумотга эга бўлмаганда келиб чиқадиган оқибатлари ҳақидаги билимларни таркиб

топтириш, ота-оналарда халқимизнинг тарихий, маънавий, ахлоқий қиёфасига нисбатан фаол фуқаролик муносабатини янада ривожланириш, маданий ёдгорликларни сақлаш ва тиклаш, миллий анъаналарни қайта яратишни талаб этади (3).

Виртуал-педагогик маданиятни ушбу интегратив соҳалар бирлиги сифатида тушунишда ота-оналарнинг асосий эҳтиёжларини қондириш учун психологик-педагогик шарт-шароитлар яратишга йўналтирилган педагогик фаолият сифатида қараш мумкин. Бундай педагогик шарт-шароитларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

-таълим-тарбия мазмунини белгилашга хилма-хил ёндашувлар,

-тарбиянинг диалогли, виртуал, мунозарали методлари,

-шахсни шакллантириш жараёнида умуминсоний қадриятларга йўналганлиги,

-тарбиявий жараённи ташкил этишнинг демократлаштириш ва миллийликни ҳисобга олиш тамойили.

НАТИЖАЛАР. Бугунги кунда дунё оммавий ахборот воситаларида ахборотни танлаш ва тўғри баҳолаш маданияти (виртуал маданият) долзарб муаммолардан бири саналади. Бу муаммони ечимини излашда аввало оилада хар бир ота-она виртуал-педагогик маданиятга эга бўлиши лозим, деб ўйлаймиз. Бунинг учун ҳар бир ота-она фарзандларига оммавий ахборот воситалари (телевизор, компьютер, интернетдаги чат, форум, фейсбук, твиттер) дан унумли фойдаланишни аввало ўзлари билган холда фарзандларига ҳам ўргатиши зарурдир. Юқорида келтирилган оммавий ахборот воситалари ўзаро алоқа олиб боришга хизмат қилувчи воситалар бўлиб, улар орқали кишилар бир-бири билан сўзлашиб, турли мулоқотлар олиб бориш имкониятларига эга бўлишмоқда. Улар ушбу имкониятларни ишга солиб, ўз фаолиятларини амалга ошириб, маълумот орттиришмоқда, билим олишмоқда, тажриба алмашилмоқда, савдо каби тижорат, реклама ишларини йўлга қўйишмоқда. Бу албатта ҳар бир соҳада аниқ кўзга ташланмоқда. Бир томондан масофавий таълим олиш имкониятини берса ва интеллектуал, ижодий қобилиятларини ривожлантирса, иккинчи томондан реал мулоқотнинг виртуал шаклга айланиб қолаётганини ҳам кўришимиз мумкин (3). Энди ота-оналар ўз фарзандлари билан кўпроқ юзма–юз эмас, балки виртуал алоқада бўлиб, уларни назорат қилмоқда. Тақдир тақозоси билан узоқ масофада, Хорижда ишлаётган ота-оналар ёки таълим олаётган фарзандлар фақат виртуал шаклда мулоқот олиб борилган бўлса, бугунги ахборотлашган жамият шароитида эса онлайн тарзда турли хил ахборотлар, маълумотлар алмашинуви назарда тутилмоқда. Бу албатта ҳозирги ахборотлашган жамиятнинг маълум бир кўринишлари деб қарайдиган бўлсак, у холда ижтимоий фаровонлик, ижтимоий тотувлик комил инсон шахсини шакллантиришда, тарбиялашда хизмат қилса, жамият аъзоларининг, айниқса, ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти ҳам ривожланиб такомиллашиб бориш керак эди. Лекин афсуски ижтимоий тармоқлардан фойдаланишда айрим муаммолар ҳам кўзга ташланмоқда [5].

Ижтимоий тармоқларда тақдим этилаётган таълим-тарбия масаласига қаратилган ахборотларнинг тақдим қилиниши, мазмун-моҳияти Сизни қониқтирадими?” деган саволган ота-оналарнинг 31 нафари (11%) албатта қониқтиради, 96 нафари (34%) қисман қониқтиради, 133 нафари (47%) умуман қониқтирмаслигини билдиришган ва 24 нафари (8 %) жавоб беришим қийин дея фикрларни билдиришган. Ёшларда фикрида 71 нафари (14 %) албатта, 237 нафари (46%) қисман қониқтиради, 59 нафари (11%) умуман қониқтирмайди, 116 нафари (22 %) билмайман, 35 нафари (7 %) жавоб беришим қийин деб фикр билдиришган.

Ижтимоий тармоқларда тақдим қилинаётган таълим-тарбия масалаларига қаратилган ахборотларнинг мазмун моҳияти ота-она респондентларнинг 133 нафари учун умуман қониқарсиз деб айтилди. Уларнинг фикридан келиб чиқиб, бугунги кунда ижтимоий тармоқларда тақдим қилинаётган ахборотлар кўлами жуда кўп бўлиб, барчаси ҳам ёшлар тарбиясида ижобий таъсир кўрсатади, деб айта олмаймиз.

МУҲОКАМА. Ота-она ўз фарзандини ёшлик чоғидан миллий қадриятлар қуршовида тарбиялаш ва ўз халқи томонидан эъзозланувчи анъаналарга ҳурмат ва ғурур ҳиссини яратиш миллий ўзликни англашдаги асосий омиллардан биридир. Ўз қадриятларига ҳурматда бўлган ота-она ўзга миллат қадриятлари ортида ҳам умуминсоний манфаатлар ётишини кўра олади. Ўз қадриятларини эзозлаган ота-она ўзга миллат вакилларига хос қадриятларни ҳам шу халқнинг ютуғи ва ифтихори деб тушунади. Ўз қадриятларини тўла ўзлаштира олмаган ва мавжуд миллий анъаналари ортидаги ҳақиқий мазмунни буткул англай олмаган инсон ўз руҳий оламида қандайдир кемтикни ҳис этади ва бундай етишмовчилик миллатчилик ҳамда ўзга миллат вакиллари олдида ўз устунлигин исботлаш учун интилиш сифатида намоён бўлиши мумкин. Шу сабабли, ҳар қандай этник қадриятларни шакллантириш жараёни ота-оналардан чуқур мушоҳада, изчиллик ва маълум режа асосида иш тутишни талаб қилади. Шу ўринда ҳурматли юртбошимизнинг қуйидаги фикрларини асосли эканлигини таъкидлаб ўтмоқчимиз.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимда сўзлаган “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови” мавзусидаги маърузасида: Бугунги тез ўзгараётган дунё инсоният олдида, ота-оналар айниқса, ёшлар олдида янги-янги, буюк имкониятлар очмоқда. Шу билан бирга, уларни илгари кўрилмаган турли ёвуз хавф-хатарларга ҳам дучор қилмоқда. Ғаразли кучлар содда, ғўр болаларни ўз ота-онасига, ўз юртига қарши қайраб, уларнинг ҳаётига, умрига зомин бўлмоқда. Бундай кескин ва таҳликали шароитда биз ота-оналар, устоз мураббийлар, жамоатчилик, маҳалла фаоллари бу масалада ҳушёрлик ва огоҳликни янада оширишимиз керак. Биз ота-оналар ўз фарзандларимизни бировларнинг қўлига бериб қўймасдан, уларни ўзимиз тарбиялашимиз лозим. Бунинг учун

ёшларимиз билан кўпроқ гаплашиш, уларнинг қалбига қулоқ солиш, дардини эшита олиш, керак бўлса, муаммоларига ечим топишда амалий кўмак беришимиз керак, деб таъкидладилар (1).

ХУЛОСА. Ота-оналарда виртуал оламни тўғри англаши, ахборотларни саралай олиш кўникмаларининг ҳосил бўлганлиги, улардаги виртуал мулоқот, виртуал ахборатлашиш маданиятини шаклланганлигидан далолат беради. Лекин бизнинг таҳлил бўйича ота-оналарнинг 18% гина виртуал ахборот маданиятини ўзларида мужассам этмоқдалар. Ота-оналарда виртуал маданиятни ривожлантириш орқали нафақат уларнинг фарзандларини, ёшларни виртуал – ахборот таҳдидлардан ҳимоя қилган бўламиз, балки ота-оналарнинг ўзларида ҳам ушбу таҳдидларга нисбатан иммунитет ҳосил қилган бўламиз.

Биз жамиятимизда ёшларимиз онгини бузғунчи ёт ғоялар билан заҳарланишга, диндан сиёсий мақсадларда фойдаланишга, маърифат ўрнини жаҳолат эгаллашига йўл қўймаймиз. Бунинг учун нафақат маъсул ташкилотлар, балки барчамиз биргаликда муқаддас динимизнинг инсонпарварлик моҳиятини очиб бериш, фарзандларимизни миллий ва умумбашарий қадриятлар руҳида тарбиялаш бўйича оила, маҳалла ва таълим масканларида иш олиб боришимиз зарур [2].

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-1059-сонли Қарори, 31 дкабрь, 2019.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги ПФ-60-сонли Фармони, 28 январь, 2022.
3.Рустамова Н.Р. Умумий ўрта таълим муассасалари ўқувчилари медиамаданиятини ривожлантириш технологияси (7-9-синфлар мисолида): педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). ...дисс. – Тошкент, 2019. – 42 б.
4. Салиева З.Т. Педагогика олий таълим муассасаси талабаларининг маънавий маданиятини ривожлантириш механизмларини такомиллаштириш. педагогика фанлари бўйича докторлик (DSc) диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2017. – 16 б.
5. Хайдарова Х.Р. (2021). УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМДА ОТА-ОНАЛАР ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА СИНЕРГЕТИК ЁНДАШУВ. Academic research in educational sciences, 2 (NUU Conference 1), 154-157.

VIRTUAL STORY TELLING WITH PROVERBS: USING AR/VR TO TEACH CULTURAL VALUES IN UZBEK AND ENGLISH

Ikboljon Axmedov Ilxomovich,

English language teacher Kokand University,

i.ahmedov@kokanduni.uz

Abstract. Proverbs, as concise carriers of cultural wisdom, have long functioned as valuable tools for moral instruction and the preservation of collective identity. In both Uzbek and English traditions, proverbs embody deep axiological significance, reflecting values such as hospitality, communal solidarity, pragmatism, and individual responsibility. Yet, in today’s rapidly digitalizing world, the oral traditions that once ensured the vitality of proverbs are increasingly overshadowed by modern communication technologies. This raises an important pedagogical challenge: how can these cultural treasures be preserved, revitalized, and made meaningful for younger generations accustomed to interactive, digital learning environments? This paper argues that augmented reality (AR), virtual reality (VR), and digital storytelling offer powerful solutions to this challenge. By embedding proverbs within immersive virtual narratives, educators can provide learners with not only linguistic comprehension but also experiential access to the cultural values embedded in proverbial expressions. For instance, a proverb emphasizing hospitality may be taught through a VR scenario of a traditional Uzbek household, while an English proverb stressing industriousness can be illustrated through interactive role-play. In both cases, proverbs are transformed from abstract moral lessons into lived experiences that foster memory, motivation, and intercultural understanding.

By integrating axiological research with AR/VR-based pedagogical practices, this study highlights how virtual storytelling can serve as a bridge between cultural heritage and innovative education. The findings emphasize the potential of media technologies to safeguard intangible cultural traditions while equipping learners with the linguistic and cultural competence necessary for global communication.

Keywords: Proverbs; Axiology; Cultural values; Storytelling; Uzbek; English; Augmented Reality (AR); Virtual Reality (VR); Education.

Introduction. Proverbs have long served as a repository of cultural wisdom, shaping moral values, guiding behavior, and reflecting the worldview of different societies. Both Uzbek and English traditions hold rich collections of proverbs that convey not only linguistic beauty but also deep axiological meanings related to ethics, respect, diligence, and social harmony. In Uzbek culture, for instance, proverbs often emphasize hospitality, community ties, and respect for elders, while in English culture, they frequently highlight pragmatism, individual responsibility, and efficiency. Despite cultural differences, both sets of proverbs fulfill the same essential function: they transmit values across generations in compact, memorable forms.

In the contemporary globalized world, however, the transmission of such cultural knowledge faces challenges as younger generations are increasingly influenced by digital media rather than oral traditions. The oral and communal practices that once ensured the vitality of proverbs are gradually giving way to fast-paced, technology-driven communication. This situation raises a crucial question: how can timeless cultural values be preserved, revitalized, and made meaningful for modern learners who are accustomed to interactive and digital modes of engagement?

One promising answer lies in the use of new technologies, particularly media, augmented reality (AR), and virtual reality (VR), which have the potential to transform traditional pedagogical practices. AR and VR provide opportunities to create immersive and interactive environments in which learners can engage with cultural materials not as distant, abstract concepts but as lived experiences. For example, a proverb about hospitality may be illustrated through a virtual scene where learners participate in a traditional Uzbek tea ceremony, or an English proverb about perseverance may be brought to life through a VR-based narrative game. Such experiences can reinforce the cultural messages behind proverbs while simultaneously strengthening language skills.

Moreover, storytelling—one of the oldest and most effective methods of teaching—can be revitalized through these technologies. Virtual storytelling allows learners to see, hear, and interact with cultural narratives in dynamic ways that enhance memory retention and emotional engagement. By integrating proverbs into AR/VR-supported storytelling, it becomes possible not only to teach vocabulary and grammar but also to instill the cultural and ethical values embedded in these expressions. In this sense, technology becomes a bridge between tradition and innovation, ensuring that cultural heritage is not lost but adapted to the needs of the 21st-century classroom.

The present paper aims to explore how the axiological richness of Uzbek and English proverbs can be effectively incorporated into AR/VR-based educational practices. By combining traditional wisdom with modern technology, this study seeks to demonstrate the role of virtual storytelling as a powerful pedagogical tool that connects cultural heritage with innovative teaching methodologies.

Main Part. Proverbs and Their Axiological Value in Uzbek and English

Proverbs are among the most enduring verbal art forms, providing insights into the worldview, moral systems, and value orientations of different cultures. From the perspective of axiology—the study of values—proverbs function as miniature moral codes, condensing centuries of collective experience into memorable expressions. They reflect not only linguistic creativity but also ethical priorities, social norms, and cultural ideals.

In Uzbek culture, proverbs play an essential role in daily life and communication. They are often used to instruct younger generations in moral conduct, respect for elders, the importance of hospitality, and the value of communal solidarity. For

example, the Uzbek proverb “Mehmon otadan ulug‘” (“A guest is greater than a father”) illustrates the deep-rooted cultural emphasis on hospitality and generosity. Similarly, “El bilan borsa, elga yetar” (“He who goes with the people will reach the people”) underscores collective responsibility and the strength of community. As scholars of Central Asian folklore note, such proverbs function as vehicles of national identity and moral education.[1]

English proverbs, while also grounded in tradition, often reflect values associated with pragmatism, individualism, and rational problem-solving. Widely known examples such as “Time is money” or “The early bird catches the worm” highlight the cultural prioritization of efficiency, punctuality, and industriousness.

According to Mieder,[2] English proverbs frequently encapsulate utilitarian values that align with broader Western philosophical traditions emphasizing personal responsibility and achievement. In contrast to the communal orientation of many Uzbek proverbs, English proverbs tend to stress the role of the individual as an agent of success or failure.

Despite these differences, both traditions share a common axiological foundation: they seek to guide human behavior and provide frameworks for ethical decision-making. Scholars in paremiology—the study of proverbs—argue that proverbs act as “value carriers” that transmit cultural norms in ways that are easily remembered and widely applicable. [3]This universality makes them especially suitable for educational contexts, where they can serve as entry points into discussions about language, culture, and ethics.

In an increasingly interconnected world, comparing Uzbek and English proverbs through an axiological lens highlights both the cultural uniqueness and the shared human concerns reflected in proverbial wisdom. This duality—local specificity and universal applicability—offers fertile ground for innovative pedagogical approaches that combine cultural education with language learning. By situating proverbs within AR/VR-based environments, educators can make these values not only understandable but also experientially accessible to students.

Storytelling as a Pedagogical Tool

Storytelling has long been regarded as one of the most effective methods of transmitting knowledge, values, and cultural memory. In both traditional and modern educational contexts, stories help learners to make sense of abstract concepts by embedding them in meaningful, memorable, and emotionally resonant narratives.

As Bruner argues, human beings are “storytelling organisms” who structure their experiences primarily through narrative forms. [4]This makes storytelling not only a cultural practice but also a cognitive necessity in the learning process.

In traditional Uzbek education, oral storytelling and the use of proverbs were central to the upbringing of children. Folktales, epic poetry, and parables enriched

with proverbial expressions provided moral guidance and reinforced social norms. Teachers, elders, and parents would weave proverbs into stories as a way of making lessons vivid and easily retained. For example, a tale about honesty might conclude with the proverb “Rostgo‘y toshdan o‘tadi” (“The truthful person passes through stone”), leaving a lasting moral impression on the audience. Similarly, in the English tradition, fables and parables often incorporated proverbs to teach virtues such as honesty, prudence, and diligence, as seen in Aesop’s fables where sayings like “Slow and steady wins the race” gained cultural permanence.

Modern educational psychology supports the effectiveness of storytelling as a teaching tool. Research indicates that narratives activate both cognitive and emotional domains of learning, making content more memorable and personally relevant. [5]Storytelling also facilitates critical thinking, as students are encouraged to interpret, question, and apply the lessons embedded in stories. When coupled with proverbs, storytelling becomes a powerful medium for value-based education: the proverb provides the condensed wisdom, while the story contextualizes it in a way that is engaging and accessible.

In contemporary classrooms, storytelling has been increasingly adapted to digital media, allowing educators to reach learners in new ways. Multimedia storytelling, digital animation, and interactive platforms enable students not only to listen to stories but also to participate in them. This interactive dimension mirrors the traditional communal aspect of storytelling while making it relevant for digitally native learners. Thus, storytelling remains a vital pedagogical strategy, but one that now has the potential to be enhanced and expanded through AR/VR technologies.

Media, AR/VR, and Virtual Labs for Teaching Cultural Values through Proverbs

The rapid advancement of digital technologies has created unprecedented opportunities for education, particularly in the integration of immersive tools such as augmented reality (AR) and virtual reality (VR). These technologies enable learners to interact with content in ways that transcend the limitations of traditional textbooks or classroom lectures. As Azuma explains, AR overlays digital information onto the real world, while VR immerses learners in fully simulated environments, both of which can enhance engagement, motivation, and knowledge retention.[6]

In the context of language education, AR/VR has been increasingly recognized as a transformative tool. For instance, research demonstrates that immersive technologies support deeper learning by situating learners in realistic, context-rich environments that encourage authentic communication and cultural understanding. By experiencing a proverb within a virtual scenario, students can grasp its meaning more intuitively and emotionally than through mere textual explanation.

Consider the proverb “Mehmon otadan ulug‘” (“A guest is greater than a father”) in Uzbek culture. In a VR classroom, learners could be virtually transported into a traditional Uzbek household where guests are welcomed with elaborate hospitality

rituals. By participating in these practices—pouring tea, offering bread, or engaging in polite conversation—students would not only learn the linguistic form of the proverb but also internalize its axiological significance. Similarly, English proverbs such as “The early bird catches the worm” could be contextualized through interactive VR storylines where learners embody a character navigating challenges that reward punctuality and initiative. Such experiences provide vivid, embodied learning that connects language, culture, and values.

Moreover, digital storytelling platforms can integrate AR/VR with multimedia elements such as voiceovers, animation, and interactive tasks.

For example, virtual labs could allow learners to collaboratively create stories or mini-games centered around selected proverbs. This participatory approach encourages creativity and critical thinking, while also fostering intercultural competence by enabling students to compare Uzbek and English proverbs side by side. As scholars of educational technology note, such integrative approaches support both cognitive development and socio-cultural awareness, aligning with 21st-century learning goals.[8]

In this way, AR/VR-based storytelling becomes a bridge between the oral traditions of the past and the digital expectations of today’s learners. Proverbs, once passed from elders to children around family gatherings, can now be revitalized through immersive virtual environments that preserve their cultural essence while adapting them to modern educational needs. This demonstrates the practical potential of media and virtual technologies not only to enhance language acquisition but also to safeguard intangible cultural heritage in a rapidly changing world.

Conclusion. Proverbs, as carriers of collective wisdom and cultural values, continue to play an essential role in shaping ethical thought and social behavior in both Uzbek and English traditions. However, in today’s digitalized world, traditional means of transmitting such knowledge are losing their prominence, making it necessary to explore new pedagogical approaches that ensure their relevance for younger generations. This paper has argued that storytelling, long recognized as a powerful educational method, can be revitalized through modern technologies such as AR, VR, and virtual labs.

By situating proverbs within immersive, interactive environments, educators can offer learners not only linguistic comprehension but also a lived experience of the cultural values embedded in these expressions. Virtual storytelling transforms abstract moral lessons into concrete, emotionally engaging experiences that enhance memory, motivation, and intercultural awareness. Furthermore, AR/VR-based approaches allow learners to compare and contrast cultural perspectives—for example, collectivist values in Uzbek proverbs and individualist tendencies in

English proverbs—thus fostering both language competence and intercultural understanding.

The integration of axiological research, digital storytelling, and immersive technologies highlights a path forward for education in the 21st century. By combining traditional wisdom with innovative pedagogy, teachers can create dynamic learning environments that preserve cultural heritage while preparing students for global communication. In doing so, AR/VR-based storytelling with proverbs demonstrates how the past and future can intersect meaningfully in the classroom, ensuring that cultural values remain a living, shared resource for generations to come.

References:

1. Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. Presence: Teleoperators & Virtual Environments, 6(4), 355–385. https://doi.org/10.1162/pres.1997.6.4.355
2. Bruner, J. (1990). Acts of meaning. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Dede, C. (2009). Immersive interfaces for engagement and learning. Science, 323(5910), 66–69. https://doi.org/10.1126/science.1167311
4. Haven, K. (2007). Story proof: The science behind the startling power of story. Westport, CT: Libraries Unlimited.
5. Karimov, A. (2018). Uzbek proverbs and cultural identity. Tashkent: Fan va Texnologiya.
6. Mieder, W. (2004). Proverbs: A handbook. Westport, CT: Greenwood Press.
7. Norrick, N. R. (1985). How proverbs mean: Semantic studies in English proverbs. Berlin: Mouton.
8. Sherman, W. R., & Craig, A. B. (2019). Understanding virtual reality: Interface, application, and design (2nd ed.). Cambridge, MA: Morgan Kaufmann.

ESL NUTQIY MATNLARNI TUSHUNISHNI IMMERSIV HIKOYA ORQALI RIVOJLANTIRISH: TA’LIMDA AR/VR TEXNOLOGIYALARINING AMALIY QO‘LLANILISHI

Muharramxon Nu’monova Sherzod qizi,
Qo‘qon universiteti,
Jahon tillar kafedrasi o‘qituvchisi
numonovamuharramxon@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola AR (kengaytirilgan haqiqat) va VR (virtual haqiqat) texnologiyalari yordamida amalga oshiriladigan immersiv hikoya uslublarining ESL (Ingliz tili ikkinchi til sifatida) o‘rganuvchilaridagi nutqiy matnlarni tushunishni oshirishdagi imkoniyatlarini o‘rganadi. Nutqiy matnlarni tushunish

o‘qish qobiliyatini, tanqidiy fikrlashni va madaniy ongni rivojlantirishda muhim hisoblanadi, ammo an’anaviy uslublar ko‘pincha o‘quvchilarni to‘liq jalb qila olmaydi. AR/VR asosidagi hikoya metodlari interaktiv va ko‘p sezgili tajribalar yaratib, o‘quvchilarga hikoya kontekstlarini o‘rganish, qahramonlar bilan muloqot qilish va syujetni dinamik tarzda tushunish imkonini beradi. Ushbu tadqiqot AR/VR texnologiyalarining ESL sinflaridagi amaliy qo‘llanilishini o‘rganib, lug‘at boyishi, mantiqiy xulosalar chiqarish, motivatsiya va madaniy tushunishni oshirishga ta’sirini ko‘rsatadi. Immersiv hikoya abstrakt hikoyalarni jonli tajribaga aylantiradi va til o‘rganishni madaniy savodxonlik bilan bog‘laydi. Maqola AR/VR hikoya metodlarini ESL ta’limiga integratsiya qilish nafaqat tushunishni oshirishi, balki mazmunli va esda qoladigan o‘quv tajribalarini taqdim etishini ta’kidlaydi.

Tayanch so‘zlar: ESL nutqiy tushunish; immersiv hikoya; ta’limda AR/VR; ingliz tili o‘rganish; interaktiv o‘rganish; raqamli hikoya; til o‘rganish; ta’lim texnologiyalari

Аннотация. В данной статье рассматривается потенциал иммерсивного рассказного обучения, поддерживаемого технологиями дополненной реальности (AR) и виртуальной реальности (VR), для повышения понимания нарративов у учащихся ESL (английский как второй язык). Понимание нарративов является важным для развития беглости чтения, критического мышления и культурной осведомленности, однако традиционные методы часто не полностью вовлекают учащихся. Рассказное обучение на основе AR/VR предлагает интерактивный и многосенсорный опыт, позволяющий студентам исследовать контексты нарративов, взаимодействовать с персонажами и динамически понимать сюжет. В исследовании рассматриваются практические применения AR/VR в классах ESL, подчеркивая улучшение усвоения словарного запаса, выведения выводов, мотивации и культурного понимания. Иммерсивное рассказное обучение превращает абстрактные нарративы в живой опыт, соединяя изучение языка с культурной грамотностью. Статья утверждает, что интеграция AR/VR рассказных методов в обучение ESL не только улучшает понимание, но и обеспечивает значимый и запоминающийся учебный опыт.

Ключевые слова: понимание нарративов ESL; иммерсивное рассказное обучение; AR/VR в образовании; изучение английского языка; интерактивное обучение; цифровое рассказывание; освоение языка; образовательные технологии

Abstract. This paper explores the potential of immersive storytelling, supported by augmented reality (AR) and virtual reality (VR) technologies, to enhance narrative comprehension in ESL (English as a Second Language) learners. Narrative comprehension is essential for developing reading fluency, critical thinking, and cultural awareness, yet traditional methods often fail to fully engage learners. AR/VR-based storytelling offers interactive, multisensory experiences that allow students to explore narrative contexts, interact with characters, and understand

plots dynamically. This study examines practical applications of AR/VR in ESL classrooms, highlighting improvements in vocabulary acquisition, inference-making, motivation, and cultural understanding. Immersive storytelling transforms abstract narratives into lived experiences, bridging language learning with cultural literacy. The paper argues that integrating AR/VR storytelling into ESL instruction not only improves comprehension but also provides meaningful and memorable learning experiences.

Keywords: ESL narrative comprehension; immersive storytelling; AR/VR in education; English language learning; interactive learning; digital storytelling; language acquisition; educational technology

Introduction. Narrative comprehension is a foundational skill in English as a Second Language (ESL) learning, enabling students to interpret story structures, understand character motivations, and engage in critical thinking. Mastery of this skill supports reading fluency, vocabulary acquisition, and cultural literacy, all of which are essential for effective language learning. Traditional classroom methods, however, often rely on static texts or audio recordings that fail to fully engage learners or provide authentic contexts for practicing comprehension skills. As a result, learners may struggle to retain vocabulary, infer meaning, or connect with the cultural dimensions of narratives.

In recent years, immersive technologies such as augmented reality (AR) and virtual reality (VR) have emerged as innovative tools in education. These technologies create interactive, multisensory environments where learners can actively explore narrative worlds, interact with characters, and experience plots firsthand. By situating students within dynamic story environments, AR/VR storytelling transforms abstract narratives into lived experiences, fostering deeper engagement, motivation, and understanding.

The integration of AR/VR in ESL classrooms also addresses the growing need to combine language learning with cultural awareness. Narratives often carry cultural, ethical, and moral values embedded in their plots, which can be difficult to convey through traditional teaching methods. Immersive storytelling allows learners to experience these values in context—for example, navigating a virtual character through culturally specific scenarios or participating in interactive story-driven tasks.

This paper aims to explore the practical applications of AR/VR technologies in enhancing ESL narrative comprehension. It examines how immersive storytelling can improve learners’ understanding, retention, and engagement while simultaneously supporting cultural literacy and critical thinking skills.

Main Part. Narrative comprehension enables ESL learners to understand story structures, infer character motivations, and interpret underlying messages. It is a complex cognitive skill that involves linguistic knowledge, cultural awareness, and critical thinking. Learners often face difficulties in grasping abstract story elements

such as themes, morals, and figurative language when relying solely on traditional classroom methods. Static texts or audio recordings provide limited contextual cues, which can hinder comprehension and engagement. Research indicates that immersive and interactive experiences are more effective in fostering deeper understanding and long-term retention of narrative content[26].

Storytelling has long been recognized as one of the most effective methods for teaching language, culture, and moral reasoning. In both traditional and modern classrooms, stories help learners contextualize vocabulary, grammatical structures, and cultural values. By embedding moral lessons or social norms within narratives, teachers can make language learning meaningful and memorable. Cognitive research supports this approach, showing that narratives activate both emotional and cognitive domains of learning, enhancing memory retention and learner engagement[27]. In ESL contexts, storytelling not only improves comprehension but also encourages critical thinking, inference-making, and cultural sensitivity.

AR and VR technologies enhance storytelling by providing interactive, multisensory environments. AR overlays digital information onto the real world, allowing learners to interact with text, images, and characters in their physical surroundings. VR immerses learners in fully simulated environments, enabling them to navigate story settings, engage with virtual characters, and influence plot outcomes. These technologies transform narratives from abstract concepts into lived experiences, enhancing comprehension, motivation, and emotional engagement[28].

For example, a learner exploring an English story in VR might embody a character facing challenges that require problem-solving and perseverance. Vocabulary and idiomatic expressions are presented contextually, allowing learners to grasp meaning intuitively. Similarly, a virtual scenario based on a culturally rich Uzbek narrative can illustrate social norms, communal values, and moral lessons, giving learners experiential access to cultural content alongside language practice.

Several practical applications demonstrate the effectiveness of immersive storytelling in ESL education. Virtual labs and AR-based platforms allow learners to create and interact with story-based tasks, reinforcing comprehension and collaboration. Interactive VR narratives enable students to make choices that influence the plot, fostering critical thinking and active engagement. Multimedia elements such as voiceovers, animations, and interactive quizzes further enhance vocabulary retention and contextual understanding. By comparing different

[26] Godwin-Jones, R. (2016). *Augmented reality and language learning. Language Learning & Technology, 20*(3), 9–19.
[27] Bruner, J. (1990). *Acts of meaning.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
[28] Azuma, R. T. (1997). *A survey of augmented reality. Presence: Teleoperators and Virtual Environments, 6*(4), 355–385.

cultural narratives side by side, learners can develop intercultural competence, recognizing both shared human experiences and cultural specificities[29].

The advantages of AR/VR-based immersive storytelling include increased learner motivation, experiential comprehension, and opportunities for collaborative and critical learning. Learners report higher engagement and enjoyment, while teachers observe improved participation and comprehension outcomes. However, challenges remain, including the cost of technology, need for teacher training, and technical infrastructure requirements. Solutions such as scalable AR/VR platforms, professional development programs, and blended learning approaches can help overcome these barriers, making immersive storytelling accessible in diverse ESL contexts[30].

Conclusion. Narrative comprehension is a critical component of ESL learning, supporting linguistic proficiency, cultural awareness, and critical thinking. Traditional classroom methods, relying on static texts or audio recordings, often struggle to fully engage learners or provide authentic, meaningful contexts for understanding stories. Immersive storytelling through augmented reality (AR) and virtual reality (VR) offers a powerful solution, transforming abstract narratives into interactive, experiential learning environments. By situating learners within dynamic story worlds, AR/VR enables them to interact with characters, influence plot outcomes, and explore cultural contexts firsthand.

The integration of AR/VR technologies enhances not only comprehension but also vocabulary acquisition, inference-making, and motivation. Learners gain experiential access to cultural and moral content embedded within narratives, bridging the gap between language learning and intercultural understanding. Virtual labs, multimedia elements, and interactive storytelling tasks encourage collaboration, creativity, and critical thinking, preparing students for more active engagement with both language and culture.

Despite the clear pedagogical benefits, challenges remain, including technology costs, the need for teacher training, and infrastructure limitations. Addressing these issues through scalable platforms and professional development ensures that immersive storytelling can be effectively implemented in diverse ESL contexts.

Overall, AR/VR-based narrative storytelling demonstrates the potential to revolutionize ESL education by making learning meaningful, engaging, and culturally rich. It not only improves language skills but also fosters critical thinking, intercultural competence, and a deeper connection to narratives, ensuring that learners experience language in both a cognitive and emotional context. This approach exemplifies how innovative technology can bridge traditional pedagogy

[29] Parmaxi, A., & Demetriou, A. A. (2020). Augmented reality in language learning: A systematic review. *Education and Information Technologies, 25*, 4091–4114.
[30] Radu, I. (2014). Augmented reality in education: A meta-review and cross-media analysis. *Educational Technology Research and Development, 62*(1), 131–154.

with 21st-century learning needs, preserving the richness of narratives while enhancing language acquisition and cultural understanding.

References:

1. Godwin-Jones, R. (2016). Augmented reality and language learning. *Language Learning & Technology*, *20*(3), 9–19.
2. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
3. Furqatjon, A. (2025). Age-Related Hormonal Changes and Their Impact on Psychophysiological State. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, *5*(06), 20-22.
4. Bruner, J. (1990). *Acts of meaning.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Presence: Teleoperators and Virtual Environments, 6*(4), 355–385.
6. Parmaxi, A., & Demetriou, A. A. (2020). Augmented reality in language learning: A systematic review. *Education and Information Technologies, 25,* 4091–4114.
7. Radu, I. (2014). Augmented reality in education: A meta-review and cross-media analysis. *Educational Technology Research and Development, 62*(1), 131–154.

THE ADVANTAGES AND LIMITATIONS OF DIGITAL LABORATORIES FOR TEACHING PRONUNCIATION IN LANGUAGE EDUCATION

Akbarova Dilzodaxon Alisherjon qizi,
English language teacher
Kokand University

akbarovadiaaa@gmail.com

Abstract. This study explores the advantages and limitations of using digital laboratories for teaching pronunciation in language education. Pronunciation is a critical component of language learning, yet it often presents difficulties for learners and teachers. Digital laboratories, which include recording, playback, and interactive feedback tools, provide new opportunities to support pronunciation practice in English classrooms. The paper highlights several advantages, such as increased learner autonomy, repeated exposure to native speaker models, and individualized practice that can be scaled for large groups. However, it also identifies limitations, including technical challenges, limited real-time teacher correction, and the risk of over-reliance on technology. The paper concludes that digital laboratories are valuable supplementary tools but are most effective when integrated with teacher-led instruction for balanced language learning.

Key words. Pronunciation, intelligibility, fluency, communication, learners, teachers, digital laboratories, feedback, autonomy, practice, technology,

Introduction. Pronunciation is widely recognized as one of the most difficult aspects of language learning, as it plays a decisive role in successful oral communication. Learners may achieve proficiency in grammar and vocabulary but still struggle to be understood if their pronunciation is inaccurate. For this reason, pronunciation has long been a central focus of language education, and teachers continue to seek methods that provide learners with both accuracy and confidence in speaking.

Digital laboratories have emerged as one of the most significant tools supporting this process. These laboratories use computer-based software and multimedia resources that allow learners to listen, record, and compare their pronunciation with native models. Through functions such as playback and automatic feedback, students can practice independently and repeatedly, which helps to strengthen both accuracy and self-awareness.

Despite their benefits, digital laboratories also present limitations. They may lack the immediacy of teacher-guided correction, and technical problems can reduce effectiveness. In addition, over-reliance on software may prevent learners from transferring skills into real-world communication. This study therefore examines both the advantages and challenges of digital laboratories in teaching pronunciation, emphasizing their role as a supplement rather than a replacement for teacher-led instruction.

Literature review. Communication requires accurate pronunciation; one cannot claim to be fluent in English if they cannot pronounce it correctly. When a native speaker and a nonnative speaker converse, the first thing that is seen is pronunciation. While grammar and vocabulary are considered to be significant components of language, they are rendered useless if speakers are unable to pronounce words correctly. When someone pronounces words correctly, native speakers can understand them even if they make grammatical mistakes. Proper pronunciation guarantees effective communication.

As stated by Meena Singhal (1997)[31], “For the language learner, the Internet offers a world of information available to students at the touch of a button. While it must be recognized that the Internet cannot replace the language classroom or the interaction between the language teacher and student, it offers a vast amount of information and lends itself to communication possibilities that can greatly enhance the language learning experience.” This view highlights the supportive role of online resources in complementing traditional classroom instruction.

Under the pressure of personal, political and phonological considerations it has become customary for language teachers to consider intelligibility as the prime

[31] M. Singhal, The Internet and Foreign Language Education: Benefits and Challenges, The Internet TESL Journal, The University of Arizona, USA, (June) 1997.

goal of pronunciation teaching. This implies that the students should be able to use pronunciation which is good enough for them to be always understood. If their pronunciation is not up to this standard, then clearly there is a serious danger that they will fail to communicate effectively. (Harmer, 2015)[32]

Android and iOS devices use ASR through Siri (for Apple devices) and Cortana (available for Android) so that users can dictate text or give voice commands. Any of these speech-to-text tools can provide valuable independent practice, through either formal homework assignments or student-initiated practice. For example, students can be given an assignment to dictate an assigned passage using one of the ASR tools and then compare the transcription to the original passage. By highlighting and analyzing the words that were not transcribed as intended, they can often get a rough idea of where their problems lie. (Tritch Yoshida, 2018)[33]

Computer-Assisted Pronunciation Teaching (CAPT) software does allow students to do work with autonomy and freedom and they can use the functions repeatedly and frequently. Apart from this, teacher can also use CAPT software in teaching pronunciation classes as it provides drilling and practice which are considered boring and time consuming by the teachers. Through using computer, learners can observe the mouth description, the position of the tongue, and they can get auditory and visual feedback and make correction by themselves without teacher’s scolding and exertion. (Akhter Farhat & Dzakiria, 2017)[34]

According to Ehsani and Knodt (1998), we do need better and more thoroughly tested systems. Such systems must become more affordable, easy to install, and platform-independent. However, the increasing commercial success of telephone-based voice applications suggests that the technology will rapidly improve once it enters the commercial market on a larger scale.[35]

Main Body. One of the most significant advantages of digital laboratories in language education is the opportunity they provide for autonomous and individualized pronunciation practice. Traditional classroom environments often limit students’ speaking time, as teachers must divide attention among many learners. In contrast, digital tools allow students to engage in unlimited, self-paced practice, repeating sounds, words, or phrases as often as necessary without feeling embarrassed or pressured. According to Akhter Farhat and Dzakiria (2017), Computer-Assisted Pronunciation Training (CAPT) enables learners to observe visual models of mouth and tongue placement, receive auditory feedback, and correct themselves independently. This autonomy not only increases motivation

[32] J. Harmer, The practice of English language teaching 5th edition book for pack (5th ed.), London, England: Pearson Longman, 2015, P 249.
[33] M. Tritch Yoshida, Choosing Technology Tools to Meet Pronunciation Teaching and Learning Goals, the Catesol Journal, University of California, Irvine, 2018, p 206.
[34] P. Akhter Farhat & H. Dzakiria, Pronunciation Barriers and Computer Assisted Language Learning (CALL): Coping the Demands of 21st Century in Second Language Learning Classroom in Pakistan, International Journal Reasearch in English Education, Malaysia, (June) 2017, p 55.
[35] F. Ehsani & E. Knodt, Speech technology in computer-aided language learning: Strengths and limitations of a new CALL paradigm, Language Learning & Technology, Sehda Inc., USA, (July)1998, p 68.

but also reduces classroom anxiety, as learners gain confidence in practicing privately before performing in front of others. Furthermore, mobile applications with speech recognition systems, such as Siri or Google Assistant, provide immediate transcription-based feedback that helps learners identify mispronunciations (Tritch Yoshida, 2018). By combining accessibility, instant feedback, and opportunities for repetitive practice, digital laboratories foster an environment where learners can actively take responsibility for their pronunciation development, leading to greater intelligibility and communicative competence.

Despite the clear benefits of digital laboratories, their use in pronunciation practice is not without challenges. One major limitation is the lack of nuanced feedback that human teachers naturally provide. While speech recognition tools and CAPT software can identify certain mispronunciations, they often fail to capture subtle features such as intonation, rhythm, or stress patterns. As a result, learners may improve at producing isolated sounds but struggle to transfer these skills into natural, connected speech. Another difficulty is accessibility—not all students have equal access to reliable technology, high-quality microphones, or stable internet connections, which can restrict consistent practice. Furthermore, students may lack the technical skills or motivation to use these tools effectively without proper guidance. Even when learners do engage actively, there is the risk of over-reliance on digital feedback, which can reduce opportunities for authentic interaction with teachers and peers. These limitations suggest that digital laboratories should be seen as a complementary resource rather than a replacement for classroom instruction, supporting but not substituting the role of direct teacher feedback.

To address these challenges, digital laboratories should be integrated into a blended learning approach rather than used in isolation. Teachers play a crucial role in guiding students on how to use these tools effectively and in providing feedback that technology alone cannot deliver. For instance, digital practice can be assigned as independent work, while classroom sessions can focus on applying pronunciation in real communicative tasks. This balance allows students to benefit from both the autonomy and flexibility of digital labs and the irreplaceable human interaction that develops fluency, confidence, and natural speech patterns.

Another important consideration is the role of learner engagement when working with digital laboratories. While technology provides innovative opportunities, its effectiveness ultimately depends on how actively students interact with the tools. Learners who approach digital practice with curiosity and consistency are more likely to notice improvements in their pronunciation. However, students who lack motivation or use the tools only superficially may not experience meaningful progress. For this reason, teachers should design clear tasks and goals for digital practice, such as recording short dialogues, tracking accuracy scores, or comparing pre- and post-practice recordings. Structured activities encourage accountability and ensure that learners engage with the technology purposefully. When combined with reflection and classroom feedback, digital laboratories can move beyond being a novelty and become a meaningful part of the language learning process.

Conclusion. This study has explored the advantages and limitations of using digital laboratories for pronunciation practice in language education. The review of literature and analysis of existing tools demonstrate that technology offers valuable opportunities for learners to practice independently, receive immediate feedback, and build confidence in their oral skills. Digital laboratories, particularly through mobile applications and computer-assisted pronunciation software, provide flexible and engaging practice environments that can strengthen learners’ intelligibility and overall communicative competence.

Despite these benefits, the study also revealed several limitations that must be considered when integrating digital laboratories into language learning. One of the most critical challenges is the lack of nuanced feedback that only a teacher can provide, particularly in areas such as stress, rhythm, and intonation. Additionally, unequal access to reliable technology and varying levels of learner motivation can limit the effectiveness of these tools. Digital practice alone cannot guarantee successful communication, as authentic interaction remains essential. Therefore, digital laboratories should be used as a complementary resource rather than a complete substitute for classroom instruction.

In conclusion, digital laboratories hold strong potential for enhancing pronunciation practice when thoughtfully combined with teacher guidance and communicative activities. They allow learners to practice at their own pace, identify errors, and gain confidence before speaking in real-life contexts. However, their effectiveness depends on how purposefully they are integrated into the curriculum. Teachers should provide structured tasks, encourage reflection, and balance digital feedback with authentic interaction. Such integration can maximize benefits while minimizing challenges, ultimately supporting learners’ progress toward greater fluency and intelligibility.

References.

1. M. Singhal, The Internet and Foreign Language Education: Benefits and Challenges, The Internet TESL Journal, The University of Arizona, USA, (June) 1997.
2. J. Harmer, The practice of English language teaching 5th edition book for pack (5th ed.), London, England: Pearson Longman, 2015, P 249.
3. M. Tritch Yoshida, Choosing Technology Tools to Meet Pronunciation Teaching and Learning Goals, the Catesol Journal, University of California, Irvine, 2018, p 206.
4. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
5. Furqatjon, A. (2025). Age-Related Hormonal Changes and Their Impact on Psychophysiological State. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, *5*(06), 20-22.

6. P. Akhter Farhat & H. Dzakiria, Pronunciation Barriers and Computer Assisted Language Learning (CALL): Coping the Demands of 21st Century in Second Language Learning Classroom in Pakistan, International Journal Reasearch in English Education, Malaysia, (June) 2017, p 55.
7. F. Ehsani & E. Knodt, Speech technology in computer-aided language learning: Strengths and limitations of a new CALL paradigm, Language Learning & Technology, Sehda Inc., USA, (July)1998, p 68.

4-sho‘ba: STEAM va loyihaviy ta’lim metodikalarining psixologik-pedagogik asoslari

O‘ZBEK FOLKLORI NAMUNALARINI O‘QITISHDA STEAM TA’LIM TEXNOLOGIYASINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Musharrafxon Imomaliyeva Ilhomjon qizi,

Qo‘qon universiteti

Filologiya kafedrasiv.b dotsenti

Namunaxon Tursunova Xaydarali qizi,

Filologiya kafedrasiv.b dotsenti

Tel: (91) 2002073, e-mail:imomaliyevamusharrafxon@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbek folklori namunalarini umumta’lim muassasalarida o‘qitish jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biri bo‘lgan STEAM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) ta’lim texnologiyasidan foydalanishning o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Ishda folklor namunalarining o‘quvchilar tafakkurini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlarini tahlil qilingan holda, ularni STEAM yondashuvi orqali o‘zlashtirish samaradorligini oshirish yo‘llarini ko‘rsatib beradi. Maqolada an’anaviy og‘zaki ijod namunalarini integratsion yondashuv orqali fanlararo bog‘liqlikda o‘rgatish metodikasi taklif etiladi. Shuningdek, xalq ertaklari, maqollar, topishmoqlar orqali tanqidiy fikrlash, muammoni hal etish, texnologik tafakkur kabi ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: STEAM, texnologiya, yondashuv, tanqidiy, fan, o‘zbek folklori, ertak, maqol, topishmoq, metodika, ta’lim, argument, vizual idrok, abstrakt tushuncha.

Abstract

This article highlights the role and importance of using STEAM (Science, Technology, Engineering and Mathematics) educational technology, one of the modern pedagogical approaches, in the process of teaching Uzbek folklore in secondary education. The work analyzes the didactic potential of folklore in developing students' thinking and shows ways to increase the effectiveness of their mastery through the STEAM approach. The article proposes a methodology for teaching traditional oral works in an interdisciplinary context through an integrative approach. It also substantiates the possibilities of forming skills such as critical thinking, problem solving, and technological thinking through folk tales, proverbs, and riddles.

Keywords: STEAM, technology, approach, critical, science, Uzbek folklore, fairy tale, proverb, riddle, methodology, education, argument, visual perception, abstract concept.

Аннотация

В данной статье освещаются роль и значение использования образовательной технологии STEAM (Science, Technology, Engineering and Mathematics), одного из современных педагогических подходов, в процессе преподавания узбекского фольклора в средних общеобразовательных учреждениях. В работе анализируется дидактический потенциал фольклора в развитии мышления учащихся и показаны пути повышения эффективности его освоения посредством STEAM-подхода. В статье предлагается методика обучения традиционным устным произведениям в междисциплинарном контексте на основе интегративного подхода. Также обосновываются возможности формирования таких навыков, как критическое мышление, решение проблем и технологическое мышление, посредством народных сказок, пословиц и загадок.

Ключевые слова: STEAM, технология, подход, критический, наука, узбекский фольклор, сказка, пословица, загадка, методология, образование, аргумент, визуальное восприятие, абстрактное понятие.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ta’lim tizimidan kutilayotgan talablar tubdan o‘zgarib bormoqda. An’anaviy ta’lim yondashuvlari o‘rnini innovatsion va integratsiyalashgan uslublar egallamoqda. Xususan, STEAM yondashuvi – ya’ni fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), san’at (Art) va matematika (Mathematics) integratsiyasi asosida qurilgan o‘quv jarayoni o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda muhim vositaga aylanmoqda. Ta’limda STEAM yondashuvi asosan texnik fanlarga oid deb qaralgan bo‘lsa-da, so‘nggi yillarda bu metodika gumanitar fanlarga, xususan, ona tili darslariga ham muvaffaqiyatli tatbiq qilinmoqda. Bu yondashuv orqali o‘quvchilar nafaqat grammatik bilimlarni egallaydi, balki analitik fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodiy yondashish va o‘z fikrini aniq ifoda etish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. STEAM texnologiyasi aynan nazariya va amaliyotni birga olib borish imkonini beradi va bilimlarga asoslanish, bilimlardan o‘rinli foydalanish, mustaqil muvaffaqiyatga erishish, o‘z imkoniyatlaridan zavqlanish imkon beradi. STEAM texnologiyasi barcha ta’lim tashkilotlarida faoliyatini amalga oshirish imkoniyatini beruvchi innovatsion texnologiyadir.

Ushbu texnologiyani ta’limda qo‘llanilishining maqsadi faoliyat jarayonida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda, bolalarni ilmiy salohiyatini oshirish va texnik ijodkorlikka jalb qilish imkoniyati bilan intellektual qobiliyatini, ijodkorligini rivojlantirishdir. O‘qitishning yaxlit yondashuvi fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning eng yaxshi darajasiga yordam beradi va yanada istiqbolli va talab qilinadigan kasbni tanlash uchun katta eshikni ochadi. Zamonaviy texnika bolalarni ilmiy va ijodiy faoliyatga bemalol va osonlik bilan jalb qiladi. Bu kattalar hayotida zarur bo'lgan intellektual qobiliyatlarning muntazam rivojlanishiga yordam beradi.

STEAM - ta’lim jarayonida o‘qitish o‘quvchilarning qiziqishlari va xususiyatlarini inobatga olgan holda, ayrim fanlar va ularni o‘rganish darajasini tanlab olish orqali o‘quv jarayonini individuallashtirishni ko‘zda tutadi. STEAM – ta’lim dasturida o‘quvchilarning qiziqishlaridan kelib chiqqan holda sinfdan tashqari va amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish nazarda tutiladi. O‘quv dastur o‘qitishning maqsadlari jamiyat va davlat manfaatlari va talablariga mos kelmog‘i hamda javob bermog‘i lozim.STEAM ta’limi ta’lim oluvchilar maktablarda amaliy, ta’limiy,tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarga tayanadi:

Amaliy maqsad fanlarga oid dasturlarda qayd etilgan talablar doirasida tushunish, o‘z fikrini bayon etish kabi malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish orqali model yaratish hamda ularni tatbiq qilishdan iboratdir.

Ta’limiy maqsad fanlarni chuqur o‘rgatish jarayonida ta’lim oluvchilarning tafakkurini o‘stirish va egallagan bilimlarini rivojlantirish tushuniladi.

Tarbiyaviy maqsad ta’lim oluvchilarda aqliy mehnat, malaka va ko‘nikmalarini hosil qilish, shuningdek, ularni vatanparvarlik va axloqiy poklik ruhida tarbiyalash, har tomonlama rivojlangan, yuksak ma’naviyatli, mustaqil fikrlovchi shaxsni shakllantirish, rostgo‘ylik, o‘zga xalqqa, uning qadriyatlariga hurmat bilan qarash, iymon-e’tiqod, do‘stlik, o‘z qadrini bilish va irodalilik kabi sifatlarni shakllantirish kabilar tushuniladi.

Rivojlantiruvchi maqsad ta’lim oluvchini har tomonlama yetuk shaxs bo‘lib yetishishini, ya’ni uning aqliy, hissiy va ruhlantiruvchi xususiyatlarini rivojlantirishni ifodalaydi.

STEAM ta’lim oluvchining ijodiy tafakkurini shakllantiruvchi 8 ko‘nikmani rivojlantirish nazarda tutadi [1,28]:

1. Savol berish va muammolarni aniqlash. Tabiiy va yaralgan olam haqidagi tasavvurlarni bilish va tushunish uchun savollarni aniq, to‘gri shakllantira olish ko‘nikmasi nazarda tutiladi. Bunda empirik tafakkur shakllantiriladi va rivojlantiriladi.

2. Tadqiqotlarni rejalashtirish va o‘tkazish. Ta’lim oluvchilar individual, guruhlarda laboratoriya yoki sinov maydonchalarida tadqiqotlarni rejalashtirish va olib borish ko‘nikmasini shakllantiriladi va rivojlantiriladi.

3. Ma’lumotlarni tahlil va talqin qilish. Tadqiqot natijalaridan olingan ma'lumotlarning mazmun-mohiyatini tushunish uchun mantiqiy jihatdan tahlil va talqin qilish ko‘nikmasi shakllantiriladi va rivojlantiriladi. Ma'lumotlarning qonuniyatlari har doim ham aniq bo‘lmasligi sababli aniqlashtirish uchun bir qator vositalardan: jadvallashtirish, grafik izohlash, vizual idrok qilish va statistik tahlildan foydalaniladi.

4. Matematik va hisoblash tafakkuridan foydalanish. Fizik hodisalar va ularning o‘rtasidagi aloqalarini ifodalash uchun matematik va hisoblash

vositalardan: statistik ma'lumotlarni tahlil qilish, miqdoriy ko‘rsatkichlarni keltirish orqali ta’lim oluvchilarda matematik va hisoblash tafakkuridan foydalanish ko‘nikmasi shakllantiriladi va rivojlantiriladi.

5. Mulohazalarni tartibga solish va yechimini ishlab chiqish. Ilmiy mahsulotlar – bu mulohaza va ta’riflar, muhandislik mahsulotlari esa qarorlardir. Shu nuqtayi nazardan ta’lim oluvchilarda mulohaza yuritish, ta’rif berish, qaror chiqarish ko‘nikmasi shakllantiriladi va rivojlantiriladi.

6. Dalillar asosida argumentlash. Argumentlash – bu mulohazalar va qarorlar qabul qilish jarayonidir. Bu jarayonda ta’lim oluvchilarda dalillar asosida argumentlash ko‘nikmasi shakllantiriladi va rivojlantiriladi.

7. Axborotni qabul qilish, baholash va uzatish. Ta’lim beruvchilar yaratilgan g'oya va metodlarni aniq, ishonchli yetkazishlari kerak. Ta’lim oluvchilar esa yakka tarzda va guruhlarda g'oyalarni o‘rganish, baholash va tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmasiga ega bo‘ladi.

8. Modellarni ishlab chiqish va qo‘llash. Ta’lim oluvchilar g‘oyalar va mulohazalarni taqdim etishda modellar: diagrammalar, chizmalar, fizik nusxalar, matematik tasvirlar, kompyuter modellashtirish vositalarni yaratish va qo‘llash ko‘nikmasini shakllantiriladi va rivojlantiriladi.

Zamonaviy ta’lim tizimi nafaqat bilim berishga, balki o‘quvchilarda kompleks fikrlash, ijodkorlik va innovatsion yondashuvni shakllantirishga yo‘naltirilgan. Ayniqsa, STEAM yo‘nalishida o‘qiyotgan o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishda fanlararo yondashuv muhim o‘rin tutadi. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalarini – ertaklar, afsonalar, topishmoq va maqollarni – STEAM fanlari bilan integratsiyalash orqali ijodiy tafakkurning muhim ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi – bu avlodlar tafakkurining, muammolarga yondashuvining, qadriyatlarining aksidir. Quyida folklor orqali yuqoridagi ko‘nikmalarni qanday rivojlantirish mumkinligi ko‘rib chiqiladi.

1. Savol berish va muammolarni aniqlash. O‘zbek ertaklari va afsonalari o‘zining murakkab syujeti va ijtimoiy-sivilizatsion muammolarni aks ettirgan holatlari bilan o‘quvchini savollar berishga undaydi. Masalan, “Bo‘z bola”, “Zumrad va Qimmat” kabi ertaklar orqali quyidagi kabi savollar yuzaga keladi:

Nega qahramon bu yo‘lni tanladi?

Qanday muammoni hal qilmoqda?

Bu voqeadan qanday saboq chiqarish mumkin?

Bu orqali o‘quvchilarda empirik tafakkur, ya’ni kuzatuv va tajribaga asoslangan fikrlash shakllanadi.

2. Tadqiqotlarni rejalashtirish va o‘tkazish. Topishmoqlar va maqollar ustida ishlashda o‘quvchilar muammoli vaziyatni tushunishga intiladi. Masalan: “Tunda kelar, tongda yo‘qolar” (Sham) – topishmoq ustida tahliliy fikrlashni talab etadi.

3. Ma’lumotlarni tahlil va talqin qilish. Folklor matnlaridagi obrazlar, voqealar ketma-ketligi va saboqlari ustida ishlash orqali o‘quvchi mantiqiy tahlil qilishga o‘rgatiladi. Masalan: “Go‘ro‘g‘li” dostoni qahramonlarining harakatlar tahlili – sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash. Eshitilgan ertakni jadvallash: qahramon – muammo – harakat – natija – saboq. Bu metod o‘quvchilarda mantiqiy-matnli tahlil, grafik tasvir va statistik asosli tushunchalarni mustahkamlaydi.

4. Matematik va hisoblash tafakkuridan foydalanish ko‘nikmasida o‘zbek xalq maqollari [2,124]ning deyarli barchasida ko‘p hollarda miqdoriy so‘z va tushunchalar orqali tasvirlashlar mavjud:

1. “Yetti o‘lchab, bir kes”
2. “Sanamay sakkiz dema”
3. “Bir tovuqqa ham don kerak, ham suv kerak”
4. “Bir bolaga yetti qo‘shni ota-ona”
5. “Bir yomon ming yaxshiga dog‘ bo‘ladi”
6. “Besh qo‘l barobar emas”
7. “Ming marta eshitgandan bir marta ko‘r”
8. “Bir kun urush bo‘lgan xonadonda qirq kun baraka qochar”
9. “Qirq yil qirg‘in kelsa ham, ajali yetgan o‘lar”
10. “Bir yomonning bir yaxshisi bor”

Bunday maqollar orqali o‘quvchilar matematik tafakkur asoslarini, miqdoriy munosabatlar va ehtiyotkorlik zarurligini tushunadi. Shuningdek, bu naql va hikmatlar matematik modellashtirishga kirishish uchun ajoyib imkoniyatdir.

5. Mulohazalarni tartibga solish va yechim ishlab chiqish ko‘nikmasida o‘zbek ertaklarida har bir muammo yechimi asosida mulohaza, sinov va xulosa mavjud. Masalan, “Uch og‘a ini botirlar” ertagida uch bahodir yigitning sinovlar qarshida yengilmasligi, har bir to‘siq oldida mardonavor kurashib, o‘ziga xos qahramonlik ko‘rsatishi o‘quvchilarga jasorat hissini beradi. O‘quvchi ertakdagi yechimlarni tahlil qiladi, muqobil yo‘llarni taklif qiladi, bu esa uni:

Yechimlar taklif qilish;

Qaror chiqarish;

Mantiqiy xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga olib keladi.

6. Dalillar asosida argumentlash ko‘nikmasi orqali folklor asarlarining ko‘p o‘rinlarida ikki fikr to‘qnashadi. Masalan: Maqollardagi qarama-qarshi g‘oyalar: “Yaxshiga yondash, yomondan qoch”, “Avval o‘yla, keyin so‘yla”, “Kattaga hurmatda, kichikka izzatda bo‘l” va boshqa.

Ertak va rivoyatlarda qahramonlar o‘z fikrlarini himoya qiladi – bu o‘quvchilarni dalillar asosida fikr yuritish, fikrni asoslash, muhokama qilishga o‘rgatadi. Mashg‘ulotlarda o‘quvchilarga ertak yoki maqoldagi vaziyat bo‘yicha o‘z fikrini bayon qilish va uni asoslash topshirig‘i berilishi kerak.

7. Axborotni qabul qilish, baholash va uzatish ko‘nikmasi orqali o‘quvchilar axborotni og‘zaki (ertak), yozma (maqol, topishmoq), vizual (tasviriy xalq san’ati) shakllarda qabul qiladi. Eshitgan, o‘qigan va kuzatgan materialni tahlil qiladi, baholaydi, fikrini bildiradi, guruhda muhokama qiladi. Bu, o‘z navbatida, axborot savodxonligi, kommunikatsiya va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

8. Modellarni ishlab chiqish va qo‘llashda esa xalq og‘zaki ijodi namunalari asosida qahramonlar harakati yoki ertak syujetini:

Diagramma, chizma, voqealar jadvali, rol ijrosi shaklida modellashtirish mumkin.

Masalan: “Alpomish” dostoni asosida qahramonning sayohatini chizma ko‘rinishida modellashtirish.“Tog‘ va shamol” afsonasi asosida tabiat hodisasini fizik modelda aks ettirish.Bu orqali o‘quvchi abstrakt tushunchalarni moddiy modelga aylantirishni o‘rganadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek folklorini o‘qitish, nafaqat ma’naviy tarbiya vositasi, balki zamonaviy STEAM ta’limining asosiy kompetensiyalarini, ayniqsa, ijodiy tafakkurga oid 8 asosiy ko‘nikmani shakllantirish va mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Folklor elementlarini amaliy, tahliliy, interfaol mashg‘ulotlarga kiritish orqali o‘quvchilar murakkab muammolarni hal qilishga, fikr yuritishga, hamkorlikda ishlashga va o‘z qarashlarini asoslashga o‘rganadilar. STEAM - tabiiy fanlar,texnologiyalar, muhandislik, san’at va matematika fanlarini uyg‘unlikda o‘qitish uslubidir. STEAM texnologiyasi ta’limdan farqli ravishda bilimlarni alohida emas, o‘zaro mutanosib holda olib borishni ta’minlab beradi. Bolalar o‘zida nostandart fikrlash, muammoga bir nechta yechim topish va ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantiradi va bu uning kelajakdagi faoliyatida juda qo‘l keladi. Bu esa STEAM texnologiyalarining bugungi kunda yosh avlod uchun juda ham katta o‘rni borligini ko‘rsatadi. STEAM texnologiyalarining bugungi kunda ommalashayotganini va samaradorligini, ta’limdagi afzalliklarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonlarida STEAM texnologiyalarini qo‘llash tavsiya qilinadi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ta’limga STEAM yondashuv tadbiqi.Fan o‘qituvchilari, metodistlari va soha mutaxassislari uchun uslubiy qo‘llanma.Toshkent: 2021.
2. O‘zbek xalq maqollari.Toshkent,2014.
3. O‘tkir Tolipov, Dilnoz Ro‘ziyeva “Pedagogik texnalogiyalar va pedagogik mahurat” “Toshkent innavatsiya – Ziyo”. T: 2019.

4. Z. Ashurova “ Maktabgacha ta’limda STEAM texnalogiyasidan foydalanish”. Metodik qo‘llanma . Buxoro:2020.

STEAM VA LOYIHAVIY TA’LIM METODIKALARINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Qambarova Barnoxon Toxirjonovna,

Andijon Abu Ali Ibn Sino nomidagi

jamoat salomatligi texnikumi o‘qituvchisi

Orziqulov Xusniddin To‘lqin o‘g‘li,

Qo‘qon universiteti pedagogika va

psixologiya kafedrasi v.b. dotsenti

xusnidinorziqulov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida keng qo‘llanilayotgan STEAM va loyihaviy ta’lim metodikalarining psixologik-pedagogik imkoniyatlari tahlil etilgan. Muallif STEAM modelining o‘quvchilar tafakkuri, kreativligi va kompetensiyalarini shakllantirishdagi o‘rnini yoritib bergan. Shuningdek, loyihaviy ta’limning o‘quvchini faol subyekt sifatida rivojlantiruvchi imkoniyatlari ochib berilgan. Maqolada bu metodikalarning o‘zaro integratsiyasi, o‘quvchilarning ichki motivatsiyasi, ijodkorligi, hamkorlikda ishlash ko‘nikmalariga ta’siri ilmiy-nazariy va amaliy asosda yoritilgan. Pedagogik jihatdan fanlararo integratsiya, faoliyatga asoslangan yondashuv va zamonaviy o‘qituvchi roli haqida fikr yuritilgan. Maqola ta’limda innovatsion metodikalarni joriy etish istagidagi tadqiqotchilar, o‘qituvchilar va ta’lim siyosatini ishlab chiquvchilar uchun foydalidir.

Kalit so‘zlar: STEAM ta’limi, loyihaviy metodika, psixologik asoslar, pedagogik yondashuv, fanlararo integratsiya, motivatsiya, kreativlik, ijodiy fikrlash, faoliyatga asoslangan ta’lim, formatif baholash.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психолого-педагогические основы методов обучения STEAM и проектной деятельности, которые широко применяются в современном образовательном процессе. Автор освещает роль модели STEAM в формировании у учащихся мышления, креативности и ключевых компетенций. Также раскрываются возможности проектного обучения как метода развития учащихся как активных субъектов обучения. В статье с научно-теоретической и практической точек зрения проанализировано влияние этих методик на внутреннюю мотивацию учащихся, развитие их творческих способностей, навыков сотрудничества. С педагогической точки зрения акцент сделан на междисциплинарную интеграцию, деятельностный подход и новую роль педагога. Статья будет полезна для исследователей, преподавателей и разработчиков

образовательной политики, заинтересованных во внедрении инновационных методов обучения.

Ключевые слова: STEAM-обучение, проектный метод, психолого-педагогические основы, междисциплинарная интеграция, мотивация, креативность, творческое мышление, деятельностный подход, формирующее оценивание.

Annotation: This article explores the psychological and pedagogical foundations of STEAM and project-based learning methodologies, which are widely implemented in contemporary educational practices. The author highlights the role of the STEAM model in developing students' thinking, creativity, and key competencies. The potential of project-based learning to engage students as active participants in the learning process is also examined. The article analyzes the impact of these methodologies on students’ intrinsic motivation, creativity, and collaborative skills from both a theoretical and practical perspective. From a pedagogical standpoint, it focuses on interdisciplinary integration, activity-based approaches, and the evolving role of the teacher. This article will be valuable for researchers, educators, and education policymakers interested in implementing innovative teaching practices.

Keywords: STEAM education, project-based methodology, psychological foundations, pedagogical approach, interdisciplinary integration, motivation, creativity, creative thinking, activity- based learning, formative assessment.

Kirish. XXI asr – bu texnologiyalar, innovatsiyalar va ijodiy fikrlash asri. Zamonaviy jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun ta’lim tizimi yangicha yondashuvlarga muhtoj. Bunday yondashuvlardan biri bu – STEAM ta’limi va unga integratsiyalashgan loyihaviy ta’lim metodikasidir. Ushbu maqolada ushbu metodiklarning psixologik va pedagogik asoslari, ularning o‘zaro aloqasi hamda zamonaviy ta’lim jarayonidagi o‘rni tahlil qilinadi. An’anaviy ta’lim yondashuvlari o‘rnini innovatsion va integratsiyalashgan uslublar egallamoqda. Xususan, STEAM yondashuvi – ya’ni fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), san’at (Art) va matematika (Mathematics) integratsiyasi asosida qurilgan o‘quv jarayoni o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda muhim vositaga aylanmoqda. Ta’limda STEAM yondashuvi asosan texnik fanlarga oid deb qaralgan bo‘lsa-da, so‘nggi yillarda bu metodika gumanitar fanlarga, xususan, ona tili darslariga ham muvaffaqiyatli tatbiq qilinmoqda. Bu yondashuv orqali o‘quvchilar nafaqat grammatik bilimlarni egallaydi, balki analitik fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodiy yondashish va o‘z fikrini aniq ifoda etish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. STEAM texnologiyasi aynan nazariya va amaliyotni birga olib borish imkonini beradi va bilimlarga asoslanish, bilimlardan o‘rinli foydalanish, mustaqil muvaffaqiyatga erishish, o‘z imkoniyatlaridan zavqlanish imkon beradi. STEAM texnologiyasi barcha ta’lim tashkilotlarida faoliyatini amalga oshirish imkoniyatini beruvchi innovatsion texnologiyadir.[4,29-50]

Ushbu texnologiyani ta’limda qo‘llanilishining maqsadi faoliyat jarayonida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda,

bolalarni ilmiy salohiyatini oshirish va texnik ijodkorlikka jalb qilish imkoniyati bilan intellektual qobiliyatini, ijodkorligini rivojlantirishdir. O‘qitishning yaxlit yondashuvi fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning eng yaxshi darajasiga yordam beradi va yanada istiqbolli va talab qilinadigan kasbni tanlash uchun katta eshikni ochadi. Zamonaviy texnika bolalarni ilmiy va ijodiy faoliyatga bemalol va osonlik bilan jalb qiladi. Bu kattalar hayotida zarur bo'lgan intellektual qobiliyatlarning muntazam rivojlanishiga yordam beradi.

STEAM ta’limining mohiyati va ahamiyati

STEAM – ingliz tilidagi Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san’at) va Mathematics (matematika) sohalarining birlashmasi bo‘lib, o‘quvchilarning kompleks fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuvini rivojlantirishga qaratilgan ta’lim modeli hisoblanadi.

STEAM ta’limining asosiy maqsadi:

-O‘quvchilarda ilmiy va texnologik savodxonlikni shakllantirish;

-Amaliy va nazariy bilimlarni integratsiya qilish;

-Innovatsion fikrlash va kreativlikni rivojlantirish.

STEAM modeli an’anaviy fanlarni ajratib o‘rganishdan farqli ravishda, real hayotdagi vaziyatlarga asoslangan, kompleks, integratsiyalashgan ta’limni ilgari suradi.oyihaviy ta’lim metodikasi haqida tushuncha

Loyihaviy ta’lim – bu o‘quvchilarni faol jalb qiluvchi, amaliyotga yo‘naltirilgan, mustaqil izlanishga asoslangan ta’lim uslubidir. Bu metodika o‘quvchilarni tanlangan muammoga chuqurroq kirib borishga, uning yechimlarini o‘zlari izlab topishga undaydi.

Loyihaviy ta’lim quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. Muammo (yoki mavzu)ni aniqlash;
2. Maqsad va vazifalarni belgilash;
3. Ma’lumot to‘plash, tahlil qilish;
4. Yechim taklif qilish;
5. Natijani taqdim etish va baholash.

Bu usul o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, jamoada ishlash, qaror qabul qilish, va kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Psixologik asoslar: o‘quvchilarning motivatsiyasi, qiziqishi va ijtimoiy-emotsional rivojlanishi

1. Ichki motivatsiyani kuchaytirish

STEAM va loyihaviy ta’lim metodikasi o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini oshirishda katta ahamiyatga ega. An’anaviy ta’limda bilimlar ko‘pincha nazariy va o‘quvchilar uchun begona bo‘lib tuyuladi. Biroq, loyihaga asoslangan va STEAM yondashuvida o‘quvchilar real hayot bilan bog‘liq masalalarni mustaqil hal qilishga jalb qilinadi, bu esa ular uchun mazmunli, shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan faoliyatni anglatadi.

2. Qiziqishni uyg‘otish va ijodkorlikni rivojlantirish

O‘quvchilarning qiziqishi – bu ularning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan psixologik

munosabatidir. STEAM yondashuvi orqali o‘quvchilar fan va texnologiyalarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkonini ko‘radilar. Ayniqsa, san’at komponenti (Art) kreativlik, tasavvur va estetik didni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

3. Ijtimoiy-emotsional rivojlanish

Loyihaviy ishlarda o‘quvchilar ko‘pincha guruhda ishlashadi, bu esa ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish, hamkorlik, empatiya, tinglash va fikr bildirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu orqali ularning emotsional intellekti oshadi.[11,14]

Pedagogik asoslar: faoliyatga asoslangan yondashuv, integratsiya va o‘qituvchining roli.

1. Faoliyatga asoslangan yondashuv

Pedagogik nazariyada ta’limning eng samarali shakllaridan biri bu – faoliyatga asoslangan yondashuvdir. O‘quvchi passiv bilim oluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida o‘z bilimi va tajribasini yaratadi. Bu yondashuvda o‘qituvchi yo‘lboshchi rolini bajaradi.

2. Fanlararo integratsiya

STEAM ta’limining pedagogik asoslaridan biri – bu fanlararo integratsiya tamoyilidir. Fanlarni alohida o‘rganish emas, balki ularning o‘zaro bog‘liqligini tushunish, real muammolarni yechishda bir nechta fan bilimlaridan foydalanish ko‘zda tutiladi. Bu esa o‘quvchilarning kompleks tafakkurini rivojlantiradi.

3. O‘qituvchining o‘zgarayotgan roli

Zamonaviy ta’limda o‘qituvchi – bu faqat bilim beruvchi emas, balki:

- fasilitator (jarayonni boshqaruvchi);
- mentor (yo‘lboshchi);
- baholovchi;
- innovatsion muhitni yaratuvchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘qituvchi loyihaviy va STEAM yondashuvlarida o‘quvchilarning mustaqilligini qo‘llab- quvvatlashi, ularga tanlov erkinligi berishi, va shu bilan birga maqsadli yo‘naltirishi kerak.[13]

STEAM va loyihaviy ta’limning integratsiyasi

STEAM va loyihaviy yondashuv bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Ularni quyidagi nuqtalarda integratsiyalash mumkin:

1. Real hayotiy loyihalarni ishlab chiqish

O‘quvchilar STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, matematika) komponentlarini real vaziyatlarda qo‘llab, san’at (Art) orqali yechimlarini vizual tarzda ifodalaydi. Masalan:

a) “Yashil shahar” loyihasi: ekologik, texnologik va dizayn yondashuvlarni birlashtiradi;

b) “Smart uy” loyihasi: muhandislik, informatika va matematika asosida quriladi.

2. Ko‘nikma va kompetensiyalarni rivojlantirish

Har ikkala metodika ham 21-asr ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi:

-muammolarni hal qilish;

-kreativlik;

-kommunikatsiya;

-hamkorlik;

-raqamli savodxonlik;

-tanqidiy fikrlash.

3. Baholash tizimi

Loyihaviy va STEAM yondashuvlarda an’anaviy testlar o‘rniga formatif baholash, portfoliolar, prezentatsiyalar, o‘z-o‘zini baholash va refleksiya qo‘llaniladi. Bu o‘quvchilarning o‘z o‘sishini anglashiga va tahlil qilishiga yordam beradi.

Xulosa. STEAM va loyihaviy ta’lim metodikalari zamonaviy ta’limda o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ularning mustaqil fikrlashi, muammoni hal qilish va jamiyatda faol ishtirok etishiga xizmat qiluvchi qudratli vositalardir. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, bu metodikalar o‘quvchilarning qiziqishi, motivatsiyasi va ijtimoiy-emotsional farovonligini oshiradi. Pedagogik jihatdan esa, fanlararo integratsiya, faoliyatga asoslangan yondashuv va o‘qituvchining yangi roli asosida samarali ta’lim muhitini yaratadi.[8]

Tavsiyalar.

1. O‘quv dasturlarini STEAM yondashuvi asosida qayta ko‘rib chiqish;
2. O‘qituvchilarni loyihaviy va STEAM metodikalari bo‘yicha malakasini oshirish;
3. Baholash tizimini kreativ va formatif usullar bilan boyitish;
4. O‘quvchilarni jamoaviy ishlarga faol jalb qilish;
5. Ta’limda texnologik vositalardan unumli foydalanish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
2. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
3. Piaget, J. (1972). *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books.
4. Yakovleva, N. F. (2019). *STEAM-obrazovanie kak innovatsionnaya pedagogicheskaya tekhnologiya*. Moskva: Prosveshcheniye.

STEAM VA LOYIHAVIY TA’LIM METODIKALARI

Miraxmedova Layloxon Rahimovna,
Intellekt DXSH xususiy bog‘cha direktori, psixolog
Qo‘qon universiteti masofaviy amaliy psixologiya 4-kurs talabasi
layloxonraximovna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimining ikki muhim metodikasi – STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) va

loyihaviy ta’lim (Project-Based Learning) ning nazariy asoslari, amaliy qo‘llanilishining o‘ziga xos jihatlari hamda ular integratsiyasining o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligi, ijodiy fikrlashi va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ta’sirchanligi tahlil qilinadi. STEAM texnologiyasi orqali loyihaviy ta’lim metodikalari bilan ishlash xususida, loyihalashtirish va rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishda innovatsion ta’lim metodikalari bilan tanishib oladilar. Maqolada ushbu metodikalarning ta’lim jarayoniga tatbiq etilishi natijasida erishilgan samaralar, mavjud muammolar va ularning yechimlari bo‘yicha ilmiy-pedagogik adabiyotlarga asoslangan xulosalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: STEAM, loyihaviy ta’lim, integratsiya, pedagogik metodika, kasbiy tayyorgarlik, ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish, zamonaviy ta’lim, innovatsiya, texnologiya

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические основы, особенности практического применения двух важных методологий современной системы образования – STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) и проектного обучения (Project-Based Learning), а также эффективность их интеграции в развитии профессиональной подготовки, творческого мышления и навыков решения проблем у студентов. Благодаря STEAM-технологии студенты познакомятся с инновационными образовательными методиками в проектировании и организации развивающей среды. В статье представлены выводы, основанные на научно-педагогической литературе, о результатах, достигнутых в результате применения этих методик в образовательном процессе, существующих проблемах и их решениях.

Ключевые слова: STEAM, проектное обучение, интеграция, педагогическая методика, профессиональная подготовка, творческое мышление, решение проблем, современное образование, инновации, технологии

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations, specific aspects of practical application of two important methodologies of the modern education system - STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) and project-based learning (Project-Based Learning), as well as the effectiveness of their integration in developing students' professional training, creative thinking and problem-solving skills. Through STEAM technology, students will get acquainted with innovative educational methodologies in designing and organizing a developing environment. The article presents conclusions based on scientific and pedagogical literature on the results achieved as a result of applying these methodologies to the educational process, existing problems and their solutions.

Keywords: STEAM, project-based learning, integration, pedagogical methodology, professional training, creative thinking, problem solving, modern education, innovation, technology

Kirish

XXI asrda ta’lim tizimi globalizatsiya, texnologik taraqqiyot va tez o‘zgaruvchan dunyo talablariga moslashishi zarurati bilan yuzlashmoqda. Bunday sharoitda maktabgacha yoshdagi bolalarda faqat bilimlarni egallashga emas, balki ularni hayotiy muammolarni hal qilishga, ijodiy va tanqidiy fikrlashga, texnik ijodkorlikni shakllantirish, hamkorlikda ishlashga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy pedagogikada STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) va Loyihaviy ta’lim (Project-Based Learning - PBL) metodikalarining o‘rni tobora ortib bormoqda. STEAM yondashuvi fanlararo integratsiyani ta’minlab, bolalarga dunyoni yaxlit holda ko‘rish va turli bilimlarni amaliy muammolarni yechishda qo‘llash imkonini beradi. Loyihaviy ta’lim esa bolalarni kelajakda mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ikki metodikaning birgalikda qo‘llanilishi ta’lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va natijador qilishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada STEAM va loyihaviy ta’limning nazariy asoslari, ularning integratsiyasi va ta’lim samaradorligiga ta’siri atroflicha tahlil qilinadi.

Asosiy qism

STEAM – bu an’anaviy fanlar (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San’at, Matematika)ning ajratilgan holda o‘rganilishidan voz kechib, ularni yaxlit, integratsiyalashgan tizim sifatida qarashdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishning o‘ziga xos zamonaviy “STEAM - ta’lim” (Science - tabiiy fanlar, Technology - texnologiyalar, Engineering - texnik ijodkorlik, Art - san’at va ijod, Mathematics - matematika) yondashuvi ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shunday ekan, STEAM ta’lim texnologiyasi bugungi kunda “STEAM - ta’lim” yondashuvi sifatida tatbiq etilib, ta’lim-tarbiya jarayonidagi samaradorlikni yuqori darajaga chiqishini ko‘rsatmoqda. Maktabgacha ta’lim tizimiga STEAM ta’lim texnologiyasini joriy etish bugungi kun talabi ekan, texnologiya tushunchasi bilan birgalikda integratsiya terminining mazmun-mohiyatiga ham alohida to‘xtalib o‘tish juda muhimdir. Integratsiya - lotincha so‘zdan olingan bo‘lib, lug‘aviy ma’nosi integratio - “tiklash, to‘ldirish, bir butun” so‘zlari ma’nosini anglatadi[1,7].

STEAM ta’lim texnologiyasi va loyihalashtirish jarayonini o‘rganishda eng avvalo loyiha va loyihalash tushunchalarini mohiyatini o‘rganish maqsadga muvofiqdir. Loyiha - aniq reja, maqsad asosida uning natijalanishini kafolatlagan holda pedagogik faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat mahsuli. Yoki loyiha - bu fikr, g‘oya, niyat yoki biror narsa qilishning maqsadi deb ham yuritilinadi. Loyiha dastur, model, texnologik xarita va boshqa ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Loyihaning asosini ilmiy yoki ijodiy xarakterga ega g‘oya tashkil etadi.

Loyihalash - boshlang‘ich ma’lumotlarga asoslanib, kutiladigan natijani tahmin qilish, bashoratlash, rejalashtirish orqali faoliyat yoki jarayon mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan amaliy harakat. Loyihalash “g‘oya - maqsad - kutiladigan natija - tahmin qilish - bashoratlash - rejalashtirish” tizimiga asoslanadi[2,28]. STEAM ta’limining asosiy maqsadi bolalarda kritik fikrlash, muammolarni hal qilish, hamkorlikda ishlash, ijodkorlik va moslashuvchanlik kabi 21-asr

ko‘nikmalarini rivojlantirishdir. Loyihaviy ta’lim (PBL) – bu bolalarni muayyan muddat davomida chuqur savolga javob izlashga yoki muammoni hal qilishga yo‘naltirilgan, keng qamrovli va qiziqarli loyihani yaratishga undaydigan o‘quv usuli.

STEAM va loyihaviy ta’lim metodikalari bir-birini to‘ldiruvchi va kuchaytiruvchi xususiyatga ega. Loyihaviy ta’lim STEAM yondashuvini amaliyotga tatbiq etish uchun ideal platforma hisoblanadi. Loyiha bugungi kunda dolzarb masala sifatida barcha yosh olim va olima tadqiqotchilarni g‘oyalarni ishlab chiqishga va bu g‘oyalar, loyihalar orqali barcha ta’lim tizimlarida amalga oshirishni nazarda tutadi. O‘z navbatida loyihalar ham bir necha turlarga bo‘linadi:

1. Ilmiy loyihalar
2. Ijodiy loyihalar
3. Ishlab chiqarish loyihalari (texnik va ijtimoiy)

Ba’zan STEAM texnologiyasini qo‘llashda rivojlantiruvchi markazlarga integratsiya qilish usullarini pedagoglar tomonidan o‘zlashtirish murakab jarayondek tuyilishi mumkin. Biroq rivojlantiruvchi markazlarda ta’lim sifatini oshirishda loyihaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llash yangi innovatsiyalarni yaratishga undaydi. Bu orqali bolalarda qanday ko‘nikmalar shakllanadi?

1. Tanqidiy fikrlash
2. Muammolarni o‘zi hal qila olish ko‘nikmasi
3. Erta professional orientatsiya
4. Bolalarni hayotning texnologik yangiliklariga tayyorlash
5. Har bir bolaning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda bolalar faoliyati orqali texnik ijodkorlik uchun motivatsiyani rivojlantirish
6. Loyihalarga ijodiy va innovatsion yondashuvlar
7. Ilmiy-texnik bilimlarni hayotda qo‘llash
8. Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish
9. O‘ziga ishonchni shakllantirish
10. Faol muloqot va jamoada ishlash

Integratsiyaning asosiy mazmuni:

- Muammoning keng qamrovliligi: Loyihaviy ta’limdagi murakkab muammoni hal qilish uchun ko‘pincha turli fanlar (Fan, Texnologiya, Matematika, San’at) va ularning usullarini birlashtirish zarur bo‘ladi. Masalan, “Ekologik muammolarni hal qilish” loyihasida bolalar ilmiy tahlil (Fan), muammoni modellashtirish (Matematika), yechimlar bo‘yicha texnik yechimlarni o‘rganish (Texnologiya), dizayn echimlarini yaratish (Muhandislik) va o‘z yechimlarini jamoatchilikka taqdim etish (San’at) kabi jarayonlarni boshdan kechiradilar.
- Tadqiqot va yaratish jarayoni: loyiha davomida o‘quvchilar tabiiy ravishda STEAM elementlarini o‘zlashtiradilar. Ular tajribalar o‘tkazishadi (Fan), dasturlar yozishadi yoki gadjetlardan foydalanishadi (Texnologiya), narsalarni loyihalashtirishadi va yasashadi (Muhandislik), o‘z ishlarini estetik jihatdan chiroyli qilishadi (San’at) va ma’lumotlarni tahlil qilishadi (Matematika).
- Amaliy ko‘nikmalar va kasbiy tayyorgarlik: Ushbu integratsiya bolalarda faqat nazariy bilimni emas, balki murakkab muammolarni hal qilish,

jamoaviy ishlash, ijodiy fikrlash va texnologiyalarni qo‘llash kabi kasbiy tayyorgarlik uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantiradi. Bu kelajakda ularning ilm-fan, texnologiya va muhandislik sohalarida faoliyat yuritishlariga zamin yaratadi.

STEAM va loyihaviy ta’limni samarali tatbiq etishda ba’zi qiyinchiliklar mavjud:

– Pedagoglar malakasini oshirish: ko‘pchilik pedagoglar integratsiyalashgan fanlararo yondashuvlar va loyiha boshqaruvini qo‘llash bo‘yicha qo‘shimcha treninglarga muhtoj.

– Resurslar ta’minoti: loyihalar uchun zarur moddiy-texnik bazani (laboratoriya jihozlari, dasturiy ta’minotlar, ijodiy materiallar) yaratish va yangilash talab etiladi.

– Baholash tizimi: bolalarning loyihaviy va ijodiy ishlarini baholashning ob’ektiv mezonlarini ishlab chiqish murakkab vazifa.

– Vaqt cheklovlari: loyihalarni chuqur bajarish uchun dars jarayonida yetarli vaqt ajratish qiyin bo‘lishi mumkin.

– Doimiy ravishda pedagogik kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish dasturlarini yo‘lga qo‘yish.

– Ta’lim muassasalarini zamonaviy texnologik jihozlar va ijodiy laboratoriyalar bilan ta’minlash.

– Loyihaviy faoliyatni baholash uchun formativ va summativ baholash metodlarini (rumriklar, portfoliolar, self-assessment va peer-assessment) qo‘llash.

– Faoliyatdan tashqari vaqtda ham loyihaviy faoliyatni tashkil etish imkoniyatlarini yaratish.

Xulosa

STEAM va loyihaviy ta’lim metodikalari zamonaviy ta’lim tizimining rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda STEAM ta’lim texnologiyasi asosida ta’lim berish kelajak kasblariga tayyorlash hamda bolalarni yangi g‘oyalar yaratish orqali o‘ziga bo‘lgan ishonchni yanada shakllantirib beradi. Bugungi ta’lim amaliyotida o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlovchi va ularning ijodiy salohiyatini rag‘batlantiruvchi ta’limiy loyihalarni yaratishga tobora ko‘proq e’tibor qaratilmoqda. Bunday loyihaviy faoliyatlar pedagogik jarayon samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, STEAM ta’lim texnologiyasining muhandislik (Engineering) va texnik ijodkorlikka yo‘naltirilgan aspekti maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ham kichik, muammoga yo‘naltirilgan loyihalar ustida ishlashni taqozo etadi. Bu yondashuv ularning muhandislik va texnik tafakkurini rivojlantirishda hamda muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishda ayniqsa samarali hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Maxmutazimova Yulduz Raxmatovna Maktabgacha ta’limda STEAM texnologiyalari / O‘quv qo‘lllanma/-Toshkent: “TAMADDUN”, 2022,145 bet.
2. D.R. Babayeva, N.N. Djamilova, D.F. Xalilova “Maktabgacha ta’limda steam texnologiyalari” O‘quv qo‘llanma-T:. «Ilm ziyo zakovat» 2022.-116 b

3. Каримов, И.А. (2020). STEAM-таълим: замонавий таълимнинг асосий йўналиши. Тошкент: «Ilm-fan» нашриёти.
4. Otayeva S.S. “Maktabgacha ta’limda STEAM texnologiyalari” O‘quv qo‘llanma – T:“Bookmayn print” 2022 - 116 b
5. Волосовец Т.В., Маркова В.А., Аверин С.А. STEM-образование детей дошкольного и младшего школьного возраста. Москва 2017 -112 с
6. B.Abdukadirov., “Maktabgacha ta’limda STEAM texnologiyalari”. “Hayot nashri-2020” nashriyoti, 2023-241 bet
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. https://lex.uz/docs/-5841063
8. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-4312- son farmon 2019-yil 8-may. https://lex.uz/docs/-4327235
9. O‘zbekiston Respublikasining Takomillashtirilgan Ilk qadam Davlat o‘quv dasturi Toshkent 2022-yil.

5-sho‘ba: Pedagog kadrlar malakasini oshirishda raqamli platformalar va onlayn ta’lim imkoniyatlari

RAQAMLI ADABIYOTLAR VA KUTUBXONALARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI

Jumanova Shaxnoza Ikromjonovna,
Qo‘qon universiteti dotsenti, (PhD)
e-mail: shahnozajumanova13081989@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli adabiyotlar va elektron kutubxona resurslaridan samarali foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy usullarini haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Tadqiqotda raqamli o‘quv materiallarini tizimli tashkil etish, ularni qidirish va tahlil qilish, shuningdek o‘quvchilarning axborot savodxonligini oshirish yo‘llari haqida so‘z boradi. Shuningdek, raqamli kutubxonalarning pedagogik imkoniyatlari, ularning an’anaviy o‘quv jarayoniga integratsiyasi va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sharoitida adabiyotlar bilan ishlashning innovatsion usullari tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari ta’lim muassasalarida raqamli resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar bilan ta’minlangan.

Kalit so‘zlar: raqamli adabiyotlar, elektron kutubxona, axborot savodxonligi, raqamli resurslar, pedagogik texnologiyalar, ma’lumotlarni qidirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, o‘quv jarayoni, informatsion madaniyat, kutubxona resurslari.

Abstract

The article discusses the scientific and theoretical foundations and practical methods of effective use of digital literature and electronic library resources in the modern educational process. The study discusses the systematic organization of digital educational materials, their search and analysis, as well as ways to improve students’ information literacy. It also analyzes the pedagogical capabilities of digital libraries, their integration into the traditional educational process, and innovative methods of working with literature in the conditions of modern information and communication technologies. The results of the study are provided with practical recommendations aimed at increasing the efficiency of using digital resources in educational institutions.

Keywords: digital literature, electronic library, information literacy, digital resources, pedagogical technologies, information retrieval, information and communication technologies, educational process, information culture, library resources.

Аннотация

В статье рассматриваются научно-теоретические основы и практические методы эффективного использования электронной литературы и электронных библиотечных ресурсов в современном образовательном процессе. В исследовании рассматриваются вопросы системной организации электронных учебных материалов, их поиска и анализа, а также пути повышения информационной грамотности обучающихся. Анализируются педагогические возможности электронных библиотек, их интеграция в традиционный образовательный процесс, инновационные методы работы с литературой в условиях современных информационно-коммуникационных технологий. По результатам исследования даны практические рекомендации, направленные на повышение эффективности использования цифровых ресурсов в образовательных организациях.

Ключевые слова: электронная литература, электронная библиотека, информационная грамотность, цифровые ресурсы, педагогические технологии, информационный поиск, информационно-коммуникационные технологии, образовательный процесс, информационная культура, библиотечные ресурсы.

XXI asr — axborot va raqamli texnologiyalar asri hisoblanib, yoshlarda ilm olishga bo‘lgan ehtiyoj hamda ma’lumotlar oqimi olamshumul darajada oshgan davrdir. Ushbu davrda ilmiy izlanishlarni muvaffaqiyatli, yaxshi natija asosida olib borish, talaba, tadqiqotchi va mutaxassislarning mustaqil o‘qish ehtiyojlarini qondirish, hamda kutubxonalarning bugungi kundagi zamonaviy rolini yangicha tushunish – bularning barchasi tadqiqotimiz mavzusi hisoblangan raqamli adabiyotlar va kutubxonalarga e’tibor qaratishni dolzarb vazifa ekanligini ta’minlaydi.

Mavjud an’anaviy kutubxonalar, asosan jismoniy fondlar hamda to‘plamlarga tayanardi. Ammo bugungi kunda ilmiy tadqiqotlar, talabalar va o‘qituvchilar uchun elektron resurslar — maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar, ma’ruza matnlari va multimedia materiallari — eng muhim ma’lumotlar manbai sifatida namoyon bo‘lmoqda. Raqamli kutubxonalar foydalanuvchilarga 24/7 rejimida, istalgan joydan kirish imkonini yaratadi, bunda geografik cheklovlar va fiziki kutubxonaga tashrif cheklovlari yo‘qoladi.[1.7852]

Xalqaro tadqiqotlarda ham raqamli kutubxonalarning afzalliklari ko‘p jihatdan tilga olinadi. Masalan, Chore va Salwe [2.45] raqamli kutubxonalar quyidagicha foydalar keltirishini ta’kidlaydi: noyob hujjatlarni saqlash, bir nechta foydalanuvchilarning bir vaqtning o‘zida foydalanishi, yuqori qidiruv samaradorligi, ma’lumotlarning tezkor yetkazilishi va vaqtni tejash kabi jihatlar. Shuningdek, Riady va boshqalar raqamli kutubxona xizmatlarining samaradorligini baholashda foydalanuvchilar qoniqishi, tizimdan foydalanish chastotasi va xizmatning ijtimoiy foydasi kabi omillar muhimligini aniqlagan.

Biroq, raqamli kutubxonalar faqat texnologik imkoniyatlar bilan cheklanmaydi. Ularning samarali foydalanilishi ko‘p jihatdan foydalanuvchilarning **axborot madaniyati**, ya’ni ma’lumotlarni topish, tanlash, baholash, tartibga solish va manbalarga havola qilish ko‘nikmalariga bog‘liq.[3.39] Talaba yoki tadqiqotchi qanchalik bilimga ega bo‘lmasin, agar axborotni samarali izlash va saralash ko‘nikmalari bo‘lmasa, eng sifatli resurs ham natijaga olib kelmasligi mumkin.

O‘zbekiston misolida ham raqamli kutubxonalarni takomillashtirish, ularning samarali natijalarini kengaytirish kuzatilmoqda. Masalan, SLIB.UZ elektron kutubxonasi O‘zbekiston mualliflarining ilmiy jurnallari va maqolalarini jamlagan platforma sifatida faoliyat yuritib kelmoqda. Bundan tashqari, Toshkent shahridagi maktablarda raqamli kutubxona loyihalari joriy etilayotgani ta’kidlanadi. Kutubxonalarni raqamlashtirish jarayonida avtomatlashtirilgan tizimlardan, jumladan, Invenio dasturidan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Shunday qilib, biz tadqiqotimiz mobaynida raqamli kutubxonalar va ularda mavjud bo‘lgan raqamli adabiyotlar ularning afzalliklari, ulardan samarali foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari, shuningdek, foydalanuvchilarning axborot madaniyatini shakllantirish bo‘yicha taklif va tavsiyalarni jahon, respublika miqyosidagi raqamli kutubxonasi misolida tahlil qildik.

Raqamli kutubxonalar - bu elektron shaklda yaratilgan hamda foydalanuvchilarga masofadan turib foydalanish imkonini beruvchi axborot-resurs tizimi hisoblanadi. Ular an’anaviy kutubxonalardan farqli ravishda bir qancha afzalliklarga ega: mavjud fondning geografik chegarasizligi; bir vaqtning o‘zida ko‘plab foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsata olish imkoniyatlari; qidiruv, saralash va filtrlash imkoniyatlarining mavjud ekanligi va keng imkoniyatlari; turli multimedia materiallarini saqlash va ulardan foydalanish imkoniyatiga ega ekanligi.[1.7853]

Raqamli kutubxonalar ilmiy faoliyatda bilimlarni saqlash, ularni tadqiqotchilar uchun targ‘ib qilish va ulardan foydalanish samaradorligini oshirishning eng muhim vositalaridan biridir.

Raqamli adabiyotlar esa, an’anaviy bosma shakldagi kitob, maqola, monografiya yoki boshqa ilmiy axborot mahsulotlarining elektron formatda taqdim etilishidir. Ular odatda PDF, EPUB, DOCX, HTML kabi formatlarda mavjud bo‘lib, internet yoki lokal tarmoqlar orqali taqdim etiladi.

Raqamli adabiyotlarning muhim jihati shundaki, ular tezkor tarqatish, ko‘p nusxada foydalanish va saqlash imkoniyatini beradi. Biz har qanday qidiruvga berayotgan adabiyotlarni tez, qisqa vaqt ichida topish imkoniga ega bo‘lamiz. Shu bois, raqamli adabiyotlar ilmiy izlanishlarda manba tanlash va bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida asosiy o‘rin tutadi.[2.47]

Elektron kutubxonalar foydalanuvchiga zarur adabiyotni istalgan joy va vaqtda olish imkonini beradi. Masalan, Google Scholar yoki JSTOR kabi platformalarda bir necha soniya ichida yuzlab maqolalarga kirish mumkin. Bu vaqtni tejash bilan birga, ilmiy faoliyat samaradorligini oshiradi.[4.49] Elektron formatdagi manbalar ko‘p yillar davomida sifatini yo‘qotmay saqlanishi mumkin. Bundan tashqari, bir vaqtning o‘zida yuzlab foydalanuvchilar bitta materialdan foydalanishi mumkin.

Bibliografik menejer dasturlari — Zotero, Mendeley, EndNote — adabiyotlarni saqlash, turkumlash va iqtiboslarni avtomatik shakllantirishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Raqamli kutubxonalar nafaqat matnli materiallarni, balki video darsliklar, audio materiallar, interaktiv grafikalarni ham taqdim etadi. Bu ta’lim jarayonini yanada samarali qiladi.[1.7857]. Raqamli resurslardan samarali foydalanish uchun foydalanuvchi kalit so‘zlar, sinonimlar, Boolean operatorlari (AND, OR, NOT) kabi qidiruv vositalaridan to‘g‘ri foydalanishi lozim.

Ilmiy manbalarni tanlashda quyidagi omillar muhim hisoblanadi: muallifning ilmiy darajasi va obro‘si hisobga olinadi; maqolaning ilmiy jurnal yoki konferensiyada chop etilishi holati; iqtiboslar soni va ta’sir koeffitsienti; nashrning yangiligi. [3.37]

Online adabiyotlardan foydalanishda ham plagiatdan saqlanish va ilmiy halollikni ta’minlash uchun APA, MLA, Chicago kabi xalqaro standartlarga muvofiq havolalar berilishi kerak. ResearchGate, Academia.edu, Google Scholar kabi platformalarda faol bo‘lish raqamli kutubxonalar imkoniyatlaridan foydalanishni kengaytiradi.

So‘ngi yillarda O‘zbekiston sharoitida raqamli kutubxonalardan foydalanish tajribasi kengayib bormoqda. O‘zbekiston olimlari va ilmiy jurnallarini jamlovchi milliy elektron kutubxona hisoblangan - SLIB.UZ, o‘quv va metodik materiallarni o‘z ichiga olgan - Ziyonet portalini alohida ta’kidlash maqsadga muvofiq. O‘qituvchi-pedagoglar elektron darsliklar, qo‘llanmalar, videodarslar orqali mashg‘ulotlarni interfaol tarzda olib borish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Elektron resurslar yordamida tadqiqotchilar dolzarb adabiyotlarni yig‘ish, ularni tahlil qilish va natijalarni solishtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Dissertatsiya ishlari ko‘p hollarda keng bibliografiyani talab qiladi. Raqamli kutubxonalar manbalarni to‘plash va havola berishni ancha yengillashtiradi.

Hozirga qadar Toshkent shahrida 41 ta maktabda raqamli kutubxona loyihalari joriy etilgani qayd etilgan. Bu ta’lim sifati va o‘quvchilarning mustaqil bilim olish imkoniyatini kengaytiradi.

Shu bilan birga, raqamli kutubxonalarda ham ayrim muammoli holat va kamchiliklari mavjud. Jumladan, elektron resurslarning cheklanganligi; ba’zi hududlarda internet tezligining pastligi; foydalanuvchilarning raqamli savodxonlik darajasi yetarli emasligi; mualliflik huquqi va plagiat nazoratining sustligi.

Ushbu muammoli holatlarni bartaraf etish uchun tadqiqotimiz jarayonida ayrim taklif va mulohazalarni ishlab chiqdik: xalqaro ilmiy bazalarga kengroq ulanish; kutubxonachilar uchun raqamli ko‘nikmalar bo‘yicha kurslar tashkil etish; universitetlararo yagona elektron kutubxona yaratish; plagiatga qarshi dasturlarni yanada mukammallashtirilgan versiyalarini joriy etish.

Yuqorida tahlil qilingan nazariy va amaliy jihatlar shuni ko‘rsatadiki, elektron resurslardan foydalanish samaradorligi bir necha omillarga bog‘liq. Avvalo, foydalanuvchilarning raqamli savodxonlik darajasi yetarli bo‘lishi zarur. Aks holda, mavjud platformalar va ma’lumot bazalari imkoniyatlari to‘liq ochilmay qoladi.[3.36]

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli kutubxonalar: tezkorlik va qulaylikni ta’minlaydi; bir vaqtning o‘zida ko‘p foydalanuvchiga xizmat ko‘rsatadi; an’anaviy kutubxonalar imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi; ilmiy hamjamiyatni yagona virtual maydonda birlashtiradi.

Biroq, ayrim muammolar ham kuzatilmoqda. Masalan, O‘zbekistonda raqamli kutubxona loyihalarining ayrimlari faqat poytaxt va yirik shaharlarda joriy etilgan Hududiy maktab va oliy ta’lim muassasalarida internet tezligi va texnik imkoniyatlar yetarli darajada emasligi natijasida foydalanish samarasi pasayadi. Shuningdek, mualliflik huquqining buzilishi va plagiat muammosi ham dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Muhokama doirasida yana bir muhim jihat shuki, raqamli kutubxonalar faqat axborot manbasi sifatida emas, balki bilimlarni yaratish, almashish va targ‘ib qilish maydoni sifatida ham qaralishi kerak. Masalan, ResearchGate yoki Academia.edu platformalarida foydalanuvchilar nafaqat maqolalarni o‘qiydi, balki ularni muhokama qiladi, tajriba almashadi va ilmiy hamkorlikni rivojlantiradi.[4.102] Shuningdek, ta’lim jarayonida raqamli adabiyotlar innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchilar darslarda elektron resurslardan foydalanib, o‘quvchilarning mustaqil o‘qish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishi mumkin. Bu esa ta’lim sifatini oshirish bilan birga, o‘quvchilarda ilmiy-ijodiy fikrlashni shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli adabiyotlar va elektron kutubxonalar bugungi kunda ta’lim, fan va ilmiy izlanishlar samaradorligini oshirishda muhim manba sifatida qaralishi zarur. Raqamli kutubxonalar nafaqat ma’lumotlarning tezkor yetkazib berilishini ta’minlaydi, balki foydalanuvchilarga ularning mazmunini tahlil qilish, ilmiy izlanishlarda foydalanish va natijalarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatini ham kengaytiradi. Shu bois, raqamli resurslardan samarali foydalanish, bir tomondan, ilmiy tadqiqotlar sifatini oshirishga, ikkinchi tomondan, ta’lim jarayonida mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv va axborot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ilmiy adabiyotlardan foydalanish jarayonida bir qator metodologik yondashuvlarga amal qilish muhimdir. Jumladan, elektron ma’lumotlarning ilmiy ishonchliligi va dolzarbligini aniqlash, ularni saralash va tizimlashtirish, axborotlarning haqqoniyligini tahlil qilish, shuningdek, ularni an’anaviy manbalar bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, raqamli resurslardan foydalanishda akademik halollik tamoyillariga rioya etish, plagiatning oldini olish, manbalarni to‘g‘ri ko‘rsatish va ilmiy-ijodiy faoliyatni huquqiy me’yorlar asosida olib borish dolzarb masala sifatida qaralishi lozim.

Hozirgi globallashuv davrida raqamli kutubxonalarni milliy va xalqaro ilmiy bazalar bilan integratsiya qilish, ularni zamonaviy texnologiyalar bilan takomillashtirish, foydalanuvchilarga interaktiv platformalar orqali keng qamrovli ilmiy resurslarga kirish imkoniyatini yaratish alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa nafaqat o‘quvchi va tadqiqotchilar uchun, balki keng jamoatchilik uchun ham bilim olish jarayonini yengillashtiradi hamda ilmiy-ma’rifiy salohiyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, raqamli adabiyotlar va kutubxonalar zamonaviy axborot jamiyatida shaxsiy, ilmiy va professional rivojlanishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ularning imkoniyatlaridan samarali foydalanish mamlakatning ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ilmiy faoliyat samaradorligini ta’minlash hamda intellektual va ma’naviy taraqqiyotga erishishning muhim shartidir. Shu jihatdan, raqamli adabiyotlar va kutubxonalardan oqilona foydalanish nafaqat bugungi kun talabi, balki kelajak taraqqiyotining ham kafolatlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. İlköğretim Online. (2021). Digitalization in education and library services. *Elementary Education Online*, 20(5), 7852–7859
2. Abdukhakhorovna, G. E. (2023). The role of psychology in educational developmen. *Confrencea*, *7*(1), 65-68.
3. Chore, S., & Salwe, A. (2010). Digital libraries and its benefits. *International Journal of Information Science*, 2(3), 45–52.
4. Nazerbaevna, U. (2021). Axborot-kutubxona fondining o‘ziga xos belgisi va xususiyatlari. *Cyberleninka Journal of Library Studies*, 3(1), 33–39.
5. Riady, M., et al. (2023). Measuring the effectiveness of digital library services. The Journal of Academic Librarianship, 49(4), 102711. https://doi.org/10.1016/j.acalib.2023.102711.
6. Eshonqulova, G. (2023). ILK BOLALIK DAVRIDAGI HISSIY KECHINMALARNING TA’LIMGA TA’SIRI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 803-805.

PROFESSIONAL-TEXNIK TA’LIMI MUASSASALARIDA QISHLOQ XO‘JALIGI SOHASI UCHUN MALAKALI MUTAXASSISLAR TAYYORLASH (1960–1970 yy.)

Rizayev Baxtiyor Nazarboevich,
Buxoro davlat universiteti Arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrasi dotsenti,
tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD)

Annotasiya: Maqolada 1960–1970-yillarda O‘zbekistonda professional-texnik ta'limi muassasalari orqali qishloq xo‘jaligi sohasi uchun malakali kadrlar tayyorlash masalasi tahlil qilingan. Professional-texnik ta'limi yoshlarning kasbiy tayyorgarligi va amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishning asosiy mexanizmi sifatida baholangan, bu esa texnika taraqqiyoti va ishlab chiqarish texnologiyalari rivojlanishi sharoitida ahamiyati oshgan. Maqolada shahar va qishloq PTMlari bitiruvchilarining soni, ularning qishloq xo‘jaligi sohasiga yo‘naltirilishi hamda Farg‘ona va Andijon viloyatlari misolida kasblar bo‘yicha taqsimoti tahlil qilingan. Statistik ma'lumotlar ko‘rsatganidek, qishloq PTMlari asosan mahalliy qishloq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun kadr tayyorlaydi, ayniqsa traktorchi-mashinistlar, paxta

teruvchi mashinalar haydovchilari, ekskavatorchi-mashinistlar va irrigatorlar soni ko‘pchilikni tashkil qilgan. Shu bilan birga, sanoat sohasi uchun kadr tayyorlash va qizlar qatnashining cheklanishlari ham qayd qilingan. Maqolada qishloq yoshlarini PTMlarga jalb qilish, ularni umumiy va maxsus ta'lim bilan ta'minlash hamda sanoat va qishloq xo‘jaligi sohalari uchun malakali kadrlar tayyorlashning strategik yo‘nalishlari tavsiya qilingan. Tahlillar qishloq PTMlarining mahalliy kadrlar zaxirasini shakllantirishdagi ahamiyatini va sanoat sohasi uchun kadr tayyorlashdagi imkoniyatlarini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: professional-texnik ta'lim, qishloq xo‘jaligi,malakali kadrlar, sanoat va qishloq sektori, qishloq yoshlari, kasbiy tayyorgarlik, traktorchi-mashinist, irrigator.

Аннотация: в статье проанализированы вопросы подготовки квалифицированных кадров для сельского хозяйства через профессионально-технические образовательные учреждения Узбекистана в 1960–1970-е годы. Профессионально-техническое образование рассматривается как основной механизм профессиональной подготовки и формирования практических навыков молодежи, что приобретало особую значимость в условиях развития техники и совершенствования производственных технологий. В работе представлены данные о количестве выпускников городских и сельских ПТУ, их распределении по сельскохозяйственной отрасли, а также анализ профессий на примере Ферганской и Андижанской областей. Статистические материалы показывают, что сельские ПТУ преимущественно готовили кадры для местных потребностей сельского хозяйства, в частности трактористов-машинистов, комбайнеров, экскаваторщиков и ирригационных специалистов. При этом отмечены ограничения в подготовке кадров для промышленного сектора и низкая представленность женщин. В статье предложены стратегические направления привлечения сельской молодежи в ПТУ, повышение качества общего и специализированного образования, а также подготовка квалифицированных кадров для сельского хозяйства и промышленности. Проведённый анализ демонстрирует значимость сельских ПТУ в формировании местного кадрового потенциала и их возможности в подготовке специалистов для промышленного сектора.

Ключевые слова: профессионально-техническое образование, сельское хозяйство, квалифицированные кадры, промышленный и сельский сектор, молодёжь из сельской местности, профессиональная подготовка, тракторист-машинист, ирригатор.

Abstract: The article analyzes the preparation of qualified personnel for agriculture through professional-technical educational institutions in Uzbekistan during the 1960s–1970s. Professional-technical education is considered the primary mechanism for vocational training and the development of practical skills among youth, gaining particular importance in the context of technological progress and improvement of production processes. The study presents data on the number of graduates from urban and rural PTE institutions, their allocation to the agricultural sector, and the distribution of professions in the Ferghana and Andijan regions. Statistical evidence indicates that rural PTE institutions primarily trained

personnel to meet local agricultural needs, especially tractor operators, cotton harvesters, excavator operators, and irrigation specialists. Limitations in industrial workforce training and the low participation of women are also noted. The article proposes strategic directions for attracting rural youth to PTE institutions, enhancing the quality of general and specialized education, and preparing qualified personnel for agriculture and industry. The analysis demonstrates the significance of rural PTE institutions in forming local human resource potential and their capacity to supply skilled personnel to the industrial sector.

Keywords: professional-technical education, agriculture, qualified personnel, industrial and rural sector, rural youth, vocational training, tractor operator, irrigator.

Kirish

1960–1970-yillarda O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi taraqqiyoti texnika va ishlab chiqarish texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘ldi. Shu sharoitda qishloq xo‘jaligini zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega mutaxassislar bilan ta’minlash masalasi dolzarb vazifaga aylandi. Professional-texnik ta’lim tizimi ushbu jarayonda yoshlarni kasbga tayyorlashning asosiy vositasi sifatida shakllandi. Mazkur maqolaning maqsadi – professional-texnik ta’lim muassasalarida qishloq xo‘jaligi uchun malakali kadrlar tayyorlash jarayonini tarixiy-statistik asosda tahlil qilish hamda uning muammolari va imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Usullar

Tadqiqot tarixiy-qiyosiy va statistik tahlil usullariga tayangan. Manba sifatida 1960–1970-yillarga oid rasmiy statistika ma’lumotlari, ta’lim muassasalari hisoboti, shuningdek Farg‘ona va Andijon viloyatlaridagi PTMlar faoliyatiga doir raqamlar o‘rganildi. Qabul qilingan va bitirgan o‘quvchilar soni, ularning kasblar bo‘yicha taqsimoti, qishloq va shahar yoshlari ishtiroki hamda ayollar ulushi asosiy ko‘rsatkich sifatida tahlil qilindi.

Natijalar

Amaliyot ko‘nikmalarini egallash nafaqat umumiy, balki o‘rta maxsus ta'lim darajasiga ham tobora ko‘proq bog‘liq bo‘ldi. 1-jadvalda qishloq professional-texnik ta'limi muassasalarida tayyorlangan malakali ishchi kuchining ko‘lami, shu jumladan bitiruvchilarning tarkibi aks ettirilgan. Jadval ma'lumotlariga ko‘ra, bitiruvchilarning yarmidan ko‘p qismi qishloq professional-texnik ta'limi muassasalari hissasiga to‘g‘ri keladi.

O‘zbekistonda professional-texnik ta'limi muassasalarida kadrlar tayyorlash (min. kishi)[1, -C. 212] 1-jadval.

Ko‘rsatgichlar	1950 y	1965 y	1968 y	1969 y
Jami tayyorlangan	10,1	21,2	37,8	39,5
Shahardan	4,5	10,3	19,0	18,8
Qishloqdan	5,6	10,6	17,9	20,3
Kechgi (smenali)	—	0,3	0,9	0,4

Jadval ma'lumotlariga ko‘ra, shahar, qishloq va kechki professional-texnik ta'limi muassasalarini tamomlagan bitiruvchilardan qishloq xo‘jaligi sohasiga yo‘naltirilganlari: 1950 yilda 5,8 ming, 1965 yilda 9,4 ming va 1969 yilda 18,8

ming nafarni tashkil etgan. Professional-texnik ta'limi bo‘yicha malakali mutaxassislar soni esa 1950 yilda 5,7 ming, 1965 yilda 7,1 ming, 1968 yilda 16,5 ming va 1969 yilda 18,5 ming kishiga etgan[2, –C. 89]. Bu ko‘rsatkichlar qishloqqa yo‘naltirilgan mutaxassislar soni tarkibini qishloq professional-texnik ta'limi muassasalarini tamomlaganlar soniga muvofiqligini tasdiqlaydi. Demak, qishloq professional-texnik ta'limi muassasalari asosan mahalliy qishloq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun kadrlar tayyorlaydi; ayniqsa Andijon va Farg‘ona oblastlarida bitiruvchilar sanoat emas aksincha qishloq xo‘jalik sohasiga tayyorlangan.

Shahar va qishloq professional-texnik ta'limi muassasalariga qabul qilinganlar orasida to‘rtdan uch qismi qishloq yoshlari bo‘lgan: 1960 yilda 14,1 ming qabul qilinganlardan 10,9 ming, 1969 yilda 40,8 mingdan 30,7 ming kishi qishloq yoshlari[3]. Shu bilan birga, bu yoshlarning faqat uchdan biri shahar xo‘jaligi va sanoat sohalari ehtiyojlari uchun tayyorlangan.

Shu ma'lumotlardan kelib chiqib, qishloq yoshlaridan tayyorlangan ishchi kadrlarning sanoat tarmog‘idagi miqdori va ulushi juda kam ekanligi anglashiladi. Bu qishloq xo‘jaligidagi mehnat resurslari zahiralari va sanoat tarmoqlarida malakali kadrlarga bo‘lgan talab bilan solishtirganda sezilarli kam ekanlgini ko‘rsatadi. Demak, qishloq professional-texnik ta'limi muassasalarida tayyorlanadigan kadrlar asosan mahalliy qishloq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun yo‘naltirilgan.

Andijon va Farg‘onadagi qishloq professional-texnik ta'limi muassasalari bitiruvchilari soni va kasblar bo‘yicha taqsimoti[4, -C.74]

2-jadval

Mutaxassislik/kasblar nomi	Andijon oblasti	Farg‘ona oblasti
Yil	1968	1969
Jami bitiruvchilar	1 768	2 044
Qishloq xo‘jaligi mexanizatori	690	720
Qishloq quruvchisi	123	274
Irrigatorlar	445	450
Elektromonter	450	540
Haydovchi	60	60

Professional-texnik ta'lim tizimida qishloq aholisi hissasini oshirish va sanoat sohasi uchun malakali kadrlar tayyorlash ikki yo‘l orqali amalga oshirilishi mumkin edi: shahar professional-texnik ta'limi muassasalariga qishloq yoshlarini jalb etish va qishloq professional-texnik ta'limi muassasalarida bevosita sanoat sohasi uchun kadr tayyorlash. Farg‘ona viloyatidagi barcha professional-texnik ta'limi muassasalarida o‘tkazilgan tahlillar natijasida, qabul qilinganlar orasida qishloq yoshlari 55,7% ni tashkil etgani aniqlangan. Jami o‘qishga qabul qilinganlar orasidagi ulushi 41% bo‘lib, respublikadagi boshqa viloyatlardan kelgan qishloq yoshlari hisobga olinganda 42–43% ga etadi[5]. Shu bilan birga, qishloq aholisida potensial mehnat resurslari zahiralari ortiqcha va sanoat tarmoqlarida malakali kadrlarga talab yuqori ekanligini inobatga olganda, qishloq aholisi hissasidan tayyorlangan sanoat kadrlari soni va ulushi etarli emasligi ma'lum bo‘ldi.

Farg‘ona viloyati shahar professional-texnik ta'limi o‘quv yurtlariga qabul qilinganlar tarkibi[6, -C. 125]

3-jadval

O‘quv yili	Jami k/k	Farg‘ona oblasti ahaolisi hisobidan		Shahar	
		dan	Qishloqdan	Respublikaning boshqa oblastlaridan	Boshqa ittifoqdosh respublikalardan
1966/67	2 089	1 506	696	810	237	346
1967/68	1 872	1 311	542	769	235	326
1968/69	2 610	2 028	911	1 117	258	324
Uch yil	6 571	4 845	2 149	2 696	730	996

Qishloq professional-texnik ta'limi muassasalarida sanoat sohasi uchun ishchi kadrlar tayyorlash masalasi Respublikada boshlang‘ich bosqichda bo‘lib, 1967–1968 yillarda Farg‘ona viloyati qishloq professional-texnik ta'limi muassasalarida sanoat tarmog‘i kasblari bo‘yicha ishchi tayyorlanmagan. 1969 yilda esa faqat 127 kishi tayyorlangan. Bu holat qishloq professional-texnik ta'limi muassasalarida sanoat sohasi uchun kadr tayyorlashning etarli darajada rivojlanmaganligini ko‘rsatadi.

1960, 1965 va 1969 yillarda Farg‘ona va Andijon viloyatlarida professional-texnik ta'limi muassasalariga qabul qilingan qizlar soni tayyorlashdagi muammolarni ochiq ko‘rsatadi. Masalan, Farg‘ona viloyatidagi to‘rt qishloq professional-texnik ta'limi o‘quv yurtida 1969 yilda birta ham qiz qabul qilinmagan, 1967 yilda 1 701 qabul qilinganlardan 30, 1968 yilda esa 1 743 qabul qilinganlardan 60 kishi qizlar bo‘lgan. Shu uch yil davomida umumiy 4 577 qabul qilinganlar orasida faqat 90 kishi qizlar bo‘lgan. 1966 va 1967 yillarda shahar professional-texnik ta'limi o‘quv yurtlariga mahalliy millatdan bo‘lgan qizlar ham juda kam qabul qilingan[6]. Masalan, GPTU №1 da 720 qabul qilinganlardan 43 kishi, GPTU №27 da 670 qabul qilinganlar orasida birta ham qiz qabul qilinmagan. 1968 yilda Farg‘ona viloyatidagi 11 shahar professional-texnik ta'limi o‘quv yurtiga 3 366 kishi qabul qilingan bo‘lib, ular orasida 492 kishi qizlar (14,6%), mahalliy millatdan bo‘lgan qizlar esa 64 kishi (2% dan kamroq) bo‘lgan.

Andijon viloyatida ham shahar va qishloq professional-texnik ta'limi muassasalarida qizlar hissasi juda kam edi. 1967 yilda 5 shahar va 1 qishloq professional-texnik ta'limi o‘quv yurtida birta ham qiz qabul qilinmagan. 1968 yilda 3 210 qabul qilinganlar orasida 180 qiz bo‘lib, shundan 158 kishi mahalliy millatdan edi. Qizlarning asosiy qismi qishloq professional-texnik ta'limi muassasalarida paxta teruvchi mashinalar haydovchilari tayyorlash uchun qabul qilingan.

Qishloq professional-texnik ta'limi muassasalari orqali tayyorlanadigan kadrlar asosan mahalliy millat va qishloq yoshlaridan iborat bo‘lib, shahar professional-texnik ta'limi muassasalarida mahalliy millat vakillari ulushi aholidagi hissaga mos kelmaydi. Masalan, 1968 yilda Farg‘ona viloyatidagi shahar professional-texnik ta'limi o‘quv yurtlariga 3 366 kishi qabul qilingan bo‘lib, shundan 2 113 kishi (62,8%) mahalliy millat vakillari bo‘lgan, holbuki ular aholi umumiy sonida 90% ni tashkil etar edi[7]. Shuning uchun mahalliy qishloq yoshlari hissasini oshirish va sanoat sohasi uchun kadr tayyorlash maqsadida

ularning shahar professional-texnik ta'limi o‘quv yurtlariga qabul qilish kvotalarini kengaytirish zarur.

Qishloq xo‘jaligi sohasida malakali kadrlar tayyorlash ham muhim ahamiyatga ega. Respublika professional-texnik ta'limi muassasalari 1960 yilda qishloq xo‘jaligi sohasi bo‘yicha 5 665 kishi tayyorlagan, shundan 4 912 kishi traktorchi-mashinist, 682 kishi ekskavatorchi-mashinist, 71 kishi qishloq xo‘jaligi mashinalari ta'mirchisi bo‘lgan. 1969 yilda esa 18 518 bitiruvchi tayyorlangan bo‘lib, ularning tarkibi quyidagicha: 10 984 traktorchi-mashinist, 2 899 paxta teruvchi mashinalar haydovchilari-mexaniklar, 1 709 ekskavatorchi-mashinist, 1 210 buldozerchi-skreperchi, 128 kombaynchi, 662 qishloq elektrifikasiyasi elektromonteri, 280 qishloq xo‘jaligi mashinalari ta'mirchilari, 243 melirator va irrigator, 403 boshqa kasblar[8].

Shu bilan birga, ba'zi muhim kasblar bo‘yicha kadr tayyorlash hali ham etarli darajada emas. Masalan, qishloq qurilishchilari 1967 yilda 150, 1968 yilda 120 va 1969 yilda 55 kishi tayyorlangan, chorvachilik mexanizatorlari tayyorlashda ham shunga o‘xshash holat kuzatilgan.

Professional-texnik ta'limi orqali kadrlar tayyorlash, ayniqsa qishloq xo‘jaligi sohasida, aholi uchun ilmiy asoslangan ta'lim va amaliy ko‘nikmalarni berishi tufayli muhim ahamiyatga ega. Oxirgi yillarda professional-texnik ta'limi bilan umumiy o‘rta ta'limni uyg‘unlashtirish qishloq yoshlarini jalb qilish va tayyorlash sifati yuqori bo‘lishini ta'minlaydi.

Muhokama

Olingan natijalar professional-texnik ta’lim muassasalari qishloq xo‘jaligi uchun malakali mutaxassislar tayyorlashda muhim o‘rin tutganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, sanoat sohasi uchun kadrlar tayyorlash sust kechgan, bu esa iqtisodiy rivojlanish talablariga to‘liq javob bermagan. Ayollarning ishtiroki cheklanganligi esa gender tenglik nuqtayi nazaridan sezilarli kamchilik sifatida baholanishi mumkin. Strategik vazifa sifatida qishloq yoshlari orasida sanoat kasblariga qiziqishni oshirish, qabul kvotalarini kengaytirish, shahar PTMlariga mahalliy millat vakillarini jalb qilish hamda umumiy va maxsus ta’lim sifatini yaxshilash tavsiya qilingan. Bu choralar PTMlarning nafaqat qishloq xo‘jaligi, balki sanoat uchun ham malakali kadrlar tayyorlash imkoniyatini kuchaytirishi mumkin.

Xulosa

1960–1970-yillarda professional-texnik ta’lim tizimi O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini kadrlar bilan ta’minlashda yetakchi rol o‘ynadi. U mahalliy mehnat resurslari zaxirasini shakllantirdi, ammo sanoat tarmog‘i uchun mutaxassislar yetarli darajada tayyorlanmadi. Kelajakda PTMlarning qishloq yoshlari hissasini oshirish, qizlar qatnashini kengaytirish va sanoat sohasiga yo‘naltirilgan ta’limni rivojlantirish ta’lim siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1969 г. Стат. Ежегодник Т.: Узбекистан, 1970. -С.212
2. А.Эгамбердиев. воспроизводство трудовых ресурсов сельской местности Узбекистана и основные улучшения их использования. Ташкент: Узбекистан. 1972. -С. 89.

3. Abdukhakhorovna, G. E. (2023). The role of psychology in educational developmen. Confrencea, 7(1), 65-68.
4. Ўзбекистон Миллий архиви 837-фонд, 41-рўйхат, 4568-йиғма жилд, 85-варақ
5. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1969 г. Стат. Ежегодник Т.: Узбекистан, 1973. -С.74.
6. Ўзбекистон Миллий архиви 837-фонд, 41-рўйхат, 4568-йиғма жилд, 85-варақ
7. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1969 г. Стат. Ежегодник Т.: Узбекистан, 1973. -С.125.
8. Ўзбекистон Миллий Архиви 837-фонд, 41-рўйхат, 4558-йиғма жилд, 14-варақ
9. Ўзбекистон Миллий Архиви 837-фонд, 41-рўйхат, 4571-йиғма жилд, 65-варақ

INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANI O‘QITUVCHILARINI MALAKASINI OSHIRISHDA RAQAMLI PLATFORMALARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Soyibnazarov Abbosjon Ikromjonovich,
Qo‘qon universiteti, Raqamli texnologiyalari
va matematika kafedrasi dotsenti
soyibnazarov115@gmail.com
https://orcid.org/0009-0004-1307-767X

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston umumta’lim maktablarida Informatika va axborot texnologiyalari (IAT) fani o‘qituvchilarining malakasini oshirish jarayonida raqamli platformalar va onlayn o‘quv kurslaridan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Raqamli iqtisodiyot sharoitida o‘qituvchilar uzluksiz ravishda yangi texnologiyalarni o‘zlashtirib borishi zarur bo‘lib, bu jarayon ta’lim sifati va o‘quvchilarning raqamli savodxonligini oshirishga bevosita ta’sir etadi. Tadqiqotning maqsadi – IAT fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda mahalliy va xalqaro raqamli ta’lim resurslarining o‘rnini aniqlash hamda ularning samaradorligini baholashdan iborat. Maqolada “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasidagi davlat siyosati, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tashabbuslari hamda ZiyoNET, EduMarket, Moodle kabi mahalliy platformalar tajribasi keng tahlil qilinadi. Shuningdek, Coursera, Udemy, Khan Academy va Microsoft Educator Center singari xalqaro onlayn platformalar bilan qiyosiy o‘rganish olib borilgan. So‘rovnomalar, intervyular va statistik tahlillar asosida olingan natijalar raqamli platformalar o‘qituvchilarning darsni rejalashtirish, zamonaviy dasturiy vositalarni qo‘llash, metodik tayyorgarlikni kuchaytirish va uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta’minlashdagi imkoniyatlarini yoritadi. Tadqiqot yakunida raqamli ta’lim muhitini yanada rivojlantirish, xalqaro tajribalarni integratsiya qilish hamda

o‘qituvchilarning malaka oshirish jarayonini takomillashtirishga doir aniq tavsiyalar ishlab chiqilgan. Mazkur xulosalar O‘zbekiston maktablarida IAT fani o‘qituvchilarining raqamli kompetensiyasini yuksaltirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. [1, 2, 6]

Kalit so‘zlar: Raqamli platformalar, onlayn kurslar, raqamli ta'lim, Digital Uzbekistan, Moodle, Coursera, Udemy, Eduten.

Annotation. This article discusses the theoretical and practical foundations of the use of digital platforms and online training courses in the process of professional development of teachers of informatics and information technologies (IT) in general schools of Uzbekistan. In the conditions of the digital economy, teachers need to continuously master new technologies, and this process directly affects the quality of education and the digital literacy of students. The purpose of the study is to determine the role of local and international digital educational resources in the development of professional competence of IT teachers and to assess their effectiveness. The article provides a comprehensive analysis of state policy within the framework of the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy, initiatives of the Ministry of Public Education, and the experience of local platforms such as ZiyoNET, EduMarket, and Moodle. A comparative study was also conducted with international online platforms such as Coursera, Udemy, Khan Academy, and Microsoft Educator Center. The results obtained based on questionnaires, interviews, and statistical analysis highlight the opportunities that digital platforms have for teachers in lesson planning, the use of modern software tools, strengthening methodological training, and ensuring continuous professional development. At the end of the study, specific recommendations were developed for further developing the digital learning environment, integrating international experience, and improving the process of teacher training. These conclusions will serve to improve the digital competence of IAT teachers in Uzbek schools and improve the quality of education.

Keywords: Digital platforms, online courses, digital education, Digital Uzbekistan, Moodle, Coursera, Udemy, Eduten.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы использования цифровых платформ и онлайн-курсов обучения в процессе профессионального развития учителей информатики и информационных технологий (ИТ) общеобразовательных школ Узбекистана. В условиях цифровой экономики учителям необходимо постоянно осваивать новые технологии, что напрямую влияет на качество образования и цифровую грамотность учащихся. Цель исследования - определить роль местных и международных цифровых образовательных ресурсов в развитии профессиональной компетентности учителей ИТ и оценить их эффективность. В статье представлен комплексный анализ государственной политики в рамках стратегии «Цифровой Узбекистан - 2030», инициатив Министерства народного образования и опыта местных платформ, таких как ZiyoNET, EduMarket и Moodle. Также было проведено сравнительное исследование с международными онлайн-платформами, такими как Coursera, Udemy, Khan Academy и Microsoft Educator Center. Результаты, полученные на

основе анкетирования, интервью и статистического анализа, подчеркивают возможности, которые цифровые платформы предоставляют учителям в планировании уроков, использовании современных программных инструментов, усилении методической подготовки и обеспечении непрерывного профессионального развития. По итогам исследования были разработаны конкретные рекомендации по дальнейшему развитию цифровой образовательной среды, интеграции международного опыта и совершенствованию процесса подготовки учителей. Эти выводы послужат повышению цифровой компетентности учителей IAT в узбекских школах и повышению качества образования.

Ключевые слова: цифровые платформы, онлайн-курсы, цифровое образование, Цифровой Узбекистан, Moodle, Coursera, Udemy, Eduten.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining raqamlashtirilishi “Digital Uzbekistan 2030” strategiyasi doirasida faol rivojlanmoqda. Ushbu strategiya ta’lim infratuzilmasini modernizatsiya qilish, shu jumladan o‘qituvchilarning malakasini oshirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishni nazarda tutadi. Ayniqsa, informatika va axborot texnologiyalari (IAT) fani o‘qituvchilari uchun raqamli platformalar va onlayn o‘quv kurslari muhim ahamiyatga ega, chunki bu fanlarning o‘zi texnologik innovatsiyalarga asoslangan. [3, 4]

O‘zbekiston maktablarida IAT o‘qituvchilarining malakasini oshirish masalasi dolzarbdir. Maktab o‘quvchilarining 90% dan ortig‘i raqamli savodxonlikka ega bo‘lishi kerak bo‘lgan bir paytda, o‘qituvchilarning o‘zlari ko‘pincha yangi texnologiyalardan orqada qolmoqdalar. Masalan, UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda o‘qituvchilarning raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish darajasi 2025 yilda atigi 70% ni tashkil etadi. Bu muammoni hal qilish uchun raqamli platformalar (masalan, Moodle, Coursera, Eduten) va onlayn kurslar taklif etilmoqda, ular o‘qituvchilarga masofaviy ravishda yangi bilimlar olish imkonini beradi. [4, 8]

Raqamli iqtisodiyot sharoitida Informatika va axborot texnologiyalari (IAT) fani o‘qituvchilari doimiy ravishda yangi texnologiyalarni o‘zlashtirib borishi zarur bo‘lib, bu jarayonni samarali tashkil etishda O‘zbekiston ta’lim siyosati, xususan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tashabbuslari muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yo‘nalishda xorijiy tajribalar, jumladan Coursera, Udemy, Khan Academy va Microsoft Educator Center kabi yetakchi platformalar bilan bir qatorda, mahalliy raqamli ta’lim resurslari - ZiyoNET, EduMarket hamda Moodle asosidagi oliy ta’lim muassasalari kurslari - o‘qituvchilarning malakasini oshirishda keng imkoniyat yaratib, zamonaviy o‘quv jarayoniga mos innovatsion yechimlarni taklif etmoqda. [8,9]

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — O‘zbekiston maktablarida Informatika va axborot texnologiyalari (IAT) fani o‘qituvchilarining malakasini oshirish jarayonida raqamli platformalar va onlayn o‘quv kurslaridan samarali foydalanishning ilmiy-amaliy asoslarini aniqlash, ularning kasbiy

kompetensiyalarini rivojlantirishga ta’sirini baholash hamda ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iboratdir.

O‘zbekiston maktablaridagi IAT o‘qituvchilarining malakasini oshirishda raqamli platformalarning samaradorligini baholash va ulardan foydalanishni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar berish. Tadqiqot savollari: Raqamli platformalar o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga qanday ta’sir qiladi? Onlayn kurslarning O‘zbekistonga mosligi qanday?

Anketa natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘qituvchilarning 65% i raqamli platformalardan (Moodle, Coursera) foydalanadi, ammo faqat 40% i ularni doimiy ravishda ishlatadi. Onlayn kurslar orqali malaka oshirgan o‘qituvchilarning kasbiy ko‘nikmalari 45% ga oshgan (korrelyatsiya koeffitsienti $r=0.62$, $p<0.01$).

O‘qituvchilar onlayn kurslarning moslashuvchanligini (vaqt va joy) ta’kidlashadi, ammo internet tezligi va o‘zbek tilidagi kontent etishmovchiligini muammo sifatida ko‘rsatishadi. [3,9]

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot O‘zbekiston maktablaridagi informatika va axborot texnologiyalari (IAT) fani o‘qituvchilarining malakasini oshirishda raqamli platformalar va onlayn o‘quv kurslarining samaradorligini baholashga qaratildi. Quyida anketalar va so‘rovlar natijasida olingan asosiy topilmalar keltiriladi:

Raqamli platformalardan foydalanish darajasi:

Anketa natijalariga ko‘ra, o‘qituvchilarning 65% i raqamli platformalardan (Moodle, Coursera, Udemy, Eduten) foydalanadi. Ammo faqat 40% i ularni doimiy ravishda ishlatadi, qolganlari esa vaqtinchalik yoki tartibsiz foydalanadi.

Eng ko‘p foydalaniladigan platforma – mahalliy Moodle (70%), undan keyin Coursera (55%), Udemy (45%) va Eduten (30%) keladi.

Samaradorlik bahosi: O‘qituvchilar platformalarni 1-5 ballik Likert shkalasida baholagan. Coursera 4.2 ball, Moodle 4.0 ball, Udemy 3.8 ball va Eduten 3.5 ball oldi. Yuqori baholar platformalarning moslashuvchanligi va xalqaro standartlarga mosligi bilan bog‘liq. Onlayn kurslar orqali malaka oshirgan o‘qituvchilarning kasbiy ko‘nikmalari o‘rtacha 45% ga oshgan (korrelyatsiya koeffitsienti $r=0.62$, $p<0.01$, SPSS tahlili asosida).

1-jadval

Platforma	**Foydalanish darajasi (%)**	**Samaradorlik bahosi (1-5)**
Coursera	55	4.2
Udemy	45	3.8
Moodle (mahalliy)	70	4.0
Eduten	30	3.5

Raqamli platformalardan foydalanish chastotasi va samaradorlik bahosi

Tajriba natijalari. Intervyu topilmalari:

20 nafar o‘qituvchi bilan o‘tkazilgan yarim strukturalashgan intervyular (Zoom orqali, 30-45 daqiqa) raqamli platformalarning afzalliklari va kamchiliklarini aniqladi.

Afzalliklar: O‘qituvchilar platformalarning moslashuvchanligini (vaqt va joy jihatidan) va o‘quv jarayonini soddalashtirishini ta’kidladilar. Masalan, Coursera va Moodle orqali olingan bilimlar darslarda zamonaviy usullarni qo‘llashga yordam bergan.

Kamchiliklar: Internet tezligining pastligi (ayniqsa, qishloq hududlarida), o‘zbek tilidagi kontentning yetishmasligi va platformalarni ishlatishda texnik ko‘nikmalar etishmovchiligi muammo sifatida ko‘rsatildi.

Raqamli platformalar o‘qituvchilarning malakasini oshirishda muhim rol o‘ynaydi, ammo 35% o‘qituvchilar infratuzilma muammolari (internet ulanishi, qurilmalar sifati) tufayli ulardan to‘liq foydalana olmaydi.

O‘zbekistonning qishloq va shahar hududlari o‘rtasida raqamli ta’lim imkoniyatlaridagi tafovut sezilarli: shahar o‘qituvchilarining 80% i platformalardan foydalansa, qishloqlarda bu ko‘rsatkich 45% ni tashkil etadi. O‘zbek tilidagi kontent yetishmasligi platformalarning samaradorligini pasaytiradi, chunki o‘qituvchilarning 60% i chet tilida o‘qishda qiyinchiliklar mavjudligini bildirdi.

Natijalar raqamli platformalarning O‘zbekiston ta’lim tizimida muhim o‘rin egallashini, lekin ularning to‘liq joriy etilishi uchun infratuzilma va mahalliy kontentni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi. Natijalar O‘zbekiston ta’lim tizimidagi raqamli transformatsiyani tasdiqlaydi. Raqamli platformalar o‘qituvchilarning motivatsiyasini oshiradi, chunki ular masofaviy o‘quv imkoniyatlarini beradi. Masalan, Eduten platformasi maktablarda pilot loyihasi orqali o‘quv samaradorligini 20% ga oshirgan. Onlayn kurslar (Coursera, Udemy) xalqaro standartlarga mos, ammo O‘zbekistonga moslashtirish kerak - o‘zbek tilidagi modul va mahalliy kontekst.

Muhokama. Yuqoridagi tadqiqot natijalari O‘zbekiston maktablaridagi informatika va axborot texnologiyalari (IAT) fani o‘qituvchilarining malakasini oshirishda raqamli platformalar va onlayn o‘quv kurslarining muhim rol o‘ynashini tasdiqlaydi. Ushbu bo‘limda natijalar kengroq kontekstda tahlil qilinadi, xalqaro tajribalar bilan solishtiriladi va O‘zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish bo‘yicha takliflar beriladi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, raqamli platformalar o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi, ayniqsa, ularning ko‘nikmalarini 45% ga oshirish orqali ($r=0.62$, $p<0.01$). Bu natija xalqaro tadqiqotlar bilan hamohang bo‘lib, masalan, UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, raqamli ta’lim vositalari o‘qituvchilarning motivatsiyasi va dars sifatini oshirishga yordam beradi. O‘zbekistonda Moodle va Coursera kabi platformalar moslashuvchanlik (vaqt va joy jihatidan) va xalqaro standartlarga moslik kabi afzalliklarni ta’minlaydi. Masalan, Eduten platformasi maktablarda pilot loyihasi doirasida o‘quv samaradorligini 20% ga oshirgan, bu Finlyandiyada ushbu platformaning muvaffaqiyatli qo‘llanilishi bilan o‘xshashliklarni ko‘rsatadi.

Biroq, tadqiqotda aniqlangan muammolar, xususan, qishloq hududlarida internet ulanishining pastligi (o‘qituvchilarning faqat 50% i doimiy ulanishga ega) va o‘zbek tilidagi kontentning yetishmasligi, raqamli platformalarning keng qo‘llanilishiga to‘sqinlik qilmoqda. Bu muammo “Digital Uzbekistan 2030” strategiyasining to‘liq amalga oshirilishiga xalaqit beradi, chunki strategiya 2030 yilga qadar 100% raqamli qamrovni maqsad qilgan. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekistonning raqamli ta’lim sohasidagi rivojlanishi Janubiy Koreya yoki Estoniya kabi mamlakatlardan orqada qolmoqda, bu mamlakatlarda internet infratuzilmasi va mahalliy til resurslari muvaffaqiyatli integratsiya qilingan.

Muammolar: Qishloq hududlarida internet etishmovchiligi (faqat 80% o‘qituvchilar doimiy ulanishga ega). Bu Digital Uzbekistan 2030 strategiyasiga zid, chunki strategiya 2030 yilga qadar 100% raqamli qamrovni nazarda tutadi. UNESCO loyihalari, masalan, Wendy Gortonning tashabbusi, o‘qituvchilar uchun ICT kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, O‘zbekiston maktablaridagi informatika va axborot texnologiyalari (IAT) fani o‘qituvchilarining malakasini oshirishda raqamli platformalar va onlayn o‘quv kurslarining muhim rol o‘ynashini tasdiqladi. Anketalar va so‘rovlar natijalariga ko‘ra, raqamli platformalar (Moodle, Coursera, Udemy, Eduten) o‘qituvchilarning kasbiy ko‘nikmalarini o‘rtacha 45% ga oshiradi, ayniqsa moslashuvchanlik va xalqaro standartlarga moslik kabi afzalliklari tufayli. Shu bilan birga, infratuzilma muammolari (qishloq hududlarida internet ulanishining pastligi), o‘zbek tilidagi kontentning yetishmasligi va o‘qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasining pastligi platformalardan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qilmoqda.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi mahalliy platformalarni rivojlantirish, o‘zbek tilida kontent yaratish va qishloq hududlarida internet infratuzilmasini yaxshilash bo‘yicha choralar ko‘rishi zarur. Xalqaro tajribalar, masalan, Hindistonning iGOT platformasi yoki Finlyandiyaning Eduten tizimi, O‘zbekistonda muvaffaqiyatli moslashtirilishi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar kengroq namunani qamrab olishi va boshqa fan o‘qituvchilariga e'tibor qaratishi tavsiya etiladi.

Umuman olganda, raqamli platformalar “Digital Uzbekistan 2030” strategiyasi doirasida ta’lim tizimini transformatsiya qilishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ularning samaradorligini oshirish O‘zbekiston ta’lim tizimining raqobatbardoshligini va zamonaviy talablarga mosligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ahmed, M. *Effectiveness of Need-Based Teacher’s Training Program to Enhance Online Teaching Quality.* New York: Education Research International (Wiley), 2022, 1–15-b.
2. Kurbanov, S., Rustamova, M. *O‘zbekiston maktablarida raqamli ta’lim platformalari va ularning o‘qituvchilar malakasini oshirishdagi o‘rni.* Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2023, 210 b.

3. Rasulov, O., Tursunova, G. *Axborot texnologiyalari o‘qituvchilarini malaka oshirishning zamonaviy metodlari.* Samarqand: “SamDU nashriyoti”, 2022, 185 b.
4. Soyibnazarov, A. (2023). TA’LIMDA YANGICHA YONDASHUV TAHLILI: SMART TA’LIM. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 13-13.
5. Ikromjonovich, S. A. (2023). Use of computer programs in solving physics problems. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 13(8), 1-6.

PEDAGOG KADRLAR MALAKASINI OSHIRISHDA RAQAMLI PLATFORMALAR VA ONLAYN TA’LIM IMKONIYATLARI (TARBIYACHILAR MISOLIDA)

Jaloliddinova Maftunaxon Mahmudjon qizi,
Qo‘qon universiteti Ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Pedagogika va psixologiya kafedrasi tayanch doktoranti
maftunaxonjaloliddinova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda pedagog kadrlar malakasini oshirishda raqamli platformalar va onlayn ta’lim imkoniyatlari xususan tarbiyachilar misolida tahlil qilingan. So‘nggi yillarda O‘zbekiston ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari, uzluksiz kasbiy rivojlanish konsepsiyasi va onlayn ta’lim shakllarini joriy etish bo‘yicha qabul qilingan davlat dasturlari mazmunan ko‘rib chiqildi. Raqamli platformalarning modullik, shaxsiylashtirish, sinxron va asinxron o‘qitish imkoniyatlari hamda learning analytics tizimlari pedagog kadrlar malakasini oshirish jarayonida muhim omil sifatida asoslab berildi. Tadqiqotda tarbiyachilar uchun masofaviy kurslar, elektron portfel, vebinar va videodarslardan foydalanish mexanizmlari ko‘rsatildi. Xususan, raqamli platformalar orqali tarbiyachilarning transversal kompetensiyalari-raqamli savodxonlik, ijodkorlik, kommunikativlik va muammoni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari yoritildi. Shuningdek, milliy va xalqaro tajribalar solishtirilib, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida raqamli ta’lim muhitining ustuvorligi ilmiy asoslandi.

Kalit so‘zlar: raqamli platforma, onlayn ta’lim, tarbiyachi, malaka oshirish, masofaviy ta’lim, uzluksiz kasbiy rivojlanish, transversal kompetensiya, learning analytics.

Abstract. This thesis analyzes the role of digital platforms and online education in the professional development of pedagogical staff, with a particular focus on preschool teachers. In recent years, the processes of digital transformation in Uzbekistan’s education system, the concept of continuous professional development, and the state programs aimed at introducing online education have been reviewed. The modularity, personalization, synchronous and asynchronous learning opportunities of digital platforms, as well as the use of learning analytics systems, have been substantiated as important factors in improving teachers’ qualifications. The study highlights mechanisms such as distance courses, electronic portfolios, webinars, and video lectures for preschool teachers. In

particular, the potential of digital platforms to enhance teachers’ transversal competences – digital literacy, creativity, communication, and problem-solving – has been emphasized. Furthermore, national and international experiences have been compared to scientifically justify the priority of the digital learning environment in the continuous professional development of educators.

Keywords: digital platform, online education, preschool teacher, professional development, distance learning, continuous professional development, transversal competence, learning analytics.

Аннотация. В данной тезисной работе рассмотрены возможности использования цифровых платформ и онлайн-обучения в повышении квалификации педагогических кадров, в частности воспитателей дошкольных образовательных учреждений. В последние годы в системе образования Узбекистана активно реализуются процессы цифровой трансформации, концепция непрерывного профессионального развития и программы внедрения форм онлайн-обучения. Обосновано, что модульность, персонализация, синхронные и асинхронные формы обучения, а также системы learning analytics являются важными факторами повышения квалификации педагогов. В исследовании показаны механизмы использования дистанционных курсов, электронных портфолио, вебинаров и видеоуроков для воспитателей. Особое внимание уделено возможностям цифровых платформ в развитии трансверсальных компетенций педагогов – цифровой грамотности, креативности, коммуникативности и навыков решения проблем. Кроме того, сопоставлены национальный и международный опыт, что позволило научно обосновать приоритетность цифровой образовательной среды в системе непрерывного профессионального развития педагогов.

Ключевые слова: цифровая платформа, онлайн-обучение, воспитатель, повышение квалификации, дистанционное обучение, непрерывное профессиональное развитие, трансверсальная компетенция, learning analytics.

Mamlakatimizda ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarini modernizatsiya qilish va raqamli transformatsiyani jadallashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Maktabgacha ta’lim tizimi sifatini oshirish, tarbiyachilar malakasini doimiy ravishda rivojlantirish hamda ularni zamonaviy raqamli kompetensiyalarga ega kadrlar sifatida shakllantirish bugungi kunda dolzarb vazifa sanaladi.

So‘nggi yillarda ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari tezlashib, pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ayniqsa tarbiyachilar (maktabgacha ta’lim xodimlari) uchun onlayn platformalar orqali malaka oshirish, o‘quv-metodik kontent bilan ishlash hamda amaliy ko‘nikmalarni masofadan mustahkamlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Mavjud normativ-huquqiy hujjatlar raqamli ta’limni joriy etish va pedagoglarning malakasini tizimli yangilab borishni belgilab bergan. Masalan, O‘zbekiston Respublikasining 23.09.2020-yildagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunining 16-moddasida masofaviy ta’lim shakli belgilab berilgan.

Masofaviy ta’lim jarayonida zarur bilim va ko‘nikmalarni AKT hamda internetdan foydalangan holda masofadan turib o‘zlashtirish mumkinligi ko‘rsatiladi. Shuningdek, ushbu ta’lim turida o‘quv reja va dasturlarni joriy etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash talab qilinadi[36]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 21.06.2024-yildagi PQ-231-sonli “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida[37]” gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 20.12.2024-yildagi 867-sonli “Maktabgacha va maktab ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida[38]” gi qarorlari pedagog kadrlar malakasini oshirish va ularni raqamli platformalardan foydalana olish ko‘nikmalarini yaxshilashga qaratilgan.

Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 03.10.2022-yildagi 559-sonli “Oliy ta’lim tashkilotlarida masofaviy ta’lim shaklini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida[39]” gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 06.11.2020 yildagi PQ-4884-sonli “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida[40]” gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 17.03.2020-yildagi PQ-4642-sonli “Toshkent shahrida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida[41]” kabi qarorlarda onlayn ya’ni masofaviy ta’limni tashkil etish va elektron ta’lim platformalari orqali masofadan turib ta’limni o‘zlashtirish kabi imkoniyatlar keng yoritilgan. Amaliyotda platformalararo o‘zgarishlar, kontent sifati, raqamli savodxonlik darajasi va internet infratuzilmasi kabi omillar samaradorlikka bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda.

Raqamli platformalar-ta’lim, ish yoki xizmatlarni internet orqali boshqarish, yetkazish va baholashga xizmat qiladigan onlayn tizimlar (dasturlar majmui). Ular foydalanuvchilarni ro‘yxatdan o‘tkazadi, kontentni saqlaydi, topshiriq va testlarni qabul qiladi, aloqa va learning analytics (o‘qish tahlili) ni ta’minlaydi.

Onlayn ta’lim-ta’lim jarayonining internet orqali tashkil etilishi; darslar, topshiriqlar, muloqot va baholash raqamli platformalar (LMS, vebinar xizmatlari va h.k.)da amalga oshiriladi. U sinxron (jonli) va asinxron (keyin ko‘riladigan) formatlarda bo‘lishi mumkin.

Xalq ta’limi sohasidagi uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora tadbirlarida: “xalq ta’limi xodimlarining malaka oshirish bo‘yicha ehtiyojlarini o‘rganish, an’anaviy malaka oshirish bilan bir qatorda kasbiy o‘qitishning uyg‘unlashgan, ish jarayoni bilan birgalikda olib boriladigan,

[36] O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son 16-modda lex.uz
[37] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 21.06.2024 yildagi PQ-231-son lex.uz
[38] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 20.12.2024 yildagi 867-son lex.uz
[39] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 03.10.2022 yildagi 559-son lex.uz
[40] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 06.11.2020 yildagi PQ-4884-son lex.uz
[41] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 17.03.2020 yildagi PQ-4642-son lex.uz

masofaviy va boshqa turlarini joriy etish[42]” belgilangan. Bu esa pedagoglarning internet texnologiyalari sohasidagi texnologik kompetentligi mohiyatini yoritish, o‘quv-uslubiy majmualarni va tarmoq o‘quv resurslarini yaratish, ijobiy natijalarni umumlashtirish, muammoli vaziyatlarni hal qilishda mutaxassislarni samarali va maqbul harakatlarga o‘rgatish muammosini dolzarblashtiradi.

Mannabov Javlon Toxirovichning “Masofaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchilarning texnologik kompetentligini takomillashtirish” nomli monografiyasida: “Masofadan o‘qitish” va “masofaviy ta’lim” bir xil tushunchalar bo‘lib, ko‘pincha sinonim sifatida ishlatiladi. Ushbu tushunchalarning umumiy talqinini tahlil qiladigan bo‘lsak, “masofaviy ta’lim” atamasi adabiyotlarda to‘rt pozitsiyada izohlanadi:

- masofaviy o‘qitish shakli, ta’lim berishning muqobili sifatida;
- tegishli ta’lim olish usullaridan biri sifatida;
- ta’lim olish metodi sifatida;
- ta’lim olishning shakli va metodi sifatida[43] ta’riflanadi.

Masofaviy ta’limga bir qator olimlar o‘z fikr-mulohazalarini bildirib o‘tganlar, jumladan, V.F.Dmitriyevaning “Masofaviy ta’lim: mohiyati, tatbiq etish muammolari” nomli maqolasida: “Masofaviy ta’lim-ikki (sirtqi va kunduzgi) shaklning optimal ravishda kombinatsiyalashgan shaklidir-nufuzli universitetlarda va texnikumlarda doimiy yashab turgan joyidan, yuqori malakali o‘qituvchilar rahbarligi ostida ta’lim olish imkoniyati[44]” deb yozadi. A.A. Andreyev o‘z monografiyasida: “Masofaviy ta’lim - barcha texnologiyalar va masofadan turib o‘qishning bir qator boshqa shakllarini o‘zlashtirgan axborot va ta’limning yaqin aloqasi tufayli bilim, ko‘nikma va malakalarni egallash[45]”, deya aytib o‘tadi. Professor E.S.Polatning o‘quv qo‘llanmasida esa: “Zamonaviy internet texnologiyalaridan foydalangan holda masofadan turib o‘qitishning mutlaqo yangi shakli bo‘lgan “masofaviy ta’lim”da o‘qitishning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda uning ikkita ajralmas sharti - o‘qituvchi va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi o‘zaro yaqin ta’limiy aloqa hamda aniq didaktik konsepsiyaning mavjudligi[46]”, deya ta’riflaydi.

Bugungi kunda pedagog kadrlarning, xususan maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining malakasini oshirish jarayonida raqamli platformalar va onlayn ta’lim imkoniyatlaridan foydalanish zaruriy pedagogik shartga aylandi. Raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim tizimini tubdan o‘zgartirib, pedagoglarning kasbiy faoliyatida moslashuvchanlik, raqamli savodxonlik va innovatsion metodlardan foydalanish ko‘nikmalarini talab qilmoqda.

---

[42] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo’llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida» 2021 yil 25 yanvardagi PQ4963-son qarori. 07/21/4963/0064

[43] Mannabov.J.T. Masofaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchilarning texnologik kompetentligini takomillashtirish. Monografiya. – Samarqand: “SamDCHTI” nashriyoti”, 2023. – 125 bet.

[44] Dmitriyeva V.F. Distansionnoye obucheniye: sushnost, problemi vnedreniya /V.F.Dmitriyeva, V.M. Gladskoy, V.A.Ryabov, V.L.Prokofyev, P.I.Samoylenko, I.A.Solovyev // Spesialist. - 1996. -S. 36-39.

[45] Andreyev.A.A. Distansionnoye obucheniye v Rossii: istoriya i sovremennost. - http://www.distedu.m/konf/4KONF-DO/3 2/html .

[46] Distansionnoye obucheniye / Pod red. Ye. S.Polat. - M.: Gumanit. izd. sentr VLADOS, 1998.-192 s.

Raqamli platformalar - bu o‘quv jarayonini modullarga ajratish, boshqarish va baholash imkonini beruvchi onlayn tizimlar. Ular orqali tarbiyachilar malaka oshirish kurslarini masofadan turib o‘zlashtirishi, videodarslar va amaliy topshiriqlarni bajarishi, forumlarda fikr almashishi va sertifikat olishi mumkin. Masalan, Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi tizimlar kurs materiallarini joylashtirish, interaktiv topshiriqlar berish va natijalarni avtomatik qayd etish imkoniyatini beradi. Bu esa an’anaviy darslardan farqli ravishda teng imkoniyatlar yaratadi, vaqt va joydan qat’iy nazar bilim olishni ta’minlaydi.

Onlayn ta’limning asosiy afzalligi-moslashuvchanlik va shaxsiylashtirishdir. Tarbiyachilar real vaqt rejimida (sinxron) yoki keyinroq (asinxron) darslarni o‘zlashtira oladilar. Bundan tashqari, learning analytics vositalari orqali har bir tinglovchining faoliyati, topshiriqlarni bajarish tezligi va sifatini kuzatish mumkin. Bu malaka oshirish jarayonining samaradorligini oshiradi hamda kompetensiyaviy yondashuvni ta’minlaydi.

Oliy ta’lim muassasalari raqamli platformalarni nafaqat talabalar uchun, balki pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonida ham qo‘llashga alohida e’tibor qaratmoqda. “Uzluksiz kasbiy rivojlanish” konsepsiyasida pedagoglar uchun kurslar modullashtirilgan, ya’ni nazariy bilim, amaliy topshiriq va refleksiya qismlaridan iborat. Har bir modul yakunida elektron portfel to‘ldiriladi va kompetensiyalarni baholash natijasi chiqariladi. Shu jihatdan raqamli platformalar tarbiyachilarning kasbiy transversallik kompetensiyalarini (kommunikativlik, muammoni hal qilish, ijodkorlik, raqamli savodxonlik) rivojlantirishga xizmat qiladi.

Masalan, tarbiyachilar uchun onlayn “Raqamli metodika” kursini quyidagicha tashkil etilishimiz mumkin:

1-modul-“Raqamli savodxonlik va media gigiyena” - videodars + test.

2-modul-“Onlayn o‘yin texnologiyalarini qo‘llash” - amaliy topshiriq + forum muhokamasi.

3-modul-“Bolalar bilan virtual muloqot etikasini shakllantirish” - vebinar. Natijada tarbiyachilar raqamli muhitda faoliyat o‘tish, xavfsizlik qoidalariga rioya qilish va ijodiy metodlarni joriy etish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.

Xulosa qilib aytganda, raqamli platformalar va onlayn ta’lim pedagog kadrlar, ayniqsa tarbiyachilarning malakasini oshirish jarayonida zamonaviy va samarali mexanizm sifatida shakllanmoqda. Ular orqali o‘quv jarayonining uzluksizligi, moslashuvchanligi va shaxsiylashtirilishi ta’minlanadi. Malaka oshirish kurslarining LMS, vebinar, videodars va mikroo‘qitish modullari asosida tashkil etilishi tarbiyachilarning transversal kompetensiyalarini: raqamli savodxonlik, kommunikativlik, ijodkorlik, muammoni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda katta imkoniyat yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar: Ta’lim to‘g‘risidagi qonun, PQ-231, VMQ-867, VMQ-559, PQ-4884, PQ-4642, PQ-4963 va boshqalar pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlashda onlayn ta’limning asosiy o‘rin tutishini belgilab berdi. Bu esa tarbiyachilarni raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllantirish, ta’lim sifatini oshirish va xalqaro tajribaga mos rivojlanishni ta’minlaydi.

Shunday qilib, raqamli platformalar va onlayn ta’limning samarali integratsiyasi tarbiyachilarning kasbiy malakasini oshirishda innovatsion yondashuv bo‘lib xizmat qiladi, ularning faoliyatida uzluksiz kasbiy rivojlanish konsepsiyasini amaliyotga tatbiq etishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida” gi Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son 16-modda lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 21.06.2024 yildagi PQ-231-son “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 20.12.2024 yildagi 867-son “Maktabgacha va maktab ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida lex.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 03.10.2022 yildagi 559-son “Oliy ta’lim tashkilotlarida masofaviy ta’lim shaklini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida lex.uz
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 06.11.2020 yildagi PQ-4884-son “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida lex.uz
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 17.03.2020 yildagi PQ-4642-son “Toshkent shahrida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” lex.uz
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida» 2021 yil 25 yanvardagi PQ-4963-son qarori. 07/21/4963/0064
8. Mannabov.J.T. Masofaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchilarning texnologik kompetentligini takomillashtirish. Monografiya. – Samarqand: “SamDCHTI” nashriyoti”, 2023. – 125 bet.
9. V.F. Dmitriyeva. Distansionnoye obucheniye: sushnost, problemi vnedreniya /V.F.Dmitriyeva, V.M. Gladskoy, V.A.Ryabov, V.L.Prokofyev, P.I.Samoylenko, I.A.Solovyev // Spesialist. - 1996. -S. 36-39.
10. A.A. Andreyev. Distansionnoye obucheniye v Rossii: istoriya i sovremennost. -http://www.distedu.m/konf/4KONF-DO/3 2/html .
11. Ye.S. Polat. Distansionnoye obucheniye / Pod red. - M.: Gumanit. izd. sentr VLADOS, 1998.-192 s

ENHANCING PEDAGOGICAL COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION THROUGH ONLINE LEARNING MODALITIES

Akhmadjonov Avazbek Akmaljon ugli,
Teacher, Kokand University
e-mail: aaxmadjonov77@gmail.com

Abstract

The contemporary landscape of higher education is characterized by a rapid and irreversible digital transformation, necessitating a fundamental modernization of pedagogical competence development systems for university faculty. The core research problem addressed in this article is the significant gap between the traditional, episodic models of professional development and the continuous, integrated need for digital-pedagogical skills required for effective online and blended learning. This study analyzes the efficacy of various online modalities—including Massive Open Online Courses (MOOCs), micro-credentials, webinars, and Virtual Communities of Practice (VCoPs)—as mechanisms for building comprehensive pedagogical competence. Utilizing a desk research methodology that synthesizes existing scholarly literature and case studies, the findings demonstrate that these online strategies significantly enhance the accessibility, flexibility, personalization, and scalability of faculty development. The study concludes that the integration of online learning into professional development is not a supplementary option but a strategic imperative for building the capacity of a modern educator. Practical recommendations include the institutional curation of high-quality digital resources, the formal incentivization of continuous learning through recognition systems, and the development of internal online training platforms tailored to specific institutional contexts and needs.

Keywords: pedagogical competence, online learning, faculty development, higher education, digital pedagogy, MOOCs, micro-credentials, blended learning, professional growth.

Аннотация

Современный ландшафт высшего образования характеризуется быстрой и необратимой цифровой трансформацией, что требует фундаментальной модернизации систем развития педагогической компетентности преподавателей вузов. Основная исследовательская проблема, рассматриваемая в данной статье, заключается в значительном разрыве между традиционными, эпизодическими моделями профессионального развития и непрерывной, интегрированной потребностью в цифрово-педагогических навыках, необходимых для эффективного онлайн и смешанного обучения. В данном исследовании анализируется эффективность различных онлайн-модальностей—включая массовые открытые онлайн-курсы (МООК), микрокредиты, вебинары и виртуальные сообщества практики (VCoPs)—в качестве механизмов формирования комплексной педагогической компетентности. Используя методологию кабинетного исследования, синтезирующую существующую научную литературу и case studies, результаты демонстрируют, что эти онлайн-стратегии значительно повышают доступность, гибкость, персонализацию и масштабируемость развития преподавательского состава. Исследование завершается выводом о том, что интеграция онлайн-обучения в профессиональное развитие является не дополнительной опцией, а стратегическим императивом для наращивания потенциала современного педагога. Практические рекомендации включают институциональный отбор

высококачественных цифровых ресурсов, формальное стимулирование непрерывного обучения через системы признания и разработку внутренних онлайн-платформ для обучения, адаптированных к конкретным институциональным контекстам и потребностям.

Ключевые слова: педагогическая компетентность, онлайн-обучение, развитие преподавателей, высшее образование, цифровая педагогика, MOOK, микрокредиты, смешанное обучение, профессиональный рост.

Introduction

The global higher education sector has undergone a profound and accelerated transformation, largely catalyzed by the recent pandemic, which necessitated a rapid, and often unprepared, shift to remote and online instruction. This seismic shift revealed a critical and pre-existing deficit: a vast number of experienced university educators, while possessing deep expertise in their respective disciplines, lacked the essential digital pedagogical competence required to design, facilitate, and assess effective learning in a virtual environment [1,24]. Pedagogical competence, traditionally understood as the integrated set of knowledge, skills, and attitudes required for effective teaching in a physical classroom, has now dramatically expanded. In the 21st century, it inherently encompasses digital literacy, sophisticated online course design, data-driven assessment strategies, and the facilitation of engaging virtual learning communities [2,18]. The traditional paradigm of in-service teacher training, often characterized by infrequent, one-off workshops and seminars, is fundamentally ill-suited to address this continuous and evolving need for upskilling.

Consequently, this article posits that online learning modalities present the most viable, effective, and sustainable solution for the continuous pedagogical development of university faculty. These modalities offer unparalleled scalability, flexibility, personalization, and access to global best practices and networks of expertise. By engaging in online professional development (OPD), educators not only acquire new skills but also experience the learning process from a student’s perspective. This meta-experience is invaluable, fostering greater empathy, a deeper understanding of the medium's possibilities and challenges, and providing a model for their own teaching practices. The core argument is that to teach effectively online, one must learn effectively online. This study will analyze the existing models of online professional development, evaluate their effectiveness in building holistic pedagogical competence, discuss the challenges to their widespread adoption, and propose a structured framework for their integration into higher education institutions.

Literature Review

The theoretical foundation of this research is built upon two interconnected pillars: the evolving concept of pedagogical competence in the digital age and the theory of connectivism as a driver for modern professional learning. The foundational work of Shulman [3,48] on Pedagogical Content Knowledge (PCK) established the importance of teachers mastering not only their subject matter (content knowledge) but also the methods for teaching it effectively (pedagogical knowledge). This concept was crucially expanded by Mishra and

Koehler [2,22] into the Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) framework. TPACK argues that effective technology integration requires an understanding of the complex interplay between Content, Pedagogy, and Technology. It is not enough to know the technology; one must understand how it can transform the teaching and learning of specific content. This framework provides the definitive lens for defining digital-pedagogical competence, positioning it as the intersection where technological knowledge, pedagogical knowledge, and content knowledge converge to create effective, context-specific learning experiences [4,112].

Connectivism and Online Professional Development

Traditional professional development often follows a behaviorist or cognitivist approach, where knowledge is transmitted from an expert to a passive audience. However, the nature of knowledge in the digital age is dynamic, distributed, and networked. Siemens [5,15] proposed connectivism as "a learning theory for the digital age," which posits that learning resides not only in the individual but also in non-human appliances and networks. The capacity to know more is more critical than what is currently known, and the ability to see connections between fields, ideas, and concepts is a core skill. This theory directly supports the use of online modalities for professional development. MOOCs, VCoPs, and webinar networks are quintessential connectivist environments. Learning occurs through forming connections with other people, information sources, and digital tools, making the process continuous, social, and aligned with the way knowledge is created and shared in the modern world [6,77]. Scholarly literature has begun to extensively document the efficacy of various OPD models. Garrison’s Community of Inquiry (CoI) framework [4,95], with its three presences—social, cognitive, and teaching—provides a robust model for designing and evaluating meaningful online learning experiences for faculty, emphasizing that learning is a collaborative process. Research on MOOCs highlights their strength in providing access to world-class instruction and creating global learning communities, though completion rates can be a concern [7,201]. Conversely, micro-credentials and digital badges address this by offering shorter, focused, and stackable learning units that provide tangible evidence of skill mastery [8,34]. Furthermore, Wenger’s theory of communities of practice [9,58] underpins the value of VCoPs, where learning is situated in practice and occurs through sustained mutual engagement, joint enterprise, and a shared repertoire of resources.

Methodology

This study employs a qualitative desk research methodology, also known as a literature-based discourse analysis. This approach involves the systematic collection, critical evaluation, and synthesis of existing scholarly literature, peer-reviewed journal articles, books, and reputable reports on the topics of online learning, faculty development, pedagogical competence, and educational technology.

The research process involved several key stages: First, a comprehensive literature search was conducted using academic databases (e.g., Google Scholar,

Scopus, Web of Science) with keywords such as "online faculty development," "digital pedagogical competence," "MOOCs for teachers," "virtual communities of practice," and "micro-credentials in higher education." Second, the identified sources were screened for relevance, prioritizing recent studies (from the last decade) and seminal works that established key theoretical frameworks. Finally, the information was analyzed thematically to identify recurring patterns, central arguments, evidence of effectiveness, reported challenges, and emerging best practices. The goal of this methodology is not to generate new primary data but to provide a comprehensive, analytical, and critical synthesis of the current state of knowledge to build a compelling evidence-based argument.

Discussion

The analysis of literature reveals that a multi-faceted approach to OPD is most effective, with different modalities serving complementary functions in building a comprehensive skill set.

MOOCs, offered on platforms like Coursera, EdX, and FutureLearn, provide structured and comprehensive learning pathways on key topics. For instance, the University of Michigan’s "Teaching and Learning in the Higher Education Classroom" or the Commonwealth Education Trust’s "Foundations of Teaching for Learning" series offer robust introductions to core pedagogical principles, now infused with digital context. Their strength lies in their scalability and access to world-renowned experts and institutions. They are particularly effective for building foundational TPACK, allowing educators to systematically understand the integration of technology, pedagogy, and content [7,205]. However, their massive nature can sometimes lack personalization, and low completion rates suggest that without external motivation or support, engagement can wane.

This modality addresses the limitations of MOOCs by offering short, focused, and practical learning experiences aimed at mastering a discrete skill. Examples include badges for "Designing Authentic Online Assessments," "Facilitating Online Discussions," or "Using [Specific LMS] Advanced Features." They offer flexibility and allow faculty to address their most immediate needs directly. The value of a digital badge lies in its function as a verifiable, portable credential that can be displayed on digital portfolios and LinkedIn profiles, providing tangible recognition for acquired skills. This can be a powerful motivator and helps in building a culture of continuous, just-in-time learning [8,37].

Live webinars hosted by educational technology companies, teaching and learning centers, or expert practitioners provide timely and interactive training on specific tools, policies, or pedagogical techniques. Their primary advantage is immediacy and the opportunity for live Question-and-Answer sessions, making them ideal for solving urgent problems. Recorded webinars also become valuable asynchronous resources. They foster a sense of connection and real-time engagement, which can be crucial for addressing feelings of isolation that can accompany online teaching.

Virtual Communities of Practice (VCoPs) for Sustained Collaborative Learning

Perhaps the most powerful modality for sustainable growth is engagement in VCoPs. Platforms like Twitter (via hashtags like #HigherEd, #EdTech), LinkedIn groups, or institutional-specific forums enable continuous, informal learning. In these spaces, educators share resources, troubleshoot problems, celebrate successes, and critically reflect on their practice within a supportive network of peers. This aligns perfectly with Wenger's theory [9,62], where learning is social and situated in the daily practice of teaching. VCoPs help transform professional development from a discrete event into a continuous process of becoming, fostering a professional identity that is adaptive and digitally fluent.

Despite the clear benefits, the integration of OPD faces significant institutional and individual barriers.

- **Challenge 1: Lack of Time and Institutional Incentive.** Faculty members are often burdened by high teaching loads, research obligations, and administrative duties [1,26]. Engaging in OPD is frequently perceived as an extra, unpaid task.
  - **Proposed Solution:** Institutions must formally integrate OPD into their strategic plans. This can include linking successful completion of certified programs to promotion and tenure criteria, providing monetary stipends or professional development funds, and granting formal workload relief for engaging in substantial training.
- **Challenge 2: Variable Quality and Overwhelming Choice.** The sheer volume of available online resources can be paralyzing, and quality is not always guaranteed.
  - **Proposed Solution:** Universities should establish a Center for Teaching Excellence (CTE) or a similar body tasked with curating a "verified list" of high-quality OPD resources (MOOCs, webinar series, etc.). This CTE can also offer internal consulting to help faculty choose the right pathways for their goals.
- **Challenge 3: Lack of Local Context.** International MOOCs may not address specific institutional policies, cultural contexts, or the specific Learning Management System (LMS) used locally.
  - **Proposed Solution:** Develop in-house, bespoke online training modules that address local needs. These can be shorter micro-courses that complement external resources, ensuring relevance and practical application within the institution's unique ecosystem.

Conclusion and Recommendations

The digital transformation of higher education is not a temporary disruption but a permanent new reality. Consequently, investing in the continuous online pedagogical upskilling of faculty has transitioned from a peripheral concern to a core strategic imperative for institutional resilience and excellence. Online learning modalities for professional development are far more than a convenient alternative; they are a powerful, coherent, and sustainable means to build the TPACK necessary for 21st-century teaching and learning. By experiencing these modalities as learners, faculty themselves become better online educators.

To successfully implement this vision, the following recommendations are proposed:

1. **Institutional Strategy:** Integrate OPD into the formal reward and recognition structures of the university, making it a valued and incentivized component of academic career progression.
2. **Curated Support:** Establish a dedicated Center for Teaching Excellence to curate high-quality external resources and develop internal, context-specific online training modules and micro-credentials.
3. **Community Building:** Proactively foster and support Virtual Communities of Practice, both within the institution and by encouraging participation in global networks, to promote collaborative and continuous learning.
4. **Resource Allocation:** Dedicate a specific budget for faculty OPD, covering subscriptions to premium platforms, fees for certified micro-credentials, and stipends for participation.

By embracing a strategic and supported approach to online professional development, universities can cultivate a culture of continuous innovation, collaboration, and pedagogical excellence, ultimately ensuring that they are fulfilling their primary mission: providing a high-quality and relevant education to all students.

References:

1. Bates, A.W. (2019). *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning*. Tony Bates Associates Ltd.
2. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*, *108*(6), 1017-1054.
3. Shulman, L. S. (1986). Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. *Educational Researcher*, *15*(2), 4-14.
4. Garrison, D. R. (2017). *E-Learning in the 21st Century: A Community of Inquiry Framework for Research and Practice* (3rd ed.). Routledge.
5. Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, *2*(1), 3-10.
6. Siemens, G., & Baker, R. S. (2012). Learning Analytics and Educational Data Mining: Towards Communication and Collaboration. In *Proceedings of the 2nd International Conference on Learning Analytics and Knowledge* (pp. 252-254). ACM.
7. Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2016). Higher education and the digital revolution: About MOOCs, SPOCs, social media, and the Cookie Monster. *Business Horizons*, *59*(4), 441-450.
8. Carey, K. L., & Stefaniak, J. E. (2018). An exploration of the utility of digital badging in higher education settings. *Educational Technology Research and Development, 66*(5), 1211–1229.
9. Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge University Press.

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND ONLINE LEARNING TOOLS IN ENHANCING THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHING STAFF

Yokubjonova Dilnavozxon Serobjon qizi,

Qo‘qon Universiteti Jahon tillari

kafedrasi o‘qituvchisi

gmail: yokubjonovadilnavoz@gmail.com

ABSTRACT

This article examines the role of modern digital technologies and online learning tools in the professional development of teaching staff. The widespread integration of digital platforms in education has significantly improved the effectiveness of professional training and skills enhancement for educators. The study analyzes the impact of digital technologies on pedagogical practices, identifies opportunities and challenges in their implementation, and proposes strategies to overcome existing barriers. The findings demonstrate that digital tools enable a more interactive, personalized, and flexible approach to teacher professional development. Additionally, the article emphasizes the need for continuous training and methodological support to help educators effectively utilize these technologies. This research contributes both scientifically and practically by outlining ways to expand the use of digital innovations in the education sector.

Keywords: teaching staff, professional development, digital technologies, online learning, educational platforms, pedagogical innovation, interactive learning

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola zamonaviy raqamli texnologiyalar va onlayn ta’lim vositalarining pedagog kadrlar malakasini oshirishdagi rolini o‘rganadi. Ta’lim sohasida raqamli platformalarning keng joriy etilishi pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligi va ko‘nikmalarini oshirish samaradorligini sezilarli darajada yaxshiladi. Tadqiqot raqamli texnologiyalarning pedagogik amaliyotga ta’sirini tahlil qiladi, ularning joriy etilishidagi imkoniyatlar va muammolarni aniqlaydi hamda mavjud to‘siqlarni yengish strategiyalarini taklif etadi. Natijalar raqamli vositalar o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini yanada interaktiv, shaxsiylashtirilgan va moslashuvchan usullar bilan ta’minlash imkonini berishini ko‘rsatadi. Shuningdek, maqolada pedagoglarga ushbu texnologiyalardan samarali foydalanish uchun doimiy trening va metodik yordam zarurligi ta’kidlanadi. Ushbu tadqiqot ilmiy va amaliy jihatdan ta’lim sohasida raqamli innovatsiyalarni kengaytirish yo‘llarini belgilaydi.

Kalit so‘zlar: pedagog kadrlar, kasbiy rivojlanish, raqamli texnologiyalar, onlayn ta’lim, ta’lim platformalari, pedagogik innovatsiya, interaktiv o‘rganish

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается роль современных цифровых технологий и онлайн-обучающих инструментов в профессиональном развитии педагогических кадров. Широкое внедрение цифровых платформ в образование значительно повысило эффективность профессиональной подготовки и повышения квалификации педагогов. В исследовании анализируется влияние цифровых технологий на педагогическую практику, выявляются возможности и проблемы их внедрения, а также предлагаются стратегии преодоления существующих барьеров. Результаты показывают, что цифровые инструменты обеспечивают более интерактивный, персонализированный и гибкий подход к профессиональному развитию учителей. Кроме того, в статье подчеркивается необходимость постоянного обучения и методической поддержки для эффективного использования этих технологий педагогами. Исследование вносит научный и практический вклад, обозначая пути расширения использования цифровых инноваций в сфере образования.

Ключевые слова: педагогические кадры, профессиональное развитие, цифровые технологии, онлайн-обучение, образовательные платформы, педагогические инновации, интерактивное обучение

Introduction

In the 21st century, education systems worldwide are undergoing significant transformations driven by rapid technological progress and changing societal needs. These developments present new challenges and demands, making continuous professional development (CPD) for teaching staff more essential than ever. Teachers must constantly update their skills, knowledge, and teaching methodologies to keep pace with evolving curricula, diverse student needs, and innovative educational approaches. The rapid advancement of information and communication technologies (ICT) has created unprecedented opportunities to support and enhance teacher professional development [3]. Digital technologies enable educators to access the latest teaching methods, research, and best practices from anywhere in the world. Through online platforms, teachers can participate in interactive training programs that offer flexibility in time and pace, allowing them to balance professional learning with their existing responsibilities. This accessibility is particularly valuable for educators in remote or underserved areas who may face challenges attending traditional in-person workshops or courses. Moreover, digital tools foster collaboration and networking among educators across different regions, enabling the exchange of ideas, experiences, and resources. This connectedness enriches the learning process and promotes the dissemination of innovative pedagogical techniques. The COVID-19 pandemic has further underscored the critical role of digital platforms in maintaining

uninterrupted professional learning during times of crisis. As schools and training centers temporarily closed, online learning became the primary means for teachers to continue their professional development.

Literature Review and Methodology

Research on teacher professional development increasingly highlights the transformative role of digital technologies and online learning platforms. Studies by Smith (2021) and Davis (2020) emphasize that digital tools enhance flexibility, accessibility, and engagement in professional learning for educators. According to Ismoilov and Karimova (2022), online courses and webinars allow teachers to update their skills regardless of geographical or time constraints, fostering continuous growth. Moreover, Nazarova (2020) points out that interactive elements such as quizzes, forums, and video demonstrations improve knowledge retention and practical application. However, challenges such as limited digital literacy and unequal access to technology remain prevalent (Kucher, 2021; Tursunov, 2022). These barriers affect the overall effectiveness of digital professional development programs and highlight the need for targeted support and infrastructure improvement. This study employs a mixed-methods approach to explore the impact of digital technologies on teachers’ professional development. Quantitative data were collected through surveys administered to 150 educators across urban and rural schools, focusing on their experiences with online training platforms, accessibility, and perceived benefits. The survey included Likert-scale items assessing digital literacy, motivation, and satisfaction with the digital learning environment. Qualitative data were gathered through semi-structured interviews with 15 teachers and 5 educational administrators to gain deeper insights into the practical challenges and successes encountered during digital training. Thematic analysis was used to identify recurring patterns and themes related to usability, engagement, and support needs[5]. By combining quantitative and qualitative methods, this research provides a comprehensive understanding of how digital tools influence teacher professional growth. The findings aim to inform policymakers and educational institutions on best practices for integrating digital technologies effectively and addressing barriers to ensure equitable, high-quality professional development for all educators.

Results

The quantitative survey results revealed that 78% of participating teachers regularly use digital platforms for professional development, with 65% reporting increased access to diverse learning materials compared to traditional methods. Most respondents (72%) felt that online courses offered greater flexibility, allowing them to balance training with teaching responsibilities. However, only 54% expressed confidence in their digital literacy skills, highlighting a significant need for further training in this area. Motivation levels varied, with 60% of teachers reporting high engagement during interactive online sessions, while 25% found it challenging to maintain focus without face-to-face interaction. Rural

educators, in particular, reported difficulties due to unstable internet connections and lack of appropriate devices, which negatively impacted their learning experience[1]. Qualitative interviews supported these findings, with teachers praising the convenience and variety of resources but emphasizing the necessity of technical support and guidance to maximize benefits. Administrators noted that while digital platforms broaden access, inconsistent infrastructure and digital competency gaps remain major obstacles. Interviewees also highlighted the importance of peer collaboration and feedback mechanisms to enhance the effectiveness of online professional development.

Discussion

The findings of this study underscore the growing importance of digital technologies and online learning platforms in the professional development of teachers. The high usage rates and positive feedback regarding flexibility and resource availability align with previous research (Smith, 2021; Ismoilov & Karimova, 2022) that highlights the advantages of digital learning for educators. Flexibility in time and location allows teachers to engage in continuous learning without disrupting their work schedules, which is crucial for sustaining professional growth. However, the study also reveals significant challenges that echo concerns raised by Kucher (2021) and Nazarova (2020), particularly regarding digital literacy and infrastructure. The lower confidence levels in digital skills suggest a critical need for targeted training programs to equip educators with the necessary competencies to effectively utilize online platforms. Additionally, disparities in internet access and technology availability, especially in rural areas, pose barriers to equitable professional development. The qualitative insights emphasize that beyond technical access, fostering motivation and peer collaboration is essential for meaningful learning experiences. Interactive features and community support can counteract the isolation often associated with online learning. While digital technologies offer transformative potential for teacher professional development, maximizing their benefits requires addressing digital divides and providing ongoing technical and motivational support. Policymakers and educational leaders should prioritize these areas to ensure inclusive and effective professional learning environments.

Conclusion

This study highlights the crucial role of digital technologies and online learning platforms in enhancing the professional development of teaching staff. The flexibility, accessibility, and diversity of resources offered by digital tools have transformed traditional approaches to teacher training, enabling educators to learn continuously and adapt to changing educational demands. The ability to engage in remote, self-paced, and interactive learning empowers teachers to improve their pedagogical skills effectively. However, the research also identifies significant challenges that must be addressed to fully realize the potential of digital professional development. These include gaps in digital literacy, uneven access to

reliable internet and devices, and motivational barriers faced by some educators. Particularly in rural and underserved regions, infrastructural limitations hinder equal participation, highlighting the need for targeted interventions. To maximize the benefits of digital professional development, education systems must invest in improving teachers’ digital competencies, upgrading technical infrastructure, and designing engaging, collaborative online learning experiences. Supporting educators through ongoing technical assistance and fostering peer interaction will enhance motivation and learning outcomes. Ultimately, integrating digital technologies thoughtfully and inclusively will build a more skilled, adaptable, and confident teaching workforce prepared to meet the challenges of modern education. Future policies and practices should focus on creating sustainable, equitable digital learning ecosystems that support lifelong professional growth for all teachers.

References:

1. Abdullaeva, M. (2023). Development and prospects of digital education systems. Higher Education, 1(3), 12-18.
2. Ismoilov, A., & Karimova, N. (2022). Digital technologies in teacher professional development. Education and Innovations, 5(2), 34-40.
3. Johnson, L., & Adams Becker, S. (2019). The NMC Horizon Report: 2019 Higher Education Edition. EDUCAUSE.
4. Smith, J. (2021). Digital platforms in teacher professional development. Journal of Education Technology, 12(4), 56-65.

INKLYUZIV TA’LIM VA KADRLAR MALAKASINI OSHIRISHDA RAQAMLI KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Qo‘qon universiteti
Maxsus pedagogika yo‘nalishi 2-kurs talabasi
Olimova Sarvaraxon Sobitxon qizi,
Email: sarvaraolimova7@gmail.com
Telefon raqam: +998 77 279 98 20

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Inklyuziv ta’limning mohiyati, uning zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni hamda maxsus ehtiyojli bolalarni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilishdagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, xalqaro tajribani o‘rganish va raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etishning samarali yo‘llari tahlil qilingan. Xalqaro tajribalar asosida O‘zbekiston sharoitida qo‘llash mumkin bo‘lgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola natijalari inklyuziv ta’lim sifatini oshirish va barcha bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogik kompetensiya, xalqaro tajriba, raqamli texnologiyalar.

Abstract. This article discusses the development of inclusive education in Uzbekistan. It explores the concept of inclusivity, its role in the modern education system, and its importance for the successful integration of children with special educational needs into society. Particular attention is paid to teacher competence, the adoption of international best practices, and the use of digital technologies in the learning process. The study highlights effective approaches that can be applied within the context of Uzbekistan and provides recommendations aimed at improving the quality of inclusive education. The results of the research contribute to ensuring equal learning opportunities for all children and enhancing the effectiveness of the national education system.

Keywords: inclusive education, special educational needs, teacher competence, international experience, digital technologies.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития инклюзивного образования в Узбекистане. Раскрывается сущность инклюзии, её роль в современной системе образования и значение для успешной интеграции детей с особыми образовательными потребностями в общество. Особое внимание уделяется профессиональной компетентности педагогов, изучению международного опыта и использованию цифровых технологий в учебном процессе. На основе анализа представлены предложения и рекомендации, которые могут быть адаптированы к условиям Узбекистана. Результаты исследования направлены на повышение качества инклюзивного образования и создание равных возможностей для всех детей.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, педагогическая компетентность, международный опыт, цифровые технологии.

Kirish. Yurtimizdagi o‘zgarishlar tufayli bugun biz dunyo miqyosidagi bir qator davlatlar bilan bemalol raqobat qilaolishimiz mumkinligini isbotlamoqdamiz. Bunga esa yurtimiz yoshlari poydevor bo‘lib kelmoqdalar. Ularning salohiyati va harakatlari yurtimiz istiqboliga qaratilgan eng katta investitsiyadir. Yoshlarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash esa ayni yurtimizning eng bosh g‘oyalaridan biri. Shu qatorda yoshlar huquqlarini himoya qilish va ularni jamiyatda teng huquqli ekanliglarini anglatish uchun islohotar olib borildi. BMT ning ta’lim sohasidagi siyosati yo‘nalishlaridan biri bolalarning alohida ta’lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta’lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta’lim g‘oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta’minlash hisoblanadi. YUNESKOning inson huquqlari va erkinliklarini ta’minlashga qaratilgan dasturlari alohida ta’limga extiyoji bo‘lgan bolalar va kattalar uchun xavfsiz va qulay ta’limni ta’minlashga qaratilgan me’yorlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni modernizatsiyalashga yo‘naltirilmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan ijtimoiy tenglik qoidalarini amalga oshirishda ta’limning barcha uchun ochiqligini, gender jihatdan tenglikka asoslanganligini ta’minlovchi mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda[47]. Shu jumladan yurtimizga Inklyuziv ta’lim

[47] Mualliflar jamoasi. Inklyuziv ta’lim: nazariya va metodika. Chirchiq 2022.-B.3

tushunchasi kirib keldi. “Inklyuziv ta’lim” atamasi fransuzcha “inclusive” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “o‘z ichiga oladi” deb tarjima qilinadi va maxsus ehtiyojlari bo‘lgan va shartli ravishda sog‘lom, ya’ni sog‘lig‘i cheklanmagan odamlarning birgalikdagi ta’limini anglatadi. Bu atama bizga anchagina tanish bo`lishga ulgurgan biz inklyuziv ta’limni davlatimizda jorish qilish bilan har bir bolaning teng huquqli ekanligini ham targ`ib etyapmiz. Bugungi O‘zbekiston ta’lim tizimida inklyuziv ta’lim amaliyoti kengaymoqda: 2022-yilda 225 ta oddiy maktabda, 2023–2024 yillar davomida esa 530 maktabda jami 1 195 nafar maxsus ehtiyojli bola umumta’lim maktablarida ta’lim olmoqda[48]. Shu bilan birga, Finlyandiya misolida, 2019–2020 o‘quv yilida 21 % o‘quvchilarga qisman maxsus qo‘llab-quvvatlash xizmatlari ko‘rsatilgan bo‘lsa, jami 29 % o‘quvchiga turli darajada yordam berilgan[49]. Janubiy Koreyada esa 2022-yilda maxsus ehtiyojli bolalarning 72,8 % foizi inklyuziv ta’lim tizimiga kiritilgan[50]. Port-ugal va Norvegiya misollarida esa bunday amaliyot ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirganligi ko‘rsatilgan[51]. Inklyuziv ta’lim endi rijovlanayotganligi uchun pedagoglar bu sohada oqsoqlanishlari mumkin. Ammo ularni bu muammosini ham bartaraf etish choralari ko‘rilgan. Aynan oliy ta’limda bo‘lajak pedagoglar uchun inklyuziv ta’lim fani o‘qitilmoqda bu esa o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limda ham bemalol ishlay olishlari uchun sharoit yaratmoqda. Inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun pedagoglar, ota-onalar va o‘quvchilar bu holatdan habardor bo‘lishi lozim.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, Turamuratov U. U. o‘zining “Inklyuziv ta’lim. Gospital pedagogika” nomli asarida maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy ta’lim muassasalarida o‘qitishning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilgan[52]. Shuningdek, Ismailova D. “O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirishning dolzarb masalalari” maqolasida mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarning amaliy natijalari, mavjud muammolar va ularni hal qilish yo‘llarini yoritgan. Muallifning ta’kidlashicha, pedagogik kadrlarning yetarli malakaga ega bo‘lmasligi hamda o‘quv dasturlarining maxsus ehtiyojli bolalar uchun to‘liq moslashtirilmaganligi inklyuziv ta’limni rivojlantirishda asosiy to‘siqlardan biridir[53].Ushbu manbalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim bo‘yicha sezilarli yutuqlar mavjud bo‘lsa-da, tizimni yanada takomillashtirish uchun keng qamrovli ilmiy-amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

Mamlakatimizda inklyuziv ta’limni ta’lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta’lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta’minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me’yorlari ishlab chiqilgan. “Alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’limni tashkil etish maqsadida ta’lim muassasalari moddiy texnika

2. UNICEF applauds Uzbekistan Government’s leadership in inclusive education: 225 regular schools piloting inclusive practices. UNICEF Uzbekistan.

[49] Statistics Finland 2021. Special education and support in comprehensive schools, 2020.

[50] 5. Kim.Y and Lee, H.2025. Inclusive education in South Korea. Asia Pacific Education Review. 26(1). Pp-45–61

[51] UNICEF 2022. Inclusive schools in Portugal and Norway.

[52] U. Turamuratov. U. Inklyuziv ta’lim. Gospital pedagogika. Toshkent. Nashir. 2019. B.45–52

[53]D. Ismailova. “O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirishning dolzarb masalalari.” Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali. 2021. Jild.№4. B.112–118.

bazasini mustahkamlash, o‘quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog‘lomlashtiruvchi sifatli ta’lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash” kabi muhim vazifalar belgilandi[54].

O‘zbekistonda va boshqa ko‘plab mamlakatlarda inklyuziv ta’limni rivojlantirishda hal qilinishi kerak bo‘lgan asosiy muammolar mavjutdir. Quyida hozirgi kunda inklyuziv ta’limdagi muammolar haqida tahlil qilib otilgan:

1. Pedagoglarning inklyuziv ta’limga tayyorgarligi pastligi inklyuziv ta’limning tamoyillarining to‘g‘ri ishlashiga to‘siq bo‘ladi.

2. Maxsus ehtiyojga ega bolalar bilan individual yondashuvni qo‘llash bo‘yicha amaliy tajriba yetishmaydi.

3. Kasbiy qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlarining sustligi: Inklyuziv ta’lim bo‘yicha malaka oshirish kurslari kam va noto‘g‘ri yo‘naltirilgan. Zamonaviy metodika, psixologik yondashuvlar va maxsus pedagogik texnologiyalar o‘qituvchilarga yetarlicha o‘rgatilmaydi.

4. Ijtimoiy stereotiplar va salbiy qarashlar: Jamiyatda, hattoki ayrim pedagoglar orasida ham, nogiron bolalarni umumiy ta’lim muassasalarida o‘qitishga nisbatan salbiy qarashlar mavjud. Bu esa inklyuziv muhiti shakllanishiga to‘sqinlik qiladi.

5. Metodik qo‘llanmalarning va didaktik materiallarning yetishmasligi:

Pedagoglar uchun amaliy ish rejasi, dars ishlanmalari va moslashtirilgan o‘quv materiallari yetarli emas. Maxsus ehtiyojga ega o‘quvchilar bilan ishlashda foydalaniladigan materiallar, texnologiyalar va vositalar cheklangan.

6. Muloqot va hamkorlik yetishmasligi: Ota-onalar, defektologlar, logopedlar va psixologlar bilan samarali hamkorlik yo‘lga qo‘yilmagan. Jamoaviy yondashuv o‘rniga pedagoglar ko‘p hollarda yolg‘iz harakat qiladilar.

7. Dars yuklamasi va ish sharoitlari: Pedagoglarning ish yuklamasi juda yuqori bo‘lib, ularni har bir o‘quvchiga individual yondashishga qiynaydi. Maxsus ehtiyojli bolalarga alohida e’tibor qaratish uchun zarur bo‘lgan vaqt, resurs va sharoitlar cheklangan.

O‘qituvchilar bilan o‘quvchilar o‘rtasidagi muammolar, ayniqsa inklyuziv ta’lim sharoitida, bir necha asosiy jihatlarda namoyon bo‘ladi.

1. O‘qituvchilar har doim ham maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning ehtiyoj va imkoniyatlarini to‘g‘ri anglay olmaydi. O‘quvchilar esa o‘qituvchining ko‘rsatmalarini to‘liq tushunmasligi yoki bajarishga qiynalishi mumkin.

2. O‘z individual yondashuvning yo‘qligi. Yani o‘qituvchilar har bir o‘quvchining psixologik, jismoniy va intellektual xususiyatlarini inobatga olmasdan umumiy yondashuvni qo‘llaydi. Natijada ayrim o‘quvchilar o‘zlarini e’tibordan chetda qolgan hisoblab o‘qishga bo`lgan qiziqishlari suslashadi.

3. Kommunikatsiya muammolari. Bu degani - eshitish, ko‘rish, nutq buzilishi yoki autizm spektridagi o‘quvchilar bilan to‘g‘ri muloqot o‘rnatish qiyin bo‘ladi. O‘qituvchilar maxsus kommunikatsion vositalarni (imo-ishora tili, piktogrammalar, vizual jadval) yetarlicha bilmasligi mumkin.

[54] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони.

4. Ijtimoiy ajratish yoki ajralib qolish. O‘qituvchi ko‘proq e’tiborni kuchli o‘quvchilarga qaratadi, maxsus ehtiyojli bolalar esa e’tibordan chetda qoladi.

Bu o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni yo‘qotadi va o‘qishga nisbatan salbiy munosabat paydo bo‘ladi.

5. Yana bir jihat sog`lom bolalarga nuqsonli bolalardan ko‘ra kam vaqt ajratishda sog‘lom o‘quvchilarda tengdoshiga nisbatan nafrat uyg‘otib qo‘yish mumkin. Bu esa ikkala o‘quvchiga ham yomon ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa va tavsiyalar.

O‘zbekiston ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish masalasi davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, alohida ehtiyojli bolalarning ta’limga teng huquq asosida qo‘shilishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Adabiyotlar tahlili va amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, maxsus pedagogika yondashuvlarini takomillashtirish, zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish va jamiyatda ijobiy munosabat shakllantirish inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mavjud yutuqlar bilan bir qatorda, resurslar yetishmasligi, malakali kadrlar tayyorlash zarurati va texnologik imkoniyatlarning cheklanganligi kabi muammolar ham mavjud**.**

Yuqoridagilardan kelib chiqib, tadqiqotimiz davomida olingan natijalar yuzasidan bir qator amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Raqamli texnologiyalarni joriy etish – Inklyuziv ta’lim jarayonida maxsus mobil ilovalar, interaktiv ta’lim platformalari, subtitrli va audiovizual materiallardan foydalanish orqali o‘quvchilarning mustaqil o‘qish va rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish. Inklyuziv ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish alohida ehtiyojli o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan imkoniyatlarini kengaytiradi. Maxsus mobil ilovalar, interaktiv ta’lim platformalari, subtitrli va audiovizual materiallardan foydalanish ta’lim sifatini oshirish bilan birga, o‘quvchilarni mustaqil o‘qishga rag‘batlantiradi. Shu bois, raqamli ta’lim resurslarini yaratish va ularni o‘qituvchilar faoliyatiga integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish – UNESCO, UNICEF va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan qo‘shma loyihalarni amalga oshirish, ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganish va ularni milliy ta’lim tizimiga tatbiq etish orqali samaradorlikka erishish. Inklyuziv ta’limni rivojlantirishda xalqaro tajriba va hamkorlik muhim ahamiyatga ega. UNESCO, UNICEF va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish, xorijiy mamlakatlarning ilg‘or tajribalarini o‘rganish hamda ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish orqali samaradorlikka erishish mumkin. Shu bilan birga, xorijiy grantlar va qo‘shma loyihalarni jalb qilish O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Inklyuziv ta’limni rivojlantirishda xalqaro tajribadan foydalanish bilan bir qatorda, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash va innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Malakali kadrlar tayyorlash – maxsus pedagoglar, logopedlar va defektologlarning raqamli texnologiyalarni qo‘llash hamda xalqaro tajribalarni amaliyotga joriy etish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini oshirish. Pedagoglar

o‘quvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqib ularga ta’lim berishlari kerak deb yuqorida takidlab o‘tdik. Yana bir jihatdan individual ta’lim shaklini takidlab o‘tamiz. Bolalarning maxsus ehityoji masalan eshitishda nuqsoni bor bolalar uchun maxsus usullardan yani ovozni ko‘tarib o‘qish yoki ruhiy rivojlanishi suslashgan bolalar bilan ko‘proq psixologik tomondan ular bilan shug‘ullanish maqsadga muvofiqdir. Aynan bu ikki xil nuqson bilan cheklanmaymiz balki boshqa nuqsonlarni ham maxsus ehtiyojlaridan kelib chiqgan holda ta’lim jarayonlarini yaratish kerak. Inklyuziv muhitni shakllantirishda nafaqat pedagoglar, balki muassasa rahbarlari, ota-onalar ham ishtirok etishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mualliflar jamoasi. Inklyuziv ta’lim: nazariya va metodika. Chirchiq 2022.-B.3
2. UNICEF applauds Uzbekistan Government’s leadership in inclusive education: 225 regular schools piloting inclusive practices. UNICEF Uzbekistan.
3. Statistics Finland 2021. Special education and support in comprehensive schools.2020.
4. Toxirov, R. S., & Raxmonov, N. R. O. G. L. (2021). DASTURIY TA’MINOT YORDAMIDA ZAMONAVIY BOSHQARUVNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 1(1), 181-186.
5. Kim. Y and Lee, H.2025. Inclusive education in South Korea. Asia Pacific Education Review, 26(1), 45–61.

ONLAYN TA’LIM VA PEDAGOGLAR MALAKASINI OSHIRISH

Murtozaqulova Nafosatxon Akmaljon qizi
Andijon davlat chet tillari instituti “Tarjima nazariyasi va amaliyoti:rus tili” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Email:murtozakulovanafosat@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagog va psixologlarni tayyorlashda raqamli texnologiyalar va masofaviy ta’lim vositalarining o‘rni tahlil qilinadi. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish ta’lim tizimining eng dolzarb vazifalaridan biri sifatida ko‘rib chiqiladi. Masofaviy kurslar va onlayn platformalar (Coursera, EdX, Khan Academy, Moodle, ZiyoNET, EduMarket) o‘qituvchilarning bilimlarini yangilash, xalqaro tajribalarni o‘rganish va malakasini oshirishga xizmat qilishi yoritiladi. Shuningdek, raqamli ta’lim vositalari pedagoglarning ijodkorligini oshirishi, darslarni interaktiv shaklda tashkil etish va o‘quvchilarga individual yondashuv imkonini berishi ta’kidlanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–5847-son va PF–5789-son Farmonlari, shuningdek “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun asosida davlat siyosatining ushbu jarayonga ta’siri ham o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari raqamli kompetensiyani rivojlantirish pedagoglarning kasbiy

salohiyatini oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash hamda raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Raqamli kompetensiya, masofaviy ta’lim, innovatsion texnologiyalar, pedagog malakasi, raqamli transformatsiya.

Аннотация: В статье анализируется роль цифровых технологий и дистанционного обучения в подготовке педагогов и психологов. В условиях глобализации и цифровой трансформации развитие цифровой компетенции педагогов рассматривается как одна из приоритетных задач системы образования. Раскрывается значение онлайн-платформ (Coursera, EdX, Khan Academy, Moodle, ZiyoNET, EduMarket) для обновления знаний, изучения международного опыта и повышения квалификации учителей. Подчеркивается, что цифровые инструменты повышают креативность педагогов, способствуют организации интерактивных занятий и обеспечивают индивидуальный подход к учащимся. В работе также изучено влияние государственной политики, основанной на Указах Президента Республики Узбекистан № PF–5847, № PF–5789 и Законе «Об образовании». Результаты показывают, что развитие цифровой компетенции играет ключевую роль в повышении профессионального потенциала педагогов, улучшении качества образования и подготовке конкурентоспособных кадров.

Ключевые слова: цифровая компетенция, дистанционное обучение, инновационные технологии, квалификация педагогов, цифровая трансформация.

Abstract: This article analyzes the role of digital technologies and distance learning in the training of teachers and psychologists. In the context of globalization and digital transformation, the development of teachers’ digital competence is considered one of the most important tasks of the education system. The paper highlights the role of online platforms (Coursera, EdX, Khan Academy, Moodle, ZiyoNET, EduMarket) in updating knowledge, acquiring international experience, and enhancing teachers’ professional skills. It is emphasized that digital tools foster teachers’ creativity, support interactive teaching methods, and enable personalized learning approaches. The study also examines the impact of state policy, based on Presidential Decrees of the Republic of Uzbekistan No. PF–5847, No. PF–5789, and the Law “On Education.” The findings show that developing digital competence is crucial for improving teachers’ professional capacity, enhancing the quality of education, and preparing competitive specialists.

Keywords: Digital competence, distance learning, innovative technologies, teacher qualification, digital transformation.

Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — pedagog kadrlarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirishdir. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, raqamli kompetensiya o‘qituvchining nafaqat axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan

foydalanish ko‘nikmalarini, balki ta’lim jarayonini innovatsion vositalar orqali samarali tashkil eta olish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi .[55]

So‘nggi yillarda dunyo miqyosida olib borilgan izlanishlar masofaviy ta’lim platformalarining ta’lim sifati va pedagog malakasiga ijobiy ta’sirini ko‘rsatmoqda. Jumladan, Coursera, EdX, Khan Academy kabi xalqaro onlayn kurslar o‘qituvchilar uchun yangi bilim va metodik materiallar manbai sifatida keng qo‘llanilmoqda. [56]O‘zbekistonda esa Moodle, ZiyoNET, EduMarket kabi platformalarning rivojlanishi pedagoglarga masofadan turib malaka oshirish imkonini bermoqda .

Shuningdek, raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish pedagoglarning ijodkorligi, kasbiy motivatsiyasi va metodik mahoratini oshiradi. Chunki onlayn kurslar orqali ular xalqaro hamjamiyat bilan tajriba almashish, zamonaviy ta’lim metodlarini o‘rganish va dars jarayonini interaktiv shakllarda tashkil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Davlat darajasida ham ushbu yo‘nalishga katta e’tibor qaratilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, masofaviy ta’limni rivojlantirish hamda pedagoglarning zamonaviy kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan . Shuningdek, PF-5789-son Farmonda oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish, ularni raqamli ta’lim muhitiga moslashtirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berilgan .[57]

Xullas, masofaviy kurslar orqali pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta’limning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uning samarali yechimi ta’lim sifati va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash darajasini belgilab beradi.

Raqamli kompetensiya ta’limshunoslik adabiyotlarida keng talqin etiladi: uni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish qobiliyati sifatida ko‘rishdan tortib, pedagogik dizayn, metodik moslashuv va pedagogning o‘quv jarayonini interaktiv texnologiyalar orqali tashkil eta olish salohiyatini o‘z ichiga oluvchi keng tushunchaga qadar tasvirlashadi. Zamonaviy tadqiqotlar masofaviy va onlayn kurslarning o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirishda ijobiy ta’siri — bilim yangilash, pedagogik metodlarni qayta ko‘rib chiqish va xalqaro tajriba almashinuvining qulay platformasi bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatmoqda . [58]

O‘zbekiston kontekstida oliy ta’lim va pedagog kadrlar malakasini oshirish bo‘yicha davlat strategiyasi raqamli transformatsiyani qo‘llab-quvvatlaydi: 2019-yilda tasdiqlangan “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”

[55] Karimov Sh. (2023). Umumiy o‘rta ta’limini raqamlashtirish islohotlari davrida pedagog kadrlarning raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi.
[56] UNESCO (2021). Digital learning: Opportunities and challenges.
[57] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti (2019b). PF-5789-son Farmon: Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimi.
[58] UNESCO. Digital learning and transformation of education (rasmiy sayt va resurslar)

oliy ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi, shuningdek rahbar va pedagog kadrlarning uzluksiz malaka oshirish mexanizmi tashkil etilishi ko‘zda tutilgan. Bu hujjatlar masofaviy kurslar va onlayn platformalarning amaliy jihatga ega ekanligini qonuniy asos bilan mustahkamlaydi.

Shuningdek, “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun ta’lim sohasida innovatsiyalar va masofaviy shakllarni qonuniy asosga qo‘yuvchi hujjat sifatida tizimni raqamlashtirish jarayonining yuridik poydevorini ta’minlaydi. Bular jamlangan holda milliy siyosat pedagoglarni masofaviy kurslar orqali malakasini oshirishni rag‘batlantiruvchi institutsional sharoit yaratganini ko‘rsatadi.

Masofaviy kurslar orqali pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish bugungi kunda nafaqat milliy, balki global miqyosda dolzarb masala hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar ta’lim tizimiga integratsiya qilingan mamlakatlarda o‘qituvchilarning kasbiy mahorati, ta’lim sifati va o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshadi. Masalan, Finlyandiya ta’lim tizimida pedagoglar uchun yaratilgan onlayn kurslar va virtual laboratoriyalar nafaqat o‘qituvchi malakasini oshirishga, balki ularning kasbiy motivatsiyasini mustahkamlashga ham xizmat qilmoqda .[59] Shu bilan birga, AQSh va Kanada tajribasida masofaviy platformalar orqali muntazam ravishda seminarlar, vebinarlar va sertifikat dasturlari tashkil etilishi pedagoglarning uzluksiz ta’limini qo‘llab-quvvatlamoqda.

Xalqaro tadqiqotlarda qayd etilishicha, raqamli kompetensiya nafaqat texnologik vositalardan foydalanishni, balki ularni ta’lim jarayonida metodik asoslangan holda tatbiq etishni ham o‘z ichiga oladi .[60] Masalan, Coursera va EdX platformalarida o‘qituvchilar uchun ishlab chiqilgan maxsus modul va kurslar mavjud bo‘lib, ular o‘qituvchini yangi pedagogik yondashuvlarga o‘rgatadi: masofaviy baholash, gamifikatsiya, AR/VR texnologiyalaridan foydalanish va STEAM metodlarini qo‘llash kabi. Bunday imkoniyatlar o‘z navbatida o‘qituvchining kreativ fikrlashini rivojlantiradi, ta’lim jarayonini esa zamonaviy talablar asosida tashkil etishga yordam beradi.

O‘zbekiston sharoitida masofaviy kurslar va onlayn platformalarning rivojlanishi so‘nggi yillarda sezilarli bosqichga ko‘tarildi. Xususan, ZiyoNET portali orqali o‘qituvchilar turli elektron darsliklar, metodik qo‘llanmalar va video darslardan foydalanish imkoniga ega bo‘ldilar. EduMarket platformasi esa pedagoglar uchun masofaviy kurslar va malaka oshirish dasturlarini taklif qilmoqda. Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida Moodle tizimining joriy etilishi talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasida samarali onlayn muloqot, topshiriqlarni elektron shaklda taqdim etish va baholash imkoniyatini yaratmoqda.

Ammo shuni alohida ta’kidlash kerakki, masofaviy kurslar samaradorligi ko‘p jihatdan pedagoglarning shaxsiy motivatsiyasi va infratuzilmaning rivojlanish darajasiga bog‘liq. Hali ham ayrim hududlarda internet tezligi pastligi, elektron qurilmalarga cheklangan imkoniyat va metodik qo‘llanmalar yetishmasligi kabi

[59] UNESCO. Digital Literacy in Education. Paris: UNESCO Publishing, 2018.
[60] Anderson, T., & Dron, J. Learning in a Digital Age: Massive Open Online Courses (MOOCs), Hybrid Models, and Open Education. Athabasca University Press, 2014.

muammolar mavjud. Shu bilan birga, ayrim pedagoglar uchun yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishda psixologik to‘siqlar ham uchrab turadi. Bu esa davlat tomonidan qo‘shimcha metodik yordam, amaliy seminarlar va rag‘batlantirish tizimlarini yanada kuchaytirishni talab qiladi.

Kelajakda pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirishda bir nechta asosiy yo‘nalishlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Birinchidan, milliy ta’lim tizimida yaratilayotgan raqamli infratuzilma – elektron kutubxonalar, raqamli platformalar, masofaviy ta’lim tizimlari pedagoglar uchun boy resurs bazasini taqdim etadi. Ikkinchidan, xalqaro hamkorlik doirasida tashkil etilayotgan grantlar, ilmiy loyihalar va qo‘shma dasturlar pedagoglarga yangi bilim va tajribalarni o‘zlashtirish imkoniyatini beradi. Uchinchidan, raqamli texnologiyalar narxining pasayishi, mobil qurilmalar va internetning keng tarqalishi ham masofaviy ta’limni ommalashtirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Shu o‘rinda, raqamli kompetensiya rivojlanishi o‘qituvchining faqat kasbiy emas, balki shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishini qayd etish lozim. Chunki raqamli muhitda ishlash, onlayn hamkorlik qilish, yangi texnologiyalarni tez o‘zlashtirish qobiliyati o‘qituvchining ijodiy tafakkuri, innovatsion qarashlari va o‘z ustida ishlash motivatsiyasini oshiradi.

Pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida faqat texnik ko‘nikmalar emas, balki metodik va kommunikativ salohiyat ham muhim o‘rin tutadi. Chunki raqamli texnologiyalarni bilishning o‘zi yetarli emas, ularni o‘quv jarayonida samarali qo‘llash, ta’lim mazmuniga moslashtirish va talabalar bilan interaktiv aloqa o‘rnatish pedagogning asosiy vazifalaridan biridir. Masalan, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va multimedia vositalari dars jarayonida nazariy bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, raqamli ta’lim muhiti o‘qituvchilardan doimiy yangilanishni, yangi platformalar va dasturlarni o‘zlashtirishni talab qiladi. Bugungi kunda zamonaviy pedagog o‘z faoliyatida sun’iy intellekt vositalari, ta’limiy analitika dasturlari va onlayn baholash tizimlaridan foydalana olishi lozim. Shu nuqtai nazardan, raqamli kompetensiya doimiy o‘sishda bo‘lishi, yangi texnologiyalar bilan boyib borishi zarur.

Shuningdek, masofaviy va onlayn kurslarning rivojlanishi ta’limning demokratlashuviga xizmat qilmoqda. Endilikda chekka hududlarda faoliyat yuritayotgan pedagoglar ham markaziy shaharlardagi hamkasblari kabi dunyo miqyosidagi ilg‘or tajribalar va bilimlardan bahramand bo‘lish imkoniyatiga ega. Bu esa ta’lim sifatida hududiy tafovutlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Ayni paytda, masofaviy kurslar pedagoglarga mustaqil ta’lim olish va o‘z o‘quv jarayonini shaxsiylashtirish imkoniyatini ham beradi. O‘qituvchi o‘zining qiziqish sohasi yoki dars berayotgan faniga mos kurslarni tanlab, ularni individual rivojlanish rejasiga qo‘shishi mumkin. Bu jarayon pedagogning kasbiy motivatsiyasini kuchaytiradi, ta’lim jarayonini yanada samarali va ijodiy tashkil etishiga yordam beradi.

Yana bir muhim jihat — raqamli kompetensiya pedagogning o‘quvchi va talabalar bilan aloqasida ham namoyon bo‘ladi. Masalan, raqamli vositalardan foydalanib, o‘qituvchi o‘quvchilarning bilimlarini tezkor baholash, ularning kuchli

va zaif tomonlarini aniqlash, shuningdek, ta’lim jarayonida individual yondashuvni qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu tariqa, raqamli ta’lim texnologiyalari o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida samarali muloqotni yo‘lga qo‘yadi.

Xalqaro tajribaga murojaat qilsak, masalan, Yevropa Ittifoqi tomonidan ishlab chiqilgan DigCompEdu modeli o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini olti asosiy yo‘nalishda baholaydi: professional muhitni tashkil etish, o‘quv resurslarini yaratish va ulardan foydalanish, o‘quvchilarni o‘qitish va ularning o‘quv faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, baholash jarayonini raqamlashtirish, o‘quvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish hamda pedagogning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash. Ushbu model o‘z navbatida O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun ham dolzarb bo‘lib, uni milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida pedagoglarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish ta’lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biridir. Bu jarayon pedagoglardan faqat texnologiyalarni bilishni emas, balki ularni o‘quv jarayoniga samarali integratsiya qilish, darslarni interaktiv shaklda tashkil etish va talabalarning individual ehtiyojlarini hisobga olishni talab qiladi.

Masofaviy kurslar va onlayn platformalarning rivojlanishi pedagoglar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda — ular bilimlarini yangilash, xalqaro tajriba almashish va uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta’minlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, davlat siyosati darajasida ham raqamli ta’limni qo‘llab-quvvatlash, pedagoglarning malakasini oshirish va innovatsion ta’lim texnologiyalarini joriy etishga katta e’tibor qaratilmoqda.

Demak, ta’lim tizimida raqamli kompetensiyani rivojlantirish orqali nafaqat o‘qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirish, balki ta’lim sifatini yuksaltirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va milliy ta’lim tizimini global miqyosda ilg‘or tajribalar bilan uyg‘unlashtirish mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–5847-son Farmoni. “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”. — Toshkent, 2019-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–5789-son Farmoni. “Oliy va o‘rta maxsus ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. — Toshkent, 2019-yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. — Toshkent, 2020-yil.
4. Европейская Комиссия. European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.
5. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO Publishing, 2018.

6-sho‘ba:
ZAMONAVIY TA’LIM VA TARBIYA TENDENSIYALARI

ЁШЛАРНИ ОИЛАГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ ЙЎНАЛИШЛАРИ

АКРАМОВА ФЕРУЗА АКМАЛОВНА,

Низомий номидаги Ўзбекистон Миллий педагогика университети
профессори, психология фанлари доктори

Аннотация: Ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш масаласи миллат равнақи, келажагига таъсир кўрсатувчи долзарб омилдир. Унинг йўналишларини ёшларга сингдириш, ёшларнинг оилавий ҳаётга нисбатан фикрларини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Калит сўзлар: ёшлар, оила, оилага тайёрлаш, йўналишлар, оила саломатлиги, оилада психологик муҳит, оила маънавияти, ахлоқи, ўзаро муносабатлар, нохуш холатларни олдини олиш.

Аннотация: Подготовка молодёжи к семейной жизни является актуальным фактором, влияющим на развитие и будущее нации. В этом вопросе важно изучать мнение молодёжи относительно семейной жизни и формировать их установки.

Ключевые слова: молодежь, семья, подготовка к семейной жизни, направления, семейное здоровье, психологический климат в семье, семейная духовность, нравственность, межличностные отношения, профилактика неприятных ситуаций

Abstract: An urgent factor influencing the future and prosperity of the nation is the issue of preparing young people for a family. For this, it is necessary to study the opinions of young people about the family, explain to them the main directions of family life.

Key words: youth, family, preparation for the family, directions, family health, psychological climate of the family, family spirituality, morality, relationships, prevention of undesirable phenomena.

Ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш инсоният тарихида халқ маънавий такомилининг энг улуғ ва олий йўналишларидан бири бўлиб келган. Оилавий маданият, оилавий ҳаётга онгли кириб бориш, оилавий вазифаларни бажаришга тайёрлик, ҳаётда оила ўрнини юксак қадрлаш, халқ маънавий меросидаги оила қадриятларини ўз замони талаблари билан уйғунлаштириб ривожлантириш ҳар вақт инсон ҳаётий мезони ва жамият олдида турган долзарб вазифалардан бири сифатида тан олинган.

Ўзбекистонда давлатнинг асосий вазифаларидан бири сифатида оилани мустаҳкамлаш, оилавий муносабатларни ўзаро муҳаббат, ишонч ва ҳурмат, ҳамжиҳатлик, бир-бирига ёрдам бериш сифатида таркиб топтириш, оила олдида унинг барча аъзоларининг масъуллиги ҳисси асосида қуриш, оила

аъзолари ўз ҳуқуқларини тўсқинликсиз амалга оширишини ҳамда бу ҳуқуқларнинг ҳимоя қилинишини таъминлашдан иборатдир.

Мазкур вазифаларни амалга оширишда ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш энг долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш фақат шахсий, бошқаларга алоқаси йўқдек кўринади, аммо бу қараш миллатимиз равнақига, халқимиз одобига, келажагига, насли-насабига путур етказишдан сақловчи омилдир.

Мамлакат аҳолисининг ярмидан кўпроқ қисмини ёшлар ташкил қилиши, ўсиб бораётган ёш авлодни жамиятда мустақил яшашга тайёрлаш вазифасининг долзарблиги ёшларни жамият ҳаётига ва оилавий турмушга тайёрлаш ишларини жадаллаштиришни ва янгича мазмунда қайта қуришни талаб этди.

Президент Шавкат Мирзиёев томонидан “Турмуш қурган ёшлар орасида ҳаётни енгил-елпи тасаввур қилиш, оила муқаддас эканини тушуниб етмаслик ҳолатлари ҳам, афсуски, учраб турибди. Ёш оилалар орасида арзимас сабаблар билан ажралишлар кўпайиб бормоқда. Бегуноҳ болалар етим бўлиб, меҳр ва эътиборга энг ташна вақтида ота-она тарбиясидан четда қолмоқда” деб таъкидлангани ҳам мазкур масалага жиддий эътибор қаратишни тақазо этади.

Йигит ва қизлар томонидан қурилаётган оилаларнинг баъзи сабабларга кўра бузилиб кетиш холлари хамон давом этмоқда. Никоҳдан ажралишлар асосан 20-35 ёш орасидаги фуқаролар томонидан амалга оширилаётганлиги ўз навбатида, ёшлар онгида оила ва унинг муқаддаслиги ҳақидаги тушунчаларнинг саёзлашиб бораётганлигини кўрсатмоқда. Шунинг учун ҳам ёшларни оила-никоҳ муносабатларига тайёрлаш муҳим вазифа сифатида ўзини намоён этади. Ёшларни турмуш қуришга тайёрлаш давомида ажралишдек мудҳиш воқеа оила муҳити учун фожиа эканлигини уларнинг онгига сингдириш, қўйди–чиқдининг ёмон оқибатларини яққол мисоллар ёрдамида тушунтириш ишларини олиб бориш муҳим роль ўйнайди.

Ёшларни оилавий ҳаётга психологик, руҳий, жисмоний, жинсий томондан тўлиқ тайёрлаш масалалари қуйидаги йўналишлардаги маълум билим ва кўникмаларни шакллантиришни тақозо этади:

1. Оила саломатлиги: оила аъзолари саломатлиги бўйича бирламчи билимларга эга бўлиш, саломатликни сақлаш омилларини билиш, саломатликни сақлаш ва умрни узайтириш усулларини ва миллий қадриятларни оила ҳаётига сингдира билиш, миллий табобатдан хабардор бўлиш, репродуктив саломатлик мезонларига амал қилиш, тўғри овқатланиш меъёрларига риоя қилиш, саломатликни сақлаш — фуқаролик бурчи эканлигини англаш, ўз саломатлигини жамият соғломлиги сифатида қабул қилиш, қариялар саломатлигига эътиборли бўлиш, гўдак ва эмизикли болалар саломатлиги, болаларни юқумли касалликлардан асрай олиш, йод танқислиги

ва темир моддаси етишмовчилигини олдини ола билиш, оилада тиббий билимларга ҳурмат ва эътиборнинг шакллантирилиши, ҳаётга физиологик-гигиеник жиҳатдан тайёр бўлиш, оиланинг ижтимоий аҳволини яхши ва равон сақлаш, уни яхшилаш омилларини ўрганиш.

2. Оиладаги жинслараро муносабатлар: жинсий тарбия асослари, жинслар психологияси ва саломатлиги бўйича билимларни эгаллаш, никоҳни улуғлаш, никоҳдаги ҳалоллик ва садоқат, жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишни анъанага айлантириш, она саломатлигига муқаддас муносабат, фарзанд туғилиши ва унинг саломатлиги, ўзини ва оила аъзоларини зарарли кўникмалардан асраш, маънавий баркамоллик, соғлом турмуш тарзи асосидаги ахлоқ нормалари, инсон психологияси бўйича билимларга эга бўлиш, психологик таъсир ўтказиш омилларини эгаллаш, психологик мувозанат сирларини эгаллаш.

3. Оила ахлоқи ва эстетикаси: оилада ўзаро муносабатлар ва мулоқот маданияти, ташаббускорлик, фаоллик, ижодкорлик, тиббий ва маънавий соғломлик, жисмоний ва руҳий баркамоллик, етакчилик ва тадбиркорлик, ўзаро муҳаббат, адолат, инсонпарварлик, инсонийлик, тўғрилик, камтарлик, самимийлик, ота-онага ҳурмат, меҳр-мурувват, саҳоват, бағрикенглик, садоқат, вафодорлик, гуноҳ ишлардан қочиш, сабр-тоқат, ўз ваъдаси устидан чиқиш, илмли бўлиш, аёлларни қадрлаш, иффат, ростгўйлик, покизалик, ҳалоллик, ҳиммат ва бардошлилик, хушхулқлилик, шукр, ҳаё, тежамкорлик, ҳалимлик, виқор, раҳм-шафқат, оналик меҳри, маънавий баркамоллик, ахлоқий поклик ва вафодорлик, меҳр ва мурувватга асосланган оилавий мулоқот маданияти, маънавий-мафкуравий соғломлик, инсон эркини ҳурматлаш, ҳар бир инсоннинг такрорланмаслигини тан олиш ва эъзозлаш.

4. Оила аъзолари ўртасида оилавий мажбуриятлар тақсимоти ва томонлар ҳуқуқлари: оила ва оилавий мажбуриятлар, аёл ва эркак мажбуриятларига доир замонавий стереотиплар, замонавий оила ва оила аъзолари мажбуриятлари, эр ва хотин ҳуқуқлари кафолатларини билиш, оила ҳуқуқи бўйича қонунчилик тизими берган имтиёзлардан тўғри фойдалана олиш, дин, оила ва инсон ҳуқуқлари масаласи, турмуш қураётган ёшларнинг оилалари ўзаро мувофиқ бўлишига эришиш, оила қуришда томонлар эркинлиги ҳуқуқини туғри англаш, оила қуриш тартиби, шунингдек ажрим ҳуқуқи, ажрим ҳолатидаги томонлар ҳуқуқлари бўйича қонун ҳужжатларини билиш ва амалда қўллай олиш, оилада гендер тенглик, жинслар ўртасидаги фарқларни англаш, гендер муҳофаза қонунларини татбиқ эта билиш.

5. Оилавий инқирозлар ва уларнинг олдини олиш, оилавий низоларни ечимига тайёрлик: оила ва конфликтлар, оилавий инқирозлар ва уларга тўғри муносабат, оилавий инқирозларнинг олдини олиш чоралари, ғазаб ва жаҳлни енгиш усулларини билиш, шахс ва оила, оиланинг ҳар бир аъзосига ҳурмат ва эътибор меъёрлари, шахс эркинлиги, эгоизм, эгоизмдан қутилиш омиллари, оилада унинг аъзолари муносабатларидаги уйғунлик, шахс ва жамоа муносабатлари, шахс ва оила манфаатлари бирлиги, оила манфаатларининг устунлиги, шахснинг мулоқот маданияти ва ички дунёси етуклиги омиллари.

6. Оиладаги соғлом муҳит ва оилавий мулоқот: оила ва унинг осойишталиги, оиладаги соғлом муҳитни муҳофаза қилишда барча томонларнинг масъул эканлиги, шахсий ҳуқуқларни оила ҳуқуқи билан мутаносиб олиб бора олиш тартиблари, оила аъзолари ўртасидаги мулоқот, оила ва жамият муносабатлари, жамиятда оила мавқеини сақлаш, жамият аъзолари билан бўладиган мулоқотларни тўғри олиб бориш, оила маърифати, ота-она ва фарзанд муносабатларидаги самимийлик ва бир-бирини тўлдириш, фарзандларни жамоада яшашга ва жамоада яшаш қонун-қоидаларига ўргатиш, оиладаги соғлом психологик ва тиббий муҳитнинг шаклланишида оила аъзолари мажбуриятлари ва ҳуқуқларини мутаносиб белгилаш ва ташкил қилишга ўрганиш.

7. Оила анъаналари ва уларга нисбатан янгича қараш: оила анъаналарининг келиб чиқиш сирлари, оила анъаналарига ҳурмат, оила анъаналарини яратиш ва уларни таъминлаш, оилавий анъаналарни авлодларга ўтказиш, миллий урф одатларини ўрганиш, оила анъаналаридан фарзанд тарбиясида унумли фойдаланиш.

Демак, ёшларни оила ва оилавий муносабатларга тайёрлаш ишида юқорида келтирилган етти жиҳатни тўғри ташкил этиш ва олиб бориш ҳозирги куннинг энг долзарб муаммоларидандир.

Бунинг учун оила қуриш арафасида турган ёшларнинг оилавий ҳаёт ҳақидаги фикрларини билиш зарурати юзага келади. Ёшларни оилавий ҳаётга тўғри тайёрлаш учун юқорида қайд этилган асосий йўналишларини ўргатиш ҳам муҳим масала ҳисобланади. Шунинг учун биз илмий тадқиқот ишимизда оила қуриш арафасида турган ёшларнинг оила, турмуш қуриш ҳақидаги фикрларини ўрганишни мақсад этиб олдик. Тадқиқотда ФХДЁга ариза берган ёшларнинг 300 нафари – 150 жуфтлик иштирок этдилар. Олинган фикрларни умумлаштирган холда олинган натижаларнинг айримларини келтирамиз.

1-жадвал.

“Турмуш қуришингиз учун нималарни билишим керак, деб ўйлайсиз?” саволи натижалари (% да)

№	Турмуш қуришингиз учун нималарни билишим керак деб ўйлайсиз?	%
1	Масьулиятли бўлиш, жавобгарлик ҳисси, бошқариш	13,3
2	Психологик тайёргарлик, муомала сир асрорлари	15,0
3	Икки томон бир-бирини тушуниши	5,0
4	Маънавий ва жисмоний етуклик	8,3
5	Мустақил фикрлаш, моддий мустақиллик	10,0
6	Миллий қадриятларни билиш	1,6
7	Фарзанд тарбиялаш	5,0
8	Оила аъзоларини ва эр-хотин бир-бирини ҳурмат қилиш	10,0
9	Муҳаббатни авайлаш	5,0
10	Исломий билимларга эга бўлиш	3,3

11	Уй юмушларини қилишни билиш	8,3
12	Сабр-бардош, хаёт сабоқларини билиш	15,0

Олинган натижаларнинг статистик таҳлилидан кўринадики, ёшларнинг оилавий ҳаёт учун “Психологик тайёргарлик, муомала сир асрорлари”, “Сабр-бардош, хаёт сабоқларини билиш”, “Масьулиятли бўлиш, жавобгарлик ҳисси, бошқариш” каби жиҳатларга эътибор беришни муҳим деб ҳисоблар эканлар.

Оила қуриш орқали бахт ҳиссини туйишни кутиш кузатилади. Бу борада ёшларнинг бахтли яшаш учун нималарга эътибор бериш зарурлигига оид фикрлари ўрганилди.

Олинган 2-жадвал натижаларидан кўринадики, ёшларнинг никоҳдан кейинги бахтли ҳаёт учун “Икки томон бир-бирини тушуниш, қўллаб-қувватлаш”, “Муаммоли вазиятларда ён босиш, нолимаслик”, “Яхши иш, пул, моддий таъминланганлик”, “Ўзаро ҳурмат ва ишонч” каби жиҳатларга эътибор беришни муҳим деб ҳисоблар эканлар.

2-жадвал.

“Никоҳдан кейинги бахтли ҳаёт учун нималар зарур?” саволи натижалари

(% да)

№	Никоҳдан кейинги бахтли ҳаёт учун нималар зарур?	%
1	Икки томон бир-бирини тушуниш, қўллаб-қувватлаш	32,1
2	Бир-бирига кўникиш	5,3
3	Муаммоли вазиятларда ён босиш, нолимаслик	10,7
4	Сабр-бардош	7,1
5	Меҳр-муҳаббат	3,5
6	Яхши иш,пул, моддий таъминланганлик	19,6
7	Фарзанд	1,7
8	Ўзаро ҳурмат ва ишонч	10,7
9	Оила аъзоларни ва эр-хотин бир-бирини ҳурмат қилиш	5,3
10	Миллий қадриятларни билиш	3,5

Демак, бугунги кунда ёшларни оилага тайёрлаш соҳасида қуйидаги масалаларга эътибор қаратиш зарур:

Биринчидан, ёшларни оилага тайёрлашда уларга зарур психологик, маънавий, ҳуқуқий сабоқларни ўргатиш.

Иккинчидан, ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг аниқ методикасини ишлаб чиқиш.

Учинчидан, маълумотларни ёшларга етказиш усули ва шаклларини такомиллаштириш, бу борада ахборот технологияларининг сўнги имкониятларидан фойдаланишга эътибор қаратиш.

Тўртинчидан, ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш, оила қуриш масъулиятини тўла англашлари бўйича амалий психологик тавсияномалар, йўриқномалар, оилага тайёрлаш масалаларига бағишланган тарқатма материаллар, ижтимоий реклама роликларини ишлаб чиқиш.

Жамиятнинг асосий бўғини ҳисобланган оилалар ажримининг олдини олишда ёшларни оилавий ҳаётга тўғри тайёрлаш муҳим аҳамият касб этади. Бу ўз навбатида жамият миллий қадриятларининг асраб авайланишига хизмат қилиб, келажак ёшларнинг тўлиқсиз оилаларда тарбияланиши ва оқибатида юзага келиши мумкин бўлган салбий ҳолатларнинг олдини олишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Акрамова Ф.А., Билолова З.Б. Ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг ижтимоий-психологик муаммолари. Монография. –Т.: ООО “NORI” МЧЖ, 2020. - 146 б.
2. Акрамова Ф.А. Ўзбекистонда оилавий психологик хизматнинг ижтимоий-психологик муаммолари. Монография. –Т.: ООО “NORI” МЧЖ, 2019. - 186 б.
3. Андреева Т.В. Психология современной семьи. - СПб.: Речь, 2005.- 436с.
4. Андреева Т.В. Темперамент супругов и совместимость в браке. - СПб.: СПб. ГУ, 2001.-С.207-208.
5. Гребенщиков И.В. Основы семейной жизни. - М., 2006. - 176 с.
6. Дружинина В.Н. Психология семьи. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2006. 176 с. Каримова В.М. Акрамова Ф.А. Психология. Ўқув қўлланма. – Т.: А.Кодирий номидаги халқ мероси нашриёти, “ЎАЖБНТ” маркази, 2002. – 205 б.
7. Ковалёв С.В. Психология современной семьи. - М.: Просвещение, 1995, С.-67
8. Обозов Н.Н., Обозова А.Н. Диагностика супружеских затруднений // Психологический журнал.- 1982.- Т.3. №3. - С.147 - 151.
9. Оила психологияси: Академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари ўқувчилари учун ўқув қўлланма. / Ғ.Б. Шоумаров таҳрири остида / – Тошкент: “Шарқ”, 2008. – 296 б.

10. Панкова Л.М. У порога семейной жизни. - М.: Просвещение, 2001. - 144 с.
11. Саифназарова Ф. Ўзбек оиласи: ижтимоий ва маънавий қадриятлар. Монография. – Т.: «YURIST-MEDIA MARKAZI» нашриёти, 2007. – 128б.

ZAMONAVIY O‘ZBEK SHE’RIYATI MAVZUSINI O‘RGANISH TAJRIBASIDAN

Zebo Qobilova,

filologiya fanlari doktori, professor

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy o‘zbek she’riyatining g‘oyaviy-badiiy tamoyillari, mavzu doiralari hamda shakl izlanishlari o‘quv jarayoni misolida tahlil qilinadi. Unda dars jarayonida talabalarning mustaqil fikrlashi, bahs-munozaraga kirishishi, zamonaviy she’riyat namunalari ustida tahliliy mushohada yuritish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar bayon etilgan. “Charxpalak”, “Aqliy hujum”, “Bahs-munozara” kabi interaktiv metodlar orqali o‘zbek she’riyatining bugungi mavzu va shakl jihatlaridagi yangilanishlar o‘rganiladi. Shuningdek, zamonaviy adabiy jarayonlarda an’anaviy va modern yo‘nalishlar orasidagi estetik tafovutlar amaliy misollar orqali yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Zamonaviy o‘zbek she’riyati, dars metodikasi, interaktiv usullar, an’anaviy va modern she’riyat, poetik tafakkur, shakl izlanishlari, o‘quv jarayoni, ijodiy fikrlash, adabiy tahlil.

Аннотация: В статье рассматриваются идейно-художественные принципы, тематическое многообразие и формальные поиски современной узбекской поэзии на основе педагогического опыта. Автор акцентирует внимание на применении интерактивных и аналитических методов обучения, таких как «Колесо мыслей», «Мозговой штурм» и «Дебаты», направленных на развитие у студентов самостоятельного мышления и навыков литературного анализа. В работе освещаются процессы обновления современной узбекской поэзии, а также эстетические различия между традиционными и модернистскими поэтическими направлениями.

Ключевые слова: современная узбекская поэзия, методика преподавания, интерактивные методы, традиционная и модернистская поэзия, поэтическое мышление, поиски формы, образовательный процесс, творческий анализ, литературная интерпретация.

Annotation: The article explores the ideological and artistic principles, thematic diversity, and formal innovations of contemporary Uzbek poetry through the lens of teaching experience. It emphasizes the use of interactive and analytical teaching methods such as “Wheel of Thought,” “Brainstorming,” and “Debate,” which help students develop independent thinking and interpretive skills. The

study highlights the renewal processes in modern Uzbek poetry, focusing on the aesthetic differences between traditional and modern poetic trends.

Keywords: modern Uzbek poetry, teaching methodology, interactive methods, traditional and modern poetry, poetic thinking, formal experimentation, educational process, creative analysis, literary interpretation.

Darsning maqsadi:

1) Talabalarni bugungi kun o‘zbek she’riyatining tabiati, yetakchi g‘oyaviy-estetik tamoyillari, eng sara she’riyat namunalari bilan tanishtirish.
2) Talabalarda she’riyatga muhabbat, nafosat, go‘zallika oshnolik, insonni tushunish va qadrlash tuyg‘ularini singdirish.
3) Talabalarning mustaqil fikrlash, erkin va ravon so‘zlash qobiliyatini rivojlantirish.

Darsning shiori: **She’riyat – ko‘ngil ibodati.**

Darsning jihozi: proektor, A.Oripov, E.Vohidov, R.Parfi, M.Yusuf, Sh.Rahmon, U.Azim, X.Davron, A.Suyun, H.Xudoyberdieva, Z.Mo‘minova, B.Ro‘zimuhammad, Faxriyor, S.Sayyid, A.Qutbiddin, I.Mirzo, Z. Mirzaeva, U.Hamdam kabi shoirlarning so‘nggi yillarda chop etilgan to‘plamlari, dars uchun tayyorlangan slaydlar, test tarqatmalari, A 4 formatdagi qog‘ozlar, turli rangdagi ruchkalar.

Darsning turi: noan’anaviy

Darsning uslubi va texnikasi: amaliy, muammoli holatlarni yechish, aqliy hujum, charxpalak, test.

Darsning borishi:

Darsning tashkiliy qismi o‘tkaziladi va o‘qituvchi talabalarni 3 guruh – “**Kelajak ziyosi”, “Oltin davr”, “Zukkolar”**ga ajratadi va quyidagi savol bilan murojaat qiladi: “Bugun she’r ko‘pmi yoki shoir?”. O‘ylash uchun uch daqiqa vaqt beriladi. Bu vaqt ichida o‘qituvchi bugungi o‘zbek she’riyati ijodkorlarining suratlari va asarlari joylashtirilgan slaydni namoyish etadi. Taqdimotdan so‘ng doskaga birinchi rejani yozib qo‘yadi – **Bugungi kunda she’r va shoirga munosabat.**

Guruhlarning taxminiy javoblari quyidagicha bo‘lishi mumkin:

“Kelajak ziyosi”:

Bu savolga o‘zbek adabiyotshunosligining zabardast vakillari O.Sharafiddinov va Y.Solijonovlar javob izlashgan. O.Sharafiddinov haqiqiy iste’dod egasi bo‘lgan shoirni axtargan bo‘lsa, Y.Solijonov asl she’rni topish niyatida bo‘lgan edi. Bizning guruh har ikki adabiyotshunosning fikrlariga qo‘shilamiz. Asosiy masala shoir yoki she’rning sonida emas, balki sifatida. Ya’ni

bugun o‘zbek adabiyotiga haqiqiy iste’dodlar va yuksak badiiyat bilan yaratilgan she’riyat kerak.

“Oltin davr”:

Ushbu savolni o‘ylantiradigan va adabiyoting taqdiriga befarq qarab turmaydigan insonlar uchun javob berish shart bo‘lgan savol deb qabul qildik. Chuqurroq o‘ylab qaralsa, so‘nggi yillarda she’riyat olamiga yuzlab ijodkorlar kirib kelishdi. Lekin ularning hammasini birday mahoratli shoir, yaratgan ijod namunalarini haqiqiy she’r deb aytib bo‘lmaydi. She’r, avvalo, kishida zavq uyg‘ota olsin. Qalbiga, ruhiyatiga bir epkin olib kirsin. O‘zbekiston xalq shoiri E.Vohidov she’r yozish jarayonini shunday ta’riflagan edi:

She’r yozganda yurak so‘zidan

Boshqa so‘zni uqqan emasmiz.

Nozirlarning qattol ko‘zidan,

G‘azabidan qo‘rqqan emasmiz.

Faqat she’r rostmana tinib

Etilmasa, xom chiqsa bexos,

Ustoz Ozod Sharafiddinov

Qovog‘idan qo‘rqqanmiz, xolos.

Nima uchun Alisher Navoiy asarlari sarhad bilmaydi, asrlar osha xalqimizning o‘lmas ma’naviy merosi sifatida qadrlanadi? Sababini Navoiy hazratlari misralaridan topish mumkin: “Ne ma’nikim, o‘tlug‘ ko‘ngildan chiqardim”. Darhaqiqat, she’r yurakdan yozilmog‘i kerak.

“Zukkolar”:

Bugun shoir va she’rning har qachongidan ham ko‘payishiga sabab, ijod erkinligi. Bu bir tomondan yaxshi. Yaxshiligi shundaki, ijokorlar ko‘nglidagi bor tuyg‘u va kechinmalarni ifodalay olyaptilar. Ikkinchi tomondan yomon. Yomonligi shundaki, har qanday qog‘ozga to‘kilgan satr ham “she’r” deb atalib, istalgan nashriyotda chiqarilib, o‘quvchiga taqdim etilyapti. Bu holat o‘quvchining badiiy didining pasayishiga sabab bo‘lmoqda. Ana shunday “she’r”larda o‘ta xunuk, o‘quvchiga salbiy ta’sir etuvchi so‘z va iboralar qo‘llanilmoqda. Bunday holatlar hamma davrda ham uchrab turgan. Lekin bugungiday ko‘p emas.

O‘zini shoir deb bilgan bir yigit Hazrat Abdurahmon Jomiydan she’rini ko‘rib berishni iltimos qilibdi. Jomiy hazratlari she’rni o‘qib chiqib: “Siz, she’r aytasizmu yo odam qo‘rqitasizmu?”-, degan ekan. Ana shu savolni bugun bir qator shoirlarga ham berish mumkin: “ Yurakni er firoq – shilliqurt” (M.Turkoy), “O‘z qonimni ichgim keladi, maydalagim kelar suyaklarimni” (B.Ro‘zimuhammad).

Adabiyotshunos Y.Solijonov aytganlaridek, “chinakam she’r va so‘z mas’uliyatini unitish haqiqiy shoirlarni ham tashvishga solayotir”. Ish shu zaylda davom etsa, atoqli shoirimiz A.Oripovning quyidagi to‘rtligi xulosa bo‘ladi:

To‘y qil, oshinga ham she’r yozilgaydir,

To‘lgan yoshingga ham she’r yozilgaydir.

Sen she’rga bepisand boqma, ey nodon,

O‘lsang, toshingga ham she’r yozilgaydir.

Guruhlarning javoblari tinglangach, o‘qituvchi doskaning o‘ng chetiga birinchi reja asosida guruhlarning to‘plagan ballarini yozib qo‘yadi.

Darsning keyingi bosqichida 2-reja – **Bugungi o‘zbek she’riyatining mavzu doiralari** haqida talabalarning bilimlari tekshiriladi. O‘qituvchi kichik guruhlar bilan ishlashni davom ettiradi. Bu bosqichda o‘qituvchi “Charxpalak” texnologiyasidan foydalanadi. Bunda har 3 guruhga A 4 formatdagi qog‘oz va 3 xil rangdagi ruchkalar tarqatiladi. Bugungi o‘zbek she’riyatining mavzu doiralari va ularga misollar yozish topshirig‘i beriladi. Guruhlar taxminan quyidagi fikrlarni bayon etishadi:

“Kelajak ziyosi” – ishqiy, madhiya-bag‘ishlov mavzusidagi she’rlar.

“Oltin davr” – pand- nasihat, diniy -tasavvufiy mavzudagi she’rlar.

“Zukkolar” – Vatan, tarixiy mavzudagi she’rlar.

O‘qituvchi 2 xil usulda “Charxpalak” texnologiyasini qo‘llashi mumkin. Ya’ni talabalar yozganlarini stol ustida qoldirib, o‘zlari charxpalak monand keyingi guruh bilan o‘rin almashadilar. Yoki yozilgan qog‘ozlar aylantiriladi. Talabalar har bir mavzuga doir she’r nomlarini yozib chiqadilar va quyidagicha manzara hosil bo‘ladi:

Jarayon 2 bosqichda amalga oshiriladi:

Birinchi bosqich:

Ishqiy mavzudagi she’rlar – ***“Sen yashar ko‘chadan mastona yurdim”*** **(U. Azim),** ***“Sog‘inch tahlili”*** **(S. Sayyid),** ***“Sizga baribirmi?”*** **(M.Toyirov),** ***“Sog‘ina, sog‘ina, sog‘inmay qo‘ydim”*** **(F.Afro‘z)**

Madhiya- bag‘ishlov mavzuyidagi she’rlar – ***“Oybek”*** **(X.Davron),** ***“Ayolga baxt bering”*** **(Z.Mo‘minova),** ***“Qishlog‘im”*** **(R.Fayz)**

Tarixiy mavzudagi she’rlar – ***“Jaloliddin lashkari”*** **(U. Azim),** ***“Qirg‘iyak”*** **(T. Qahhor),** ***“Pahlavon Mahmud”*** **(S.Sayyid)**

Diniy –tasavvufiy, falsafiy mavzudagi she’rlar – ***“Imon”*** **(A.Qutbiddin),** ***“Haj daftari” turkumidagi she’rlar*** **(A.Oripov),** ***“Sabrning besabr parchalari”*** **(U. Azim),** ***“Xo‘rsiniq”*** **(Sh.Rahmon),** ***“Ibodat”*** **(M.Kenjabek)**

Vatan mavzuyidagi she’rlar – ***“Yashashga ne etsin”*****(U. Azim),** ***“Egasi bor yurt”*** **(S. Sayyid),** ***“Vatan – bobolardan meros bir iymon”*** **(I.Otamurod),** ***“Vatanga mansublik”*** **(S.Hakim),** ***“Iqror”*** **(M.Yusuf)**

Pand- nasihat mavzuyidagi she’rlar – ***“Da’vat”*** **(S. Sayyid),** ***“Nopisand bosma xazon yaprog‘ini...”*** **(S. Hakim)** , ***“ Ey do‘st” (A. Suyun)***

Ikkinchi bosqich:

Har bir guruhdan bittadan vakil yozilganlarni izohlab beradilar.

“Kelajak ziyosi” – Bugungi she’r rang-barangdir. Yaratilayotgan asarlarning ko‘pchiligi ishqiy mavzuda. Chunki hayotning o‘zi muhabbatdan yaralgan. Muhabbat qadim-ul-ayyomdan badiiy adabiyotning bosh mavzusi bo‘lib kelgan va bo‘lib qoladi. Madhiya-bag‘ishlov mavzusidagi she’rlar asosan vatan, buyuk ajdodlarimiz haqida yaratilgan.

“Oltin davr” – pand- nasihat, diniy -tasavvufiy mavzudagi she’rlar.

Keyingi yillarda ijodiy erkinlik sharoitida diniy mavzuda, iymon va e’tiqod masalalarida ham badiiy mushohada yuritish imkoni tug‘ildi. Sirtdan qaraganda, ijodiy cheklangandek tuyiladigan bu mavzular doirasida ham shoirlar muhim ijtimoiy fikr va uning yangicha ifoda usulini topa olyaptilar.

“Zukkolar – Vatan mavzuyida yaratilgan she’rlarda millat dardiga sheriklik, farzandlik burchi va mas’uliyati ochiq yuzaga chiqqan.

2-reja bo‘yicha to‘plangan ballar doskaga yoziladi.

3-reja yoziladi – **Zamonaviy o‘zbek she’riyatida shakl izlanishlari.**

Proektor orqali Zamonaviy o‘zbek she’riyatining sara namunalaridan parchalar - matn ekranga chiqariladi va ifodali o‘qib beriladi. Vaqtdan yutish uchun she’rlar matnlarini guruhlarga tarqatish ham mumkin.

Bahor bu yil ajib pinhona kelmish,

Ko‘ngillar roziga in, xona kelmish.

Nazokat ichradir olam, misoli,

Malika oq kiyib sultona kelmish.

Adirlar lola jomidan tutar may,

Tabiat xush bo‘lib, rindona kelmish.

Yoronlar, bu – bahor ermas, bilinkim,

Tiriklik nomidan shukrona kelmish. **(g‘azal. S.Sayyid).**

Ey do‘st!

Odam Atoni, Tangrim, odam yaratdi,

Momo Havoni unga hamdam yaratdi.

O, aslida aqlu kuch egasiga

Ilohiy muhabbatu ilhom yaratdi. **(qayirma. A.Suyun).**

Seni deya sensiz yashadim... **(syaoshi. U.Hamdam)**

Sen kelguncha yuragimni yutib turaman,

Ko‘zim yumib ko‘z yoshimni tutib turaman.

Aldab-suldab chalg‘itaman o‘zimni o‘zim,

Sen kulguncha yashamayman kutib turaman. **(to‘rtlik. I.Mirzo)**

Sen menga do‘st bo‘lolmaysan,

Aytchi, qachon, qanday chumoli,

Ko‘tarolgan filning yukini. **(tasbeh. F.Afro‘z)**

O‘qituvchi 4–rejani doskaga yozadi – **Zamonaviy o‘zbek modern she’riyati**. Mazkur rejani yoritishda o‘qituvchi talabalarni o‘z istaklariga binoan 2 guruhga ajratishi mumkin:

1-guruh an’anaviy she’riyat tarafdorlari.

2-guruh modern she’riyat ixlosmandlari.

Demak, bu o‘rinda “Bahs-munozara” shaklidan foydalanish mumkin. Har bir guruhdan vakillar o‘z mulohazalarini bayon etadilar. Fikrlar taxminan quyidagicha bo‘lishi mumkin. **An’anaviy she’riyat tarafdorlari:**

Biz an’anaviy she’riyatni yoqlaymiz. Chunki asrlar sinovidan o‘tgan, ma’lum bir ritm, qofiya, turoqqa asoslangan she’r hammaga birday tushunarli. Masalan E.Vohidov, A.Oripov, M.Yusuf, S.Sayyid she’rlari barchaning qalbidan joy olgan. Modern she’r esa mavhum, shunchaki tuyg‘ular ifodasi. Oddiy o‘quvchi shoirning nima demoqchi ekanligini anglay olmaydi.

Modernizm ixlosmandlari:

An’anaviy she’riyat tarafdorlari fikrlaridan ko‘rinib turibdiki, ular uchun har qanday she’r sodda hammaga birday yoqimli va tushunarli bo‘lishi lozim. Bu bir yoqlama yondashuv. Badiiylik mezoni yaratilgan asarning hammaga tushunarli, sodda, ma’lum shaklga ega ekanligi bilan belgilanmaydi. Hamma davrlarda ham “xoslar auditoriyasi” bo‘lgan. A.Qutbiddin, B.Ro‘zimuhammad, Faxriyor kabi shoirlar yaratayotgan she’rlar haqiqatdan hammaga birday tushunarli emasdir, lekin ular she’rlaridagi tuyg‘ular tasviri badiiy tafakkurning yangilanib borayotganligini ko‘rsatadi.

Bugungi o‘zbek she’riyatiga xos bo‘lgan etakchi belgi va tamoyillar haqida talabalar etarli bilim va ko‘nikmaga ega bo‘ldilar va o‘z fikrlarni bayon eta oladilar. Taxminan quyidagicha ko‘rinishdagi xulosalar yuzaga keladi:

- bugungi kunda she’riyat insonlarning ma’naviy ehtiyojini qondiradigan, ko‘ngil she’riyatiga aylanib bormoqda;

- o‘zbek she’riyatida islom asotirlari va g‘oyalari bilan sug‘orilgan she’rlar paydo bo‘ldi.

- keyingi vaqtda milliy she’riyatimizda bir qator shakl o‘zgarishlarini kuzatish mumkin. To‘rt, uch, ikki va bir satrli qisqa she’r namunalari sezilarli darajada ko‘paydi. Tasbeh, qayirma kabi shakllarda she’rlar yaratildi.

- ruhiy tahlilning teranligi; asarga xos poetik tafakkur tarzining serohangligi; voqealarning an’anaviy realistik asarlardan farqli hayotiy manzaralarda gavdalantirish; hodisalar, kechinmalar «men» orqali his qilinishi yangilik sifatida qabul qilindi, bahs munozaralarga sabab bo‘ldi. Bu esa «o‘zbek modern she’riyati» alohida va o‘ziga xos estetik tamoyil sifatida yuzaga kelganligi hamda rivojlanayotganligini asoslaydi.

Darsning mustahkamlash qismida quyidagi test topshiriqlaridan foydalanish mumkin:

1. Bugungi o‘zbek she’riyatining etakchi mavzusini belgilang.

A. Vatan. *S. Falsafiy.*

B. Ishqiy *D. Ijtimoiy.*

2. Bugungi kunda tasbeh shaklida kim ijod qilmoqda?

A. Tursun Ali.

B. Z.Mo‘minova.

S. S.Ashur.

D. Farida Afro‘z.

3. Bugungi kunda g‘azal janrida ijod qilayotgan shoirlarni belgilang.

A. E. Vohidov, S.Sayyid.

B. B. Ro‘zimuhammad,Faxriyor.

S. X.Rustamova, Z. Mirzaeva.

D. S.Ashur, R.Parfi.

4. Vatan mavzusida eng go‘zal she’rlar yaratgan ijodkorni belgilang.

A. R. Musurmon.

B. F.Afro‘z.

S. Faxriyor.

D. M.Yusuf.

Dars yakunida o‘qituvchi guruhlar to‘plagan ballarni e’lon qiladi. Albatta, ballar talabaning darsdagi faolligi, mustaqil fikrlay olishi, xulosalar qabul qilishiga qarab belgilanishi shart.

Adabiyotlar:

1. Норматов У. Ижод сеҳри, Т.: - Шарқ, 2007.
2. Ҳамдамов У. Бадиий тафаккур тадрижи. -Т.: Шарқ, 2004.
3. Мирқосимова М. Ҳозирги адабий жараён. Ўқув қўлланма. -Т.: ТДПУ, 2008.
4. Шарафиддинов О. Ижодни англаш бахти. - Т. Шарқ, 2004.
5. Йўлдошев Қ. Ёниқ сўз. - Т.: Янги аср авлоди, 2007.
6. Ўзбек модерн шеърияти. - Т.: Янги аср авлоди, 2003.

O‘SMIR XULQ-ATVORIDA O‘ZI -O‘ZINI BOSHQARISHGA O‘QUV FAOLIYATINING TA’SIRI

Djuxonova Noxida Xayotjonovna,
Farg‘ona davlat universiteti katta o‘qituvchisi
Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Jahonda bugungi globallashuv sharoitida shaxsni har tomonlama voyaga yetkazish, unda komillikni va malakali mutaxassisga xos sifatlarni shakllantirishda ta’lim muhim o‘rin tutadi. Bugungi tezkor davr talabalarni ham qisqa muddatda asosli ma’lumotlar bilan qurollantirish, ular tomonidan turli fan asoslari puxta o‘zlashtirilishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni taqozo etmoqda. Zamonaviy sharoitda ta’lim jarayonini barcha imkoniyatlariga ko‘ra, shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatini tarbiyalashga yo‘naltirilishi talab qilinmoqda. Bunda ta’lim talabaning fikr va xulq strategiyasini inobatga olgan holda uning shaxsi, o‘ziga

xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilishi, pedagogik-psixologik shart-sharoitlarni to‘laligicha talabaning individual imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, qobiliyatini rivojlantirish, shaxs sifatida kamolotga yetishini ta’minlovchi, tafakkur va dunyoqarashini boyitish masalalari bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Ma’lumki, shaxs taraqqiyotida refleksiv jarayonlar muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ayniqsa, shaxs taraqqiyotida o‘zini o‘zi anglash, o‘zini o‘zi boshqarish, o‘zini o‘zi nazorat qilish kabi refleksiv jarayonlarning shakllanishi o‘ziga xosligi bilan tavsiflanadi. O‘z navbatida psixik jarayonlar va holatlarni boshqarish qobiliyati Aristotelning asarlarida ham ajralib turadi. Tirik tizimlardagi o‘ziga xos jarayon sifatida o‘zini o‘zi boshqarishni ilmiy o‘rganish XX asr boshlarida boshlangan.

Xulq-atvorni boshqarish g‘oyasi maxsus mustaqil jarayon sifatida I.Ch.Sherrington va I.M.Sechenovning asarlarida shakllantirilgan bo‘lib, ular K. Bernarning o‘zini o‘zi boshqarish to‘g‘risidagi pozisiyasini rivojlantirgan. Shuningdek, I.Ch.Sherrington va I. M.Sechenov inson ongi bilan bog‘liq bo‘lgan o‘zini o‘zi boshqarish maxsus aqliy ta’limga muhtoj emas va ongli aks ettirish bilan bog‘liq bo‘lgan ma’lum asab markazlarining ishi orqali amalga oshiriladi, deb hisoblashgan. I.Ch.Sherrington shunday deb yozgan edi: “Boshqacha aytganda, refleks yoylarining reaksiyalari faoliyati ong bilan bog‘liq bo‘lgan mexanizmlar tomonidan boshqariladi. Ushbu yuqori markazlar tomonidan u yoki bu refleksni to‘xtatish, boshlash yoki o‘z reaksiyasini shunday xilma-xillik bilan va tashqi stimullardan aniq mustaqillik bilan o‘zgartirish mumkinki, o‘z-o‘zidan ichki jarayonning mavjudligi to‘g‘risida xulosaga kelish soddalikdir ... " [119]. Shuning bilan birga shaxs psixik taraqqiyotida o‘zini o‘zi boshqarish asab tizimidagi refleksiya jarayonlari bilan bog‘liq ekanligi asoslanilgan. Ayniqsa, shaxs o‘ziing faoliyatini ongli ravishda boshqarishi ulardagi ichki va tashqi ta’sirlarga nisbatan javob reaksiyalarning namoyon bo‘lishi bilan tavsiflanadi.

individual psixologik xususiyatlar orqali singan hayotiy tajriba bilan bog‘liq. Inson faol mavjudot sifatida o‘zini o‘zi rivojlantirish va o‘zini o‘zi tarbiyalash bilan shug‘ullanib, o‘z shaxsini o‘zgartirishi kerak va o‘zgartirishi mumkin. Bu yerda o‘zini o‘zi boshqarish jarayoni muhim rol o‘ynaydi. Bu qo‘shma so‘zlarning birinchi qismi “o‘z”ni birlashtirib, ikkinchi qismi esa o‘ziga qaratilgan harakatni bildiradi. “O‘z-o‘zidan” shaxsning muammolarni hal qilishdagi faolligini, insonning ongli ravishda, ixtiyoriy ravishda harakatlarni amalga oshirish qobiliyatini ko‘rsatadi. Bu yerda o‘zboshimchalik darajasi mazkur jarayonlarni, ularni tavsiflovchi tushunchalarning mazmuni va ma’nosini farqlovchi xususiyat sifatida ishlaydi. Bir vaqtlar L.S.Vigotskiy ixtiyoriylik shaxsning atrof-muhit bilan turli xil munosabatlarida (intellektual sohada, motivasion, faoliyatda) namoyon bo‘ladi, deb yozgan va uning darajalarini insoniyat rivojlanishi davomida aniqlash vazifasini qo‘ygan. Shu bois ham muammo bugungi kunda ham dolzarbdir [12].

O‘smirlik - psixologik tahlil qilish uchun eng qiyin yosh davrlaridan biri - bu o‘tish davridir. Yosh o‘smirlarda hali o‘zini imkoniyatlarini ro‘yobga

chiqarish va o‘zini o‘zi baholash shakllanmagan, shuning uchun ular o‘zlarining xulq-atvorlari va faoliyatini faqat kattalarning ob’ektiv bahosi asosida boshqarishlari mumkin. Shunday qilib, u asta-sekin haqiqiy yutuqlarga e’tibor qarata boshlaydi, ammo bunda refleksli tahlil hali ham kam rivojlangan.

O‘smirlik davrida bola “bola – kattalar” tizimida oraliq holatda bo‘ladi: u endi bola emas, lekin hali kattalar emas: psixofiziologik qayta qurish, kattalar tuyg‘usining paydo bo‘lishi, psixologik yoshga mos kelmaydi. o‘quv faoliyati yetakchi bo‘lgan kichik maktab o‘quvchisi) ta’lim faoliyati - bularning barchasi inqirozga olib keladigan shaxsiy va psixologik taranglikni keltirib chiqaradi.

Yosh inqirozi hayotning barcha sohalarida yuzaga keladigan qiyinchiliklarga o‘rgatiladi.

O‘zini o‘zi boshqarish o‘smirning o‘zi haqidagi g‘oyasiga, uning haqiqiy qobiliyatlari va imkoniyatlariga bog‘liq bo‘lib, o‘zini o‘zi baholashni shakllantiradi va keyinchalik o‘smirning o‘zini namoyon qilishiga ta’sir qiladi. Fiziologik rivojlanishda sezilarli o‘zgarishlar ro‘y beradi. Gormonal darajadagi o‘zgarishlar kayfiyatning keskin o‘zgarishiga olib keladi. Bu esa boshqalar bilan o‘zaro munosabatlarga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ijtimoiy rivojlanishda muxtoriyat va mustaqillikka intilish ustunlik qiladi: oila, qarindoshlar, o‘qituvchilar va boshqalar o‘smirga katta yoshdagidek talablar qo‘yishni boshlaydilar, lekin ular hali uni shunday deb qabul qilmaydilar. Oldingi xulq-atvorlar shakllari o‘z ahamiyatini yo‘qotadi, yangilari hali o‘rganilmagan. “Katta – bola” tuyg‘usining ikkiligi uzoq vaqt davom etadi va faqat o‘smirning harakatlari va o‘zini namoyon qilish tabiiy holga kelganda, “bola” dan “kattalik” davriga o‘tish xususida fikr yuritish mumkin. Inqiroz hayotning barcha darajalarida (bosqichlarida) namoyon bo‘ladi: fiziologik; axloqiy; shaxslararo; faol. Shaxsiy fikrlashni shakllantirish o‘zimizni va atrofimizdagi dunyoni bilishga yordam beradi.

O‘smirlar ustida o‘tkazilgan bir nechta tadqiqotlar o‘zini o‘zi boshqarish va ixtiyoriy jarayonlarning rivojlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatdi.

Shunday qilib, N.F.Kruglovaning o‘rtacha o‘smirlari (6-8-sinflar), o‘zini o‘zi boshqarish funksiyalarining namoyon bo‘lishi darajasiga ko‘ra, o‘smirlarning uchta guruhini ajratishga imkon berdi: A guruhida o‘smirlar mustaqil bo‘lib, B guruhida rasional faoliyat usullaridan foydalanganlar; mustaqil bo‘lmagan va vazifalarni bajarishda yordamga muhtoj bo‘lgan S guruhidagi bolalar yetarli darajada mustaqillikka ega edilar, lekin o‘zini o‘zi boshqarishning yomonligi bilan ajralib turadi [33].

O‘smirlik davridagi rivojlanish bolaning ishtirok etadigan faoliyati bilan chambarchas bog‘liq.

O‘smir - bu faoliyat sub’ekti hisoblanadi. Faoliyat yo‘nalishi - ilgari qurilgan tizimni amalga oshirishdir. Amalga oshirish tizimi, o‘z navbatida, tarkibiy qismlardan iborat. Faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, natijada faoliyat sub’ekti nimani olishni xohlayotganining ahamiyatiga bog‘liq.

O‘smirlik davrida harakatlarning muhim amalga oshirilishining keng doirasi mavjud. Mazkur jarayonda shaxslararo munosabatlar birinchi o‘rinda

turadi. Ta’lim faoliyatining ahamiyati tushuniladi, chunki o‘smir o‘z taqdirini o‘zi belgilashning yangi bosqichida: shaxsiy, kasbiy kabilarga ajratilgan.

O‘smirlik davrida o‘quv faoliyati tashqi va ichki sabablarga ko‘ra o‘zgarishlarga uchraydi. Tashqi sabablar - ta’lim faoliyati mazmunidagi o‘zgarishlar - yangi fanlarning paydo bo‘lishi, o‘quv yuklamalarining ortishi, o‘quv materialini o‘zlashtirishga qo‘yiladigan talablar va ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalariga qabul qilishga tayyorgarlik ko‘rishga e’tibor va boshqalar. O‘rta maktabda shaxslararo munosabatlar ham o‘zgarishlarga uchraydi. O‘rta maktab o‘quvchilarining shaxsini shakllantirishda tengdoshlar bilan munosabatlar katta rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, tengdoshlar bilan munosabatlar sifatidan norozilik va o‘rta maktab o‘quvchisini jamoaga qabul qilmaslik salbiy his-tuyg‘ular va tashvishlarni keltirib chiqarishi mumkin.

O‘zini o‘zi boshqarish shakllanish bosqichidan o‘tmoqda. Rejalashtirish, prognozlash, modellashtirish, natijalar va shaxsiy xususiyatlarni baholash kabi boshqarish jarayonlari: moslashuvchanlik va mustaqillik o‘zini o‘zi boshqarish qanchalik rivojlanganligini aniqlashga imkon beradi [43].

Ichki sabablar - kognitiv jarayonlarning tabiatidagi o‘zgarishlar. Bunga o‘rta maktab o‘quvchilarining aqliy faoliyati va mustaqilligiga yuqori talablarni qo‘yadigan o‘quv faoliyati jarayonining o‘zi yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda o‘smirlik davrida o‘quv faoliyatida o‘zini o‘zi boshqarishning komponentlari va o‘quv faoliyati motivatsiyasi o‘rtasida o‘zaro mustahkam aloqadorlik qayd qilinadi. Unga ko‘ra, o‘smir o‘zini o‘zi boshqarish imkoniyatining ortishi ularda bilish, o‘quv motivatsiyasining ortishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Антилогова Л.Н. Саморегуляция психических состояний личности в подростковый период [Электронный ресурс] // Журнал Вестник Омского университета, Серия: Психология – 2017. №3 – С. 12-23. URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=30624683 (дата обращения: 02.06.2018).
2. Астапов, В.М. Функциональный подход к изучению состояния тревоги / В.М. Астапов // Психологический журнал. – 1992. – № 5. – С. 111-117.
3. Байдок А. С., Хусаинова Ж. К. Особенности саморегуляции подростков в конфликтной ситуации // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2018. – . – С. 1–5. – URL: http://ekoncept.ru/2018/0.htm (дата обращения: 25.04.2018).
4. Боязитова И.В. Взаимосвязь самооценки и волевой регуляции. Психол. журнал. 1998. Т19. №4.с.27-40
5. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI

Babayeva Dono Razzakovna,
Qo‘qon universiteti
“Ta’lim” kafedrasi professori

Annotatsiya. Mazkur tezisda maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning mazmuni, pedagogik sharoitlari va metodik yondashuvlari yoritilgan. Bolada kitobga mehr uyg‘otish, kichik kutubxonalardan samarali foydalanish, xalq og‘zaki ijodi va zamonaviy adabiyot namunalarini ta’lim jarayoniga qo‘shish orqali kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, ta’limni individuallashtirish prinsipi asosida bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va ijodiy salohiyatlarini inobatga olishning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, kitobxonlik madaniyati, kichik kutubxona, xalq og‘zaki ijodi, individuallashtirilgan ta’lim, bolalar rivoji.

Abstract. This thesis explores the content and pedagogical conditions for developing reading culture among older preschool children. It emphasizes the importance of fostering a love for books, effectively using small libraries, and integrating both folklore and modern literature into the educational process. The study highlights the role of individualized teaching approaches in considering children’s age characteristics, interests, and creative potential to enhance their reading culture and overall development.

Keywords: preschool education, reading culture, small library, folklore, individualized learning, child development.

Maktabgacha ta’lim mazmunini yaxshilash va belgilangan talablarni bola ongiga sifatli singdirish bugunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bu masalaning yechimida tashkil etilayotgan har bir mashg‘ulot va mashg‘ulotdan tashqari faoliyat turlari, foydalanilayotgan usul va vositalar mazmun va salohiyati yotadi.
Ma’lumki, maktabgacha yosh davridagi bola uchun tashkil etiladigan faoliyat turlari mazmun-mohiyatining bola tomonidan oson o‘zlashtirilishini ta’minlash uchun qulayliklarning hisobga olinishi talab etiladi. Shu o‘rinda maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida kitob va undan foydalanishning o‘rni xususida to‘xtalib o‘tsak. Kitobxonlik insonni ma’naviy boyitib, uning ma’naviy-ma’rifiy barkamolligini ta’minlaydi. Insonning shaxs sifatida shakllanishi ma’naviy tafakkurining barqarorligiga bog‘liqdir. Bu barqarorlik bolalarga ona qornidan boshlab kitobga bo‘lgan mehr va kitobning hayot so‘qmoqlarida uchraydigan ma’lum bir masalalar yechimida qo‘l kelishini ilg‘ab olishga o‘rgatish orqali vujudga keladi. Bolaga chaqaloqligidan boshlab, ya’ni beshikda yotgan davridan alla, ertak, hatto she’rlarni obrazli aytilsa, garchi u tushunmasa-da, eshitadi, mayin

ohangni ilg‘aydi. Bu jarayon to‘xtab qolmasligi lozim. Asar qahramonlari nomiga bolaning ismini qo‘yib aytilsa, bu kichkintoyga juda yoqadi. Masalan, Mening qizim “Zumrad” kabi aqlli yoki o‘g‘lim Sardorbek “Rustam”dek pahlavon kabi so‘zlardan foydalanishi ham bolada ertak, hikoyalar qahramonlariga qiziqishni oshiradi.

Bolada kitobga munosabat shu tariqa shakllantirila boshlanadi. Kitobxonlik maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning har tomonlama, jismonan, ruhan va aqlan rivojlanishida muhim o‘ringa ega.

2017-yil 25-yanvarda maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida kichik kutubxonalar tashkil etish yo‘riqnomasi ishlab chiqilib, har bir maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida kichik kutubxonalar tashkil etilgan. Ushbu kichik kutubxonalarning maqsadi va vazifalari quyidagilardan iborat: kichik kutubxona ishini axborot, o‘quv va madaniy markaz sifatida tashkil etish; kichik kutubxona foydalanuvchilariga axborot olishda tezlik, epchillik va qulaylik yaratish; ta‘lim olish, mustaqil ta‘lim olish, shaxsni shakllantirish, ijodiy qobiliyat va tasavvurni rivojlantirish jarayonlarida ota-onalarga yordam berish; foydalanuvchilarning axborot madaniyati va kitob o‘qish madaniyatini shakllantirish; aholi o‘rtasida kitobni va kitob o‘qishni yuqoriga ko‘tarish, kitob o‘qish faolligi darajasini oshirish.

Kichik kutubxona faoliyatini tashkil etishda uning foydalanuvchilari maqsadli guruhlar) quyidagilar hisoblanadi: maktabgacha ta‘lim tashkilotsidagi bolalar; maktabgacha ta‘lim tizimiga qamrab olinmagan maktabgacha yoshdagi bolalar; maktabgacha ta‘lim tashkilotlaridagi bolalarning ota-onalari; maktabgacha ta‘lim tizimiga qamrab olinmagan maktabgacha yoshdagi bolalarning ota-onalari; maktabgacha ta‘lim tashkilotlari pedagoglari. Adabiyot ta‘lim-tarbiya jihatdan ancha qulay san‘at turi hisoblanadi.

Psixologlar o‘z tadqiqotlarida bolaga kitob o‘qib berilganida unda:
- so‘z boyligi oshishi;
- kitobga mehri paydo bo‘lishi;
-muomilasi chiroyli bo‘lishini aytishgan.

Badiiy adabiyotning ijodiy obrazlari bolaga jamiyat va tabiat hayoti, insoniy histuyg‘ular va o‘zaro munosabatlarni ochadi va tushuntiradi. U hissiyotni jo‘sh urdiradi, tasavvurni tarbiyalaydi va maktabgacha yoshdagi bolaga adabiy tilning ajoyib namunasini beradi. Maktabgacha ta‘lim tashkilotining kichik kutubxonasi va undagi pedagogik ishlar mazmuni bolalarning 5 yoshida yuz beradigan adabiy rivojlanishidagi o‘zgarishlar bilan aniqlanadi: katta guruhdagi maktabgacha yoshdagi bola uchun uning ma‘naviy hayotining ajralmas qismi bo‘lib qoladi, uning shaxsiy qiziqishlari ifodalangan adabiyotga ishtiyoq paydo bo‘ladi. Kitobda qanchalik mukammal so‘zlar mavjud bo‘lsa, kelajakda bolaga bu so‘zlarni o‘rganishi yanada oson bo‘ladi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kitobga qiziqish uyg‘otish uchun yetarli va qulay sharoitlarni yaratish zarur. “Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kichik kutubxona yaratish, uning faoliyatini tashkil etish va bolalar badiiy adabiyotidan samarali foydalanish bo‘yicha yo‘riqnomada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kichik kutubxonani tashkil etishga bir qator talablar belgilab berilgan: kichik

kutubxona joylashadigan xonani aniqlash.

Ushbu xona sifatida kichik kutubxona uchun qulay bo‘lgan maktabgacha ta’lim tashkilotidagi biror xona-metodika xonasi, musiqa zali yoki tashkilotdagi mavjud bo‘sh xonani tanlash mumkin; xonani zarur jihozlar, ya’ni kitoblarni namoyish qilish va saqlash uchun javon, bolalar va ota-onalar uchun stol va stullar bilan jihozlash; qulay joylashuvi shovqin va oyoq tovushlari bo‘lmasligi uchun eshikdan uzoqroqda tinch joy tanlash; kunduzgi va kechki vaqtlarda yaxshi yoritilganligi – bolaning ko‘rish qobiliyatiga zarar yetkazmaslik uchun yorug‘lik manbayiga yaqin (oynadan uzoq emasligi, kechqurun yoritkichning mavjudligi) bo‘lishi; kichik kutubxona shinam, jozibali bo‘lishi; kichik kutubxona xavfsiz, bolani shoshilmasdan, diqqatini bir joyga to‘plab kitob bilan muloqot qilishiga mos holda joylashgan bo‘lishi; kichik kutubxonaning javon, kitob tokchasi kabi jihozlari shunday joylashgan bo‘lishi kerakki, hatto eng kichik bola ham xohlagan vaqtda o‘ziga yoqqan kitobni boshqalarning yordamisiz qo‘lini cho‘zib bemalol oladigan bo‘lishi lozim; kichik kutubxona kitob tokchasi, ochiq vitrina ko‘rinishida bezatilishi mumkin, shuningdek; kichik kutubxonada tashkil etiladigan adabiyotlar tanlovi va pedagogik ishlar bolalarning yosh xususiyatlari va ehtiyojlariga mos bo‘lishi kerak; kichik kutubxonadagi materiallarni almashtirish bolalarning qiziqishi susaya boshlashi bilan bayramlar, mashhur sanalar va voqealar arafasida 2-2,5 haftada bir marta amalga oshiriladi, agar kitobga qiziqish yo‘qolsa, uni belgilangan vaqtni kutmasdan almashtirish mumkin. Shuningdek, kichik kutubxonani xalq ertaklari, mualliflik ertaklari, she’rlar, hikoyalar tabiat, yil fasllariga oid adabiyotlar bilan to‘ldirilishi lozimligi ko‘rsatilgan.

Tarbiyachi bolalarga turli rivoyat, ertak va hikoyalarni og‘zaki aytib berish bilan birga ularni kitoblardan o‘qib berishi yoki ularning disklarda yozilgan namunalarini qo‘yib berishi mag‘sadga muvofiq bo‘ladi. Tarbiyachi bolalarga kitoblarni asrab-avaylashni ham o‘rgatadi. Bola o‘qishni bilmasa-da, undagi ruhiy hissiyot va intuitsiya kitoblar dizayniga e’tiborini kuchaytiradi, ya’ni rangli, chiroyli va o‘ziga jalb qiluvchi kitoblarda bolalar o‘zlariga atalgan ma’lumotlar borligiga ishonch hosil qilishadi. Maktabgacha yosh davrida ertak va hikoyalarni ko‘p eshitgan bola nutqi ravon, fikrlashi tiniq, xayolot olami cheksiz bo‘ladi. O‘tkazilgan tajribalar maktabgacha ta’lim tashkilotlaridan ta’limning navbatdagi bosqichiga borgan bolalar bilan oiladan borgan bolalar o‘rtasida ravon nutqning rivojlanish darajasi va mustaqil fikrlash imkoniyatlarida sezilarli farq borligi va bu holat bolaning maktabning boshlang‘ich sinflarida yaxshi baholarga o‘qishiga o‘z ta’sirini ko‘rsatishini belgilamoqda. Bugungi shiddatli rivojlanish davrida ertak, hikoyalar aytishning o‘zi kifoya qilmaydi. Buning sababi kompyuter o‘yinlari, televideniyeda berilayotgan multfilmlar, ertak qahramonlari aks etgan harakatli o‘yinchoqlar bolada afsonaviy devlar, uchar gilamlar, yalmog‘iz kampirlarga qiziqishini qiyinlashtiradi.

Bu muammoni hal etishda xalq og‘zaki ijodi bilan tanishtirish ishlariga zarar keltirilmagan tarzda zamonaviy bugungi kun bolasining orzu-istaklari, xayollariga moslashtirilgan mazmundagi voqea-hodisalarga boy ertak-hikoyalar, she’rlar, topishmog‘-u tez aytishlar yaratish zarur. Yaratilgan asarlar bola dunyosining taraqqiyotiga ta’sir etuvchi kuch bo‘lib xizmat qilishi kerak. Bola

yaratilgan asarlarni tinglar ekan, o‘zini va o‘zligini anglash, atrof-muhit, tabiatni qadrlash, odamlarga mehrli, Vataniga sadoqatli bo‘lish, ona diyorini ulug‘lash, undan faxrlanishni o‘rganadi. Bundan tashqari, eshitish va tushunish bola salomatligiga kuchli ta’sir ko‘rsatib, bolalikdagi turli psixologik kamchiliklarning bartaraf etilishiga sabab bo‘ladi hamda bolaning miya faoliyati faollashadi.

Kitobxonlik–bu o‘zbek tili izohli lug‘atiga ko‘ra kitob o‘qish, birgalikdagi mutolaa, kitobni ko‘p va muntazam o‘qish degan ma’nolarni anglatuvchi so‘zdir. Ta’limga maxsus yondashuv asosida o‘quv jarayonini tashkil etish nafaqat mazmunning farqlanishi, balki metodlar, ish shakllari (frontal, guruhli, individual), materialni o‘rganish tezligi va boshqalarni taqsimlash bilan kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan mashg‘ulotni tashkil qilishni ham nazarda tutadi. Tadqiqot doirasida biz “ta’limni guruhlash prinsipi”, “kitobga qiziqtirishga individual yondashuv” kabi toifalarni o‘rganib chiqdik. Ta’limni guruhlash prinsipi pedagogik faoliyat bo‘lingan yoki individual jarayon sifatida yaratiladi va shakllantiriladi. Ushbu guruhlash maktabgacha yoshdagi bolalarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda individual yondashuvga xizmat qiladi.

Maxsus yo‘naltirilgan ta’limning turlari individuallik prinsipiga ko‘ra quyidagilarga bo‘linadi:

1) pedagog faqat bitta tarbiyalanuvchi bilan individual ishlashi;

2) tarbiyalanuvchilar o‘zi mustaqil o‘quv inventarlari (o‘zlari tanlagan badiiy, ertak, fantastik va boshqa kitoblar) bilan ishlashi.

Maktabgacha yoshdagi bolada kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ta’limiga individual yondashuvning afzalligi bolaga individual yondashib ta’lim berish orqali o‘quv faoliyatining tarkibiy tuzilishi, usullari va strategiyalarini uning o‘ziga xos xususiyatlariga to‘liq moslashtirish, rivojlanishini kuzatish, faoliyatini o‘z vaqtida profilaktikalash va korreksiyalashga sharoit yaratishi bilan belgilanadi. Ta’limga individual yondashuv, avvalambor, “tarbiyalanuvchilar jamoalarining alohida xususiyatlarini hisobga oladigan o‘qitish usuli sifatida belgilanadi, bunda pedagogik materialni o‘zlashtirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi, bu esa tarbiyalanuvchilar darajalarining sifat va miqdor o‘zgarishiga olib keladi. Taklif etilayotgan jarayon alohida dasturni o‘rganish doirasida didaktik muhitni va guruhga ta’lim berish usullarini o‘zgartirish orqali ta’minlanadi”.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni kitobxonlik madaniyatining mohiyati-bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda faoliyat jarayonini tashkil qilishda, barcha bolalarning samarali tashabbusi uchun universal sharoitlarni yaratish mazmuni, texnologiyalari, usullari, bolalarning o‘ziga xos xususiyatlari, ularning qobiliyatlarini maksimal darajada hisobga oladigan o‘qitish shakllaridir. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayoni qator didaktik shakl, metod va vositalar bilan ta’minlanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida olib boriladigan ishlarning muhim yo‘nalishi–maktabdagi (psixologik-pedagogik) tarbiyaviy faoliyatga tayyorgarlik, shuningdek, uni rag‘batlantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarni bilim va ko‘nikmalarning muhimligiga ishontirishdir. Bu jarayonda individual yondashuvning kichik guruhlarda yoki individual shaklda amalga oshirilishi

bolaning shaxsi, intilishlari va imkoniyatlarini o‘rganish; bolaga guruhda ishlashning turli shakllarini taklif qilish imkonini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Sulaymanova X.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2018.
2. Raximova M.R. “Oila va bolalarning kitobxonlik madaniyati”. – Toshkent: Ilmiy nashriyot, 2019. 90– 98 b.
3. Tuychiyeva I.I. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari tayyorlov guruhi bolalarining fikrlash faolligini rivojlantirish: pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD). ... diss.avtoreferati – T., 2020. – 45 b.
4. Salimova D.F. Syujet-rolli o‘yinlar vositasida maktabgacha o‘rta guruh bolalarining ahloqiy sifatlarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. (PhD) diss. avtoreferati. – T., 2022. – 26 b.
5. Sobirova K.N. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda bilishga qiziqishni shakllantirish texnologiyasi. (PhD) diss. avtoreferati. – T., 2022. – 24 b.
6. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

FIZIKANI AMALIY YONALISHINI KUCHAYTIRISHDA RAQAMLI TA’LIM DASTURIY VOSITALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

B.A. Olimov, *Q. Niyoziy nomidagi TPMI v.b.professor*

Тел: +998977551332

Annotatsiya: *Mazkur maqolada umumo‘rta ta’lim muassalarida fizikadan o‘quvchilarining laboratoriya va namoish tajriba kompetentligini shakllantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish taklif qilingan. Raqamli vositalarni o‘quvchilarning bilim olish jarayonidagi roli, pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o‘rni, hamda ta’limdagi samaradorligi ilmiy-amaliy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, fizika o‘qitish ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy qilishda mavjud imkoniyatlar veb-ilovaladanr foydalanish va muammolarni o‘rganib chiqib, ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan. Raqamli ta’lim platformalarining fizika laboratoriya va namoish tajribalari ta’lim jarayonida foydalanish taklif qilingan va izojaryon mavzularida tadbiqi amaliyotda ko‘rsatilgan.*

Tayanch so‘zlar: *umumo‘rta ta’lim, raqamli texnologiya, kompetensiya, yondoshuv, modellashtirish, mantiqiy fikrlash, maxsus dasturiy ta’minotlar,*

Ta’limda raqamli texnoloqiyalardan foydalanish an‘anaviy ta’lim tizimini tubdan o‘zgartirishga olib keladi. An’anaviy o‘quv vositalari va metodikalar

o‘rnini interaktiv, yangi texnologik jihatdan rivojlangan raqamli vositalar egallamoqda [1]. Xususan, umumo`rta ta`lim o‘quv jarayonida raqamli texnologiyalarni kirib borar ekan, o‘qituvchilardan didaktik pedagogika vositalardan foydalanishda yangi kompetensiyalarni egallash, o‘quvchilardan esa mustaqil faoliyat va raqamli vositalardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini talab qilmoqda [2].

Asosiy e‘tiborli tomoni ta’limning sifat va samaradorligiga qaralsa unda fanlararo **integratsiya ham muhim rol o‘ynaydi ya’ni fizika mavzulari bilan raqamli texnoloqiyalar ya`ni AKTni dasturiy vositalar** muhim rol o‘ynamoqda. Bunday vositalar o‘z ichiga o‘quv materiali, mashaq va topshiriqlari, baholash tizimi, fikr-mulohaza (feedback) mexanizmi hamda tahlil qilish modullarini birlashtirgan kompleks tizimlar hisoblanadi. Mazkur vositalarning afzalligi shundaki, ular o‘quv jarayonining barcha bosqichlarini yagona raqamli muhitda tashkil etish imkonini beradi.

Shu bilan birga, informatika dasturlari bilan fizika fani o‘zaro integratsiyasini yaratish va ularni amaliyotga tatbiq etishda metodologik yondashuvning puxta ishlab chiqilishi zarur [3]. Aks holda, bu vositalar o‘z funksiyasini to‘liq bajara olmaydi, foydalanuvchilar uchun murakkab bo‘lib qoladi yoki didaktik maqsadlarga to‘g‘ri xizmat qilmaydi. Shu bois, ularni **ilmiy-nazariy asosda, tizimli yondashuv orqali, pedagogik ehtiyojlarga mos ravishda loyihalash** dolzarb ilmiy-innovatsion vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

- **Tadqiqot metodologiyasi qismi**

Ushbu maqolada aynan shunday vositalarni metodologik asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan vositalarning tarkibiy qismlari, ularni yaratishda qo‘llaniladigan metodik yondashuvlar va pedagogik amaliyotdagi samaradorlik darajasi ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi.

Integratsiyalashgan dasturiy vositalarni loyihalashda tizimli, kompleks va funksional yondashuvlar **tadqiqotning metodologik asosini** tashkil etdi. Mazkur vositalarning muvaffaqiyatli yaratilishi va ta’lim amaliyotiga samarali joriy etilishi uchun ilmiy asoslangan, puxta ishlab chiqilgan yondashuvlar majmuasi muhim ahamiyat kasb etadi.

– Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Tadqiqotchi I.I.Vologinaning ilmiy ishida o‘rta ta’lim maktablarida fizika o‘qitishning zamonaviy texnologiyalari bo‘yicha tadqiqotida o‘rta maktabda fizika o‘kitish jarayonini tashkil etish xususiyatlari, elektron ta’lim muassasalari majmuasidan foydalanishning afzalliklari va fizika o‘qitishning o‘quv texnologiyasiga misollar keltirib o‘tilgan.

M.O.Mirzayevaning "The role of digital educational technologies in teaching physics" nomli maqolasida oliy ta’limda bir nechta raqamli texnologiyalar, jumladan simulyatsiyalar, virtual va kengaytirilgan haqiqat

(augmented reality), geymifikatsiya va mobil ilovalar ko‘rib chikilgan va ularning talabalarning ta’lim natijalariga potensial ta’siri muhokama kilingan.

I.D.Razzoqov va I.A. Yuldashev “Fizika fani o‘quv jarayonini raqamli ta’lim texnologiyalari asosida takomillashtirishning didaktik jihatlari” nomli maqolasida ham texnologiyalardan foydalanish ko‘rsatilib o‘tilgan.

Qozog‘istonlik olimlar Sh.Raxmankulov, E.Dosymov, T.Turmambekov, D.Azizkanov, Sh.Kurbanbekov va S.Bekbayevlar tomonidan “Integration of Case Study and Digital Technologies in Physics Teaching Through” nomli ilmiy ishlarida ham raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishlari o‘ganilgan.

Yuqorida keltirilgan adabiyotlarni tahlil qilib chiqqanda ma’lum bo‘ldiki, askariyat maqolalar nazariy nuqtayi nazardan o‘rganilib chiqilgan.

Bizning ilmiy maqolamizda molekulyar fizika bo‘limiga tegishli bo‘lgan izojarayon mavzularni nazariyasi bilan bir vaqtda amaliy kismiga xam e’tibor berilgan. Namoyish tajribalari interaktiv dastur va undan foydalanish bo‘yicha yo‘riqnoma tayyorlangan.

Bular quyida to‘liqligicha keltirlgan[4].

Fizikadan Gaz qonunlari tajribasi uchun interaktiv dastur va undan foydalanish bo‘yicha yo‘riqnoma

Dastur haqida

Ushbu veb-ilova fizika fanidagi gaz qonunlarini, xususan: Boyl-Mariot qonuni izotermik jarayon (T=const), Sharl qonuni izoxorik (V=const) va Gey — Lyussak qonuni izobarik jarayon (P=const)ni o‘rganish uchun ishlab chiqilgan zamonaviy o‘quv vositasidir. HTML, CSS va JavaScript texnologiyalari asosida yaratilgan ushbu dastur foydalanuvchilarga gazning bosimi, hajmi va harorati o‘rtasidagi bog‘lanishlarni interaktiv tarzda tahlil qilish imkonini beradi. Ilova dinamik interfeysga ega bo‘lib, uchta rejimda ishlaydi va tajriba natijalarini real vaqt rejimida chiziqli grafik shaklida vizualizatsiya qiladi[4,5].

Dasturning asosiy xususiyatlari:

- **Rejim tanlash**: Foydalanuvchi radio tugmalar yordamida uchta rejimdan birini tanlay oladi:
- **T=const (Izotermik jarayon)**: Harorat o‘zgarmas bo‘lganda bosim va hajm bog‘lanishini o‘rganish.
- **V=const (Izoxorik jarayon)**: Hajm o‘zgarmas bo‘lganda bosim va harorat bog‘lanishini o‘rganish.
- **P=const (Izobarik jarayon)**: Bosim o‘zgarmas bo‘lganda hajm va harorat bog‘lanishini o‘rganish.
- **Dinamik interfeys**: Tanlangan rejimga qarab kirish maydonlari va yorliqlar avtomatik ravishda o‘zgaradi. Masalan, V=const rejimida bosim va harorat, T=const rejimida esa bosim va hajm kiritiladi.

- **Slinder yordamida qiymat tanlash**: Harorat (20°C dan 75°C gacha) yoki hajm (50 ml dan 250 ml gacha) slinder orqali qulay tarzda tanlanadi, tanlangan qiymat real vaqt rejimida ko‘rsatiladi.
- **Hisob-kitoblar**: Dastur quyidagi formulalarni qo‘llaydi:
- V=const: $P_2 = P_1 * (T_2/T_1)$
- P=const: $V_2 = V_1 * (T_2/T_1)$
- T=const: $P_2 = P_1 * (V_1/V_2)$
- **Grafik vizualizatsiya**: Chart.js kutubxonasi yordamida chiziqli grafik chiziladi, unda chiziqlar va nuqtalar aniq ko‘rsatiladi. Grafikning o‘qlari rejimga qarab o‘zgaradi (masalan, harorat-bosim yoki hajm-bosim).
- **Foydalanuvchi uchun qulaylik**: Ilova responsiv dizaynga ega bo‘lib, kompyuter va mobil qurilmalarda muammosiz ishlaydi. Chiziqlar va nuqtalar grafikda aniq ko‘rinadi, bu esa bog‘lanishlarni tushunishni osonlashtiradi.

Dastur o‘quvchilarga gaz qonunlarining nazariy asoslarini amaliy kontekstda o‘rganish imkonini beradi. Ayniqsa, laboratoriya sharoitlari cheklangan bo‘lsa, ushbu virtual vosita o‘qituvchilar va talabalar uchun muhim yordamchi hisoblanadi.

Dasturdan foydalanish bo‘yicha yo‘riqnoma

Dasturdan foydalanish oddiy va intuitiv tarzda tashkil etilgan. Quyida tajribani o‘tkazish uchun bosqichma-bosqich ko‘rsatmalar keltirilgan:

1. **Dasturni ishga tushirish**:
- Veb-ilovani brauzerda oching (masalan, Google Chrome yoki Mozilla Firefox).
- Asosiy sahifada “Gaz qonunlari tajribasi” sarlavhasi va tajriba uchun barcha elementlar (radio tugmalar, kirish maydonlari, slider, grafik) ko‘rinadi.

1. **Rejimni tanlash**:
- “Rejim tanlash” bo‘limida V=const (Izoxorik), P=const (Izobarik) yoki T=const (Izotermik) rejimlaridan birini tanlang. Sukut bo‘yicha V=const tanlangan.

1. **Boshlang‘ich qiymatni kiritish**:
- Birinchi kirish maydoniga boshlang‘ich qiymatni kiriting:
- **V=const**: Boshlang‘ich bosim (Pa, masalan, 101325 Pa – atmosfera bosimi).
- **P=const**: Boshlang‘ich hajm (ml, masalan, 150 ml).
- **T=const**: Boshlang‘ich bosim (Pa, masalan, 101325 Pa).
- Qiymatni raqamli maydon orqali o‘zgartirish mumkin (masalan, 1000 Pa qadam bilan).

1. **O‘zgaruvchi qiymatni tanlash**:
- Slider yordamida kerakli qiymatni tanlang:
- **V=const yoki P=const**: Harorat (-30°C dan 75°C gacha, 5°C qadam bilan).
- **T=const**: Hajm (50 ml dan 250 ml gacha, 10 ml qadam bilan).

- Tanlangan qiymat slider yonida real vaqt rejimida ko‘rsatiladi (masalan, “30°C” yoki “150 мл”).

1. **Tajribani bajarish**:
   - “Тажрибани бажариш” tugmasini bosing.
   - Dastur tanlangan rejimga mos ravishda hisob-kitobni amalga oshiradi:
   - V=const: Yangi bosim hisoblanadi ($P_2 = P_1 * (T_2/T_1)$).
   - P=const: Yangi hajm hisoblanadi ($V_2 = V_1 * (T_2/T_1)$).
   - T=const: Yangi bosim hisoblanadi ($P_2 = P_1 * (V_1/V_2)$).
   - Harorat Kelvin shkalasiga aylantiriladi (T°C + 273.15) va hisob-kitoblar aniq bajariladi.
1. **Natijalarni ko‘rish**:
   - Hisoblangan natijalar “Natijalar” bo‘limida ko‘rsatiladi:
   - V=const: Harorat (°C va K) va yangi bosim (Pa).
   - P=const: Harorat (°C va K) va yangi hajm (ml).
   - T=const: Hajm (ml) va yangi bosim (Pa).
   - Shu bilan birga, natijalar chiziqli grafikda ko‘rsatiladi:
   - X o‘qi: Harorat (°C) yoki hajm (ml).
   - Y o‘qi: Bosim (Pa) yoki hajm (ml).
   - Grafikda chiziq va nuqtalar aniq ko‘rinadi, bu bog‘lanishning chiziqli tabiatini ta’kidlaydi.
1. **Tajribani takrorlash**:
   - Turli qiymatlar bilan tajribani takrorlash uchun slidarni yoki boshlang‘ich qiymatni o‘zgartiring va tugmani qayta bosing.
   - Har bir yangi tajriba natijasi grafikda qo‘shiladi, bu gaz qonunlarining bog‘lanishlarini yanada aniqroq ko‘rish imkonini beradi.

Dasturdan foydalanishning afzalliklari

- **O‘quv jarayonini soddalashtirish**: Dastur gaz qonunlarining uchta holatini interaktiv va vizual tarzda tushuntiradi, bu nazariy bilimlarni amaliy kontekstda mustahkamlashga yordam beradi.
- **Moslashuvchanlik**: Uchta rejimni qo‘llab-quvvatlashi tufayli dastur turli fizik jarayonlarni o‘rganish uchun mos keladi.
- **Vaqt va resurslarni tejash**: Haqiqiy laboratoriya jihozlarisiz virtual tajribalar o‘tkazish imkoniyati.
- **Interaktivlik**: Slider va grafik tufayli o‘quvchilarning qiziqishi oshadi va jarayon qiziqarli bo‘ladi.
- **Ko‘p marta sinov imkoniyati**: Foydalanuvchi turli shartlar bilan tajribani cheksiz takrorlashi mumkin.

Xulosa

Ushbu interaktiv dastur gaz qonunlarini o‘rganishda zamonaviy yondashuvni taqdim etadi. Izoxorik, izobarik va izotermik jarayonlarni simulyatsiya qilish orqali o‘quvchilar fizik tushunchalarni chuqur tushunishi va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishi mumkin. Dastur o‘qituvchilar uchun darslarda qo‘llanma, talabalar uchun esa mustaqil o‘rganish vositasi sifatida muvaffaqiyatli ishlatilishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Дерягин А.В. Цифровые технологии в учебном физическом эксперименте: монография /А.В. Дерягин. -Казан: Изд-во Казан. ун-та, 2019. - 154 с.
2. Вологина И.И. Современнее педагогические технологии обучения физике в средней школе // Приоритетнее научно направления: от теории к практике. 2014. №9. УРЛ: https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-pedagogicheskie-tehnologii-obucheniya-fizike-v-sredney-shkole (маълумотлар: 21.08.2023).
3. Mirzayeva G. Fizika o‘qitishda raqamli ta‘lim texnologiyalarining o‘rni // SAI. 2023. NoB4. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/the-role-of-digital-educational-technologies-in-teaching-physics (kirish: 22.08.2023).
4. B.A. Olimov Tabiiy fanlarni o‘qitish jarayonida tarbiyaviy ta‘limni amalga oshirish imkoniyatlari (fizika fani misolida).Xalq ta’limi№4. 2025 y

TA’LIM JARAYONLARI ORQALI SOG‘LOM TURMUSH TARZINING ASOSIY YO‘NALISHLARIGA O‘RGATISH

Maxkamov Akmaljon Yuldashevich,
Qo‘qon universiteti dotsenti, (PhD)
e-mail: maxkamov164@mail.ru
Yuldashev Samandar Akmaljon-o‘g‘li
Toshkent tibbiyot akademiyasi Davolash ishi 5-kurs talabasi.
Yuldasheva Ruxshonaxon Oybek qizi
Toshkent tibbiyot akademiyasi Davolash ishi 5-kurs talabasi.

Annotatsiya

Ushbu maqolada sog‘lom turmush tarzi tushunchasi uzoq yillar davomida chekish, ichkilikbozlik, kam harakatlanish singari illatlarga qarshi kurashni targ‘ib qilish bilan tenglashtirilib, sog‘lom turmush tarzi modellari umumiy tavsiya xususiyatiga ega, muayyan shaxsning salomatlik darajasini yuksaltirishga doir dolzarb muammolarni keng ko‘lamda hal qilishga ,sog‘lom turmush tarzi jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida yoshlar o‘rtasida sog‘lom turmush tarzi madaniyatini targ‘ib etish va rivojlantirish,sog‘lom turmush tarzi tushanchasi yuzasidan fikrlar, Sog‘lom turmush tarzi turli sohalarni o‘z ichiga oluvchi integrativ fan tarmog‘i bo‘lib, unda tibbiyot, psixologiya, falsafa va boshqa fanlarga kiruvchi turli sohalarning natijalari qo‘llanilishi ,sog‘lom turmush tarzining asosiy yo‘nalishlari: tug‘ri ovqatlanish,zararli odatlar,shaxsiy gigiyena va hakozolar xusisidagi ma‘lumotlar o‘rin olgan.

Kalit so‘zlar: Sog‘lom turmush tarzi,badan tarbiya,to‘g‘ri ovqatlanish,sport musobaqalari,jamiyatni ijtimoiy sog‘lomlashtirish,salomatlik kategoriyasi, tibbiyot, psixologiya, falsafa, shaxsiy gigiyena, ovqatlanish,zararli odatlar.

Abstract

In this article, the concept of a healthy lifestyle has long been equated with the promotion of the fight against vices such as smoking, alcoholism, and lack of physical activity. Healthy lifestyle models have a general recommendation nature, are designed to solve a wide range of urgent problems related to improving the health of a particular individual, promote and develop a healthy lifestyle culture among young people as a key factor in the development of society, and provide ideas on the concept of a healthy lifestyle. Healthy lifestyle is an integrative scientific field that includes various fields, which applies the results of various fields of medicine, psychology, philosophy, and other disciplines, and provides information on the main areas of a healthy lifestyle: proper nutrition, harmful habits, personal hygiene, and so on.

Keywords: Healthy lifestyle, physical education, proper nutrition, sports competitions, social health of society, health category, medicine, psychology, philosophy, personal hygiene, nutrition, harmful habits.

Аннотация

В данной статье концепция здорового образа жизни долгое время отождествлялась с пропагандой борьбы с такими пороками, как курение, алкоголизм и гиподинамия. Модели здорового образа жизни носят рекомендательный характер, призваны решать широкий круг актуальных проблем, связанных с укреплением здоровья конкретного человека, пропагандировать и развивать культуру здорового образа жизни среди молодёжи как ключевого фактора развития общества, а также давать представление о концепции здорового образа жизни. Здоровый образ жизни – это интегративное научное направление, включающее в себя различные направления, использующее результаты различных направлений медицины, психологии, философии и других дисциплин, и предоставляющее информацию об основных направлениях здорового образа жизни: правильное питание, вредные привычки, личная гигиена и т. д.

Ключевые слова: Здоровый образ жизни, физическая культура, правильное питание, спортивные соревнования, социальное здоровье общества, категория здоровья, медицина, психология, философия, личная гигиена, питание, вредные привычки.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgan kundan boshlab, ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida oila instituti bilan birgalikda sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishga katta e’tibor bera boshladi. Yoshlarni ma’naviy-axloqiy, intellektual va jismoniy sog‘lom qilib tarbiyalashda oila, ota-onalar, jamoat tashkilotlari, mahallalar, xayriya va xalqaro fondlarning roli beqiyosdir.

Hozirgi paytda yoshlar o‘rtasida turli-tuman sport musobaqalari o‘tkazilmoqda. Ta’lim tizimidagi uch bosqichdan iborat “Universiada”, “Barkamol avlod” va “Umid nihollari” kabi o‘yinlarni o‘z ichiga olgan yaxlit tizimning shakllangani bu sohadagi katta natijalarga erishilayotganidan dalolat beradi. Chehrasi ochiq, ertangi kunga intilib yashayotgan sog‘lom yoshlarimiz xalqaro musobaqalarda g‘olib bo‘lib, O‘zbekistonning bayrog‘ini baland

ko‘tarishi barchaga g‘urur va iftixor tuyg‘usini ulashadi. Shuning uchun sog‘lom turmush madaniyatini rivojlantirish - bu ertangi kunga bo‘lgan ishonch, yoshlar hayotining muhim bir yo‘nalishi, kundalik turmushning uzviy bir bo‘lagiga aylanishi lozim.

Ayni paytda, sog‘lom turmush tarzi tushunchasi uzoq yillar davomida chekish, ichkilikbozlik, kam harakatlanish singari illatlarga qarshi kurashni targ‘ib qilish bilan tenglashtirilib, sog‘lom turmush tarzi modellari umumiy tavsiya xususiyatiga ega, muayyan shaxsning salomatlik darajasini yuksaltirishga doir dolzarb muammolarni keng ko‘lamda hal qilishga qaratilmas edi. Tabiiyki, bunday sharoitda ko‘plab yoshlar sog‘lom turmush tarzi falsafasining mohiyatini yaxshi anglab yetmagan. Yuzaga kelgan vaziyatda aholi ongida nafaqat moddiy farovonlik, balki ta’lim va madaniyat darajasini oshirish, o‘z sog‘lig‘iga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantirish hisobidan turmush sharoitini yanada yaxshilashga qaratilgan sog‘lom turmush tarzi tushunchasini shakllantirish juda muhimdir.

Sog‘lom turmush tarzining asoschilaridan biri buyuk hakim Abu Ali Ibn Sino ekani va u bundan ming yil oldin ushbu mavzuga bag‘ishlangan «Sog‘liqni saqlash haqida risola» yozganini ko‘pchilik biladi. U meros qoldirgan aksariyat tavsiyalar ayni paytda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. Bu asarlarga murojaat etilganda har bir inson o‘z sog‘ligini turmush tarzi bilan uyg‘unlikda rivojlantirishi juda muhimligiga alohida urg‘u berilganini anglash mumkin. XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida yaratilgan pedagogika asarlarda sog‘lom turmush tarzi masalalarining yoritilishini tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatdiki, mazkur davrda yaratilgan asarlarning aksariyatida bolaning jismoniy jihatdan sog‘lom etib tarbiyalashga ahamiyat qaratilgan. Jumladan, ma’rifatparvar Abdulla Avloniyning quyidagi fikrini alohida qayd etib o‘tish o‘rinli: «Badanning salomat va quvvatli bo‘lmog‘i insonga eng kerakli narsadur. Chunki o‘qimoq, o‘qitmoq, o‘rganmoq, o‘rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz jasad lozimdir». Mazkur fikr o‘sha davrda ham inson salomatligi masalasining diqqat-markazda bo‘lganligini anglash bilan birga, bugungi kunda muhim qiymatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Abdurauf Fitrat ijtimoiy tarbiya negizida jismoniy tarbiyani tashkil etish, shaxsning salomat va baquvvat qilib tarbiyalash alohida ahamiyat kasb etishiga urg‘u beradi. Uning «Rahbari najot» asarining «Bola tarbiyasi» nomli bobida badan tarbiyani tashkil etish borasidagi quyidagi fikrlar ilgari surilgan: «Badan tarbiyasiga qadim zamonlardan boshlab katta ahamiyat berilgan. Insonning butun a’zosi salomat va quvvatga ega bo‘lmasa, unda inson uzoq yashamaydi. Agar insonning tanasidagi a’zolaridan biriga zarar tegsa, u kishi ishdan qo‘lini tortib, boshqalarning muhtojiga aylanadi».

XIX asrning birinchi yarmida yashagan qoraqalpoq xalq shoiri Berdimurod Berdaqning tanlangan asarlari mazmunida ilgari surilgan g‘oyalarga murojaat qilar ekanmiz, unda yosh avlodni mehnat qilish, mard va jasur bo‘lish, shuningdek, aqliy jihatdan barkamol bo‘lishga undovchi fikrlariga duch kelamiz.

Yuqoridagi sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga bo‘lgan munosabatlardan xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inson bor ekan, uning

salomatligi, ayniqsa, o‘sib kelayotgan avlodni jismoniy jihatdan baquvvat qilib, favqulodda ro‘y berishi mumkin bo‘lgan har qanday vaziyatlarga tayyorlash masalasi doimo xalq e’tiborida bo‘lgan va har bir davrda mazkur masalaga o‘ziga xos tarzda yondashilgan.

Darhaqiqat, yoshlarda sog‘lom turmush shakllarini mustahkamlash davr talabi sanalib, buning uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish muhim deb hisoblaymiz:

- o‘smirlar tarbiyasiga alohida e’tibor qaratish maqsadida psixolog maslahat xonasini tashkil etish;
- maktabgacha, umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’lim tizimlarini malakali jismoniy tarbiya o‘qituvchilari bilan ta’minlash;
- maktab, lisey va kollejlarda doimiy shifokorlar nazoratini tashkil etish;
- mahallalarda yigit-qizlar, homilador ayollar va yosh onalarni doimiy, malakali tibbiy ko‘rikdan o‘tkazishni ta’minlash hamda tibbiy savodxonligini oshirish maqsadida muntazam seminar-treninglar o‘tkazish.

Jamiyatni ijtimoiy sog‘lomlashtirish tamoyillari asosida olib borilayotgan islohotlar yurtimizda ijtimoiy sog‘lom muhitni hamda barkamol insonlarni, sog‘lom turmush madaniyatini shakllantirishga qaratilgan.

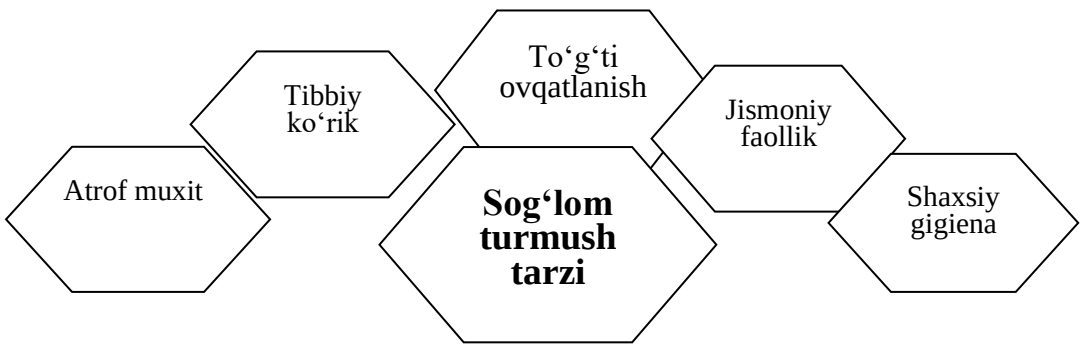
Sog‘lom turmush tarzi - shaxsning muayyan ijtimoiy-huquqiy, ma’naviy-axloqiy, jismoniy-ruhiy, madaniy sharoitlarda shakllangan hayotiy faoliyat uslubi, ularning turmushi, umr mazmuni, jismoniy salomatligi, o‘zaro munosabat madaniyati, xulq-atvori, dunyoqarashi, xatti-harakati tarzida namoyon bo‘lishidir.

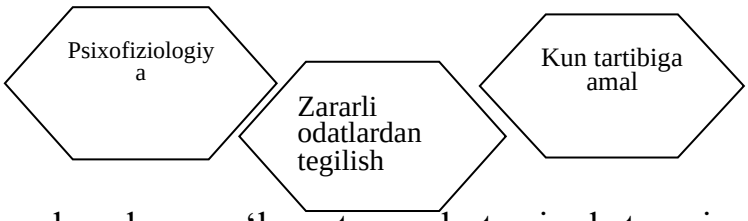
Shu bois, mamlakatimizda demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda barkamol avlod tarbiyasi katta ahamiyat kasb etadi. Kelajagimiz poydevori bo‘lgan yoshlarni tarbiyalashda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, ta’lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish orqali milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhini singdirish va ularni e’zozlash nihoyatda muhim.

Jamiyatni sog‘lomlashtirish - sog‘lom ijtimoiy muhitni qaror toptirish, demokratik va huquqiy davlat qurish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish davrida axloqiy qadriyatlarni tiklash, shu asosda barkamol shaxs qiyofasini shakllantirishdagi muhim omillardandir. Chunki jamiyatimizning har bir a’zosi ijtimoiy individ sifatida uning mukammal kamoloti uchun zarur ijtimoiy muhitda yashaydi, faoliyat ko‘rsatadi va kamol topadi.

Sog‘lom turmush tarzi turli sohalarni o‘z ichiga oluvchi integrativ fan tarmog‘i bo‘lib, unda tibbiyot, psixologiya, falsafa va boshqa fanlarga kiruvchi turli sohalarning natijalari qo‘llaniladi.

Sog‘lom turmush tarzining asosiy yo‘nalishlar:

Umuman olganda «sog‘lom turmush tarzi» kategoriyasi «salomatlik» millat va jamiyat uchun muhim hisoblanib, yosh avlodni tarbiyalash jarayonlari ta‘lim tizimi bilan bog‘liq ekanligi bu barcha ustoz-o‘qituvchilar uchun sharafli va mashaqqatli yo‘l sifatida e‘tirov etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Gimnastika mashg ‘ulotlarida shikastlanishi oldini olishni ahamiyati
2. AY Maxkamov, IR Ahmadjonov, BU Aminov - Miasto Przyszłości, 2022.
3. 2.SHAPING OF THE HEALTHY LIFESTYLE CULTURE IN PHYSICAL EDUCATION FOR OUR FUTURE TEACHERS.MA Yuldashevich - European Journal of Research and Reflection in …, 2020
4. 4.IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THROUGH THE USE OF THE CONCEPT OF “BLENDED LEARNING” IN THE ORGANIZATION AND PHYSICAL AKTIVITY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. AY Makhkamov - Scientific Bulletin of Namangan State University, 2019

BADIIY O‘QISH DARSLARIDA IJODIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Jumanova Shaxnoza Ikromjonovna,
Qo‘qon universiteti dotsenti, (PhD)
e-mail: shahnozajumanova13081989@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada badiiy o‘qish darslarida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik asoslari tahlil qilindi. Unda badiiy matnni o‘qish, idrok etish va tahlil qilish jarayonida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, estetik didi hamda ijodiy yondashuvini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metod va texnologiyalar yoritilgan. Shuningdek, o‘qituvchining pedagogik mahorati, interfaol metodlardan foydalanish samaradorligi hamda badiiy o‘qish darslarining shaxsni har tomonlama kamol toptirishdagi o‘rni ilmiy asosda ochib beriladi. Tadqiqotda ilg‘or tajribalarga tayanilgan holda, badiiy asarlar orqali o‘quvchilarda tafakkur, tasavvur va estetik idrokni rivojlantirish yo‘llari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: badiiy o‘qish, ijodiy tafakkur, pedagogik asoslar, interfaol metodlar, estetik tarbiya, mustaqil fikrlash, o‘quvchi faoliyati, badiiy idrok.

Abstract. The article analyzes the pedagogical foundations of the formation and development of students' creative thinking in art reading lessons. It highlights methods and technologies that serve to develop students' independent

thinking, aesthetic taste and creative approach in the process of reading, perceiving and analyzing an artistic text. It also reveals the pedagogical skills of the teacher, the effectiveness of using interactive methods and the role of art reading lessons in the comprehensive development of the personality on a scientific basis. The article, based on advanced experience, shows ways to develop students' thinking, imagination and aesthetic perception through works of art.

Keywords: art reading, creative thinking, pedagogical foundations, interactive methods, aesthetic education, independent thinking, student activity, artistic perception.

XXI asr ta’lim paradigmasida “bilimdan mahoratga”, “bilimni qabul qilishdan uni yaratishga” o‘tish tamoyili ustuvor ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, kreativlik va ijodiy tafakkur qobiliyatlarini shakllantirish ta’lim jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Badiiy o‘qish darslari — adabiyot, badiiy matnlar orqali inson ruhiyati, estetik tuyg‘ulari va fikrlash dunyosini boyitishda eng qudratli vositalardan biri sanaladi. Shu bois, badiiy o‘qish darslarida ijodiy tafakkurni rivojlantirish masalasini pedagogik jihatdan aniq sistemaga solish dolzarbdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijodiy tafakkurga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvlar bolalarning bilimga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni o‘z fikrlarini erkin ifoda etishga rag‘batlantiradi va shaxslararo hamkorlikka undaydi.

Shuningdek, milliy ta’lim tizimida badiiy o‘qish darslarining o‘rni va samaradorligi bilan bog‘liq tajribalar hali ham mukammal sistemaga ega emas; ko‘plab metodik muammolar, o‘qituvchilarning pedagogik mahorati va metod tanlashdagi qiyinchiliklar saqlanib qolmoqda. Shu sababli, badiiy o‘qish darslarida ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun pedagogik asoslarni aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kun ta’lim islohotlari nuqtai nazaridan katta ahamiyatga ega.

Ijodiy tafakkur — bu insonning mavjud bilimlari, fikrlari va tasavvurlari asosida yangicha, original, noodatiy g‘oyalar, yechimlar va fikrlarni yaratish faoliyatidir. U nafaqat psixologik, balki pedagogik nuqtai nazardan ham muhim jihatga ega: ijodiy tafakkur pedagogik jarayon orqali faollashtirilganda, o‘quvchi passiv oluvchi emas, balki faol yaratuvchi bo‘ladi.

Pedagogik jarayonda ijodiy tafakkur quyidagi rollarni bajaradi:

Faol ishtirokchilikni rag‘batlantirish — o‘quvchilar darsda faqat ma’lumotni qabul qiluvchi sifatida emas, balki savol beruvchi, fikr almashuvchi shaxs sifatida faol bo‘ladila. Mustaqil fikrlash va tahlilga yo‘naltirish — ijodiy topshiriqlar orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammolarga noodatiy yondashuvi shakllanadi.

Estetik va madaniy jihatdan boyitish — badiiy matnlar orqali tasvir, obraz, metafora, tuyg‘u elementlari orqali o‘quvchining ichki olami kengayadi, estetik idrok rivojlanadi. Shaxsiy yondashuv va o‘ziga xoslikni qo‘llab-quvvatlash — ijodiy tafakkur o‘quvchilarga o‘z fikrlarini erkin ifoda qilish imkonini beradi, individual farqlarga e’tibor beradi. Shunday qilib, pedagogik jarayonda ijodiy

tafakkur — o‘quv jarayonni boyituvchi, uni dinamik va interaktiv qilish vositasi bo‘lib, o‘quvchi-shaxsning intellektual va madaniy rivojlanishida markaziy o‘rin egallaydi.

Inoyatova D. “Ijodiy tafakkurga tayyorlovchi pedagogik texnologiyalar: muammoli vaziyatlar, loyiha asosli yondashuv, dramatizatsiya, interfaol o‘yinlar” nomli maqolasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida muammoli vaziyatlar, dramatizatsiya va interfaol o‘yinlar orqali ijodiy tafakkur komponentlarida 30-40 % gacha o‘sish kuzatilganini ta’kidlaydi.[1:112]

“Poetik mazmunda ijodiy tafakkur” maqolasida esa, adabiy ta’lim jarayonida shoirona, obrazli fikrlashni rag‘batlantirish usullari, nostandart yondashuvlar orqali o‘quvchida kreativlikni qo‘zg‘atish yo‘llari tahlil etilgan.

Raimova Gulnozaxon tomonidan “Tafakkur va uning bolalarda rivojlanish bosqichlari” maqolasi tafakkurning psixologik va pedagogik jihatlarini bosqichma-bosqich ochib beradi, bu esa badiiy o‘qish darslarida tafakkur evolyutsiyasini tushunishda muhim bo‘lishi mumkin.[2:13]

Ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish maktabgacha ta’lim bosqichida ham muhim bo‘lib, bu tajribaning yuqori sinflarga uzaytirilishi mumkinligi haqida fikrlar mavjud.

Tahlil natijasida, hozirgi bilimlarda ijodiy tafakkur va badiiy o‘qish bilan bog‘liq metodlar alohida-alohida ko‘plab asoslarga ega, lekin ularni integratsiyalash va sistematik tarzda dasturlashtirish jihati yetarlicha tadqiq etilmaganligini ko‘rish mumkin. Shu bo‘shliqni to‘ldirish maqsadida, ushbu mavzuda yangicha yondashuv va ilmiy asosli tavsiyalarni taklif qilishga harakat qildik.

Amaliy jihatdan, badiiy o‘qish darslarida “ijodiy tafakkur” — o‘quvchilarni matn bilan faqat passiv tushunishga emas, balki matn tafsiri va kengaytirilgan g‘oyalar yaratilishi faoliyatiga jalb qilishdir. Masalan, dars jarayonida o‘qituvchi matndagi ochiq tugunlarga (matn bo‘sh joylariga) o‘quvchilarga o‘z nazariy yakunlarini taklif qilishi mumkin — bu ijodiy tafakkurni harakatlantiradi.

Badiiy o‘qish — o‘quvchining matn bilan chuqur, estetik va kognitiv aloqaga kirishi jarayoni. Rosenblattning o‘qish nazariyasida o‘qishni o‘quvchi va matn o‘rtasidagi tranzaktsiya sifatida ko‘radi — ya’ni ma’no faqat matnda bo‘lmay, o‘quvchining hissiy va intellektual ishtiroki orqali yaratiladi.

Badiiy matn, obrazlar va metaforalar yordamida o‘quvchi tafakkuriga stimulyator bo‘ladi;

O‘qiyotgan matn orqali o‘quvchi yangi ma’nolar, paralel tafsiyalar yaratadi — ijodiy tafakkur jarayoni boshlanadi;

Ijodiy tafakkur esa o‘qish jarayonini chuqurlashtiradi: o‘quvchi sodda izohdan tashqariga chiqib, kross-matnlar, intertekstuallik va keng nazariy yondashuvlar bilan bog‘liq izlanishlar qiladi.

Masalan, reception theory (qabul estetika) nazariyasi o‘qishni faqat matnni qabul qilish emas, balki o‘quvchining kontekst, tajriba va kutishlari orqali matnni talqin qilish jarayoni sifatida ko‘radi. O‘quvchi matnga faqat passiv reseptor emas, balki interpretator sifatida murojaat qiladi. Shuning uchun badiiy

o‘qish darslari ijodiy tafakkur uchun zamin bo‘lishi mumkin — matn, o‘quvchi va muallif o‘rtasida dinamik dialog yuzaga keladi.

Badiiy matn o‘quvchi tafakkuriga turli mexanizmlar orqali juda kuchli ta’sir qiladi. Quyida ularning ba’zilari keltiriladi: matndagi metaforalar, simbolik obrazlar va retorik qurilmalar o‘quvchini yanada chuqur ma’nolar izlashga undaydi. Masalan, “qor ostida” metaforasi orqali qiyinchilik va sabrni hayotiy holat bilan bog‘lab, o‘quvchini kengroq tafakkurga chaqirish mumkin.

Matnda keltirilmagan joylar, savollar bo‘shligi (oq nuqta) o‘quvchilarda yanada fikrlash va kengaytirish istagini uyg‘otadi. O‘qituvchi darsda shunday joylarni savol-javob, muhokama shaklida ochib bera oladi.

Matn tahlilida grafik tashkillashtiruvchilar, konsept xaritalar va obraz diagrammalari ishlatilsa, o‘quvchi tafakkur bilan idrokni integratsiya qilishi osonlashadi.

Shunday qilib, o‘quvchi matnni o‘z dunyoqarashi, tajribasi va nazariy kutishlari bilan birga interpretatsiya qiladi va tafakkur jarayoni rivojlanadi.

Badiiy o‘qish darslarida ijodiy tafakkurni rivojlantirish, eng avvalo, o‘qituvchining pedagogik mahorati, nutq madaniyati va badiiy so‘zga estetik yondashuvi bilan bevosita bog‘liqdir. O‘qituvchi nafaqat matnni o‘qib eshittiruvchi, balki so‘zning ma’nosini, hissiyotini va ohangini o‘quvchiga yetkaza oluvchi san’atkor sifatida namoyon bo‘ladi.[3:44]

Ushbu jarayonda o‘qituvchining intonatsiya, pauza, mimika va hissiy ifoda vositalaridan o‘rinli foydalanishi o‘quvchilarning estetik idrokini chuqurlashtiradi. Badiiy o‘qish metodikasi bo‘yicha tadqiqotchi R. G‘ulomov ta’kidlaganidek, “o‘qituvchining so‘z orqali his uyg‘otish mahorati ijodiy tafakkurning emotsional mexanizmini harakatga keltiradi”.[4:73] O‘qituvchi badiiy so‘z bilan ishlashda ifoda, ohang va dramatik effektlardan ongli foydalanar ekan, o‘quvchida “so‘z orqasidagi ma’no”ni izlash ehtiyoji paydo bo‘ladi — bu esa ijodiy tafakkurning tabiiy boshlang‘ich nuqtasidir.

Badiiy o‘qish darslarida ijodiy tafakkurni rag‘batlantirishning samarali yo‘llaridan biri — interfaol metodlarni maqsadli qo‘llashdir. “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Rolda ijro”, “Muammoli vaziyat” metodlari o‘quvchilarni faol ishtirokchi va fikrlovchi subyektga aylantiradi. Interfaol metodlar o‘quvchini passiv tinglovchidan faol izlovchiga aylantiradi. Ayniqsa, rol ijrosi va dramatizatsiya metodlari o‘quvchini badiiy obraz bilan “bir butun” bo‘lishga, o‘z hislarini ifodalash orqali yangi ma’nolar kashf etishga undaydi.

Ijodiy tafakkurning asosiy sharti — bu erkin, rag‘batlantiruvchi, xatodan qo‘rqmaslik muhitini yaratishdir. O‘qituvchi darsda o‘quvchilarga “to‘g‘ri javob”ni emas, turli javoblarni izlash imkoniyatini berishi zarur. Shunday muhitda o‘quvchi o‘z fikrini ifoda etishda o‘ziga ishonch hosil qiladi, muammolarga noodatiy yechim topishga intiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, “erkin fikrlash muhiti mavjud bo‘lgan sinflarda ijodiy tafakkur ballari o‘rtacha 1,5 barobarga yuqori bo‘ladi”.[5:57] Mustaqil fikrni qadrlaydigan sinf muhitini shakllantirish — bu ijodiy tafakkur uchun psixologik asosdir. Bunday muhitda o‘quvchilar o‘z g‘oyalari uchun mas’uliyat sezadi va badiiy matnni subyektiv tarzda talqin etishni o‘rganadi.

Badiiy matnni ifodali o‘qish, tahlil qilish, dramatizatsiya qilish jarayoni o‘quvchining ijodiy tafakkurini faol ravishda rivojlantiradi. Chunki bu jarayonda o‘quvchi nafaqat fikr, balki his-tuyg‘u, ovoz, tana harakati va emotsiyani uyg‘unlashtiradi. O‘qish va dramatizatsiya o‘quvchida “fikrni his qilish” ko‘nikmasini shakllantiradi. Natijada o‘quvchi matnni faqat tahlil qilmaydi — uni yashaydi, his qiladi, qayta yaratadi. Shu tarzda tafakkur nafaqat intellektual, balki estetik darajada ham rivojlanadi.

Badiiy o‘qish darslarida ijodiy tafakkurni shakllantirishning asosiy omillaridan yana biri — bu innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llashdir. Zamonaviy ta’lim jarayoni o‘quvchini faqat tayyor bilimni egallovchi emas, balki mustaqil izlanish, tahlil va talqin qiluvchi shaxs sifatida shakllantirishni talab qiladi Innovatsion texnologiyalar — bu “ta’lim jarayonini interfaol, refleksiv va ijodiy yo‘nalishga o‘tkazuvchi metodik tizim”dir.[6:55] Bunday texnologiyalarga loyiha asosida o‘qitish (project-based learning), kritik tafakkur metodikasi, muammoli ta’lim, case-study, va gibrid o‘qitish usullari kiradi. Innovatsion texnologiyalar badiiy o‘qish darsini “matn o‘qish”dan “matn ustida fikrlash va uni qayta yaratish” bosqichiga olib chiqadi. Bu jarayonda o‘quvchi muallif bilan hamkorlikda tafakkur qiladi.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirishda ijodiy topshiriqlar tizimi alohida o‘rin tutadi. Bu tizim o‘quvchining fikr yuritish, xayol qilish va o‘z variantini ishlab chiqish qobiliyatini faollashtiradi. Masalan, muammoli savollar: matn mazmuniga oid savollar orqali o‘quvchini izlanishga majbur etish (“Agar asardagi voqea boshqa joyda kechganida nima o‘zgarar edi?”); matnni yakunlash topshirig‘i: o‘quvchi asarning ochiq qolgan qismini o‘z xayoliga ko‘ra to‘ldiradi; yangi syujet yaratish: o‘quvchi mavjud personajlarni yangi kontekstda ishlatadi (masalan, “Alpomish XXI asrda yashaganida kim bo‘lardi?”). Bunday topshiriqlar tafakkurning “prognozlovchi” bosqichini rivojlantiradi — ya’ni o‘quvchi voqeani oldindan rejalashtirish va fikrni kengaytirish qobiliyatiga ega bo‘ladi.

Ijodiy topshiriqlar o‘quvchini o‘z fikrini shakllantirishga undaydi. U endi tayyor ma’noni o‘zlashtirmaydi, balki ma’no yaratuvchiga aylanadi — bu haqiqiy ijodiy tafakkurdir.

Raqamli texnologiyalar badiiy o‘qish jarayonida ijodiy tafakkurni rivojlantirishning zamonaviy va samarali vositalaridan biridir. Audiokitoblar, interaktiv videolar, elektron she’r tahlil platformalari, hamda Padlet, Nearpod, Canva kabi vositalar o‘quvchilarda ko‘pkanalli idrokni shakllantiradi.

Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, multimediya vositalaridan foydalangan sinflarda o‘quvchilarning badiiy matnni eslab qolish darajasi 25–30 % ga yuqori bo‘ladi. Raqamli vositalar o‘quvchilarda “ko‘rish, eshitish va ifodalash” integratsiyasini ta’minlab, tafakkurning vizual va emotsional komponentlarini kuchaytiradi. Multimediya vositalari badiiy o‘qish jarayonini jonlantiradi. U o‘quvchida obrazli idrokni kuchaytirish bilan birga, tafakkur va his uyg‘unligini ta’minlaydi. Shuningdek, bu yondashuv o‘qituvchining zamonaviy raqamli kompetensiyasini ham oshiradi.

Amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, ilg‘or o‘qituvchilar ijodiy tafakkurni rivojlantirishda integrativ va muammoli yondashuvlarni samarali qo‘llamoqda.

Masalan, Farg‘ona viloyati, Quva tumanidagi 17-maktab o‘qituvchisi M. Abdurahmonova badiiy o‘qish darslarida “Ifodali o‘qish + dramatizatsiya + ijodiy yozuv” kombinatsiyasini qo‘llab, o‘quvchilarning matnga shaxsiy munosabat bildirish ko‘rsatkichlarini 45 % dan 72 % gacha oshirgan.[7:8] Shuningdek, Samarqand viloyati 32-maktab o‘qituvchisi G. Sultonova “Virtual she’riy sahna” loyihasini yo‘lga qo‘ygan bo‘lib, unda o‘quvchilar o‘z ovozlari bilan she’rlarni ifodali o‘qib, ularni raqamli albom shaklida taqdim etadilar. Bu loyiha o‘quvchilarda nutq, tafakkur va his-tuyg‘u uyg‘unligini rivojlantirgan.[8:12]

Ilg‘or o‘qituvchilar tajribasi shuni isbotlaydiki, ijodiy tafakkurni rivojlantirish nazariy yondashuv emas, balki aniq amaliy tizimdir. Muhimi — o‘qituvchi o‘z darsini “o‘qitish”dan ko‘ra “ilhomlantirish” jarayoniga aylantira olsin.

Tadqiqot davomida o‘tkazilgan nazariy tahlillar, amaliy kuzatuvlar va ilg‘or o‘qituvchilar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, badiiy o‘qish darslarida ijodiy tafakkurni rivojlantirish — bu ko‘p bosqichli, integrativ pedagogik jarayon bo‘lib, unda o‘qituvchi, matn va o‘quvchi o‘rtasidagi faol hamkorlik muhim o‘rin tutadi.

Ijodiy tafakkur — bu o‘quvchi tafakkurining yuksak bosqichi bo‘lib, u badiiy matn orqali shakllanadi. O‘qituvchining pedagogik mahorati, metodik tanlovi va ijodiy muhit yaratish qobiliyati bu jarayonning asosiy shartlaridir.

Amaliy tavsiyalarni qo‘llashda o‘qituvchi o‘z darsini “ko‘nikma berish” emas, “tafakkur uyg‘otish” maydoniga aylantira olishi kerak. Har bir dars ijodiy izlanish uchun yangi imkoniyat bo‘lmog‘i zarur.

Tadqiqot davomida aniqlangan nazariy va amaliy jihatlar kelgusida quyidagi ilmiy yo‘nalishlar bo‘yicha chuqurroq tadqiqotlarni olib borish zarurligini ko‘rsatdi: raqamli pedagogika va badiiy tafakkur integratsiyasi — raqamli muhitda (AI, VR, audiovizual vositalar) badiiy o‘qish jarayonining kognitiv va emotsional xususiyatlarini tahlil etish.

Ijodiy tafakkur va nutq madaniyatining o‘zaro aloqasi — badiiy o‘qish darslarida ifodali so‘zlash orqali tafakkur rivojlanishini empirik o‘rganish.

O‘qituvchi kompetensiyasining ijodiy komponenti — pedagogning ijodiy tafakkur modeli va uni tayyorlov jarayonida baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Bolalarda emotsional tafakkur shakllanishining yosh xususiyatlari — boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida badiiy idrok va hissiy tafakkur o‘sish dinamikasini aniqlash. Badiiy o‘qish darslarini faqat metodik emas, balki nevro-pedagogik, raqamli va estetik nuqtai nazardan o‘rganish istiqboldagi ilmiy izlanishlar uchun yangi yo‘llar ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inoyatova, D. Q. (2025). Ijodiy tafakkurga tayyorlovchi pedagogik texnologiyalar: Muammoli vaziyatlar, loyiha asosli yondashuv,

dramatizatsiya, interfaol o‘yinlar. Qo‘qon Universiteti Xabarnomasi, 15, 110–114.
2. Raimova, G. (2023). Tafakkur va uning bolalarda rivojlanish bosqichlari. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya, 2(4), 10–13. https://doi.org/10.5281/zenodo.7646010
3. Qodirova, Z. (2021). O‘qituvchi nutq madaniyati va badiiy ta’sirchanlik asoslari. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. G‘ulomov, R. (2020). Badiiy o‘qishning psixologik-pedagogik asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Torrance, E. P. (2020). *The nature of creative learning in children*. New York: Academic Press.
6. Salimova, O. (2022). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Innovatsiya.
7. Abdurahmonova, M. (2024). *Ifodali o‘qish va dramatizatsiya integratsiyasi orqali o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish tajribasi*. Farg‘ona: Xalq ta’limi nashriyoti.
8. Sultonova, G. (2024). Virtual she’riy sahna loyihasi orqali o‘quvchilar tafakkurini rivojlantirish. Pedagogik innovatsiyalar jurnali, 2(4), 10–13.

ZAMONAVIY O‘ZBEK NASRINI O‘QITISHDA ILMIY TADQIQOTLARNING O‘RNI

Zumradxon Teshaboyeva,

Renessans universiteti dotsenti v.b, (Phd)

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy o‘zbek nasrining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va uni o‘qitishda ilmiy tadqiqotlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Mustaqillik davri nasrida yuzaga kelgan badiiy-estetik yangilanishlar, inson ruhiyati va ijtimoiy o‘zgarishlarning badiiy talqini o‘rganiladi. Muallif o‘zbek prozasining evolyutsion jarayonlarini tarixiy davrlar kesimida tahlil etar ekan, yangi davr yozuvchilarining asarlarida modernizm, postmodernizm, ramziy va realistik yo‘nalishlarning uyg‘unlashuvini ko‘rsatadi. Shuningdek, nasrni o‘qitishda tahliliy yondashuv, zamonaviy tadqiqot metodlari va o‘quvchilarda adabiy tafakkurni rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: zamonaviy o‘zbek nasri, mustaqillik davri adabiyoti, badiiy tahlil, realizm, modernizm, postmodernizm, obraz, qahramon psixologiyasi, tadqiqot metodlari, adabiy tafakkur.

Zamonaviy o‘zbek adabiyotida nasriy asarlarning salmog‘i oshdi. Mavzu ko‘lami ijtimoiy jabhadan insonga, ijodkorning adabiy mikroskopi insonning ruhiyatiga ko‘chdi. Bu davr adabiyotining bosh xususiyati ham inson ruhiyati va uning evrilish tadqiqiga bag‘ishlanganidir, deyish mumkin. An’anaviy realizm

chegarasi bosib o‘tildi, o‘zbek nasrida yangi ufqlarni ochishni zamonning o‘zi taqozo etdi.

O‘zbek adabiy tafakkurini yuksaltirish, shaklan ham, ma’nan ham biroz eskirib qolgan zamonaviy nasrga yangilanishlarni olib kirish yangi avlod yozuvchilarining bosh maslagiga aylandi. Sovet davridagi nasrga nisbatan qo‘yiladigan nazariy talablar o‘zgarmagan bo‘lsa-da, yangi davr adabiy qahramonlari tamomila yangilangani diqqatga sazovor. Mustaqillik davri nasrida qahramonlar ko‘proq o‘zini tahlil qila boshladi. Ularning ijtimoiy voqelikdagi pozitsiyasi, tutgan roli kabi masalalar dolzarbligini yo‘qotdi deyish mumkin. Adabiyotning bosh maqsadi bo‘lmish inson qalbini tadqiq etish hamma zamonlar uchun birday adabiy haqiqat sifatida qabul qilingan. «Jahonda shunday bir mitti maydon borki, unda afsonaviy ko‘zgudagidek olam hodisalari aks etadi. Bu ko‘zgu shoir yuragidir”,[61] deb yozgan edi akademik Baxtiyor Nazarov. Nafaqat shoir qalbi, balki barcha ijodkorning yuragi olam-u odam bilan bog‘liq barcha hodisotlarni ko‘zguda ko‘rsatgani kabi badiiy tasvirlar bilan aks ettiradi. O‘zbek zamonaviy nasrining ilk kurtaklari o‘laroq XX asrning dastlabki choragida Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho‘lpon, Abdurauf Fitratlarning ijodini aytish o‘rinlidir. O‘tgan asrning 30-40 yillarida G‘afur G‘ulom, Oybek, Abdulla Qahhor kabi yozuvchilar nasrni yana bir pog‘ona ko‘tardilar. 50-yillarda Asqad Muxtor, Said Ahmad, Odil Yoqubov, Pirimqul Qodirovlar ijodi bilan o‘zbek nasrining badiiy-estetik tadriji yanada takomillashib bordi. 60-yillarda Shukur Xolmirzaev, O‘tkir Hoshimov, 70-yillarda Murod Muhammad Do‘st, Erkin A’zam, Tog‘ay Murod, Nurali Qobul kabi yozuvchilar o‘zbek nasrining yangi avlodi sifatida maydonga kelishdi.

Mustaqillik davri o‘zbek nasrida mavzu va shaklda xilma-xillik sezilarli darajada oshganini e’tirof etish lozim. Yangi davrda Omon Muxtor, Xurshid Do‘stmuhammad, Nazar Eshonqul, Ulug‘bek Hamdam, Ne’mat Arslon, Shodiqul Hamro, To‘xtamurod Rustam, Isajon Sulton kabi yozuvchilarimizning asarlarida g‘arbning ilg‘or an’analari milliy adabiyotimiz bilan sintez qilingan holda qo‘llanildi. Luqmon Bo‘rixon, Abduqayum Yo‘ldosh, Sobir O‘nar, Salomat Vafo, Zulfiya Qurolboy qizi, Shoyim Bo‘tayev kabi yozuvchilarning hikoya va qissalarida nisbatan an’anaviy ruhda bo‘lsa-da, o‘zbek nasri an’analarining davomi deb qaralsa ham, ma’lum bir yangi izlanishlar samarasini ko‘rishimiz mumkin. Mustaqillik davri nasri haqida adabiyotshunos olim Qozoqboy Yo‘ldoshev “Istiqlol nasri belgilari” maqolasida nihoyatda talabchanlik bilan “hozirgi o‘zbek nasri imkoniyati darajasida taraqqiy etmayotganligini ham afsus bilan ta’kidlash kerak”,[62] degan xulosani aytib o‘tgandi. Nasrning o‘z imkoniyati darajasida bo‘lmayotganiga nuktadon olimimiz uch xil omilni sabab qilib keltirgan. Birinchi sabab o‘zbek nosirlarining adabiyotdagi bozor munosabatlariga tayyor emasligi, ikkinchi sabab asarlar sifatini tekshirishda

[61] Назаров Бахтиёр. Ҳаётийлик – безавол мезон: Адабий ўйлар. – Тошкент: Ёш гвардия, 1985. 90-бет.
[62] Қозоқбой Йўлдошев. Ёниқ сўз. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006 йил. 199-бет.

tanqidchilarning ta’siri keskin susayib ketgani va oxirgi omil deb noshirlarning ijodkorlarga emas, aksincha yozuvchilarning noshirlarga qaram bo‘lib qolayotganini keltiradi. Shuningdek, adabiyotshunos boshqa bir maqolasida “ijodiy tajribalar qilish, kutilmagan tasvir yo‘sinlarini qo‘llash, badiiy ifodaning tutilmagan, yangi tamoyillaridan foydalanish o‘zbek nasrining bu bosqichi uchun yetakchi xususiyatlar bo‘ldi”,[63] degan xulosani beradi.

Mustaqillik davri nasrini shartli ravishda uch bosqichga bo‘lish mumkin. Birinchi bosqich istiqlolning birinchi o‘n yilligi nasri (**1990-2000 yillar**) bo‘lib, unda sovet davrida ijod qilgan yozuvchilar ham faol ijod qilishdi. Bu davr prozasining asosiy tahlil obyekti evrilishlar davridan o‘tgan inson ruhiyati edi. Bu davrda Odil Yoqubov, Pirimqul Qodirov, Shukur Xolmirzaev, O‘tkir Hoshimov, Tog‘ay Murod kabi yozuvchilar yangi asarlar yozishdi. “Otamdan qolgan dalalar” (Tog‘ay Murod), “Tushda kechgan umrlar” (O‘tkir Hoshimov), “Dinozavr” (Sh.Xolmirzaev), “Ona lochin vidosi” (Pirimqul Qodirov), “Adolat manzili” (Odil Yoqubov), “To‘rt tomon qibla” (Omon Muxtor) romanlari mazkur bosqichning o‘ziga xos muvaffaqiyati bo‘ldi. Ikkinchi bosqichni shartli tarzda **2000-2010** yillar oralig‘idagi o‘zbek nasri deyish mumkin. Mazkur davrda adabiyotning bozor iqtisodiyoti bilan chog‘ishuvi yuz berdi, sarguzasht va detektiv janrlar yetakchiligi kuzatildi. Qolaversa, tarixiy mavzuda bitilgan roman va qissalarning miqdori ortganini ko‘rishimiz mumkin. “Jaziramadagi odamlar” (Luqmon Bo‘rixon), “Kapalaklar o‘yini” (To‘xtamurod Rustam), “Tilsim saltanati” (Salomat Vafo), “Isyon va itoat” (Ulug‘bek Hamdam), “Ozod” (Isajon Sulton) kabi turli uslub va ohanglarda bitilgan romanlar kitobxonlar hukmiga havola etildi. Uchinchi bosqich esa **2010 yildan to bugungacha** bo‘lgan davrni o‘z ichiga olib, aksar nasriy asarlarda bugungi kun ijtimoiy manzarasi aks etishi bilan birga tarixiy mavzuda bitilgan asarlarning salmog‘i ham ortdi. Ulug‘bek Hamdam ta’biri bilan aytganda, “Ijodkor qaysi davrda-yu qay kayfiyatda yozmasin, insondan, uning muammolaridan bahs etadi yoki nihoyasida insonga kelib taqaluvchi, insondan boshlanuvchi mavzularni yoritadi”.[64]

Sovet davri adabiyotida kommunistik mafkuraning ta’siri ko‘plab hikoya, qissa va romanlarga ta’sir ko‘rsatgan. Bu kabi asarlar davr chig‘irig‘idan – “kitobxon va vaqt hukmi”dan (O‘tkir Hoshimov iborasi, “Daftar hoshiyasidagi bitiklar”) o‘ta bilmadi. Zamon bilan hamnafas bo‘lsa-da, tuzumning aldamchi g‘oya va mafkuralariga aldanib qolmagan asarlargina yashab qoldi. O‘tgan asr adabiyotining eng yetuk asarlarida birlamchi ko‘zga tashlanadigan jihat – milliy ozodlik ruhi edi. Nasrda yangi tajribalar kamdan-kam ko‘zga tashlandi. An’aviy realizm, qolaversa, sotsialistik realizm asosiy yetakchi adabiy tendensiya hisoblandi. Ma’lum bir davrda urush motivi eng yetakchi mavzuga aylandi, qatag‘on yillari o‘tgandan so‘ng sovet kishisining ijtimoiy maqomi, kundalik hayot manzaralarini aks ettirish mavzusi yetakchilikni qo‘lga oldi. Qayta qurish yillarida o‘zbek nasrida ham qayta qurish jarayoni avj olganini e’tirof etmoq

[63]. O‘sha asar. 193-bet
[64] Улуғбек Ҳамдамов. Янгиланиш эҳтиёжи. –Тошкент : Фан, 2007. 36-бет.

lozim. Yuqorida sanalgan, g‘arb ilg‘or adabiy an’analari kayfiyatida yaratilgan asarlar o‘zbek nasrining yangi o‘zanlarga yuz burishiga sabab bo‘ldi.

O‘tgan davrda adabiyotda turfa xil asarlar, xususan, sarguzasht va detektiv yo‘nalishdagi ommabop “bozor adabiyoti” paydo bo‘ldi. Bu adabiyot badiiyat va estetik qonuniyatlardan uzoq, o‘quvchi uchun shunchaki oson hazm bo‘ladigan yengil-yelpi sarguzashtnomalardan iborat edi. Bu ma’lum ma’noda kitobxonlarni didsizlikka, yaxshi asarlardan ko‘ra rivoji tez, oson o‘qiladigan yuzaki kitoblarga o‘rgatib qo‘ydi. Bu holat haqida fikr bildirarkan, adabiyotshunos Bahodir Karim “ayni paytda badiiy adabiyotni faqatgina ega-kesimli yozishdangina iborat jarayonga aylantirib qo‘ygan, ijodni, oddiy tirikchilik faoliyati tarzida tushunadigan o‘rtamiyona va hatto undan ham past saviyada yozadigan yozuvchilarimiz ham mavjud, taassuf”,[65] deydi.

Atoqli adabiyotshunos Yo‘ldosh Solijonov roman, qissa, hikoya janrlari o‘ziga xos talablar va qonuniyatlar asosida yaratilishini ta’kidlar ekan, “tanlangan mavzu ko‘lami, ko‘tarilgan muammo yuki, yaratilgan personajlar miqdoridan tortib, shakli shamoyiligacha qat’iy o‘lchamga ega bo‘lgan bu janrlar hozir o‘zligini yo‘qotib, qorishiq bir narsaga aylangandek tasavvur qoldirmoqda”[66], deb yozgan edi. Lekin muhimi shuki, istiqlol davri nasri zamirida milliy qadriyat va an’analar bilan birga jahon adabiyotida hozirgacha qo‘lga kiritilgan tajribalar yotibdi.

Mustaqillik davri nasriga xos jihatlarni davr ijodkorlari va Abduqayum Yo‘ldoshev ijodiga ta’sirini quyidagicha belgilash mumkin:

Birinchidan, istiqlol davri o‘zbek prozasida mustaqillik davri odamlaridagi evrilishlar jarayonining badiiy-psixologik tasviri paydo bo‘ldi. Adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinovning “Men e’tiqodimni nega o‘zgartirdim?” nomli maqolasi bu badiiy jarayonning ibtidosi edi, desak yanglishmagan bo‘lamiz. Yangi davrga o‘tish jarayonida almashgan tuzumlar, o‘zgargan tutumlar yozuvchilarning ongida badiiy idrok etila boshlandi. “... biz savol berib o‘rganmagan edik. Negaki savol bermoq uchun odam sinchkov bo‘lmog‘i, har narsaning tagiga yetishga tirishmog‘i kerak, fikrlaydigan odam bo‘lmog‘i shart. Biz ayni shu fikrlash masalasida oqsar edik, yuqoridan aytilgan yoxud matbuotda yozilgan har qanday gapni tahlil chig‘irig‘idan o‘tkazmay, haqiqat deb qabul qilishga ko‘nikib qolgan edik. Buning natijasida har xil yolg‘on-yashiqlar, bo‘lar-bo‘lmas afsonalar ongimizga singdirilardi. Har kuni takror-takror aytaverganidan keyin yolg‘on ham rostga o‘xshab qolar ekan”,[67] deya yozgandi Ozod Sharafiddinov. Maqolada aytilgan gaplar sovet davrini ko‘rgan, u davrda ijod qilgan aksariyat ziyolilarga tegishli edi. Bu iqror o‘z-o‘zidan tug‘ilgan emas. O‘zgarishlar davrida evrilish jarayoni, sarobga

[65] Баходир.Карим. Руҳият алифбоси .– Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. 6-бет.
[66] Солижонов Й. Адабиёт хиёбони. -Фарғона: Фарғона, 2020. 40- бет.
[67] Шарафиддинов О. Мен эътиқодимни нега ўзгартирдим? “Тафаккур” журнали, 1997 йил. 10-сон.

aldanganlik xulosasi tafakkur qilish orqali paydo bo‘ladi. Yozuvchilar ayni shu holatni badiiy idrok chig‘irig‘idan o‘tkazishib, asarlar yozishdi. Shukur Xolmirzayevning “Dinozavr”, Ulug‘bek Hamdamning “Muvozanat” romanlarini, Abduqayum Yo‘ldoshevning “Puankare” hikoyasini bu mavzudagi eng yaxshi asarlar deyish mumkin. Ularda mustabid davrdan istiqlol davriga o‘tgan kishisining kayfiyatini, o‘zgarishlar silsilasi uning ongu ruhiga nechog‘lik ta’sir qilganini ko‘ramiz.

Ikkinchidan, o‘zbek nasrida ramzlashtirish, timsollar tili bilan hikoya qilish uslubi paydo bo‘ldi. Biz ko‘nikkan kompozitsion qurilish, obrazlar, an’anaviy syujet kabi badiiy asar elementlari xilma-xillik va g‘ayrioddiylik kasb etdi. Butun boshli asar metaforaga qurilgan hikoyalar va qissalar paydo bo‘ldi. Xususan, Nazar Eshonqulning asarlari mazkur tezisga yorqin misol bo‘la oladi deyish mumkin. “Qora kitob”, “Tun panjaralari” qissalari, “Muolaja”, “Xaroba shahar suvrati”, “Tobut shahar”, “Bahouddinning iti”, “Qo‘l” kabi hikoyalari yaxlit metaforaga qurilgan asarlar sifatida o‘quvchini timsollar tilini yechishga, muallifning asar tagmatniga singdirilgan g‘oyasini anglashga undaydi. Ulug‘bek Hamdamning “Bir piyola suv”, Isajon Sultonning “Qismat” kabi hikoyalarini ham boshdan oyoq ramzlarga qurilgan yangi o‘zbek nasrining ilg‘or xususiyatlarini o‘zida mujassam etgan asarlar deyish mumkin.

Uchinchidan, mavzular turfa xilligi, badiiy ifoda va matnda serqatlamlilik kabi xususiyatlar ko‘zga tashlandi. “Yetuk ijod namunalari tahlil qilinganda, hech istisnosiz, ikki muhim omil, ikki ustuvor holatga duch kelinadi. Birinchisi – yozuvchining ma’naviy dunyosi tashqi olamni va o‘sha olamning markazi deb tan olingan Inson qismatini nechog‘lik keng, haqqoniy aks ettirishi. Ikkinchisi – uning naqadar badiiy mukammal va mangulikka daxldor bo‘lishi”,[68] deydi adabiyotshunos Ibrohim Haqqul. Mazkur davr nasrida inson qismatini aks ettirishda qahramonlarning ichida kechadigan ruhiy parallelizm, dunyoni anglashga urinish istagi, moddiyat va ma’naviy dunyo oralig‘idagi arosat ko‘prigida qolgan inson obrazi ustuvorlik qildi. Inson fitratidagi evrilishlar, ijtimoiy biqiqlikdan ko‘ngil ichiga berkinish, obrazlarning faol fuqarolik pozitsiyasidan ko‘ngil odamiga aylanishi kabi adabiy-estetik tahlil uchun zaruriy motivlar tasvirlanishi bilan birga ro‘zg‘or tashvishlariga bor istag-u intilishlarini almashgan, bozor iqtisodiyotiga o‘zligini qurbon qilgan odamlarning fojiasi ham bu davr prozasiga xos xususiyat sifatida namoyon bo‘ldi. Mangulikka daxldor bo‘lish fazilati barcha asarlarga xos jihat deyish fikridan yiroqmiz. Ammo o‘tish davriga tegishli qiyinchiliklarni yengib, uni badiiy idrok eta olgan va tasvirlay bilgan yozuvchilarning borligi quvonarli holatdir. Adabiyotshunos Qozoqboy Yo‘ldoshev bu jarayonga “nasriy asarlarning qahramonlari faqat faoliyat odamigina emas, balki o‘y va mushohada kishisi sifatida ham tasvirlanadigan bo‘ldi”,[69] deya baho bergan edi. Adabiyotning asosiy obyekti bo‘lmish inson

[68] Иброҳим Ҳаққулов. Шеърият – руҳий муносабат: Адабий-танқидий мақолалар. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1990 йил. 153-бет.
[69] Қозоқбой Йўлдошев. Ёниқ сўз. -Тошкент: Янги аср авлоди, 2006 йил. 197-бет.

tushunchasining mohiyati faqatgina faoliyat yoki harakatda emas, balki, bir nafas dam olib turgan yoki xayol surayotganda ham namoyon bo‘lishi mumkinligi badiiy tasvir tajribasiga kirib kela boshlagani alohida xususiyat sifatida qayd etildi. Abduqayum Yo‘ldoshevning “Parim bo‘lsa...”, “Alvido, Go‘zallik” asarlarida mazkur xususiyat namoyon bo‘ladi.

To‘rtinchidan, mazkur davr prozasini tarixiy mavzular nisbatan ommalashgan bosqich deb atash o‘rinli bo‘ladi. O‘z vaqtida Oybekning “Navoiy”, Odil Yoqubovning “Ko‘hna dunyo”, “Ulug‘bek xazinasi”, Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar”, “Avlodlar dovoni”, Mirmuhsinning “Me’mor”, “Temur Malik” kabi tarixiy romanlari orqali tarixiy mavzuda asarlar yozish o‘ziga xos adabiy an’anaga aylangan edi. Keyinchalik tuzumning tarixiy asarlarga nisbatan senzurasi bu yo‘nalishdagi harakatlarning bir muddat pasayishiga, hatto to‘xtab qolishiga sabab bo‘ldi. Istiqlolning dastlabki yillarida yana tarixiy mavzularda qalam tebratish urfga kira boshladi. Asqad Muxtorning “Insonga qulluq qiladurmen” nomli tarixiy asarlardan tarkib topgan kitobi istiqlolning dastlabki yillarida nashr etilgan. Pirimqul Qodirov “Ona lochin vidosi” romanini yozdi. Birgina Amir Temur hayoti va faoliyat haqida bir nechta alternativ romanlar paydo bo‘ldi. Xususan, sho‘ro yillarida “Sarbadorlar” nomli yirik tarixiy romani nashr etilgan Muhammad Ali istiqlol davrida Amir Temur hayoti haqida hikoya qiluvchi to‘rt jilddan iborat “Ulug‘ saltanat” tetralogiyasini yaratgan bo‘lsa, Nurali Qobul Temur saltanati haqida ko‘p tomli romanlar turkumini bunyod etdi. Tarixiy mavzuda bitilgan bu kabi asarlarda sovet tuzumi yoqlamagan yoki taqiqlagan ko‘plab tarixiy shaxslar qayta badiiy talqin etildi. Tarixga xolis qarash jihatidan bu asarlarning muhimlik ko‘lami kengroq bo‘ldi, deyish mumkin.

Beshinchidan, o‘zbek nasrida istiqlol davri odamining badiiy-estetik qiyofasini aks ettirishga urinishlarni kuzatishimiz mumkin. She’riyat lirik qahramonning kechinmasi va mavhum hissiyotlarini ifodalagani uchun ko‘proq nasrda ijtimoiy muhit, jamiyat va undagi odamlarning real hayoti badiiy ifodasini topadi. Sovet davri o‘zbek prozasida ustuvor bo‘lgan qahramonlarning asosan kolxoz faollari, mehnatkash omma, har tomonlama biqiq muhitga tushib qolgan jamiyatning afkor qatlamidan iborat bo‘lishiga chek qo‘yildi. Chunki yangilangan zamon odamining orzu-o‘ylari, yashash tarzi, xohish-istaklari, noroziligiyu shukronasi ham boshqacha tusda bo‘lishi hayot qonuniyatidir. Badiiy qonuniyatlar hayot haqiqatlaridan suv ichadi. Istiqlol davri kishisi o‘zining azaliy orzu-niyatlari ijobat bo‘lganidan so‘ng bir muddat karaxt ahvolda qolgan odamdir. U kurashishi uchun maqsadini yo‘qotib qo‘ygan, hayotini qanday qurish xususida mulohaza yuritayotgan bir qiyofada aks ettiriladi. Hayotimizga shitob bilan kirib kelgan bozor iqtisodiyoti badiiy adabiyot chegaralarini ham bosib o‘tdi. Istiqlol davri qahramoni aynan shunday makonda, bozor iqtisodiyoti qoidalari hukm surgan jamiyatda yashashga mahkum etilgan. U hamma narsaning narx-navosi borligini biladi va o‘zini butun saqlashga harakat qiladi. Uning kurashi turmush bilan, o‘zining moddiy ehtiyojlarini yengishdangina iborat bo‘lib qolganday taassurot qoldiradi. Abduqayum Yo‘ldoshevning “Begona shaharning

nomozshomlari”, “Otchopar yoxud 13-uy”, “To‘y”, “Yulduzlik”ning shafqatsiz to‘lovi” kabi qissalari qahramonlariga ham yuqoridagi xususiyatlar xos. Adabiyotshunos Ibrohim Haqqul yozganidek, “iste’dod bilan yaratilgan har qanday badiiy asar inson to‘g‘risidagi yorug‘ ijtimoiy, axloqiy, falsafiy haqiqatlarda nekbin g‘oyalar g‘alabasini tasdiqlaydi”.[70] Istiqlol prozasi tasvirlagan obrazlar bir qadar tushkun, g‘amgin va ruhiy iztiroblar iskanjasida qolgan kabi taassurot uyg‘otsa-da, alal-oqibat muallifning nekbin qarashi kitobxonga umid beradi.

Oltinchidan, o‘zbek nasrida modernizm va postmodernizm yo‘nalishiga xos xususiyatlar paydo bo‘ldi. Omon Muxtor, Nazar Eshonqul, Shodiqul Hamro, Ulug‘bek Hamdam, Isajon Sulton kabi yozuvchilarning asarlarida modernizm va postmodernizmga xos unsurlar ko‘zga tashlandi. Adabiyotshunos Bahodir Karimning yozishicha, “O‘zbek nasridagi modernizm noan’anaviy ifoda uslubida, voqelikni yangicha badiiy talqin etishda, shuningdek shakliy o‘zgarishlarda ko‘zga tashlanadi”.[71] Modernizm yo‘nalishidan keyin o‘sib chiqqan postmodernizm yo‘nalishiga xos elementlar ham o‘zbek nasrida kuzatildi. Xususan, Murod Chovushning “Hech” nomli asarida muallif biror janr ko‘rsatmagan bo‘lsa-da, mazkur asar ramzlar va metaforalardan tashkil topgan, o‘zida uch o‘lchamli makon va zamonni aks ettirgan. Ulug‘bek Hamdamning hikoyalarida ramziylik va abstrakt tasvirlar orqali g‘oyani ifodalash, qahramonning ruhiy ziddiyatlari tasvirini ko‘ramiz. Bu jihatlar modernizm yo‘nalishiga daxldor elementlar hisoblanadi.

Umuman olganda, mustaqillik davri qissa va hikoyalari uslubini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. An’anaviy realistik uslub.
2. Liro-romantik uslub.
3. Kinoyaviy uslub.
4. Ramziy-modernistik uslub.

Abduqayum Yo‘ldoshev qissa va hikoyalarida asosan an’anaviy realistik uslub namoyon bo‘ladi.

Bir so‘z bilan aytganda, istiqlol davri o‘zbek nasrini millatning tafakkuri yangilana boshlagan davrda paydo bo‘lgan, ma’lum bir yuksalish bosqichlarini, adabiy tadrij pillapoyalarini bosib o‘tgan hodisa deyish to‘g‘riroq bo‘ladi. Bu davrga xos umumiyliklarni sanarkan, Qozoqboy Yo‘ldoshev “qahramon tasvirida sxematizmdan qutulish, odamni yoritishda jo‘nlikdan qutulinayotgani o‘zbek nasri taraqqiyotida sog‘lom tamoyillar qaror topayotganligini ko‘rsatishi”[72] haqida yozadi. Shuningdek, ustoz adabiyotshunos ijodiy tajribalar qilish,

[70] Иброҳим Ҳаққулов. Шеърият – руҳий муносабат: Адабий-танқидий мақолалар. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1990. 153-бет.
[71] Баходир .Карим. Руҳият алифбоси.– Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. 7-бет.
[72] Қозоқбой Йўлдошев. Ёниқ сўз.- Тошкент: Янги аср авлоди, 2006 йил. 194-бет.

kutilmagan tasvir yo‘sinlarini qo‘llash, badiiy ifodaning tutilmagan, yangi tamoyillaridan foydalanish o‘zbek nasrining bu bosqichi uchun yetakchi xususiyatlar bo‘lganini ta’kidlaydi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Nazarov B. Adabiyot va hayot uyg‘unligi. – Toshkent: Fan, 2006.
2. Sharafiddinov O. Ijod – izlanish jarayoni. – Toshkent: Sharq, 2004.
3. Yo‘ldoshev Q. Istiqlol nasri belgilari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
4. Karim B. O‘zbek nasrida modernizm va postmodernizm unsurlari. – Toshkent: Adabiyot, 2015.
5. Haqqul I. Badiiy tafakkur va ma’naviyat. – Toshkent: Fan, 2008.
6. Solijonov Yo. Zamonaviy nasr tahlili. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
7. Teshaboyeva Z. Zamonaviy o‘zbek adabiyotida nasriy asarlar tahlili. – Farg‘ona: Renessans universiteti nashriyoti, 2024.

PEDAGOGIK JARAYONDA TIL VA ADABIYOTNING O‘RNI VA TARBIYAVIY TASIRI

X.Orziqulov,
Qo‘qon universiteti
pedagogika va psixalogiya kafedra v.b dotsenti
xusnidinorziqulov@gmail.com
Qo‘qon universiteti
turizm va iqtisodiyot fakulteti
xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi
2-bosqich talabasi
Abdurashidova Durdonaxon
durona6abdurashidova@gmail.com

Annotatsiya: mazkur tezisda til va adabiyotning inson xayotidagi o‘rni va jamiyat rivojiga tasiri bilan bog‘liq ilmiy izlanishlar olib borishga qaratilgan. Til bu insonlar o‘rtasidagi aloqa vositasi bo‘lib, adabiyot bilan chambarchas bolg‘liq. Adabiyotda til orqali qadriyatlar va intilishlar aks etadi. Ushbu maqolada til va adabiyot orqali shaxsni shakillatirish, jamiyatning manaviy va madaniy rivojlanishiga qo‘shgan hissasi, o‘zlikni saqlashda va glooballashuv davrida til va adabiyotga bo‘lgan munosabatni saqlab qolishga qaratilgan.

Kalit so’zlar: inson, jamiyat, til, adabiyot, qadriyatlar, shaxs, manaviy va madaniy, o‘zlikni saqlash, globallashuv.

Annotation: this thesis aims to conduct scientific research related to the role of language and literature in human life and its impact on the development of society. Language is a means of communication between people, closely related to literature hammer. The literature reflects values and aspirations through language. This article focuses on the shaping of identity through

language and literature, contributions to the manic and cultural development of society, in the preservation of identity, and the preservation of attitudes towards language and literature during the era of gloobalization.

Keywords: human, society, language, literature, values, personality, manic and cultural, self-preservation, globalization.

Kirish

“Vatan va xalq manfaati uchun mardona kurashadigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega, bilimli va bunyodkor avlodni kim tarbiyalaydi? Albatta, sizlar – zahmatkash va jonkuyar ustozlar.”

Shavkat Miromonovich Mirziyoyev.

Til va adabiyot rivojlanib borayotgan har bir davlatning asosiy poydevori hisoblanadi. Har bir millatning tarixiy rivojlanishi, madaniyati va xususiyatlarini ifoda etuvchi ajral,as bir qismi darxaqiqat til va adabiyotdir. Til orqali insonlar o‘z fikrlarini ifodalab, boshqa odamlar bilan muqolot qilish vositasi bo’lsa, adabiyot esa tilni san’at darajasiga ko‘tarib xalqming ruxiy holatlari, ichki kechinmalarini va fikrlarini keng doirasini o‘zida qamrab oladi. Inson va jamiyat rivojlanishi, insonni jamiyatda o‘rin topishi va kelajagi ko‘p xollarda til va adabiyotga bog‘liq bo‘ladi. Til va adabiyot o‘rganish bu shunchaki soha emas, balki bir butun millataning rivojlanish jarayonidir. Inson adabiyotni san’atga aylantirib, tilni to‘g‘ri va samarali ishlarishi orqali o‘z fikrini ochiq, ma’noli va yanada hissiyotli qilishi mumkin.

Til va adabiyot bir birini tobora rivojlantirib borishi bu yurtimizdagi ko’plab sohalarga o’z ta’sirini o’tkazmoqda. Ularning rivojlanishi jamiyatda yangilik, insonlarning erkin va mazmunli fikr yuritishlarni aks ettirib madaniyatini va ruhiyatini shakillantirmoqda. Bugungi kunda til va adabiyotning rivoji nafaqat milliy balki globalallashuv davrida ham ahamiyatli bo’lib kelmoqda. Ya’ni, yangi ifodalar, janrlar va uslublar insonlarning ijobiy salohiyatini yanada kengaytirmoqda.

Asosiy qism

Istiqlol davri o‘zbek adabiyoti yangilangan adabiyotdir. Zero, u ozod tafakkur mevasi o’laroq maydonga tusha boshladi. Ammo u yo’q yerdan paydo bo’lmadi. Cho‘lpon XX asr avvalida «bir xil, bir xil... ko’ngil yangilik qidiradir» deganidayoq yangilikka intilish tug’ilib bo’lgandi. Shu ma’noda muayyan an’ana, tajriba bor edi. Demak, istiqlol davri yangi o’zbek asarlarining asosiylari, albatta, an’anadan uzilgan g’uddalar emas, aksincha, o’sha silsilaning davomi o’laroq dunyoga keldi, kelmoqda. Shu bilan birga, erkin badiiy tafakkur mahsuli sifatida o’zini (olam ichra olam, ya’ni bir butun tizim o’laroq) namoyon qilayotgani kishini behad quvontiradi. Bugun yurtimiz ijodkori o’z nuqtayi nazarini, qadim Sharq adabiyotida bo’lgani kabi, olami sug’ro – mukarram Insonga, uning qalbiga qaratgan. Hamda botindagi murakkab jarayonlarni bayonchilik yo’li bilangina emas (chunki bunday usul bor, bo’ladi va bu tabiiydir), ayni paytda, umuminsoniy va umumzamoniy mezonlarga suyangan holda Majoz vositasida ham qog’ozga tushirmoqdalar, san’atga aylantirmoqdalar[1]. Ko’rinib turibdiki adabiyot uchun katta o’zgarish bu-yozuvchilarning o’z asarlarida jamiyat, inson, ichki tuyg’ular haqida erkin

gapira olishlaridir. Yangilaninsh eng avvvalo erkin fikrlay olishdan boshlanmoqda. Albatta yangilik yo’q joydan paydo bo’lmaydi. Adabiyot va tilning yangilanishi o’tgan asrlardagi tajribalar negizida shakillanmoqda. Cho’lponning «bir xil, bir xil... ko’ngil yangilik qidiradir» degan fikri ham shuni ko’rsatadiki, ular o’z davrida yangilikka intilib yashagan. Istiqlol davri esa intilishlarga yangi yo’l ochuvchi bir eshik bo’ldi. Istiqlol davridagi adabiyot va tilning rivojlanishi yozuvchilarning erkin va o’ziga xos fikrlashi jamiyat uchun katta hissa qo’shmoqda. Ular o’tmishni unutib emas balki, undan o’zbek millliy adabiyoti va jamiyati riviji uchun foydalanmoqdalar. Bu yo’l bilan esa, adabiyotimizni boyitib, ildizli daraxtga aylantirishmoqda.

Kecha – sho’rolar zamonida adabiyotda shakl mazmun (g’oya)ga qurbon qilinayozgan edi. Modernizmda esa ko’pincha buning teskarisiga duch kelamiz: shakl ketidan quvilib, mazmun boy beriladi (yoki shunchalar chuqur berkitiladiki, natijada muallifning o’zi ham asari mohiyatiga yetib borolmasligi mumkin). Aslida, har ikkovi o’rtasidagi zargarona mutanosiblik hamda buning oqibatida kelib chiqadigan buzilmas muvozanat badiiy asarning yaroqliligi va zavq ila o’qishliligini ta’minlaydi. Bunday asarlarga davrlar va ulardagi o’zgarishlar juda kam ta’sir qiladi. Mumtoz adabiyot namunalari u yoki bu davr chegaralarini oshib o’tib, barcha davrlarga xizmat qiladi. Shuning uchun ham u mumtoz hisoblanadi. Tafakkur erkinligi bois istiqlol davri o’zbek ijodkori ham xuddi shunday asarlar yozish imkoniyatiga ega bo’lib turibdi. Endi ijodkorning ijod maydoni ikki daryo oralig’i emas, balki ikki qutbdir. Bas, qutblar aro «ot choptirish»ga yaroqli bo’lmak lozim.[2]

Aytib o’tilayotgan fikrlarga e’tibor bersak, mustaqillik darvrida o’zbek adabiyoti avvvalgilaridan farqli ravishda shakl va mazmun muvozanatini toppish, badiiy sifatini yuqori darajada saqlab qolish imkoniyatiga ega bo’ldi. Shu bilan birga, yangi erkinlik ijodkorlarni keng maydongan olib chiqdi, u yerda ular turli yondashuvlar va qarashlarni ifoda etib, badiiy jarayonni yanada boyitmoqda.

Dunyo madaniyatlarining qorishuvi. Bunga elektron axborot vositalarida ro’y bergan tezkorlik, masalan, televideniye va internetni asosiy sabablardan biri sifatida ko’rsatish mumkin. Natijada turfa xil madaniyatlar ilgari hech qachon ko’rilmagan, kuzatilmagan darajada bir-biriga ta’sir qildi, bir-biriga qorishdi. Turmushdagi bu hol (eklektiklik) san’at va adabiyotga ham ko’chib o’tdi. Turli san’atlar o’zaro bir-biriga «aralashdi».

Ommaviy didsizlashuv. Bunga sabab qilib olimlar badiiy asar qimmati uning qancha ko’p foyda keltirganligi bilan o’lchanishini ko’rsatishadi. Natijada badiiy asarga san’at asari deb emas, balki tovar o’laroq qaraldi va shunday «ishlab chiqara» boshlandi. Uslublar, janrlar qorishdi, mutatsiyaga uchradi. Chinakam san’at asari bilan ommaviy asar o’rtasidagi chegara buzildi. San’at asari dizaynlashdi, ya’ni faqat uning tashqi bezagiga e’tibor kuchaydi. U sotiladigan tovarga aylantirildi. Bularning hammasi bir bo’lib ommaviy didsizlashuvga yo’l ochdi. [3]

Globalizm o’z domiga tortgan dunyoda adabiyot o’z «mahallasining kayfiyati»ni kuylab xotirjam bo’lolmaydi. O’zbek shoiri: «Ikki daryo oralig’ida, Qolib ketdi mening ovozim» (Abdulla Oripov), – deb yozgan edi. Endi insonni qiziqtiradigan, uning hayotiga ta’sir qiladigan maydon ikki qutb o’rtasidir. Bugun shoir butun dunyo muammolarini kuylashga mahkum va majbur. Buni u atay qilmaydi, balki tabiiy ravishda ado etadi. Bugun dunyo siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ekologik, psixologik jihatdan yaxlit arenaga aylanib ulgurgan. Natijada inson badiiy tafakkurida ham o’zgarishlar sur’ati misli ko’rilmagan darajalarda tezlashmoqda. Adabiyotdagi «izm»lar ham shunga ko’ra tez-tez yangilanib bormoqda. Chunki jamiyat kayfiyati yangilanmoqda. Jamiyat kayfiyati esa adabiyot yangilanishini taqozo etadi. Yangilanish adabiyotning tarzini, yo’nalishlarini o’zgartiradi, demakki, uning qarshisida yangidan yangi muammolarni paydo qiladi. Zamonaviy adabiyotning muammolari o’zgargan, o’zgarishda shiddat bilan davom etayotgan dunyoning muammolari bilan bog’liq. Moskvada o’tkazilgan dunyo kongressida mashhur yozuvchi Ch. Aytmatovga jurnalist N. Boltyanskaya quyidagicha savol beradi: «Forum yozuvchilarning muhim masalalaridan biri dunyo adabiyoti muammosidir. Zamonaviy jahon adabiyotining bosh muammosi nimada deb o’ylaysiz?». Ch. Aytmatov: «Bu savolga javob berish judayam qiyin. Qo’lida qalami bor har bir yozuvchi inson hayotining eng muhim qismini, yuragini nishonga olyapman deb o’ylaydi. Nazarimda, inson juda katta sinovlar arafasida turibdi. Bu sinovlar dunyoviy konfliktlar, urushlar va shu kabilar bilan bog’liqdir. Sinovlarda inson o’zini qanday ko’rsata oladi? Ehtimol, shu narsa (adabiyotdagi – U.H.) eng muhim masaladir. Ammo judayam og’ir masala...» – deya javob beradi. M. Peshkovaning «Sizning ma’ruzangiz nima haqida bo’ladi?» degan savoliga Ch. Aytmatov shunday javob beradi: «Ekologiya va so’z. Bunday so’z birikmasi ajoyib-a?! Nahotki, ekologiya so’zga bog’liq bo’lsa?.. Bog’liq. Mening nazarimda, yer yuzidagi hamma narsa – ezgulik va yovuzlik, birinchi navbatda, so’zdan bino bo’ladi. So’z bu, avvalo, bizning fikrlarimiz, niyatlarimiz, harakatlarimiz, amallarimiz va hokazolardir. Buni ekologiya rakursida olib qarasak, zamindagi ekologiya ko’p jihatdan insonning o’zini qanday tutishiga bog’liq».

Demak, zamonaviy jahon adabiyoti muammolarini yozuvchi Chingiz Aytmatov shiddat bilan o’zgarib borayotgan dunyoda insonning o’zini qanday tutishida ko’radi. Ya’ni bu yerda birlamchi bo’lgan narsa – munosabat. Atrof-muhitda sodir bo’layotgan olamshumul voqea-hodisalarga zamonaviy inson qanday qaraydi va qanday munosabatda bo’ladi degan savol nafaqat dunyoning, ayni damda, adabiyotning ham taqdirini hal qiladi deyilmoqda. Umumjahon forumida bo’lib o’tgan suhbatda ishtirok etgan adabiyotshunos T. Venslova: «Qisqa aytganda, fransuz she’riyati o’ldi», – deya xitob qiladi. Vaqtida xuddi shu gapni Bulat Okudjava rus she’riyati haqida aytgan edi. Bunday taxminlar, bashoratomuz fikrlar doim aytilgan. Masalan, 90-yillarda o’zbek yozuvchisi Sh. Xolmirzayev ham «Adabiyot o’ladimi?» degan maqola bilan chiqqan edi. Gap shundaki, vaqti-vaqti bilan jamiyat (ma’naviy-ruhoniy bo’hronlar davrida) ana shunday kayfiyatlarga tushib turadi. Bu narsa, albatta, mamlakatdagi iqtisodiy,

siyosiy, psixologik evrilishlar bilan bog’liq holda ro’y beradi. XX asrning 70-yillari avlodidan keyin o’zbek adabiyoti, xususan, o’zbek she’riyati o’ldi degan «bashorat»lar ham puch edi. Holbuki, bugun o’zbek o’quvchisi qadim ildizlardan suv ichib, zamon kayfiyatidan nafas olgan tamomila yangilangan istiqlol davri o’zbek adabiyoti bilan yuzma-yuz turibdi. Bularning siri esa o’zgarishlar negizida. Jamiyatda yangilanishlar shabadasi esib qolganda maydon markaziga har doim esinti yo’nalishini to’g’ri fahmlab, o’z asarlarida aks ettira oladigan ijodkorlar tushadi. Ammo davrlar tinimsiz almashib, o’zgarib turgani bois har bir davr o’z ijodkor (avlod)ini yaratadi. Bundan ko’z yumib bo’lmaydi. Barcha zamonlar «hadis»ini to’g’ri anglagan va ularni yuksak san’atkorlik bilan asarlariga ko’chira olgan ijodkorgina mumtozlik maqomiga ega bo’ladi. [4]

Xulosa

Istiqlol davri o’zbek adabiyoti o’zining yangi bosqichiga qadam qo’yar ekan, bu adabiyotning shakllanishi va taraqqiyoti tarixiy an’analar, milliy meros hamda global o’zgarishlar negizida kechayotgani yaqqol namoyon bo’lmoqda. XX asr boshlarida Cho’lpon kabi adiblar tomonidan boshlangan yangilikka intilish ruhiyati bugungi erkin adabiy tafakkurda o’zining munosib davom etishini topdi. Maqolada ta’kidlanganidek, adabiyot endilikda shakl va mazmun uyg’unligiga erishib, insonning ichki kechinmalari, jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar hamda global muammolarni badiiy jihatdan chuqur yoritish imkoniyatiga ega bo’lmoqda. Axborot texnologiyalari ta’sirida madaniyatlar aralashuvi jarayonlari adabiyotga yangi shakl va g’oyalarni olib kirgan bo’lsa-da, bu holat ayni vaqtda san’atning ommaviy didsizlashuv kabi salbiy oqibatlarni ham yuzaga chiqarmoqda. Chingiz Aytmatov ta’kidlaganidek, zamonaviy adabiyotning bosh masalasi insonning o’zini qanday tutishi, so’z va niyatlar orqali ezgulik sari intilishidir. Bu jarayonda har bir davr o’z ijodkorini yaratadi. Asl san’atkor esa har qanday o’zgarishlar ichra o’z xalqining ruhini, davrning nafasi va inson qalbining eng nozik nuqtalarini asarlariga ko’chira olgan ijodkordir. Bugungi o’zbek adabiyoti ham shunday san’atkorlar timsolida o’zining yangi sahifasini yaratmoqda.

Foydalangan adabiyotlar :

1. Ulug‘bek Hamdamov. Jahon adabiyoti: Modernizim va postmodernism (o‘quv qo‘llanma) T-.: 2020-y 26-bet
2. Ulug‘bek Hamdamov. Jahon adabiyoti: (o‘quv qo‘llanma) T-.: 2020-y 27-bet
3. Ulug‘bek Hamdamov. Jahon adabiyoti: Modernizim va postmodernism (o‘quv qo‘llanma) T-.: 2020-y 41- bet
4. Ulug‘bek Hamdamov. Jahon adabiyoti: (o‘quv qo‘llanma) T-.: 2020-y 56-59- betlar

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI VATANGA MUHABBAT RUHIDA TARBIYALASH

Imomaliyeva Musharrafxon Ilhomjon qizi,

Qo‘qon universiteti Ta’lim fakulteti

Filologiya kafedrasi dotsent v.b

Niyozova Muqaddamxon Ulug‘bek qizi,

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 6/24guruh talabasi

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ahamiyati va samarali usullari tahlil qilinadi. Ilmiy adabiyotlar asosida pedagogik metodlar aniqlanib, ularning ta’lim jarayonida qo‘llanilishi o‘rganiladi. Tadqiqot natijalariga tayangan holda, vatanparvarlik tarbiyasini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Vatanparvarlik tarbiyasi, boshlang‘ich sinflar, pedagogik metodlar, milliy qadriyatlar, ta’lim, tarbiya, interfaol usullar, yosh avlod, ta’lim tizimi, mustaqillik g‘oyalari, madaniy meros, tarbiyaviy tadbirlar.

***Аннотация*:** В статье анализируются значимость и эффективные методы воспитания учащихся начальной школы в духе патриотизма. На основе научной литературы определяются педагогические методы и изучается их применение в образовательном процессе. На основании результатов исследования даны рекомендации по развитию патриотического воспитания.

Ключевые слова: Патриотическое воспитание, начальные классы, педагогические методы, национальные ценности, образование, воспитание, интерактивные методы, молодое поколение, система образования, идеи независимости, культурное наследие, воспитательные мероприятия.

***Abstract**:* The article analyzes the importance and effective methods of educating primary school students in the spirit of patriotism. Based on scientific literature, pedagogical methods are identified and their application in the educational process is studied. Based on the results of the research, recommendations are given for the development of patriotic education.

Keywords: patriotism education, primary school students, pedagogical methods, national values, education, upbringing, interactive methods, young generation, education system, independence ideas, cultural heritage, educational activities.

Hozirgi zamon ta’lim tizimi yosh avlodni har tomonlama yetuk, bilimli va vatanparvar insonlar qilib tarbiyalashga qaratilgan. Xususan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Vatanparvarlik tarbiyasi bolalarning milliy ongini rivojlantirish, ularni o‘z yurtiga, xalqiga sadoqat ruhida tarbiyalash jarayoni bilan chambarchas bog‘liqdir.

Bugungi globalizatsiya sharoitida milliy qadriyatlarni saqlab qolish va yosh avlodga singdirish ta’lim muassasalarining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Muhtaram 1-prezidentimiz I. A Karimov aytadiki, “Boshlang‘ich sinf davrida berilgan vatanparvarlik tarbiyasi bolalarning kelajakda o‘z jamiyatiga foydali shaxs bo‘lib yetishishiga katta ta’sir ko‘rsatadi” [1,23]. Ushbu fikr shuni ko‘rsatadiki, yoshlikdan singdirilgan vatanparvarlik tarbiyasi insonning shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli, ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishning nazariy asoslari va amaliy metodlarini tahlil qilishga harakat qilinadi.

Maqolaning asosiy maqsadi – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ahamiyati va samarali usullarini o‘rganish, mavjud ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish va ilg‘or pedagogik tajribalarni tavsiya etishdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga oid ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish ushbu mavzuning dolzarbligini aniqlash va samarali metodlarni belgilash imkonini beradi [2, 45]. Bu esa mavzuni kengroq tahlil qilish va yanada samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga imkon yaratadi.

Ko‘plab olimlarning fikricha, vatanparvarlik tarbiyasi insonning ma’naviy kamoloti va fuqarolik ongini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Masalan, taniqli pedagog A. A. Vasilev aytadiki, “Milliy qadriyatlar asosida o‘qitish yosh avlodda milliy g‘urur va vatanparvarlik hissini shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi” [3, 78]. Ushbu fikr milliy qadriyatlarning bolalar tarbiyasidagi o‘rnini yana bir bor ta’kidlab, o‘qituvchilarning ushbu jarayonda yetakchi rol o‘ynashini ko‘rsatadi.

Shuningdek, shoir va yozuvchilarning asarlarida ham vatanparvarlik keng yoritilgan. Abdulla Oripovning:

“Vatan ostonadir, muqaddas joydir, Uni sevmoq, ardoqlamoq bizga farzdir.” kabi satrlari yosh avlodga milliy o‘zlikni anglash va Vatanga sadoqatni singdirishda muhim ahamiyat kasb etadi [4, 112]. Ushbu satrlar yosh avlodga milliy o‘zlikni anglash va Vatanga sadoqatni singdirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday badiiy asarlar yoshlarning milliy qadriyatlarga bo‘lgan hurmatini oshirishga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishning muhim jihatlaridan biri interfaol usullardan foydalanishdir. Tadqiqotchi G. Axmedova ta’kidlaganidek, "boshlang‘ich sinf o‘quvchilari orasida vatanparvarlikni shakllantirish o‘quv jarayonida maxsus metodlarni talab qiladi" [5, 115]. Bu fikr interfaol o‘qitish usullarining ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shuningdek, davlat miqyosida qabul qilingan qarorlar ham vatanparvarlik tarbiyasiga katta ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish" qarorida vatanparvarlik tarbiyasi ta’limning ajralmas qismi sifatida e’tirof etilgan [6, 5]. Ushbu qaror yoshlarning ma’naviy rivojlanishiga katta hissa qo‘shishi bilan ahamiyatlidir.

Adabiyotlar tahlili natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik hissini shakllantirish uchun quyidagi pedagogik metodlar samarali hisoblanadi:

- Interfaol o‘qitish usullari (rolli o‘yinlar, muhokamalar, qiziqarli topshiriqlar);
- Tarixiy va badiiy asarlar orqali milliy qadriyatlarni singdirish;
- O‘quvchilarni amaliy faoliyatga jalb qilish (tadbirlar, sayohatlar, ekskursiyalar);
- Ota-onalar bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishlar olib borish [8, 127].

Ushbu metodlar yordamida o‘quvchilarning vatanparvarlik tuyg‘usi nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy tajriba orqali ham shakllanadi. Ayniqsa, o‘quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga jalb qilish ularning Vatanga bo‘lgan muhabbatini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ta’lim jarayonida xorijiy tajribalarni o‘rganish ham muhim ahamiyatga ega. Jeyms A. o‘zining "Ta’lim va vatanparvarlik tarbiyasi" asarida Britaniya maktablarida vatanparvarlikni shakllantirish usullarini tahlil qiladi. Unga ko‘ra, vatanparvarlik tarbiyasining asosiy yo‘nalishlaridan biri madaniy meros va tarixiy ongni rivojlantirishdir [7, 154]. Bu esa o‘quvchilarda tarixiy ongni shakllantirishga katta ta’sir qiladi.

Ushbu tadqiqot doirasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik hissini shakllantirish metodlarini o‘rganish uchun quyidagi tadqiqot metodlaridan foydalanildi:

- Empirik metodlar – so‘rovnomalar, suhbatlar va kuzatuvlar orqali o‘quvchilarning vatanparvarlik darajasini baholash;
- Eksperimental metodlar – ta’lim jarayoniga turli yondashuvlarni joriy etish va natijalarini tahlil qilish;
- Statistik tahlil – to‘plangan ma’lumotlarni matematik metodlar yordamida qayta ishlash [9, 142].

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish uchun turli tadqiqot metodlari qo‘llanilishi zarur. Empirik, eksperimental va statistik metodlar orqali olingan ma’lumotlar asosida samarali pedagogik yondashuvlar aniqlanadi. Xususan, empirik metodlar o‘quvchilarning mavjud vatanparvarlik darajasini baholashga yordam bersa, eksperimental metodlar ta’lim jarayonida innovatsion usullarni sinab ko‘rish imkonini beradi.

Boshlang‘ich sinflarda ta’lim va tarbiyaning ajralmas qismi sifatida vatanparvarlik tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilar yoshligidan o‘z yurtini sevish, uning qadriyatlarini hurmat qilish va unga sadoqatli bo‘lish kabi fazilatlarni egallashi zarur. Shu sababli, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun dars jarayonida milliy o‘zlikni shakllantirish va vatanparvarlik ruhini singdirish maqsadida quyidagi o‘qitish metodlaridan foydalanish tavsiya etiladi:

- Loyiha metodlari – O‘quvchilar vatanparvarlik mavzusida loyihalar tayyorlash orqali mustaqil fikrlash va o‘z mulohazalarini shakllantirish imkoniga ega bo‘ladilar.
- Muhokama va bahslar – O‘zbekistonning tarixi, madaniyati va milliy qahramonlari haqida fikr almashish o‘quvchilarning milliy g‘ururini oshirishga yordam beradi.
- Tajribaviy ta’lim – Maktab muhitida vatanparvarlik mavzusidagi sahna ko‘rinishlari, musobaqalar va tadbirlarni tashkil etish o‘quvchilarning vatanparvarlik hissini kuchaytiradi.
- Interaktiv texnologiyalar – Raqamli resurslar, videofilmlar va ta’limiy dasturlar orqali milliy qadriyatlarni o‘rganish yanada samarali natijalar beradi.

Shu bilan birga, maktab jamoasi va ota-onalar hamkorligi orqali vatanparvarlik tarbiyasini mustahkamlash zarur. Oilaviy tadbirlar, tarixiy joylarga ekskursiyalar va vatanparvarlik mavzusidagi tanlovlar orqali ta’lim-tarbiya jarayoni yanada mazmunli bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda o‘qituvchilar va ota-onalarning o‘rni beqiyosdir. Ta’lim muassasalari va oilaning o‘zaro hamkorligi natijasida bolalarda milliy g‘urur va o‘z yurtiga bo‘lgan muhabbat mustahkamlanadi.

O‘qituvchining o‘rni. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarga ibrat bo‘ladigan yetakchi shaxsdir. U quyidagi usullar orqali vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishi mumkin:

- Dars jarayonida vatanparvarlik mavzularini keng yoritish – tarix, adabiyot va madaniyat darslarida milliy qadriyatlar, qahramonlar va muhim tarixiy voqealarga alohida e’tibor qaratish.
- O‘quvchilar bilan jonli muloqot o‘tkazish – milliy bayramlar va tadbirlar doirasida suhbatlar tashkil etish, ularning Vatanga bo‘lgan munosabatini shakllantirish.
- Amaliy loyihalarni yo‘lga qo‘yish – o‘quvchilarni tarixiy obidalar va diqqatga sazovor joylarga sayohatga olib borish.

Ota-onalarning roli. Oila – bolaning ilk tarbiya maskani hisoblanadi. Ota-onalar farzandlarida vatanparvarlik hissini shakllantirishda quyidagi mas’uliyatlarni o‘z zimmasiga olishi kerak:

- Oilada milliy qadriyatlarni targ‘ib qilish – ota-onalar farzandlariga milliy madaniyat, urf-odat va an’analarni o‘rgatishi lozim.

- Bolalar bilan muloqot qilish – Vatan haqida suhbatlar uyushtirish, tarixiy voqealar va shaxslar haqida hikoyalar aytib berish.
- Jamoaviy tadbirlarda ishtirok etish – maktab va mahalla tomonidan tashkil etiladigan tadbirlarga faol qo‘shilish.

O‘qituvchilar va ota-onalar hamkorlikda ishlaganda, bolalarda vatanparvarlik ruhini shakllantirish ancha samarali bo‘ladi. Shuning uchun ta’lim muassasalari va oilalar o‘zaro aloqa o‘rnatishi, muntazam uchrashuvlar va maslahatlar uyushtirishi zarur.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik hissini shakllantirish uchun integratsiyalashgan ta’lim metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi. Jumladan, tarixiy voqealar va shaxslar haqidagi hikoyalarning ta’siri katta bo‘lib, o‘quvchilarning milliy ongini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. A.N.Sidorov aytadiki, “Vatanparvarlik tarbiyasi jarayonida tarixiy voqealar va ulug‘ shaxslarning hayoti haqidagi hikoyalar o‘quvchilarga katta ta’sir ko‘rsatadi” [3, 57].

Shuningdek, eksperiment davomida interfaol o‘qitish usullari, jumladan, rolli o‘yinlar va badiiy asarlar orqali milliy qadriyatlarni singdirish bo‘yicha samaradorlik yuqori ekanligi kuzatildi. So‘rovnoma natijalari shuni ko‘rsatdiki, bunday yondashuvlar orqali o‘quvchilar vatan tushunchasini chuqurroq anglaydilar va o‘z yurtiga nisbatan muhabbatlarini oshiradilar.

Xulosa va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda kompleks yondashuv muhim ahamiyatga ega. Interfaol metodlar, tarbiyaviy tadbirlar va oilaviy hamkorlik bu jarayonda samarali natijalar berishi aniqlandi.

Shu bois quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Ta’lim dasturlariga vatanparvarlik mavzusidagi interfaol darslarni kengroq kiritish;
2. Tarixiy va badiiy asarlarni ta’lim jarayonida faolroq qo‘llash;
3. Ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikda vatanparvarlik tarbiyasini olib borish;
4. Boshlang‘ich sinflar uchun maxsus vatanparvarlik dasturlarini ishlab chiqish;
5. Vatanparvarlik mavzusidagi tadbirlarni tashkil etishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.

Kelgusida vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik asoslarini chuqurroq o‘rganish va uni yanada samarali usullar bilan takomillashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 240 b.

2. Vasilev A. A. Pedagogik mahorat asoslari. – Moskva: Prosveshchenie, 2012. – 315 b.
3. Sidorov A. N. Vatanparvarlik tarbiyasida tarixiy voqealarning o‘rni // Pedagogika va psixologiya jurnali. – 2019. – №4. – B. 56-62.
4. Oripov A. Saylanma asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2009. – 420 b.
5. Axmedova G. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish // Ta’lim innovatsiyalari. – 2021. – №2. – B. 112-118.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish” qarori. – 2020 yil 5-mart.
7. Jeyms A. Ta’lim va vatanparvarlik tarbiyasi. – London: Oxford University Press, 2018. – 278 b.
8. Kuznetsov V. G. Fuqarolik tarbiyasida o‘qituvchining roli. – Moskva: Pedagogika, 2016. – 198 b.
9. Yo‘ldoshev U. Vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan va texnolo
10. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

O‘ZBEK XALQ OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARINI TAHLIL QILISHDA INTERFAOL METODLAR

Namunaxon TURSUNOVA,
Qo‘qon universiteti dotsent v.b

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalarini umumta’lim maktablarida o‘rgatish jarayonida interfaol metodlardan samarali foydalanish masalasi yoritilgan. Xususan, ertak, doston, afsona va maqol-matal kabi janrlarni tahlil qilishda “Insert”, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Rollarni ijro etish” kabi metodlar asosida o‘quvchilarni faollikka undash yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Maqola dars samaradorligini oshirish, milliy qadriyatlarga asoslangan ta’limni rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Annotation. This article explores the effective use of interactive methods in analyzing samples of Uzbek folk oral literature in general education schools. It focuses on engaging students in the study of genres such as fairy tales, epics, legends, and proverbs using methods like "Insert", "Brainstorming", "Cluster", and "Role-playing". The article provides methodological recommendations aimed at increasing lesson effectiveness and promoting value-based national education.

Аннотация. В данной статье рассматривается эффективное использование интерактивных методов при анализе образцов узбекского народного устного творчества в общеобразовательных школах. Особое внимание

уделяется жанрам сказок, дастанов, легенд и пословиц, в изучении которых применяются такие методы, как «Insert», «Мозговой штурм», «Кластер», «Ролевая игра». Статья содержит методические рекомендации, направленные на повышение эффективности уроков и развитие обучения, основанного на национальных ценностях.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, interfaol metodlar, tahlil, ertak, doston, afsona, dramatizatsiya, klaster, aqliy hujum, Insert, o‘qitish metodikasi

Keywords: folk oral literature, interactive methods, analysis, fairy tale, epic, legend, dramatization, cluster, brainstorming, Insert, teaching methodology

Ключевые слова: народное устное творчество, интерактивные методы, анализ, сказка, дастан, легенда, драматизация, кластер, мозговой штурм, Insert, методика преподавания

O‘zbek xalq og‘zaki ijodi – xalqning asrlar davomida yaratgan bebaho ma’naviy boyligidir. Bu ijodiy meros nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy, tarixiy va estetik ahamiyatga ham egadir. Bugungi kunda umumta’lim maktablarida o‘quvchilarga xalq og‘zaki ijodi namunalarini o‘rgatish jarayonida an’anaviy yondashuvlar bilan birga, zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish dolzarb masalaga aylangan. Interfaol metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, tahliliy qobiliyatini rivojlantirishga, ularni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Mazkur maqolada o‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalarini – ertak, doston, afsona, maqol va matallarni – tahlil qilishda foydalaniladigan samarali interfaol metodlar tahlil qilinadi, ularning dars jarayonidagi o‘rni va ahamiyati yoritiladi.

O‘zbek xalq og‘zaki ijodi – xalqning dunyoqarashi, e’tiqodi, orzu-umidlari, axloqiy me’yorlari, mehnat va ijtimoiy faoliyatini aks ettiruvchi badiiy yodgorlikdir. O‘quvchilarga ertaklar, dostonlar, afsona va rivoyatlar orqali:

- yaxshilik va yomonlikni ajratish;
- mehnatsevarlik va halollik kabi fazilatlarni qadrlash;
- milliy qadriyatlarga hurmat;
- tarixiy xotirani rivojlantirish;

kabilarni singdirish mumkin. Shu sababli bunday asarlarni chuqur tahlil qilish, ularni jonli va ta’sirli tarzda o‘rganish o‘quvchilarning ijtimoiy-ma’naviy shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayonda esa interfaol metodlar katta yordam beradi.

Interfaol metodlar – bu o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini faollashtiruvchi, ularda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatda yechim topish, jamoada ishlash kabi ko‘nikmalarni shakllantiruvchi usullardir. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalarini tahlil qilishda quyidagi interfaol metodlar ayniqsa samaralidir:

Interfaol metod	**Tavsifi va qo‘llanilishi**
“Aqliy hujum”	Ertak yoki rivoyatdagi muammoni yechish bo‘yicha

Interfaol metod	Tavsifi va qo‘llanilishi
	o‘quvchilar erkin fikr bildiradilar.
“Insert” metodi	Matnni o‘qish jarayonida o‘quvchi belgilash (V – bilaman, + – yangi, - – qarshi, ? – tushunarsiz) orqali tahlil qiladi.
“Klaster”	Asar qahramonlari yoki voqealariga oid tushunchalarni klaster shaklida chizib, o‘zaro bog‘lanishlarini ko‘rsatish.
“Rollarni ijro etish (dramatizatsiya)”	Ertak yoki sahna ko‘rinishini jonli ijro qilish orqali asarning chuqur tahlili.
“Balans tarozisi”	Maqol, matal yoki afsonalardagi ikki qarama-qarshi fikrni solishtirish.
“Munosabat bildir”	Doston qahramonlari harakatiga o‘z munosabatini ifodalash, tahliliy mulohaza yuritish.

Bu metodlar orqali o‘quvchilar asarning mazmunini chuqur anglaydi, ijtimoiy, axloqiy xulosalarni mustaqil chiqaradi.

Quyida o‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalarini tahlil qilishda interfaol metodlardan qanday foydalanish mumkinligi bo‘yicha misollar keltiriladi:

Ertak tahlilida “Insert” metodidan foydalanish

Asar: “To‘g‘riboy va egriboy” ertagi.

- O‘quvchilarga ertak matni tarqatiladi.
- Matnga tayanilib, guruhda munozara qilinadi.
- Ertakdagi ijobiy va salbiy qahramonlar harakati, xatti-harakatlarga baho beriladi.

“Rollarni ijro etish” metodi orqali tahlil

Asar: “Alpomish” dostoni.

- O‘quvchilar guruhlarga bo‘linadi.
- Har bir guruh dostonning muayyan sahnasini sahnalashtiradi (Masalan, Barchinoyning sinovlari).
- Harakatlar ijrosidan so‘ng tahlil qilinadi: har bir qahramon qanday xarakterga ega? Nega u shunday yo‘l tutdi?

Maqollarni tahlil qilishda “Balans tarozisi” metodi

- Maqol: "Yaxshilik unutilmas, yomonlik kechirilmas."
- O‘quvchilar bu maqoldagi ikki holatni (yaxshilik va yomonlik) muhokama qiladi.
- Hayotiy misollar orqali qaysi fazilat afzal va nega degan savolga javob topiladi.

Interfaol metodlar yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilar uchun:

- qiziqarli;
- faol ishtirok etishga undovchi;
- mustaqil fikr yuritishga asoslangan;

bo‘ladi. Xalq og‘zaki ijodi namunalarida mavjud hikmatlar, ijtimoiy xabarlar, tarixiy xotira interfaol usullar orqali o‘quvchiga “ochiladi”, ular asarni chuqur anglaydi va tahlil qiladi. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchilarning nutqini, fikrlash doirasini va estetik didini rivojlantiradi.

Xalq og‘zaki ijodi namunalarini o‘rganishda interfaol metodlar dars samaradorligini oshiradi; o‘quvchilarda tahliliy tafakkurni shakllantiradi; milliy qadriyatlarni anglashga zamin yaratadi; darsni jonli, qiziqarli va mazmunli o‘tkazishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov A., Juraqulova G. Adabiyot darslarida interfaol metodlar. – T.: O‘qituvchi, 2017.
2. Zamonaviy dars: interfaol metodlar. Metodik qo‘llanma. – T.: Innovatsiya, 2021.

GAMIFIKATSIYA (O‘YINLASHTIRISH) ASOSIDA PUNKTUATSIYANI O‘RGATISH METODIKASI

Imomaliyeva Musharrafxon Ilhomjon qizi,

Qo‘qon universiteti Ta’lim fakulteti

Filologiya kafedrasi dotsent v.b

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek tili ta’limida punktuatsiyani o‘rgatishda gamifikatsiya texnologiyasidan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. O‘yinlashtirish elementlari o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etish, mustaqil fikrlash, mantiqiy xulosalar chiqarish, nutq madaniyatini shakllantirishga xizmat qilishi tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada o‘qituvchilar uchun gamifikatsiya asosida punktuatsiyani o‘rgatishning metodik modeli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: punktuatsiya, o‘yinlashtirish, gamifikatsiya, metodika, o‘qitish texnologiyasi, motivatsiya, interaktiv o‘yin, raqamli ta’lim, ta’lim samaradorligi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы использования технологии геймификации при обучении пунктуации в преподавании узбекского языка. Анализируется, как игровые элементы способствуют активному вовлечению учащихся в учебный процесс, развитию самостоятельного мышления, логических выводов и культуры речи. Кроме того, в статье предлагается методическая модель обучения пунктуации на основе геймификации для преподавателей.

Ключевые слова: пунктуация, геймификация, методика, образовательные технологии, мотивация, интерактивная игра, цифровое образован

Annotation: This article highlights the theoretical and practical foundations of using gamification technology in teaching punctuation in Uzbek language education. It analyzes how gamified elements can engage students actively in the learning process, enhance independent thinking, foster logical reasoning, and develop speech culture. Furthermore, the article proposes a methodological model for teaching punctuation based on gamification for teachers.

Keywords: punctuation, gamification, teaching methodology, educational technology, motivation, interactive learning, digital education, learning efficiency.ие, эффективность обучения.

Punktuatsiya — yozma nutqning mazmunan aniq, grammatik jihatdan to‘g‘ri va ifodali bo‘lishini ta'minlovchi muhim vosita hisoblanadi. Tinish belgilarining o‘z o‘rnida va maqsadga muvofiq qo‘llanishi matnning tushunarliligini oshiradi, fikrlar orasidagi mantiqiy bog‘liqlikni ta’minlaydi. “Agarda tinish belgilari bo‘lmaganda edi, insoniyat yozuv orqali ifodalangan fikrni to‘g‘ri anglay olmas, boshqalarning nima demoqchiligini bilmasdan qiynalardi. Balki tinish belgilari bo‘lmasa, yozuv taraqqiyoti ham bugungi takomiliga erishmas edi, bizningcha” [1,340]. Shu bois, punktuatsiyani o‘rgatish ona tili ta’limining ajralmas qismi bo‘lib, o‘quvchilarning yozma nutqini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. Bugungi raqamli davrda ta’lim jarayonini samarali tashkil etish uchun o‘quvchini faollikka, ijodkorlikka, mustaqil fikrlashga undaydigan innovatsion metodlar zarur. Shulardan biri — gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) metodidir. Bu yondashuv ta’lim jarayoniga o‘yin mexanizmlarini kiritish orqali o‘rganishni qiziqarli va motivatsion tusga keltiradi. Ayniqsa, o‘zbek tili fanida punktuatsiya (tinish belgilari)ni o‘rgatishda o‘yin elementlarini qo‘llash o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi, og‘zaki va yozma nutqdagi aniqlikni ta’minlaydi.

O‘yinlashtirish ta’lim psixologiyasining muhim tamoyillaridan biri bo‘lib, o‘quvchini “bilimni o‘zlashtiruvchi emas, uni yaratuvchi” subyektga aylantiradi. Shu bois, gamifikatsiyaga asoslangan punktuatsiya mashg‘ulotlari o‘quvchilarda grammatik tafakkur, mantiqiy tahlil va matn tuzish malakasini rivojlantiradi. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim tizimida boshlang‘ich sinflardan boshlab punktuatsiya elementlarini o‘rgatish, o‘quvchilarda yozma nutq madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda o‘qituvchilarning metodik yondashuvi, dars jarayonida qo‘llaniladigan usullar va vositalar muhim rol o‘ynaydi. Xususan, punktuatsiyani semantik, sintaktik va intonatsion qoidalar asosida o‘rgatish, o‘quvchilarning fikrni to‘g‘ri va ravon ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu o‘qitilish bosqichma bosqich takomillashib boradi. Tinish belgilari nafaqat yozma savodxonlik, balki o‘qib tushunish ko‘kmasida ham muhim ahamiyatga ega: o‘quvchi tinish belgilar mohiyatini anglasa, gapni mantiqiy tushunishga ham qiynalmaydi, ikkilanib qolmaydi.

Punktuatsiya darslarini o‘qitishda nafaqat nazariy bilimlar, balki hayotiy, adabiy va axborot matnlaridagi real misollardan foydalanish, o‘quvchining tanqidiy va tahliliy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Yozma nutqda fikrni aniq ifodalash, matn mantiqini saqlash va uslubiy boylikka erishishda punktuatsiya asosiy vositalardan biridir.

Tilshunoslikda punktuatsion nazariyaning shakllanishi va taraqqiyotida uch asosiy bosqich farqlanadi:

1) punktuatsiyaga an’anaviy yondashuv – XV asrdan XX asrning o‘rtalarigacha bo‘lgan davr;

2) punktuatsiyaga zamonaviy yondashuv – XX asr o‘rtalaridan XX asr oxirlarigacha bo‘lgan davr;

3) punktuatsiyaga antropotsentrik yondashuv – XX asr oxiri va XXI asr boshlaridan hozirgi kungacha bo‘lgan davr.

Punktuatsiya tadqiqining an’anaviy bosqichi deyarli barcha tilshunosliklarda bir davrga to‘g‘ri kelib, umumiy punktuatsion me’yorlarning ommalashishi va mustahkamlanishida muhim rol o‘ynadi.

Punktuatsiyani o‘rgatishdagi muammolar. O‘quvchilarning yozma nutqida tinish belgilarini qo‘llashdagi xatolar o‘zbek tilini o‘qitish jarayonida dolzarb muammolardan biridir. Sabablardan ayrimlari:

punktuatsion qoidalarning mexanik yod olinishi, mantiqiy asosning yetarli tushuntirilmasligi;

o‘quvchida sintaktik tuzilmani anglash ko‘nikmasining pastligi;

an’anaviy dars metodlarining passivligi;

nazariy ma’lumot bilan amaliy mashqlar orasidagi uzilish.

Shu jihatdan, o‘yinlashtirish texnologiyasi bu muammolarni bartaraf etishda samarali vosita sifatida maydonga chiqadi.

Gamifikatsiya (lot. game – o‘yin) – o‘yin elementlarini no‘o‘yin faoliyatiga, xususan, o‘qitish jarayoniga integratsiya qilishdir. J. Hamari (2014) va K. Kapp (2016) kabi pedagog-olimlar o‘yinlashtirishni motivatsiya va o‘zlashtirishni kuchaytiruvchi mexanizm sifatida baholaydilar. Unga quyidagi elementlar kiradi:

Reyting va ball tizimi – bilimni baholashda o‘yin uslubida rag‘batlantirish;

Missiyalar va topshiriqlar – o‘quvchini faol harakatga undovchi vazifalar;

Raqobat va hamkorlik – jamoa bilan o‘rganish motivatsiyasini oshirish;

Qahramonlar yoki rollar – o‘quvchini o‘ziga xos rol orqali darsga jalb etish.

Gamifikatsiya asosidagi o‘quv jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

Kirish bosqichi (motivatsiya): O‘qituvchi “Tinish belgilar mamlakati” yoki “Vergul ovchilari” nomli o‘yin muhitini yaratadi. Har bir o‘quvchi ma’lum rolda (tahrirchi, yozuvchi, “belgi qo‘riqchisi” va h.k.) ishtirok etadi.

Asosiy bosqich (bilim va ko‘nikma shakllantirish): O‘yin topshiriqlari orqali tinish belgilarining qo‘llanish qoidalari mustahkamlanadi. Masalan:

“Nuqta top!” – matndan tinish belgisi tushirib qoldirilgan joylarni aniqlash;

“Vergul poygasi” – murakkab gaplarda vergul qo‘yish bo‘yicha musobaqa;

“Noto‘g‘rini top” – noto‘g‘ri qo‘yilgan belgini topish va sababini izohlash;

“Tinish belgilari viktorinasi” – savol-javob tarzida tezkor testlar.

Mustahkamlash va refleksiya bosqichi: O‘quvchilar dars davomida to‘plagan “ballar” asosida yakuniy reytingni ko‘radi, o‘z faoliyatini tahlil qiladi, o‘rganilgan qoidalarning amaliy foydasini muhokama qiladi.

Gamifikatsiya asosida punktuatsiyani o‘rgatish:

— o‘quvchilarning grammatik tafakkurini rivojlantiradi;
— motivatsiya va e’tiborni oshiradi;
— o‘qituvchiga diagnostika va differensial yondashuv imkonini beradi;
— ijodkorlik, jamoaviylik va mantiqiy tahlil ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Quyida punktuatsiya unsurlarini o‘qitish bo‘yicha metodik tavsiyalar:

1. Sintaksis bilan integratsiya. Punktuatsiyani sintaksis bilan bog‘lab o‘rgatish samarali natijalar beradi. Masalan, gap bo‘laklari, gap turlari va uyushiq bo‘laklar mavzularini o‘rganishda tinish belgilarining qo‘llanilishi tushuntirilsa, o‘quvchilar ularni to‘g‘ri qo‘llashni osonroq o‘zlashtiradilar.

Ushbu tavsiya deyarli barcha metodistlar tomonidan tavsiya qilingan va samarali uslublardan biri hisoblanadi.

2. Amaliy mashqlar va diktantlar. O‘quvchilarning punktuatsiya bo‘yicha ko‘nikmalarini mustahkamlash uchun amaliy mashqlar, diktantlar, ko‘chirib yozish va tahliliy ishlarni muntazam o‘tkazish lozim.

3.Ko‘rgazmali vositalardan foydalanish: Darslarda ko‘rgazmali vositalar, slaydlar, diagrammalar va interaktiv taqdimotlardan foydalanish o‘quvchilarning diqqatini jalb etadi va mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Xususan,

tinish belgilarining qo‘llanilishini ko‘rsatadigan misollar orqali tushuntirish samarali bo‘ladi.

*4.Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash:*Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish punktuatsiya o‘qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Masalan, interaktiv dasturlar, onlayn testlar va mobil ilovalar orqali o‘quvchilarning bilimlarini sinab ko‘rish mumkin.

Yuqoridagi tavsiyalar ko‘plab metodistlar, ekspertlar tomonidan tavsiya etiladi va ba’zilari allaqachon an’anaviy uslublarga aylanib ulgurgan. Undan tashqari mazkur usullardan foydalanish ham maqsadga muvofiq bo‘ladi.

5. Amaliyotdan nazariya tomon: Mashg‘ulot mobaynida, o‘quvchilarga tayyor tinish belgilari tushirilgan gaplar yoki shunday gaplar bilan to‘ldiriklar kartochkalar tarqatiladi va ularning o‘zlari ushbu tinish belgilari nima uchun qo‘yilish sababini topishlari kerak bo‘ladi. Bu bolalarda oldindan tahmin qila olish va mantiqqa tayanish ko‘nikmalarini shakllantiradi. O‘quvchi to‘g‘ri topsa ham, xato qilsa ham uning yodida yaxshi saqlanishiga yordam beradi.

6. Badiiy asarlar misolida: O‘quvchilarga darsda o‘tilgan tinish belgilar qatnashgan gaplarga misollarni o‘zlari yoqtirgan yoki o‘qiyotgan asarlar ichidan topib kelish topshiriladi. Mazkur topshiriq berilayotganda badiiy asarlar o‘quvchilar ixtiyorida bo‘ladi, agarda bu o‘qituvchi qo‘lida bo‘lsa asarlar individual(har xil) tanlangani ma’qul, aks holda bolalar orasida ko‘chirmakashlik yuzaga kelish ehtimoli bor. Badiiy asarni obyekt qilib olishning foydali tomonlari shundan iboratki: to‘liq va yaxlit matndan kichik unsurni qidirganda uning ko‘z xotirasida yaxshi saqlanadi, undan tashqari tinish belgilarini qo‘llashdagi istisno holatlari, asosan, badiiy asarlarda qo‘llanilishi bunday holatlarni oson o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Punktuatsiya tushunchasi va uning til ta’limidagi o‘rni masalasi ko‘p qirrali va dolzarb masala hisoblanadi. Olib borilgan tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, punktuatsiya nafaqat yozma nutqni texnik jihatdan tartibga soluvchi vosita, balki ma’no yaratish va samarali muloqot o‘rnatishda muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy ta’lim amaliyotida punktuatsiyani o‘qitish an’anaviy yondashuvlardan komunikativ va kontekstli metodlarga o‘tishni talab qiladi. Ta’lim jarayonida punktuatsiyaning kognitiv va kommunikativ funksiyalarini hisobga olish, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish va madaniyatlararo farqlarni e'tiborga olish samaradorlikni oshirish uchun zarur shartlar hisoblanadi. Kelajakda bu sohada yanada chuqur empirik tadqiqotlar olib borish va turli ta'lim kontekstlari uchun maxsus metodikalar ishlab chiqish dolzarb vazifalar qatoriga kiradi. Gamifikatsiya zamonaviy ta’limda, ayniqsa, ona tili va punktuatsiyani o‘rgatishda o‘quvchining faolligini ta’minlaydigan, bilimni mustahkamlaydigan innovatsion metod sifatida o‘z o‘rniga ega. U nazariy bilimni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish, o‘quvchilarda yozma nutq madaniyatini shakllantirish, tinish belgilarining semantik ahamiyatini chuqur anglashga yordam beradi. O‘yinlashtirish asosidagi darslar natijasida

o‘quvchilar o‘rganish jarayonida zavq oladilar, bu esa ta’lim samaradorligini oshiradi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Yuldosheva Dilorom Nigmatovna Ona tili o‘qitish metodikasi(kognitiv-pragmativ yondashuv asosida), “Durdona” nashriyoti: Buxoro- 2021.
2. Baxriddinova B.M. Zamonaviy o’zbek punktuatsiyasi asoslari. Monografiya. –Toshkent: Akademnashr, 2015. – 64 b.
3. Shoabdurahmonov Sh. O‘zbek tilida punktuatsiya. – Toshkent: 1955.
4. Nazarov K. O‘zbek tili punktuatsiyasi. - Toshkent: “O‘qituvchi”, 1976.
5. Zamonaviy o’zbek punktuatsiyasining dolzarb muammolari. “Ma’rifat”, 2014 y., № 94

INTEGRATSIYALANGAN TA’LIM ORQALI TALABALAR KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Qo‘qon unversiteti Ta’lim kafedrasi dotsent v.b.

Komiljonova Guluzraxon Nizomjon qizi

guluzrakomiljonova6@gmail.com

Annotatsiya: bugungi kunda ta’lim tizimida yuz berayotgan o‘zgarishlar, fanlararo aloqadorliklarning kuchayishi, mehnat bozorining talablariga mos raqobatbardosh kadrlar tayyorlash zarurati integratsiyalangan ta’lim yondashuvining dolzarbligini oshirmoqda. Ta’limning samaradorligini oshirish, nazariya va amaliyot o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash, shuningdek, talabalarni hayotiy va kasbiy muammolarni mustaqil hal eta oladigan, tanqidiy fikrlaydigan, moslashuvchan va ijodkor shaxs sifatida shakllantirish integratsiyalashgan yondashuv orqali amalga oshirilmoqda. Zamonaviy o‘quv jarayonida fanlararo integratsiya bilimlarni chuqur egallash hamda turli sohalar bo‘yicha kompleks kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon orqali talabalar o‘z kasbiy faoliyatlarida turli fan bilimlaridan samarali foydalana olish, muammolarga tizimli yondashish, jamoada ishlash, raqamli va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, O‘zbekiston Oliy ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar integratsiyalangan ta’lim tamoyillariga asoslangan kompetensiyaviy yondashuvni talab etmoqda. Shu boisdan, integratsiyalangan ta’lim asosida talabalarning kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatidan ham hozirgi kunda eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan integratsiyalashuv jarayonlari va ularning ta’limga ta’siri, xususan, talabalarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Jumladan,

integratsiya tushunchasining nazariy asoslari, didaktik va metodik yondashuvlari, shuningdek, ilg‘or xorijiy va mahalliy pedagoglarning qarashlari asosida tahlil qilinadi. Fanlararo aloqadorlikni o‘quv jarayoniga samarali tatbiq etish orqali ta’limning mazmuni chuqurlashishi, talabalar ongida olamning yaxlit tasviri shakllanishi va ularning kasbiy kompetensiyasi kuchayishi isbotlab berilgan. Shuningdek, integratsiyaning shakllanishi, amalga oshirish mexanizmlari va ta’lim samaradorligiga ta’siri haqida muhim xulosalar chiqarilgan.

Abstract: This article highlights the integration processes being implemented in the field of education and their impact on education, particularly their role in developing students' knowledge and skills. In particular, the theoretical foundations of the concept of integration, didactic and methodological approaches, as well as the views of leading foreign and domestic educators, are analyzed. It has been proven that through the effective implementation of interdisciplinary connections in the educational process, the content of education is deepened, a holistic picture of the world is formed in the minds of students, and their professional competence is strengthened. Important conclusions were also drawn about the formation of integration, implementation mechanisms, and its impact on the effectiveness of education.

Аннотация: В данной статье рассматриваются процессы интеграции в сфере образования и их влияние на образование, в частности, их роль в развитии знаний и навыков студентов. В частности, анализируются теоретические основы понятия интеграции, дидактические и методические подходы, а также взгляды передовых зарубежных и отечественных педагогов. Доказано, что посредством эффективного внедрения междисциплинарных связей в учебный процесс углубляется содержание образования, формируется целостная картина мира в сознании студентов и усиливается их профессиональная компетентность. Также сделаны важные выводы о формировании интеграции, механизмах ее реализации и влиянии на эффективность образования.

Kalit so‘zlar: ta’lim, bog‘lanish, integratsiya, dars, pedagog, ta’lim oluvchi, boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi, talabalar, kompetensiya, pedagogik jarayon, o‘quvchi.

Ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini esa, albatta, oliy ta’lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ta’limda integratsiyalashuv tamoyillarini joriy etish bo‘yicha qator amaliy ishlar olib borilmoqda. Jumladan, umumta’lim maktablari uchun yangilangan Davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturlarida fanlararo integratsiya alohida e’tiborga olinmoqda. Bu standartlar asosida darslarda talabalarda tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish, real hayotiy misollar bilan bog‘lash kabi faol aqliy amaliyotlar kuchaytirilmoqda.

Ta’limni rivojlantirish o‘qitish jarayonini to‘g‘ri tashkil etish bilan bevosita bog‘liq. Ta’limni munosib raqamli texnologiyalar, innovatsiya va integratsiyalar bilan boyitish davr talabi bo‘lib qolmoqda. Umuman olganda, ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan mana shunday istiqbolli vazifalar o‘zining dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati bilan boshqa sohalardagi islohotlardan aslo qolishmaydi. Chunki ushbu sohadagi islohotlarni yanada keng ko‘lamda davom ettirish pedagogikaning kelajagini belgilab beradi.

Ta’limning barcha bosqichlarida fanlarning integratsiyalashuv jarayoni shuni ko‘rsatadiki, fanlarning o‘qitilishida ularni o‘zaro aloqadorlik jihatlaridan maqsadli foydalanish, darslarni pedagogik va metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil qilish, har bir fanni o‘qitilishini mazmunli bo‘lishini va samarali tashkil etishni kafolatlaydi.

“Integratsiya” so‘zi lotincha integratio – tiklash, to‘ldirish, “integer” – butun so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, o‘zaro bog‘langan holda rivojlantirish, bir butun qilib birlashtirmoq, yaxlit holga keltirmoq deganidir. Integratsiya turli xil qism va elementlarni bir butunlikka birlashtirish jarayonidir. O‘quv jarayoni integratsiya tizimini takomillashtiradi, kamchiliklarini bartaraf etadi, predmetlar orasidagi aloqalar va bog‘liqliklarni chuqurlashtiradi, bunday yondashuvlar differensiya va integratsiya orasidagi munosabatlarni tushunishga tayanadi. Pedagogikaning maqsadi bir xil maqsad vazifalarga ega bo‘lgan turli fanlarning element va qismlarini bir butunga birlashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, u integratsiyani amalga oshirishda o‘qituvchilarga yordam berishdir.

Hozirgi kunda “Integratsiya” tushunchasining aniq ta’rifi metodik adabiyotlarda, bu mavzu bo‘yicha izlangan tadqiqotchilar tomonidan bir-biriga o‘xshash bo‘lgan ta’riflar berilgan. Integratsiya jarayonini o‘rganishda didaktik olim Yan Amos Komenskiy quyidagi fikrlarini bildirgan: “Bir-biri bilan bog‘liq bo‘lgan hamma narsa, xuddi shunday holda o‘rganilishi kerak”. Fanlararo aloqadorlik g‘oyasiga ko‘pchilik pedagoglar qattiq yondashib, uni rivojlanishi va umumlashtirilishiga hissa qo‘shganlar. D.Lokk g‘oyasiga ko‘ra: “Ta’lim mazmunining aniqlanishida bir fan boshqa fanlar elementlari va faktlari bilan to‘ldirilishi kerak”. Xuddi shuningdek, I.V.Pestalossi o‘zining didaktik maqolasida o‘quv darsliklaridagi fanlararo bog‘liqlik masalasiga keng to‘xtalib o‘tar ekan: “Bir-biri bilan bog‘liq fanlarni ongingga keltir, ularni tabiatdagi uzviy bog‘liqlik holatida ekanini angla” – deydi. Pestalossi esa bir fanning boshqa bir fandan uzoqlashuvi xavfliligini ta’kidlaydi. Integratsiyaning OTMda ta’lim-tarbiya jarayoniga ta’siri juda ko‘p pedagog olimlar tomonidan ko‘rib chiqilgan. Jumladan, I.D.Zvernov, M.A.Danilov, V.N.Maksimova, S.P.Baranov, N.M.Skatkin; metodist olimlar M.R.Lvov, V.G.Goreskiy, N.N.Svetlovskaya, Yu.M.Kolyagina, G.N.Pristupa va boshqalar.

Integratsiyani uslubiy hodisa sifatida e’tirof etgan I.Kalojvari va L.Pechnikovalar “Qanday qilib integratsiyalashgan darsni tashkillash mumkin?” nomli maqolasida ta’kidlashlaricha: “Integratsiyaning kelajagi porloq. Bu usul

natijasida o‘quvchilar ongida olamning faol va ko‘p tomonli tasviri shakllanadi. Talabalar olgan bilimlarini amalda faol foydalanishga boshlashadi. Chunki bilimlari osonroq amaliyotga xos xususiyatlarni aniqlaydi, yangicha fikrlay boshlaydi, fanni tez o‘zlashtiradi, uning boshqa fanlarga bo‘lgan munosabatini ravshanlashtiradi”.

N.K.Chapayev integratsiyaning tanlangan yo‘nalishlari integrativ jarayon larkibi va strukturasini belgilaydi. Integrativ jarayon tarkibi deganda, o‘zaro nloqadorlikka kirishadigan va yangi yaxlit birlikni hosil qiladigan obyektlar yig‘indisi tushuniladi. V.S.Bezrukova ta’limning muhim muammolaridan biri bilimlarni integratsiyalash va tabaqalashtirish masalalari ishlab chiqilgan. Olimning fikricha, integratsiya – turli bilimlar tizimi o‘rtasida tarkibiy bog‘lanishlarni o‘rnatish, ularni umumlashtirish, o‘quvchilarning tabiat va jamiyat haqidagi yaxlit tasavvurlarni shakllantirish uchun xizmat qiladi.

Psixolog E.N.Kabanova – Millerning aytishicha, “O‘qituvchiga hali uchramagan vazifa asosida bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarni mustaqil ko‘chirilishi aqliy rivojlanishning muhim ko‘rsatkichidir”. U o‘zining “Boshlang‘ich sinflarda ta’limni integratsiyalash tajribasi” ishida maktab ta’limini integratsiyalashning muhimligiga e’tiborini qaratsa, L.P.Elenko integratsiya darsni samarali qilish vositasi, predmetlar aloqalarini yangi pog‘onalarga ko‘tarish shakli, deb hisoblaydi.

Ta’lim jarayonida integratsiya talabalarning o‘quv-bilish faoliyatini faollashtiradi. Bunda, o‘quvchi o‘z faolligini fan bilimlarini mavjud bo‘lgan noma’lum munosabatlami izlashga yoki aniq o‘rnatilgan fanlararo aloqadorlik asosida yangi tushunchalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda fanlararo aloqadorlik ta’minlangan sharoitda o‘quvchilarning egallagan bilimlari samarali rivojlanishi bilan bir qatorda ularning idrok etish qobiliyati, faolliklari, qiziqishlari, aqliy intellektual imkoniyatlari ortishiga erishiladi. O‘quv jarayonida fanlararo aloqadorlikni turli o‘quv fanlari bo‘yicha o‘quv dasturlari, darsliklar mutanosibligini ta’minlovchi didaktik imkoniyat sifatida tushunish lozim.

Ta’lim tizimini takomillashtirishda integratsiyalashuvi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Unda ta’lim oluvchilarning chuqur bilimga ega bo‘lishlari va balki ko‘nikma-malakalarni chuqur egallash orqali kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishlari davr talabiga aylangan. O‘quv faoliyatini samarali tashkil qilish, dars jarayonida turli xil shakl, metod va vositalardan o‘z o‘rnida to‘g‘ri foydalanish, ularni uzviy bog‘liq holda qo‘llay olish ta’lim samaradorligining muhim omillaridan biridir. Bu esa integratsiyalashgan ta’lim orqali amalga oshiriladi. Integratsiyalash mobaynida bir-biriga bog‘liqlik hajmi oshadi va tartibga tushadi, shu tizim qismlarning ishlashi va o‘rganish ob’ektining yaxlitligi tartibga solinadi.

Integratsiyaning shakllari va mexanizmlari keng qamrovli. Jahon tajribasi ko‘rsatadiki, integratsiya jarayonlarning shakllanishi va rivojlanishi nisbatan

uzoq davrni qamrab oladi. Bu jarayonlarning amal qilish mexanizmi esa mantiqiy ketmaketlikda, bosqichma-bosqich shakllanadi. Keng miqyosli integratsiya va globallashuv jarayonlari jahon taraqqiyotining hozirgi paytdagi muhim xususiyatlaridan biri ekanligini etirof etgan holda, ularning kuchli mafkuraviy tasir o‘tkazish vositasi ekanini ham unutmaslik darkor.[73]

Ta’lim mazmunidagi uyg‘unlikni ta’minlash muammolari ham integratsiyalashning shug‘ullanadigan sohasi hisoblanadi. U tushunchalarni umumlashtirishni o‘rgatishni, ta’lim-tarbiyada esa bilimlar, tushunchalar, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishni umumlashtirib, qonun yoki qoida mezondir. Bunda ta’lim mazmunidagi barcha tashkil etuvchi elementlar majmuasini – bilim, ko‘nikma, malaka, me’yor, pedagogik tizimlarni o‘zida mujassamlab, bilimlarni tizimlashtirishni tashkil etish, o‘quvchilarda har xil fanlarda o‘tiladigan va texnologik jarayonlarda sodir bo‘ladigan hodisalar, tushunchalar, g‘oyalar, nazariyalar orasidagi o‘zaro integratsiya va har tomonlama bog‘lanish borligini o‘rnata olish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Integratsiya printsipi o‘quv jarayonining barcha tarkibiy qismlarining, tizimning barcha elementlarining o‘zaro bog‘liqligini va tizimlar o‘rtasidagi aloqani nazarda tutadi. U maqsadni belgilash, o‘qitish mazmuni, uning shakllari va usullarini belgilashda yetakchi sanaladi.

Integratsiya pedagogik hodisa sifatida turli bilimlar, usullar va faoliyat turlarining o‘zaro kirib borishi, o‘zaro bog‘liqligi va sintezi jarayoni va natijasi sifatida tushuniladi. Bunday jarayon, albatta, turli modullar bo‘yicha ta’lim mazmunidagi izchillikni, shuningdek, ta’limning umumiy maqsadlari bilan belgilanadigan o‘qitish shakllari, usullari va vositalarini tanlashni nazarda tutadi.[74]

Integratsiyalangan ta’lim – bir nechta fanlarni o‘zaro bog‘liq holda o‘rgatish usulidir. Ya’ni, fanlar bir-biri bilan o‘zaro aloqada o‘tiladi. Natijada ta’lim shakli bilimlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kompetensiya (lotincha: *competo* — erishyapman, munosibman, loyiqman)[75] kishi egallagan muayyan bilim, ko‘nikma, malakalar majmuasini anglatadi.[76] Oddiy qilib aytganda kompetensiya — bu o‘rgangan bilim ko‘nikma malakalarni qo‘llay olish qobiliyati. Masalan, muloqot qilish, mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, jamoada ishlash kabi.

Rivojlanish funktsiyasi yangi aqliy harakatlarni, aqliy faoliyatni ko‘paytirish, boyitish va yaxshilash qobiliyatini shakllantiradi.[77] **Rivojlantirish**

[73] https://openidea.uz/index.php/idea/article/download/1272/1938/1155
[74] https://interscience.uz/index.php/home/article/download/3015/2627/7945
[75] https://uz.wikipedia.org/wiki/Kompetensiya
[76] https://uz.goodinternet.org/uz/sections/pedagoglar/talim-va-men/kompetensiya-nima/
[77] https://interscience.uz/index.php/home/article/download/3015/2627/7945

esa – bu kompetensiyalarni shakllantirish va kuchaytirish degani ya’ni talabani har tomonlama tayyorlash jarayonidir.

Boshlang‘ich bosqichlardayoq fanlarni integratsiyalash dars samaradorligini oshiradi, vaqtdan unumli foydalanishga olib keladi, darsni chuqur o‘zlashtirishga yordam beradi. Oliy ta’lim talabalariga o‘qitilayotgan fanlar o‘zaro bog‘liqlik holda tashkil etib borilsa, ularda bilim, ko‘nikmalari oshib, kutilgan natijani berishi va albatta, o‘z kasbining yetuk mutaxassislari bo‘lib yetishadi.

Tavsiyalar:

- ✓ **Fanlararo integratsiyani kuchaytirish.** Turli fanlarni bog‘lovchi mavzular asosida mashg‘ulotlar tashkil etish lozim. Amaliyotga yo‘naltirilgan topshiriqlarni tayyorlab, bunda talabalar bir nechta fan bilimlarini birgalikda qo‘llashlari kerak bo‘ladigan mustaqil ishlarni berish lozim.
- ✓ **Muammoli ta’lim asosida o‘qitish**. Real hayotiy vaziyatlar asosida muammoli masalalar, cause-stady kabi metodlarni qo‘llash. Talabalar o‘z mutaxassisligiga oid muammolarni tahlil qilish orqali muqobil yechimlar taklif qilishga o‘rgatish zarur.
- ✓ **Jamoaviy loyihalar ustida ishlashni yo‘lga qo‘yish.** Talabalarni guruhlarga bo‘lib, ularni turli loyiha ustida ishlashga jalb etish. Buning natijasida jamoada ishlash ko‘nikmasi, liderlik va mas’uliyat hissi rivojlanadi.
- ✓ **AKT vositalarini keng qo‘llang**. Online platformalar orqali topshiriq berishni kuchaytirish. Multimedia, interaktiv metodlar, taqdimotlar bilan darslarni boyitish maqsadga muvofiq.
- ✓ **Metakognitiv yondashuvlarni rag‘batlantirish**. Talabalarni o‘z o‘rganish jarayonini rejalashtirish, monitoring qilish va tahlil qilishga muntazam o‘rgatib borish. Masalan, darsdan so‘ng "Men bugun nimani o‘rgandim? kabi savollarga yozma refleksiya qilish.
- ✓ **Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rag‘batlantirish.** Ochiq savollar berish orqali bir nechta to‘g‘ri javobli savollar bilan tanqidiy yondashuvni rag‘batlantirib borish. “Agar siz uning o‘rnida bo‘lsangiz, qanday qaror qilgan bo‘lardingiz?" kabi savollar bilan erkin fikrlashga odatlantirish zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, ta’limda integratsiyani kuchaytirish – nafaqat zamonaviy o‘quvchi shaxsini shakllantirish, balki bilimlar tizimini uzviylashtirib, uni turli yo‘nalishlarda tatbiq eta oladigan mutaxassisni yetishtirish uchun ham zaruriy shartdir. Shu bois, fanlararo integratsiya kelgusida ta’lim mazmunining chuqur va sifatli bo‘lishida, shuningdek, pedagogik amaliyotda innovatsion yondashuvlarning keng tatbiq etilishida hal qiluvchi o‘rin tutadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ta’lim tizimida fanlararo bog‘lanishlar muhim sanaladi. Oliy ta’limda darslarni integratsion tarzda tashkil etilsa, talabalarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari, bilim, ko‘nikmalari sezilarli darajada ortadi va yetarli darajada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ish faoliyatlarini muvaffaqiyatli olib borishlarini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mavlyanova. Raxima Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. O‘quv qo‘llanma. R.Mavlyanova, N.Raxmankulova. – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. – Toshkent. Voris nashriyoti, 2013. – 240 b.
2. B.X.Xodjayev.Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - T.: «Sano-standart» nashriyoti, 2017-yil, 416-bet.
3. Boshlang‘ich sinflarda integratsiyalashgan ta’limni takomillashtirish, O‘quv qo‘llanma. - T.: “Tamaddun”, 2022. - 125 b. 6. Z. Boboqulov, S.Sanayev, X. Xonqulov. Talimning zamonaviy pedagogic texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma. Samarqand – 2022. 171-b
4. Madinabonu Shuxratjon qizi, & Esonaliyeva Guluzra Komiljonova. (2023). INSON QADRI VA BARKAMOL AVLOD SHAKLLANISHIDA PEDAGOGIKANING O‘RNI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, *1*(1), 788–789. https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.717
5. Komiljonova, G. N. qizi. (2023). FANLARARO BOG‘LANISH ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMNI AMALGA OSHIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 198–201. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5505
6. Diyoraxon, S., & Komiljonova, G. (2023). BOSHLANG ‘ICH TA’LIMDA CHET EL O ‘QUVCHILARINI BAHOLASH MEZONI VA SAMARALI TAQDIRLASH. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 783-785.
7. Abduraxmonova, N. A. qizi. (2023). BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, *2*(12), 208–211. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5507
8. Nigoraxon, Abduraxmonova, and Alijonova Mohlaroy. "BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILAR IJODIY FOALIYATINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI." Yosh Tadqiqotchi Jurnali 3.1 (2024): 83-87.\

ILM-FAN VA TA’LIM INTEGRATSIYASI: FOROBIY QARASHLARI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Sadriddinova Zulfiya Mirzaliyevna,
Qo‘qon universiteti Ta’lim kaferasi katta o‘qituvchisi
Email:ms.zulfiyaxon08@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Farobiyning hunar va san’at uyg‘unligi haqidagi qarashlari ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya bilan bog‘liq holda yoritiladi. Farobiy insonning kamol topishi uchun ilm, hunar va san’atning bir-biriga bog‘liqligini ta’kidlagan bo‘lib, bu qarashlar bugungi ta’lim tizimida ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Chunki har bir fan boshqa bilim sohalari bilan uzviy aloqada o‘rganilganda, o‘quvchilarda yaxlit dunyoqarash shakllanadi. Fanlararo integratsiya ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi, bilim, ko‘nikma va malakalarni puxta o‘zlashtirish, shuningdek, ularni amaliyotda qo‘llash imkonini yaratadi. Farobiy san’at va hunarni egallash uchun bir nechta bilim sohalarini puxta bilish lozimligini ta’kidlagan. Bu esa zamonaviy ta’lim jarayonida turli fanlarni bir-biri bilan uyg‘unlashtirib o‘qitish zarurligini ko‘rsatadi. Integratsiya orqali o‘quvchilar ilmiy bilimlarni ijodkorlik, san’at va amaliy faoliyat bilan bog‘lay oladilar. Natijada ta’lim jarayonida shaxsning har tomonlama rivojlanishi, ijodiy tafakkuri va mustaqil fikrlash qobiliyati shakllanadi. Shu bois Farobiyning qarashlari fanlararo integratsiyaning nazariy-metodologik asoslaridan biri sifatida

Kalit so‘z: integratsiya, hunar, san’at, ta’lim, qobiliyat, ma’naviy yetuk, o‘quvchi

Аннотация: В данной статье освещаются взгляды Фараби на гармонию ремесла и искусства в связи с междисциплинарной интеграцией в образовательном процессе. Фараби подчеркивал, что наука, ремесло и искусство взаимосвязаны для развития человека, и эти взгляды сохраняют свою актуальность и в современной системе образования. Потому что, когда каждый предмет изучается в тесной связи с другими областями знаний, у учащихся формируется целостное мировоззрение. Межпредметная интеграция повышает эффективность образовательного процесса, позволяет глубоко усвоить знания, умения и навыки, а также применять их на практике. Фараби подчеркивал необходимость глубокого знания нескольких областей знаний для овладения искусством и ремеслом. Это показывает необходимость преподавания различных предметов в гармонии друг с другом в современном образовательном процессе. Благодаря интеграции учащиеся могут связывать научные знания с творчеством, искусством и практической деятельностью. В результате образовательный процесс формируется всестороннее развитие личности, творческое мышление и способность к самостоятельному мышлению. Поэтому взгляды Фараби как одна из теоретико-методологических основ междисциплинарной интеграции.

Ключевое слово: интеграция, ремесло, искусство, образование, способность, духовно зрелый, ученик

Abstract: This article illuminates Al-Farabi’s views on the harmony of crafts and art in connection with interdisciplinary integration in the educational process. Farabi emphasized the interdependence of science, craft, and art for the development of a person, and these views remain relevant in today’s education system. Because when each subject is studied in close connection with other fields of knowledge, a holistic worldview is formed in students. Interdisciplinary integration increases the effectiveness of the educational process, allows for the thorough assimilation of knowledge, skills, and abilities, as well as their practical application. Farabi emphasized that to master art and craft, it is necessary to thoroughly know several fields of knowledge. This indicates the necessity of teaching various subjects in harmony with each other in the modern educational process. Through integration, students can connect scientific knowledge with creativity, art, and practical activity. As a result, in the educational process comprehensive development of personality, creative thinking and the ability to think independently are formed. Therefore, Farabi’s views as one of the theoretical and methodological foundations of interdisciplinary integration.

Keywords: integration, craft, art, education, ability, spiritually mature, student

Har qanday mamlakatning kuchi uning fuqarolarining ma’naviy yetukligi, intelektual salohiyatga egaligi bilan belgilanadi. Fuqarolarning ma’naviy yetukligi, intelektual salohiyati esa ta’lim tizimining mazmuni. shaxsning har tomonlama shakllanishi uchun xizmat qiluvchi moddiy va ma’naviy shart-sharoitlarning mavjudligi, jamiyatda qaror topgan ijtimoiy sog‘lom muhit darajasi, ijtimoiy munosabatlar mazmuni. shuningdek. aholining etnopsixologik xususiyatlari, axloqiy qarashlari va hayotiy e’tiqodlari asosida shakllantiriladi.[78]

Iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohani jadal rivojlantirish, ilmiy-intellektual hamda moliyaviy resurslarni to‘liq safarbar etgan holda ilmiy-innovatsion salohiyatdan keng foydalanish, istiqbolda ilm-fanni muntazam isloh qilib borishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilimga ega va mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ilmiy infratuzilmani modernizatsiya qilish ishlarini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish maqsadida, shuningdek 2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid muvofiq:

1. Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi (keyingi o‘rinlarda — Konsepsiya) hamda Konsepsiyaning maqsadli ko‘rsatkichlari va indikatorlari va muvofiq tasdiqlansin.

2. Belgilansinki, Konsepsiya hamda uning maqsadli ko‘rsatkichlari va indikatorlari, shu jumladan quyidagilarni nazarda tutadi:

[78] Pedagogika (I qism): Darslik. Hasanboyev J., To‘raqulov X.A., Alqarov I.Sh., Usmonov N.O'., Hasanova M.T. / Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. -Toshkent. 2017. 200 bet.9-b.

a) ilm-fan sohasida boshqaruv tizimini takomillashtirish borasida:

ilmiy tashkilotlarning ilmiy-innovatsion faoliyati samaradorligini baholashga yo‘naltirilgan milliy reyting tizimini joriy etish;

ilm-fanda o‘zini o‘zi boshqarish tizimini rivojlantirish orqali davlat va ilmiy tashkilotlar o‘rtasida ijtimoiy sheriklikni rivojlantirish hamda uning doirasida loyihalarni amalga oshirish;

b) ilm-fan va ilmiy faoliyatni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish hamda moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiyalash borasida:[79]

Har qanday mamlakatning kuchi uning fuqarolarining ma’naviy yetukligi va intellektual salohiyatiga bog‘liq bo‘lib, bu esa ta’lim tizimining mazmuni hamda jamiyatdagi sog‘lom ijtimoiy muhit darajasi bilan belgilanadi. Shu bois ilm-fan va ta’limni integratsiyalash, zamonaviy bilim va innovatsiyalar asosida yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayoni bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir.

Integratsiya so‘ziga O‘zbekiston milliy ensklopediyasida quyidagicha ta’rif beriladi.

INTEGRATSIYA (lot. *integratio* — tiklash, to‘ldirish, *integer* — butun so‘zidan)

1. sistema yoki organizmning ayrim qismlari va funksiyalarining o‘zaro bog‘liqlik holatini hamda shunday holatga olib boruvchi jarayonni ifodalaydigan tushuncha;
2. fanlarning yaqinlashishi va o‘zaro aloqa jarayoni; differentsiatsiya bilan birga kechadi;
3. 2 va undan ortiq davlatlarning iqtisodiyotini o‘zaro muvofiqlashtirish va birlashtirish.

Ta’lim tizimida fanlararo integratsiyani amalga oshirish hozirgi davrdagi dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Ta’limda integratsiyani amalga oshirish o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishda o‘ziga xos rol o‘ynaydi. Fanlararo integratsiya haqida fikr almashishdan oldin integratsiya o‘zi nima uni qanday qo‘llash kerak yoki qo‘llamasa ham bo‘laveradimi singari savollarga javob topaylik. Integratsiya jarayoni fanlar orasidagi aloqani yangi, yuqori sifatda bir-biriga bog‘lash bosqichi bo‘lib, o‘zini yuqori ko‘rinishda namoyon eta olish lozim bo‘ladi. Shuni alohida ta’kidlash joizki, integratsiya jarayoni ildizlari uzoq o‘tmishdagi xalq va ilmiy pedagogikaga asoslangan. O‘tmishdagi xalq pedagogikasida didaktika ta’sirining ruhiy-pedagogik xususiyati hamda psixologik-pedagogik bog‘liqlik to‘g‘risida K.D.Usheniskiy shunday degan edi: “Har qanday fan tomonidan xabar qilinayotgan bilim va g‘oya dunyo va hayotga keng nigoh va yorituvchan holatda berilishi lozim”. O‘sha davrlarda ham olimlar fanlar o‘rtasidagi bog‘lanishni ya’ni, integratsiyani qo‘llash taqdim etilayotgan bilimlar hayotga keng nigoh tashlash imkonini berishini alohida ta’kidlab o‘tishgan.

Forobiy nazarida hunar va san’atlar bir-biriga bog‘liq bo‘lib, ularni puxta egallash boshqa fan va ilmlarni ham bilishni talab etadi. Shu bois, fanlararo

[79] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.10.2020 yildagi PF-6097-son

integratsiya insonning baxt va komillikka erishishida asosiy omil sifatida qaraladi.

Hunar va san’atlar qaysi tur va sohalarga taalluqli ekanligiga ko‘ra bir-biridan afzal ko‘rinadi. Masalan, bo‘z to‘qish, shoyi to‘qish, attorlik, hovli supurish, raqs san’ati, fiqh ilmi, tabiblik yoki so‘z san’ati bir-biridan qanchalik afzal bo‘lsa baxtga erishuv darajalari ham shunga o‘xshashdir.

Bundan tashqari bir turdagi san’at, hunar sohiblari ham malaka (miqdori) jihatidan farqlanishi mumkin. Masalan, bir xattot o‘z hunarining ko‘pgina sirlarini bilishi, keng bilim egasi bo‘lishi mumkin. Boshqa biri o‘z hunari sirlarini kamroq bilishi mumkin. Mazkur hunar (xattotlik)ni yaxshi egallash uchun xattot tilni, so‘z san’atini, husnixatni va hisob-kitob, riyoziyotni puxta bilishi zarur. Shu hunar egalaridan biri masalan, husnixatni va riyoziyotni yaxshi biladi, boshqasi tilni, so‘z san’atini va husnixatning ba’zi jihatlarini yaxshi biladi, uchinchisi mana shu ilmlarning hammasida mohir.

Xattotlarning sifat jihatidan bir-biridan afzalligi shundaki, masalan, husnixat san’atini egallagan ikki xattotdan biri (o‘zi tanlagan) shu sohada kuchliroq, biri kuchsizroq bo‘lishi mumkin. Bu, sifatdagi afzallikdir.[80]

Hunar va san’at sohiblarining mahorati nafaqat bilim miqdori, balki ularni ijodkorona qo‘llash darajasi bilan ham belgilanadi. Shu bois malaka sifati ularning kasbiy ustunligi va san’atdagi yuksak darajasini ko‘rsatadi.

Farobiy ta’kidlagan hunar va san’at uyg‘unligi inson faoliyatida turli bilim va ko‘nikmalarni birlashtirish zarurligini ta’kidlab o‘tadi. Xuddi shunday, ta’lim jarayonidagi fanlar integratsiyasi ham o‘quvchilarda turli fanlardan olingan bilimlarni uyg‘unlashtirib, ularni hayotiy faoliyatda samarali qo‘llash imkonini yaratadi. Shu tariqa, ikkala jarayon ham shaxsning har tomonlama kamolotini erishishini ta’minlab beradi

Umumta’lim maktablarida barcha fanlarning o‘qitilishi bugungi kun o‘smirlarining ijobiy munosabatlarini shakllantirishga yordam beradi. O‘smir yoshdagi o‘quvchilarning shaxsi va ularning kamoloti muammosi taraqqiy etayotgan va o‘z taraqqivotida yuksak cho‘qqiga intilayotganlari jamiyat uchun dolzarb masaladir. Har bir o‘quv fanining o‘rganilishi, ta’lim samarasi yuksak bo‘lishi, bolalar erkin fikrlashni o‘rganishi naqadar dolzarb ekanligi hech kimda shubha uyg‘otmaydi. Erkin fikrlay oladigan kishigina jamiyatda o‘z mavqeyini to‘la idrok qila oladi. Bilimdonlikning muhim qismi bo‘lgan insoniy demokratik munosabatlar tizimidagi teranlik shaxs taqdiri va salohiyatini belgilovchi muhim omildir. Pedagogika va ijtimoiy psixologiya har bir o‘smir shaxsning hayotning barcha jabhalarida o‘zini erkin sezish va fikrlarini to‘la-to‘kis bayon etishiga o‘rgatuvchi usul sifatida xizmat qiladi. Bugungi kunda o‘smirlarning shaxslararo va ular o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlari malum bir darajada ularning shaxsidagi psixologik holatlarni o‘zgartirish va ijobiy munosabatlarni shakllantirishda yordam beradi. Maktab ta’limining san’at yo‘nalishi mazmunini bolalarning ta’lim-tarbiya olishida odamiylik sifatlari qunt bilan singdirib borilsa, ular yetuk

[80] Abu Nasr Forobiy.Fozil odamlar shahri. Nodir va dono fikrlar, T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. 160 b.48-b.

va barkamol sog‘lom, mustaqil fikrlovchi shaxs bo‘lib yetishi belgilaydi. Har bir vosh davrning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy ta’sir o‘tkazish bolada o‘z vaqtida o‘zini anglashni vujudga keltiradi. Bolada o‘zini anglash tuyg‘usi qancha erta uyg‘onsa, shaxsiy nuqtayi nazan o‘z huquqini his etish, o‘zining aqliy va jismoniy imkoniyatlarini baholash shunchalik tez pavdo bo‘ladi. Hozirgi vaqtda hamma fanlar, shu jumladan, politexnik sikllar tomonlama talqin qilinar ekan shu fanlarni chuqur o‘rganish va uning ijtimoiy hayotini yaxshilash dolzarb va kechiktirib bo‘lmaydigan masalalardan biridir.[81]

Malumki, ta’lim jarayonida muavyan o‘quv fani, “Ona tili”, “Tarix”, “Adabiyot” kabilarga oid bilimlar bilan bir qatorda xalqning ijtimoiv tajribasi, til boyligu ma’naviy. madaniy qadryatlari axloqiy me’yorlari bilim va tushunchalar shaklida o‘rgatilishi lozim. Amaldagi ta’lim jarayonini tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatadiki, u yoki bu o‘quv fani mazmunida o‘quvchining ijtimoiv tajribasiga kiray qolgan bilim va tushunchalar mavjud, buning asosiy sababi o‘quv fanining mazmunini o‘ta murakkab yoki haddan tashqari sodda ekanligidadir. Agar o‘quv material! o‘ta murakkab boisa, o‘quvchi uni to‘liq o‘zlashtirishga qivnaladi. Agar sodda va takror holda ifodalangan boisa bunday o‘quv materialini o‘zlashtirishga ehtiyoj sezmaydi, undan bezadi. Bugungi kunga kelib jahondagi mamlakatlarning 70 foizi ta’lim tizimida integrativ xarakterdagi o‘quv dasturlari va darsliklardan foydalanib kehnoqda. Har bir mamlakat avni shu davlatning ta’lim tizimiga qo‘yilgan buyurtmaning tabiatidan kelib chiqqan holda integratsiyaning turli darajalarini ishlab chiqqan va joriy qilib kelmoqda. Chunonchi. Buyuk Britaniya taiim tizimida asosan integrativ fanlar joriy qilingan boisa, Koreya va Shveytsariyada integratsiyalashgan fanlar yoki alohida o‘quv predmetlari. Avstraliyada integratsivalashtirilgan fanlar, Yaponiya, Shimoliy lrlandiya, Uels. Gong-Kong va Germaniyada ham alohida fanlar. Vengriyada madaniyat yo‘nalishidagi o‘quv predmetlari. inson va tabiat. integrativ fanlar. Niderlandiyada alohida o‘quv predmetlari. Irlandiyada fan va texnika kabi blokiarda barcha o‘quv fanlari mujassamlashtirilgan holda o‘qitiladi. Bizda bu sohada dastlabki qadamlar qo‘yilmoqda.[82]

Integratsiyaning u yoki bu darajasini taiim jarayonida qoilash natijasida o‘quvchining vaqti va kuchi tejaladi. uning bilish imkoniyatlari kengayadi. Ota-onalarning hamda davlatning o‘qish jaravoniga sarflaydigan mablagini iqtisod qilish imkoniyati vujudga keladi; mavzulararo integratsiya asosida o‘quv-bilish jaravoni natijalarini istiqbolli qilish mexanizmiari yaratiladi; integratsiyalashtirilgan ta’lim jarayonini boshqaradigan o‘qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirishni yoiga qo‘yish uchun huquqiy metodik imkoniyatlar yaratiladi; integral dasturlar asosida o‘quv-biluv jaravonining iqtisodiy jihatdan samaradorlik darajasi aniqlanadi; o‘quv-biluv jarayonini

[81] Mavlyanova, Raxima B oshlangich ta’lim pedagogikasi, innovatsiva va integratsiyasi. O‘quv qollanma./R.Mavlyanova, N.Raxmankulova. - O'zbekiston Respublikasi Oliy va cfrta maxsus ta'lim vazirligi. - Toshkent. Voris nashriyoti, 2013. - 240 b.205-206 b.

[82] Mavlyanova, Raxima Boshlang’ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiva va integratsiyasi. 0‘quv qollanma./R.Mavlyanova, N.Raxmankulova. - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o’rta maxsus ta'lim vazirligi. - Toshkent. Voris nashriyoti, 2013. - 240 b. 212-b.

integral dasturlar asosida tashkil etish sohasiclagi xalqaro tajribalardan keng foydalanish uchun qulay imkoniyatlar tug‘iladi.

Tadqiqotimizdan kelib chiqqan holda quyidagi takliflarni berishimiz mumkin:

1. Fanlararo integratsiyani ta’limda tizimli joriy qilish

Farobiy qarashlari asosida fanlararo bog‘liqlikni chuqur tahlil qilish asosida umumta’lim fanlari o‘rtasida uzviy aloqani mustahkamlovchi o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish zarur. Bu o‘quvchilar tafakkurini ko‘p yo‘nalishda shakllantirishda va ularni hayotiy faoliyatga tayyorlashda muhim omil bo‘ladi.

2. Ijodkorlik va amaliy bilimlar uyg‘unligini kuchaytirish

Farobiyning ilm, san’at va hunarni uyg‘un holda egallash g‘oyasi asosida ta’lim jarayoniga ijodiy mashg‘ulotlar, amaliy loyihalar, san’at va texnik ijodiyot mashg‘ulotlarini integratsiyalash lozim. Bu o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilim, balki uni hayotda qo‘llash ko‘nikmasini shakllantiradi.

3. Ilmiy-pedagogik infratuzilmani zamonaviylashtirish

Fanlararo integratsiyani samarali amalga oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarga asoslangan, elektron o‘quv resurslari bilan boyitilgan o‘quv muhitini yaratish lozim. Bu o‘qituvchi va o‘quvchining o‘zaro interaktiv hamkorligini kuchaytiradi.

4. O‘qituvchilar uchun maxsus integratsion kompetensiyalarni rivojlantirish

Fanlararo yondashuvni qo‘llay oladigan, didaktik va psixologik bilimlarga ega bo‘lgan o‘qituvchilarni tayyorlash, ular uchun malaka oshirish kurslarida integratsiyalashgan ta’lim metodikalarini chuqur o‘rgatish zarur. Bu ta’lim sifatining barqaror oshishiga xizmat qiladi.

5. Farobiy qarashlari asosida milliy modelni ishlab chiqish

Farobiyning ilm, san’at va hunar integratsiyasi haqidagi konsepsiyasini zamonaviy pedagogik metodika bilan uyg‘unlashtirgan holda, O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun milliy integratsion model ishlab chiqilishi kerak. Bu model asosida fanlararo bog‘liqlik ham nazariy, ham amaliy jihatdan izchil qo‘llaniladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Forobiyning hunar va san’at uyg‘unligi haqidagi qarashlari bugungi ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya tamoyillari doim bir-biri bilan bog‘liqdir. U inson kamoloti uchun ilm, hunar va san’atning bir-biri bilan aloqador holda egallanishi zarurligini ta’kidlagan bo‘lsa, zamonaviy ta’lim ham fanlarni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarda keng dunyoqarash, ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga olib keladi. Fanlararo integratsiya ta’lim samaradorligini oshiribgina qolmay, bilimlarning hayotiy ahamiyatini ochib beradi, o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantiradi. Shu bois Forobiyning qarashlari nafaqat tarixiy meros, balki bugungi kunda ham ta’lim tizimini rivojlantirishda nazariy-metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Integratsiyalashgan ta’lim jarayonini samarali yo‘lga qo‘yish esa yurtimizda intellektual salohiyatli, ma’naviy yetuk va raqobatbardosh kadrlarni tarbiyalashda muhim bo‘libb kelmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.10.2020 yildagi PF-6097-son
2. Pedagogika (I qism): Darslik. Hasanboyev J., To‘raqulov X.A., Alqarov I.Sh., Usmonov N.O‘., Hasanova M.T. / Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. - Toshkent. 2017. 200 bet.
3. Abu Nasr Forobiy.Fozil odamlar shahri. Nodir va dono fikrlar, T.: "O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. 160 b.
4. Mavlyanova, Raxima B oshlangich ta’lim pedagogikasi, innovatsiva va integratsiyasi. O‘quv qollanma./R.Mavlyanova, N.Raxmankulova. - O‘zbekiston Respublikasi Oliy va cfrta maxsus ta’lim vazirligi. - Toshkent. Voris nashriyoti, 2013. - 240 b.
5. Mirzaliyevna, S. Z. (2025). MILLIY TARBIYA ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISH TIZIMI VA UNING ZAMONAVIY TA’LIMDA TUTGAN O‘RNI.*IZLANUVCHI*,*1*(7), 159-163.
6. Mirzaliyevna, S. Z. (2025). MILLIY TARBIYA ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISH. *BILGI ÇEŞMESI*, *1*(6), 88-94.
7. Athamboyevna, V. N. (2024). TA’LIMDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR BU NIMA?. University Research Base, 590-594.
8. Saidaxon, D. (2023). Boshlang'ich ta'limda STEAM texnalogiyasini qo‘llash
9. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

“IJODKORLIK”, “BADIIY TAFAKKUR” VA “IJODIY TAFAKKUR MADANIYATI” TUSHUNCHALARINING FALSAFIY, PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Eraliyeva Zamira Rasuljonovna,
Qo‘qon universiteti Ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
zamirahoneraliyeva22@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada “ijodkorlik”, “badiiy tafakkur” va “ijodiy tafakkur madaniyati” tushunchalari falsafiy, psixologik va pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino va Abu Rayhon Beruniylarning ilmiy qarashlari asosida bilish jarayonining bosqichlari, tafakkurning shakllanishi, bolalarda ijtimoiy va ma’naviy sifatlarni rivojlantirish omillari yoritilgan. Forobiy hissiy va aqliy bilishni farqlab, ta’lim jarayonida pedagog shaxsiyatining ahamiyatini ta’kidlagan. Ibn Sino aqliy kuchlarning bosqichma-bosqich rivojlanishini ko‘rsatib, bilim olish jarayonida irodaning roliga urg‘u beradi. Beruniy esa ilm olishda axloqiy poklik va zamonga mos metodlarning zarurligini uqtirgan. Shuningdek, maqolada badiiy tafakkur

tushunchasining turli talqinlari, obrazli tafakkurdan farqlanishi hamda san’at asarlari bilan bog‘liq holda shakllanishi tahlil etilgan. N.L. Leizerov va V. Baranov tadqiqotlari asosida badiiy tafakkurning mazmuni, ijodiy tasavvur bilan aloqadorligi ochib berilgan. Amaliy qismda maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy-ijodiy tafakkur madaniyatini shakllantirish imkoniyatlari ko‘rsatiladi. Ertaklar, topishmoqlar, multfilmlar va didaktik mashqlar bolalarning ijodiy tasavvuri, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida tavsiya etiladi. Tadqiqot natijalarida ijodiy tafakkur madaniyati bolaning shaxsiy rivojlanishida muhim omil ekani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: *ijodkorlik, badiiy tafakkur, ijodiy tafakkur madaniyati, maktabgacha ta’lim, sensorli bilish, tasavvur, estetik tarbiya, psixologik xususiyatlar.*

Аннотация: В статье рассматриваются понятия «творчество», «художественное мышление» и «культура творческого мышления» в философском, психологическом и педагогическом аспектах. На основе идей Абу Насра Фараби, Абу Али ибн Сины и Абу Райхона Беруни раскрываются этапы познания, формирование мышления и факторы развития социальных и духовных качеств у детей. Фараби выделял чувственное и рациональное познание и подчеркивал роль личности педагога в процессе обучения. Ибн Сина объяснял поэтапное развитие умственных сил, отмечая значение воли в овладении знаниями. Беруни указывал на необходимость нравственной чистоты и использования современных методов обучения. В статье также анализируются различные трактовки художественного мышления, его отличие от образного мышления и специфика формирования в процессе взаимодействия с произведениями искусства. На основе исследований Н.Л. Лейзерова и В. Баранова раскрывается взаимосвязь художественного мышления и творческого воображения. В практической части показаны возможности формирования художественно-творческой культуры мышления у детей дошкольного возраста. Сказки, загадки, мультфильмы и дидактические упражнения рассматриваются как эффективные средства развития творческого воображения и логического мышления детей. В результате исследования обосновано, что культура творческого мышления является важным фактором личностного развития дошкольников.

Ключевые слова: *творчество, художественное мышление, культура творческого мышления, дошкольное образование, сенсорное познание, воображение, эстетическое воспитание, психологические особенности.*

Abstract: The article analyzes the concepts of “creativity,” “artistic thinking,” and “the culture of creative thinking” from philosophical, psychological, and pedagogical perspectives. Based on the ideas of Abu Nasr al-Farabi, Abu Ali Ibn Sina, and Abu Rayhan al-Biruni, the stages of cognition, the formation of thinking, and the factors of developing social and spiritual qualities in children are discussed. Al-Farabi distinguished between sensory and rational

cognition and emphasized the importance of the teacher’s personality in education. Ibn Sina explained the gradual development of intellectual abilities, stressing the decisive role of will in acquiring knowledge. Al-Biruni highlighted the necessity of moral purity and the adaptation of teaching methods to the demands of the time. The article further examines different interpretations of artistic thinking, its distinction from figurative thinking, and its specific formation in relation to works of art. Based on the studies of N.L. Leizerov and V. Baranov, the connection between artistic thinking and creative imagination is revealed. The practical section demonstrates opportunities for developing the culture of artistic and creative thinking in preschool children. Fairy tales, riddles, cartoons, and didactic exercises are recommended as effective tools to enhance imagination and logical thinking skills. The results of the study substantiate that the culture of creative thinking is a key factor in the personal development of preschool children.

Keywords: *creativity, artistic thinking, culture of creative thinking, preschool education, sensory cognition, imagination, aesthetic education, psychological features.*

Abu Nasr Forobiy esa ko‘plab asarlarida bilish masalasiga katta e’tibor beradi. U bilishda ikki bosqichni – hissiy va aqliy bilishni farqlaydi hamda bilishda inson aqlining roliga ahamiyat beradi. Forobiy insonlarni ilmli bo‘lishga chaqirib, bolaning ijtimoiy hayotda tutgan o‘rni va uning o‘ziga xos xususiyatlari to‘g‘risida ibratli g‘oyalarni ilgari surgan. U bolaga ta’lim berish, uni ilmli qilish uchun pedagog tinmasdan mashaqqatli mehnat qilsagina o‘quvchi o‘qishga, ta’lim olishga, bilimli bo‘lishga intilishi mumkinligini ta’kidlaydi. Pedagog bolaga bilim beraman desa, o‘quvchi oldida haqiqatgo‘y bo‘lishi kerak, o‘zi fahm-farosatli bo‘lib, or-nomusini qadrlashi lozim, shogirdlariga nisbatan adolatli bo‘lishi, ko‘zlagan maqsadiga erishishida qat’iylik ko‘rsata bilishi va o‘rnak bo‘lmog‘i joiz, deya ta’kidlaydi mutafakkir[83].

Qomusiy olim Abu Ali ibn Sinoning fikricha, inson tafakkuri, aqlining kuchi bir necha bosqichdan iborat. Aqliy kuchlar dastlab mutlaq tinch, sokin holatda bo‘ladi[84]. Bolalardagi yozishni, o‘qishni o‘rganishdagi potensial kuchlar shunga misol bo‘la oladi. Abu Ali ibn Sino bu kuchlarni moddiy kuchlar deb nomlagan, ya’ni mazkur kuchlarni tashqi motivlar deb tushunsa bo‘ladi. Sekin-astalik bilan bu kuchlar harakatga aylanadi, bular mehnat quroli samarasidir, ya’ni mehnat quroli orqali harakatga keladi va namoyon bo‘ladi. Bu holatni bola yozishni xohlab turibdi-yu, ammo yozish quroli bo‘lgan qalamning yo‘qligi bilan izohlash mumkin. Bu ikki kuchni Ibn Sino ro‘yobga chiqishi mumkin bo‘lgan kuch deb atagan. Nihoyat, uchinchi kuch esa irodaning yetishmasligi bilan tushuntirib beriladi. Ya’ni shunday holatning kuchi bor, ammo uni ishlatishga, ruyobga chiqarishga bolada iroda yetishmaydi. Alloma nazarida, shu

[83] Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993. – 224 b
[84] Abu Ali ib Sino. Tib qonunlari. Saylanma. 1-jild. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi, 1993. – 304 b

kabi uch holat bilan aql, bilim olish izohlanadi. “Tayr” asarida esa insonlarni do‘stlikka, bilim o‘rganishga chaqiradi[85].

Beruniy ilm olishda axloqiy poklikni yuqori o‘ringa qo‘yib, ta’lim va tarbiyani bir xil izchillikda olib borganlar komil inson darajasiga erishadilar[86], deydi. Beruniy o‘qitish uchun pedagog o‘z malaka va bilimlarini doimo orttirib, zamonga moslashib borishi lozimligini uqtiradi. U kitob o‘qish usullariga alohida e’tibor qaratadi. Kitoblarni shunchaki emas, fikrlab, kichik-kichik bo‘limlarga bo‘lib o‘qish va umumlashtirib borish kerakligi haqida ma’lumotlar beradi.

Abu Rayhon Beruniy ilm olishda takrorlashga zo‘r berib, ta’lim oluvchilarni toliqtirib va zeriktirib qo‘ymasdan, turli psixologik usullarni qo‘llashni, shu orqali ularning tafakkurini boyitib, bilimlarini chuqurlashtira borishni ilgari surgan buyuk zotdir. Ya’ni o‘qishga nisbatan bo‘lgan qiziqishni so‘ndirmaslik uchun bolalarning yoshiga xos psixologik xususiyatlar albatta inobatga olinishi kerakligini e’tirof etadi[87].

“Badiiy tafakkur” atamasi uzoq vaqt davomida chetlab kelindi va uning o‘rniga “tasavvurli tafakkur”, “tasvirlardagi idrok”, “badiiy-ijodiy fikrlash” va hokazo atamalar qo‘yildi va “badiiy tafakkur” kabi turkumlarning sinonimik qatoriga kiritildi. Masalan: “ijodkorlik”, “badiiy faoliyat”, “badiiy umumlashtirish”, “badiiy jarayon”, “tiplashtirish”, “san’at” va boshqalar. Bizning fikrimizcha, badiiy tafakkurga bunday nuqtai nazardan qarash uning mavzusini yo‘qotishga olib keladi. Demak, masalan, “Estetikaning qisqacha lug‘ati”da[88] yuqoridagi turkumlarning ma’nolari kesishadi va aslida takrorlanadi. “Estetika” lug‘atida badiiy tafakkur o‘zining o‘ziga xos qonuniyatlari va tamoyillariga ko‘ra rivojlanish nuqtai nazaridan qaraladi, u boshqa aqliy faoliyat turlaridan ajralib turadi.

San’atning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganadigan tadqiqotlarda badiiy va obrazli tafakkurni sinonim sifatida ko‘rib chiqish tendentsiyasi mavjud. Biroq, ularni aniqlash mumkin emas[89] Tasavvurli tafakkur badiiy tafakkurdan farqli ravishda san’atda, badiiy ijodda sodir bo‘ladigan psixik jarayonlarning butun mohiyatini to‘liq tavsiflamaydi, chunki obrazli tafakkurda bilish jarayoni jonli tafakkurdan boshlanib, murakkab abstraktsiya va umumlashtirish jarayoni sifatida davom etadi. Majoziy tafakkurning muhim xususiyati uning ichki chegaralanishi va sub’ektning ichki faoliyati strukturasidagi funksional aniqligi, umumlashtirish jarayonining ob’ektiv dunyo dialektikasini abstrakt-mantiqiy qayta ko‘rib chiqish darajasiga ko‘tarila olmasligi, unda konkret fikrlashning

[85] Abdurahmonov A. Saodatga eltuvchi bilim: (Din, falsafa, hayot, ma’naviyat va ma’rifat saboqlari). – T.: Movaraunnahr, 2002. – 720 b

[86] Abu Rayhon Beruniy. Feruza (Javohirlar haqida naql va hikoyatlar). – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993. – 96 b

[87] Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: SANO-STANDART, 2017. – B.204.

[88] Краткий словарь по эстетике / Под об. ред. М.Ф. Овсянникова, В.А. Разумного. -М.: Изд-во полит, литературы, 1963. – 543-b.

[89] Лейзеров Н.Л. Образность в искусстве. - М.: Наука, 1974. - 60-b. Никифорова О.И. Исследования по психологии художественного творчества. -М.: Изд-во Моск, ун-та, 1972.- 154с. Выготский Л.С. Психология искусства. -М.: Искусство, 1965. - 479с.

yo‘qolishiga olib kelmaydi. Badiiy tafakkurning tabiatini o‘rganib, N.L. Leizerov ikkita tushunchani ajratadi: “hayoliy fikrlash” va “badiiy tafakkur”. Muallifning fikriga ko‘ra, “majoziy fikrlash - bu insonning dunyoni ko‘p qirrali idrok etishini hissiy-baholovchi, hissiy-vizual aks ettirish, bu butun jarayon ma’lum bir maqsadga bo‘ysunadigan bo‘lsagina badiiy bo‘ladi”[90]. Bunda biz uchun muallifning obrazli va badiiy tafakkurni farqlash borasidagi pozitsiyasi, eng muhimi, ikkinchisining obrazli tafakkur tizimidagi o‘rnini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Bu erda badiiy tafakkurning o‘ziga xos xususiyati insonning san’at asarlari bilan o‘zaro munosabati davomida amalga oshiriladigan fikrlash sifatida ta’kidlangan.

V. Baranovning estetik-badiiy tadqiqida badiiy tafakkur voqelikni badiiy idrok etishning murakkab jarayoni bo‘lib, u “uslubning umumiy tamoyillarini asarning o‘ziga xos to‘qimasiga aylantirishdan, timsolida o‘ziga xos to‘qimaga aylantirishdan iborat ekanligi metodni individual ijodiy qo‘llash orqali ta’kidlanadi”[91].

“Ijodiy tasavvurni qamrab olish darajasi badiiy vaziyatning noaniqlik darajasi, uning dastlabki ma’lumotlaridagi badiiy ma’lumotlarning to‘liqligi yoki yetishmasligi bilan belgilanadi. Hal qiluvchi omil sub’ektning ob’ekt bilan bevosita o‘zaro ta’siri emas, balki fikrlash vazifalaridir”[92]. Agar dastlabki ma’lumotlar, noma’lumning mavjudligi, “kashf qilish” zarurati mavjud bo‘lsa, muammoli badiiy vaziyatni hal qilish jarayoni tasviriy fikrlashning bir turi sifatida badiiy tafakkurning yuqori mahsuldorligi bilan tavsiflanadi. Agar ma’lumotlarni tahlil qilish qiyin bo‘lsa, unda ijodiy tasavvurning o‘ziga xos usullari badiiy tafakkur chegaralarida ishlaydi. Shunday qilib, “badiiy tafakkur xayol mahsuldorligisiz va panoramik tasavvursiz amalga oshmaydi, xuddi tasavvur ham tafakkurning har tomonlama qamrab oluvchi kuchisiz amalga oshmaydi”[93].

Ijodkorlik insonga xosdir, chunki u har doim ijodkorni - ijodiy faoliyat sub’ektini nazarda tutadi. Odamlarni bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish muammosi doimo qiziqtirib kelgan. Ijod, faylasuflarning fikricha, yangi qadriyatlarni yaratishga qaratilgan jarayondir, u ob’ektiv va shaxsiy, sub’ektivni birlashtiradi (N.A. Berdyaev, E.V. Ilyenkov). Pedagogikada ijodkorlikning yetti turini ajratish odatiy holdir: o‘ziga xoslik, evristik, fantaziya, faollik, konsentratsiya, aniqlik, sezgirlik. Ijodkorlik, ko‘rib turganimizdek, birinchi navbatda, sub’ektning faoliyati bilan bog‘liq.

Amerikaning Yuta shtatida turli yoshdagi odamlar foydalanadigan ijodiy salohiyat miqdorini o‘rganish bo‘yicha tajriba o‘tkazilgan. Bolalar bog‘chasi bolalari, boshlang‘ich maktab o‘quvchilari, yuqori guruh o‘quvchilari, universitet talabalari va kattalar o‘rtasida hayot davomida ijodkorlikning “rivojlanishini” o‘rganish uchun ular testlarda foydalanadigan ijodkorlik

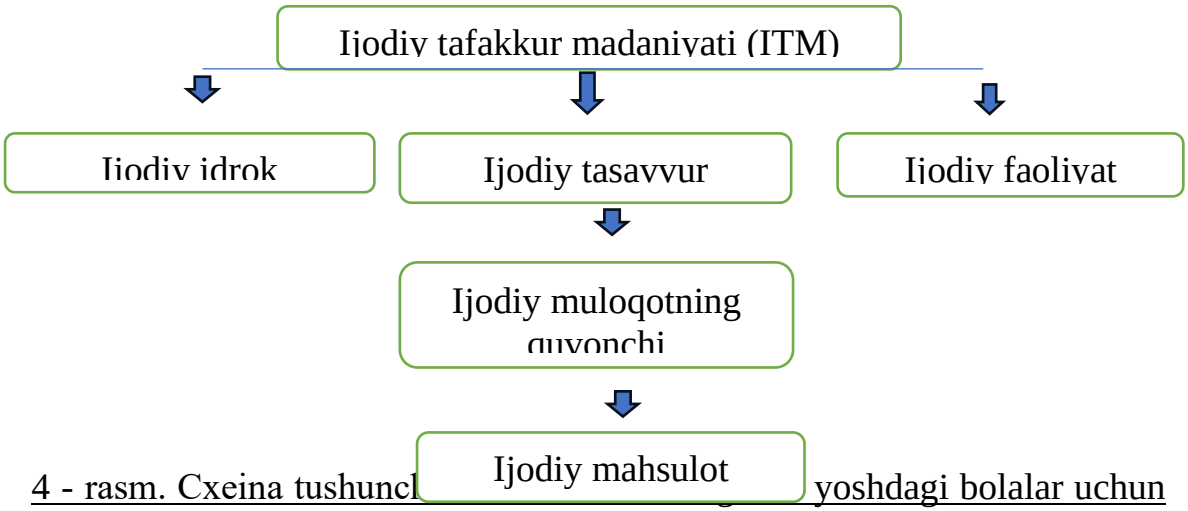
[90] Лейзеров Н.Л. Образность в искусстве. - М.: Наука, 1974. - 60-с.
[91] Баранов В. Орудие познание и борьбы. О социалистическом реализме как методе художественного мышления. — М., 1978. - С.27
[92] Коршунов А.М. Отражение, деятельность, познание. - М., 1979. - 102-105 с.
[93] Лилов А.Л. Природа художественного творчества. - М.: Искусство, 1981.-181 с.

miqdorini aniqlash uchun so‘rov o‘tkazilgan[94]. Umuman olganda, testga turlicha munosabatda bo‘lishingiz mumkin, ammo test natijalari ma’lum savollarga javob beradi va tadqiqotchilar uchun yangi savollarni yaratadi. Olingan natijalar quyidagicha edi [2-rasmga qarang].

Yosh guruhi	Foydalanilgan ijodiy salohiyat ulushi (%)
Bolalar bog‘chasidan bolalar	95-98
Kichik maktab o‘quvchilari	50-70
O‘rta maktab va universitet talabalari	30-50
Kattalar	20 dan kam

2- rasm. Shaxsning foydalanilgan ijodiy salohiyati ko‘rsatkichlari.

Badiiy-ijodiy tafakkur zamonaviy inson va kelajak odami uchun zarur bo‘lgan samarali shaxsiy faoliyatning asosidir. Bolaning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga pedagogik ta’sir ko‘rsatish imkoniyati va zarurligi pedagogika va psixologik fanda hali qo‘llanilmagan yangi tushunchani - katta maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy tafakkurni ko‘rib chiqishga asos beradi.[95] Bizning ta’rifimizga ko‘ra, *katta maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy-ijodiy tafakkur madaniyati - bu atrofdagi dunyoni ijodiy idrok etish, tushunish va o‘zgartirishda namoyon bo‘ladigan va ijodiy faoliyatning yangi mahsulotini yaratishga qaratilgan shaxsiy xususiyat, ya’ni bolalar submadaniyatidir.* [4 rasmga qarang].

4 - rasm. Cxeina tushunch yoshdagi bolalar uchun badiiy tafakkur kontseptsiyasi”

Ilmiy adabiyotlar tahlili badiiy obraz yaratish bosqichlari va ketma-ketligini, binobarin, mavzudan, badiiy g‘oyadan va rejani amalga oshirishdan badiiy tafakkurni aks ettirish imkonini berdi.

[94] Бергсон А. Собрание сочинений: В 5т. Т. 5. Введение в метафизику. — СПб, 1914.-С.6
[95] Eraliyeva Zamira. (2023). BOLALAR KITOBXONLIGI VA MEDIYA MUHITIDA BOLALIK KONSEPTINING IFODALANISHI. *Innovations in Technology and Science Education*, *2*(15), 287–295. Retrieved from https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/1967

Maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy tafakkurini rivojlantirishning boshlang‘ich nuqtasi *his-tuyg‘ulardir*. Shunday qilib, L.S. Vygotskiy ta’kidlaganidek: “Kimki tafakkurni affektdan ajratib qo‘ygan bo‘lsa, u tafakkurning sabablarini tushuntirish yo‘lini abadiy yopdi, chunki tafakkurning deterministik tahlili, albatta, u yoki bu yo‘nalishdagi fikr va ehtiyojlar va qiziqishlarning harakatlantiruvchi motivlarini ochib berishni o‘z ichiga oladi”[96]. B.M. Yemenskiy bolada ratsional-mantiqiy va hissiy-sensual badiiy tafakkurni to‘liq rivojlantirish zarurligini ta’kidlaydi.

O.M Popovaning qo‘llanmasida ertaklar, topishmoqlar, kulgili rasmlar turkumi, multfilmlarning satirik parchalari, kulgili mazmundagi qo‘shiqlar, istehzoli va hazilli mulohazalar, she’rlar joy olgan bo‘lib, uning maqsadi materiallaridan foydalangan holda maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy tasavvurini rivojlantirishga qaratilgan. Bolalar tasavvurining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadigan muallifning kontseptual modelining asosi, ularni xayoliy tasvirlarni yaratish, (aglyutinatsiya, tiplashtirish, rekonstruksiya qilish, narsalarni teskari muvofiqlashtirish, ob’ektlarni fantastika bilan ta’minlash) usullarida mashq qilish zarurligi to‘g‘risidagi qoidadir. Ushbu qo‘llanmada, muallif ijodiy tasavvurni rivojlantirish uchun mashqlardan foydalanadi. Muallif bolalar ijodiy tasavvurini rivojlantirish jarayonining murakkabligini tushunib, maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishining xususiyatlari bilan bog‘liq ma’lum qiyinchiliklarning yuzaga kelishi haqida ogohlantiradi va ularni bartaraf etish yo‘llarini taklif qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari asosida ishlab chiqilgan “Ilk qadam” o‘quv dasturining barcha sohasida bolalarning kognitiv-tadqiqot va ishlab chiqarish (konstruktiv) faoliyatini rivojlantirish vazifasi ta’kidlangan maqsadlar bilan bog‘liq. Bu tadqiqotimizning maqsadlari “Nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari”, “Bilish jarayonining rivojlanishi” sohasi, “Ijodiy rivojlanish” va “Ijtimoiy – hissiy” ta’lim sohalarining mazmuni boshqa odamlar bilan o‘zaro munosabatlarning konstruktiv usullari va vositalarini o‘zlashtirish maqsadlariga erishishga qaratilgan bo‘lib, bu nostandart hayotiy vaziyatlarni hal qilishda juda muhimdir.

Xulosa. Maqolada ijodkorlik, badiiy tafakkur va ijodiy tafakkur madaniyatining falsafiy, psixologik hamda pedagogik xususiyatlari keng qamrovda tahlil qilindi. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino va Abu Rayhon Beruniylarning qarashlari asosida bilish jarayonining hissiy va aqliy bosqichlari, bilim olishda iroda va axloqiy poklikning o‘rni, pedagog shaxsiyatining ta’limdagi ahamiyati yoritildi. Shuningdek, badiiy tafakkur tushunchasining turli talqinlari, obrazli tafakkurdan farqlanishi va san’at asarlari bilan bevosita bog‘liqligi ochib berildi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, badiiy-ijodiy tafakkur insonning ijodkorlik salohiyati, estetik didi va shaxsiy rivojlanishida muhim omildir. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkur madaniyatini rivojlantirish ularning mantiqiy fikrlashini, tasavvurini va ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ta’minlaydi.

[96] Выготский Л.С. Мышление и речь. - М.: Соцэкгиз, 1934. - с. 14.

Takliflar. Maktabgacha ta’lim dasturlarida badiiy-ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi maxsus mashg‘ulotlar (ertaklar, topishmoqlar, multfilmlar asosida) kengroq qo‘llanishi lozim.

Pedagoglar tayyorlash jarayonida sensor tarbiya, estetik ta’lim va ijodiy tasavvurni rivojlantirish metodikalariga alohida e’tibor qaratish kerak.

Bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olib, didaktik o‘yinchoqlar, musiqali va tasviriy faoliyat vositalaridan kompleks foydalanish samarali natija beradi.

Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan (rol o‘ynash, muammoli vaziyatlar, ijodiy topshiriqlar) foydalanish bolalarning mustaqil fikrlash va yangi g‘oyalarni yaratish qobiliyatini oshiradi.

Ilmiy izlanishlarda badiiy tafakkur madaniyatining rivojlanish darajasini o‘lchash va baholash mezonlarini ishlab chiqish muhim.

Ota-onalar ishtirokini kuchaytirish zarur: uy sharoitida bolaga ijodiy vazifalar berish, birgalikda kitob o‘qish, musiqiy va badiiy mashg‘ulotlarda qatnashish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993. – 224 b
2. Abu Ali ib Sino. Tib qonunlari. Saylanma. 1-jild. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi, 1993. – 304 b
3. Abdurahmonov A. Saodatga eltuvchi bilim: (Din, falsafa, hayot, ma’naviyat va ma’rifat saboqlari). – T.: Movaraunnahr, 2002. – 720 b
4. Abu Rayhon Beruniy. Feruza (Javohirlar haqida naql va hikoyatlar). – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993. – 96 b
5. Баранов В. Орудие познание и борьбы. О социалистическом реализме как методе художественного мышления. — М., 1978. - С.27
6. Бергсон А. Собрание сочинений: В 5т. Т. 5. Введение в метафизику. — СПб, 1914.-С.6
7. Выготский Л.С. Мышление и речь. - М.: Соцэкгиз, 1934. - с. 14.
8. Коршунов А.М. Отражение, деятельность, познание. - М., 1979. - 102-105 с.
9. Краткий словарь по эстетике / Под об. ред. М.Ф. Овсянникова, В.А. Разумного. -М.: Изд-во полит, литературы, 1963. – 543-b.
10. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
11. Лейзеров Н.Л. Образность в искусстве. - М.: Наука, 1974. - 60-b. Никифорова О.И. Исследования по психологии художественного творчества. -М.: Изд-во Моск, ун-та, 1972.- 154с. Выготский Л.С. Психология искусства. -М.: Искусство, 1965. - 479с
12. Лейзеров Н.Л. Образность в искусстве. - М.: Наука, 1974. - 60-с.
13. Лилов А.Л. Природа художественного творчества. - М.: Искусство, 1981.-181 с.

14. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

15. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: SANO-STANDART, 2017. – B.204.

16. Eraliyeva Zamira.. BOLALAR KITOBXONLIGI VA MEDIYA MUHITIDA BOLALIK KONSEPTINING IFODALANISHI. *Innovations in Technology and Science Education*, (2023), *2*(15), 287–295. Retrieved from https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/1967

17. Eraliyeva, Z.. MTT NING MAKTABGA TAYYORLOV GURUHLARIDA BOLALARNI MANTIQIY FIKRLASH VA BAHS MUNOZARALI VAZIYATLARDA YECHIM TOPISHGA VA BADIIY NUTQQA O‘RGATISH. *Talqin Va Tadqiqotlar*, (2023), *1*(18). извлечено от https://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/19

Eraliyeva Zamira Rasuljonovna. IN MTT’S PREPARATORY GROUPS FOR SCHOOL, CHILDREN ARE TAUGHT TO THINK LOGICALLY AND TO FIND SOLUTIONS IN CONTROVERSIAL SITUATIONS AND ARTISTIC SPEECH. *International journal of recently scientific researcher’s theory,* (2024). 2(6), 34–38. Retrieved from https://uzresearchers.com/index.php/ijrs/article/view/3412

BOLALARDA MEHNAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Sanginova Gulnoza Boxodirovna,
Ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
xusamr@mail.ru

Annotatsiya

Maktabgacha ta’lim tizimida bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirish shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda maktabgacha katta yoshdagi bolalarda mehnat tarbiyasining ilmiy-metodik asoslari, uning mazmuni va samarali tashkillashtirish yo‘llari yoritilgan. Mehnat tarbiyasi bolaning mustaqilligi, mas’uliyati, intizomi va mehnatsevarlik sifatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi bilan birga, ularni maktab ta’limiga tayyorlashning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

Annotatsiyada mehnat tarbiyasining asosiy maqsad va vazifalari ko‘rsatilib, bolalarda mehnatga ijobiy munosabatni shakllantirish, kundalik hayotiy ko‘nikmalarni egallash, ijodiy faoliyatga qiziqishni rivojlantirish hamda mehnat madaniyati asoslarini shakllantirishning zarurligi ta’kidlangan. Shu bilan birga, oilaning va tarbiyachining hamkorlikdagi faoliyati, bolalarni oddiy uy yumushlari hamda maishiy mehnatga jalb etishning tarbiyaviy ahamiyati asoslab berilgan.

Tadqiqotda mehnat tarbiyasini samarali tashkil etishda yosh xususiyatlarini hisobga olish, o‘yin va mehnat faoliyatini uyg‘unlashtirish, innovatsion

texnologiyalarni qo‘llash va kichik guruhlarda hamkorlikni rivojlantirishning afzalliklari ko‘rsatib o‘tilgan. Xulosa sifatida, mehnat tarbiyasi bolalarda shaxsiy va ijtimoiy sifatlarni rivojlantirib, ularning kelgusidagi ta’lim va hayot faoliyatida muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun mustahkam poydevor yaratishi qayd etilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, mehnat tarbiyasi, ilmiy-metodik asoslar, mustaqillik, mas’uliyat, ota-ona va tarbiyachi hamkorligi, innovatsion texnologiyalar.

Аннотация

В системе дошкольного образования трудовое воспитание детей является важной составляющей формирования личности. В данном исследовании раскрываются научно-методические основы трудового воспитания у детей старшего дошкольного возраста, его содержание и пути эффективной организации. Трудовое воспитание способствует развитию самостоятельности, ответственности, дисциплинированности и трудолюбия ребёнка, а также выступает важным фактором подготовки к школьному обучению.

В аннотации обозначены основные цели и задачи трудового воспитания: формирование положительного отношения к труду, овладение повседневными навыками, развитие интереса к творческой деятельности и формирование основ трудовой культуры. Особое внимание уделено сотрудничеству семьи и воспитателя, значению вовлечения детей в элементарные домашние и бытовые виды труда.

В исследовании подчёркиваются преимущества учёта возрастных особенностей, интеграции игровой и трудовой деятельности, применения инновационных технологий и развития сотрудничества в малых группах. В заключение отмечается, что трудовое воспитание развивает у детей личностные и социальные качества, создаёт прочную основу для успешного обучения и жизнедеятельности в будущем.

Ключевые слова: дошкольное образование, трудовое воспитание, научно-методические основы, самостоятельность, ответственность, сотрудничество родителей и воспитателей, инновационные технологии.

Abstract

In the preschool education system, labor education of children is an essential component of personality development. This study reveals the scientific and methodological foundations of labor education in older preschool children, its content, and ways of effective organization. Labor education fosters the development of independence, responsibility, discipline, and diligence, and serves as an important factor in preparing children for school education.

The abstract outlines the main goals and objectives of labor education: forming a positive attitude toward work, acquiring everyday skills, developing an interest in creative activity, and establishing the foundations of work culture. Special attention is given to the cooperation between family and educator, as

well as the significance of involving children in simple household and everyday tasks.

The study emphasizes the advantages of considering age-specific characteristics, integrating play with labor activities, applying innovative technologies, and encouraging cooperation in small groups. In conclusion, it is noted that labor education develops children’s personal and social qualities and creates a solid foundation for their successful learning and future life.

Keywords: preschool education, labor education, scientific and methodological foundations, independence, responsibility, parent–teacher cooperation, innovative technologies.

Dolzarbligi

Maktabgacha ta’lim tizimi jamiyatning intellektual va ma’naviy salohiyatini yuksaltirishda muhim o‘rin egallaydi. Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda mehnat tarbiyasi alohida ahamiyatga ega bo‘lib, u shaxsning ijtimoiy faoliyati, intizomi, mustaqilligi va mehnatsevarlik sifatlarini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Bugungi globallashuv sharoitida barkamol shaxsni tarbiyalash, uning mehnatga munosabatini shakllantirish masalalari pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Maktabgacha ta’lim tizimi jamiyatning intellektual va ma’naviy salohiyatini yuksaltirishda muhim o‘rin egallaydi. Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda mehnat tarbiyasi alohida ahamiyatga ega bo‘lib, u shaxsning ijtimoiy faoliyati, intizomi, mustaqilligi va mehnatsevarlik sifatlarini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Bugungi globallashuv sharoitida barkamol shaxsni tarbiyalash, uning mehnatga munosabatini shakllantirish masalalari pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi – maktabgacha katta yoshdagi bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirish jarayonini ilmiy-metodik jihatdan takomillashtirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shu maqsadda quyidagi vazifalar belgilandi:

- mehnat tarbiyasining nazariy asoslarini o‘rganish;
- maktabgacha katta yoshdagi bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirishning metodik xususiyatlarini tahlil qilish;
- ota-onalar va tarbiyachilarning hamkorligini takomillashtirish yo‘llarini aniqlash.

Mehnat tarbiyasining maqsad va vazifalari nimalardan iborat? Metodik tavsiyalarda quyidagi “bolalar va o‘smirlar tarbiyasi bilan bog‘liq maqsadlar” belgilangan:

- o‘z-o‘zini tarbiyalash va rivojlantirishga qodir, axloqli, mustaqil fikrlaydigan fuqarolarni tarbiyalash;
- real darajadagi da’volarga ega bo‘lgan, ijtimoiy ma’qullangan faoliyat turlarida o‘zini namoyon qilishga yo‘naltirilgan, jamiyat farovonligiga qaratilgan, pedagogik, psixologik va ijtimoiy sharoitlar yaratish orqali shaxsiy va kasbiy o‘sishidan manfaatdor bo‘lgan;

- inson manfaatlari va imkoniyatlari bilan jamiyat ehtiyojlari o‘rtasida muvozanatga erishishga ko‘maklashish;

- mehnat faoliyatining biron-bir sohasida shaxsning kasbiy muvaffaqiyatini bashorat qilish;

- o‘z mehnati va ijtimoiy mavqeidan qoniqish hosil qilish, o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish, munosib turmush darajasini ta’minlash maqsadida yoshlarning kasbiy shakllanishi va rivojlanishiga ko‘maklashish.

Mehnat tarbiyasining vazifalari:

- ta’lim oluvchilarda mehnatga inson va jamiyat hayotidagi eng oliy qadriyat sifatida ijobiy munosabatni, mehnat faoliyatining yuksak ijtimoiy motivlarini shakllantirish;

- bilimga bo‘lgan kognitiv qiziqishni, ijodiy mehnatga bo‘lgan ehtiyojni, bilimlarni amalda qo‘llashga intilishni rivojlantirish;

- yuksak axloqiy fazilatlarni, mehnatsevarlikni, burch va mas’uliyatni, maqsadga intiluvchanlik va tadbirkorlikni, ishbilarmonlik va halollikni tarbiyalash;

- ta’lim oluvchilarni xilma-xil mehnat ko‘nikma va malakalari bilan qurollantirish, aqliy va jismoniy mehnat madaniyati asoslarini shakllantirish.

Mehnat tarbiyasining mazmuni ushbu vazifalar, shuningdek, bir qator xo‘jalik-iqtisodiy omillar, tuman va viloyatning ishlab chiqarish sharoitlari, maktabning imkoniyatlari va an’analari bilan belgilanadi.

Shubhasiz, shaxsning mehnatsevarlik, mehnatga va mehnat kishilariga hurmat, jamiyatga foyda keltirishga intilish kabi fazilatlari hayotining dastlabki yillaridanoq oilada shakllanadi. Maktabgacha ta’lim muassasalari esa mehnat ko‘nikmalarini shakllantirishga, demakki, insonning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatiga, shaxsning o‘zini namoyon etishi, o‘zini ko‘rsatishi va tasdiqlashi, stressga chidamliligi, ijtimoiy himoyasi va zamonaviy sharoitlarga moslashishiga zamin yaratadi.

Zamonaviy bolalar bog‘chasining asosiy vazifasi – oilaga har tomonlama rivojlangan: qiziquvchan, jismonan sog‘lom, hamdardlik qila oladigan, do‘stlik va oilaning qadrini tushunadigan bolani tarbiyalashga yordam berishdir. Shuning uchun maktabgacha ta’lim tashkiloti (MTT) pedagogidan bolalar bilan ishlashning zamonaviy metodikasida sodir bo‘layotgan voqealar kontekstida bo‘lish talab etiladi. O‘z ishini kasbiy jihatdan malakali va huquqiy jihatdan to‘g‘ri bajarish uchun har bir pedagog me’yoriy hujjatlar bilan tanish bo‘lishi kerak. Bu tarbiya jarayonini sifatli darajada amalga oshirish va maktabgacha rivojlanish bosqichida bolalar tarbiyasi oldiga qo‘yilgan barcha vazifalarga erishish imkonini beradi.

Metodik tavsiyalarga ko‘ra: “Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolaning asosiy mehnat turi o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish bo‘lib, u katta tarbiyaviy ahamiyatga ega – bolalarda mustaqillik, o‘z kuchiga ishonch, to‘siqlarni yengib o‘tish istagi va qobiliyatini shakllantiradi, ko‘nikmalar bilan qurollantiradi. Elementar mehnat topshiriqlarini har kuni bajarish (kiyinish, yuvinish, mustaqil ovqatlanish, o‘yinchoqlarni yig‘ishtirish) bolalarni muntazam mehnat qilishga o‘rgatadi.”

O‘z-o‘ziga xizmat faoliyati – bu xona va uchastkada tartib o‘rnatish va saqlash mehnatidir. Aynan maishiy mehnatda, bolaning kun davomida bir xil harakatlarni bajarishi orqali mas’uliyat, ishni oxiriga yetkazish qobiliyati, buyumlar, o‘yinchoqlar, kitoblar va boshqalarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish kabi bir qator mehnat ko‘nikmalari va axloqiy fazilatlarni shakllantirish mumkin. Maishiy mehnat ko‘nikmalari, bolalar tomonidan maktabgacha ta’lim muassasasida o‘zlashtiriladi va oilaga ham o‘tadi.

Mehnat tarbiyasi pedagogik nazariyada shaxs kamolotining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Mashhur psixolog va pedagog L.S. Vygotskiy ta’kidlaganidek, bola faoliyati jarayonida yangi bilimlarni egallaydi, ijtimoiy tajribani o‘zlashtiradi va shaxsiy rivojlanishga erishadi. Mehnat tarbiyasi bolalarda intizom, mas’uliyat, hamkorlik va jamoaviylik kabi sifatlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekistonlik pedagog olimlar ham mehnat tarbiyasini shaxsning ijtimoiylashuv jarayonidagi eng muhim omillardan biri sifatida talqin qiladilar. Xususan, N.Q. To‘raqulov mehnat tarbiyasini ta’lim-tarbiya jarayonining ajralmas bo‘g‘ini sifatida e’tirof etadi .

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar psixologik va fiziologik jihatdan mustaqil faoliyatga intiluvchi davrni boshdan kechiradilar. Shu sababli ularda mehnat ko‘nikmalarini shakllantirish jarayoni nafaqat kundalik hayotga moslashuv, balki kelajakdagi ta’lim va kasbiy faoliyat uchun ham poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirishda quyidagi metodik yondashuvlar muhim hisoblanadi:

1. Bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish. Har bir topshiriq bolaning fiziologik va psixologik imkoniyatlariga mos bo‘lishi kerak.
2. Qiziqarli va ijodiy topshiriqlarni tanlash. Mehnat jarayoni bolada qiziqish uyg‘otganda, natija samaraliroq bo‘ladi.
3. O‘yin va mehnat faoliyatini uyg‘unlashtirish. Maktabgacha ta’limda o‘yin asosiy faoliyat turi hisoblanganligi sababli, mehnat elementlarini o‘yin bilan uyg‘unlashtirish samaradorlikni oshiradi.
4. Tarbiyachining pedagogik rahbarligi. Tarbiyachi bolalarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi, ularni rag‘batlantiradi va mustaqillikka undaydi.
5. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish. STEAM yondashuvi, loyihaviy metod, interfaol mashg‘ulotlar orqali bolalarning mehnat faoliyatini yanada samarali tashkil etish mumkin.

Mehnat tarbiyasining samaradorligini oshirish uchun bolalar faoliyatida kichik guruhlar bilan ishlash, hamkorlik asosida topshiriqlarni bajarish, rolli o‘yinlar orqali mehnat jarayoniga qiziqishni kuchaytirish metodik yondashuvlar sifatida tavsiya etiladi.

Mehnat tarbiyasini samarali amalga oshirishda oilaning o‘rni beqiyosdir. Ota-onalar va tarbiyachilar hamkorligida bola mehnatga bo‘lgan qiziqish, mehnatsevarlik, mas’uliyat va mustaqillikni yanada chuqurroq egallaydi. Ota-onalar bolani kundalik uy yumushlariga jalb etishi, tarbiyachi esa bolaga o‘yin va mashg‘ulotlar orqali mehnat faoliyatini singdirishi muhim ahamiyatga ega.

Tarbiyachilar va ota-onalar o‘rtasida muntazam seminar, trening va uchrashuvlarni tashkil etish orqali bolalarda mehnat tarbiyasining samaradorligi oshiriladi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirishning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mehnat tarbiyasi bolalarda shaxsiy va ijtimoiy sifatlarni rivojlantiradi, ularning kelgusidagi ta’lim jarayoniga tayyorgarligini ta’minlaydi. Shu sababli mehnat tarbiyasini tashkil etishda metodik yondashuvlarni boyitish, ota-onalar va tarbiyachilar hamkorligini mustahkamlash, innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash zarur.

Oiladagi mehnat tarbiyasi ko‘pincha amaliy faoliyat orqali amalga oshiriladi. Masalan, bola dasturxon tuzishda, o‘yinchoqlarini yig‘ishda, gullarga suv quyishda yoki kichik yumushlarda ishtirok etishi orqali mehnatga o‘rgatiladi. Shunday qilib, bola mehnatni nafaqat ko‘rish, balki bevosita amalda bajarish orqali o‘zlashtiradi.

Xulosa

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirish – dolzarb pedagogik vazifadir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki:

- mehnat tarbiyasi shaxsiy va ijtimoiy sifatlarni rivojlantiradi;
- kelgusidagi ta’lim jarayoniga tayyorgarlikni ta’minlaydi;
- oilaviy va pedagogik hamkorlikda samaradorlik oshadi;
- innovatsion texnologiyalarni qo‘llash natijani kuchaytiradi.

Shu sababli maktabgacha ta’limda mehnat tarbiyasini tashkil etishda metodik yondashuvlarni boyitish, ota-onalar va tarbiyachilar hamkorligini mustahkamlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Baxodirovna, S. G. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR HAR TOMONLAMA RIVOJLANISHIDA MEHNAT TARBIYASINING TUTGAN ORNI. *Science and innovation*, *3*(Special Issue 31), 561-564.
2. Sanginova, G.B. (2024). Improving organization in the first environmental education of preschool children. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(4), 440-447.
3. Kalendarova Z.K. Didaktik o‘yinlar yordamida bolalarda matematik tasavvurlarni rivojlantirish bo‘yicha ishlarni tashkil etish// Zamonaviy uzluksiz ta’lim muammolari: innovatsiya va istiqbollar: Xalqaro ilmiy konferensiya. – Toshkent, 2018. 27-aprel. – B. 553-555.
4. Athamboyevna, V. N. (2024). TA’LIMDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR BU NIMA?. University Research Base, 590-594.
5. Saidaxon, D. (2023). Boshlang'ich ta'limda STEAM texnalogiyasini qo’llash.

ALOHIDA YORDAMGA EHTIYOJI BO‘LGAN BOSHLANGICH SINF O‘QUVCHILARINI NUTQIY MULOQOT KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Yuldashev Sodirboy Jo‘rayevich

Qo‘qon universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xozirgi kunning dolzarb muammolaridan biri alohida yordamga ehtiyoji bo‘lgan boshlangich sinf o‘quvchilarini nutqiy muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishni takomillashtirish masalalari yo‘ritilgan. Shu bilan birga muallif kalit so‘zlar, xulosa, foydalanilgan adabiyo‘tlar ro‘yhatini bergan.

Kalitso‘zlar: Nutq, muloqot, faoliyat, aqli zaiflik, koreksiya, dizartriya, texnologiya.

Анататция: В данной статье рассматривается одна из актуальных проблем современности – совершенствование развития навыковустной речи учащихся начвльной школы с особыми образовательными потребностями, при этом автор приводит перечень ключевых слов , резюме, использованная литература.

Ключевые слова: Речь, общения деятельност, ДНС, олигофрения, коррекция, дизартрия, технология.

Annotation: This article discusses one of the crucial problems of our time - the development of technologies for the development of oral speech of children with developmental disabilities in the classroom in fine arts. As an addition to this, the author also provides a list of keywords, summary, used literature in this work.

Key words: Speech,visual activity,DNS,oligophenia,correction,dysarhtia,

technology.

Ma’lumki, nutq-odamlarning til vositasi bilan aloqa bog‘lashlaridir. Odam nutq orqali munosabatga kirishib, o‘zining bilimlarini faqat yakka tajriba xisobiga emas, balki juda ko‘p avlod- ajdodlar tomonidan to‘plangan ijtimoiy tarixiy tajriba xisobidan xam boyitadi. Nutq barcha aks ettirish jarayonlari kabi xar bir odamning yakka xayoti davomida o‘zlashtiriladi. Bola dastlabki nutqni egallayotgan davrda uning nutqi tovushlarga bo‘lgan reaksiyasi juda umumlashgan xarakterga ega bo‘ladi.Bolani nutqi rivojlanayotganda, u atrofdagi odamlar muloqoti ta’siri ostida rivojlanib boradi. Kar va zaif eshituvchi bolalar nutqi, lug‘at boyligi oshishida va rivojlanishida bir qator qiyinchiliklar yuzaga keladi. ENB bolalar eshitish analizatori turg‘un pasayganligi tufayli ularning nutqida ko‘pgina kamchiliklar kuzatiladi, lug‘atining kambag‘al bo‘lishi, gramatik kom’ponent rivojlanmagan, gap ichida so‘zlarni tashlab ketishi, so‘zlardagi tovushlarni tushirib talaffuz etish, so‘zlarni o‘zaro bog‘lay olmaslik, kelishik, so‘z yasovchilarni, so‘z o‘zgartiruvchi qo‘shimchalarni ishlata

olmaslik, o‘xshash jarangli va jarangsiz undoshlarni bir-biri bilan adashtirish shular jumlasidandir. ENB bolalar maktabida ta’lim tizimining bosh maqsadlaridan birini yuqoridagi kamchiliklarni bartaraf etgan xolda nutqini muloqot quroli sifatida shakllantirishdir. Nutqini shakllantirish va nutqini logik idrok eta olishni fakatgina nutq o‘stirish darslarida emas, balki xar bir darslarda, to‘garaklarda lug‘at boyligi oshirib boriladi.Birinchi sinfda o‘quvchilarga qo‘yiladigan talab, nutqiy materialni og‘zaki daktilda talaffuz qilish orqali lug‘at boyligi oshiriladi.Muloqot malakasini xosil qilish asta-sekin nutq materialini atrofdagi odamlar bilan o‘zaro bir-birlarini tushunish uchun zarur. Xar bir chorak uchun mavzudan kelib chiqqan xolda nutqiy material beriladi. S.A.Zankovning tahkidlashicha, kar bolalarni tilga o‘rgatish ishining maqsadga muvofik sistemasini kommunikativ funktsiyasini amalga oshirish kerakdir. Bunda xar bir yil uchun tuzilgan reja, dastur o‘quvchilarning nutq egallashlari amal qilgan xolda o‘zlashtiriladi. Xar bir so‘z va so‘z birikmasi o‘zida kommunikativlik masuliyatini olgan bo‘ladi. Surdo pedagog o‘quv jarayoniga asosiy ta’sir etuvchi shaxsdir, u o‘qitishning xar bir bosqichida dastur talabiga asoslangan xolda o‘quv jarayonlarini tashkil etadi. Ularga raxbarlik qiladi. Sog‘lom bolalar kabi kar va zaif eshituvchi bolalar nutqni egallashni, o‘z atrofdagi odamlarga taqlid qilishdan boshlaydilar. Kar bolalarni taqlidi nutq organlarini xarakatini qurish orqali egallashlariga asoslanadi. Zaif eshituvchi bolalarni nutqga o‘rgatishda ularning atrofdagilardan eshitgan so‘zlaridan foydalanadilar. Shuning uchun surdo pedagog u nutqiga talabchan bo‘lishi kerak. Lekin o‘quvchilarning imkoniyatiga qarab so‘zlarni qisqartirish, birlashtirish mumkin emas. Bu talablar nutqiy malakani oshirishning xamma turlari uchun qo‘llaniladi. Tasviriy faoliyat darslarida kar va zaif eshituvchi o‘quvchilar qanday faoliyatga kirisha olar, qanday predmetni chizishlari va qaysi o‘quv qurollaridan foydalanish bosqichlari albatta surdopedagog tomonidan nutqiy boshqaridib boriladi. Xar qanday faoliyat bolalarni nutqini aktivlashtirish, shakllantirishga, lug‘atini boyitishga qaratilgan. O‘qituvchi xar bir dars uchun lug‘at tanlashi kerak. Lug‘at tuzishdan oldin o‘qituvchi sinfdagi o‘quvchilarni eshitish darajasini xisobga olishi kerak. Lug‘at boyligini oshirish quyidagicha amalga oshiriladi. Nutqni rivojlantirish surdopedagog tomonidan bolalarda predmetning katta-kichikligi, shakli tushunchalari shakllanadi.

Tasviriy faoliyatda esa bolalar vazifani amaliy bajarib olingan tushunchalar kengaytiriladi, shaklashtiriladi va mustaxkamlanadi. Xar qanday faoliyat bolalar nutqini aktivlashtirishga, shakllantirishga, lug‘atni boyitishga va nutqini mustaxkamlashga qaratilgan. O‘qituvchi xar bir dars uchun to‘g‘ri lug‘at tanlashi kerak. Lug‘atga 4 predmet iborat so‘z va iboralarni kiritish mumkin:So‘z va ibora, bajarilayotgan ish faoliyatiga bog‘liq ishlatiladigan materialning nomi (loy, qogoz, buyoq, yelim, ...) bajarilayotgan faoliyat (lepka, rasm chizish, bo‘yash, yopishtirish, shtrixlash, ...) ish qurollarining nomi (qalam, bo‘yoq qalam, qaychi, bolg‘a).So‘z-predmetning nomi va iborasi, bolalar tasvirlayotgan predmet (shar, archa, kugirchok,....)So‘z va ibora, bolalarning idrok kilishlari uchun yunaltirilgan xarakat (kuzatib chik, barmog’ing bilan

aylantirib kuzatib chik, paypaslab ko‘rib chiq) So‘z va ibora, idrok qilish orqali mustaxkamlash (rangning nomi geometrik formasi, xajmini belgilab olish).Birinchi guruhdagi so‘zlarni tasviriy faoliyatda sekin-asta o‘zlashtirib boriladi. Ikkinchi guruhda so‘z (so‘z-predmetning nomi) - tartib bo‘yicha bolalar topadilar. Tasviriy san’at faoliyatida so‘zlar predmet bilan yangicha bog‘lanadi. Uchinchi va to‘rtinchi guruhda so‘zlarga alohida axamiyat beriladi. Bolalarning diqqatini predmetga va uning xususiyatiga qaratiladi. So‘ngra esa bolalar idrok qilgan obrazi mustaxkamlanadi. Masalan: Tasviriy faoliyatda olma rasmini tasavvur orqali chizish jarayonida o‘qituvchi "Olma shar shakliga o‘xshaydi. Yuqorisida chuqurchasi bor, chuqurchasida dumchasi bor". Aytilayotgan so‘zlar quyiladigan cho‘ntakchaga qo‘yiladi. Mashg‘ulot uchun olingan lug‘at aniq ko‘rsatilishi lozim. Tasviriy faoliyatda foydalanilayotgan nutq materialining ko‘rinishi bolalarga tanish bo‘lishi lozim. O‘qitishning 1-2 yilida tartibli xar bir mashg‘ulotga ikkitadan ortiq yangi so‘z berish mumkin emas. O‘qitishning keyingi yillarida 3-4 tadan ortiq yangi so‘z berish mumkin emas. Aqli zaif bolalar tasviriy faoliyatida o‘quvchilarning lug‘ati ortadi, nutqi aktivlashtiriladi.

Aqli zaif bolalar shaxs sifatida shakllanishlarida nutqning rivojlanish axamiyati katta. Shunday ekan yuqorida aytib o‘tganimizdek, xar bir faoliyatda bolalar nutqini rivojlantiriladi. Xar bir tasviriy faoliyat darsida, chizishdan oldin mavzudan kelib chiqqan xolda suhbat, savol javob o‘tkaziladi. O‘qituvchi sinfda bolalar soni kamligi tufayli, xar bita bola bilan og‘zaki muloqotga kirishish, imkoniyatiga ega. O‘quvchilar rasm chizishda analiz- sintez kilishga, rasmlarni ajratishga o‘rgatiladi. O‘quvchilar oldinda, o‘tkazilsa, uzun qisqa kabi tushunchalarga ega bo‘ladilar. Mavzudan kelib chiqqan xolda xar bir darsda yangi lug‘at va tushunchalarga ega bo‘ladilar. Chizish jarayonida xam, o‘qituvchi bolalarni savolga tutadi, sen nimani rasmini chizyapsan? Rangi qanaqa ? nimaga o‘xshaydi? .... shu kabi savolarbilan murojat etib, bolalarni og‘zaki nutqini tekshiradi va rivojlantiradi. Ayrim aqli zaif bolalar so‘zlari va gaplari bir biriga bog‘lanmagan xolda, so‘z yasovchi, so‘z o‘zgartiruvchi, kelishik qo‘shimchalarini tashlab gapirishadi, shunda o‘qituvchi bolalar nutqini to‘g‘rilab gapirishga, to‘liq gapirishga o‘rgatadi. Maxsus maktablarda rasm darslari maxsus dasturlar asosida tuziladi. Rasm darslari nuqsoni bor bolalarning psixofizik kamchiliklarini inobatga olgan xolda olib boriladi. Korrektsiya — to‘g‘rilash degan ma’noni bildiradi. O‘quvchilarda mavjud bo‘lgan kamchiliklar ta’lim -tarbiya asosida olib boriladi.Rasm darslarida quyidagi ishlar amalga oshiriladi rasm chizishga o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otadi, rasm chizish, yopishtirish (aplikatsiya), yasash, ko‘rish xaqida tushuncha berish,rasmni predmet bilan solishtirishga o‘rgatish,o‘quvchilarga rang, tasvir, shakl, kattalik, fazoviy joylashish xaqida tushuncha berish va ularni tasvirga tushurishga o‘rgatish, qo‘l motorikasini va xarakat – ko‘rish kordinatsiyalarini rivojlantirish.

Xulosa. O‘quvchilar bilan rasm darslarida individual xamda kollektiv bo‘lib rasm chizish turlari olib boriladi.Rasm darslarida bolalarning estetik didlari rivojlantiriladi, shuningdek rasm chizishda ketma-ketlikka rioya qilish o‘rgatib boriladi. Rasm chizishni sistemali olib borishda propedevtik - tayyorlov

etapining axamiyati katta. Propedevtik davrning asosiy vazifasi o‘qituvchi xar bir o‘quvchining qobiliyati va bilish faoliyatini o‘rganishdan boshlanadi, chunki rivojlanish nuqsonlari bor bolalarda rivojlanish kompleks buzilgan bo‘ladi. Tayyorlov etapi planli ishni o‘z ichiga oladi. Bu etapning asosiy maqsadi-sezgilarni shakllantirish va boyitishdir. Bulish faoliyatlariga rasm chizish xam kiradi. Xar bir oddiy predmetni chizishdan oldin, bolalarda diqqatni, ko‘rish, taktil va xarakat protsesslarini rivojlantirish uchun tayyorlov etapi olib boriladi. Asosiy vazifa xarakatning nutq bilan birga olib borishiga qaratiladi. Dizartrik bolalarga korreksion logopedik ish tizimini ikki bosqichda olib borish zarur. 1.Nutqqacha bo‘lgan davrda olib boriladigan ishlar.

2. Nutqiy davrda olib boriladigan ishlar.

Har ikkala davrlarda Kompleks yo‘ndashuv ta’moili asosida ishlar tashkil etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.M.Yu.Rau. "Izobrazitelg‘naya deyatelg‘nostg‘ uchao‘ixsya s narusheniyami sluxa".

2.E.G.Rechitskaya. "Razvitiya gluxix shkolg‘nikov v ‘rotsesse vne klassnoy rabotq".M.2002.

3.T.N.Golovina. "Izobrazitelg‘naya deyatelg‘nostg‘ uchao‘ixsya vs’omogatelg‘noy shkolq".

4.I.A.Groshenkov. "Izobrazitelg‘naya deyatelg‘nostg‘ vo vs’omogatelg‘noy shkolq". M.2011.

5.I.A.Groshenkov. "Uroki risovaniya v 1-4 klassax vs’omogatelg‘noy shkolq".

6.X.Egamov. "4-sinfda tasviriy sanhat darslari".T 2003.

7. Yuldashev Sodirboy Jurayevich .Boshlangich inklyuziv sinfda rivojlanishi meyorda va aqli zaif nutq nuqsonlariga ega o‘quvchilarni mayda qo‘l motorikasini rivojlantirishda innovatsion pedagogic texnologiyalar.

8. Yuldashev Sodirboy Jurayevich . Rivojlanishi meyorda bo‘lgan bolalarda va aqli zaiflikning og’ir darajasidagi bolalarda nutq aloqasini shakllantirish.
9.Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

Internet manzillari:

1.www. tdpu.uz
2.www. pedagog.uz
3.www. Ziyonet. Uz

FANLARARO INTEGRATSIYA ORQALI BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING DIZAYN FIKRLASHLARINI RIVOJLANTIRISH

Valiyeva Nargiza
Athamboyevna,
Qo‘qon universiteti o‘qituvchisi
nargizavaliyeva1992@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dizayn fikrlashini rivojlantirishda fanlararo integratsiyaning ilmiy-pedagogik asoslari yoritilgan. Hozirgi ta’lim jarayonida integratsiyalashgan yondashuv o‘quvchilarda bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash, muammolarga ijodiy yechim topish va mustaqil fikrlashni shakllantirishda muhim vosita sifatida talqin etiladi. Shuningdek, Prezident farmon va qarorlarida

belgilangan vazifalar, zamonaviy pedagogik manbalar hamda xalqaro tajribalar asosida integratsiya va dizayn fikrlashning uyg‘unligi tahlil qilingan. Bu yondashuv boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish bilan birga, erkin fikrlaydigan va ijodkor shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqodning muammosi: umumiy o‘rta maktab o‘quvchilari faqat bilim oluvchi bo‘lib shakllanyapti. Ularni ijodiy fikrlashga jalb qilish lozim. Shuningdek, fan o‘qituvchilarida fanlararo integratsiya va dizayn fikrlash bo‘yicha metodik tayyorgarligi yetarli emas.

Mavzuning dolzarbligi: hozirgi davrda ta’lim tizimida o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish hamda bilimlarni amaliyot bilan bog‘lashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda fanlararo integratsiya va dizayn fikrlash yondashuvlari muhim metodologik asos sifatida maydonga chiqmoqda. Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning tasavvuri keng, qiziqishlari yuqori bo‘lgani uchun ularning fikrlash jarayonlarini kompleks rivojlantirish ayniqsa samarali hisoblanadi.

Takliflar:

1. Bolalarni real hayotda duch keladigan oddiy muammolar ustida ishlashga jalb qilish tavsiya etiladi.
2. O‘qituvchilarning darsga tayyorgarligi faqat mavzuni tushuntirish bilan cheklanmasligi kerak.
3. Bolalarning tabiiy qiziquvchanligini rag‘batlantirish orqali ijodiy fikrlash muhitini yaratish muhim.
4. Dizayn fikrlashni rivojlantirishda bolalarning guruhda ishlashga bo‘lgan intilishini hisobga olish foydali bo‘ladi.
5. Ta’lim jarayonida o‘quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki o‘z tajribasi orqali shakllantirishga harakat qilishi lozim.

Integratsiya va dizayn fikrlash uyg‘unlashgan ta’lim jarayoni o‘quvchini faqat yaxshi baho uchun emas, balki bilimdan zavq olish uchun o‘qishga o‘rgatadi. Bu — haqiqiy ta’limning eng katta yutug‘idir. Chunki bilim qachonki zavq uyg‘otsa, bola uni unutmaydi va hayotida qo‘llashga intiladi.

Kalit so‘zlar: Fanlararo integratsiya, dizayn fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, kreativ pedagogika, ijodiy tafakkur, interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, mustaqil fikrlash, hamkorlik, kreativ ta’lim.

Аннотация: В статье освещены научно-педагогические основы развития дизайнерского мышления учеников начальных классов посредством междисциплинарной интеграции. В современном образовательном процессе интегрированный подход рассматривается как важный инструмент формирования у учащихся умений связывать знания с практикой, находить творческие решения проблем и развивать самостоятельное мышление. На основе президентских указов и постановлений, современных педагогических источников и международного опыта проанализирована гармония интеграции и дизайнерского мышления. Такой подход способствует не только повышению эффективности начального образования, но и воспитанию свободно мыслящей и креативной личности.

Проблема данного исследования: учащиеся средней школы формируются только как учащиеся. Необходимо развивать у них творческое мышление. Кроме того, учителя-предметники не имеют достаточной методической подготовки в области межпредметной интеграции и проектного мышления.

Актуальность темы: В настоящее время в системе образования особое внимание уделяется формированию у учащихся творческого мышления, навыков решения проблем и связи знаний с практикой. В этом процессе межпредметная интеграция и проектное мышление становятся важной методической основой. В начальной школе, благодаря широкому воображению и высоким интересам учащихся, всестороннее развитие их мыслительных процессов особенно эффективно.

Предложения:

1. Рекомендуется привлекать детей к решению простых задач, с которыми они сталкиваются в реальной жизни.

2. Подготовка учителя к уроку не должна ограничиваться одним лишь объяснением темы.

3. Важно создать среду для творческого мышления, стимулируя естественное любопытство детей.

4. При развитии проектного мышления полезно учитывать стремление детей работать в группах.

5. В процессе обучения ученик должен стремиться формировать знания не в готовом виде, а через собственный опыт.

Образовательный процесс, сочетающий интеграцию и проектное мышление, учит ученика учиться не только ради хорошей оценки, но и ради удовольствия от познания. Это величайшее достижение настоящего образования. Ведь когда знания вызывают удовольствие, ребёнок их не забывает и стремится применять в жизни.

Ключевые слова: Междисциплинарная интеграция, дизайнерское мышление, начальное образование, креативная педагогика, творческое мышление, интерактивные методы, инновационные технологии, самостоятельное мышление, сотрудничество, креативное образование.

Abstract: The article highlights the scientific and pedagogical foundations of developing design thinking among primary school students through interdisciplinary integration. In the modern educational process, the integrated approach is regarded as an essential tool for linking knowledge with practice, fostering creative problem-solving, and encouraging independent thinking. Based on presidential decrees, contemporary pedagogical sources, and international experience, the harmony between integration and design thinking is analyzed. This approach enhances the effectiveness of primary education and contributes to nurturing independent and creative individuals.

The problem of this study: secondary school students are being formed only as learners. They need to be involved in creative thinking. Also, subject teachers do not have sufficient methodological training in interdisciplinary integration and design thinking.

Relevance of the topic: Currently, the education system pays special attention to the formation of students' creative thinking, problem-solving skills, and the connection of knowledge with practice. In this process, interdisciplinary integration and design thinking approaches are emerging as an important methodological basis. In primary education, since students have a wide imagination and high interests, the comprehensive development of their thinking processes is especially effective.

Suggestions:

1. It is recommended to involve children in working on simple problems that they encounter in real life.

2. Teachers' preparation for the lesson should not be limited to explaining the topic alone.

3. It is important to create an environment for creative thinking by stimulating children's natural curiosity.

4. When developing design thinking, it is useful to take into account children's desire to work in groups.

5. In the learning process, the student should try to form knowledge not in a ready-made form, but through his own experience.

The educational process, which combines integration and design thinking, teaches the student to study not only for a good grade, but also for the pleasure of knowledge. This is the greatest achievement of true education. Because when knowledge arouses pleasure, the child does not forget it and seeks to apply it in his life.

Keywords: Interdisciplinary integration, design thinking, primary education, creative pedagogy, creative thinking, interactive methods, innovative technologies, independent thinking, collaboration, creative learning.

O‘quv jarayonida fanlararo aloqadorlik ta'minlangan sharoitda o‘quvchilarning egallagan bilimlari samarali rivojlanishi bilan bir qatorda ularning idrok etish qobiliyati, faolliklari, qiziqishlari, aqliy intellektual imkoniyatlari ortishiga erishiladi. Fanlararo aloqadorlik tushunchasi o‘quvchi shaxsida mustaqil ishlash, ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish, darslarda faol ishtirokning yuzaga kelishi orqali bilim, ko‘nikma va malakalarni egallay olishda asosiy vosita bo‘ladi. Hozirgi vaqtda ta’lim jarayonida fanlararo aloqadorlik asosida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarni o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish kundan-kunga kuchayib bormoqda. Ta’limda fanlararo aloqadorlikning asosiy maqsadi boshlang‘ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqida yaxshi tasavvur asoslarini qo‘yish va ularning rivojlanishi qonunlariga o‘z munosabatini shakllantirishdir. Dars jarayonida o‘quv materialini mavzular bo‘yicha tahlil etish yo‘li bilan turli o‘quv fanlarini qaysi mavzulari birbiri bilan aloqadorligi yuzaki ravishda aniqlansa, tarkibiy tahlil etish orqali o‘quv materialining tashkil etuvchi tushunchalari, dalillari, qonuniyatlari, hukm, xulosalari, tasavvurlari orasidagi aloqadorlik o‘rnatiladi. Fanlararo aloqadorlik o‘rnatish uchun o‘quv materiali mazmuni mantiqan, psixologik, didaktik, metodik va boshqa jihatlardan tahlil etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarda maktab ta’limini rivojlantirish dasturi to‘g‘risida”gi farmonida maktab ta’limi sifatini oshirish, ta’lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va o‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarorda pedagogik faoliyatni ijodiy yondashuvlar asosida tashkil etish, o‘quvchilarda erkin va mustaqil fikrlashni shakllantirish zarurligi ta’kidlangan.[97]

Mamlakatimizda ijodkorlik va kreativ pedagogikaga alohida e’tibor qaratilib, Prezident farmon va qarorlarida maktab ta’limida loyiha asosida ishlash, ijodiy tafakkur va innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo‘llash zarurligi belgilab qo‘yilgan[98]. Bu esa fanlararo integratsiya va dizayn fikrlashni uyg‘unlashtirishga keng yo‘l ochadi.

Ilmiy-pedagogik manbalarda ham bu yondashuvlarning ahamiyati ta’kidlanadi. Masalan, Sharopovaning “Ta’lim texnologiyalari” qo‘llanmasida zamonaviy pedagogik metodlar orasida instruktsional dizayn, integratsiyalashgan o‘qitish va interfaol yondashuvlar alohida o‘rin tutishi qayd etiladi [99]. Shuningdek, Jo‘rayevning “Texnik ijodkorlik va dizayn” asarida kichik yoshdagi o‘quvchilarda ijodiy tafakkurni shakllantirish, muammoli

[97] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarda maktab ta’limini rivojlantirish dasturi to‘g‘risida”gi farmoni, PF-134, 11.05.2022.

[98] “Ijodiy pedagogika: ta’lim jarayoniga zamonaviy yondashuv” Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. Toshkent 2025-yil 4-aprel, 340 bet.

[99] Sharopova Z.F. Ta’lim texnologiyalari. Namangan: NamDU nashriyoti, 2024. – 220 b.

vaziyatlarni hal qilish va dizayn elementlarini qo‘llashning samarali metodlari ko‘rsatib o‘tilgan[100].

Xalqaro miqyosdagi tadqiqotlarda ham fanlararo integratsiya va dizayn fikrlash boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarni hamkorlikda ishlash, yangicha yechimlar topish va ijodkorlikni rivojlantirish uchun samarali vosita sifatida e’tirof etilmoqda[101].

Shunday qilib, fanlararo integratsiya orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dizayn fikrlashini rivojlantirish nafaqat pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi, balki mamlakatimiz ta’lim siyosatida belgilangan ustuvor maqsad va vazifalarga ham to‘liq mos keladi.

Boshlang‘ich ta’lim inson tafakkurining eng muhim poydevori hisoblanadi. Bu davrda bolaning dunyoqarashi shakllanadi, atrof-muhitni anglash qobiliyati kuchayadi va ijodiy tafakkur uchun birinchi imkoniyatlar yuzaga chiqadi. Shu sababli boshlang‘ich maktabda faqat bilim berish emas, balki ularni hayotiy vaziyatlarda qo‘llash, turli fanlarni uyg‘unlashtirish va ijodiy yondashuvni shakllantirish juda muhimdir.

Bolalar boshlang‘ich ta’limda juda ko‘p hodisa, tushuncha, fanlar bilan tanishishadi, lekin ular to‘g‘risida elementar tushuncha olishadi. Keyingi yillarda mavjud bilimlarini to‘ldirib va kengaytirib borishadi. Shuning uchun o‘qituvchi bir xillikdan qochishi va rang-barang shakl va usullarda dars o‘tishi talab etiladi.Integratsiyalangan darslar charchoqni va taranglikni o‘quvchilardan oladi faoliyatning bir turidan ikkinchisiga o‘tishi hisobidan ziyraklik va hozirjavoblikka o‘rgatadi. Integratsiyalashgan dars o‘qituvchidan qo‘shimcha tayyorgarlik, katta bilimdonlik, yuqori kasb mahoratini talab qiladi.

O‘qituvchi integratsiyalashgan darsda quyidagilarni e'tiborga olishi kerak:darsning maqsadini, yangi ma'lumot manbalarini, har xil fanlarning ma'lumotlarini birlashtirish, bilimlarning funksional yo‘nalishini, fan mazmunini qayta ishlash, eski shakllarni buzish, tizimda alohida bo‘lgan elementlar orasida aloqalar yaratish. Fanlararo integratsiyaning yana bir muhim maqsadidan biri, o‘zi ishlayotgan olam haqida narsa va hodisalar orasidagi bog‘liqlik ta'minlashdan iborat. Misol sifatida matematika fanining boshqa fanlar bilan bog‘liqligini ko‘rib o‘tamiz. Bu jarayonda bolalar misollarni ishlab chiqishadi, ishlab bo‘lgandan so‘ng ular javoblariga qarab, rasm tagidagi ko‘rsatmaga binoan bo‘yashadi bo‘yalgan rasmda tabiat manzarasi hosil bo‘ladi. Misol yechish bilan bir qatorda tabiatni asrab-avaylash, uning g‘aroyibotlaridan boxabar bo‘lish imkoni tug‘iladi, ona tabiat go‘zalligiga muhabbat uyg‘onadi. Boshlang‘ich maktabda fanlararo aloqadorlikni amalga oshiruvchi bo‘g‘in vazifasini o‘qituvchining o‘zi bajaradi[102].

Fanlararo integratsiya — ta’lim jarayonida turli fanlarning mazmunini bir butunlikda o‘zlashtirish imkonini beradi. Misol uchun, matematika darsida geometrik shakllarni o‘rganayotganda tasviriy san’at bilan bog‘lash, texnologiya

[100] Jo‘rayev A. Texnik ijodkorlik va dizayn. Jizzax: JDPU nashriyoti, 2015. – 180 b.

[101] MDPI. A Systematic Review on Design Thinking Integrated Learning (DTIL) in K-12. 202

[102] Jumayev E.E. Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi

fanida esa shu shakllardan foydalanib oddiy maketlar yasash mumkin. Bunday yondashuv o‘quvchiga faqat formula yoki chizmani eslab qolish emas, balki uni amalda qo‘llash, o‘z tajribasi orqali tushunish imkonini beradi. Shu jihatdan integratsiya bilimlarning parchalanib ketmasligini, balki yaxlit tarzda idrok etilishini ta’minlaydi.

Dizayn fikrlash metodologiyasi esa bolani tayyor javobni qabul qilishga emas, balki savol berishga, yechim izlashga, g‘oya ishlab chiqishga o‘rgatadi. Kichik yoshdagi o‘quvchilar tabiatan qiziquvchan bo‘lishadi, ular ko‘p narsani sinab ko‘rishni, savollar berishni yaxshi ko‘rishadi. Agar bu tabiiy qiziqishni qo‘llab-quvvatlasak, bolalarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash va yangicha qarashlar shakllanadi. Masalan, oddiygina “maktab hovlisida qulay o‘rindiq yasash” vazifasini berish orqali bola nafaqat texnik ko‘nikmalarni, balki estetik didni, hamkorlikda ishlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Fanlararo integratsiya va dizayn fikrlash aslida bir-birini to‘ldiruvchi tushunchalardir. Integratsiya bilimlarni yagona tizimga keltirsa, dizayn fikrlash shu bilimlarni amalda qo‘llashga yo‘naltiradi. Ularning uyg‘unligi natijasida o‘quvchilar real hayotda duch keladigan muammolarga ijodiy yechim topishga o‘rganadilar. Bu esa zamonaviy ta’limning eng muhim maqsadlaridan biri — raqobatbardosh, ijodkor va tashabbuskor shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi ta’lim jarayonida “o‘quvchi — passiv bilim oluvchi emas, balki faol yaratuvchi” degan tamoyil tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Boshlang‘ich sinfda o‘qituvchi bolaning tasavvur olamini kengaytirishi, uning g‘oyalarini qadrlashi va amaliy faoliyatga yo‘naltirishi zarur. Shundagina o‘quvchi o‘zini oddiy bilim oluvchi emas, balki kichik tadqiqotchi va dizayner sifatida his qiladi.

Boshlang‘ich ta’limda fanlarni integratsiyalash jarayonida bolalarning qiziqishi yanada ortadi. Masalan, tabiatshunoslik darsida “O‘simliklarning o‘sishi” mavzusini o‘rgatishda matematika darsida o‘simlikning o‘sish jarayonini grafik chizish orqali ifodalash, tasviriy san’atda esa gulning bosqichlarini chizdirish mumkin. Shu tariqa bola o‘simlik haqidagi bilimni nafaqat tinglab, balki hisoblash, chizish, kuzatish orqali ham o‘zlashtiradi. Bu metod o‘quvchini “bilim oluvchi” emas, balki “bilim yaratuvchi” sifatida shakllantiradi. Tadqiqotchi C. Benson ta’kidlaganidek, integratsiya “bolaning kognitiv faoliyatini kengaytiradi va uni murakkab hayotiy muammolarga tayyorlaydi” [103].

Dizayn fikrlashning o‘ziga xos jihati shundaki, u o‘quvchini yangicha savollar berishga o‘rgatadi. Masalan, oddiy “qalamni qanday qulaylashtirish mumkin?” degan savol orqali bola ergonomika, chiroyli dizayn, material tanlash va ekologiya haqida ham o‘ylay boshlaydi. Bu jarayonda u ko‘plab fanlardan olingan bilimlarni uyg‘unlashtiradi. Shu sababli ham dizayn fikrlash o‘quvchilarning faqat ijodiy qobiliyatini emas, balki tanqidiy tafakkurini ham rivojlantiradi. Sh. R. Mavlonova qayd etganidek, “ijodiy tafakkur bolaning shaxsiy tajribasi va qiziqishlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan holda

[103] Benson C., Lawson S. *Teaching Design and Technology Creatively*. – Routledge, 2020.

shakllanadi” [104].Bundan tashqari, dizayn fikrlash o‘quvchilarda hamkorlik madaniyatini ham kuchaytiradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘pincha guruh bo‘lib ishlashni xohlashadi, chunki ular o‘z g‘oyalarini baham ko‘rishdan zavq olishadi. O‘qituvchi bu jarayonda vositachi bo‘lib, bolalarni muammoga yo‘naltiradi, ammo yechimni topishni o‘zlariga qoldiradi. T. Brownning fikricha, dizayn fikrlash “inson markazida turgan metod bo‘lib, hamkorlik va empatiya orqali eng yaxshi yechimlarni yaratishga xizmat qiladi” .

Fanlararo integratsiya va dizayn fikrlashni uyg‘unlashtirishning yana bir afzalligi — bu bolalarda mustaqillikni shakllantirishdir. Agar bola muammoni ko‘rsa va uni o‘zi yecha olsa, unda o‘ziga ishonch paydo bo‘ladi. Mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati esa kelajakda ijodiy va tashabbuskor shaxs sifatida ulg‘ayishiga zamin yaratadi. Lucas va Spencer ta’kidlaganidek, “kreativ fikrlash va integratsiyalashgan ta’lim bolani faqat bilimli emas, balki tashabbuskor inson sifatida tarbiyalaydi” [105].

Boshlang‘ich ta’lim — bu nafaqat bilim berish, balki bolaning hayotga bo‘lgan qarashini shakllantirish bosqichi. Shu davrda bola dunyoni qanday ko‘rsa, kelajakda ham uni shunday idrok etishga moyil bo‘ladi. Shu bois menimcha, faqatgina an’anaviy bilim berish emas, balki o‘quvchini fikrlashga, izlanishga va ijod qilishga o‘rgatish eng to‘g‘ri yo‘l hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf darslarini o‘zaro bog‘liq mavzular asosida tashkil qilish zarur. Masalan, matematikada o‘rganilayotgan geometrik shakllarni tasviriy san’atda chizish yoki texnologiya darsida ularni real shaklga keltirish orqali o‘quvchilarda mazmunni yaxlit anglash holatini kuchaytirish mumkin.

Takliflar:

1. Bolalarni real hayotda duch keladigan oddiy muammolar ustida ishlashga jalb qilish tavsiya etiladi. Bu orqali ular tayyor javobni izlash o‘rniga, mustaqil izlanishga, savol berishga va turli g‘oyalarni sinab ko‘rishga odatlanadilar. Misol uchun, sinfda foydali bo‘lishi mumkin bo‘lgan kichik loyihalarni ishlab chiqish orqali ularning estetik didi, texnik ko‘nikmalari va hamkorlikda ishlash malakalari rivojlanadi.
2. O‘qituvchilarning darsga tayyorgarligi faqat mavzuni tushuntirish bilan cheklanmasligi kerak. Ular turli fanlar mazmunini o‘zaro bog‘lab, mavzuni kengroq va chuqurroq yoritish yo‘llarini izlashlari lozim. Buning uchun ularni amaliy mashg‘ulotlar, uslubiy seminarlar va o‘zaro tajriba almashuvlari orqali qo‘llab-quvvatlash kerak.
3. Bolalarning tabiiy qiziquvchanligini rag‘batlantirish orqali ijodiy fikrlash muhitini yaratish muhim. Darslarda har doim yagona to‘g‘ri javob emas, balki turli yechimlar mavjudligini ko‘rsatish, ularni o‘z qarashini ochiq aytishga undash foydalidir.
4. Dizayn fikrlashni rivojlantirishda bolalarning guruhda ishlashga bo‘lgan intilishini hisobga olish foydali bo‘ladi. O‘qituvchi bu jarayonda faqat yo‘naltiruvchi rolida bo‘lib, yechimni topishni bolalarning o‘zlariga

[104] Mavlonova R., To‘xtayeva Sh. *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: Fan, 2012.
[105] Lucas B., Spencer E. *Teaching Creative Thinking: Developing learners who generate ideas and can think critically*. – Crown House Publishing, 2017.

topshirsa, ular mustaqil fikrlash va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishni o‘rganadilar.

5. Ta’lim jarayonida o‘quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki o‘z tajribasi orqali shakllantirishga harakat qilishi lozim. Bu esa o‘quvchini bilimdan zavq olishga, yangilik yaratishga va kelajakda o‘z ustida ishlashga yo‘naltiradi.

Shunday qilib, fanlararo integratsiya orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dizayn fikrlashini rivojlantirish nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki kelajak jamiyatga erkin fikrlaydigan, ijodkor va tashabbuskor insonlarni taqdim etadi. Menimcha, bugungi ta’lim tizimi aynan shunday yoshlarni tarbiyalashga intilsa, ertangi kunimiz yanada yorqin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “2022–2026 yillarda maktab ta’limini rivojlantirish dasturi to‘g‘risida”gi farmon. Toshkent, 2022.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori. Toshkent, 2020.

3.Sharopova Z.F. Ta’lim texnologiyalari. – Namangan: NamDU nashriyoti, 2024.

4.Jo‘rayev O. Texnik ijodkorlik va dizayn. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.

5.Mavlonova R., To‘xtayeva Sh. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2012.

6.Xolmatova N. Boshlang‘ich ta’limda fanlararo integratsiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

7.Cremin T. Creativity and Creative Pedagogies in the Early and Primary Years. – London: Routledge, 2017.

8.Brown T. Change by Design. – New York: Harper Business, 2009.

9.Benson C. Teaching and Integrative Learning in Schools. – Cambridge: CUP, 2015.

10. Lucas B., Spencer E. Teaching Creative Thinking: Developing learners who generate ideas and can think critically. – London: Crown House Publishing, 2017

11. Athamboyevna, V. N. (2024). TA’LIMDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR BU NIMA?. *University Research Base*, 590-594.

Saidaxon, D. (2023). Boshlang'ich ta'limda STEAM texnalogiyasini qo‘llash.

12. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

TESKARI SINF TEXNOLOGIYASIDA O‘QITISHNING AFZALLIKLARI

Olimov Anvarjon Mamirovich,

Qo‘qon universiteti, Ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
aolimov321@gmail.com
ORCID: 0009-0003-7395-5246

Annotatsiya: Teskari sinf texnologiyasi (flipped classroom) zamonaviy ta’lim tizimida o‘qitish jarayonini yangilash va takomillashtirish uchun mo‘ljallangan innovatsion yondashuvdir. Ushbu metodologiyada talabalarga darsdan oldin video darslar, maqolalar yoki boshqa resurslar orqali materiallarni o‘zlashtirish imkoniyati beriladi. Dars davomida esa o'qituvchi talabalar bilan faol muloqot qilib, amaliy mashg‘ulotlar va muammolarni hal etishga yo‘naltiriladi.Umuman olganda, teskari sinf texnologiyasi ta’lim jarayonini yangilashda muhim rol o‘ynaydi, talabalarning o‘z-o‘zini boshqarish, fikrlash va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv ta’lim sifatini oshirish va talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashda samarali vosita hisoblanadi.

Abstract: Flipped classroom technology is an innovative approach designed to update and improve the teaching process in the modern education system. In this methodology, students are given the opportunity to master the material through video lessons, articles or other resources before the lesson. During the lesson, the teacher actively communicates with students, directing them to practical exercises and problem solving. In general, flipped classroom technology plays an important role in updating the educational process, serves to develop students' self-management, thinking and problem-solving skills. This approach is an effective tool for improving the quality of education and preparing students for future professional activities.

Аннотация:Технология «перевёрнутого класса» — это инновационный подход, призванный обновить и усовершенствовать процесс обучения в современной системе образования. В рамках данной методики учащимся предоставляется возможность усвоить материал с помощью видеоуроков, статей или других ресурсов перед уроком. Во время урока преподаватель активно общается со студентами, направляя их на практические упражнения и решение задач. В целом, технология «перевёрнутого класса» играет важную роль в обновлении образовательного процесса, способствует развитию у студентов навыков самостоятельности, мышления и решения проблем. Данный подход является эффективным инструментом повышения качества образования и подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности.

Kalit so‘zlar: Talabalar faolligi, shaxsiylashtirilgan o‘qitish, vaqtni samarali boshqarish, teskari aloqa, innovatsion yondashuv, mustaqil fikrlash.

Keywords: Students engagement, personalized learning, effective time management, feedback, innovative approach, independent thinking.

Ключевые слова: Вовлеченность студентов, персонализированное обучение, эффективное управление временем, обратная связь, инновационный подход, независимое мышление.

Kirish: Teskari sinf texnologiyasi (flipped classroom) o‘qitishda bir qator afzalliklarni taqdim etadi. Ushbu yondashuvda talabalarga dars materiallari oldindan taqdim etiladi, masalan, videolar yoki maqolalar orqali, va dars davomida amaliyot, muhokama va ko‘nikmalarni rivojlantirishga e’tibor qaratiladi. Talabalar darsdan oldin materiallarni o‘rganishadi, bu esa dars davomida faol ishtirok etishlariga imkon beradi.Har bir talaba o‘z tezligida o‘rganishi mumkin, bu esa ularning ehtiyojlariga mos keladi. O‘quvchilar darsdan oldin kerakli materiallarga oson kirish imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa o‘rganishni yanada samarali qiladi.Darslar amaliy mashg‘ulotlar va muhokamalar bilan to‘ldirilgan bo'lib, vaqtni samarali foydalanishga yordam beradi.O‘quvchilar bir-birlari bilan fikr almashish va muammolarni birgalikda hal qilish imkoniyatiga ega.O‘qituvchilar talabalar bilan tezkor aloqa o‘rnatib, ularning tushunishi va qiyinchiliklari haqida ma’lumot olish imkoniyatiga ega. Yangi texnologiyalar va o‘qitish usullarini qo‘llash orqali o‘qitish jarayonini qiziqarli va samarali qilish. Interaktiv darslar va qiziqarli materiallar talabalar motivatsiyasini oshiradi. Talabalar o‘z fikrlarini ishlab chiqish va muammolarni hal qilishda mustaqil yondashuvga ega bo‘lishadi. O‘qituvchilar dars jarayonida talabalar natijalarini doimiy ravishda nazorat qilish imkoniyatiga ega bo‘lishadi, bu esa o‘qitishni yanada takomillashtirishga yordam beradi. Teskari sinf texnologiyasi, shuningdek, o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasidagi aloqani kuchaytirish va o‘rganish jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi. Talabalar o‘z bilim va ko‘nikmalarini baholash imkoniyatiga ega bo‘lishadi, bu esa ularga o‘z rivojlanishlarini kuzatishga yordam beradi. O‘quvchilar o‘z fikrlarini ifodalash va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirish uchun ko‘proq imkoniyatlarga ega. O‘quvchilar darsdan oldin materiallarni o‘rganib, qiyinchiliklarga duch kelgan joylarini aniqlashlari va dars davomida ularni muhokama qilishlari mumkin. O‘qituvchilar an’anaviy darsda ma'lumot beruvchi sifatida emas, balki qo‘llab-quvvatlovchi va yo‘naltiruvchi sifatida harakat qilishadi [106]. Darslar turli shakllarda (video, audio, maqola) o‘tishi mumkin, bu esa turli o‘rganish uslublariga mos keladi. Talabalar o‘zaro fikr almashish va guruhda ishlash orqali ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishadi. O‘quvchilar o‘zingizni baholash va o‘z rivojlanishini kuzatish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.O‘qituvchilar darslarni yanada qiziqarli va innovatsion qilish uchun turli texnologiyalarni va metodlarni qo‘llashadi. O‘quvchilar darsdan tashqari ham o‘rganish imkoniyatlariga ega bo‘lib, o‘z bilimlarini yanada chuqurlashtirishlari mumkin. O‘quvchilar materialni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradigan ko‘proq vaqt va imkoniyatlarga ega bo‘lishadi,

[106] Saidov, S. Ta’limda texnologiyalarni joriy etish: Teskari sinf yondashuvi.O‘zbekiston Milliy universiteti. 2019

bu esa uzoq muddatli bilimlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Teskari sinf texnologiyasi o‘quv jarayonini yanada qiziqarli, samarali va interaktiv qilib, talabalarni o‘z ta'limlariga faol ishtirok etishga undaydi. Bu yondashuv nafaqat o‘qituvchilar, balki talabalar uchun ham ko‘plab foydali imkoniyatlar yaratadi.

O‘quvchilarning dars davomida aktiv ishtirok etishi, savollar berishi va fikrlarni muhokama qilishi darsni yanada jonli qiladi. Talabalar real hayotdagi muammolarni hal qilishda tajriba orttirishadi va bu ko‘nikmalarni amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo'lishadi. O‘quvchilar dars materiallarini o‘z vaqtida va o‘z sharoitida o‘rganish imkoniga ega, bu esa o‘quv jarayonini ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlarga moslashtirishga yordam beradi. O‘quvchilar zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘z ko‘nikmalarini kengaytirishadi, bu esa ularni mehnat bozorida raqobatbardosh qiladi. O‘qituvchilar darslarni yanada qiziqarli va innovatsion tarzda o‘tkazish uchun yangi materiallar va metodlarni tadqiq qilishga undaydilar.O‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro ta'sir va hamkorlikni oshirish, bu esa guruhda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘quvchilar dars materiallarini o‘z vaqtida va qulay sharoitda o‘rganish orqali o‘rganish jarayonini osonlashtirishadi. O‘qituvchilar turli o‘rganish yondoshuvlarini qo‘llash orqali har bir talabaga mos keladigan ta’lim usullarini tatbiq etishlari mumkin.O‘qituvchilar dars davomida talabalarning qanchalik yaxshi tushunishini tezda tahlil qilib, kerakli o‘zgarishlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega. O‘quvchilar o‘z o‘rganish jarayonida bir-birlariga yordam berish va o‘zaro mas'uliyatni his qilish orqali ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantiradilar.Teskari sinf texnologiyasi bilan birga, ta'lim jarayonini yanada ilgari surish uchun keng imkoniyatlar ochiladi. Bu yondashuv talabalarni o‘rganishga qiziqtiradi, shuningdek, ularning shaxsiy va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ro‘l o‘ynaydi. O‘qituvchilar o‘zlarining tajribalarini va bilimlarini talabalar bilan bo'lishish imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa o‘quv jarayonini yanada boyitadi. Talabalar mustaqil ravishda o‘zlarini o‘qitish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar, bu esa kelajakda o‘z bilimlarini kengaytirishga yordam beradi[107].

O‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifoda etish va boshqalar bilan muhokama qilish orqali fikr almashish madaniyatini rivojlantiradilar.Talabalar bir-birining fikrlarini eshitish va tahlil qilish orqali o‘z fikrlarini yanada chuqurlashtirish imkoniyatiga ega. O‘qituvchilar dars davomida talabalar ehtiyojlariga tezda moslashish va o‘zgartirishlar kiritish imkoniyatiga ega. Dars vaqtida o‘zaro muloqot va muhokama uchun ko‘proq vaqt ajratish imkoniyati, bu esa yangi mavzularni chuqurroq o‘rganishga imkon beradi. O‘quvchilar nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash orqali o‘z tajribalarini oshirishadi. O‘qituvchilar darsda faqat bilim beruvchi sifatida emas, balki mentor va yo‘naltiruvchi sifatida ham faol rol o'ynaydilar. Talabalar o‘zlariga qulay sharoitda va o‘z vaqtida o‘rganishlari, bu esa ularning o‘qish samaradorligini oshiradi. O‘quvchilar bir-

[107] Tursunov, R. O‘qitishdagi zamonaviy usullar: teskari sinf texnologiyasi.Toshkent davlat pedagogika universiteti. 2018

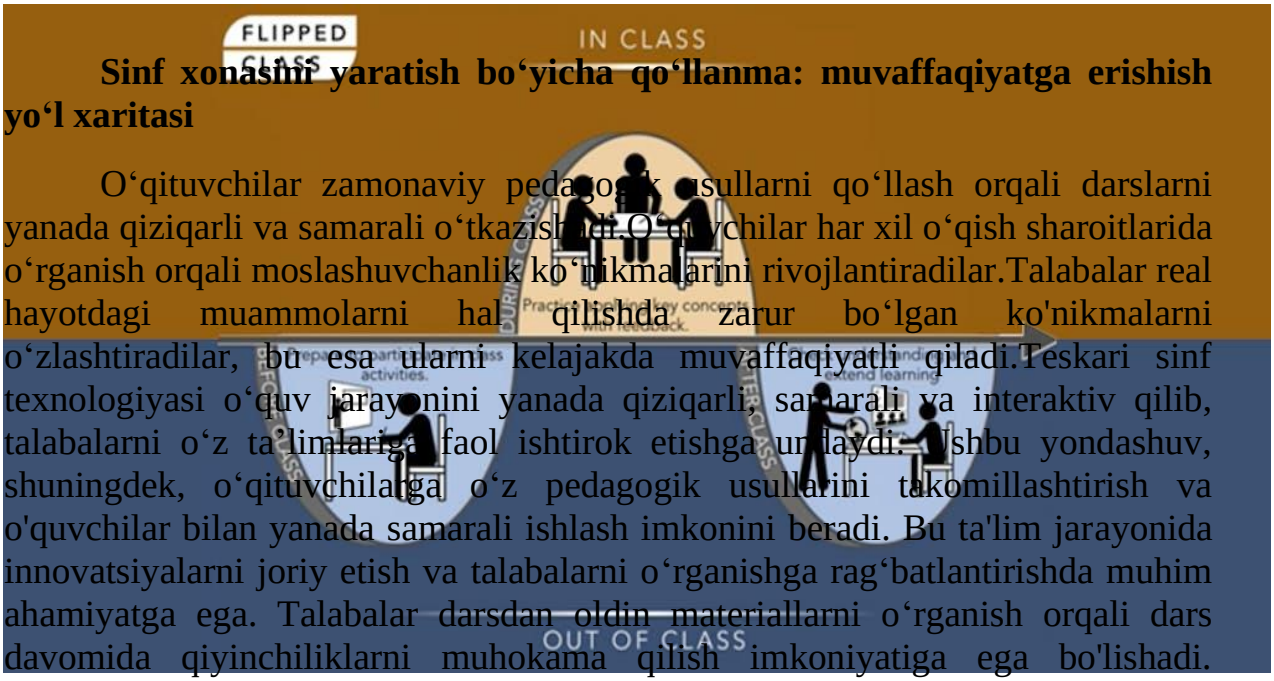
birlariga yordam berish orqali ko‘maklashish va hamkorlik qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.Teskari sinf texnologiyasi ta'lim jarayonini yangilash va talabalarni o‘qishga faol jalb qilishda samarali vosita hisoblanadi. Bu yondashuv nafaqat o‘quvchilar, balki o‘qituvchilar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratadi va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Talabalar darsdan oldin materiallarni o‘rganib, dars vaqtida muhim savollar va tushunmovchiliklarni hal qilishga ko‘proq e'tibor qaratishadi. Talabalar o‘z bilimlarini mustaqil ravishda rivojlantirishga undaydilar, bu esa ularni kelajakda o‘z-o‘zini o‘qitishga tayyorlaydi. Darslar ko‘proq interaktiv usulda o‘tkazilsa, talabalar o‘zaro fikr almashish va amaliy mashg‘ulotlarda faol ishtirok etishga rag‘batlanadilar.O‘qituvchilar yangi o‘qitish metodlarini sinab ko‘rish va o‘z tajribalarini yangilash imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Talabalar qiziqarli va zamonaviy materiallar orqali o‘rganishga ko‘proq motivatsiya topadilar. Teskari sinf texnologiyasi o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasidagi aloqani mustahkamlashga yordam beradi. Talabalar materialni tahlil qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.Talabalar bir-biridan o‘rganish va bilim almashish orqali o‘z ko‘nikmalarini oshiradilar.O‘qituvchilar o‘z darslarini yanada qiziqarli qilish uchun turli interaktiv usullarni qo‘llashadi. Talabalar zamonaviy texnologiyalar va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini o‘zlashtirish orqali kelajakdagi kasblarga tayyorlanadilar. Teskari sinf texnologiyasi nafaqat o‘quv jarayonini samarali qiladi, balki talabalarning shaxsiy va professional rivojlanishiga ham katta hissa qo‘shadi. Bu yondashuv ta'lim sohasidagi innovatsiyalarni joriy etish va o‘quvchilarni o‘rganishga rag‘batlantirishda muhim rol o‘ynaydi.Talabalar bir-biriga o‘rgatish orqali o‘z bilim va ko'nikmalarini mustahkaydilar, bu esa o‘qitish jarayonini yanada samarali qiladi. O‘qituvchilar turli formatlarda (video, interaktiv simulyatsiyalar, o‘yinlar) materiallarni taqdim etish orqali o‘quvchilarni qiziqtiradi. Talabalar darsdan oldin tayyorgarlik ko‘rganlari uchun dars davomida tez va samarali o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi[108]. Talabalar o‘zlarining qiyinchiliklarini aniqlash va dars davomida bu muammolarni hal qilishga e'tibor qaratishadi. O‘quvchilar darslarda bir-birlari bilan muloqot qilish va fikr almashish orqali ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishadi. Talabalar o‘z vaqtlarini boshqarish va o‘z-o‘zini motivatsiya qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Talabalar o‘zlarining o‘qish uslublarini rivojlantiradilar va mustaqil o‘rganishga intilishadi.Talabalar o‘z fikrlarini erkin ifoda etishlari va yangi g‘oyalar bilan chiqishlari uchun qulay muhitga ega bo‘lishadi. O‘qituvchilar talabalarni yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi sifatida faol ro‘l o‘ynaydilar. O‘qituvchilar va talabalar o‘rtasidagi aloqa jarayonini doimiy ravishda o‘zgartirib, o‘qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishlari mumkin.

Teskari sinf texnologiyasi, shuningdek, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, o‘z-o‘zini rivojlantirishga va ijodkorlikka undashga yordam beradi. Bu yondashuv ta'lim jarayonida yangi ko‘rinishlarni ochib beradi va

[108] Qodirov, M. Teskari sinf texnologiyasi va uning ta’limdagi o‘rni. O‘zbekiston ta’limi, 3(1), 30-35. 2021

o‘quvchilarning muvaffaqiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Talabalar o‘rtasida musobaqalar tashkil etish orqali ularning motivatsiyasini oshirish va o‘zaro raqobat ruhini rivojlantirish mumkin. O‘quvchilar oldindan tayyorgarlik ko‘rganligi sababli, darslar davomida yengilroq va qiziqarli bo‘ladi. Har bir talabaning o‘ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlariga asoslangan individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyati. O‘qituvchilar o‘quvchilar ehtiyojlariga qarab darslarni tezda o‘zgartirish va moslashtirish imkoniyatiga ega. Ushbu yondashuv ishonchli muhit yaratadi, bu esa o‘quvchilarning o‘z fikrlarini erkin ifoda etishlariga imkon beradi. Talabalar bir-biriga yordam berish orqali o‘zaro hamkorlik va qo‘llab-quvvatlashni kuchaytiradilar.

O‘quvchilar ijtimoiy tarmoqlarda o‘zaro muloqot qilib, dars materiallarini muhokama qilish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

Sinf xonasini yaratish bo‘yicha qo‘llanma: muvaffaqiyatga erishish yo‘l xaritasi

O‘qituvchilar zamonaviy pedagogik usullarni qo‘llash orqali darslarni yanada qiziqarli va samarali o‘tkazishadi.O‘quvchilar har xil o‘qish sharoitlarida o‘rganish orqali moslashuvchanlik ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.Talabalar real hayotdagi muammolarni hal qilishda zarur bo‘lgan ko'nikmalarni o‘zlashtiradilar, bu esa ularni kelajakda muvaffaqiyatli qiladi.Teskari sinf texnologiyasi o‘quv jarayonini yanada qiziqarli, samarali va interaktiv qilib, talabalarni o‘z ta’limlariga faol ishtirok etishga undaydi. Ushbu yondashuv, shuningdek, o‘qituvchilarga o‘z pedagogik usullarini takomillashtirish va o'quvchilar bilan yanada samarali ishlash imkonini beradi. Bu ta'lim jarayonida innovatsiyalarni joriy etish va talabalarni o‘rganishga rag‘batlantirishda muhim ahamiyatga ega. Talabalar darsdan oldin materiallarni o‘rganish orqali dars davomida qiyinchiliklarni muhokama qilish imkoniyatiga ega bo'lishadi. O‘qituvchilar o‘z pedagogik usullarini takomillashtirishga va yangi yondashuvlarni sinab ko‘rishga undaydilar.Talabalar darslardan tashqari ham o‘rganishga qiziqish bildiradilar, bu esa o‘z bilimlarini kengaytirishga yordam beradi. Talabalar o‘zlariga ma’qul keladigan mavzularni tanlash va ularga chuqurroq kirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Talabalar o‘rtasida munosabatlarni mustahkamlash va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.O‘qituvchilar darslarni kengaytirish va yangi mavzularni muhokama qilish uchun imkoniyatlarga ega bo'lishadi[109]. Talabalar qiziqarli materiallar va interaktiv darslar orqali o‘z-o'zini motivatsiya qilishga undaydilar. Talabalar o‘z bilimlarini baholash va o‘z rivojlanishlarini kuzatish imkoniyatiga ega. O'quvchilar nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash orqali o‘z tajribalarini oshirishadi.Talabalar qiziqish bildirgan mavzularni yanada chuqurroq o‘rganish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Teskari sinf texnologiyasi o‘qitish jarayonini

[109] Rahimov, A. Pedagogik innovatsiyalar: Teskari sinf yondashuvi.O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. 2022

yanada qiziqarli va samarali qilishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv, talabalarni o‘z ta'limlariga faol jalb qilish orqali ularning shaxsiy va akademik rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Bu, shuningdek, o‘qituvchilarga o‘z pedagogik usullarini takomillashtirish va ta’lim sifatini oshirishda yordam beradi.

Xulosa

Teskari sinf texnologiyasi ta’lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishda muhim rol o‘ynaydi. Talabalar materialni oldindan o‘rganishi, darsda muhokama qilish va savollar berish orqali mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. O‘quvchilar o‘zaro fikr almashish va tajriba o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lishadi, bu esa o‘zaro aloqalarni kuchaytiradi. Dars vaqtida muhim mavzularni muhokama qilish va o‘zaro fikrlarni baham ko‘rish imkoniyati talabalarni samarali vaqt boshqarishga o‘rgatadi. Darslar yanada interaktiv bo‘lib, o‘quvchilarni qiziqtiradi va o‘z ta'limlariga faol jalb qiladi. Talabalar bir-biriga yordam berish orqali jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. O‘qituvchilar yangi pedagogik usullarni sinab ko‘rish va o‘z malakalarini oshirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Talabalar yaratqon fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishadi, bu esa ularni kelajakdagi qiyinchiliklarga tayyorlaydi. Umuman olganda, teskari sinf texnologiyasi ta'lim jarayonini yangi imkoniyatlar bilan boyitadi, o‘quvchilarning shaxsiy va akademik rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu yondashuv, shuningdek, o‘qituvchilarga o‘z o‘qitish usullarini takomillashtirish va ta’lim sifatini oshirishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Saidov S. Ta’limda texnologiyalarni joriy etish: Teskari sinf yondashuvi.O‘zbekiston Milliy universiteti. 2019
2. Jumaniyozov,A. O‘qitishda innovatsion yondashuvlar: Teskari sinf texnologiyasi.Ta’lim va innovatsiyalar jurnali, 1(2) 45-50. 2020
3. Tursunov, R. O‘qitishdagi zamonaviy usullar: Teskari sinf texnologiyasi.Toshkent davlat pedagogika universiteti. 2018
4. Qodirov, M. Teskari sinf texnologiyasi va uning ta’limdagi o‘rni. O‘zbekiston ta’limi, 3(1) 30-35. 2021
5. Rahimov,A.(2022).Pedagogik innovatsiyalar: teskari sinf yondashuvi.O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta'lim vazirligi. 2022
6. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

РОЛЬ ТЕЛЕМЕДИЦИНСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ В КОНТРОЛЕ САХАРНОГО ДИАБЕТА 1 ТИПА:

ОБЗОР СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Маҳмудов Улуғбек Илҳомжон ўғли,

ассистент, Ферганский медицинский институт общественного здоровья, alisermahmudov615@gmail.com**,**

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2843-8739?lang=en **, 996332699**

Каримова Муқима Мухамадсодиқовна,

кандидат медицинских наук, доцент, Ферганский медицинский институт общественного здоровья,

karimovamuqimaxon@gmail.com, **905330949,**

ORCID: https://orcid.org/0009-0006-3567-4269

Аннотация. Данная обзорная статья посвящена оценке эффективности дистанционных образовательных программ в управлении сахарным диабетом 1 типа. В работе представлен систематический анализ современных исследований, направленных на изучение влияния онлайн-обучения на показатели гликемического контроля, частоту острых осложнений и качество жизни пациентов. Рассмотрены ключевые преимущества дистанционного формата: высокая доступность, экономическая целесообразность, гибкость и возможность персонализации образовательного процесса с учетом индивидуальных особенностей пациента. Отмечено, что применение цифровых технологий способствует улучшению приверженности терапии, расширяет доступ к информации и снижает барьеры, связанные с географическим местоположением. В ряде исследований продемонстрированы положительные клинические эффекты, включая снижение уровня HbA1c, уменьшение частоты госпитализаций и рост показателей самоконтроля. В то же время проанализированы ограничения дистанционных моделей, связанные с недостаточной мотивацией, цифровым неравенством и ограничением интерактивного взаимодействия. Выделены перспективные направления развития: интеграция гибридных образовательных форматов, использование мобильных приложений, телемедицины и искусственного интеллекта. Подчёркивается необходимость адаптации программ под возраст, уровень цифровой грамотности и психологические особенности пациентов для достижения устойчивых результатов. Дополнительно акцентируется важность междисциплинарного подхода и активного участия медицинских специалистов, педагогов и психологов в разработке и реализации образовательных стратегий, что позволит повысить их клиническую и социальную эффективность. Особое внимание уделено долгосрочной устойчивости результатов обучения, необходимости регулярной оценки

эффективности программ и внедрению инновационных методов мониторинга прогресса пациентов, включая использование носимых устройств и интеграцию с электронными медицинскими системами.

Ключевые слова: *сахарный диабет 1 типа, дистанционное обучение, гликемический контроль, самоконтроль диабета, профилактика осложнений, цифровые технологии.*

Abstract. This review article is devoted to evaluating the effectiveness of distance educational programs in the management of type 1 diabetes. The paper presents a systematic analysis of current studies aimed at assessing the impact of online learning on glycemic control, the frequency of acute complications, and patients’ quality of life. Key advantages of the distance format are discussed, including high accessibility, cost-effectiveness, flexibility, and the possibility of personalizing the educational process according to the individual characteristics of the patient. It is noted that the use of digital technologies helps improve therapy adherence, broadens access to information, and reduces barriers associated with geographic location. Several studies have demonstrated positive clinical outcomes, such as reduced HbA1c levels, decreased hospitalization rates, and enhanced self-monitoring indicators. At the same time, the limitations of distance models are analyzed, including insufficient motivation, digital inequality, and restricted opportunities for interactive communication. Promising directions for development are highlighted, such as the integration of hybrid educational formats, the use of mobile applications, telemedicine, and artificial intelligence. The necessity of adapting programs to patients’ age, level of digital literacy, and psychological characteristics is emphasized to achieve sustainable results. Additional attention is given to the importance of an interdisciplinary approach and the active involvement of healthcare professionals, educators, and psychologists in the design and implementation of educational strategies, which can enhance both clinical and social effectiveness. Particular focus is placed on the long-term sustainability of learning outcomes, the need for regular evaluation of program effectiveness, and the introduction of innovative methods for monitoring patient progress, including the use of wearable devices and integration with electronic health record systems.

Keywords: *type 1 diabetes mellitus, distance learning, glycemic control, diabetes self-management, complication prevention, digital technologies.*

Annotatsiya. Ushbu tahliliy maqola 1-toifa qandli diabetni (QD1) boshqarishda masofaviy ta’lim dasturlarining samaradorligini baholashga qaratilgan. Onlayn o‘quv tizimining glikemik nazorat, o‘tkir asoratlar chastotasi va hayot sifati ko‘rsatkichlariga ta’siri bo‘yicha o‘tkazilgan zamonaviy ilmiy tadqiqotlarning tizimli tahlili keltirilgan. Masofaviy formatning asosiy afzalliklari sifatida yuqori qulaylik, iqtisodiy samaradorlik, moslashuvchanlik va shaxsiy yondashuv imkoniyati alohida ta’kidlangan. Raqamli texnologiyalar,

xususan mobil ilovalar va teletibbiyot vositalarining qo‘llanilishi bemorlarning davolanishga sodiqligini oshirib, geografik va informatsion to‘siqlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Bir qator tadqiqotlar HbA1c darajasining pasayishi, kasalxonaga yotqizish holatlarining kamayishi hamda o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘rsatkichlarining yaxshilanishini namoyon qilgan. Shu bilan birga, yetarli motivatsiya yetishmovchiligi, raqamli tengsizlik va interaktiv muloqot cheklanganligi kabi masofaviy yondashuvning kamchiliklari ham ko‘rib chiqilgan. Rivojlanish istiqbollari sifatida aralash (gibrid) ta’lim formatlari, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish, hamda dasturlarni bemorlarning yoshi, raqamli savodxonlik darajasi va psixologik xususiyatlariga moslashtirish zarurligi belgilangan. Shuningdek, tibbiyot xodimlari, o‘qituvchilar va psixologlarning faol ishtirokini ta’minlovchi fanlararo yondashuv samaradorlikni oshirishning muhim sharti sifatida e’tirof etilgan. O‘quv natijalarining uzoq muddatli barqarorligini ta’minlash, dastur samaradorligini muntazam monitoring qilish va innovatsion kuzatuv texnologiyalarini — jumladan taqiladigan qurilmalar va elektron salomatlik platformalarini — joriy etish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: *1-tip qandli diabet, masofaviy ta'lim, glikemik nazorat, diabetni o‘z-o‘zini boshqarish, asoratlarning oldini olish, raqamli texnologiyalar.*

Введение. Сахарный диабет 1 типа (СД1) представляет собой аутоиммунное заболевание, при котором иммунная система разрушает бета-клетки поджелудочной железы, приводя к абсолютной инсулиновой недостаточности [1]. Заболевание часто манифестирует в детском или подростковом возрасте, но может развиваться и у взрослых. Пациенты с СД1 нуждаются в пожизненном введении инсулина и тщательном самоконтроле уровня гликемии для предотвращения острых и хронических осложнений [2].

Согласно данным Международной диабетической федерации (IDF), к 2023 году более 8,4 миллионов человек в мире живут с диагнозом диабета 1 типа, и число таких пациентов продолжает расти [3]. Эффективное управление заболеванием требует не только медицинского сопровождения, но и активного участия самого пациента, его грамотности в вопросах диабетического самоконтроля, понимания принципов инсулинотерапии, питания, физической активности и профилактики осложнений.

Однако в реальной клинической практике многие пациенты сталкиваются с трудностями в самостоятельном управлении заболеванием. Недостаточная осведомлённость, низкая мотивация и психологические барьеры приводят к неудовлетворительному гликемическому контролю и увеличивают риск развития тяжёлых осложнений, включая диабетическую нефропатию, ретинопатию, нейропатию и сердечно-сосудистые заболевания [4].

В последние годы стремительное развитие технологий открыло

новые возможности в обучении пациентов. Дистанционные образовательные программы, реализуемые через мобильные приложения, онлайн-платформы и электронные системы здравоохранения, становятся важным компонентом комплексного ухода за пациентами с хроническими заболеваниями, включая СД1 [5]. Эти программы обеспечивают гибкость, доступность и персонализацию обучения, что особенно ценно для пациентов, проживающих в удалённых регионах или имеющих ограничения в передвижении.

Выход на первый план онлайн-програм особенно активизировался в период пандемии COVID-19, когда возникла острая необходимость сохранения контакта с пациентами без непосредственных встреч. В этом контексте дистанционные модели обучения заявили о своёй практической значимости.

Первые результаты клинических исследований показали, что участие в дистанционных образовательных программах связано с улучшением гликемического контроля, снижением уровня гликированного гемоглобина (HbA1c), уменьшением частоты госпитализаций по поводу острых осложнений и повышением качества жизни пациентов [6]. Такие подходы позволяют не только обучать пациентов навыкам самоконтроля, но и мотивировать их на поддержание активного участия в процессе лечения.

Тем не менее остаются нерешёнными вопросы о долгосрочной эффективности дистанционных обучающих вмешательств, об оптимальных методах их интеграции в традиционные системы медицинского обслуживания, а также о необходимости индивидуализации программ с учётом возрастных, когнитивных и социальных особенностей пациентов [7].

Цель: оценить эффективность дистанционных образовательных программ в управлении СД1, основываясь на данных актуальных исследований.

Материалы и методы. Для систематической оценки эффективности дистанционных образовательных программ для пациентов с СД1 были использованы результаты трёх актуальных научных исследований, включая систематические обзоры и рандомизированные контролируемые исследования.

Поиск источников информации осуществлялся в базах данных PubMed, Scopus, Web of Science, Cochrane Library и EMBASE без ограничения по временным рамкам до февраля 2024 года.

Критериями включения служили:

- наличие диагноза СД1;
- использование онлайн-интервенций
- длительность наблюдения не менее 3 месяцев;
- оценка уровня HbA1c.

Исследования без рандомизации, обзоры, кейс-репорты и редакционные статьи были исключены.

Основные измеряемые параметры включали изменение уровня HbA1c, качество жизни (по индексам QOL) и частоту осложнений. Для оценки риска смещения был использован инструмент Cochrane Risk of Bias 2.0.

Результаты: Анализ современных исследований продемонстрировал положительное влияние дистанционных образовательных программ на ключевые показатели управления сахарным диабетом 1 типа.

Большинство включённых в обзор работ показали статистически значимое снижение уровня гликированного гемоглобина (HbA1c) у пациентов, прошедших дистанционное обучение. Среднее снижение HbA1c через 3–6 месяцев после начала вмешательства составило от 0,2% до 1,0% в зависимости от возраста участников, исходного уровня гликемического контроля и интенсивности программы обучения [6], [7]. Особенно выраженные улучшения наблюдались у взрослых пациентов: в отдельных исследованиях снижение HbA1c превышало 0,9% ($p < 0,001$) [8]. У подростков и молодых взрослых эффект был умеренным, но клинически значимым, с уменьшением HbA1c на 0,25–0,35% [9].

Кроме улучшения гликемического контроля, отмечалось снижение частоты острых осложнений. В ряде исследований дистанционные программы ассоциировались с уменьшением числа госпитализаций по поводу диабетического кетоацидоза на 15–20% [10], а также с сокращением числа тяжёлых эпизодов гипогликемии [11].

Положительная динамика наблюдалась также в отношении качества жизни пациентов. С использованием стандартизированных опросников было зафиксировано улучшение показателей в доменах "эмоциональное благополучие", "социальная активность" и "самостоятельное управление заболеванием" [12]. По данным нескольких работ, участие в дистанционных образовательных курсах снижало уровень диабетического дистресса и уменьшало симптомы депрессии и тревожности [13].

Интересные данные были получены при анализе степени вовлечённости пациентов в процесс самоконтроля. Пациенты, прошедшие дистанционное обучение, чаще регулярно измеряли уровень глюкозы крови, корректировали дозу инсулина и придерживались рекомендаций по питанию и физической активности [14]. Внедрение мобильных приложений и платформ для мониторинга гликемии способствовало повышению приверженности лечению и укреплению навыков самоуправления [15].

Отдельные исследования продемонстрировали, что комбинированные модели обучения, включающие как дистанционные, так и очные компоненты ("гибридные модели"), обеспечивали наилучшие результаты как в краткосрочной, так и в среднесрочной перспективе [16].

Таким образом, суммарные результаты свидетельствуют о высокой эффективности дистанционных образовательных вмешательств в

управлении диабетом 1 типа. Тем не менее дальнейшие исследования необходимы для оценки устойчивости достигнутых эффектов в долгосрочном периоде.

Обсуждение. Результаты настоящего систематизированного обзора подтверждают высокую клиническую ценность дистанционных образовательных программ в управлении сахарным диабетом 1 типа. Большинство проанализированных исследований показали, что участие пациентов в дистанционном обучении связано со значимым снижением уровня гликированного гемоглобина (HbA1c) [6], уменьшением частоты острых осложнений, улучшением качества жизни и повышением приверженности терапии [7].

Особое внимание следует обратить на тот факт, что наибольший эффект дистанционные вмешательства оказывали в первые 3–6 месяцев после начала обучения [8]. Дальнейшее поддержание достигнутых результатов требовало регулярного обновления знаний пациентов и постоянной обратной связи со стороны медицинских специалистов. Таким образом, для сохранения долгосрочной эффективности дистанционного обучения целесообразно разрабатывать системы постоянного сопровождения пациентов.

Одним из неоспоримых преимуществ дистанционных образовательных моделей является их высокая доступность и возможность охвата широких слоёв населения, включая пациентов из сельских и труднодоступных регионов [9]. Благодаря снижению затрат на транспортировку и уменьшению потребности в очных визитах дистанционное обучение показало свою экономическую эффективность как для пациентов, так и для системы здравоохранения в целом [10].

Наряду с этим следует учитывать определённые ограничения дистанционных подходов. Во-первых, уровень цифровой грамотности пациентов оказывает значительное влияние на эффективность онлайн-программ [11]. Во-вторых, некоторые пациенты сообщали о снижении мотивации при длительном дистанционном обучении без прямого контакта с медицинским персоналом [12]. В-третьих, наблюдается различная степень вовлечённости в зависимости от возраста: молодые пациенты активнее используют мобильные технологии, тогда как пожилые пациенты чаще сталкиваются с трудностями [13].

Анализ данных также продемонстрировал важность персонализированного подхода при организации дистанционного обучения. Программы, адаптированные к индивидуальным потребностям, уровню начальных знаний, социальному контексту и психологическим особенностям пациента, обеспечивали более высокую эффективность, чем стандартные унифицированные курсы [14].

Кроме того, сочетание дистанционного обучения с традиционными очными консультациями ("гибридные модели") оказалось наиболее перспективным направлением. Такие смешанные форматы позволяли сочетать удобство онлайн-платформ с живым общением и физическим

обследованием пациентов, что, по данным некоторых авторов, обеспечивало лучшие клинические исходы по сравнению с исключительно дистанционным или исключительно очным обучением [15].

Таким образом, дистанционные образовательные программы являются мощным инструментом улучшения исходов при сахарном диабете 1 типа. Однако для их оптимального внедрения необходима дальнейшая разработка адаптивных, персонализированных и устойчивых моделей обучения с активным участием медицинских специалистов и использованием современных цифровых технологий.

Заключение. Суммарный анализ актуальных исследований показывает, что дистанционные образовательные программы являются важным и эффективным компонентом управления сахарным диабетом 1 типа. Их внедрение способствует снижению уровня HbA1c, улучшению психосоциального состояния пациентов, снижению частоты осложнений и увеличению активности самоконтроля. Однако для достижения долгосрочных устойчивых результатов требуется комплексная модель, сочетающая очные и дистанционные формы поддержки. В дальнейшем развитие технологических решений для дистанционного обучения должно основываться на эвиденции, индивидуализации подхода и постоянной поддержке со стороны здравоохранения.

Список литературы:

1. Atkinson M.A., Eisenbarth G.S., Michels A.W. Type 1 diabetes. *The Lancet.* 2015;383(9911):69–82. doi:10.1016/S0140-6736(13)60591-7.
2. International Diabetes Federation. IDF Diabetes Atlas, 10th Edition. 2021. Available from: https://diabetesatlas.org
3. Forbes J.M., Cooper M.E. Mechanisms of diabetic complications. *Physiological Reviews.* 2018;93(1):137–188. doi: 10.1152/physrev.00045.2011.
4. Lee JM, Carlson E, Albanese-O‘Neill A et al (2021) Adoption of Telemedicine for Type 1 Diabetes Care during the COVID-19 pandemic. Diabetes Technol Ther 23(9):642–651. https://doi.org/10.1089/dia.2021.0080.
5. Bonoto B.C., de Araújo V.E., Godói I.P. et al. Efficacy of mobile apps to support self-management of diabetes: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *JMIR mHealth and uHealth.* 2017;5(3):e4. doi: 10.2196/mhealth.6309 .
6. Bhuyan SS, Lu N, Chandak A et al (2016) Use of Mobile Health Applications for Health-seeking Behavior among US adults. J Med Syst 40(6):153. https://doi.org/10.1007/s10916-016-0492-7
7. Schultz M. Telehealth and remote patient monitor‑ing innovations in nursing practice: state of the science. OJIN: Online J Issues Nurs. 2023. https://doi.org/10.3912/ojin.vol28no02st01..
8. Hood M., Wilson R., Corsica J., Bradley L., Chirinos D., Vivo A. What do we know about mobile applications for diabetes self-management? A review

of reviews. *Journal of Behavioral Medicine.* 2016;39(6):981–994. doi: 10.1007/s10865-016-9765-3.

9. DiMeglio LA, Evans-Molina C, Oram RA. Type 1 diabetes. Lancet. 2018;391(10138):2449–62. DOI: 10.1016/S0140-6736(18)31320-5

10. de Jongh T., Gurol-Urganci I., Vodopivec-Jamsek V., Car J., Atun R. Mobile phone messaging for facilitating self-management of long-term illnesses. *Cochrane Database of Systematic Reviews.* 2017;(12):CD007459. doi: 10.1002/14651858.CD007459.pub2.

11. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

12. Katsarou A, Gudbjörnsdottir S, Rawshani A, Dabelea D, Bonifacio E, Anderson BJ, Jacobsen LM, Schatz DA, Lernmark Å. Type 1 diabetes mellitus. Nat Rev Dis Primers. 2017;3:17016. DOI: 10.1038/nrdp.2017.16

13. Litchman M.L., Rothwell E., Edelman L.S. The diabetes online community: Older adults supporting self-care through peer health. *Patient Education and Counseling.* 2018;101(3):518–523. doi: 10.1016/j.pec.2017.08.023.

14. Ruissen MM, Torres-Peña JD, Uitbeijerse BS, Arenas de Larriva AP, Huisman SD, Namli T, Salzsieder E, Vogt L, Ploessnig M, van der Putte B, et al. Clinical impact of an integrated e-health system for diabetes self-management support and shared decision making (POWER2DM): a randomised controlled trial. Diabetologia. 2023;66(12):2213–25.. DOI: 10.1007/s00125-023-06006-2

15. Holmen H., Wahl A., Småstuen M.C., Ribu L. Tailored communication within mobile apps for diabetes self-management: a systematic review. *Journal of Medical Internet Research.* 2017;19(6):e227. doi: 10.2196/jmir.7045.

16. Erku D, Khatri R, Endalamaw A, Wolka E, Nigatu F, Zewdie A, Assefa Y. Digital Health Interventions to Improve Access to and Quality of Primary Health Care Services: a scoping review. Int J Environ Res Public Health 2023, 20(19). DOI: 10.3390/ijerph20196854

17. Hagger V., Hendrieckx C., Sturt J., Skinner T.C., Speight J. Diabetes distress among adolescents with type 1 diabetes: a systematic review. *Current Diabetes Reports.* 2016;16(1):9. doi: 10.1007/s11892-015-0694-2.

ENHANCİNG THE TEACHİNG OF BENİGN PROSTATİC HYPERPLASİA (BPH) PREVENTİON THROUGH AUGMENTED REALİTY TECHNOLOGY

O‘tkirbek Egamberdi o‘g‘li Khojamberdiyev,
Email: xojamberdiyevotkirbek@gmail.com

Abstract

This article presents an innovative approach to teaching benign prostatic hyperplasia (BPH) prevention to medical students using Augmented Reality (AR) technology. The proposed methodology utilizes “Holo Prostate” 3D visualization models to deliver interactive clinical scenarios, diagnostic workflows, and anatomical simulations. Comparative analysis demonstrates that AR-assisted teaching significantly increases test scores and diagnostic accuracy compared to traditional methods ($p < 0.01$), with a 15–20% improvement in simulated voiding times. Feedback from students and healthcare professionals confirms that AR integration enhances practical competency, strengthens clinical reasoning, and increases learning motivation. The article also outlines the didactic principles, technical infrastructure, and implementation guidelines for effective integration of AR in medical curricula.

Keywords: Benign prostatic hyperplasia, augmented reality, holo prostate model, interactive 3D visualization, medical education, diagnostic accuracy, teaching effectiveness.

1. Introduction

The COVID-19 pandemic accelerated the adoption of remote and technology-enhanced learning worldwide, particularly in medical education. In urology training, AR platforms such as **Oxford Medical Simulation**, **Fundamental VR**, and **Medical Realities** have been employed for interactive procedural training, including BPH management. Internationally, specialized AR applications are being developed for BPH prevention, providing step-by-step protocols for diagnosis, medical therapy, and patient counseling. Platforms such as **SimX** and **3D4Medical** simulate disease progression, enhancing students’ clinical reasoning skills.

BPH is one of the most prevalent urological conditions in elderly men, though it can also occur in those aged 45–50. It is a histopathological condition characterized by stromal and epithelial cell hyperplasia in the prostate, leading to urethral obstruction. However, lower urinary tract symptoms (LUTS) may also occur in the absence of measurable prostate enlargement or urethral compression.

2. Literature Review and Technological Background

Dr. Samsun Lampotang (University of Florida, USA), creator of mixed reality simulators and chief architect of the **SMMARTS** platform, demonstrated in 2024 that mixed reality simulation significantly reduces deviations in freehand transrectal prostate biopsy procedures. In another pioneering study, Theivendrampillai et al. (Royal Berkshire Hospital, UK) developed the **TARGET** (Targeted Augmented Reality GuidEd Transperineal) biopsy prototype, achieving 70% histological concordance by integrating **VSI**

Holomedicine with **Microsoft HoloLens II** for real-time 3D MRI hologram guidance.

These works collectively establish the foundation for AR-based urology education, enabling highly interactive, anatomically accurate, and clinically relevant learning experiences.

3. Anatomy and Physiology of the Prostate in AR-Based Teaching

A sound understanding of prostate anatomy, histology, and physiology is essential for BPH prevention education. The prostate is located below the urinary bladder, surrounding the urethra, and consists of two lobes (dexter and sinister) separated by the **sulcus prostatae**. Stromal and epithelial components both increase in BPH, narrowing the urethra and impeding urinary flow.

Histologically, the prostate is composed of 30–50 tubuloalveolar glands embedded in smooth muscle tissue, weighing approximately 15–30 g in healthy adults. Its secretions—rich in citrate, zinc, phosphatase, and PSA—support sperm motility, protect against bacterial infections, and contribute 25–30% of ejaculate volume. AR-based “Holo Prostate” models enable students to visualize these micro- and macroscopic structures in 3D, facilitating better comprehension of disease mechanisms.

4. Methods: AR Integration into BPH Prevention Education

The teaching framework includes:

1. **3D Anatomical Visualization** – Detailed prostate anatomy displayed through HoloLens AR projections.
2. **Pathophysiology Simulation** – Progressive stromal and epithelial hyperplasia modeled over time.
3. **Interactive Case Studies** – Students engage in virtual diagnostic scenarios, interpreting digital rectal exam findings, PSA results, and ultrasound images.
4. **Procedure Simulation** – Virtual guidance for transperineal and transrectal biopsies using AR overlays.
5. **Performance Analytics** – Real-time tracking of diagnostic accuracy, speed, and decision-making pathways.

5. Results

Preliminary implementation in a cohort of 64 medical students showed:

- **Knowledge improvement** – Mean test score increase of 18% ($p < 0.01$) compared to control group.

- **Diagnostic accuracy** – 21% improvement in identifying BPH-related pathologies from imaging.
- **Skill acquisition** – Voiding simulation performance improved by 15–20%.
- **Engagement metrics** – 92% of students reported higher motivation and better clinical confidence.

6. Discussion

The integration of AR into BPH prevention teaching bridges the gap between theoretical knowledge and clinical application. Unlike static diagrams or 2D videos, AR provides an immersive, interactive experience that strengthens spatial understanding of prostate anatomy. Moreover, it fosters **active learning** through case-based simulation, which has been shown to improve knowledge retention and procedural skill acquisition.

However, challenges include the need for adequate technical infrastructure, faculty training, and cost management. Future research should focus on large-scale randomized trials to validate the long-term impact of AR-based curricula on patient outcomes.

7. Conclusion

Augmented Reality provides a powerful tool for enhancing the teaching of BPH prevention. The “Holo Prostate” approach allows medical students to explore complex anatomy, pathophysiology, and diagnostic procedures interactively, resulting in measurable improvements in learning outcomes. This technology has the potential to set a new standard for urology education worldwide.

References

1. Lampotang S., et al. (2024). *Development and Validation of a Mixed Reality Simulator for Reducing Biopsy Core Deviation*. University of Florida.
2. Theivendrampillai S., Yang B., Little M., Blick C. (2023). *TARGET: Targeted Augmented Reality GuidEd Transperineal Biopsy*. Royal Berkshire Hospital.
3. McNeal J.E. (1981). *The zonal anatomy of the prostate*. Prostate, 2(1), 35–49.
4. Roehrborn C.G. (2022). *Benign prostatic hyperplasia: Etiology, pathophysiology, epidemiology, and natural history*. Urology Clinics of North America.
5. SimX Medical Simulation Platform. (2023). *Urology AR Modules*.

6. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

ЖАДИДЛАР ФИДОКОРЛИГИ ВА УНИ ИҚТИДОРЛИ ЁШЛАРГА ЎРГАТИШ ЙЎЛЛАРИ ҲАҚИДА

Махсуджонов Отабек Зокиржон ўғли,

Исҳоқхон Ибрат музейи дикертори

Ижтимоий-маънавий тадқиқотлар институти

Мустақил тадқиқотчи, Phd

Аннотация

Мақолада XX аср бошларида Туркистонда жадидларнинг *фидокорлик* (самоотверженность) ғояси ва унинг миллий уйғониш жараёнидаги ўрни таҳлил қилинади. Жадидчилик оддий ислоҳотчилик эмас, балки таълим ислоҳоти, маданий янгиланиш ва сиёсий фаолиятни қамраб олган кенг қамровли интеллектуал ҳаракат сифатида кўриб чиқилади. Маҳмудхўжа Беҳбудий, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон, Мунавварқори Абдурашидхонов ва Исҳоқхон Ибрат каби етакчи шахсларнинг маърифатпарварлик ва сиёсий фаолияти орқали уларнинг миллат равнақи йўлидаги қурбонликлари ёритиб берилади. Шу билан бирга, жадидлар меросини иқтидорли ёшларга ўргатишнинг замонавий педагогик йўллари таҳлил қилинади. Хусусан, лойиҳага асосланган таълим, баҳс-мунозаралар, рўлли ўйинлар ва бирламчи манбалар билан ишлаш каби интерфаол усуллар ёшларда танқидий фикрлаш, фуқаролик масъулияти ва миллий ўзликни шакллантиришда самарали восита сифатида таклиф этилади. Мақола жадидлар меросини фақат тарихий хотира эмас, балки Ўзбекистон келажаги учун стратегик педагогик ресурс сифатида баҳолайди.

Калит сўзлар: жадидчилик, Туркистон, фидокорлик, таълим ислоҳоти, миллий уйғониш, педагогика, танқидий фикрлаш, Ўзбекистон

Annotation

The article examines the concept of *fidokorlik* (selfless dedication) of the Jadids in early 20th century Turkestan and its significance for national awakening and modernization. Unlike a simple reformist movement, Jadidism embodied a comprehensive intellectual struggle that combined education reform, cultural innovation, and political activism. Through the activities of Mahmudkhoja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulkhamid Cholpon, Munavvarqori Abdurashidkhanov, and Is’hoqxon Ibrat, the article highlights how the Jadids invested personal resources, promoted modern schools, published newspapers and journals, and advanced language reforms despite colonial oppression. The study further explores how their legacy can be taught to talented youth using modern pedagogical strategies. Interactive approaches

such as project-based learning, debates, role-play, and analysis of primary sources are proposed as effective tools to foster critical thinking, civic responsibility, and national identity. Thus, the Jadids’ heritage is presented not only as historical memory but also as a strategic pedagogical resource for Uzbekistan’s intellectual and civic future.
Keywords: Jadidism, Turkestan, selflessness, education reform, national awakening, pedagogy, critical thinking, Uzbekistan

Аннотация

В статье рассматривается феномен *фидокорлик* (самоотверженность) джадидов начала XX века в Туркестане и его роль в национальном возрождении и модернизации. Джадидизм представлял собой не только реформаторское движение, но и всеобъемлющую интеллектуальную борьбу, включавшую реформу образования, культурные инновации и политическую активность. На примере деятельности Махмудходжи Бехбудия, Абдурауфа Фитрата, Абдулхамида Чулпона, Мунавваркари Абдурашидханова и Исхохона Ибрата показано, как джадиды вкладывали личные средства, создавали новые школы, издавали газеты и журналы, проводили языковые реформы, несмотря на колониальное давление. Особое внимание уделяется современным педагогическим стратегиям передачи этого наследия талантливой молодежи. Предлагаются интерактивные методы обучения — проектное обучение, дебаты, ролевая игра и работа с первоисточниками, способствующие развитию критического мышления, гражданской ответственности и национальной идентичности. Таким образом, наследие джадидов представлено не только как историческая память, но и как стратегический педагогический ресурс для интеллектуального и гражданского будущего Узбекистана.
Ключевые слова: джадидизм, Туркестан, самоотверженность, реформа образования, национальное возрождение, педагогика, критическое мышление, Узбекистан

Кириш

XX аср бошларида Туркистон ўлкаси тарихий чорраҳада турар эди. Бир томондан Бухоро амирлиги ва Хива хонлигидаги ижтимоий-иқтисодий турғунлик, иккинчи томондан чор Россиясининг мустамлакачилик сиёсати миллатнинг келажагини жиддий хавф остига қўйган бир даврда тарих саҳнасига янги ижтимоий-сиёсий куч – жадидлар чиқди. Жадидчилик оддий ислоҳотчилик ҳаракати эмас, балки миллий уйғониш, ўзликни англаш ва замонавий миллат сифатида қайта шаклланишга қаратилган кенг қамровли, интеллектуал ва фидокорона кураш эди. Ушбу ҳаракатнинг марказида турган Маҳмудхўжа Беҳбудий, Мунавварқори Абдурашидхонов, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон, Исҳоқхон Ибрат каби ўнлаб зиёлиларнинг фаолияти “фидокорлик” тушунчаси билан чамбарчас боғликдир.

“Фидокорлик” бу ўринда нафақат мустабид тузум томонидан қатл этилишдек фожиавий якунни, балки бутун онгли ҳаётни миллат ва ватан

равнақига бағишлашни англатади. Бу – ўз шахсий маблағларини янги мактаблар, газеталар ва театрлар учун сарфлашдаги иқтисодий фидокорлик; мустамлака маъмурияти ва мутаассиб кучларнинг доимий тазйиқларига қарамай, маърифат тарқатишдаги интеллектуал жасорат; миллатнинг сиёсий ҳуқуқлари ва мустақиллиги учун курашишдаги сиёсий фидокорликдир. Уларнинг фаолияти қаршилик кўрсатишдан кўра кўпроқ бунёдкорликка йўналтирилган эди. Шу сабабли, уларнинг фидокорлиги зулмга *қарши* қилинган қурбонликдан ташқари, улар фаол равишда тасаввур қилаётган ва қуришаётган келажакдаги миллат *учун* қилинган қурбонлик эди.

Бугунги кунда жадидларнинг тарихий аҳамияти ва уларнинг меросини ўқитишда қўлланилаётган педагогик усуллар ўртасида сезиларли тафовут мавжуд. Ушбу мақоланинг асосий муаммоси ҳам шунда. Мақоланинг бош мақсади – жадидлар фидокорлигининг кўп қиррали моҳиятини тарихий таҳлил қилиш ҳамда ушбу бой меросни иқтидорли ёшларга ўргатишнинг замонавий, самарали педагогик стратегияларини ишлаб чиқишдан иборат. Мақоланинг асосий тезиси шуки, Беҳбудий, Фитрат, Чўлпон, Ибрат ва Мунавварқори каби шахсларнинг фидокорона фаолиятини чуқур таҳлил қилиш ҳамда талабага йўналтирилган замонавий педагогик усуллари қўллаш орқали жадидчиликни ўрганишни пассив тарихий дарсдан танқидий фикрлаш, миллий ўзлик ва фуқаролик масъулиятини шакллантирувчи фаол машғулотга айлантириш мумкин.

Жадидлар фидокорлигининг қирралари

Жадидлар фидокорлигини тўлиқ англаш учун унинг турли йўналишларини алоҳида кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Уларнинг кураши бир вақтнинг ўзида бир неча жабҳада – маърифат, сиёсат, адабиёт ва маданият соҳаларида олиб борилди.

Жадидларнинг қатъий эътиқодига кўра, миллатнинг нажоти – маърифатда, эски қотиб қолган таълим тизимини тубдан ислоҳ қилишда эди. Улар бу йўлда бор куч ва имкониятларини сафарбар этдилар.

Маҳмудхўжа Беҳбудий ҳақли равишда Туркистон жадидчилигининг “карвонбоши” деб эътироф этилади. Унинг фидокорлиги, аввало, маърифатпарварлик фаолиятида намоён бўлди. У ўз даври учун инқилобий аҳамиятга эга бўлган “Рисолайи асбоби савод”, “Мунтахаби жуғрофияи умумий” каби дарсликларни яратди, бу билан болаларга дунёвий билимлар беришга замин яратди. Беҳбудий ўз шахсий маблағлари ҳисобидан “Ойина” журналини нашр этди ва бу нашр бутун Туркистон учун илм-фан, маданият ва сиёсий тафаккур минбарига айланди. Унинг “Икки эмас, тўрт тил лозим” деган хитоби шунчаки саводхонликка чақириқ эмас, балки миллатни жаҳон ҳамжамиятига интеграция қилишга қаратилган стратегик даъват эди.

Мунавварқори Абдурашидхонов Тошкентдаги жадидчилик ҳаракатининг асосий ташкилотчиси ва амалиётчиси сифатида тарихда қолди. Унинг фидокорлиги шунда эдики, у 1904 йилда биринчи “усули жадид” мактабини ўз ҳовлисида очди ва бутун шаҳар бўйлаб шундай мактаблар тармоғини яратишга бош-қош бўлди. У томонидан яратилган “Адиби аввал” ва “Адиб ус-соний” дарсликлари миллий педагогиканинг илк намуналаридан бўлиб, таълим ва тарбия бирлигини таъминлашга қаратилган эди. Мунавварқори, шунингдек, “Тараққий”, “Хуршид” каби газеталарга асос солиб, матбуотни халқ онгини уйғотувчи қудратли куч деб билди. Унинг “Тараққий” газетасидаги “Жаҳолатимиз мураккаб” сарлавҳали мақоласи таълим ислоҳотлари ҳаракатининг манифести сифатида баҳоланади.

Абдурауф Фитрат эса жадидчиликнинг етакчи назариётчиси ва ислоҳотчиси эди. Унинг “Ҳаёт йўлидаги биринчи масала – мактаб масаласидир” деган шиори бутун фаолиятининг асосий ғоясини ташкил этади. Унинг фидокорлиги нафақат назарий ғоялар илгари суришда, балки уларни амалиётга татбиқ этишда ҳам кўринди. Бухоро Халқ Совет Республикасининг Маориф нозири лавозимида ишлаган даврида у таълим дастурларини ислоҳ қилди, ўзбек тилига давлат тили мақомини берди ва ўнлаб иқтидорли ёшларни Германияга ўқишга юборди. Бу қадамлар унинг миллат келажаги учун нақадар қайғурганини ва фидокорона меҳнат қилганини кўрсатади.

Замонавий таълимда жадидлар меросини ўрганиш

Жадидлар меросини ўрганиш тарихий билимларни ўзлаштириш билан чекланмаслиги керак. Бу жараён ёшларда таҳлилий фикрлаш, ватанпарварлик ва фуқаролик масъулиятини шакллантиришга хизмат қилиши лозим. Бунинг учун эса таълим жараёнига замонавий, интерфаол усулларни жорий этиш талаб этилади.

Ёдлашга асосланган таълимга қарши курашган жадидларнинг ўзини анъанавий маъруза ва дарсликни ёдлатиш орқали ўргатиш мантиқсизликдир. Таълим парадигмасини ўзгартириш, мустақил ва танқидий фикрлашни рағбатлантирувчи замонавий усулларга ўтиш зарур. Мақсад – шунчаки билим узатиш эмас, балки ўқувчида чуқур тарихий онгни шакллантиришдир.

Тарихий онгни шакллантиришда интерфаол технологиялар

Иқтидорли ёшлар учун жадидлар меросини ўргатишда қуйидаги интерфаол усуллар юқори самара беради:

Лойиҳага асосланган таълим: Бу усул ўқувчиларга тарихий билимларни реал ҳаётий вазиятларга татбиқ этиш, ижодкорлик ва жамоада ишлаш кўникмаларини ривожлантириш имконини беради.

Тарихий моделлаштириш ва баҳс-мунозаралар: Бу усул ўқувчиларда эмпатия ҳиссини уйғотади ва мураккаб тарихий қарорларнинг моҳиятини тушунишга ёрдам беради.

“Тасаввурдаги интервью”: Бу ижодий усулда бир ўқувчи тарихий шахс ролини ўйнайди, бошқалар эса унга саволлар беради. Бу ҳар икки томондан пухта тайёргарликни талаб қилади.

Манбалар билан ишлаш ва таҳлилий фикрлашни ривожлантириш

Ҳақиқий/asl тарихий тушунчани шакллантириш учун бирламчи манбалар билан ишлаш муҳим аҳамиятга эга. Ўқувчилар Беҳбудийнинг “Падаркуш”и ҳақида ўқиш ўрнига, драманинг ўзидан парчалар ўқишлари керак. Мунавварқорининг ғоялари ҳақида айтиб бериш ўрнига, унинг “Тараққий” газетасидаги мақолаларини таҳлил қилишлари лозим. Манбалар билан бевосита ишлаш далилларни баҳолаш, муаллиф позициясини аниқлаш ва шахсий хулосалар чиқариш имконини беради, бу эса танқидий тарихий тафаккурнинг асосидир.

Дарсдан ташқари машғулотлар

Таълим жараёни синф хонаси билан чекланиб қолмаслиги керак. Замонавий маданий ресурсларни интеграция қилиш орқали мавзуни янада жонли ва таъсирчан қилиш мумкин.

Мультимедиа кўргазмаси: Тошкентда ташкил этилган “Жадидлар. Туркистонга мактублар” номли мультимедиа кўргазмасига синф билан ташриф уюштириш. Бу кўргазма мавзуни турли сезги органлари орқали ҳис қилишга имкон берадиган кучли, инновацион воситадир. Мактаб ўқувчилари учун махсус чегирмаларнинг мавжудлиги буни янада қулай қилади.

Ҳужжатли фильмлар: Жадидчилик тарихига бағишланган ва етакчи тарихчиларнинг интервьюларини ўз ичига олган “Армон” (“Мечтатели”) ҳужжатли фильмини томоша қилиш ва муҳокама қилиш. YouTube платформасида мавжуд бўлган ушбу фильм тарихий воқеаларни баён қилиш билан бирга экспертлар таҳлилини ҳам тақдим этади, бу эса уни идеал ўқув воситасига айлантиради.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, жадидлар фидокорлиги – бу таълим, матбуот, адабиёт ва сиёсатдаги илғор фаолият орқали ифодаланган ва охир-оқибат ўз ҳаётларини қурбон қилиш билан муҳрланган, миллатни қуришга қаратилган яхлит ва онгли интилишдир. Уларнинг фожиаси шунчаки мағлубият эмас, балки келажак авлодлар учун қолдирилган маънавий васиятдир.

Жадидлар меросини ўргатишда таклиф этилаётган интерфаол усуллар шунчаки самарали педагогик воситалар эмас, балки жадидчилик руҳининг ўзига хос ифодасидир. Баҳс-мунозара, танқидий таҳлил ва ижодкорликдан фойдаланиб, янгилик учун курашган инсонлар ҳақида дарс ўтиш – уларнинг меросига кўрсатилган энг ҳаққоний эҳтиромдир.

Иқтидорли ёшларга жадидлар фидокорлигини ўргатиш – бу Ўзбекистон келажагига киритилган стратегик сармоядир. Бу жараён келгуси авлод етакчиларини нафақат тарихий билимлар билан, балки жадидлар намоён этган асосий қадриятлар – интеллектуал жасорат, фуқаролик масъулияти ва миллат тараққиётига чуқур садоқат руҳи билан қуроллантиради.

Адабиётлар рўйхати

1. Авазов Н. Маҳмудхўжа Беҳбудий — маърифатпарвар. – Тошкент, 1993. – 1-б.
2. Алимова Д., Рашидова А. Маҳмудхўжа Беҳбудий ва унинг тарихий тафаккури. – Тошкент : Академия нашриёти, 1999. – 7-б.
3. Беҳбудий М. Ёшларга мурожаат // Тафаккур. – 1994. – № 1.
4. Беҳбудий М. Танланган асарлар. – Тошкент : Маънавият, 1999.
5. Болтабоев Ҳ. Абдурауф Фитрат. – Тошкент, 1996.
6. Ғаниев И. Фитрат, эътиқод, ижод. – Тошкент, 1994.
7. Каримов Н. Маҳмудхўжа Беҳбудий. – Тошкент, 2010. – 22-б.
8. Қосимов Б. Маслакдошлар. Беҳбудий. Ажзий. Фитрат. – Тошкент, 1994.
9. Қосимов Б. Миллий уйғониш. – Тошкент, 2002.
10. Фитрат А. Танланган асарлар : Икки жилдлик. – Тошкент : Маънавият, 2001.
11. Чўлпон А. Асарлар : Уч жилдлик. – Тошкент : Хазина, 1997-1998.
12. Чўлпон А. Яна олдим созимни. – Тошкент : Адабиёт ва санъат, 1991.
13. Abdirashidov Z. Mahmudxo'ja Behbudiy. – Toshkent : Yoshlar nashriyot uyi, 2022.
14. Allworth E. A. The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present: A Cultural History. – Stanford : Hoover Institution Press, 1994.
15. Khalid A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. – Berkeley : University of California Press, 1998.

FANLARIARO INTEGRATSIYALASH ASOSIDA O‘TILADIGAN DARSLARGA QO‘YILADIGAN DIDAKTIK TALABLAR

Qo‘qon Universiteti “Ta’lim” kafedrasi
dotsent v.b. Z.K.Kalendarova,
Muhammadjonova Nilufarxon Umidjon qizi
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Fanlararo aloqadorlik asosida o‘rganilayotgan darsda boshqa fanlardan bilimlarni qo‘llash bo‘yicha o‘quvchilarning bilish faoliyatlari samaradorligini, o‘quvchilarda yangi savollar va masalalarni yechishda turli fanlardan olgan bilimlarini mustaqil qo‘llash ko‘nikmasini, yangi materialni tushuntirish jarayonida boshqa o‘quv fanlari mazmuniga kiritilgan bilimlarni aniqlab beruvchi takrorlash suhbatlari, o‘zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash uchun esa muntazam uy vazifalar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: bilim, ko‘nikma, malaka, dars jarayoni, o‘qituvchi, muammoli vaziyat, o‘quvchi,

Fanlararo aloqadorlik asosida o‘rganilayotgan darsda boshqa fanlardan bilimlarni qo‘llash bo‘yicha o‘quvchilarning bilish faoliyatlari samaradorligini ta’minlash. O‘qituvchi dars o‘tayotganda boshqa o‘quv fanining materialini takrorlamasligi lozim. Fanlararo aloqadorlikni ta’minlashdan ko‘zlangan maqsad o‘quvchilarda yangi savollar va masalalarni yechishda turli fanlardan olgan bilimlarini mustaqil qo‘llash ko‘nikmasini hosil qilishdan iborat bo‘ladi.

Buning uchun dars boshida yoki yangi materialni tushuntirish jarayonida boshqa o‘quv fanlari mazmuniga kiritilgan bilimlarni aniqlab beruvchi takrorlash suhbatlari o‘tkaziladi, muammoli vaziyatlar yaratiladi, bunda bir-biriga yaqin fanlardan o‘zlashtirilgan bilimlarni qo‘llash talab etiladi; o‘zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash uchun esa muntazam uy vazifalari beriladi; guruhda jamoali o‘quv ishlari bilan birga yakka holda topshiriqlar (qiziqishi yuzasidan, tanlab olish, majburiy) berilishi ta’minlanadi.

Dars jarayonida fanlararo aloqadorlikni ta’minlash asosida o‘rganilayotgan hodisalarning mohiyati, sabab-oqibatli bog‘liqliklarini tushuntirishga qaratilgan bo‘lishi. Masalan, o‘qish darslarida qish fasliga doir she’r yoki matnni o‘qishdan oldin o‘qituvchi mavzuni tabiatshunoslik bilan bog‘liqligi haqida “tabiatshunoslik darsida biz qish faslida bo‘ladigan tabiatdagi o‘zgarishlarni o‘rgandik. Ushbu she’r (matn)da ham xuddi shu holat tasvirlangan” degan fikr bilangina cheklansa, unda o‘quv fanlari o‘rtasidagi bunday aloqadorlik faqat tashqi xususiyatga ega bo‘ladi, tasavvurlar va reproduktiv harakatlar darajasida qoladi. O‘quv fanlariaro bilim va tushunchalarni tizimlashtirish uchun alohida o‘quv mavzulari bo‘yicha umumlashtiruvchi jadvallarni tuzish maqsadga muvofiqdir (yoki fanlararo turli mavzudagi o‘quv muammolari bo‘yicha).

Fanlararo aloqadorlik asosida o‘rganilayotgan dars mavzulari turli fanlardan bilimlarning bog‘liqligiga tayanuvchi dunyoqarash, umumlashtirilgan xususiyatga ega bo‘lgan xulosalardan tashkil topishi lozim. O‘quvchilar bunday xulosalarning obyektivligini faqat o‘zaro yaqin fanlardan bilimlarni jalb etish zarurligiga ishonch hosil qilgandagina anglashlari mumkin.

O‘quv fanlariaro aloqadorlikni qo‘llash asosida o‘tilgan dars o‘quvchilarda ijobiy taassurotlar uyg‘otishi, ularda turli fanlardan olgan bilimlari o‘rtasidagi tafovutlar, bog‘liqliklarni bilib olishga qiziqish hosil qilishi lozim.

Ushbu faoliyatning samaradorligiga erishish uchun quyidagilar amalga oshiriladi:

• o‘rganilayotgan dars mavzusini fanlararo aloqadorlikda idrok etib, amaliyot bilan bog‘liqligini aniqlash;

• ijtimoiy-gumanitar turkumdagi o‘quv fanlari mazmunida o‘zaro aloqador matematik atamalarni qo‘llash;

• fanlararo aloqadorlik asosida amaliy, mustaqil ishlarni bajarish;

• boshqa fanlardan qo‘llaniladigan ko‘rgazmali vositalarni ushbu fanlarga yaqin, fanlararo aloqadorlik xususiyatiga ega bo‘lgan ilmiy-ommabop adabiyotlardan foydalanish; bunda o‘quvchilarning boshqa fanlarga qiziqishlariga tayanish, ular bilan individual ishlash jarayonida mazkur qiziqishlarni rivojlantirish va mustahkamlash;

Fanlararo aloqadorlik asosida o‘rganilayotgan o‘quv materiallari umumlashtirilishi lozim. Shuning uchun, o‘quv fanlariaro aloqadorlikning vazifalarini umumlashtirishni ta’minlovchi ta’limning turli shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir: mujassamlashtirilgan uy vazifalari, umumlashtiruvchi takrorlash darslari, sayohat darslar va boshqalar.

Yil va chorak mundarijasiga turli ertak qaxramonlarini (kichik shaxzoda, Karlson, Dyumovochka va boshqalar) kiritilishi ham shu maqsadga mos keladi. Ular bolani mavzudan mavzuga yetaklab yurgandek bo‘ladi va shu yo‘l bilan inson muloqot qiladi, yangi narsalarni bilib oladi.

Integratsiyalashgan darslarni tashkil etishda shaxsga moslangan yo‘nalish faqatgina sinf yoki guruhga emas, har bir bolaga ahamiyat berishni nazarda tutadi. Bunda uning shaxsiy fazilatlari, qobiliyatlari alohida ko‘rsatiladi, uning qiziqishlari hisobga olinadi. U maqsadda «O‘z yulduzingni yoq», «Guldatsada sening guling», «Sen sevgan kitob» kabi o‘yinlardan foydalanish mumkin. O‘yin davomida diqqat - e’tibor birgina bolaga qaratiladi. (Masalan, tug‘ilgan kuni munosabati bilan osmonda yangi yoritilgan yulduz uning nomi bilan ataladi yoki katta guldatsa bayram egasiga yoqadigai gul bilan boyitiladi). Sevimli kitob esa sinf kutubxonasini to‘ldirish bilan birga egasining (imzosi)ga ega bo‘ladi. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlariga moslashish, ularning badiiy faolligini rivojlantirishni taqozo qiladi. Bilim olish, badiiy hayotiy masalalarni hal qilishda o‘ziga xoslikni uddaburonlikni, epchillikni rag‘batlantirish nazarda tutiladi. Shu munosabat bilan bolalarning she’r va hikoyalar yozish, yangi raqs o‘ylab topish, shirin taom pishirish, biror asbob yaratish, o‘simliklardan shakllar yaratish kabi mustaqil ijodiyoti turli yo‘llar bilan rag‘batlantirib borish taqozo etiladi.

Emotsional tomonlarni rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi. Mashg‘ulotlar bolalarda ko‘rish va eshit ish qobilyat larini (materiallar sifatini (fakturasini) ushlab ko‘rib ajrata bilish qobilyati), sezish tuyg‘ularini (hid va ta’mni ajrata olish qobiliyatlarini) rivojlantirishga yordam beradi. «Ovchilar», «Hayvonlar», «Izquvarlar» o‘yinlarini o‘ynash bolalarga faqat umumiy bilimlarga ega bo‘lish, masalalarni mantiqan hal eta bilishgina emas, insonga berilgan barcha his-tuyg‘ular ham muhim ekanligini ko‘rsatib beradi. Ularni rivojlantirish o‘ta nozik tuyg‘ularning shakllanishiga yo‘ldir. Bunga yorqin

obrazlarga, san’at asarlariga, tabiat bilan zavqlanishga murojaat qilish orqali erishish mumkin. Bolalarda salbiy, xunuk, yomon narsalarga ham emotsional munosabatini rivojlantirish lozim.

Bunga ertaklar o‘qish, turli sahna ko‘rinishlari qo‘yish yordam beradi. Bolaning his-tuyg‘ulari uning jismoniy rivojlanishi bilan bog‘liq bola faoliyatiga harakat qilishga, o‘z holatini badan harakatlari, imo-ishoralar, raqs orqali ko‘rsatib berishga imkon beruvchi mashqlarni kiritish lozim.

Dars o‘tishdagi asosiy shart - sinfda zarur, mos muhitni yaratish: polga gilam solish, partalar o‘rniga qulay bo‘lgan stul va kreslolar o‘rnini almashtirish. Mashg‘ulot jarayonida bolalar o‘z yashash muhitlarini yaratishadi. Yil va chorak mavzusi «devorlardagi suratlar», «Hayvonot va o‘simliklar dunyosi» paydo bo‘ladi, bularni o‘quvchilar o‘zlari o‘ylab topishadi. Buning uchun turli badiiy va texnik vositalar, ma’lumot beruvchi nashrlar, ensiklopediyalar, xaritalardan foydalanish mumkin.

Ko‘pincha vaqtni sinfdan va maktabdan tashqarida o‘tkazish ko‘zda tutiladi. Muzey va kutubxonalarda, xiyobon yoki ko‘chalarda o‘tiladigan darslar odatiy bo‘lib qoladi.

Integratsiyalangan kurs utsidagi ishlar davom etadi. Tanlangan yo‘l juda qiyin va mutlaqo shubhasiz emas. Qiyin muammolarni hal qilish lozim.

Hozirgi kunda boshlang‘ich maktab ta’limini integratsiya qilish haqida ko‘p gapirilayashti. Bu tushunarli - kichik maktab o‘quvchisi atrofdagi olamni bir butunligicha qabul qiladi. Uning uchun tabiatshunoslik, ona tili, musiqa va boshqa o‘quv predmetlarini nomi emas, balki atrofidagi olam obyektlarining tovushlar, ranglar, hajmlarning turli-tumanligi mavjuddir.

Xulosa qilib aytganda bolalarning tabiat va kundalik hayotdagi barcha narsalarning bog‘liqligini ko‘rishga o‘rgatish kerakligini o‘qituvchi sezadi, biladi. Shunday ekan ta’lim integratsiyasi hozirgi zamon talabi shuning uchun har bir boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari fanlarni integratsiyalab o‘tish jarayonida o‘quvchilarning qiziqishlarni rivojlantirishi va yanada mustahkamlashi maqsadga muvofiqdir.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Т.: “Ўзбекистон” -2017 йил.14 январь.104 бет.

2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва лоижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Т.: “Ўзбекистон”2017 486 бет.

3. Зак А.З. Развитие интеллектуальных способностей у детей 9 лет. – М: Новая школа, 1996.

4.Симановский А.Э. Развитие творческого мышления детей. – Ярославль: “Академия развития”, 1997.

5.М.Э.Жумаев, М.Ю.Юлдашева, Б.У.Мингбаева, Г.А.Маматова “Бошланғич таълимни ўқитишда замонавий ёндашувлар ва инновациялар” методик услубий қўлланма – Т.: 2017 й.

6.Ходжиева Ф.О. Ўқувчиларни ижодий фикрлашга ўргатиш ва унинг муҳим жиҳатлари. Замонавий таълим / современное образование. – Т.: 2017. –Б.

7. INTEGRATSIYA NEGIZIDA BOSHLANG’ICH SINF O‘QUVCHILARINING FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH. Z.K.Kalendarova (Author) 2024-12-07.

8. Kalendarova Zarafshan Kalbaevna, & Raximova Komila. (2024). BOSHLANG’ICH SINF O‘QUVCHILARIDA BILISH QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH. *University Research Base*, 274–277. Retrieved from https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/89

9. Z.K. Kalendarova. (2025). DEVELOPING STUDENTS’ THINKING ABILITY THROUGH THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, *12*(04), 125–129. Retrieved from https://www.eijmr.org/index.php/eijmr/article/view/2859

10.Календарова.З.К. "BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI O ‘QUVCHILARNING FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH." *Interpretation and researches* 22 (44) (2024).

10.Календарова, 3. «BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI O‘QUVCHILARNING FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH». Interpretation and Researches, вып. 22(44), март 2025г., https://inlibrary.uz/index.php/international-scientific/article/view/70675.

11. Ashurova G. Qo‘qon universiteti “Qaib, nafs var ruh tushunchalari islom psixologiyasida”. Ta’limda istiqbolli izlanishlar-xalqaro ilmiy-metodik jurnal.№5/2025, 56-60-bet.

12. Ashurova G. Kokand universitety “Shaxs muammosining o‘rganilishi”.Miastro Przysztosci impackt factor 9.2.876-879-betlar.

STAGES OF TEACHING UROLOGY AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES

Independent Researcher,
Andijan State Medical Institute,
Sayfetdinov Sanjarbek Ikramovich

Abstract: This article examines the historical stages of the development of urology, its main directions, and its role in modern medicine. From the ancient civilizations of Egypt, Sumer, and Babylon to the scientific heritage of great scholars such as Hippocrates, Galen, and Avicenna, the article highlights the milestones in the evolution of urology. Special emphasis is placed on the contribution of the Salerno Medical School in Europe, as well as the works of Francisco Diaz, Jean Civiale, and Félix Guyon in shaping urological science.

The paper also discusses the achievements of modern diagnostics and surgery, as well as the stages and pedagogical principles of teaching urology in medical education.

Keywords: urology, history, diagnostics, surgery, Avicenna, pedagogy, urinalysis, history of medicine.

Introduction

Urology, as a branch of medical science, has undergone significant transformations throughout history, evolving from primitive observational methods to a highly specialized and technologically advanced field. The origins of urology can be traced back to ancient civilizations, where the study of urinary tract diseases was closely tied to general medical practice. Over centuries, the field has been shaped by prominent physicians and scholars who contributed groundbreaking knowledge and practical techniques, laying the foundation for modern urological education.

Historical Stages of Urology Development

Ancient Period:

In Ancient Egypt, papyri such as the Ebers Papyrus described methods for diagnosing and treating urinary disorders. Similarly, Sumerian and Babylonian texts provided early insights into the symptoms of urinary tract infections and bladder stones.

Classical Antiquity:

Hippocrates (460–370 BCE) emphasized the observation of urine color, consistency, and sediment as diagnostic tools. Galen (129–200 CE) expanded anatomical knowledge, although limited by cultural restrictions on human dissection.

Medieval Era:

In the Islamic Golden Age, Avicenna (980–1037) systematized medical knowledge in *The Canon of Medicine*, dedicating sections to kidney and bladder diseases. His detailed descriptions of urinary retention, kidney stones, and bladder pathology influenced both Eastern and Western medicine for centuries.

Renaissance and Early Modern Period:

The Salerno Medical School in Italy became a key center for medical knowledge transmission. Francisco Diaz of Spain (1527–1590) authored one of the first specialized books on urology, *Treatise on All Diseases of the Kidneys, Bladder, and Urinary Passages*. Jean Civiale (1792–1867) pioneered lithotripsy, a minimally invasive technique for bladder stone removal, while Félix Guyon (1831–1920) made significant advances in urethral catheterization and urological surgery.

Achievements of Modern Diagnostics and Surgery

The introduction of imaging technologies such as ultrasound, computed tomography (CT), and magnetic resonance imaging (MRI) revolutionized urological diagnostics. Endoscopic techniques, laparoscopic and robotic surgeries have significantly reduced patient trauma, recovery time, and postoperative complications.

Stages of Teaching Urology

Medical education in urology typically follows a sequential structure:

1. **Theoretical Stage** – Introducing students to the anatomy, physiology, and pathology of the urinary system.
2. **Demonstration Stage** – Observation of diagnostic procedures and surgical interventions.
3. **Practical Stage** – Supervised performance of basic diagnostic tasks such as urinalysis and patient assessment.
4. **Clinical Stage** – Independent case handling under professional supervision, integrating theory with practice.

Pedagogical Principles in Urology Education

The teaching of urology adheres to key pedagogical principles:

- **Scientific Accuracy:** Ensuring that all teaching materials are based on up-to-date evidence and best practices.
- **Integration:** Connecting urology with related disciplines such as nephrology, gynecology, and oncology.
- **Practical Orientation:** Emphasizing skill-based learning to prepare students for clinical realities.
- **Student-Centered Approach:** Adapting teaching methods to diverse learning styles and professional goals.
- **Ethical and Professional Training:** Instilling patient-centered care, confidentiality, and informed consent.

Conclusion

The evolution of urology reflects broader trends in medical history — from empirical observations to evidence-based, technology-driven care. Teaching urology today requires a balance between preserving the rich historical heritage of the discipline and embracing innovative pedagogical strategies that prepare future physicians for modern challenges.

References

1. Adams, D. (2021). *History of Urology: From Ancient Civilizations to Modern Practice*. Oxford University Press.
2. Smith, J., & Patel, R. (2019). *Diagnostic Advances in Urology*. Springer Nature.
3. Al-Awadi, K. A., & Kehinde, E. O. (2018). The legacy of Avicenna (Ibn Sina) in urology. *Arab Journal of Urology*, 16(3), 341–348.
4. Krane, R. J., & Siroky, M. B. (2020). *Clinical Urology*. McGraw-Hill Education.
5. Murphy, L. J. (2017). Surgical breakthroughs in urology: From Félix Guyon to robotic-assisted surgery. *Journal of Urological History*, 12(2), 85–94.

6. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
7. Weisz, G. M., & Albury, W. R. (2015). Urology in Ancient Egypt: Medical papyri evidence. *World Journal of Urology*, 33(1), 25–30.
8. Chandra, A., & Singh, S. (2022). Pedagogical approaches in teaching medical sciences: Focus on urology. *Medical Education Review*, 29(4), 210–218.
9. Muscatello, L. V. (2016). The Salerno Medical School and its impact on European medical education. *History of Medicine Review*, 19(1), 56–64.
10. Abrams, P., et al. (2021). *Urology at the Crossroads of Medicine and Surgery*. Elsevier.
11. World Health Organization. (2020). *Global Health and Urological Care Guidelines*. WHO Press.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA AKMEOLOGIK KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH JARAYONINING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Abdumutalipov Nodirbek Abdulazizovich,
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda akmeologik kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik xususiyatlari yoritilgan. Akmeologik yondashuv asosida kasbiy o‘sishga intilish, mustaqil fikrlash, ijodiy faoliyat, refleksiya va o‘z-o‘zini rivojlantirish kabi kompetensiyalarni rivojlantirish yo‘llari tahlil qilingan. Shuningdek, ta’lim muassasasida akmeologik muhit yaratishning metodik asoslari va ta’lim ishtirokchilari o‘rtasidagi samarali hamkorlikning o‘rni asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: akmeologik kompetensiya, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy rivojlanish, pedagogik jarayon, ijodiy tafakkur, refleksiya, motivatsiya, ta’lim muhiti.

Аннотация. В данной статье освещаются педагогические особенности формирования акмеологических компетенций у будущих педагогов. На основе акмеологического подхода были проанализированы пути развития таких компетенций, как стремление к профессиональному росту, самостоятельное мышление, творческая деятельность, рефлексия и саморазвитие. Обоснованы также методические основы создания акмеологической среды в образовательном учреждении и роль эффективного сотрудничества между участниками образования.

Ключевые слова: акмеологическая компетентность, будущий педагог, профессиональное развитие, педагогический процесс, творческое мышление, рефлексия, мотивация, образовательная среда.

Annotation. This article covers the pedagogical features of the formation of acmeological competencies in future teachers. On the basis of the

acmeological approach, ways of developing competencies such as striving for professional growth, independent thinking, creative activity, reflection and self-development have been analyzed. Also, the methodological foundations of creating an acmeological environment in an educational institution and the role of effective cooperation between educational participants are based.

Keywords: acmeological competence, future teacher, professional development, pedagogical process, creative thinking, reflection, motivation, educational environment.

Pedagogika oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlash tizimini yangi bosqichga ko‘tarishda 2017-2021-yillarda oliy ta’lim tizimini kompleks rivojlantirish dasturi ham muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda uzluksiz ta’lim tizimining barcha turlarini davlat va jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion o‘zgartirish va islohotlar amalga oshirildi. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda yangi fikr, yangi g‘oyaga, innovasiyaga tayanish muhim hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo‘lsak, uni aynan innovatsion g‘oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak. Kelgusi yilda ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, buning uchun zarur moliyaviy resurslarni safarbar etish, ushbu jarayonda iqtidorli yoshlar ishtirokini, ijodiy g‘oya va ishlanmalarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash vazifasi e’tiborimiz markazida bo‘ladi”, deb aytgan fikrlarida bugungi kunda har bir soha va tizim faoliyatini innovatsion g‘oyalar va texnologiyalar asosida olib borish o‘ziga xos muhim ahamiyat kasb etishi o‘z ifodasini topgan. Mamlakatimizda ta’lim tizimining modernizatsiya qilinishi, ta’lim muassasalarida yaratilayotgan shart-sharoitlar, yuqori malakali mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyoj va talabning o‘sib borishi oliy ta’lim o‘qituvchilari faoliyati samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash, ularning innovatsion faoliyatini tashkil etish va muvofiqlashtirib borishda yo‘l qo‘yilayotgan kamchiliklar va mavjud muammolarni bartaraf etish yo‘nalishlarida o‘ziga xos qator talablarni belgilaydi. Bu o‘z navbatida o‘qituvchilarning kasbiy kompetentliligini rivojlantirish jarayonlariga ijodiy yondashuvni talab qiladi.

Zamonaviy ta’lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy shakllanishi va yetuklikka erishish jarayoni murakkab va ko‘p bosqichli pedagogik hamda psixologik jarayon sifatida talqin qilinadi. Mazkur jarayonning samaradorligini ta’minlashda **akmeologik kasbiy ko‘nikmalar** muhim o‘rin tutadi. Akmeologik ko‘nikmalar — bu shaxsning kasbiy faoliyatda o‘z imkoniyatlarini to‘liq safarbar etishga, yuqori darajadagi natijalarga erishishga, o‘z-o‘zini rivojlantirishga va o‘z kasbiy cho‘qqisiga chiqishga qaratilgan salohiyatidir. Ular o‘qituvchi shaxsining intellektual, axloqiy, psixologik va kommunikativ imkoniyatlarini integratsiyalashgan holda kasbiy faoliyatga yo‘naltiradi.

Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, akmeologik kasbiy ko‘nikmalar o‘z-o‘zini anglash, o‘z kasbiy yo‘lini mustaqil belgilash, o‘z ustida ishlash orqali

shakllanadi. Bu boradagi ilg‘or tajribalar shuni ko‘rsatadiki, talabalarni ijtimoiy loyihalar, innovatsion dars ishlanmalari, amaliy seminarlar va kasbiy forumlarda faol ishtirok ettirish orqali ularning akmeologik kompetensiyalarini sezilarli darajada rivojlantirish mumkin. Masalan, Rossiyada A.A. Derkach va V.S. Agapovlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kasbiy akmeologiyaning bosqichlari, shaxsiy o‘sishga ta’sir qiluvchi omillar, akmeologik muhit komponentlari chuqur tahlil qilingan. L.M.Mitina o‘qituvchilik faoliyati mohiyatiga tayangan holda bo‘lajak o‘qituvchini kasbiy-pedagogik jihatdan tayyorlash modeli quyidagi uchta o‘zaro bog‘liq yo‘nalish asosida namoyon bo‘lishini qayd etib o‘tadi:

1) talabaning shaxsi;
2) talabaning o‘quv-o‘rganish faoliyati;
3) talaba tomonidan tashkil etiluvchi ijtimoiy munosabatlar.

O‘zbekiston tajribasida esa, pedagogik psixologiya va kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak pedagoglar tayyorlashga qaratilgan loyihalar, treninglar, tanlovlar natijasida talabalarning o‘z kasbiy rivojlanishiga bo‘lgan qiziqishlari ortayotgani kuzatilmoqda. Oliy ta’lim muassasalarida olib borilayotgan tajribaviy ishlar, xususan, “o‘z-o‘zini tahlil qilish kundaligi”, “kasbiy rivojlanish rejalari”, “shaxsiy portfoliolar” yuritilishi orqali talabalar o‘zlarining kasbiy rivojlanish yo‘lini ongli tarzda bosib o‘tishga harakat qilmoqdalar. Bu jarayonda professor-o‘qituvchilar talabalarga faqat bilim beruvchi emas, balki ularni yo‘naltiruvchi, ilhomlantiruvchi murabbiy sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Akmeologik kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish va amaliy tajribalarni qo‘llash — bo‘lajak o‘qituvchini nafaqat kasbga tayyorlaydi, balki uni o‘z shaxsiy rivojlanishiga mas’uliyat bilan qaraydigan yetuk inson sifatida shakllantiradi. Bu esa ta’lim sifatining yuksalishiga, o‘qituvchilik kasbining nufuzi oshishiga va jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik jarayonda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, ularning yetuk shaxs sifatida shakllanishini ta’minlash dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ta’lim tizimida **akmeologik kasbiy ko‘nikmalar**ni rivojlantirish masalasi muhim o‘rin tutadi. Bu ko‘nikmalar o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy taraqqiyoti, o‘z ustida ishlashga qaratilgan ichki ehtiyoji, pedagogik faoliyatda innovatsion yondashuvlarni qo‘llay olishi, shuningdek, muammoli vaziyatlarni mustaqil hal eta olishi orqali namoyon bo‘ladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarning chuqur shakllanishi bilan bir qatorda, akmeologik yondashuv asosida rivojlantiriladigan shaxsiy va reflektiv kompetensiyalarning ahamiyati ortib bormoqda. Akmeologik yondashuv o‘z mohiyatiga ko‘ra pedagog shaxsining kasbiy yetuklik cho‘qqisiga erishish jarayonini ilmiy asosda tashkil etish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuv orqali o‘qituvchi nafaqat kasb egasi, balki ijodkor, lider va mustaqil qaror qabul qiluvchi shaxs sifatida shakllanadi. Akmeologik kompetensiyalar o‘qituvchining kasbiy faoliyatida yuqori natijalarga erishish, murakkab vaziyatlarda samarali yo‘l tutish, o‘z-o‘zini tahlil qilish va doimiy

takomillik sari intilish kabilarni o‘z ichiga oladi. Bunday kompetensiyalarni shakllantirishda o‘qituvchi va talaba o‘rtasida pedagogik hamkorlik, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, faoliyatli-ta’limiy texnologiyalarning uzviy uyg‘unligi muhim omil hisoblanadi. Akmeologik kompetensiyalarning negizida sog‘lom psixologik muhit, ijtimoiy faollik, mustahkam bilish motivlari va ta’limga bo‘lgan ichki ehtiyoj yotadi. Bu esa ta’lim muassasasining funksional faoliyatdan rivojlanishga yo‘naltirilgan innovatsion modelga o‘tishini ta’minlaydi. Mazkur kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida akmeologik muhit yaratish alohida ahamiyatga ega bo‘lib, bunda ijodiy treninglar, loyiha asosidagi o‘qitish, tanlovlar, intellektual o‘yinlar, baholash va refleksiya mexanizmlarining joriy etilishi zarur. Shuningdek, o‘quv jarayoni ishtirokchilari – o‘qituvchilar, psixologlar, mentorlar va guruh murabbiylari o‘rtasida o‘zaro hamkorlik asosidagi faoliyatni yo‘lga qo‘yish, o‘qituvchilik faoliyatining psixologik, ijtimoiy va madaniy kontekstda chuqur o‘rganilishini ta’minlaydi. Bu orqali bo‘lajak pedagoglar o‘z shaxsiy “akme”siga — ya’ni kasbiy va intellektual yetuklik cho‘qqisiga erishish uchun zaruriy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich o‘zlashtiradilar.

Shu bilan bir qatorda bo‘lajak o‘qituvchilarning ta’lim olish va ijodiy pedagogik faoliyatini davom ettirish huquqini ta’minlashdan iborat. Bo‘lajak o‘qituvchi shaxsini rivojlantirishning umummilliy, psixologik-pedagogik asoslarini ijtimoiy his-tuyg‘ular va moslashish asosida ijtimoiy qiyinchiliklarni bartaraf etish, ta’lim jarayonini tavsiflovchi omil sifatida ijtimoiy muhitning ustuvorligi, jamiyatga munosabat va jamiyat oldidagi burchni ado etishga kasbiy faoliyat nuqtai nazaridan yondashish, shaxsning shakllanish asosi sifatida mayllarning rivojlanishiga oid nazariy yondashuvlar va ijtimoiy pedagogik g‘oyalar tashkil etadi. Har qanday shaxs kasbiy bilimlarning rivojlanishi natijasida muayyan faoliyat tajribasini egallaydi. Shuning uchun ham shaxs o‘zining ijodkorligi, kompetentligi bilan kasbiy faoliyat tajribasini yaratishi, boyitishi, to‘ldirishi lozim. Bunday tajribalarni bo‘lajak o‘qituvchilar pedagogika oliy ta’lim muassasalarida o‘zlashtirib, butun hayoti davomida boyitib boradi. O‘qituvchilarning shaxsi har doim muhim ahamiyatga ega bo‘lgan ijodiy faoliyat ko‘nikmalarini namoyon eta olishi kerak. Shundagina u o‘z faoliyati davomida kasbiy kompetentligini namoyon eta oladi.

Xulosa qilib aytganda, akmeologik kompetensiyalarni shakllantirish bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligida asosiy pedagogik vazifa bo‘lib, u nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarni, balki ijodiy fikrlash, o‘z-o‘zini rivojlantirish, mustaqil qaror qabul qilish, kasbiy refleksiya va ijtimoiy mas’uliyatni ham qamrab oladi. Ushbu kompetensiyalarni samarali shakllantirish orqali ta’lim muassasalari yuqori malakali, raqobatbardosh va barkamol shaxsga ega pedagoglarni tayyorlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-martdagi “2017 – 2021- yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta

ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini PF-5953-son Farmoni. 01.05.2021 y., 06/21/6217/0409-son.

2. Деркач А., Зазыкин В. Акмеология. – СПб. “Питер”, 2003. С.256.

3. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.

4. Karimova M.O., Rafikova D.K., Baydjanov B.X. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. o‘quv qo‘llanma, Farg‘ona - “Uzxerox” – 2021.

5. Karimova M. O., Saidullaeva A. R. Pedagogical basis of the use of universal and national values in the spiritual and moral education of children in the family //PalArch’s Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology. – 2020. – Т. 17. – №. 7. – С. 8547-8555.

6. Nazarova B.A. Bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativ yondashuv asosida tadqiqotchilik layoqatini tarbiyalash: Dis. … ped. fan. dok. – T., 2018. – 225 Markova A. Psixologiya professionalizma. - M.: “Visshaya shkola”, 1996. S. - 19.

7. Ashurova G. Kokand universitety “Shaxs muammosining o‘rganilishi”.Miastro Przysztosci impackt factor 9.2.876-879-betlar.

GRAFIK ORGANAYZERLARNING O‘QUVCHILAR TAFAKKURINI FAOLLASHTIRISHDAGI ROLI

Do‘stbekova Matluba, JDPU magistranti
Matlubadustbekova1996@gmail.com

Annotatsiya: Zamonaviy ta’lim metodologiyasida o‘quvchining mustaqil fikrlashi, tafakkur faolligi va muammoli vaziyatlarga yangicha yondashuvi muhim mezon sifatida baholanadi. Bu jarayonda didaktik vositalarning samarali qo‘llanilishi, xususan, grafik organayzerlar orqali o‘quvchilarda adabiy-estetik tafakkurni shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Jadid adabiyoti esa, o‘zining g‘oyaviy boyligi, milliy uyg‘onish g‘oyalarini ifodalashi va ma’naviy merosi bilan bu jarayonda muhim manba sifatida xizmat qiladi.

Аннотация: В современной методике обучения важнейшими критериями являются самостоятельность мышления учащегося, его интеллектуальная активность, новый подход к проблемным ситуациям. В этом процессе большое значение имеет эффективное использование дидактических средств, в частности, формирование литературно-эстетического мышления учащихся посредством графических органайзеров. Важным источником в этом процессе служит джадидская литература с её идейной насыщенностью, выражением идей национального возрождения и духовным наследием.

Abstract: In modern educational methodology, the student's independent thinking, intellectual activity, and a new approach to problem situations are considered important criteria. In this process, the effective use of didactic tools, in particular, the formation of literary and aesthetic thinking in students through graphic organizers, is of great importance. Jadid literature, with its ideological richness, expression of the ideas of national revival, and spiritual heritage, serves as an important source in this process.

Kalit so‘zlar: Hind ixtilochi, Sayohat xotiralari, Klaster, Venn diagramma, taymlayn, konsept xarita, T-diagramma

Ключевые слова: индийский революционер, путевые заметки, кластер, диаграмма Венна, временная шкала, концептуальная карта, Т-диаграмма

Keywords: Indian revolutionary, Travelogue, Cluster, Venn diagram, timeline, concept map, T-diagram

Jadid adabiyotining tafakkurni faollashtiruvchi kuchi – jadid adabiyoti taraqqiyot, ilm-ma’rifat, o‘zlikni anglash kabi g‘oyalarni ilgari surganligi sababli o‘quvchilar tafakkurini faollashtirishga xizmat qiladi. Fitratning "Hind ixtilochi" dramasi yoki Furqatning "Sayohat xotiralari" asarlari orqali ijtimoiy ong, tarixiy tafakkur, shaxsiy javobgarlik tuyg‘ulari hosil bo‘ladi. Ushbu asarlar bilan tanishgan o‘quvchilar nafaqat adabiy matnni o‘qiydi, balki uni tahlil qiladi, tarixiy-parallel va dolzarb muammolarni ko‘ra boshlaydi.

Grafik organayzerlarning imkoniyatlari. Grafik organayzerlar — o‘quv materialini tuzilgan, aniq, ko‘rgazmali tarzda ifodalashga imkon beruvchi vositalardir. Klaster, Venn diagramma, taymlayn, konsept xarita, T-diagramma va boshqa grafik organayzerlar yordamida:

O‘quvchining tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish ko‘nikmalari rivojlanadi;

Asarlar orasida mavzu, g‘oya, obrazlar, tarixiy shaxslar bo‘yicha bog‘lanishlar o‘rnatiladi;

Tanqidiy va refleksiv fikrlash kuchayadi;

Mustaqil xulosa chiqarish imkoniyati kengayadi.

Masalan, Fitrat va Furqat asarlaridagi yurtparvarlik, taraqqiyot, o‘zlikni anglash kabi g‘oyalarning umumiy va farqli jihatlarini Venn diagrammasida solishtirish o‘quvchiga ijtimoiy-madaniy kontekstni chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Jadid adabiyoti asosida grafik organayzerlar qo‘llash tajribasi

1. Taymlayn (vaqt jadvali): Furqat va Fitrat hayoti, ijodiy faoliyati va tarixiy davrlar bo‘yicha taymlayn tuzish orqali o‘quvchilar tarixiy kontekstni tahlil qiladi, jadidchilik harakati taraqqiyoti haqida tasavvur hosil qiladi.

2. Klaster: “Millat”, “ilm”, “taraqqiyot” kabi asosiy tushunchalarning Furqat va Fitrat asarlarida qanday yoritilganini klaster orqali ochish o‘quvchilarda mavhum tushunchalarni konkretlashtirishga yordam beradi.

3. Konsept xarita: Fitratning “Oqshom” dramasi asosida ijtimoiy muammolar (ayollar erkinligi, milliy tiklanish, adolat) konsept xaritasi orqali

muhokama qilinadi. Bu metodik yondashuv har bir o‘quvchining fikrlash darajasini aniqlaydi.

4. T-diagramma: Furqatning an’anaviy she’riyat bilan yangicha tafakkur oralig‘idagi farqlari (masalan, sotsial mavzular, xalqparvarlik, realizm)ni tahlil qilishda T-diagramma qo‘llaniladi.

O‘quvchilarning tafakkur faolligini oshirishning psixopedagogik asoslari

Zamonaviy psixologik yondashuvlarga ko‘ra, o‘quvchilar tafakkurining faolligi quyidagi omillarga bog‘liq:

Kognitiv yuklama balansligi – grafik organayzerlar materialni boshqariladigan darajada murakkablashtiradi.

Vizual ta’sirchanlik – ko‘rish orqali ma’lumot olish, miyaning ijodiy qismlarini faollashtiradi.

Tizimli yondashuv – jadid adabiyotidagi g‘oyalarni tizimlashtirish orqali o‘quvchi butunlikda fikrlashni o‘rganadi.

Interfaol muloqot – grafik ishlovlar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarni guruhiy muhokamaga jalb etadi.

Amaliy tajribalar: grafik organayzerlar asosida darsdan lavhalar

1-misol: 11-sinf “Adabiyot” darsida Fitratning “Hind ixtilochi” dramasini o‘rganishda taymlayn yordamida ijtimoiy-iqtisodiy holatlar tasnifi amalga oshirildi. O‘quvchilar Fitrat tomonidan yoritilgan muammolarni o‘z zamonaviy ijtimoiy tajribasi bilan qiyoslay oldi.

2-misol: “Jadidlar va o‘zlikni anglash” mavzusi bo‘yicha o‘tkazilgan ochiq darsda Venn diagrammasi asosida Furqat va Fitrat asarlaridagi vatanparvarlik g‘oyalarining umumiy va farqli jihatlari tahlil qilindi.

3-misol: 10-sinf o‘quvchilari uchun tashkil etilgan seminar-treningda “Konspekt xaritasi” orqali Furqat she’riyatida uchraydigan asosiy mavzular (xalq, millat, ma’rifat, erkinlik) aloqadorlikda tahlil qilindi.

Ushbu amaliy yondashuvlar grafik organayzerlar yordamida o‘quvchining bilish faoliyati, mustaqil izlanish ko‘nikmasini faollashtirishda yuqori natijalar berganini ko‘rsatdi.

Xulosa. Jadid adabiyotini grafik organayzerlar yordamida o‘qitish — nafaqat ta’lim sifatini oshirish, balki o‘quvchilarda analitik, tanqidiy, ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning samarali vositasidir. Fitrat va Furqat kabi jadid adiblarning asarlarini zamonaviy pedagogik vositalar bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarda milliy ong, mustaqil qaror qabul qilish va tafakkur doirasini kengaytirish mumkin. Bu yondashuv o‘zining didaktik, tarbiyaviy va metodik afzalliklari bilan alohida ahamiyatga ega bo‘lib, o‘zbek adabiyotining yangi avlodga o‘rgatilishida muhim innovatsion yo‘nalish sifatida xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogik jarayonlar informatsion-kommunikatsion texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq holda takomillashib bormoqda. Bu holat o‘quv jarayoniga yangicha yondashuvlarni, interfaollikni va vizual ta’sirchanlikni taqozo etadi. Ayniqsa, gumanitar fanlar — xususan, **adabiyot darslari** bu borada o‘quvchidan kuchli estetik qabul, badiiy tafakkur va analitik mulohaza qilishni talab etadi. Shunday sharoitda **grafik**

organayzerlar vositasida adabiy matnlarni o‘rganish, tahlil qilish va anglash imkoniyatlari yangi bosqichga ko‘tariladi.

Grafik organayzer tushunchasi va didaktik ahamiyati

Grafik organayzer — bu o‘quv materialini sxema, diagramma, jadval, konsept xarita va boshqa vizual vositalar orqali tasniflash, tartibga solish va tahlil qilish imkonini beruvchi o‘quv-metodik vositadir. Ular yordamida:

Murakkab tushunchalar oddiy, sodda shaklda taqdim etiladi;

Matnlar o‘rtasidagi bog‘liqliklar yaqqol ko‘rinadi;

Mustaqil fikrlash va mantiqiy xulosa chiqarish osonlashadi.

Adabiyot darslarida bu kabi vositalar orqali obrazlar tahlili, mavzu-g‘oya talqini, tarixiy kontekst, muallif uslubi, zamonaviylik bilan bog‘liqlik kabi jihatlar samarali yoritiladi.

Pedagogik yondashuvlar nuqtayi nazaridan asoslash

Grafik organayzerlar o‘quvchilarni markazga qo‘ygan quyidagi zamonaviy ta’lim yondashuvlariga mos keladi:

Bu yondashuvga ko‘ra, bilimlar tayyor shaklda berilmaydi, balki o‘quvchi tomonidan faol tarzda yaratiladi. Grafik organayzerlar aynan o‘quvchining bilimi, ilgari o‘zlashtirgan tushunchalari asosida yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Adabiyot darslarida faqat og‘zaki va matnli ifoda emas, balki vizual, eshituv va kinestetik usullarni ham birlashtirish muhimdir. Grafik organayzerlar bu borada multimodal qabulni tashkil etadi.

Grafik ishlovlar orqali o‘quvchi faqat ma’lumotni eslab qolmaydi, balki uni tahlil qiladi, shaxsiy fikr bildiradi, tushunishni chuqurlashtiradi. Masalan, Fitratning bir asaridagi tarixiy kontekstni taymlayn yordamida aniqlab, uni hozirgi holat bilan taqqoslash imkoniyati yaratiladi.

Grafik organayzerlar bu modelda yuqori darajadagi ko‘nikmalar — tahlil qilish, baholash, yaratish bosqichlariga olib chiqadi.

Adabiyot darslari uchun mos grafik organayzer turlari

Quyidagi organayzerlar adabiy materiallarni o‘rganish uchun eng mos va samarali hisoblanadi:

Grafik organayzer	Tavsifi	Adabiyotda qo‘llanilishi
Klaster	Markaziy tushunchani tarmoqlarga ajratadi	Asar mavzusi, obrazlar xarakteristikasi
Venn diagrammasi	Ikki yoki undan ortiq elementlar o‘xshash va farqli jihatlarini taqqoslaydi	Fitrat va Furqat asarlaridagi umumiy g‘oyalar
Konsept xarita	G‘oyalar orasidagi mantiqiy bog‘lanishni aks ettiradi	Badiiy tafakkur tuzilmasi
T-diagramma	Qarama-qarshi elementlar solishtiriladi	An’anaviy va yangicha badiiy qarashlar
Taymlayn	Voqealar vaqt bo‘yicha	Mualliflar hayoti, tarixiy

Grafik organayzer	Tavsifi	Adabiyotda qo‘llanilishi
	ketma-ket joylashtiriladi	kontekst
Fishbone (sabablilik sxemasi)	Muammo va uni yuzaga keltiruvchi sabablarni ko‘rsatadi	Konfliktli vaziyatlar tahlili

Jadid adabiyotini o‘rganishda nazariy asoslar

Jadid adabiyoti:

O‘quvchilar tafakkurini faollashtiruvchi;

Ma’naviy-axloqiy tarbiya beruvchi;

Tanqidiy fikrlashga undovchi;

xususiyatlarga ega. Fitrat, Furqat, Avloniy kabi adiblar asarlarida modernlik, xalqparvarlik, ilm-ma’rifat, ayol erkinligi kabi g‘oyalar mavjud. Ularni grafik tarzda ochish, o‘quvchi ongiga yaqqolroq yetib boradi.

Masalan, Furqat she’ridagi “dardmand xalq” obrazini klaster orqali tahlil qilish o‘quvchilarga ijtimoiy befarqlikni anglashga yordam beradi. Fitratning “Hind ixtilochi” dramasida xalq va mustamlaka kuchlar qarama-qarshiligi Fishbone diagrammasi orqali ochib berilishi mumkin.

Nazariy-metodik jihatdan tavsiyalar

Grafik organayzerlar o‘quvchi bilim darajasiga mos ravishda bosqichma-bosqich tatbiq etilishi kerak;

Ular nafaqat dars jarayonida, balki mustaqil ishlarda ham qo‘llanilishi lozim;

Har bir darsda 1-2 xil organayzer tanlanib, bosqichli fikrlash o‘rgatiladi;

O‘qituvchilar uchun grafik organayzerlar qo‘llanmasi ishlab chiqilishi foydalidir.

Xulosa. Grafik organayzerlar yordamida adabiyot o‘qitish nafaqat dars jarayonini jonlantiradi, balki o‘quvchilarning tafakkur darajasini faollashtirish, adabiy-estetik dunyoqarashini kengaytirish, shaxsiy fikr shakllantirishga xizmat qiladi. Bu vositalarning nazariy asoslari konstruktiv yondashuvlar, kognitiv psixologiya, multimodal ta’lim va zamonaviy metodika bilan bog‘liqdir. Ayniqsa, jadid adabiyotini o‘rganishda grafik organayzerlar o‘quvchi bilan matn o‘rtasidagi samarali aloqa vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abduazimov Sobirjon Utkirovich. *Jadidlarning O‘zbekiston ilm-ma’rifatiga ta’siri*. PEDAGOGS, 50(1), 114–116. (2024)
2. T/TAC, William & Mary. *Graphic Organizers: Guiding Principles and Effective Practices*
3. https://ir-api.ua.edu/api/core/bitstreams/607684b2-0926-47f1-88dc-6bcc1f5f3495/content?utm_source=chatgpt.com

MULTIMEDIA VOSITALARI ASOSIDA TA’LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISH
ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА НА ОСНОВЕ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ
DIGITALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS THROUGH MULTIMEDIA TOOLS

Raximova Dilfuza Abduraxmonovna
Andijon davlat pedagogika instituti o’qituvchisi
rdilfuza457@gmail.com

Annotatsiya. Hozirgi kunda ta’lim samaradorligini oshirish, talabalarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirish, shuningdek, o‘qituvchi va talaba o‘rtasida interaktiv hamkorlikni kuchaytirish raqamli texnologiyalarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi [1,132]. Shu nuqtai nazardan, multimedia vositalarini ta’lim jarayoniga joriy etish bugungi pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biri sifatida baholanadi. Tadqiqot natijalari multimedia vositalari asosida yaratilgan elektron darsliklar, ta’limiy dasturlar va virtual laboratoriyalar dars sifati va talabalarning bilim olish jarayonida faolligini oshirishga samarali ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Shuningdek, raqamlashtirilgan ta’lim muhiti talabalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tanqidiy tahlil kabi zamonaviy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Maqolada muallif tomonidan ta’limni raqamlashtirish jarayonida multimedia vositalaridan samarali foydalanish bo‘yicha amaliy takliflar ham ilgari surilgan. Jumladan, interaktiv platformalar va virtual ta’lim muhiti orqali talabalarning bilim darajasini muntazam nazorat qilish, o‘quv materiallarini turli formatlarda taqdim etish va ulardan individual hamda guruhli ishlarda keng foydalanish zarurligi ta’kidlangan. Multimedia vositalari asosida ta’lim jarayonini raqamlashtirish ta’lim sifatini oshirishning muhim omili bo‘lib, mazkur yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham ta’lim tizimiga sezilarli hissa qo‘shishi qayd etilgan.

Tayanch so‘zlar: ta’lim, multimedia, vositalari, jarayon, raqamlashtirish, talaba, o‘qituvchi, resurs

Аннотация. В настоящее время повышение эффективности образования, формирование у студентов навыков самостоятельного обучения, а также укрепление интерактивного сотрудничества между преподавателем и студентом невозможно представить без цифровых технологий. С этой точки зрения внедрение мультимедийных средств в образовательный процесс рассматривается как одна из самых актуальных задач современной педагогики.

Результаты исследования показывают, что электронные учебники, образовательные программы и виртуальные лаборатории, созданные на основе мультимедийных средств, оказывают эффективное влияние на повышение качества занятий и активность студентов в процессе обучения.

Кроме того, цифровая образовательная среда способствует развитию у студентов современных навыков, таких как самостоятельное мышление, креативность и критический анализ.

В статье автором выдвинуты практические предложения по эффективному использованию мультимедийных средств в процессе цифровизации образования. В частности, подчеркивается необходимость регулярного контроля уровня знаний студентов через интерактивные платформы и виртуальную образовательную среду, представления учебных материалов в различных форматах, а также их широкого применения в индивидуальной и групповой работе.

Цифровизация образовательного процесса на основе мультимедиа является важным фактором повышения качества образования, и проведенные научные исследования в данном направлении вносят значительный вклад не только в теорию, но и в практику образовательной системы.

Ключевые слова: образование, мультимедиа, средства, процесс, цифровизация, студент, преподаватель, ресурс

Abstract. At present, improving the efficiency of education, developing students’ independent learning skills, and strengthening interactive collaboration between teachers and students cannot be imagined without digital technologies. From this perspective, the integration of multimedia tools into the educational process is regarded as one of the most urgent tasks of modern pedagogy.

The research results demonstrate that electronic textbooks, educational software, and virtual laboratories created on the basis of multimedia tools effectively enhance lesson quality and increase students’ engagement in the learning process. Moreover, the digital learning environment helps students develop essential modern skills such as independent thinking, creativity, and critical analysis.

In the article, the author also puts forward practical recommendations for the effective use of multimedia tools in the process of digitalizing education. In particular, it emphasizes the importance of regularly monitoring students’ knowledge through interactive platforms and virtual learning environments, presenting educational materials in different formats, and widely applying them in both individual and group work.

Digitalizing the educational process through multimedia is considered a key factor in improving the quality of education, and the scientific research carried out in this area makes a significant contribution not only to theory but also to the practice of the educational system.

Key words: education, multimedia, tools, process, digitalization, student, teacher, resource.

Kirish. So‘nggi yillarda butun dunyoda ta’lim tizimida tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Axborot texnologiyalari, internet va raqamli vositalarning tezkor rivojlanishi natijasida ta’lim jarayoni ham an’anaviy shakldan zamonaviy interaktiv va multimediali shaklga o‘tmoqda. Zamonaviy sharoitda ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, talabalarning mustaqil fikrlashi, kreativ

yondashuvini shakllantirish hamda bilim olish jarayonini qiziqarli va tushunarli qilish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish zarur.

Shu nuqtayi nazardan, multimedia vositalari asosida ta’lim jarayonini raqamlashtirish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Multimedia vositalari deganda faqatgina matnli ma’lumot emas, balki rasm, ovoz, animatsiya, video, grafikalar va interaktiv elementlarni o‘z ichiga oluvchi majmua tushuniladi. Ularning o‘quv jarayoniga tatbiqi talabalarning mavzuni chuqurroq anglashiga, murakkab tushunchalarni oddiyroq misollar orqali o‘zlashtirishiga, ta’limni yanada samarali qilishga yordam beradi. Raqamlashtirish esa bu vositalarni yagona tizimda birlashtirish, ta’lim resurslarini elektron shaklda yaratish, saqlash, ulashish va ulardan masofadan turib foydalanish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi ham ta’lim sohasini to‘liq raqamlashtirish, o‘quv jarayonini yangi bosqichga ko‘tarish va yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirishni maqsad qilgan. Bu jarayonda multimedia vositalari asosida darslarni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bunday vositalar yordamida bilim olish jarayoni nafaqat samarali, balki qiziqarli va interaktiv tus oladi[2,85].

Multimedia asosida yaratilgan dars materiallari talabalarda yuqori motivatsiya uyg‘otadi, ularning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, vaqt va resurslarni tejash imkonini beradi[3,35]. Masalan, video darsliklar yoki virtual laboratoriyalar yordamida murakkab tajribalarni xavfsiz sharoitda bajarish mumkin bo‘ladi. Bundan tashqari, raqamli ta’lim muhitida har bir talaba o‘z qobiliyatiga qarab individual tarzda bilim olishi, o‘qituvchi esa jarayonni kuzatib borishi va natijalarni tezkor tahlil qilishi mumkin.

Multimedia vositalari – bu axborotni bir vaqtning o‘zida bir nechta shaklda, ya’ni matn, rasm, ovoz, animatsiya, video va interaktiv elementlar orqali taqdim etishga imkon beradigan kompleks texnologiyalar majmuasidir. Oddiy qilib aytganda, multimedia – bu turli xil axborot ko‘rinishlarini birlashtirib, talaba yoki foydalanuvchiga yanada boy va tushunarli ta’limiy muhit yaratishdir. Agar an’anaviy ta’limda dars jarayoni asosan kitob va o‘qituvchi nutqi orqali olib borilsa, multimedia vositalari yordamida talaba mavzuni nafaqat o‘qib yoki tinglab, balki ko‘rib, tahlil qilib va interaktiv tarzda ishtirok etib o‘zlashtiradi. Multimedia vositalarining eng muhim jihati – ular ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Har bir talaba o‘z qiziqishi va tayyorgarlik darajasiga ko‘ra, o‘ziga mos materialni tanlaydi, mavzuni qayta ko‘rish yoki o‘z tempida o‘rganish imkoniga ega bo‘ladi. Bu an’anaviy ta’lim usullarida deyarli imkonsiz bo‘lgan yondashuvdir.

Ta’lim jarayonini raqamlashtirishning zarurati raqamlashtirish ta’limni yangi bosqichga olib chiqadi. An’anaviy dars shakllarida o‘qituvchi asosiy bilim manbai bo‘lsa, raqamlashtirilgan ta’lim jarayonida bilim manbalari kengayadi: elektron darsliklar, onlayn platformalar, video-ma’ruzalar, virtual laboratoriyalar va sun’iy intellekt asosidagi yordamchi dasturlar. Ta’lim jarayonini raqamlashtirishda multimedia vositalarining quyidagi turlaridan keng foydalaniladi[4,48]:

1. Matnli va grafik materiallar – elektron darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar, interaktiv PDF va ePub hujjatlar.
2. Audio va video resurslar – video-ma’ruzalar, audiokitoblar, podkastlar.
3. Prezentatsiya vositalari – PowerPoint, Prezi, Google Slides orqali tayyorlangan ma’ruzalar.
4. Interaktiv dasturlar – CourseLab, Adobe Captivate, Articulate Storyline, Camtasia Studio.
5. Virtual va kengaytirilgan reallik – 3D modellar, VR laboratoriyalar, AR ilovalar.
6. Onlayn platformalar – Moodle, Google Classroom, Edmodo, Microsoft Teams.
7. Simulyatsiya va o‘yin texnologiyalari – gamifikatsiya asosida yaratilgan o‘quv dasturlari[5,120].

Ta’limni raqamlashtirish jarayonida qator muammolar mavjud:

- Texnik infratuzilmaning yetarli emasligi;
- Internet tezligi va qamrovi bilan bog‘liq muammolar;
- O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi pastligi;
- Multimedia vositalarini yaratish va qo‘llash bo‘yicha metodik ko‘nikmalarning sustligi;
- Talabalarda ortiqcha ko‘rish yoki eshitish yuklamasining paydo bo‘lishi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun:

- O‘qituvchilar uchun maxsus raqamli pedagogika kurslarini tashkil etish;
- Ta’lim muassasalarini zamonaviy kompyuterlar, planshetlar va interaktiv doskalar bilan jihozlash;
- Hududlarda internet infratuzilmasini yaxshilash;
- Milliy ta’lim platformalarini yaratish va rivojlantirish;
- Multimedia kontentini yaratishda didaktik va psixologik talablarni hisobga olish zarur.

Materiallar va uslublar. Mazkur tadqiqotda ta’lim jarayonini raqamlashtirishda qo‘llaniladigan multimedia vositalari, ularning texnik hamda dasturiy ta’minoti, shuningdek, metodik yondashuvlar tahlil qilindi. Materiallar sifatida quyidagi resurslar va texnologiyalar tanlandi:
1. Texnik vositalar – kompyuter, planshet, interaktiv doska, proyektor, smartfon kabi raqamli qurilmalar, shuningdek, tezkor internet tarmog‘i va bulutli saqlash xizmatlari.
2. Dasturiy platformalar – Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi masofaviy ta’lim tizimlari, shuningdek, Camtasia Studio, CourseLab, PowerPoint, Adobe Animate va boshqa multimediali darslik yaratish vositalari[6,400].
3. O‘quv resurslari – raqamli darsliklar, elektron kutubxonalar, video-ma’ruzalar, podkastlar, interaktiv test va topshiriqlar, 3D-modellar hamda animatsiyalar.
4. Multimedia vositalari – audio, video, grafika, animatsiya va gipermatn texnologiyalari asosida yaratilgan o‘quv materiallari.

Uslublar esa quyidagi metodik yondashuvlarga asoslandi:

- Tahliliy yondashuv – multimedia vositalarining ta’lim samaradorligiga ta’sirini o‘rganish, mavjud adabiyotlar, tajribalar va ilg‘or amaliyotlarni tahlil qilish orqali asosiy xulosalar chiqarildi.
- Tajriba-sinov usuli – multimedia asosida ishlab chiqilgan dars materiallarini kichik guruh talabalarda sinovdan o‘tkazib, natijalar monitoring qilindi.
- Qiyosiy tahlil – an’anaviy dars jarayoni bilan multimedia asosidagi raqamli darslarni samaradorlik, qiziqish darajasi va o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari jihatidan solishtirish.
- Statistik usullar – tajriba jarayonida yig‘ilgan ma’lumotlarni qayta ishlash, talabalarning o‘zlashtirish darajasi, faol ishtiroki va mustaqil ishlash ko‘rsatkichlarini foizlarda aniqlash.

Pedagogik kuzatuv – ta’lim jarayonida multimedia vositalaridan foydalanish samaradorligini o‘qituvchi va talaba nuqtayi nazaridan kuzatish, ularning fikr-mulohazalarini yig‘ish.

Natijalar va muhokamalar. O‘tkazilgan tahlil va tajriba natijalari multimedia vositalaridan foydalanish ta’lim jarayonida sezilarli ijobiy natijalar berishini ko‘rsatdi. Jumladan, multimedia asosidagi darslarda:

1. Talabalarning faolligi – an’anaviy darslarga nisbatan 25–30% ga oshgani kuzatildi. Talabalar taqdim etilgan animatsiyalar, interaktiv testlar va videoroliklar orqali dars jarayoniga faolroq jalb etildi.
2. O‘zlashtirish darajasi – multimedia materiallari yordamida talabalarning bilimni eslab qolish va mustahkamlash ko‘rsatkichlari yuqori bo‘ldi. Qiyosiy tahlil natijalariga ko‘ra, multimedia vositalaridan foydalangan guruhda talabalarning o‘rtacha baholari 15–20% yuqori bo‘ldi.
3. Mustaqil ta’lim ko‘nikmalari – elektron resurslardan foydalanish, qo‘shimcha manbalar bilan ishlash va topshiriqlarni mustaqil bajarish ko‘nikmalari rivojlandi. Bu esa talabalarda o‘z-o‘zini nazorat qilish, izlanish va mustaqil fikrlash madaniyatini shakllantirdi.
4. Motivatsiya va qiziqish – multimedia asosida tayyorlangan darslar talabalarda qiziqish uyg‘otdi, murakkab mavzularni osonroq tushunishga yordam berdi. Ayniqsa, matematik formulalar, biologik jarayonlar va tarixiy voqealarni 3D animatsiya orqali ko‘rsatish samarador bo‘ldi.
5. O‘qituvchi faoliyati – multimedia vositalaridan foydalanish o‘qituvchilarga darsni samarali tashkil etish, vaqtni tejash va bilimlarni vizual hamda interaktiv shaklda yetkazish imkonini berdi. Shu bilan birga, o‘qituvchidan doimiy tayyorgarlik va raqamli ko‘nikmalarni oshirish talab etildi[7,320].

Muhokamalar shuni ko‘rsatdiki, ta’lim jarayonini raqamlashtirishda multimedia vositalarining roli juda muhimdir. Ular nafaqat bilimni yetkazish samaradorligini oshiradi, balki talabalarning ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi[8,140]. Biroq, multimedia vositalarini joriy qilish jarayonida bir qator muammolar ham kuzatildi:

- texnik vositalar yetishmasligi yoki ularning eskiligi;

- internet tezligining pastligi;
- ayrim o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalari yetarli emasligi;
- multimedia materiallarini ishlab chiqish uchun vaqt va mehnat talab etilishi.

Shunday bo‘lsada, multimedia vositalaridan samarali foydalanish ta’lim jarayonini zamonaviylashtirish, uning sifatini oshirish va raqamli ta’lim muhitini shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Multimedia vositalari asosida ta’lim jarayonini raqamlashtirish zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat dars samaradorligini oshirish, balki talabalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tanqidiy yondashuv va raqamli kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ta’lim jarayoniga multimedia vositalarini tatbiq etish orqali talabalarda mustaqil ishlash, qo‘shimcha manbalarni izlab topish, ularni tahlil qilish va o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, o‘quv jarayoni yanada qiziqarli, interaktiv va samarali tus oladi.

Raqamlashtirish jarayoni ta’lim tizimini global standartlarga moslashtiradi, ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy ta’lim amaliyotiga integratsiya qilish imkonini beradi hamda xalqaro miqyosda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash uchun mustahkam poydevor yaratadi. Multimedia vositalari yordamida o‘quvchilar o‘z qiziqishi va bilim darajasiga qarab individual yondashuv asosida ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni kuchaytiradi va o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirishdagi samaradorligini oshiradi.

Demak, multimedia vositalari ta’lim tizimini raqamlashtirishning ajralmas bo‘g‘ini bo‘lib, uning istiqbolda yanada takomillashishi uchun mustahkam asos yaratadi. Ular ta’lim sifatini oshirish, innovatsion metodlarni keng joriy etish, talaba va o‘qituvchi o‘rtasida samarali hamkorlikni rivojlantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Umuman olganda, multimedia vositalarini samarali qo‘llash nafaqat ta’lim tizimini raqamli muhitga moslashtiradi, balki kelajakda xalqaro talablarga javob beruvchi yangi avlod bilimli, malakali va raqamli kompetensiyalarga ega kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – Toshkent, 2020. – 85 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–60-son Farmoni. “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. – Toshkent, 2022-yil 28-yanvar. – 48 b.
3. Xolmatova N., Jo‘rayev A. Multimedia texnologiyalari ta’lim jarayonida. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 156 b.
4. Qodirov B. Raqamli ta’lim resurslari va ularning samaradorligi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2022. – 120 b.
5. Abdullayeva M. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi roli. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021. – 132 b.

6. Raxmonov D. Pedagogik innovatsiyalar va raqamli ta’lim. – Toshkent: Fan va taraqqiyot, 2023. – 140 b.
7. Mayer R.E. Multimedia Learning. – New York: Cambridge University Press, 2009. – 320 p.
8. Bates T. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. – Vancouver: Tony Bates Associates Ltd., 2019. – 400 p.

TALABALARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Imomova Nigora Paziljonovna

Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini

mexanizatsiyalash muhandislari instituti 1-bosqich doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida talabalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash tahlil qilingan. Zamonaviy innovatsion texnologiyalar yordamida talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi muloqotni yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, innovatsion yondashuv, texnologiya, interaktiv metodlar, lingvistik rivojlanish.

Kirish

Bugungi zamonaviy jamiyatda kommunikativ kompetensiya muhim omil hisoblanadi, chunki axborot va kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanmoqda va muvaffaqiyatli professional faoliyat uchun zarur bo‘lgan asosiy ko‘nikmalarning poydevorini tashkil etmoqda. Ayniqsa, oliy ta’limda kommunikativ ko‘nikmalar talabalarning o‘quv jarayonida juda muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev yoshlarni sifatli ta’lim bilan ta’minlash va ularning qobiliyatlarini rivojlantirish zarurligini ta’kidlab, ta’limda kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratgan.

Tadqiqotning dolzarbligi

Bugungi kunda texnik oliy ta’lim muassasalarida talabalarning kommunikativ kompetensiyasini oshirish muhim masalaga aylandi. Texnologiyalar va raqamli vositalarning rivojlanishi nafaqat texnik bilimlarni, balki kommunikativ ko‘nikmalarni ham talab qiladi. Bundan tashqari, xalqaro

mehnat bozorining raqobatbardosh talablariga moslashish, jamiyatda o‘zaro tushunish va bag‘rikenglikni rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotning maqsadi

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi texnik oliy ta’lim muassasalarida talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvni ishlab chiqishdir. Mazkur yondashuv texnologiya va interaktiv metodlar yordamida talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi muloqotni yangi darajaga olib chiqib, talabalarning muvaffaqiyatli professional faoliyatga tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning asosiy vazifalari

1. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan mavjud tadqiqotlar va usullarni tahlil qilish.
2. An’anaviy ta’limning kamchiliklarini aniqlab, yangi usullar bilan ularni to‘ldirish.
3. Interaktiv faoliyat va texnologiyalarga asoslangan innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish.
4. Kommunikativ kompetensiyani baholash uchun usul va mezonlarni ishlab chiqish.

Innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Innovatsion texnologiyalar talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi kommunikativ aloqalarni yaxshilashda muhim o‘rin tutadi. Moodle va Google Classroom kabi onlayn platformalar yordamida ta’lim materiallarini taqdim etish va baholash tizimlarini joriy qilish mumkin. Virtual munozaralar, simulyatsiyalar va videokonferensiyalar orqali talabalar texnik hamda ijtimoiy kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish metodikasi

Innovatsion yondashuv asosida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish usullari talabalarning til ko‘nikmalarini yaxshilash va samarali muloqot qilishga xizmat qiladi. Interaktiv faoliyatlarni qo‘llash, texnologiyalardan foydalanish va maqsadli tahlillar yordamida ta’lim jarayonini samarali va qiziqarli qilish mumkin.

Interaktiv ta’lim metodlari

Guruhli ishlar, rolli o‘yinlar, bahs-munozaralar va ochiq muhokamalar talabalarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Bunday faoliyatlar nafaqat muloqot ko‘nikmalarini, balki mustaqil fikrlash va o‘zaro tushunishni ham rivojlantiradi.

Kommunikativ kompetensiyani baholash

Portfellar, loyiha ishlari va onlayn testlar innovatsion yondashuvning muhim qismidir. Talabalarning muloqot ko‘nikmalarini amaliy loyihalar orqali baholash ularning real vaziyatlardagi kommunikativ imkoniyatlarini sinab ko‘rishga imkon beradi.

Xulosa

Talabalarning kommunikativ kompetensiyasini innovatsion yondashuvlar asosida rivojlantirish samarali ta’lim jarayonini ta’minlashda va ularni muvaffaqiyatli professional faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Texnologiyalarni qo‘llash, interaktiv metodlardan foydalanish va amaliy loyihalarda ishtirok etish orqali talabalar o‘z texnik bilimlari bilan birga kommunikativ ko‘nikmalarini ham mustahkamlaydilar.

Tavsiyalar:

1. Innovatsion yondashuvlarni oliy ta’lim muassasalari ta’lim jarayoniga integratsiya qilish.
2. Talabalar ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim tizimini yaratish.

ADABIYOTLAR:

1. **"Innovatsion Pedagogik Texnologiyalar"** - Abdullayev A., Tashkent, 2021. Ushbu kitobda innovatsion ta’lim texnologiyalari, ularning qo‘llanilishi va ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish usullari yoritilgan.
2. **"Pedagogik innovatsiyalar"** - Qosimov N., Toshkent: Fan nashriyoti, 2019. Ushbu asarda pedagogik innovatsiyalarning nazariy va amaliy asoslari bayon etilgan.
3. **"O'qituvchi nutq madaniyati va kommunikativ ko'nikmalar"** - Tashkent: O'qituvchi, 2020. Ushbu asar o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga bag‘ishlangan.
4. **"Ta’limda kommunikativ metod va texnologiyalar"** - Mahkamov R., Tashkent, 2019. Kitobda kommunikativ yondashuv va texnologiyalar yordamida o‘qitish usullari batafsil tahlil qilingan.
5. **"Ta’limdagi kommunikativ kompetensiyani shakllantirish"** - Xayrullayeva N., Tashkent: Ilm ziyo nashriyoti, 2021. Talabalar orasida kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish uchun samarali innovatsion usullardan foydalanish ko‘rib chiqiladi.
6. **Hymes, D. (1972). "On Communicative Competence"** - In "Sociolinguistics", Penguin Books. Bu kitob kommunikativ

kompetensiya tushunchasining asosiy tamoyillarini o‘rganish uchun tavsiya etiladi.

7. **Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). "Approaches and Methods in Language Teaching"** - Cambridge University Press. Innovatsion yondashuv va kommunikativ metodologiyalarning chet tilini o‘rgatishdagi ahamiyatini batafsil yoritadi

8. KARIMOV, Muhammadrahim. "TA’LIM VA TARBIYADA OILA OMILI." *News of UzMU journal* 1.1.3 (2024): 121-124.

MILLIY UYG‘ONISH ADABIYOTI VA TARBIYA. “YURT” JURNALIDA CHOP ETILGAN “ISTIQBOLDA BIZNING HAYOT” NOMLI MAQOLANING PEDAGOGIK TALQINI

Javharova Nilufar Odiljon qizi,
Qo‘qon universiteti.
99 468-33-57
Javharovanilufar0@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada yangi zamon o‘zbek madaniyatining Qo‘qondagi asoschilaridan biri, o‘zbek milliy pedagogikasi, adabiyotshunosligi, noshirligi, shuningdek, publitsistikasi taraqqiysida ham katta xizmatlar qilgan jadidchilik harakati namoyondalaridan biri – Ashurali Zohiriy tomonidan 1917-yilda tashkil qilingan “Yurt” jurnalining 3-sonida nashr qilingan, muallim Shokir al-Muxtoriy taxallusi bilan faoliyat olib borgan jadid bobomizning “Istiqbolda bizning hayot” nomli maqolasining tabdili (maqola joriy alifbomizga birinchi marta tabdil qilindi) keltirilgan. Shuningdek, ushbu maqolaning bugungi kundagi ahamiyati, milliy ongni tarbiyalash, fuqarolik madaniyatini shakllantirish, ta’lim jarayonlaridagi o‘rni tahlil qilingan. Muallifning tanqidiy qarashlari nafaqat adabiy, balki pedagogik nuqtayi nazardan ham o‘rganilib, yosh avlod tarbiyasidagi o‘rni yoritiladi. Asardagi ramziy obrazlarning didaktik qiymati, ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirishdagi ahamiyati ham tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: milliy uyg‘onish, pedagogika, tarbiya, ma’rifat, mas’uliyat, ramziy obraz.

Abstract. This article presents the transliteration (for the first time into the modern Uzbek alphabet) of the article *“Our Future Life”*, originally published in the third issue of the journal *"Yurt"*, founded in 1917 by Ashurali Zohiriy — one of the key figures of the Jadid movement who played a significant role in the development of modern Uzbek culture, national pedagogy, literary criticism, publishing, and journalism. The article was written under the pen name “Muallim Shokir al-Muxtoriy,” a respected educator and intellectual of his time. The present study explores the contemporary relevance of this historical text, particularly its contribution to shaping national consciousness, fostering civic culture, and its significance in educational contexts. The author’s critical perspectives are analyzed not only from a literary, but also from a pedagogical

standpoint, highlighting their impact on youth education. The symbolic imagery used in the article is examined for its didactic value and its role in cultivating social responsibility.

Keywords: national awakening, pedagogy, education, enlightenment, responsibility, symbolic imagery.

Аннотация. В данной статье представлен перевод (впервые на современный узбекский алфавит) статьи под названием *«Будущая жизнь наша»*, опубликованной в третьем номере журнала *«Юрт»*, основанного в 1917 году одним из видных представителей джадидского движения — Ашурали Зохирий, который внес значительный вклад в развитие новой узбекской культуры, национальной педагогики, литературоведения, издательского дела и публицистики. Автором статьи, действовавшим под литературным псевдонимом Муллим Шокир ал-Мухторий, является один из уважаемых джадидов своего времени. В статье также рассматривается актуальность произведения в современных условиях: его роль в формировании национального самосознания, гражданской культуры, а также значение в образовательных процессах. Критические взгляды автора проанализированы не только с литературной, но и с педагогической точки зрения, с акцентом на воспитание молодого поколения. Также раскрывается дидактическое значение символических образов в произведении и их роль в формировании социальной ответственности.

Ключевые слова: национальное возрождение, педагогика, воспитание, просвещение, ответственность, символический образ.

Kirish

Milliy uyg‘onish adabiyoti o‘zbek madaniy-ma’naviy taraqqiyotining muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, u jamiyat hayotida tub o‘zgarishlarga yo‘l ochgan, xalq ongini uyg‘otgan, millat ruhiyatini yuksaltirishda asosiy o‘rin tutgan adabiy harakat sifatida tarixda alohida o‘rin egallaydi. Bu davr adabiyoti o‘zining kuchli ma’rifiy yo‘nalishi, ijtimoiy faolligi va tarbiyaviy ahamiyati bilan ajralib turadi. XX asr boshlarida shakllangan bu adabiy maktab vakillari – Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Cho‘lpon va boshqa ziyolilar – adabiyotni xalqni ogohlikka, ilm-ma’rifatga, milliy o‘zlikni anglashga yetaklovchi vosita sifatida ko‘rdilar.

Ularning ijodida ma’rifatparvarlik, insonparvarlik, vatanparvarlik va axloqiy poklik g‘oyalari ustuvor o‘rin tutadi. Ayniqsa, tarbiya masalasi, yosh avlodni ilmli, madaniyatli, millatga sadoqatli qilib voyaga yetkazish masalasi adabiyot orqali keng yoritilgan. Bu asarlar faqat badiiy san’at namunasi sifatida emas, balki o‘quvchi qalbiga ta’sir o‘tkazuvchi, uni o‘zgartiruvchi, ijtimoiy ongni shakllantiruvchi kuch sifatida ham katta ahamiyatga ega. Milliy uyg‘onish davri yozuvchilari adabiyotni xalqning ruhiy va ma’naviy uyg‘onishiga xizmat qiluvchi eng kuchli tarbiyaviy vosita deb bilganlar.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, mazkur maqolada Milliy uyg‘onish davri adabiyotining tarbiyaviy funksiyasi, yozuvchilarning pedagogik qarashlari va bu asarlarning o‘quvchiga ruhiy-ma’naviy ta’siri o‘rganiladi. Tarbiya

tushunchasining adabiy kontekstdagi talqini, adabiyot orqali shakllantirilgan axloqiy-ahlokiy qadriyatlar tahlil qilinadi va ularning bugungi kunda ham dolzarbligi yoritib beriladi.

Adabiyotlar tahlili

Ashurali Zohiriy tomonidan 1917-yilda tashkil qilingan “Yurt” jurnalining 3-sonida nashr qilingan, Muallim Shokir al-Muxtoriy taxallusi bilan faoliyat olib borgan jadid bobomizning “Istiqbolda bizning hayot” nomli maqolasining tabdili (maqola joriy alifbomizga birinchi marta tabdil qilindi)ning keltirlishi va uning tahlil qilinishi jadidchilik davridagi pedagogika haqida yanada kengroq ma’lumotlarga ega bo‘lishimizga yordam beradi.[110]

1917 yilda uning noshirligi va muharrirligi ostida “Yurt” nomi siyosiy, ijtimoiy, tarixiy, adabiy haftalik jurnal ta’sis etiladi va uning 4 ta soni o‘qug‘uvchilarga yetib kelgan (“Yurt” jurnalining 1 va 4-sonlari Qo‘qon adabiyot muzeyi fondida saqlanmoqda. Jurnal eski o‘zbek yozuvida chop etilgan. Joriy alifboga tabdili birinchi marta amalga oshirilib, ayrim parchalar havola etilmoqda). Mazkur jurnal “Yashasin muxtoriyatli xalq jumhuriyati!” shiori ostida chop etilgan.

Jurnalning birinchi sonidan quyidagi maqolalar o‘rin olgan:

1. Maqosid va a’molimiz.
2. Hukumat o‘zgarishi.
3. Milliy va ruhoniy boylig‘imiz.
4. She’r. Chin musulmon bo‘layliq.
5. Iste’molchilar jamiyati.
6. Turkistonga oid.
7. Kichik feleton.
8. Yangi asarlar.[111]

Mazkur jurnalning 3-sonida esa quyidagi maqolalar chop etilgan:

1. Mushohir Turkiston tarjimai hollari: Marg‘inoniy. Sohibi hidoya. Abdullabek.
2. Va’z va voiz. Muallim Shokir al Muxtoriy.
3. Istiqbolda bizning hayot. Mirmuhsin Shermuhammad o‘g‘li.
4. Uchreditelnie sobraniya va unga saylov tartiblari.
5. Ahmad Sardor.
6. Turkistong‘a oid. Xo‘qand.
7. Idoradan javoblar.

Biz tahlil qilgan maqolamiz, “Yurt” jurnalining 3-sonida nashr qilingan, muallim Shokir al-Muxtoriy taxallusi bilan faoliyat olib borgan jadid

[110] “Yurt” jurnali, 1-son. 1917-yil 1-iyun. Qo‘qon adabiyot muzeyi fondi.

[111] “Ашурали Зоҳирий – юрт ва миллат фидойиси” (Maqolalar to‘plami). “Farg‘ona” nashriyoti.2021

bobomizning “Istiqbolda bizning hayot” nomli maqolasi bo‘lib, 1917-yilning 21-iyul sanasida nashr qilingan.[112]

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda “Yurt” jurnalining 3-sonida 1917-yil 21-iyulda chop etilgan Muallim Shokir al-Muxtoriy taxallusi bilan yozilgan “Istiqbolda bizning hayot” nomli maqola matni tahlil qilindi. Maqola matni dastlabki eski o‘zbek yozuvidagi asl nusxadan joriy o‘zbek alifbosiga birinchi marta tabdil qilindi. Bu o‘zbek tilining alifbo o‘zgarishlari kontekstida tarixiy manbaning aniq va zamonaviy shaklda o‘rganilishi uchun muhim qadam bo‘ldi.

Tadqiqotda tarixiy-tahliliy usul qo‘llanildi. Maqolaning mazmuni, muallifning pedagogik va ijtimoiy g‘oyalari tarixiy kontekstda o‘rganildi. Shuningdek, maqola jadidchilik davrining pedagogika rivojiga ta’siri va uning harbiy-vatanparvarlik ta’limotidagi o‘rni nazariy jihatdan tahlil qilindi.

Manba sifatida qo‘lga kiritilgan “Yurt” jurnalining 1 va 3-sonlari ham qo‘shimcha kontekst yaratish uchun o‘rganildi, chunki bu sonlar jurnalning maqsad va vazifalarini, umumiy ruhini aks ettiradi. Tadqiqot jarayonida jadidlarning pedagogik ta’limotiga oid zamonaviy ilmiy adabiyotlar bilan taqqoslash yo‘li bilan tahliliy yondashuv amalga oshirildi.

Shu tariqa, metodologiya tadqiqotning tarixiy manbalarni zamonaviy alifboga o‘tkazish, matnni tahlil qilish va pedagogik nazariy kontekstda o‘rganishdan iborat bo‘ldi. Bu yondashuv orqali jadidchilik davrining pedagogik qarashlari, ayniqsa harbiy-vatanparvarlik g‘oyalari tizimli va chuqur tahlil qilindi.

Natijalar

Muallim Shokir al-Muxtoriyning “Istiqbolda bizning hayot” nomli maqolasi matni dastlabki eski o‘zbek yozuvidagi asl nusxadan joriy o‘zbek alifbosiga birinchi marta tabdil qilindi:

Muallim Shokir al-Muxtoriy
ISTIQBOLDA BIZNING HAYOT

Ulug‘ revolyusiya boshlang‘ondan berli, Rusiyaning mustabid idorasida ezilib, muqaddas huquqig‘a og‘ir zarbalar urilib yotqon, har millat o‘zining istiqboli uchun kerakli matiryollarini hozirloy boshlodilar. Ham hozirlamoqda, Rusiyadagi turk millatlar orosida aksariyatni tashkil etgan, aksariyatni tashkil etmag‘i bilan barobar, huquqiy jamiyatdan eng kichkina millatlardan ham keyinda qolg‘on, mal’un missionerlar tarafidan muqaddas dinig‘a tajovuz etilgan biz musulmonlar ham agar riyo bo‘lmosa bir necha muhim ishlarimizni bitirub qo‘ydiq. Ham boshqalar harakatida biz ... alhol bizning ishlamakchi va ishlamakda bo‘lg‘on ishlarimiz shul qadar zarur va muhimki: munga bog‘ishlong‘on qadrlik minutlarimizni befoyda etsak, Xudo haqqi kelajakda millatning la’nati ostida qolamiz!...

Modomiki ishlarimiz shul qadar zarur va muhim ekan, ajabo! Na uchun millatimizning muqaddas va eng muhtaram sinfidan yetushgan

[112] “Yurt” jurnali, 3-son. 1917-yil 21-iyul. Qo‘qon adabiyot muzeyi fondi.

qahramonlarimiz, ikkinchi yo‘l bilan aytganda – ifrotchilarimiz ustlarig‘a ottalg‘on bunday muhim vazifalarini toladilarda, shaxsiyat va tufassoniyat yo‘lin tutdilar? Yoki bu ulug‘ zotlar, o‘z shaxsiyatlarig‘a aziz vaqtimizni qurbon etib, kelajakda bizni millatning la’nati ostida qoldirmoqchilarmi? Istiqbolda hayotimizni yengil qilmoq uchun, maydong‘a otilib chiqg‘on millatning faol yigitlari yuqorida so‘ylang‘on oliy siymo(?)larimiz tarafida takfir etilib “sijjin” taxtig‘a irg‘ilib tursa, qo‘li milliy ishdan to‘xtatilsa, qalami sindirilsa asafo! Muning o‘tlik gunohi kimlarg‘a tushadur millatkami?... Yoki...?..

Bu satrlarni yozar ekanman – birgina maning uchun qadrlik minutlarini oylarcha bekor etib alayhina harakatlangan ilmiya sinfi xotiramga tushub, yuraklarim eziladur.. Demakchi bo‘lurmanki: agar biz muhabbat o‘rnig‘a bir-birimizni ezishmaq, insoniyat olamidan yo‘qotishmoq fikrida bo‘lsak unutilmasunki! Bu kung‘acha ishlab kelgon ishlarimiz ham ro‘yoga aylanub, kelajakda o‘zimiz hayot maydonidan butunlay surilimiz. Ya’ni boshqalarg‘a asir bo‘lub, qo‘l va oyog‘imizdan zanjir bilan bog‘lanamiz!..

Muna endi, biz federosiya qabul etib muxtoriyat bilan yashamoq bo‘lur ekanbiz, na uchun, federosiyaga keraklik ishlarimizni ishlamakda, nafsoniyat yo‘lig‘a ketdik. Biz shu manhus yo‘limizda ketaverub ketaverub, hozirlik ko‘rmasaq, o‘zimizg‘a yarim istiqloliyat berilgon taqdirda holimiz ne bo‘lur. Oltundek tuprog‘imizga zaharlik qo‘lin uzatub turg‘on xorijdagi dushmanlarimiz fikrimizga keladurmi? Yo yo‘qmi? Diqqat etilsun!

Hozir biz, turmushning achchig‘ “tiragediya”si bilan ko‘rishmoqdabiz. G‘olib kelamizmi? Mag‘lbiyatda qolamizmi? Bu albatta o‘zimizning ishlag‘on ishimizga, qilg‘on harakatimizga qarab bo‘lur. Hozirgi oramizda hukm surib turg‘on eskilik, yangilik, man katta, san kichik, man ulamo boy san, yosh va kambag‘aldek mazmunda kalomlarimizni tashlab hammamiz birdan qo‘lg‘a qo‘l tutushub ishlasak imonim shohidki biz bilan kurashub turg‘on achchig‘ “tiragediya”ni talaqqo yengub tashlaymizda maqsadimizga yetushamiz! Agar “man falon”, “san tugon”larimiz yanada davom etaversa “tiragediya”ning qahrli panjasida anjir bo‘lub chunon ezilamizki ul vaqtda bizga federosiya na federosiya! Va na jumhuriyat! .... yana aytaman: biz hozir “tarix” oldidamiz, bori istiqboldan la’natgina!... ajnabiylardan o‘zimizni mudofaa etmakka, yo‘qotqon huquqlarimizni olmoqqa qaytarub dini, milliy va madaniy ehtiyojlarimizni saqlab qolmoqqa, boshqalarni qo‘lig‘a qaytodan asir bo‘lmasak mamlakatimizni o‘zimiz idora qimaqqa (alag‘) ko‘rsatqon jiddiy harakatlarimiz yoki pes yolqovlig‘imiz mana shu oldimizaga tarixqa yozila borur. Kelajakda millatdan bizga yo rahmat! Yo la’nat!... Farz ettingiz! Biz katta dengizga tashlang‘on bir kema! Shul dengizdan ko‘zlag‘on yerimizga salomat chiqa olamizmi! Yoki hayotning hayajonlik to‘lqini bilan g‘arq bo‘lub, dengiz taxtig‘a ketamizmi! Onisi hozir bizga ma’lum emas. Inshoollo, kelajak ko‘rsatur.

Hayotning to‘lquniga urilmoy ko‘zlag‘on yerimizga salomat chiqa olsak, turmushimiz yangiliklar nuri, va maqsudimizga yetushmak demakdur. Agarda hayotning tabiiy to‘lqini bilan, g‘arq bo‘lub dengiz taxtiga ketsak, ul vaqtda biz butunlay bitdik demakdur.

Binoan alayh bizning turmushimizdan ikki turlik oqim bor: biri hayot maydonidan butunlay bizni suburib tashlamaq; yana biri inson etib yuzaga chiqarmaq; ... Millatning muqaddas minbariga minkon zotlarimizni aksar harakatlari birinchi oqimni qutlab boradur. Masalan: hayotimizda zo‘r ro‘l o‘ynog‘on Duma saylovlarimizga nazar etsak, oramizda hukm surib turg‘on, taassub va nodonliqimiz, bu holni op-ochiq ko‘rsatur.

Hozir oldimizda “uchreditelnie sobroniya”ga saylov masalasi bor. Bu saylovg‘a ham, Duma saylovig‘a ishlatgan tiyna takligimizni ishlata boshlosoq, chetda aziz imonimizga chang urmoq niyatida turg‘on, iblis dushmanlarimizni fursatdan istifoda etib qolmoqlari ko‘z oldimizdadur.

Biz g‘ayratlik turk bolalari ekanbiz, shu holni nazari e’tiborg‘a olub, qo‘rqoqlikdan chiqoyiqda kelajakda nechun etib hayotimizni saqlamoq yo‘lini tutaylik! Ma’lumki, hozir ish boshida turg‘on kishilarimizning ko‘bi millatning eng zararlik shaxslaridur. Agar shul zararlik zotlar millatning ko‘kragiga minib, ish boshida davom etabersalar hayhot! Kelajagimiz g‘oyat qizg‘onchdir. Biz qoysi tadorikni qilsoq qilingki ish boshig‘a mumkin qadar must’ad zotlarni o‘tkozoyik. Bugung‘acha millatning zararig‘a ishlab, inqilobdan so‘ng zohiri qiyofati va bu yolg‘on totlik so‘zlarig‘a bechora soddadil musulmonlarni asir etmagondur, o‘rtamizdagi dushmanlarimiz ish boshidan yo‘qolmoqqa vijdonan majbur bo‘lsinlar, onlar ish boshida turub, kelajakda tariximizga “nahs” tashlamosunlar!... demak, do‘sti kim? Dushmani kim? Zarari nima? Foydasi nima ekanin millat ham endi, onglasun edi! Hayotimiz qanday tahlikada turodur, muni mutlaqo millatning ongli fardi bilmagi kerak, shunga yo‘l izlarg‘a kerak. Pirovokoturu burjuozlarni o‘yduruma firklarig‘a ko‘r-ko‘rona ta’sublarig‘a oldonadurg‘on vaqt emas. Anorni ezib tashlab, mazlum millatni yuzaga chiqorodurg‘on vaqt boshqalar bilan huquqimizni tekis qilurg‘a taritaturg‘on, tortishadurg‘on vaqt; shundagina kelajakda biz hur yasharmiz! Shundagina kelajakda hayotimiz zulm qafasidan qutilur!

Muallim Shokir al-Muxtoriyning maqolasi o‘z zamoni uchun dolzarb bo‘lgan masalalarni yoritibgina qolmay, bugungi kunda ham ma’naviy va pedagogik ahamiyatini yo‘qotmagan g‘oyalarga boydir. Unda xalqning ichki zaifliklari, beparvoligi, hasad va bo‘linishi millatni tanazzul sari yetaklaydigan omillar sifatida keskin tanqid qilinadi. Muallifning “hayot kemasi”, “la’nat”, “millatning fojiasi” kabi ramziy obrazlardan foydalanishi nafaqat badiiy kuchni oshiradi, balki o‘quvchining ongiga kuchli psixologik ta’sir ko‘rsatadi. Asarda ilgari surilgan asosiy g‘oya – xalq o‘zining kuchini anglamasa, tarqoq holda yashasa, kelajakni boy beradi. Shu jihatdan u milliy uyg‘onish adabiyotining ma’rifatparvarlik ruhi bilan to‘yingan yorqin namunasi hisoblanadi.

Muhokama

Pedagogik nuqtayi nazardan qaralganda, mazkur maqola yosh avlod tarbiyasi uchun beqiyos manba bo‘la oladi. Avvalo, unda milliy o‘zlikni anglash va milliy ongni shakllantirish masalasi asosiy o‘ringa qo‘yiladi. Ta’lim-tarbiya jarayonida bunday g‘oyalarni yoshlar ongiga singdirish ularni o‘z tarixiga befarq bo‘lmaslikka, milliy qadriyatlarini qadrlashga o‘rgatadi. Muallifning jaholat va ma’rifatni qarama-qarshi qo‘yishi ham o‘qituvchilar uchun katta didaktik

ahamiyat kasb etadi, chunki bu orqali o‘quvchilarga bilim olishning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni sodda va aniq tushuntirilishi mumkin.

Maqoladagi eng muhim chaqiriqlardan biri – xalqning beparvoligini yengish va o‘z mas’uliyatini his qilish zarurati. Bu g‘oya pedagogikaning markaziy vazifalaridan biri – shaxsning ijtimoiy mas’uliyatini tarbiyalash bilan uyg‘unlashadi. O‘quvchi va talabalar ushbu matn orqali nafaqat bilim olishning, balki jamiyat oldida mas’uliyatli bo‘lishning ham qadriga yetadi. Shuningdek, maqolada tanqid qilingan “men-sen”chilik va hasad kabi illatlar bugungi ta’lim jarayonida ham dolzarbdir. Jamoaviylik, hamkorlik va umumiy manfaatni ustun qo‘yish o‘quvchilarga sinf yoki guruh faoliyatida, turli loyiha va jamoaviy topshiriqlarda ham singdirilishi mumkin.

Bundan tashqari, muallifning siyosiy savodxonlik haqidagi ishoralari pedagogik jihatdan ham alohida e’tiborga loyiqdir. Ta’lim jarayonida yoshlarni faqatgina darslikdagi bilimlar bilan chegaralab qo‘ymasdan, ularni ijtimoiy hayotda faol bo‘lishga, mustaqil fikrlash va tanqidiy qarashlarni shakllantirishga o‘rgatish kerak. Muallim Shokir al-Muxtoriyning tanqidiy ohangi o‘quvchilarga “jamiyat muammolariga befarq bo‘lmaslik” saboqlarini beradi. Bu esa zamonaviy pedagogikaning asosiy yo‘nalishlaridan biri – faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish bilan uyg‘unlashadi.

Maqoladagi ramziy obrazlarning didaktik qiymatini ham alohida qayd etish kerak. “Hayot kemasi” obrazini o‘qituvchi darsda allegorik tushuncha sifatida sharhlab, o‘quvchilarga millatning birligining naqadar muhimligini tushuntirishi mumkin. Xuddi shuningdek, “la’nat” va “fojia” kabi obrazlar orqali beparvolik, jaholat va hasadning inson va jamiyat hayotidagi zararli oqibatlari yanada ta’sirchan ifodalanadi. “…alhol bizning ishlamakchi va ishlamakda bo‘lg‘on ishlarimiz shul qadar zarur va muhimki: munga bog‘ishlong‘on qadrlik minutlarimizni befoyda etsak, Xudo haqqi kelajakda millatning la’nati ostida qolamiz!” – deydi muallif maqolasida. Bu o‘z navbatida, gazetxonlarga, aholiga chaqiriqdir. Jaholatni birgalikda yengishga, ilm olishga bo‘lgan da’vatdir.

Shu bois Shokir al-Muxtoriyning maqolasi nafaqat adabiy yoki publitsistik manba, balki pedagogik jihatdan ham katta salohiyatga ega asardir. Uni dars jarayonida qo‘llash orqali yoshlarni milliy qadriyatlarga sodiq, bilimli, mas’uliyatli, jamoaviylik ruhida yashaydigan shaxslar qilib tarbiyalash mumkin. Demak, bu asar o‘z vaqtida xalqni uyg‘otish uchun yozilgan bo‘lsa-da, bugungi kunda ham ta’lim tizimi uchun dolzarb saboqlarni o‘zida mujassamlashtirgan ilmiy-pedagogik manbadir.

Xulosa

Muallim Shokir al-Muxtoriyning 1917-yilda “Yurt” jurnalining 3-sonida chop etilgan “Istiqbolda bizning hayot” nomli maqolasi o‘z zamonining murakkab ijtimoiy-siyosiy vaziyatini teran anglab, millat taraqqiyoti yo‘lida yuzaga kelayotgan asosiy muammolarni ochiq va aniq bayon etadi. Maqolada millatning ichki zaifliklari, bir-birini tushunmasligi, hasad va bo‘linish kabi omillar millatni zaiflashtirayotganligi, mustaqillik sari intilishni qiyinlashtirayotganligi aniq ko‘rsatib berilgan. Muallif bu holatlarni milliy ruh va mafkuraviy uyg‘onishning oldidagi katta to‘siq sifatida baholaydi.

Asarning asosiy g‘oyasi – millatning o‘z kuchi va imkoniyatlarini anglamasligi, birdamlikka erishmasligi kelajakda katta yo‘qotishlarga olib kelishi mumkinligi haqida ogohlantirishdir. Maqolada muallif milliy mustaqillik va vatanparvarlik g‘oyalarini ilgari surib, ularni amalga oshirish uchun nafaqat siyosiy va ijtimoiy islohotlar, balki ma’naviy uyg‘onish va milliy tarbiya zarurligini ta’kidlaydi. Shu nuqtayi nazardan, maqola jadidchilik pedagogikasining asosiy tamoyillari – milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlikni mustahkamlash, yoshlarni millatga xizmat qilishga targ‘ib qilish kabi vazifalarini bajarishda muhim manba hisoblanadi.

Shokir al-Muxtoriyning bu asari nafaqat o‘z zamonining siyosiy-madaniy muhitiga javob bo‘lib xizmat qilgan, balki zamonaviy o‘quv jarayonida ham milliy tarbiya va vatanparvarlikni shakllantirishda foydalanish uchun bebaho pedagogik merosdir. Maqoladagi ogohlantirishlar, milliy birdamlikka chaqiruv, yoshlarga qaratilgan tarbiyaviy chaqiriqlar bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmaydi. Shuningdek, maqolada bayon etilgan milliy va ma’rifiy masalalar, pedagogik qarashlar o‘quv jarayonida jadidlar merosini o‘rganish va uning amaliyotga tatbiq etilishi uchun muhim metodologik asoslarni yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, “Istiqbolda bizning hayot” maqolasi jadidchilik harakati doirasida shakllangan harbiy-vatanparvarlik va milliy uyg‘onish g‘oyalarini yoritishda, ularning pedagogik ta’limot sifatida shakllanishida o‘ziga xos o‘rin tutadi. Maqola milliy mustaqillik, tarbiya va ma’rifatning ajralmasligini, millat taraqqiyoti yo‘lida har bir shaxsning mas’uliyatini ta’kidlaydi. Shuning uchun ushbu merosni zamonaviy ta’lim va tarbiya jarayonida chuqur o‘rganish, yosh avlodda milliy g‘oyalarni singdirish hamda vatanparvarlik ruhini tarbiyalash uchun foydalanish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘xati:

1. “Yurt” jurnali, 1-son. 1917-yil 1-iyun. Qo‘qon adabiyot muzeyi fondi.
2. “Yurt” jurnali, 3-son. 1917-yil 21-iyul. Qo‘qon adabiyot muzeyi fondi.
3. “Ашурали Зоҳирий – юрт ва миллат фидойиси” (Мақолалар тўплами). “Фарғона” нашриёти.2021

ODAM ANATOMIYASI VA FIZIOLOGIYASI FANINI O‘QITISHDA AXBOROT KOMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI

Anvarov Furqatjon Rovshanjon o‘g‘li
Qo‘qon universiteti pedagogika va psixologiya
kafedrasi o‘qituvchisi

anvarovfurqatjon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada offlayn va masofaviy ta’lim jarayonida oliy ta‘lim oliygohlarida odam anatomiyasi va fiziologiyasi fanini o‘qitishda talabalarning o’quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi, hamda ta’lim va tarbiya jarayonining samaradorligini takomillashtirishda pedagogik texnologiyalardan shu bilan birgalikda axborot-kommunikatsiyalaridan foydalanishning o’rni va ahamiyati haqidagi ma’lumotlar bayon etilgan. Anatomiya fanini o'qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ta'lim jarayonini samarali va interaktiv qilishda muhim ahamiyatga ega.Odam anatomiya va fiziologiyasi faninig ta'limda AKTning qo'llanilishi mumkin bo‘lgan usullarining o‘rni va ularning samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, AKT vositalaridan foydalanish o'quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtiradi, ularning qiziqishini oshiradi va ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shuningdek, AKT o'qituvchilarga murakkab mavzularni sodda va tushunarli tarzda yetkazish imkonini beradi. Shu bilan birgalikda yangi online platformalari-Kahoot, E-learning, (MIT),orqali darslarda unumli tashkil etish mumkin.

Kalit so`zlar: Interaktiv,keys, insert, masofaviy ta’lim, venn diagrammasi, pedagogik texnologiya, biologiya kursi, anatomiya ta'limi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, viktorina, online platformalar, internet, metodlar.

Аннотация: В данной статье описывается роль и значение использования педагогических технологий, а также информационно-коммуникационных технологий при преподавании анатомии и физиологии человека в высших учебных заведениях в процессе офлайн и дистанционного обучения, которые повышают учебную и творческую активность студентов, а также улучшают эффективность образовательного и воспитательного процесса. Использование современных информационно-коммуникационных технологий при преподавании анатомии важно для того, чтобы сделать образовательный процесс эффективным и интерактивным. Анализируются роль и эффективность методов ИКТ при преподавании анатомии и физиологии человека. Результаты исследования показывают, что использование средств ИКТ облегчает процесс получения знаний студентами, повышает их интерес и значительно улучшает качество образования. ИКТ также позволяют преподавателям доносить сложные темы простым и понятным способом. В то же время можно эффективно организовывать уроки, используя новые онлайн-платформы - Kahoot, E-learning, (MIT).

KIRISH: Pedagogika oliygohlarida masofaviy ta’lim jarayonida odam anatomiyasi va fiziologiyasi fanini o'rganishda talabalarning bilim samaradorligini oshirish va ijodiy, kreativ fikrlashi interaktiv texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Odam anatomiyasi va fiziologiyasi fanini o'qitishda interfaol texnologiyalardan «Keys», «Insert», «Waster», «Venn diagrammasi», «Aqliy hujum», «Kichik guruhlarda ishlash», «Atamalar zanjiri»,

«Atamalar varag'i», tezkor o'yinlar va o'yin mashqlarning turli shakllaridan foydalanish tavsiya etiladi. Odam anatomiyasi va fiziologiyasi fanini mazmunidagi muammoli masalalarni o'qitishda «Keys» dan foydalanish yuqori samara beradi. «Keys» — case studies ingliz tilidan olingan bo'lib, jarayon yoki vaziyat degan ma’noni beradi. Dastlab bu texnologiyadan biznesmen va tadbirkorlami o'qitishda foydalanilgan bo'lib, hozirgi paytda o'qitiladigan fanning mazmunidan kelib chiqqan holda, tirik organizmlarda boradigan jarayonlaming tashqi va ichki, obyektiv va subyektiv omillari yuzasidan muammoli vaziyatlar yaratilib ulami hal etish uchun o'quv munozaralari tashkil etiladi. Odam anatomiyasi va fiziologiyasini o'qitishda dastur mazmunidagi “tayanch harakatlanish sistemasi”, “nerv sistemasi”, “ovqat hazm qilish sistemasi”, “nafas olish sistemasi”, “ayirish sistemasi”, “ichki sekretsiya bezlari” kabi mavzulami o'qitishda foydalanish mumkin. Jahon ta'lim axborot makonidagi zamonaviy davrda. O‘zbekiston oliy ta‘lim muassasalarida ham jahon talablariga mos texnalogiyalardan foydalanish juda muhim.Ushbu jarayonlar zamonaviy texnik imkoniyatlarga mos bo'lishi va tinglovchining axborot jamiyatiga barkamol kirishiga hissa qo'shishi kerak bo'lgan o'quv texnologiyalarining tarkibiga tuzatishlar kiritilishi bilan bog'liq bo'lgan pedagogik nazariya va o'quv jarayonidagi sezilarli o'zgarishlar bilan birga keladi. Kompyuter texnologiyalari o'qitishning qo'shimcha "qo'shimchasi" emas, balki uning samaradorligini sezilarli darajada oshiradigan yaxlit o'quv jarayonining ajralmas qismi bo'lishi kerak; jamiyat rivojlanishi inson faoliyatining barcha sohalariga kirib boradigan, jamiyatda axborot oqimlarining tarqalishini ta'minlaydigan unga kompyuter texnologiyalarining kuchli ta'siri bilan tavsiflanadi. Global axborot makoni. Ushbu jarayonlarning ajralmas va muhim qismi ta'limni kompyuterlashtirishdir. Hozirgi vaqtda axborot va axborot texnologiyalari sohasidan tashqarida mavjudlikni tasavvur qilish qiyin. Har xil turdagi axborotlarning tobora ko'payib borishi bizni uni qayta ishlashning yangi, ilg'or usullari va vositalarini joriy etishga majbur qilmoqda va zamonaviy hayot sharoitlari uni saqlash, uzatish va xavfsizligini ta'minlash yo'llariga tobora ko'proq talablarni kuchaytirmoqda. Ta'lim inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, ayni paytda ushbu sohada yangi bilimlar manbai va ushbu bilimlarni qo'llash sohasi hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) joriy etilishi o'quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Odam anatomiyasi va fiziologiyasi fani inson tanasining murakkab tuzilishi va funksiyalarini o'rganishni talab qilgani sababli, uni o'qitishda interaktiv va vizual vositalardan foydalanish zarurati ortib bormoqda. AKTning ta'lim jarayoniga integratsiyasi anatomiya fanini o'qitishda yangi imkoniyatlar yaratadi, o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va murakkab tushunchalarni osonroq anglashga yordam beradi

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Ta’lim-tarbiya jarayonida keysdan foydalanish uchun o'qituvchi:

• dastur mazmunidagi muammoli mavzulami aniqlashi, shu mavzularni o'qitish uchun muammoli savol-topshiriqlar tuzishi;

• dars davomida muammoli savol - topshiriqlarning qiyinchilik darajasiga ko'ra yakka tartibda yoki talabalarning kichik guruhlarida mustaqil ishlami tashkil etilishini aniqlashi;

• talabalarning bilish faoliyatini mazkur muammolarni hal etish, o'quv munozaralari orqali bahsda qatnashtirish yo'llarini rejalashtirishi;

• muammoli savol-topshiriqlar asosida tashkil etilgan o'quv munozaralarida yakuniy fikrni vujudga keltirishi lozim.

Dastur mazmunidagi faqat faktik materiallarni o'rganish nazarda tutilgan mavzularda Insertdan foydalanish tavsiya etiladi. Waster cluster ingliz tilida shajara degan ma’noni anglatadi. Ushbu lokal texnologiya talabalar tomonidan o'zlashtirilgan va o'zlashtiradigan g'oya, nazariya, qonuniyat hamda tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishini anglash, bir-biriga uzviyligini tushunishga imkon yaratib tahliliy-tanqidiy fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirishga zamin tayyorlaydi. Klasterni tuzish quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

•Odam anatomiyasi va fiziologiyasi kursi mazmunidagi muayyan g'oya doska yoki qog'oz o'rtasiga yoziladi; ushbu g'oya bilan bog'liq qonuniyatlar, tushunchalar bir-biriga bog'liq holati ko'rsatkich bilan belgilanadi, so'ngra mazkur qonuniyat va tushunchalarning faktik ma’lumotlari grafik tarzda yoziladi va tarmoq hosil qilinadi; • avval o'rganilgan mavzu va o'rganiladigan mavzu o'rtasidagi bog'lanishlar haqida xulosa chiqariladi. Klasterdan foydalaniladigan darslarda talabalar teng sonli kichik guruhlarga ajratilib, ularga o'quv topshirig'ining didaktik maqsadi va bajarilish tartibi tushuntirilgandan so'ng, ular belgilangan vaqt ichida fikrlarini jamlab, o'zlari tuzgan Klasterni himoya qilib, fikrlarini dalillashga imkon yaratilib, eng yaxshi va asosli tuzilgan Waster aniqlanadi, g'oliblar rag'batlantiriladi. Klasterni bitta mavzu yoki bob bo'yicha yaxlit holda tuzish talabalarning tizimli fikr yuritishiga zamin yaratadi. Klasterning asosidan asosiy g'oya yoki tushuncha o'rin oladi, masalan, ovqat hazm qilish sistemasi bo'yicha quyidagicha tuziladi: tarmoq shaklida, ovqat hazm qilish sistemasining har bir organi masalan, lab , og’iz , tish, halqum, qizilo’ngach, oshqozon, oshqozon osti bezi , jigar, ichaklar tartib bilan ketma - ket kiritilib, keyingi qatorda ularning funksiyalari yoziladi va shu tariqa tushunchalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik jadval tarzida tasvirlanadi. Ta’lim-tarbiya jarayonida lokal darajada qo'llaniladigan texnologiyalardan biri — Venn diagrammasi bo'lib, uni ishlab chiqqan ingliz olimi Jon Venn nomi bilan yuritiladi. Venn diagrammasi o'rganilayotgan mavzudan o'rin olgan fakt, shun cha va jarayonlarni tahlil qilish, sintezlash va taqqoslashni talab etadi. Ushbu diagrammadan endokrin sistema va uning kasalliklari, ovqat hazm qilish sistemasi kasalliklarini tahlil qilish, sintezlash va taqqoslashda foydalanish mumkin. Ta’lim-tarbiya jarayonida talabalar tomonidan tushuncha va atamalarni mustahkam o'zlashtirishga zamin tayyorlash muhim o'rin tutadi, shu sababli

o'qituvchi har bir bob va mavzular mazmunidagi tushuncha va atamalarni «Atamalar zanjiri»ga keltirishi kerak. «Atamalar zanjiri» bu atamalar va ularning ta’riflari bo'lib, ulardan o'qituvchi o'tgan mavzuni yakunlash, yangi o'rganilgan mavzu yuzasidan talabalarning bilimlarini mustahkamlash maqsadida darsning bir qismida foyda langanligi sababli, ularni lokal texnologiyalar guruhiga kiritish maqsadga muvofiq. Ta’lim jarayonida talaba asosiy obyektga aylanadi. Shuning uchun oliy o’quv yurtlari va fakultetlarida malakali kasbegalarini tayyorlashda zamonaviy o’qitish metodlari-interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalarning o’rni va roli benihoya kattadir. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar talabalarni bilimli, yetuk malakaga ega bo’lishlarini ta’minlaydi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o’qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o’zgarishlar kiritish bo’lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to’liq foydalaniladi. Interfaol metodlar -bu jamoa bo’lib fikrlash deb yuritiladi, ya’ni pedagogik ta’sir etish usullari bo’lib, ta’lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o’ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o’quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko’rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lib, ularga quyidagilar kiradi: o’quvchi-talabani dars davomida befarq bo’lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etish; o’quvchi-talabalarni o’quv jarayonida bilimga bo’lgan qiziqishlarining doimiy ravishda bo’lishini ta’minlashi; o’quvchi-talabaning bilimga bo’lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi; pedagog va o’quvchi-talabaning hainisha hamkorlikdagi faoliyatining tashkillanishi. Pedagogik texnologiyalar masalalari, muammolarini o’rganayotgan o’qituvchilar, ilmiy-tadqiqotchilar. amaliyotchilarning fikricha, pedagogik texnologiya —bu faqat axborot texnologiyasi bilan bog’liq hamda o’qitish jarayonida qo’llanishi zarur bo’lgan AKT, kompyuter, masofali o’qish, yoki turli xil texnikalardan foydalanish deb belgilanadi. Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi bu o’qituvchi va o‘quvchi-talabaning hamkorlikda belgilangan maqsaddan kafolatlangannatijaga erishishlari tanlagan texnologiyalariga bog‘liqligidadir, ya’ni o‘qitish jarayonida, maqsad bo‘yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo‘llaniladigan har bir ta’lim texnologiyasi o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil etib, har ikkalasi ijobiy natijaga erishsa. o‘quv jarayonida o‘quvchi talabalar mustaqil fikrlasa, ijodiy ishlasa, izlansa, tahlil eta olsa, o’zlari xulosa qila olsa, o’zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bersa, o’qituvchi esa ularning bunday faoliyatlariuchun imkoniyat va sharoit yarata olsa, ana shular o’qitish jarayonining asosi hisoblanadi. Har bir dars, mavzu, o’quv predmetining o’ziga xos texnologiyasi bor, ya’ni o’quv jarayonidagi pedagogik texnologiya — bu yakka tartibdagi jarayon bo’lib, u o’quvchi-talabaning ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yo’naltirilgan, oldindan loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishiga qaratilgan pedagogik jarayondir.Tarixga oid elektron tematik nashrlar, entsiklopediyalar, albomlar, multimedia taqdimotlari to'plamlari nashr etilgan. Ushbu vositalarning barchasi

o'quvjarayonida o'quv materiallarida, talabalar bilimini sinashda, berilgan ma'lumotlarni qidirishda, barcha turdagiijodiy ishlarni tashkil qilishda ishlatilishi mumkin. Darsdagi ish shakllarining xilma-xilligi, video va multimedia materiallarini namoyish qilish bilan birgalikda, taqdimotning yangiligi tufayli mavzuga bo'lgan qiziqishni oshiradi, talabalarga muammolarni qanday hal qilishni o'rgatayotganda ko'rish darajasini oshiradi va darsdan oqilona foydalanadi, dars madaniyatini farqlashga imkon beradi. talabalarga yondashish, fanga qiziqishni shakllantirishga hissa qo'shadigan va shuning uchun ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan, bolalarning charchoqlarini kamaytiradigan.AKT ta'limga bo'lgan salbiy munosabatning muhim sabablaridan birini -muammoning mohiyatini tushunmaslik tufayli etishmovchilikni, bilimdagi sezilarli bo'shliqni sezilarli darajada yo'q qilishi mumkin. O'quv jarayonida kompyuterdan foydalanish (yangi axborot texnologiyalarini joriy etish) o'quv jarayonini jadallashtirish, uni optimallashtirish, maktab o'quvchilarining fanni o'rganishga qiziqishini oshirish, ta'limni rivojlantirish g'oyalarini amalga oshirish, darsning tezligini oshirish va mustaqil ish hajmini oshirishning usullaridan birini taklif qilishga urinishdir. Bu mantiqiy fikrlash, aqliy mehnat madaniyati, mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga hissa qo'shadi, shuningdek, o'quv jarayonining motivatsion sohasiga, uning faoliyat tuzilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Innovatsiya texnologiyalari o’qitish jarayonida yuqori malakali, raqobatbardosh o’qituvchi kadrlar tayyorlash, ularning kasbiy omil ko’nikmalarini shakllantirish, metodik mahoratini ko’tarish, o’qituvchi pedagoglarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan qurollantirish omili bo’lib qolmoqda. Ta’lim muassasalari pedagoglarining axborot-kommunikatsiya resurslaridan foydalanish bo‘yicha olib borayotgan ishlari ko‘pchilik o‘quvchilarning kompyuter savodxonligining o‘rtacha darajaga erishishga qaratilgan. Bunda talabaning individual qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish kerak. Axborot texnologiyalariga qiziqishi ortgan va ularni o‘zlashtirish qobiliyati rivojlangan ta’lim muassasalari o‘quvchilari qo‘shimcha ta’lim va sinfdan tashqari ishlar tizimi orqali o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishlari mumkin. Bunday talabalar, qoida tariqasida, kompyuter savodxonligining yuqori darajasiga erishadilar va AKT bo'yicha turli darajadagi konferentsiyalar, tanlovlar, olimpiadalar va festivallarda samarali ishtirok etadilar, o'zlarining kompyuter dasturlari va loyihalarini ishlab chiqadilar. Ta'lim muhitida AKTni samarali amalga oshirish nafaqat o'qituvchi tomonidan o'quv faoliyatining turli bosqichlarida kompyuter dasturlarini qo'llashda, balki darsda, qo'shimcha ta'limda, darsdan tashqari ishlarda foydalanish shakllarining xilma-xilligidan iborat. Ta'limning masofaviy va telekommunikatsiya shakllaridan foydalanish, o'qituvchilarning o'quv jarayoniga AKTdan foydalanish bo'yicha uslubiy ishlanmalarining mavjudligi, ularning nafaqat shahar, mintaqaviy, balki xalqaro darajadagi pedagogik tanlovlar, festivallar, konferentsiyalarda ishtirok etishi ushbu sohani joriy etish bo'yicha samarali ishlardan dalolat beradi.Shu bilan birgalikda turli platformalardan foydalanish foydalidir masalan:Prezi

platformasi. Ushbu platformadan talabalar online tarizda foydalanishi va taqdimotlari bitgach shu platformani o’zida taqdim etishlari mumkin. Sifatli va kamyob animatsiyalardan foydalanib dars jarayonida boshqa o’quvchilarni e’iborini tortishlari mumkin. Odam anatomiyasi va fiziologiyasi fanini o’qitish uchun ham bizga E-learning yani electron ta’limi yordamga keladi. Elektron ta’lim bu online platformalar, ochiq kurslar va boshqa biror bir online saytlar orqali nimanidir o’rganish demakdir. Anatomiya fanini o’qitish uchun ham chet el tajribasini orttirish uchun dunyoning mashxur universitetlarining professorlari tomonidan o’qilgan ma’ruzalar va ta’lim beriladigan platformalar ham mavjud. Ular MOOC (Massive online open courses) Ommaviy online ochiq kurslar tizimiga kiradi.Misol uchun eng sifatlilarini keltirib o’tamiz.EdX - Massachusets Texnologiya Instituti (MIT) va Garvard universiteti o'rtasida dunyodagi millionlab odamlarga sertifikat bilan onlayn universitet kurslarini taklif qilish uchun onlayn ta'lim sohasida o'zgaruvchan hamkorlik. Bugungi kunda bir nechta boshqa jahon darajasidagi universitetlar edX-da onlayn kurslarni taklif qilmoqdalar. Microdcopy – bu online platforma aynan biologlar uchun yaratilgan desa ham bo’ladi. Mikroskoplar bilan ishlashni o’rgatuchi online ta’lim platformasi. Ushbu platformada o’rganish uchun ro’yxatdan online kursga yozilishingiz mumkin. Bu platformaning foydali jihatlaridan biri “recorded courses” yozib olingan online kurslar sirasiga kiradi. Shuning uchun siz xohlagan vaqtingiz xohlagan joyingizda bularda foydalanishingiz mumkin. Kursda yangiliklar ko‘p, online mikroskopdan ham foydalanish uchun ko’rsatmalar berilgan. O’quv xonasida darsni qiziqarli tashkil etish uchun yaxshi axborot texnologiyalaridan foydalanishingiz mumkin. O‘tilgan darsni takrorlash uchun online platformalarda test tuzing va o’quvchilarni viktorinada qatnashishlarin ta’minlanadi. Shu bilan birgalikda eng qiziqarli viktorina tashkil etish uchun online platformalar keltirilgan. Viktorinalar - ushbu sayt o’qituvchilar uchun maxsus platforma bo’lib, o’tilgan mavzu yoki o’zingiz istagan savollar bilan, o’quvchilaringiz o’rtasida musobaqa o’tkazishingiz mumkin. O’qituvchi testlarni o’zi tuzib chiqadi va tog’ri variantlarni saytga taqdim etadi va musobaqa silkasini olib o’quvchilarga ulashadi. Silka ulashishda eng qulay yo’l Telegram ijtimoiy tarmog’ini tavsiya qilaman. Ushbu saytdan ro’yxatdan o’tish va udan foydalanish haqida ma’lumotlarni YouTube dan ko’rib o’rganishingiz mumkin. Bu saytning ijobiy tomonlari shundaki, siz uyushtirgan musobaqa haqida to’liq statistik ma’lumotlar bilan taminlaydi. Qancha miqdordagi qatnashilar to’g’ri javob berdi, qanchasi xato, kimlar ko’proq to’g’ri javob topmoqda va uni javob yo’llash tezliginiyam inobatga olgan holda Top reyting yaratadi. O’quvchilar bu platformada test ishlab, musobaqada qatnashganida qiziqqonlik bilan harakat qiladi va o’qiganlari yodida qoladi. Kahoot – ushbu platforma ham viktorina ko’rinishida musobaqa tashkil etish uchun sayt. Bu platformani mobile versiyasi ham bor. Google Play orqali yuklab olishingiz mumkin. O’qituvchi, talaba va mustaqil o’rganuvchilar uchun alohida bo’limlar mavjud. Demak onlayn va offlayn ta’limda yangi texnologiyalarni qo‘llash va uni qaysi platformalardan o‘rganishi juda foydali bo ‘ladi talabalar uchun.

XULOSA: Odam anatomiyasi va fiziologiyasi fanini o‘qitishda masofaviy ta’limda interaktiv metod va texnologiyalardan foydalanish talabalarning mustaqil ishlashiga, ijodiy fikrlashiga va ta’lim samaradorligini ortirishga xizmat qiladi. Anatomiya fanini o'qitish dazamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish ta'lim jarayonini sezilarli darajada boyitadi. AKTning qo'llanilishi o'quvchilarning qiziqishini oshirish, murakkab tushunchalarni osonroq anglash va ta'lim sifatini yaxshilashga yordam beradi. Interaktiv darsliklar, virtual laboratoriyalar va elektron resurslar orqali o'quvchilar mavzuni chuqurroq o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, o'qituvchilar uchun murakkab mavzularni sodda va tushunarli tarzda yetkazish imkoniyati yaratiladi. AKTning ta'lim jarayoniga integratsiyasi anatomiya fanini o'qitishda samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. Aripov. B. Begalov. U. Begimquloy. U. Mamarajabov. "Information
    a. technology". Tashkent. Noshir - 2009.
2. K. Ismanova. Organize hands-on activities using innovative methods.Journal of Educational Problems. Issue 2, 2012
3. D. R. Garrison “E-Learning in the 21st Century”. Textbook. –New York. 2017.
4. Islamova, M. Sh. "Fundamentals of Forming a Professional Worldview." Science and Education Special Issue 1 (2021): 78-87.
5. Orziqulov, X. (2024). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA IJTIMOIY PEDAGOGIK KOMPONENTLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, *1*(5), 228-230.
6. Furqatjon, A. (2025). Physiological Characteristics of Cardiovascular System Development in Children Engaged in Sports. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, *5*(06), 15-18.
7. Furqatjon, A. (2025). Age-Related Hormonal Changes and Their Impact on Psychophysiological State. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, *5*(06), 20-22.
8. J.O.Tolipova “Biologiyani o`qitishda innovatsion texnolo giyalar” Pedagogika oliy o`quv yurti talabalari uchun darslik. Toshkent - “Cho`lpon” – 2011 y.
9. М.Н.Ибодова Биологияни ўқитишнинг интерфаол ва муаммоли изланиш методлари. Педагог журнали 11. 07. 2022 й

MUKARRAMA MURODOVA USLUBINING O‘ZIGA XOSLIGI

Dilshunosxon Inomova,
Qo‘qon universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada iste’dodli shoira Mukarrama Murodova ijodining o‘ziga xos xususiyatlari, ijodkor uslubining muhim jihatlari haqida so‘z boradi. Shoira she’rlari tahlilga tortilib, uning badiiy imkoniyatlari, so‘z qo‘llash mahorati yuzasidan xulosalar beriladi.

Kalit so‘zlar: uslub, mahorat, iste’dod, peyzaj, badiiy nutq, xarakter, janr, dunyoqarash.

Abstract: This article discusses the distinctive features of the work of the talented poetess Mukarrama Murodova, important aspects of her creative style. The poetess’ poems are analyzed, and conclusions are drawn about her artistic capabilities and mastery of the word.

Keywords: style, skill, talent, landscape, artistic speech, character, genre, worldview.

Аннотация: В статье рассматриваются отличительные особенности творчества талантливой поэтессы Мукаррамы Муродовой, важные аспекты её творческого стиля. Анализируются стихотворения поэтессы, делаются выводы о её художественных возможностях и мастерстве слова.

Ключевые слова: стиль, мастерство, талант, пейзаж, художественная речь, персонаж, жанр, мировоззрение.

Adabiyotshunoslikda uslub masalasi uzoq vaqtlardan buyon tadqiq etib kelinayotgan dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Har qanday ijodkor asarlarining o‘qishli bo‘lishini ta’minlaydigan, uning ijodiy individualligini belgilovchi me’zon bu – uslubdir. O‘zbek tilining izohli lug‘atida uslub tushunchasi “Yozuvchining biror asar yoki adabiyot janrining til vositalaridan foydalanishidagi o‘ziga xos yo‘li, usuli. Ijodkorning o‘ziga xos tili, xarakter yaratish va badiiy quvvati. Har bir chinakam ijodkor o‘z uslubiga ega bo‘ladi. Uslub ijodkorning o‘zligini, mustaqilligini belgilaydi. Uslubning shakllanish jarayoni juda murakkabdir. Adabiyot tarixini bilmasdan turib, yozuvchi uslubini aniqlash juda qiyin”[113], tarzida izohlanadi. Mashhur fransuz adibi Alber Kamyu uslub haqida gapirar ekan, uslubni “San’atkor voqelikdan tanlab olgan unsurlarni badiiy til yordamida xayoloti bilan uyg‘unlashtiruvchi va u yaratgan badiiy dunyoning tugal bo‘lishini ta’minlovchi vosita”[114] deb ta’rif beradi. Uslub – ijodkorni boshqa ijodkorlardan farqlaydi. Uning ijodini boshqa ijodkor ijodidan ajratib turadigan qator xususiyatlar yig‘indisi tarzida namoyon bo‘ladi, ijodkor shaxsiyatini o‘zida aks ettiruvchi bir-qator g‘oyaviy-estetik xususiyatlarni umumlashtiradi. Dilmurod Quronov, Zokirjon Mamajonov va Mashhura Sheraliyeva hammuallifligida yaratilgan “Adabiyotshunoslik lug‘ati”da uslub “Poetikaning muhim kategoriyalaridan biri; badiiy asarning u yoki bu tarzdagi shakliy qurilishini belgilovchi umumiy prinsipi. U

[113] Ўзбек тилининг изоҳли луғати.Икки томлик.Иккинчи том. –Москва: Рус тили , 1981.–Б.281.
[114] Boltaboyev H. Nasr va uslub. – Toshkent: Fan, 1992. – B.59.

antropologik, ya’ni ijodkor shaxsi bilan bog‘liq kategoriya sanalib, uning ijodiy individualligini belgilaydi”[115], deya ta’riflanadi. Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilib aytish mumkinki, uslub keng ma’nodagi problematik tushuncha bo‘lib, shoir va yozuvchi ijodidagi badiiy-estetik qarashlar birligi, uning pozitsiyasini ifodalab beruvchi falsafiy-estetik kategoriyadir.

Uslub masalasida amalga oshirilgan tadqiqotlardan ma’lumki, uslub qator omillar natijasida yuzaga chiqadi. Jumladan, ijodkor uslubi yaratilishida til, iste’dod, mahorat, davr, dunyoqarash, tajriba singari elementlar muhim o‘rin tutadi[116].

Mukkarrama Murodova ijodi tahlil qilar ekanmiz, shoiraning ham o‘ziga xos uslubiy yo‘nalishga ega ijodkor ekanligi oydinlashadi. Xususan, shoira asarlari tilidagi soddalik, xalqchillik uning uslubini boshqa ijodkorlar uslubidan farqlaydi. Shoira kundalik ijtimoiy mavzular haqida so‘z yuritadimi, insonning ichki kechinmalarini yortishga harakat qiladimi yoki chuqur falsafiy masalalarni qalamga oladimi, qay biri bo‘lishidan qat’iy nazar, oddiy insonlar uchun tushunarli misollarni berishga harakat qiladi. Xususan, “Qo‘shnilar” she’rida butun bashariyatning birdamligi, insoniyatning turli ofatlar qarshisida birlashish zaruriyati, kishilarning boshqalar musibatiga befarq qarab turishi “inson” degan nom uchun isnod ekanligi haqida so‘z boradi. Ammo shoira bu she’rda ifoda etmoqchi bo‘lgan fikrni xalq turmushiga yaqin ko‘p qavatli uylarga ko‘chish voqeasi bilan tushuntiradi:

Buzilib ketdi u eski mahalla,
Yangi “dom” bag‘riga oldi bizlarni.
Fikrimni so‘raysiz, do‘stim bu palla:
– Xushnud etdimi, - deb, bu uy sizlarni?

– Zamonga munosib ekan bu uylar,
Xushyorlikni chandon etarkan talab.
Qo‘shnining qay biri yig‘lar yo kular,
Xabardor etarkan hammani, ajab.

Mahallalarning buzilishi, aholi xonadonlarining “snos”ga tushishi ko‘p hollarda insonlar tomonidan noxush qarshilanadi. Eski mahallalar esa aksariyat asarlarda mehr-oqibat, insoniylik ramzi sifatida tasvirlanadi. A.Namozaliyevning “Birodarlik rishtalari”[117], Sh.Toshmatovning “Xorij ilinjida”[118] she’rlarida, F.Tojiboyevning “Qayerdasan, Yaponiya”[119] hikoyasida mahallaning oqibat va birdamlikka tamsil etilishini kuzatish mumkin. Bu asarlardan farqli o‘laroq, mazkur she’rda shoira eski mahallaning buzilganligidan afsuslanish hissini o‘quvchiga ko‘rsatmaydi. Aksincha,

[115] Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. –Тошкент: Akademnashr , 2010.– Б.339.
[116] Соколов А.Н. Теория стиля. – Москва: Исскуство, 1968. – 14 с.
[117] Намозалиев А. Биродар. –Тошкент: Ёш гвардия, 1998 –Б.113.
[118] Тошматов Ш. Орзулар. –Тошкент: Ўқитувчи, 1994 –Б.27.
[119] Тожибоев Ф. Ҳикоялар. –Тошкент: Ёш гвардия, 1998 –Б.50.

boshqalar bilan yaqinroq bo‘lish, qo‘shnilar holidan xabar olishning osonlashgani shoirani baxtiyor etadi. Yillar davomida qadrdon bo‘lib qolgan hovli, ota-onani yodga soluvchi devorlar, bolalikning yoqimli xotiralari-yu qanchadan qancha nekbin tuyg‘ularni tashlab chiqish xonadon egalari uchun oson emas. Bunchalar ko‘p xotiralarga guvoh bo‘lgan maskanni tark etish hissining o‘zi og‘riqli. Ammo insonlarning yomon kunlarida yonida tura olish, ularga dardkash bo‘lish, xursandchilik onlarida quvonchiga sherik bo‘lish tuyg‘usi shoirani to‘lqinlantiradi. Ayniqsa, insonlarning birdamlikda harakat qila olish imkoniyati uni shod etadi:

Ayniqsa, suv, o‘ti!
Agar birovning
Uyidan bemavrid o‘rlasa tutun,
Hamma teng oyoqqa turar olovni –
O‘chirish qasdida.
Tom bir-da bugun.

Turmush sharoitining yaxshilanishi, maishiy masalalardagi muommolarning yechilishi, kundalik hayotning osonlashuvi insonlarni xushnud etishi bor gap. “Ayniqsa, suv, o‘ti!” misrasidan keyin o‘quvchida yuqoridagi fikr tug‘ilishi tabiiy. Ammo shoiraning mahorati shundaki, misralar davomida “birdamlik” tushunchasini o‘quvchi ko‘ngliga yetkazgach, uni ifoda etmoqchi bo‘lgan asosiy fikr tomon yetaklaydi.

Zaminni eslatar bu hayot menga,
Qo‘shnilar tinch bo‘lsa, orom topar jon.
Qaygadir o‘t tushsa – chopmaylik nega?
Axir yerimiz bir,
Axir bir osmon!

Shoiraning maqsadi, o‘quvchiga yetkazmoqchi bo‘lgan g‘oyasi she’r finalida ochiladi. Buzilgan mahalla va yangi “dom”ga ko‘chish fonida ifoda etilgan yaqinlik masshtabi oxirgi misrada tobora kengaya boradi. Bir tom ostida yashayotgan odamlar birining musibatini bartaraf etish uchun harakat qilishlari zarur. Chunki kimgadir zarar yetsa, butun uy ahli ham ziyon ko‘radi. Xuddi shu kabi butun mamlakat, butun sayyora muommolarni yechish, sayyoramizda hayotning yana uzoq yillar davomida farovon davom etishi uchun sa’y etsa, bizning olamimiz yanada go‘zalroq bo‘lishiga ishora qiladi shoira. She’rda nafaqat moddiy narsalarga ziyon yetganda shoshilish, balki bir insonning qalbidagi yaralarga malham bo‘lish, ko‘nglini obod qilish, loqaydlikdan qochish, xushyorlikni oshirish tufayli jamiyat barqaror bo‘lishi ham ta’kidlanadi. Kundalik maishiy tasvirdan boshlangan fikr she’r yakunida umuminsoniy masalalarga daxldor bo‘ladiki, bu she’r ta’sirini yanada yorqinroq bo‘lishini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Mukarrama Murodova uslubi soddalik, atrofimizdagi kichik voqealarni tasvirlash orqali ularning zamiridagi umumbashariy mohiyatni ko‘rsatib berish ustuvorlik qiladi. Shoira insoniy mehr-muhabbatni, oqibatni barcha narsadan ustun qo‘yadi, kishilarni ham bu

yuksak tuyg‘ularni asrab-avaylashga chorlaydi. Ayni shu jihat, shoira she’rlariga jo‘shqinlik bag‘ishlaydi, uning ijodini boshqa shoirlar ijodidan farqlab turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати.Икки томлик.Иккинчи том. – Москва: Рус тили , 1981.–Б.281.
2. Boltaboyev H. Nasr va uslub. – Toshkent: Fan, 1992. – B.59.
3. Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. –Тошкент: Akademnashr , 2010.–Б.339.
4. M.Murodova. Seni kuylayman. Yosh gvardiya, 1986.
5. M.Murodova. Bahor boshlanibdi. Yosh gvardiya, 1974.
6. Kobilova, Z. (2022). Image of a Drinker and a Hermit in the Amir Al-Ghazali. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, *2*(4), 173-176.
7. Qodirov, A. (2024). USLUB ADABIYOTSHUNOSLIKNING MUHIM KATEGORIYASI SIFATIDA. *University Research Base*, 857-860.

O‘ZBEK XALQ OG‘ZAKI IJODINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Hilola Raimova

FarDU 3-bosqich doktoranti

Annotatsiya.

Maqolada xalq og‘zaki ijodi o‘quv faoliyatining ajralmas qismi ekanligi, o‘quvchilarga yangi materialni puxta o‘zlashtirishda integratsion yondashuvlarga asoslanish imkoniyatlari, folklor o‘quvchilarning tashabbuskorligi va bilish faoliyatini oshirishga xizmat qiluvchi vosita ekanligi, darsning u yoki bu bosqichida qo‘shiq, rivoyat, maqol, topishmoqlardan foydalanish o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishi, ularda vatanparvarlik, qadriyatlarga hurmat tuyg‘usini tarkib toptirishi, tarix, adabiyot faniga qiziqish uyg‘otishi haqida nazariy ma’lumotlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, ma’naviyat, tafakkur, integratsiya, afsona, rivoyat, lof, latifa, maqol, topishmoq, ertak, doston, qo‘shiq.

Аннотатсия.

В стате показано, что народное творчество является неотъемлемой частю учебной деятелности, дает учащимся возможност опирается на интегратсионные подходы к освоению нового материала, фолклор является средством, служащим для повышения инитсиативы и познавателной активности учащихся, исползование песен, повествований, пословис, загадок на том или ином этапе урока может расширит кругозор учащихся, воспитат у них чувство патриотизма,уважения к сенностям. состав,

история, изложены теоретические данные о том, что литература вызывает интерес к науке.

Ключевые слова: фолклор, духовност, созерсание, интегратсия, миф, повествование, лоф, анекдот, пословитса, загадка, сказка, Былина, песня

Annotation.

The article shows that folk art is an integral part of educational activities, gives students the opportunity to rely on integration approaches to the development of new material, folklore is a means to increase the initiative and cognitive activity of students, the use of songs, narratives, proverbs, riddles at one stage or another of the lesson can broaden the horizons of students, educate them a sense of patriotism, respect for values. the composition, history, and theoretical evidence that literature arouses interest in science are presented.

Keywords: folklore, spirituality, contemplation, integration, myth, narrative, lof, anecdote, proverb, riddle, fairy tale, epic, song.

Ma’lumki, bugungi kun ta’limi mazmuni o‘ziga xos rivojlanish jarayonlarini aks ettirgan holda xalqaro integratsiyasi talablariga javob beradigan maqsadlarga asoslangan holda sifat va samaradorlik tamoyillariga yondashgan holda takomillashtirilmoqda. Bunda ta’limda integratsion yondashuvlar ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchi faolligini oshirish, unda fanga oid hamda hayotiy ko‘nikmalarni tarkib toptirish kabi vazifalarni sifatli bajarish uchun asosiy omil hisoblanadi. Ta'limda integrativ yondashuv fanlararo loyihalar, muammoli ta'lim va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish kabi turli shakllarda amalga oshirilishi o‘quvchida tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va aloqa ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berish omili sifatida o‘ziga xos imkoniyatlarni yaratadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda xalq og‘zaki ijodini o‘rganishda integrativ yondashuvlar o‘quvchiga mavzuni puxta o‘zlashtirishga, mavzuni oson tushunishga, nutqni boyitishga, mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Mantiq - dalil keltirish va xulosa chiqarish prinsiplarini o‘rganuvchi falsafiy tadqiqot hisoblanadi. Tafakkur - inson aqliy faoliyatining yuksak shakli, obektiv voqelikning ongda aks etish jarayonidir. Tafakkur atrof muhitni, ijtimoiy hodisalarni, voqelikni bilish quroli sifatida inson faoliyatini amalga oshirishning asosiy shartlaridan biri sanaladi. Tafakkur sezgi, idrok, tasavvurlarga qaraganda voqelikni to‘la va aniq aks ettiruvchi yuksak bilish jarayonidir. Mantiqiy tafakkur – bu ma’lum tushunchalar qo‘llaniladigan tafakkur bo‘lib, u yoki bu aqliy masalalarni echishda boshqa odamlar tomonidan aniqlangan tushuncha, mulohaza, xulosa shaklida aks etuvchi tayyor bilimlardan foydalanish qobiliyatimiz, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Ma’lumki, xalq og‘zaki ijodi jamiyatning an’anaviy badiiy ifodalarini aks ettiradi. Uning madaniy o‘ziga xosligi va boy merosini aks ettiradi. San’atning bu turi avloddan avlodga o‘tib kelayotgan kashtachilik, kulolchilik, to‘qimachilik kabi turli hunarmandchilikni o‘z ichiga oladi. Xalq og‘zaki ijodi avloddan avlodga o‘tib kelayotgan keng ko‘lamli an’anaviy

hunarmandchilik va badiiy ifodalarni o‘z ichiga oladi. Mantiqiy fikrlash o‘quvchilarni tahlil qilish, muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash imkonini berish orqali ijodiy san’at ta’limida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu ularga ongli qarorlar qabul qilishga, yangi g‘oyalar bilan tajriba o‘tkazishga va badiiy ifoda chegaralarini kengaytirishga yordam beradi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishni ijodiy san’at ta’limiga integratsiyalashgan holda, talabalar nafaqat tahliliy ko‘nikmalarini oshiradi, balki badiiy jarayonni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ushbu integratsiya o‘rganishga yanada yaxlit yondashish imkonini beradi, bunda ijodkorlik va ratsionallik yonma-yon ishlaydi. Integral o‘qitish usullari har tomonlama ta’lim tajribasini yaratish uchun turli xil o‘rganish strategiyalarini birlashtiradi. O‘qitishning an’anaviy yondashuvlarini amaliy mashg‘ulotlar va real amaliyotlar bilan uyg‘unlashtirib, o‘qituvchilar o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini mazmunli tarzda oshirishlari mumkin. Xalq og‘zaki ijodi ta’limi kontekstida mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning integratsiyalashuvi xalq amaliy san’atining tarixiy ahamiyatini o‘rganish, loyihalash usullarini tahlil qilish, amaliy hunarmandchilik bilan shug‘ullanishni o‘z ichiga olishi mumkin. Mantiqiy fikrlashni ijodiy amaliyot bilan bog‘lash orqali o‘quvchilar madaniy merosga bo‘lgan hurmatini chuqurlashtirishi va kognitiv qobiliyatlarini oshirishi mumkin. Tanqidiy fikrlash - bu ma’lumotni ob’ektiv tahlil qilish va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Badiiy ta’lim sohasida tanqidiy fikrlash o‘quvchilarning san’at asarlarini sharhlash va baholash qobiliyatini oshiradi, chuqurroq ishtirok etish va tushunishni rag‘batlantiradi. Xalq og‘zaki ijodida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini integratsiyalashgan holda, talabalar o‘zlarining tahliliy ko‘nikmalarini yaxshilashlari, madaniy san’at turlariga noaniq baho berishlari va badiiy ifoda uchun zarur bo‘lgan ijodkorlilik va yangilik tuyg‘usini rivojlantirishlari mumkin. Integral o‘qitish usullari yaxlit ta’lim tajribasini ta’minlash uchun turli fanlarni birlashtiradi. Xalq og‘zaki ijodga qo‘llanilganda, san’at tarixi, madaniyatshunoslik va amaliy mashg‘ulotlarni birlashtirish o‘quvchilarning san’at turi bilan bog‘liqligi va tushunchalarini boyitishi mumkin. An’anaviy san’at amaliyotlarini kontekstga solish uchun tarix saboqlarini birlashtirish, talabalarni amaliy hunarmandchilik faoliyatiga jalb qilish va san’at asarlari ortidagi madaniy simvolizm bo‘yicha tadqiqotlarni rag‘batlantirish turli fanlarni birlashtirish va keng qamrovli o‘quv muhitini yaratishning samarali usullaridir.

Talabalarni naqshlarni tahlil qilish, ramzlarni talqin qilish va badiiy muammolarni hal qilishga undaydigan dars ishlanmalarini yaratish Xalq og‘zaki ijodi doirasida ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshirishi mumkin. Talabalarni namunalarni aniqlash muammolari, strategik rejalashtirishni talab qiladigan hamkorlikdagi badiiy loyihalar va badiiy uslublar bo‘yicha boshqariladigan munozaralar kabi mashg‘ulotlarga jalb qilish xalq amaliy san’atining nozik jihatlarini o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan mantiqiy fikrlash va muammolarni echish ko‘nikmalarini rag‘batlantirishi mumkin. An’anaviy va zamonaviy uslublarni o‘zlashtirish San’at ta’limi An’anaviy uslublarni zamonaviy yondashuvlar bilan muvozanatlash.

Xalq og‘zaki ijodini (xalq ijodiyoti) o‘rgatish haqida gap ketganda, an’anaviy uslublar va zamonaviy yondashuvlarning to‘g‘ri aralashmasini topish muhim ahamiyatga ega. An’anaviy usullarning boy merosini zamonaviy vositalar va tushunchalar bilan muvozanatlash talabalarning o‘quv tajribasini boyitishi va san’at turini bugungi dunyoda dolzarbligini saqlab qolishi mumkin. Xalq og‘zaki ijod yo‘riqnomasiga texnologiyani kiritish ijodiy imkoniyatlar dunyosini ochishi mumkin. Dizayn va kashfiyot uchun raqamli vositalardan tortib, turli xalq san’ati an’analarini o‘rganish uchun onlayn manbalargacha texnologiyani qamrab olish talabalarning ushbu noyob san’at turini tushunish va qadrlashini oshirishi mumkin. Badiiy ta’limda muvaffaqiyatli integratsiya modellarini o‘rganish badiiy ifodani tanqidiy fikrlash bilan samarali uyg‘unlashtirish bo‘yicha qimmatli tushunchalarni berishi mumkin. O‘qitishning innovatsion yondashuvlari bo‘yicha amaliy tadqiqotlarni o‘rganish orqali o‘qituvchilar ilg‘or tajribalarni o‘rganishlari va ularni o‘z sinflarida qo‘llashlari mumkin. Badiiy ifodani tanqidiy fikrlash bilan uyg‘unlashtirgan namunali loyihalarni ta’kidlash ham o‘qituvchilarni, ham o‘quvchilarni ilhomlantirishi mumkin. Bunday integral loyihalar orqali erishish mumkin bo‘lgan ijodkorlik va fikr teranligini namoyish qilish boshqalarni Xalq og‘zaki ijod ta’limiga yondashishning yangi usullarini izlashga undashi mumkin.

STEM ta’limining ildizlari XX asrning o‘rtalariga borib taqaladi. 1957-yilda Sobiq Sovet Ittifoqi tomonidan “Sputnik” sun’iy yo‘ldoshi orbitaga chiqarilganidan so‘ng, jahondagi ko‘plab davlatlar o‘z ta’lim tizimlarida fan, texnologiya, muhandislik va matematikaga ustuvorlik bera boshladilar. Asosiy maqsad o‘quvchilarni mazkur sohalarda kasbiy faoliyatga tayyorlash va ularga zamonaviy, tez o‘zgarayotgan global iqtisodiyotda kerak bo‘ladigan texnik ko‘nikmalarni singdirish edi. Ayniqsa, Amerika mamlakatlari Sovuq Urush davrida ustunlikni saqlab qolish maqsadida STEM yo‘nalishi rivojiga katta e’tibor qaratdi. STEM ingliz tilidagi Science (ilm-fan, asosan, tabiiy fanlar), Technology (Texnologiya), Engineering (Muhandislik) va Mathematics (Matematika) sohalari nomlarining qisqartmasi hisoblanadi. Ammo faqat aniq fanlarga urg‘u berilgan bu ta’lim dasturi o‘quvchi va talabalarda ijodkorlik va obrazi fikrlash qobiliyatlarini cheklagani uchun unga 2000-yillar oxirida Art (san’at: dizayn, tasviriy san’at, musiqa, drama vaijodiy fikrlash) qismi qo‘shildi va yangi STEAM ko‘rinishida yangilandi. Bugungi kunda mehnat bozoridagi ishchilarning nafaqat texnik malakalarga ega bo‘lishi, balki tanqidiy fikrlash va uni ommaga etkaza olishi muhim talab sifatida qaralayotgan bir paytda STEAM ta’lim dasturi o‘quvchi va talabalarni bu boradagi kamchiliklarini bartaraf etishlariga yordam beradi. Ta’lim jarayonlarida “Turfa zakovatlar” nazariyasi ko‘zda tutgan maqsadga xizmat qiluvchi STEAM dasturini qo‘llash ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Chunki o‘quv materialidagi obektiv borliqni turli fanlarning tekshirish obekti jihatidan o‘rganish imkoniyatini beradi. STEAM yondashuvi “Alpomish” dostonini o‘qitishda samarali, chunki u o‘quvchilarga bir vaqtning o‘zida ilmiy, texnologik, ijodkorlik, muhandislik va matematik ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini

beradi. Bu yondashuv, o‘z navbatida, o‘quvchilarning ijodiy, tanqidiy fikrlash, jamoada ishlash, milliy qadriyatlarni tushunish va amaliy bilim olishlarini ta’minlaydi. Fanlararo yondashuvni talab qiladigan (adabiyot, biologiya, kimyo, psixologiya va boshqalar bilan birgalikda qaralgan) va javobni tayyor shaklda bermay, balki o‘quvchini mustaqil izlanishga, izoh berishga va ilmiy asoslashga undaydigan fanlararo integratsiyalashgan muammoli ta’lim metodikasi “Turfa zakovatlar” ga ega bo‘lgan o‘quvchilarni STEAM asosida o‘qitishda yordam beradi. Bunda o‘quvchilar uchun umumiy bitta topshiriq ustida emas, ixtiyoriy ravishda tanlash imkoniyati beriladigan individual vazifalar bo‘yicha ishlashga undaladi. Fanlararo integratsiyalashgan muammoli-ta’lim metodikasi (STEM asosida) topshiriqlar berish quyidagicha amalga oshiriladi:

S -Ilm-fan (Science):

1. “Alpomish” dostonidagi qahramonlarning oilaviy shajarasini tuzing. (tabiiy fanlar)
2. Egizak farzandlarning ham farzandlari egizak bo‘lishlari ehtimoli qancha? (tabiiy fanlar) Ushbu savol va topshiriqlar, asosan, tabiiy fanlarning obektiga bog‘liq bo‘lgani uchun Science bo‘yicha muqobillashadi.

T -Texnologiya (Technology):

1. Canva yoki Scratch dasturida Alpomish, Qaldirg‘ochoyim va Barchinoyning beshik to‘y marosimi animatsiyasini yarating.
2. Canva yoki Scratch dasturida Alpomishning bobosidan qolgan 14 botmonlik brinj yoyni ko‘tarish sahnasi aks etgan animatsiya yarating. Ushbu topshiriqlar blog yuritish va turli kontentlarni yaratib, o‘z auditoriyasini yaratishga qiziqqan o‘quvchilar uchun mos. Ular bu dasturlarda yaratgan animatsiyalar orqali maktabda ham o‘z kuzatuvchilariga ega bo‘lishi mumkinligi haqida tushuntirish berilsa, ushbu vazifalarni bajarish ular uchun yanada qiziqarli bo‘ladi.

E - **Muhandislik (Engineering):**

1. Alpomishning bobosidan qolgan 14 botmonlik brinj yoyning taxminiy ko‘rinishini yasang.
2. Barchinoyning alplarga qo‘ygan to‘rt shart (ot poygasi, yoy tortish, ming qadamdan tanga pulni urish va kurash)i aks etgan “Maqsad xaritasi” ni chizing. Ushbu topshiriqlar obektiv borliqning vizual ko‘rinishini taxminiy asoslarda shakllantirish orqali vazifani bajarishga undaydi.

San’at (Arts):

1. Zakot olish tartibi haqida diniy va tarixiy manbalardagi ma’lumotlarni o‘rganing.
2. Yortiboyning majlisdagi holati aks etgan rasm chizing. Ushbu topshiriqlar masalaga ijodiy yondashishni talab qiladi va o‘quvchilarda ijodkorlik, notiqlik ko‘nikmalarini shakllanishiga yordam beradi.

M-Matematika fanlari (Mathematics):

1. Boybo‘ri va Boysarining Shohimardon pir ravzasiga farzand tilash uchun borishi voqealari necha kunni qamrab olgan? (3 kun borish-kelish + 40 kun tunash = 46 kun)
2. Qirq kechayu qirq kunduz to‘y necha kunda o‘tkazilgan?

Albatta, adabiyotning vazifasi sifatida komil insonni tarbiyalash va badiiy-estetik didni shakllantirish ham turadi. Badiiy kontekstni raqamli va aniq o‘lchovlarga asoslangan kategoriyalarga solib o‘rganish uning badiiyatiga salbiy ta’sir qiladi degan fikrlar mavjud bo‘lishi mumkin. Bunda dars jarayonini tashkil etishda STEAM yondashuvini yordamchi vosita sifatida ko‘rilishi, dastlab “Alpomish” dostonidagi milliy qadriyatlar va obrazlarning milliylikka doir xarakteristikasi o‘qituvchi tomonidan ochib berilishi lozim. Hozirgi zamon o‘quvchisining faolligi va dars samaradorligini oshirishda ushbu yondashuv muhim ahamiyatga ega. Chunki zamonaviy texnologiyalar va ixtirolar dunyosidagi ta’sirlar kuchini insonlar hayotidan cheklash qiyin. Lekin uning samarali jihatlarini inobatga olgan holda insoniyatga, xususan, ta’lim jarayoniga xizmat qildirish mumkin. “Turfa zakovatlar” nazariyasiga ko‘ra mavjud bo‘lgan turli darajada shakllangan intelektga ega o‘quvchilarga dars jarayonlaridagi o‘qitish usullarini moslashtirishda STEAM yondashuvi nafaqat o‘quvchilar faolligini oshiradi, balki ularni tahliliy- tanqidiy fikr yuritishga, o‘zlashtirgan bilimlarini amaliyotda qo‘llashga yordam beradi. Fanlararo integratsiyalashgan muammoli ta’lim metodikasini STEAM yondashuvi asosida H.Gardner g‘oyalariga asoslanib, yuqorida qayd etilgan topshiriqlarga o‘xshash vazifalarni berish orqali qo‘llash o‘quvchilarning o‘quv materialini o‘zlashtirishida amaliy jihatdan foydali bo‘lishi mumkin. O‘quvchilar o‘zlari uchun qulay bo‘lgan faoliyat turini tanlab, vazifalarni bajarishda ijodkorona yondashuvga harakat qiladi. Bunday shakldagi dars davomida “Alpomish” dostoni nafaqat adabiy obraz sifatida, balki tarixiy, matematik, texnologik va san’at kontekstida ham tahlil qilinadi. Bu yondashuv orqali o‘quvchilarda ko‘p qirrali fikrlash va tahliliy yondashuv shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.The History of STEAM Education: From STEM to STEAM [Elektron resurs]

https://futurumacademy.com/the-history-of-steam-education-from-stem-to-steam/

2.Safarov, O., Jamilova, B., Safarova, N. Bolalar adabiyoti va folklor. – Toshkent: Turon zamin ziyo, 2015. – 256 b.

3.Viens J., Kallenbach S. Multiple intelligences and adult literacy: A sourcebook for practitioners. – New York: Teachers College Press, 2003. – 223 p.

4. Yo‘ldoshev Q., Qodirov V., Yo‘ldoshbekov J. Adabiyot: Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik. – T.: 2019

SHE’RIYATDA VATAN MAVZUSI
(Muhiddin Omon she’riyati misolida)

Gulnoza ZIYOUDDINOVA,
Mustaqil izlanuvchi.

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek shoiri Muhiddin Omon she’riyatida Vatan mavzusining badiiy-estetik va g‘oyaviy talqini tahlil qilinadi. Tadqiqotda shoirning “Biznikidir dunyolar” va “Azim Samarqand” she’rlari misolida Vatan konseptining ko‘p qatlamli semiotik tizim sifatida namoyon bo‘lishi, milliy-madaniy kodlar (“Humo”, “Hilol”, “Tug‘ro”, “Turon”) hamda ramziy obrazlarning poetik vazifasi o‘rganiladi. Vatan tushunchasi shoir ijodida muqaddaslik kategoriyasi, tarixiy xotira va milliy o‘zlik bilan uzviy bog‘liq holda gavdalanishini, ijtimoiy ideallarning individuallashtirilishini hamda tabiat obrazlarining semiotik funksiyasi ko‘rsatib beriladi. Tahlillar Muhiddin Omon ijodida Vatan mavzusi nafaqat badiiy-estetik kategoriya, balki milliy ong va ma’naviy qadriyatlar tizimining markaziy elementi ekanligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: Vatan konsepti, Muhiddin Omon, zamonaviy o‘zbek she’riyati, vatanparvarlik, milliy o‘zlik, tarixiy xotira, poetik ramz, milliy-madaniy kod, semiotik tahlil, lirik qahramon.

Abstract

This article analyses the artistic-aesthetic and ideological interpretation of the theme of the Homeland (Vatan) in the poetry of the contemporary Uzbek poet Muhiddin Omon. Drawing on the poems “Biznikidir dunyolar” (“The Worlds Are Ours”) and “Azim Samarqand” (“The Great Samarkand”), the study examines how the concept of the Homeland emerges as a multilayered semiotic system, and explores the poetic function of national-cultural codes (“Humo”, “Hilol”, “Tug‘ro”, “Turon”) and symbolic imagery. The author shows that in the poet’s work the notion of the Homeland is intertwined with the category of sacredness, historical memory and national identity, that social ideals are individualised, and that nature imagery performs a semiotic function. The analysis substantiates that the theme of the Homeland in Muhiddin Omon’s poetry is not merely an artistic-aesthetic category but a central element of national consciousness and the system of spiritual values.

Keywords: concept of Homeland, Muhiddin Omon, contemporary Uzbek poetry, patriotism, national identity, historical memory, poetic symbol, national-cultural code, semiotic analysis, lyrical hero.

Zamonaviy o‘zbek she’riyatida, xususan, Muhiddin Omon she’rlarida Vatan mavzusi markaziy estetik va ideologik kategoriyalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Filologiya fanlari doktori Y.Hamdamov Muhiddin Omon ijodida Vatan mavzusi haqida gapirar ekan, “Muhiddin Omon she’rlarida vatanparvarlik, el-u yurt koriga yarash, ona zaminga sadoqat singari kechinmalar tuyg‘ularning ichki tovlanishlari tarzida ifodalanadi. O‘tgan yillar davomida uning qator she’rlari to‘plam bo‘lib, o‘quvchilar qo‘liga yetib bordi”[120], - degan fikrni bildiradi. Uning “Diydoringni quyosh sog‘inar”, “Biznikidir dunyolar”, “Ota makonim”, “Azim Samarqand”, “Farg‘ona manzumasi”, “Kim bilmaydi Buxoroni”, “Humoli yurt – O‘zbekiston”, “Qadim yurt navolari”, “Qomusim”, “Navoiy-30”, “Orzumandlik” singari she’rlarida Ona Vatan yuqori pardalarda kuylanadi. Filologiya fanlari nomzodi H.Hamroyeva shoirning mazkur mavzudagi she’rlari haqida gapirar ekan, “Uning Vatan haqidagi she’rlarida tafakkur va samimiy tuyg‘uning mujassamligi tufayli poetik mazmun teranligi yuqori pardalarga ko‘tariladi”[121], - degan edi. Chindan ham, shoir she’rlarida Vatan shunchaki tilga olinmaydi, quruq maqtovbozlik obyektiga aylanib qolmaydi. U Vatanni chin yurakdan sevadi, chin qalbdan ardoqlaydi. Undagi har bir o‘zgarishdan ko‘nglida cheksiz g‘urur va iftixor tuyadi. Misol uchun, shoirning “Biznikidir dunyolar” she’rida Vatan o‘tmish xotiralari, bugunning yorug‘ligi va kelajakning porloqligi fonida oxorli tasvirlar bilan beriladi:

Subhi sodiq saharlarda mustajobdir duolar,
Boshimizda qanot qoqar tushga kirgan Humolar,
Ko‘ngil ozod, Vatan obod, biznikidir dunyolar,
Yurt tinchligi, el ravnaqi – maqsadi a’molimiz,
Kundan-kunga nurafshondir tole-yu iqbolimiz!

She’rning dastlabki (“Subhi sodiq saharlarda mustajobdir duolar”) misralaridayoq Vatan konsepti ilohiylik bilan uyg‘unlashtirilgan holatda beriladi. “Subhi sodiq” va “mustajob duolar” so‘z birikmalari vositasida muallif milliy makon va ilohiylik o‘rtasida mazmuniy parallellik yaratadi. Bu usul esa Vatan mavjudligini o‘quvchi ko‘z o‘ngida ilohiy ne’mat darajasiga ko‘tarilishiga xizmat qiladi. Shu jihatdan, birinchi bandda Vatan muqaddaslik kategoriyasi bilan chambarchas bog‘langan tushuncha sifatida gavdalanadi. Shoir Vatan ozodligini inson qalbining hurligi bilan uzviy bog‘liqlikda ifodalar ekan, bu orqali qaram xalqning fuqarolari qalbi istiqlolsiz ozod, erkin bo‘la olmasligiga

[120]Hamdam Y. Yangi o‘zbek she’riyati. - Toshkent: Adib, 2012. -B. 112.

[121]Hamroyeva H. Zamonaviy o‘zbek she’riyatida Vatan obrazi // O‘zbek tili va adabiyoti. 2022. No. 3. - B. 47.

ishora qiladi. Misralardagi ozodlik, obodlik va egalik tushunchalari bir semantik qatorga joylashtiriladi va Vatan konseptining aksiologik mohiyati ochib beriladi. Shu bilan birgalikda, “Yurt tinchligi, el ravnaqi – maqsadi a’molimiz” misrasi vositasida shoir ijtimoiy ideallarni individuallashtiradi, ya’ni ularni har bir fuqaroning shaxsiy maqsadiga aylantiradi. Bu esa vatanparvarlik tushunchasini abstrakt maqomdan konkret ijtimoiy faoliyat darajasiga olib chiqadi.

Ikkinchi bandda shoir istiqloldan butkul mast bo‘ladi, mustamlakachilik zanjirlarining butkul yo‘q bo‘lganidan qalbi farahga to‘ladi. Yillar davomida yer bilan bitta qilingan asriy meroslarimizning haqiqiy bahosini topayotganligidan quvonadi:

Istibdodning kishanlari uzilgani rost bugun,
Qadrin topib, jilolanar har oltin meros bugun,
O‘zbek elim shavkatiga jahoniylik xos bugun,
Dilda iymon chashmasidur no‘sh etar zilolimiz,
Ma’naviyat qubbasida Tug‘romiz, Hilolimiz.

Bandda istifoda etilgan “Humo”, “Hilol”, “Tug‘ro” kabi ramziy obrazlar milliy-madaniy kodlarning poetik ifodasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, “tushga kirgan Humolar” obrazi baxt-u iqbol timsoli bo‘lib, she’rda u Vatan ravnaqini bashorat qiluvchi poetik belgiga aylanadi. “Ma’naviyat qubbasida Tug‘romiz, Hilolimiz” misrasida esa davlat ramzlari va diniy belgilar o‘ziga xos garmoniya hosil qilib, milliy o‘zlikning integral modeli yaratiladi. Bu yerda shoir Vatan tushunchasini faqat hududiy chegaralar bilan emas, balki ma’naviy-madaniy identifikatsiya vositalari orqali kengaytiradi. Natijada, she’rda Vatan konsepti ko‘p qatlamli semiotik tizim sifatida namoyon bo‘lishi ta’minlanadi[122].

She’rning uchinchi bandida shoir o‘quvchi tasavvurida milliy xotirani poetik rekonstruksiya qilishga urinadi, uni milliy davlatchilik suv ichgan qadim o‘zanlarga boshlaydi:

Qadim Turon zamini bu, to‘tiyodur tuprog‘i,
Ulug‘larning yodi bilan nurafshon dil chirog‘i,
Bunda tarix so‘ylab turar har chinorning yaprog‘i,
Shul Vatandan bahra olgan zehnimiz, kamolimiz,
Oydan oydin, kundan ko‘rkli ro‘yimiz, jamolimiz.

Banddagi “Qadim Turon zamini bu, to‘tiyodur tuprog‘i” misrasida shoir Vatan obrazi talqinida retrospektiv vaqtdan samarali foydalanadi. Chunki u

[122]Qarang: Лотман Ю.М. Семиосфера. - Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2000. - С. 250-255.

“Turon” atamasini qo‘llar ekan, mazkur tushuncha qatidagi umumlashma ma’noni bandda o‘quvchi ongiga ta’sir qilish quroli sifatida ishlatadi. Bu tushuncha milliy o‘zlikning arxaik ildizlariga murojaatni ifodalab, tarixiy xotirani poetik rekonstruksiya qilishga yordam beradi. Natijada, zamonaviy Vatan tushunchasining tarixiy davomiylik prizmasida talqin etilishiga erishiladi. Banddagi “Bunda tarix so‘ylab turar har chinorning yaprog‘i” misralarida shoir yurtning har bir farzandini yaproqlar obrazi vositasida uning bir parchasi ekanligini bayon qiladi. Tabiat va tarix o‘rtasidagi semantik sintezdan ustalik bilan foydalangan shoir chinor obrazini metaforik ko‘chim vositasida Vatanga qiyoslar ekan, uni milliy xotiraning tirik guvohi sifatida talqin etadi. Har bir insonni esa tarixiy informatsiya tashuvchisiga aylantiradi. Bu esa shoir poetik tafakkuriga tabiatning semiotik funksiyasi ta’siri yuqori ekanligidan dalolat beradi. Mazkur she’r O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist Lola Ahmedova tomonidan maromiga yetkazib ijro qilingan va xalqimiz tomonidan iliq qarshi olingan. Ijtimoiy tarmoqlarda, xususan, YouTube platformasida bu qo‘shiq ko‘rishlar soni bo‘yicha yuqori o‘rinlarda turganining o‘zi ham qo‘shiqning muxlislar qalbidan joy egallaganidan dalolat beradi. Bu esa xonandaning mahorati bilan bir qatorda shoir qalamining o‘tkir, xalqona ekanligidan dalolat beradi.

Muhiddin Omon she’r haqida gapirar ekan: “Mening birinchi kitobim” loyihasining ijtimoiy mazmun-mohiyati yurtimizda kamol topayotgan bugungi yoshlarning kelajakka ishonchi, istiqlol bergan imkoniyatlardan foydalangan holda ijodda ham, ilmu fanda ham erishayotgan yutuqlarini, shukronalik hislarini tarannum etish; osuda va tinch hayotimizni, yurtimizdagi bunyodkorlik ishlarini kuylash, Vatanni sevish, ardoqlash, unga munosib bo‘lish kabi tuyg‘ularni ifodalashdan iborat bo‘lmog‘i kerak.

Bu, albatta, soxta vatanparvarlik, Ona yurt, milliy qadriyatlar, xalqqa sadoqat kabi ulug‘ tuyg‘ularni huda-behudaga she’rga tiqishtirishni anglatmaydi, balki ijodkorlarning ana shu tuyg‘ularga o‘z iqtidori, ijodiy imkoniyatlari darajasidagi samimiy munosabatini bildiradi”[123], - degan edi. Ko‘rinadiki, u she’rda Vatanga munosabat samimiy bo‘lishini istaydi. O‘zi esa Ona yurtga bundan o‘zgacha munosabatda bo‘lmaydi, bo‘la olmaydi. Uning shoir qalbi, hassos yuragi Vatanni chindan sevadi, chindan e’tirof etadi. Xususan, shoirning “Azim Samarqand”, “Kim bilmaydi Buxoroni?”, “Farg‘ona manzumasi” she’rlarida yurtimizning ko‘hna shaharlari yuksak mahorat bilan, samimiy ohanglarda kuylanadi. “Azim Samarqand” she’rida shoir Samarqandni faxr bilan “bashariyat ko‘rki” deb ataydi. Mazkur she’r qadim Samarqandning 2750

[123]Muhiddin Omon. Saylanma she’rlar. - Toshkent, 2021. - B. 5.

yilligiga bag‘ishlab yozilgan bo‘lib, bu haqida H.Hamroyeva: “…she’rni o‘qir ekanmiz, muzaffar shaharlarimizning mangulikka daxldor yog‘dularini sezamiz. Satrlarda latif ohangdorlik va chuqur ma’nodorlikni, lirik-falsafiy ruhni his qilamiz. Go‘yoki qadimiy shaharlarning yog‘dulari asrlar va satrlar qa’ridan sizib, bizning tafakkurimizni yoritayotganga o‘xshaydi. Shoir o‘zbek xalqining ulug‘ tarixini davr ko‘zgusi bilan ko‘radi, bugungi kun nafasi bilan idrok etadi”[124], - deb yozadi. Chindan ham, ko‘hna Samarqandning har bir go‘shasi shoir uchun qadrli, aziz. U shaharning obidalari-yu qimmatli tarixini e’zozlaydi, alqaydi. Qutayba ibn Muslim, Chingizxon bosqiniga uchrasa-da qaqnus misol qayta-qayta chiroy ochavergan, dunyoga Mirzo Ulug‘bekday daholarni bergan, Sohibqiron Amir Temur maskan tutgan shahar shoir talqinida moziydan bugunga qadar o‘quvchi ko‘z oldidan bir-bir o‘tuvchi tasmaga aylanadi.

Bugun Seni boshda Humo qutlaydi,
Bobil, Afina-yu Rumo qutlaydi,
Ulug‘ yoshing bilan dunyo qutlaydi,
Muqaddas, muzayyan, azim Samarqand,
Senga bo‘lsin hazor ta’zim, Samarqand!

She’r yakunida esa shoir Samarqandni Bobil, Afina, Rim singari bashariyat tamadduni-ning qadim markazlari bilan teng, balki ulardan-da a’lo tutadi va qariyb o‘ttiz asrdan buyon dunyoni lol etib kelayotgan ko‘hna kentga hisobsiz ta’zim bajo keltiradi.

Xulosa

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Muhiddin Omon ijodida Vatan mavzusi ko‘p qirrali, murakkab va chuqur falsafiy mazmunga ega bo‘lib, u nafaqat badiiy-estetik kategoriya, balki milliy ong va ma’naviy qadriyatlar tizimining markaziy elementi sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir Vatan konseptini muqaddaslik, tarixiy xotira, milliy-madaniy kodlar va tabiat obrazlarining semiotik funksiyasi orqali ko‘p qatlamli badiiy tizim sifatida gavdalantiradi. Natijada, Vatan mavzusidagi she’rlar o‘quvchini nafaqat estetik zavqqa chorlaydi, balki uni milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani qadrlash va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hamdam Y. Yangi o‘zbek she’riyati. - Toshkent: Adib, 2012.
2. Hamroyeva H. Zamonaviy o‘zbek she’riyatida Vatan obrazi // O‘zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 2022. No. 3. - B. 45-50.

[124]Hamroyeva H. O‘sha asar. - B. 49.

3. Muhiddin Omon. Saylanma she’rlar. - Toshkent, 2021.
4. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. - Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
5. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. - Toshkent: Akademnashr, 2018.
6. Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
7. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. - Toshkent: Mumtoz so‘z, 2010.
8. Lotman Yu.M. Semiosfera. - Sankt-Peterburg: Iskusstvo - SPB, 2000.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI PEDAGOGLARINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH

Boymirzayeva Shahnoza Olimjon qizi,
Qo‘qon universiteti o‘qituvchisi
boymirzayevashahnoza98@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kreativligini rivojlantirishning ahamiyati, metodlari va amaliy yondashuvlari yoritilgan. Maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagoglarining yangicha fikrlashi, muammolarga noodatiy yechimlar topishi va ta’lim-tarbiya jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etishi katta ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kreativlik salohiyatini rivojlantirish masalasi keng yoritilgan. Maqolada kreativlik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning pedagogik faoliyatdagi ahamiyati hamda zamonaviy ta’lim jarayonida pedagoglardan talab etilayotgan kasbiy kompetensiyalar bilan uzviy bog‘liqligi ilmiy-nazariy asosda tahlil etilgan. Xususan, tarbiyachilarning yangicha fikrlashi, muammolarga noodatiy va samarali yondasha olishi, bolalarning individual xususiyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion g‘oyalarni ishlab chiqishi va amaliyotga tatbiq etishi pedagogik jarayonning asosiy talablaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

Maqolada pedagogik kreativlikni rivojlantirish yo‘llari, metodik yondashuvlar, tarbiyachining o‘z ustida ishlashga bo‘lgan ehtiyoji, ilmiy-tadqiqot va loyihaviy faoliyat orqali ijodiy salohiyatni kengaytirish kabi masalalar ham ko‘rib chiqilgan. Kreativlikning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy rivojlanishga ijobiy ta’siri, pedagog shaxsining mustaqil fikrlovchi, tashabbuskor va innovatsion g‘oyalarga ochiq bo‘lishi zamonaviy ta’lim talabi ekanligi asoslab berilgan. Maqolada pedagoglarning kreativlik ko‘nikmalarini

shakllantirishga qaratilgan takliflar ilgari surilgan bo‘lib, ular orasida malaka oshirish kurslari, ijodiy tanlovlar tashkil etish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag‘batlantirish, reflektiv yondashuvlarni joriy etish kabi amaliy choralar mavjud. Ushbu takliflar orqali nafaqat tarbiyachilarning kasbiy salohiyati oshiriladi, balki maktabgacha ta’lim sifatining yangi bosqichga ko‘tarilishiga zamin yaratiladi.

Kalit so‘zlar: kreativlik, innovatsiya, pedagog, maktabgacha ta’lim, tarbiyachi, metodika, ijodiy fikrlash, pedagogik texnologiya, kasbiy mahorat

Abstract: This article discusses the importance, methods and practical approaches to developing the creativity of teachers working in preschool educational organizations. It is of great importance for preschool educational organizations to think in a new way, find unusual solutions to problems and organize the educational process based on innovative approaches.

The article also extensively covers the issue of developing the creative abilities of teachers working in pre-school educational organizations. The article analyzes the content and essence of the concept of creativity, its importance in pedagogical activity, and its close connection with the professional competencies required of teachers in the modern educational process on a scientific and theoretical basis. In particular, the ability of educators to think innovatively, to approach problems in an unusual and effective way, and to develop and implement innovative ideas that serve to develop the individual characteristics of children is recognized as one of the main requirements of the pedagogical process.

The article also considers such issues as ways to develop pedagogical creativity, methodological approaches, the need for the educator to work on himself, and expanding creative abilities through research and project activities. It is argued that the positive impact of creativity on personal, professional and social development, and the fact that the teacher should be an independent thinker, an innovator and open to innovative ideas are a requirement of modern education. The article puts forward proposals aimed at developing the creative skills of teachers, including practical measures such as advanced training courses, organizing creative competitions, encouraging research activities, and introducing reflective approaches. These proposals will not only increase the professional competence of educators, but also create the basis for raising the quality of preschool education to a new level.

Keywords: creativity, innovation, teacher, preschool education, educator, methodology, creative thinking, pedagogical technology, professional skills

Mavzuning dolzarbligi: Hozirgi kunda jamiyatning, fan va madaniyatning rivojlanishi ta’lim va tarbiya ishlarining qay yo‘sinda olib borilishiga bog‘liq

ekanligi sir emas. Bu falsafiy aqida har bir davlatning ahamiyatga ega bo‘lgan ijtimoiy qonuniyatlaridan biri bo‘lib hisoblanmoqda. Davlatning buyuk kelajagi, albatta, yoshlarni chuqur bilimli va barkamol shaxs taqdiri bilan bogliqligini unutmagan holda, ushbu muammoni mahoratli va bilimli pedagoglar faoliyatiga tayanib yechish mumkinligini unutmasligimiz kerak. Bugungi kunda jahon miqiyosida ta’lim tizimini va ayniqsa maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarni ilg‘or pedagogik texnologiyalari asosida tarbiyalash va ijtimoiylashtirish masalasi muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. Jumladan O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy taraqqiyotini ta’minlovchi ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida ta’lim sohasi e’tirof etilmoqda. Ustuvor soha bo‘lgan ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, uni mazmunan boyitish, ta’lim tizimiga ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish va rivojlangan ta’lim darajasiga ko‘tarish mamlakatda olib borilayotgan ta’limiy islohotlarning asosiy g‘oyasi hisoblanadi. Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ulkan islohatlarning muvaffaqiyati eng avvalo odamlarning o‘z ishlariga ma’suliyat bilan qarashlariga kundalik mehnat faoliyatida mamlakat taraqqiyotiga hissa bo‘libqo‘shiladigan savobli ishlarni qila olishlariga bog‘liq. Jamiyatda pedagog (o‘qituvchi, tarbiyachi) birinchidan, o‘sib kelayotgan avlodni tarbiyalash, ikkinchidan mehnatkash xalqimizga har tomonlama bilim berishdek savobli vama’suliyatli vazifalarni bajaradi.

Har qanday jamiyatda barkamol avlodni tarbiyalash, voyaga yetkazish hamda uni ma’lum bir kasbga yo‘naltirish og‘ir va mashaqqatli mehnat evaziga amalga oshiriladi. Bu mashaqqatli mehnat uzluksiz ta’lim va tarbiyaviy faoliyatning mahsulidir. Shaxs tarbiyasi xususiy ish emas, balki milliy, ijtimoiy va davlat ishidir. Yurtimizning kelajagi, mustaqil O‘zbekistonning istiqboli, ta’lim sohasida olib borilayotgan ko‘plab islohotlarning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan tarbiyachi-o‘qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligiga, fidoyiligiga, yosh avlodga ta’lim berish va barkamol inson darajasida tarbiyalab, voyaga yetkazishga nisbatan shijoatiga bog‘liq.

Ma’lumki, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyaviy jarayon bevosita tarbiyachi tomonidan tashkil qilinadi va olib boriladi. Yangicha ijtimoiy sharoitda ta’lim-tarbiyadan ko‘zda tutilayotgan maqsadlarga erishish, tarbiyachilarning mashg‘ulot va mashg‘ulotdan tashqari xilma-xil tarbiyaviy faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e’tiqodli, vatanparvar, mehnatsevar, barkamol inson qilib o‘stirish va maktab ta’limiga tayyorlash tarbiyachilar zimmasiga yuklatilgan.

Bugungi kun tarbiyachisi uchun eng muhimi–bu insonparvar va tolerant bo‘lishi xisob lanadi. Pedagog juda yuksak darajadagi madaniyatga ega bo‘lgan shaxsdir. U juda ko‘p tarmoqli bo‘lishi darkor. Hozirgi zamonda tarbiyachi

mashg‘ulot jarayonida o‘z sohasiga oid yutuqlardan, yangiliklardan xabardor bo‘lishi, ulardan faoliyati davomida unumli foydalana olishi kerak. Tarbiyalanuvchilarga mashg‘ulotlar jarayonida yangiliklardan xabardor etib, o‘rgatib borish uchun o‘z ustida ishlashi, muntazam o‘rganib, o‘qib, o‘z bilimini to‘ldirib, chuqurlashtirib borishi lozim. Shuningdek, tarbiyachining kasbiy mahoratning asosi o‘z ustida mustaqil ishlashidir.

Bir so‘z bilan aytganda bugungi kun tarbiyachisida kasbiy kreativlik sifatlari mavjud bo`lishi lozim.

Kreativlik (lot.,ing.«create «yaratish, «creative «yaratuvchi, ijodkor)degan ma’nolarni anglatadi. Individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma’nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida va his- tuyg‘ularida hamda muayyan faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini va zehni o‘tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, iqtidorning muhim omili bu kreativlik hisoblanadi.

Amerikalik psixolog P.Torrensning fikricha, kreativlik muammo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish; farazni tekshirish va o‘zgartirish; qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash; muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o‘zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta’sirchanlikni ifodalaydi. Boshqa har qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil shakllantirib va rivojlantirilib boriladi.[125]

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo‘lishi uning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini kasbiy faoliyatni sifatli, samarali tashkil etishga yo‘naltiradi. Oliy ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kreativlik sifatlariga ega bo‘lishlari ularda o‘quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an’anaviy yondashishdan farqli yangi g‘oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o‘ziga xoslik va tashabbuskorlik hamda noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi. Kreativlik sifatlariga ega pedagog kasbiy faoliyatini tashkil etishdaquyidagilarga: ijodiy yondashish, yangi, ilg‘or, bolalarning o‘quv faoliyatini, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan g‘oyalarni yaratishda faollik ko‘rsatish, ilg‘or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o‘rganish, shuningdek, ham kasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida doimiy, izchil fikr almashish tajribasiga ega bo‘lishga e’tibor qaratadi. Peddagoglarning kreativlik qobiliyatga ega bo‘lishlari odatda: pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o‘zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta’minlanadi, shakllantiriladi va u

[125] D.Elmuratova, N.Misirova “Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari” o‘quv qo‘llanma. 105-b

asta- sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Bo‘lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Shuningdek, bunda pedagogning o‘zini o‘zi ijodiyfaoliyatga yo‘naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyat kasp etadi.

Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e’tibor qaratishi lozim. Pedagog muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala yechimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Bo‘lajak tarbiyachi o‘z oldiga muammoli masalalarni qo‘yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo‘lgan dalillarga duch keladi. Buning natijasida mustaqil o‘qib o‘rganishga nisbatan va o‘z ustida ishlashga bo‘lgan ehtiyoj sezadi. Pedagogning ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy yoki ijodiy loyihalarni amalga oshirishi unda kreativlik potentsialini yanada oshishiga hizmat qilandi. Pedagog o‘z-o‘zidan ijodkor bo‘lib qolmaydi, uning ijodkorlik qobiliyati ma’lum vaqt ichida izchilik va tizimlilik bilan o‘qib-o‘rganishi, o‘z ustida ishlashi natijasida shakllanadi. Bo‘lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari uchun ta’lim oluvchilik yillarida poydevor qo‘yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchillikda va tizimlilikda rivojlantirib, shakllatirilib boriladi .Bunda tarbiyachining o‘zini o‘zi ijodiy faoliyatga yo‘naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e’tibor qaratishi zarur. Zamonaviy ta’lim barcha turdagi ta’lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachi, pedagoglarning ijodkor bo‘lishlarini taqozo etmoqda.

Bugungi kunda kreativlik dunyoda yuz berayotgan to‘rtinchi sanoat tamaddunining dvigateli-harakatga keltiruvchi kuchi sifatda izoxlanmoqda. Qayoqqa ko‘z tashlasangiz, har tomonda inson ijodkorligining beqiyos va hayratlanarli namunalariga duch kelasiz: elektron xizmatlar, virtual reallik, to‘rtburchak tarvuzlar, tuproqsiz hosil olish.Bularning barchasi inson tasavvuri, tafakkuri mahsuli. Bugungi kunda biz uchun odatiy tuyulgan kitob, musiqa, bino, samolyot, hatto lampalar ham qachonlar orzu va tasavvurda bo‘lgan, keyinchalik aql-idrok samarasi o‘laroq yaratilgan.

Xo‘sh, bo‘lajak tarbiyachilarni qanday qilib kreativ fikrlashga o‘rgatish mumkin?

Innovatsiya yaratish uchun tafakkurda qanday o‘zgarishlar bo‘lishi lozim?.

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish uchun dastlab bu tushunchaning mazmunini bilish lozim. Yuqorida aytib o`tganimizdek, kreativlik inglizcha

“create” so`zidan olingan bo‘lib, yaratish ma’nosini bildiradi. Kreativlik deganda insonning yangilik yaratish, muammolarni yechishga qaratilgan ijodiy qobiliyati tushunish mumkin. Kreativlikning tagzamirida amaliylik, noodatiylik va erkinlikni hamda originallik ko‘rish mumkin. Jumladan, kreativ fikrlash muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash, bir nuqtaga turli tomondan yondashishni anglatadi.

Kreativlik shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson tafakkuri hamda ma’naviyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Kreativlik shaxs ega bo‘lgan bilimlarning ko‘pqirrali ekanligida emas, balki yangi g‘oyalarga intilish, o‘rnatilgan stereotiplarni isloh qilish va o‘zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo‘ladi. Ya’ni sodda qilib aytganda berilgan bilimlarni takrorlash orqali kreativlikka erishib bo‘lmaydi, ijodiy’ fikrlash jarayonida yangi fikr, yangi g‘oyaning paydo bo‘lishi shartdir. Misol uchun ingliz tilida so‘zlarni yodlab, grammatika qoidalarini “suv qilib ichib yuborgan” bo‘lsangiz ham, insho yozolmasangiz bularni barchasi bekor. Shu sababli kreativ fikrlash jarayonida tasavvur muhim rol o‘ynaydi.Albert Eynshteyn “Tasavvur — bilimdan muhim” deganida aynan mana shu jihatni nazarda tutgan.Ko‘pincha kutilmaganda inson xayoliga noodatiy fikrlar, yechimlar keladi. Buning uchun, avvalo, fikrlash jarayonidagi odatiylikka va bir xillikka barham berilishi lozim.

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to‘laqonli anglash uchun dastlab “kreativlik ’’ so‘zining ma’nosini tushunish lozim. J.Gilfodning fikricha, kreativlik va ijodiy imkoniyat, qobilyatlar va ijodiy tafakkurga ta`sir etuvchi omillar yig‘indisi sifatida namoyon bo‘ladi. Ken Robinsonning fikricha, “kreativlik – o‘z qiymatiga ega original g‘oyalar majmui” (Azzam, 2009 y.) sanaladi. Gardner bo‘lsa, o‘z tadqiqotlarida kreativlik tushunchasini shunday izohlaydi: “kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshirilaigan amaliy harakat bo`lib, u o‘zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma`lum amaliy qiymatga ega bo`lishi lozim”. Emebayl (1989 y.)ning yondashuvi nuqtai nazaridan ifodalansa, kreativlik “muayyan soha bo‘yicha o‘zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko‘nikmalarga ham ega bo‘lish” demakdir. Juda ko‘plab tadqiqotlarda intellekt va kreativlik o‘rtasidagi aloqadorlik xususida turlicha qarashlar mavjud. Bir guruh tadqiqotchilar ular o‘rtasida hech qanday bog‘liqlik yo‘q ekanligini uqtirsalar, ikkinchi guruh vakillari kretivlik va intellekt darajasi bir-biriga bog‘liq ekanligini ta’kidlaydilar (Kim, 2005 y.) .

Quyida keltirilgan fikrlarga tayangan holda “kreativlik” tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin: Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, muayyan faoliyat turlarida va his-tuyg ‘ularida namoyon

bo‘ladi. Shu jumladan, kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Iqtidorning muhim omili sifatida kreativlik aks etadi. Shuningdek, kreativlik zehni o‘tkirlikni belgilab beradi, “talabalar e’tiborini ta’lim jarayoniga faol jalb etishni ta’minlaydi. Xorijiy mamlakatlarda barcha sohalarning mutaxassislari kabi o‘qituvchilar ham o‘zlarida kreativlik sifatlari mavjudligi va uning darajasini aniqlab boradi.

Kreativlik individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati shaxsning kreativ tafakkurga egaligini aniqlovchi testdan o`tadi. Mazkur test shaxs kreativligi va uning darajasini ijodiy faoliyatni tashkil etishdagi faollik, tezkor fikrlash, o‘ziga xos (orginal)lik va takomillashganlik kabi mezonlar bo‘yicha baholash imkoniyatini yaratadi. O‘quvchi tomonidan tavsiya etilgan savollarga beriladigan javoblar aynan mana shu to`rtta mezonni qanoatlantirishi lozim.

O‘quv mashg‘ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, talabalarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g‘oyalarni o‘ylab topishga majbur qilish ta‘lim olishga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag‘batlantirishda asosiy omil bo‘lar. O‘quv mashg‘ulotlarida yetishmayotgan omil – kreativlik sanaladi[126].

Ko‘plab pedagog–tarbiyachilar o‘zlarida kreativlik qobiliyatini mavjud emas, deb o‘ylaydilar. Buni ikki xil sabab bilan asoslash mumkin: birinchidan, aksariyat pedagog- tarbiyachilar ham aslida “kreativlik” tushunchasi qanday ma’noni anglatishini yetarlicha izohlay olmaydilar ikkinchidan, kreativlik negizida bevosita qanday sifatlar aks etishidan bexabardirlar.

Shuni alohida qayd etib o‘tish joizki, har bir shaxs tabiatan kreativlik qobiliyatiga ega hisoblanadi. Ular o‘zlarida kreativlik qobiliyati mavjudligini qanday namoyon eta olishlari kerak. Bu borada Patti Drapeau shunday maslahat beradi: Agarchi o‘zingizni kreativ emasman deb hisoblasangizda, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor va kreativ bo‘lganingiz yoki bo‘lmaganingizda emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz va yangi g‘oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir[127].

Qolaversa shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg‘ularida, muayyan faoliyat turlarida nomoyon bo‘ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini izohlaydi. Shuningdek,

[126] Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.
[127] O‘sha asar, 4-5-betlar

kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi hamda kreativlik zehni o‘tkirlikni belgilab beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagoglarining kreativlik qobiliyatini rivojlantirish-bu nafaqat ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish, balki yosh avlodni har tomonlama rivojlantirish, ularni mustaqil fikrlovchi, faol va ijtimoiy mas’uliyatli shaxslar sifatida voyaga yetkazishda muhim ahamiyatga ega. Bugungi kun tarbiyachisi jamiyatda yuz berayotgan o‘zgarishlarga mos ravishda yangicha fikrlovchi, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi zarur.

Pedagogda kreativlikning shakllanishi uning o‘z ustida muntazam ishlashi, yangi pedagogik yondashuvlarni o‘zlashtirishi, innovatsion g‘oyalarni ishlab chiqishi va amaliyotda qo‘llay olishi orqali ta’minlanadi. Tarbiyachining kasbiy kreativligi bolaning individual qobiliyatlarini kashf etish va rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bois, pedagoglar o‘rtasida ijodiy muhit yaratish, ularni rag‘batlantirish, o‘zaro tajriba almashinuvi va doimiy kasbiy rivojlanishni yo‘lga qo‘yish zarur.

Zamonaviy ta’lim jarayoni tarbiyachidan faqat bilimdonlikni emas, balki tashabbuskorlik, innovatsion fikrlash, ijtimoiy faoliyatga intilish, yangilikka ochiqlik va doimiy o‘zgarishga tayyorlikni talab etadi. Maktabgacha ta’lim tizimida faoliyat yurituvchi pedagoglar uchun bu kompetensiyalarni egallash - yurtimiz taraqqiyoti va barkamol avlodni tarbiyalashning muhim kafolatidir.

Takliflar

1. **Pedagoglar uchun kreativlikni rivojlantiruvchi doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish.** Ushbu kurslarda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, muqobil ta’lim metodikalari, innovatsion yondashuvlar va kreativ fikrlash uslublari o‘rgatilishi lozim.

2. **Tarbiyachilar o‘rtasida “Eng kreativ pedagog” kabi tanlovlarni o‘tkazish.** Bu kabi tanlovlar ijodiy izlanishga undaydi, g‘oyalarni bo‘lishish imkonini yaratadi va rag‘batlantiradi.

3. **Tarbiyachilarning ilmiy-tadqiqot va loyihaviy faoliyatga jalb etilishini rag‘batlantirish.** Pedagogik tadqiqotlar yuritish, ijodiy loyiha va metodik qo‘llanmalar tayyorlash orqali nafaqat kreativlik balki ilmiy salohiyat ham oshadi.

4. **Tarbiyachilar faoliyatiga reflektiv yondashuvni kiritish.** Har bir pedagog o‘z mashg‘uloti, uslublari va yondashuvlarini muntazam tahlil qilib borishi va takomillashtirib borishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Dilrabo Elmuratova, Nodira Misirova Pedagogik kompitentlik va kreativlik asoslari. O‘quv qo‘llanma.Guliston, 2021, 161 b

2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4

3. Soliyev, I., & Boymirzayeva, S. (2023). Maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion yondashuvning uslubiy asoslari va pedagogik shart-sharoitlari. *Наука и инновация*, *1*(6), 128-129.

4. Sobirjonovich, S. I. Boymirzayeva Shakhnoza Olimjon kizi.(2023). Systemic Organization of Professional Competence, Creativity and Innovative Activity of A Future Kindergartener. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *19*, 108-112.

5. Shahnoza, B. (2024). MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVNING USLUBIY ASOSLARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI. *University Research Base*, 164-167.

6. qizi Boymirzayeva, S. O. (2024). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA BO ‘LAJAK TARBIYACHINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH. *GOLDEN BRAIN*, *2*(7), 41-47.

7. Boymirzayeva, S. (2025). TARBIYALANUVCHILARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI ANIQLASH VA ULARNI MAQSADLI RIVOJLANTIRISH USULLARIGA QARATILGAN O ‘YIN TEXNOLOGIYALARI. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, *14*, 136-139.

8. Orinova, F., & Boymirzayeva, S. (2025). IDENTIFICATION OF INTELLECTUAL ABILITIES OF STUDENTS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS AND THEIR TARGETED DEVELOPMENT. *International Journal of Artificial Intelligence*, *1*(2), 1604-1609.

9. Boymirzayeva, S., & Akmaldinova, M. (2024). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI PEDAGOGLARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKILANTIRISH. *Nordic_Press*, *5*(0005).

10. Boymirzayeva, S., & Mirzaaxmedova, X. (2024). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI PEDAGOGLARINING HAMKORLIKDAGI ISH FAOLIYATINI NAZARIY ASOSLARI. *Nordic_Press*, *5*(0005).

11. Boymirzayeva, S. (2025). DIDACTIC FORMS AND METHODS OF PEDAGOGICAL SUPPORT AND TARGETED DEVELOPMENT OF CHILDREN IN THE PROCESS OF PRESCHOOL EDUCATION. *Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations*, *1*(1), 557-562.

12. Abdurashidov, A., & Turdaliyeva, N. (2023). DEVELOPMENT OF MANUAL WORK IN PRE-SCHOOL EDUCATION. Science and innovation, 2(B2), 282-286.

13. qizi Turdaliyeva, N. A. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IJODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. GOLDEN BRAIN, 2(7), 48-52.

14. Soliyev, I., & Boymirzayeva, S. (2023). MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVNING USLUBIY ASOSLARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI. Наука и инновация, 1(6), 128-129.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY FAOLIYATGA O‘RGATISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Turdaliyeva Nurjahon Abdunosir qizi,
Qo‘qon universiteti o‘qituvchisi
nurjahonturdaliyeva3@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy jihatlari chuqur tahlil qilingan. Jumladan, bolalarda qo‘l mehnati jarayonida ijodiy faoliyatni shakllantirishning mazmuni va tarbiyaviy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi rivojlanish markazlarida bolalarning ijodkorlik salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar va metodik yondashuvlar tahlil etilgan.

Maqolada, ijodiy faoliyat turlarining (tasviriy san’at, hunarmandchilik, o‘yinlar, dizayn yondashuvi) bolalar ruhiyati va estetik tafakkuriga ta’siri asoslab berilgan. Ijodkorlikning asosiy komponentlari-ilhom, mustaqil fikr, yangi g‘oyalarni ilgari surish va ularni amalda namoyon etish, pedagogik jarayonga qanday integratsiya qilinishi ko‘rsatib berilgan. Bolalarni qo‘l mehnatiga o‘rgatish metodikasi, topshiriqlarning psixologik-pedagogik asoslari, ularning shaxsiy rivojlanishiga ta’siri, shuningdek, didaktik o‘yinlar orqali ijodiy muhit yaratish usullari ilmiy asoslangan holda bayon etilgan. Shuningdek, maqolada O‘zbekiston Respublikasining so‘nggi yillardagi ta’limga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlariga, xususan, “Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi”, “Harakatlar strategiyasi” hamda “Maktabgacha ta’lim konsepsiyasi”ga tayangan holda, maktabgacha ta’limdagi ijodiy yondashuvning davlat siyosatidagi o‘rni yoritilgan.

Maqola bolalarning tasviriy ifoda, badiiy-estetik did, motorik harakatlar, emotsional sezgirlik va ijtimoiy moslashuv kabi qator kompetensiyalarini rivojlantirishda ijodiy faoliyatning beqiyos ahamiyatini asoslab beradi. Shu bilan

birga, tarbiyachilar faoliyatida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o‘yin metodlari, rolli mashg‘ulotlar va vizual materiallardan foydalanish orqali bolalarda ijodiy tafakkurni uyg‘otish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan. Ushbu maqola pedagoglar, tarbiyachilar, ota-onalar hamda maktabgacha ta’limni takomillashtirish bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar uchun foydali ilmiy-amaliy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, ijodiy faoliyat, qo‘l mehnati ,rivojlanish, tasviriy san’at, qobiliyat, ritm, hunarmandchilik, motorika ,emotsional holat, metodika.

ABSTRACT

This article provides an in-depth analysis of the theoretical foundations and practical aspects of developing the creative abilities of preschool children. In particular, the content and educational significance of the formation of creative activity in children in the process of manual labor are highlighted. Also, pedagogical conditions and methodological approaches that serve to enhance the creative abilities of children in development centers in preschool educational organizations are analyzed.

The article discusses the impact of creative activities (fine arts, crafts, games, design approaches) on the psyche and aesthetic thinking of children. The main components of creativity - inspiration, independent thinking, the development of new ideas and their implementation in practice - are shown, and how they can be integrated into the pedagogical process. The methodology for teaching children manual labor, the psychological and pedagogical foundations of the tasks, their impact on their personal development, as well as methods for creating a creative environment through didactic games are scientifically presented. The article also highlights the role of the creative approach in preschool education in state policy, based on the recent regulatory and legal documents of the Republic of Uzbekistan on education, in particular, the “Development Strategy of New Uzbekistan”, “Strategy of Actions” and “Concept of Preschool Education”.

The article substantiates the incomparable importance of creative activity in the development of a number of children's competencies, such as visual expression, artistic and aesthetic taste, motor movements, emotional sensitivity, and social adaptation. At the same time, practical recommendations are given for the use of modern pedagogical technologies, game methods, role-playing exercises, and visual materials in the activities of educators to awaken creative thinking in children. This article serves as a useful scientific and practical resource for teachers, educators, parents, and specialists involved in improving preschool education.

Keywords: preschool education, creative activity, manual labor, development, fine arts, ability, rhythm, craftsmanship, motor skills, emotional state, methodology.

Mavzuning dolzarbligi: O‘zbekiston Respublikasi o‘z mustaqilligini jahon miqyosida yil sayin barqarorlashtirib borar ekan, uning istiqboli bugungi avlodning, bilimdon, ma’naviy jihatdan barkamol insonlar bo‘lib yetishishiga bog‘liqdir. Bu o‘rinda inson ruhiyati qonunlarini o‘rganuvchi psixologiya fani va uning sohalari alohida ahamiyat kasb etadi. Insonni jamiyatimiz uchun to‘laqonli, faol, barkamol shaxs sifatida shakllantirish, samaradorligini yanada oshirishda psixologiya ilmi va uning amaliyotda to‘g‘ri yo‘nalishga ega bo‘lishi juda muhimdir.

Hozirgi davr talabalari jismoniy, axloqiy jihatdan komillik darajasiga yengillik bilan erishsada, lekin aqliy kamolotga yetishish asab tizimining taranglashuvi, aqliy zo‘riqish, hissiy jiddiylashuv, barqaror irodaviy akt, uzluksiz faollik, fidoiylik namunalari evaziga bosqichma bosqich, asta-sekinlik bilan amalga oshishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi PF-60-son 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi Farmonining IV bo‘limida Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirishda 37-45-maqsadlarda aynan ta`lim tizimi, umumiy o‘rta ta`lim maktabi va maktabgacha ta`limda bolalarga ta`lim-tarbiya berish haqida maqsadlar belgilangan[128].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, 2017 yil 9 sentyabrdagi PQ-3261-son “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi, 2019 yil 8 maydagi PQ–4312-son “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 391-son “Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu maqola muayyan darajada xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni ijodiy faoliyatga o‘rgatish ham tasviriy faoliyatning muhim yo‘nalishi sanaladi. “Ilk qadam” davlat dasturida maktabgacha bolalarni ijodkorlikka o‘rgatish ularni har tomonlama tarbiyalash, ularda badiiy-estetik munosabat, did, qobiliyat va dunyoqarashni

[128] 28.01.2022 yildagi PF-60-son O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 - 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi Farmoni

shakllantirishning muhim talablardan biri ekanligi qayd etib o‘tiladi. Bolalarni ijodiy faoliyatga o‘rgatish orqali ularda ijodiy faoliyat ko‘nikma, malakalarini shakllantirish va izchil ravishda rivojlantirish **maqsadi** ko‘zlanadi.

Belgilangan maqsadga muvofiq asosiy vazifalar belgilanadi. Ular quyidagilardir:

Bolalarda badiiy xarakterga ega qo‘l mehnatiga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otish;

mehnat faoliyati tashkil qilish ko‘nikma, malakalarini shakllantirish;

maktabgacha yoshdagi bolalarda mehnatga muhabbatni tarbiyalash va ularni kasbga yo‘naltirish;

bolalarda ijodiy ko‘rgazmalar, o‘yinlar uchun atributlar yasashga bo‘lgan istaklarni uyg‘otish;

bolalarni qog‘oz, karton kabi materiallarning xususiyatlari bilan tanishtirish;

bolalarda badiiy-estetik xarakterdagi buyumlarni tayyorlash jarayonini rejalashtirish;

bolalarga badiiy-estetik xarakterdagi buyumlarni tayyorlash texnologiyasini o‘rgatish;

bolalarda mahsulotni tejash sifatlarini shakllantirish;

bolalarda buyumlar qoralamasining eskizi va suratini chizishdan avval ish joylarini tartibga keltirish, eskiz va suratlarni saqlash malakalarini shakllantirish;

bolalarni buyumlar yasash jarayonida oddiy asboblardan foydalanishga o‘rgatish;

ularni vaqtni tejashga, unumli ishlashga odatlantirish.

Ijodiy faoliyatning asosiy kategoriyalari ijod, ijodkorlik, ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulot sanalaldi.

Ijod – ijtimoiy subyektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi.

Ijodkorlik – ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish va aniq ijodiy natija (mahsulot)ni yaratishga qaratilgan harakat.

Ijodiy faoliyat – ijodiy mahsulotni qaratishga yo‘naltirilgan faoliyat.

Ijodiy mahsulot – ijodiy faoliyatni samarali tashkil qilish orqali yaratilgan badiiy-estetik qimmatga ega mahsulot.

Ijodiy qobiliyat insonga nafaqat hayotida qo‘l kelishi, shu bilan birga undan foydalanishi uning tashqi ko‘rinishini ham o‘zgartirishi mumkin.

Pedagogik va psixologik manbalarda “qobiliyat”, “iste’dod” (“talant”) tushunchalari birdek qo‘llaniladi. So‘nggi yillarda “iqtidor” tushunchasi ‘iste’dod” tushunchasining muqobili sifatida qo‘llanilmoqda. Manbalarda qayd etilishicha, qobiliyat “shaxsning osonlik bilan biron faoliyatni egallay olishini

ta’minlaydigan individual psixologik xususiyat”[129], iste’dod, iqtidor esa “shaxsning ma’lum faoliyatda ifodalanadigan qobiliyatining yuqori darajasi”[130] demakdir.

Odatda ijodiy qobiliyat ijodiy mazmunga ega faoliyat jarayonini tashkil qilishda ko‘zga tashlanadi. Shu sababli “ijodiy faoliyat” tushunchasining mohiyatini anglab olish maqsadga muvofiqdir.

Ijodiy faoliyat – shaxsning hissiy holati – ta’sirlanish, ilhomlanish, ruhiy istirob, nimanidir yaratishga bo‘lgan kuchli xohish-istaklariga tayangan holda ruhiy va aqliy imkoniyatlarni ishga solgan holda nimanidir yaratish, mavjud narsalarni takomillashtirish, yangilashga qaratilgan faoliyati sanaladi.

Ijodiy faoliyat jarayonida namoyon bo‘ladigan yoki ijodiy jarayonni nihoyatda oson, samarali tashkil qilishga yordam beradigan qobiliyat ijodiy qobiliyat sifatida aks etadi. Shunga ko‘ra “ijodiy qobiliyat” tushunchasini izohlash mumkin.

Ijodiy qobiliyat – shaxs tomonidan ijodiy (nimanidir yaratish, asoslash, modellashtirishga qaratilgan) faoliyatni qiyinchiliklarsiz oson, samarali tashkil qilishga yordam beradigan qobiliyat.

Qobiliyat mohiyatiga ko‘ra umumiy va maxsus iqtidor kabi guruhlarga bo‘linadi.

Qayd etilgan xislatlar umumiy iqtidorga xosdir. Umumiy iqtidor yaxlit holda kamdankam kishilardagina namoyon bo‘ladi. Insoniyat tarixida bu kabi maxsus xislatga ega kishilar sifatida Aleksandr Makedonskiy va Napoleon Bonopart nom qozonganlar. Manbalarda yozilishicha, ular bir vaqtning o‘zida yetti xil faoliyatni bajara olganlar. Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda milliy qadriyatlarni qayta tiklash, milliy tarixnixolis yoritishga qaratilgan harakat natijalari buyuk sohibqiron Amir Temurning ham maxsus xislatga ega bo‘lganligini ko‘rsatdi.

Maxsus qobiliyat turli ko‘rinishdagi faoliyatlar (matematik, texnik, musiqa, tasviriy san’at, adabiyot (poeziya va proza), jismoniy tayyorgarlik va boshqalar) bo‘yicha namoyon bo‘ladi.

Demak, qobiliyat, iste’dod va iqtidor:

1) muayyan faoliyat va uni bajara olish darajasi;

2) individual xususiyat sifatida aks etadi.

Shaxs iqtidori mohiyatiga ko‘ra turli yo‘nalish va darajada ko‘zga tashlanadi. Ya’ni:1) yo‘nalishiga ko‘ra: ilmiy tafakkur (ilm-fan yo‘nalishida), badiiy tafakkur (adabiyot yo‘nalishida), musiqa (musiqa yo‘nalishida), sport

[129] Психология. Қисқача изоҳли луғат / Тузув.: М.Г.Давлетшин ва бошқ. Масъул муҳар. М.Г.Давлетшин. – Т.: ТДПУ, 1998. – 18-б.
[130] Ўша манба. – 44-б.

(sport sohasida), raqs (xoregrafiya yo‘nalishida), tasviriy san’at (rassomlik yo‘nalishida), amaliy s an’at (milliy hunarmandchilik, haykaltaroshlik yo‘nalishlarida), texnik iqtidor (texnika yo‘nalishida), harbiy mahorat (harbiy sohada), ijtimoiy moslashuvchanlik (ijtimoiy munosabatlar yo‘nalishida);

2) darajasiga ko‘ra: qobiliyatlilik, iqtidorlilik, noyob iqtidorga egalik (dahol i).

Qobiliyatga egalik turli vaziyat va ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Kishilik tafakkuri tarixida noyob iqtidorga egalik quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘lganligi barchaga ma’lum, ya’ni:

1) yoshlik yillaridanoq badiiy, musiqiy va tasviriy san’at asarlarini yarata olish (Alisher Navoiy, Aleksandr Sergeyevich Pushkin, Vilyam Sheksper; Volfgang Amadey Motsart, Lyudvig Van Betxoven, Fridrik Shopen, Iogann Sebastyan Bax; Kamoliddin Behzod, Leonardo da Vinchi, Bronarroti Mekelanjelo, Rafael (Rafaello Santi);

2) yoshlik yillaridanoq o‘ta murakkab matematik amal va fizik formulalarni bajara olish (Lev Davidovch Landau, Mixayil Lomonosov, Tomas Alva Edison);

3) yoshlik yillaridanioq jang qilish san’atini namoyon etish (Aleksandr Ma kedonskiy, Amir Temur, Napoleon Bonapart, Aleksandr Suvorov).

Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida ularning shaxsiga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, o‘z-o‘zini anglashlari, o‘zini namoyon qilishlari, o‘zini o‘zi tasdiqlashlari uchun zarur shart-sharoit berish kerak. Shu sabali bolalarni katalar, ota-onalar, tarbiyachilar tomonidan kuzatib borish, maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiyatini rivojlantirish uchun ijodiy muhit yaratish juda muhimdir[131].

Shuni ta’kidlash kerakki, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish bolalarda eng muhim aqliy va amaliy harakatlarni shakllantirish bilan bevosita bog‘liq. Tashqi tomondan, ular o‘zlarini quyidagi shakllarda qobiliyatli ekanini namoyon qiladi:

1. Kuzatish, solishtirish va tahlil qilish.
2. Sabab-oqibat munosabatlari va qarama-qarshiliklarni aniqlash.
3. Asl, noan’anaviy hodisalarni an’anaviydan farqlay olish.
4. Mustaqil ravishda yangi echimlarni izlash, turli xil dizayn usullaridan foydalangan holda muammoli vaziyatlarni o‘rganishda ishtirok etish, o‘z navbatida ijodiy rivojlanishning turli sohalarini birlashtirish.

Qobiliyatli bolalar alohida xususiyatlari bilan tengdoshlaridan ajralib turadilar.

[131] Ветлугина Н.А. Художественное творчество и ребенок / Монография. - М.: Педагогика, 2012. - С. 78.

Bolalar ijodiyoti va uning o‘ziga xos tomonlarini tushunish tarbiyachilardan faoliyatga nisbatan ijodiy yondashish malakalariga ega bo‘lishni taqozo qiladi.

Bolalar ijodida ijodiy faoliyatning boshlang‘ich bosqichida o‘ziga xos xarakter xususiyatlar: avval o‘zlashtirilgan ish usullarini yangicha mazmunda qo‘llash; berilgan topshiriqlarni yangicha yondashuv, metod va usullar yordamida bajarish, o‘z tuyg‘ularini turli vositalar yordamida ifodalash, tasviriy faoliyat jarayonida faol va mustaqil ishtirok etish kabilar ko‘zga tashlanadi.

Tasviriy faoliyatidagi ijodiylik bolalar tomonidan borliqning anglanishida emas, balki bolaning o‘zi tayyorlayotgan “mahsulot”ga nisbatan ijodiy yondasha olishida namoyon bo‘ladi. Jumladan, bola quyidagicha o‘ylay olishi zarur: qalam va bo‘yoqalar qog‘ozda o‘ziga xos iz qoldiradi, loy – yumshoq xomashyo, shu sababli undan turli narsalarni yasash mumkin.

Qalamdan qoladigan iz nimanidir ifodalashini tushunadigan bola o‘z xohishi va kattalarning ko‘rsatmasiga muvofiq qandaydir predmetni tasvirlashga harakat qilsa, unda bolaning faoliyati tasviriy xarakter tusini oladi. Bola o‘z fikri, maqsadiga ega bo‘lib, o‘zining amaliy harakatlari orqali ularni namoyon etishga harakat qiladi.

Shu tariqa ijodiy jarayonning birinchi bosqichi – fikrning paydo bo‘lish hodisasi sodir bo‘ladi. Odatda rassom va yozuvchilar o‘zlarida fikr paydo bo‘lishi bilan uni mazmunan rivojlantiradi va bajarish vositalarini o‘ylab yuradi. Rassomlar va yozuvchilarda amaliy harakatni tashkil etish uchun odatda uzoq vaqt talab etiladi. Bolalarda esa ko‘p holatlarda bunday jarayon kuzatilmaydi. Bola qanchalik yosh bo‘lsa, u shunchalik o‘ylagan narsasini tez tasvirlashga harakat qiladi. U hali o‘z ishining natijasini va uni bajarish yo‘lini oldindan ko‘ra olmaydi. Avvaldan o‘ylab ko‘rish va ishni rejalashtirishni tasavvur qilish jarayoni bilan birgada amalga oshiradi.

Shu sababli bolalarning ijodiy faoliyati jarayonida ish mazmunini o‘zgartirish hollari tez-tez uchrab turadi. Bola o‘zi tasvirlayotgan rasmdagi timsollar sirasiga mavzuga mutlaqo taalluqli bo‘lmagan detallarni kiritishi mumkin. Bolalarning tasviriy-ijodiy faoliyatining o‘ziga xos tomonlarini o‘rganish uchun pedagogika sohasida bir qator pedagogik va psixologik tadqiqot ishlari olib borilgan.

Tasviriy faoliyat turkumiga kiruvchi mashg‘ulotlarning o‘rni beqiyos ekanligini e’tirof etgan holda bunday mashg‘ulotlar ularda tasviriy savodxonlik elementlarini shakllantirilishiga ham tamal toshini qo‘yishi shubhasizir.

Bolalar rasm, appalikatsiya, loy ishi, qirqib yelimlash mashg‘ulotlarida nafaqat biror ish bilan ma’lum muddat band bo‘ladilar, balki yuqorida aytib

o‘tganlarimizga qo‘shimcha ravishda ularda quyidagilar rivojlanadi va shakllanadi:

– tasviriy san’at sohasiga doir qobiliyatlari aniqlanadi va shakllantiriladi;

– qalam, mo‘yqalamni ushlash, loy, plastilin bilan ishlash, qaychida ayrim narsalarni qirqib yelimlash orqali mayda qo‘l mushaklari rivojlanadi;

- bola yozuv texnikasini egallashga tayyorlanadi;

- bola tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari orqali diqqatini bir joyga taqsimlay olishni va ishini oxiriga qadar bajarishni, o‘tira olishni o‘rganadi;

– tabiatni, atrof-olamni kuzatishni, uni asrab-avaylashni ardoqlashni, unga nisbatan to‘g‘ri munosabatda bo‘lishni o‘rganadi;

– jamoa bo‘lib mehnat qilish, ishni rejalashtira olish, o‘rtoqlarini eshita olish va o‘zaro fikr-mulohazalarni inobatga olgan holda ishlash malakalari shakllanadi;

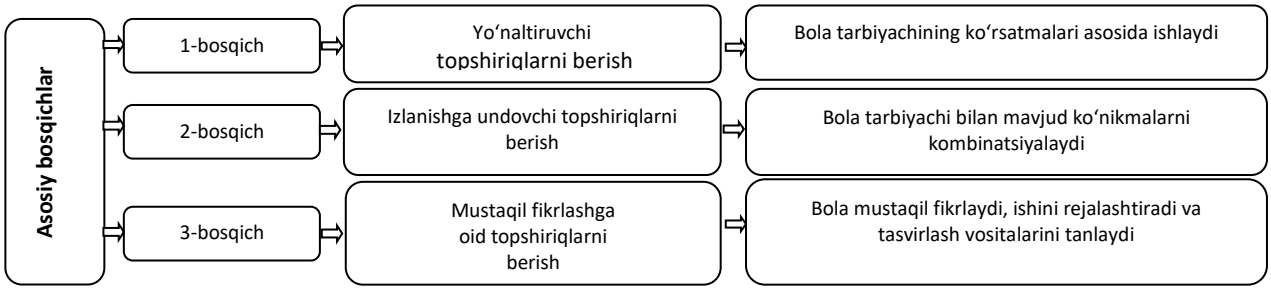
– xalqimizning boy madaniy-ma’naviy merosi haqida tushuncha va tasavvurga ega bo‘ladi va ularni o‘z ishlarida ifodalashga o‘rganadi.

Ijodkorlik qobiliyati insonning tabiiy va ijtimoiy dunyoni voqelikning ob’ektiv qonunlari asosida o‘z maqsadi va ehtiyojlariga muvofiq o‘zgartiradigan faoliyatidir. Ijod mahsuli bu inson ongining faol mahsulidir.

“Maktabgacha ta’lim Konsepsiyasi”[132]da “maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik va musiqiy tarbiya hamda ta’lim darajasini oshirish, erta yoshdan boshlab STEAM o‘qitish asoslarini joriy etish” vazifasi belgilab berilgan. Xozirgi tadqiqotlar maktabgacha yoshdagi bolalar rasm chizish, loy va plastilin o‘yinchoqlar yasashda ijodiy faoliyat ko‘rsata olishini isbotladi. Albatta, bolalar ijodkorligi o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, kattalar ijodkorligi mezonlariga javob bera olmaydi.

Ta’lim jarayonida, ertaklar eshitish, har xil rasmlarni ko‘rish tufayli bola o‘yinchoq yasashdan oddin o‘zi bevosita idrok etgan predmetlar doirasiga kirmaydigan narsalarni asta-sekin tasavvur qila boshlaydi. Bolada avval kattalarning og‘zaki ta’siri bilan ixtiyoriy tasavvur obrazlari hosil bo‘lib, keyinchalik ular bolaning mustaqil fikrlashidan vujudga kelishi mumkin.

Bolalarning ijodiy qobiliyatini shakllantirishda berilgan topshiriqlarning mazmunidan kelib chiqib, pedagogik faoliyat uch bosqichda tashkil qilinadi (1-rasm):

1-rasm. Tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarining asosiy bosqishlari

[132] “Maktabgacha ta’lim Konsepsiyasi” // https://lex.uz/docs/4327235.

Birinchi bosqichda bolalarga ulardan ijodiy faoliyatda dastlabki yo‘nalishni talab qiladigan topshiriqlar beriladi. Bolalar tarbiyachining ko‘rsatmalari (“O‘zing yasa”, “Bir narsa o‘yla”, “Qidirib top”, “O‘zgartir” kabilar) bo‘yicha u bilan birga ishlab, o‘zining ijodkorlik layoqatini namoyon etadi.

Ikkinchi bosqichda bolalarni aniq maqsadga muvofiq ishlashga va izlanishga da’vat etuvchi topshiriqlar beriladi. Bola tarbiyachi bilan birga ishlab, mavjud ko‘nikmalarni kombinatsiyalash va o‘zgartirish mumkinligini tushuna boshlaydi.

Uchinchi bosqich – bolani turli yo‘nalishlar bo‘yicha tasviriy faoliyatda fikrlash bo‘yicha mustaqil harakat qilish, o‘z ishlarini rejalashtirish hamda tasvirlash vositalarini tanlashga o‘rgatadigan topshiriqlar beriladi.

Tarbiyachi bolalarga topshiriqni emotsional tarzda tushuntiradi. Zero, uning izohi bolalarni qiziqtirishi zarur. Buning uchun tarbiyachi goho o‘yin elementlari va harakatlaridan foydalanishi mumkin. Masalan, mashg‘ulotlarda ertak qahramonlari tashkrif buyuradi va ular bolalarga topshiriq va uni bajarishga oid ko‘rsatmalarni berishadi. Bolalar ko‘z o‘ngida qo‘g‘irchoqlar paydo bo‘ladi. Ular birgalikda tomosha qo‘yishni so‘raydi. Ertak personajlarning kutilmaganda paydo bo‘lishi bolalarni quvontiradi. O‘yinchoqlarning harakatlarini ko‘rib, bolalar sevinib ketadi, tarbiyachi ularga qarab murojaat qilayotganidan mamnun bo‘ladi.

Agar tarbiyachi mashg‘ulotda o‘yin usulini qo‘llayotgan bo‘lsa, u mashg‘ulot davomida o‘yinda qatnashadigan personaj to‘g‘risida oldindan o‘ylab qo‘yadi. Masalan, qo‘g‘irchoq mana shunday personaj rolini bajarib, bolalar qanday ishlayotganligi, topshiriqni kim qanday bajarayotganligi bilan qiziqib ko‘rishi mumkin. Keyin u bolalarning xatti- harakatlarini ma’qullaydi, ijodiy ishlashga qiynalayotgan bolalarga yordam beradi va ularni qo‘llab-quvvatlaydi.

Mashg‘ulotda har gal bir xildagi o‘yin harakatlaridan foydalanish to‘g‘ri emas. Har bir mashg‘ulot oldidan bolalarning ruhini ko‘taradigan, kayfiyatini yaxshilaydigan amaliy harakatlar tashkil etiladi. Buning uchun bolalarga she’r o‘qib berish, qo‘shiq ijro qilish, topshiriqlarga oid topishmoqlarni aytgan holda bolalarni qiziqtirish zarur.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodiy faoliyatga o‘rgatish ularning shaxsiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Bu davrda bolalarda tasavvur, fantaziya, estetik did va emotsional sezuvchanlik kabi jihatlar tez rivojlanadi. Shu sababli, pedagoglar tomonidan bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularni turli ijodiy faoliyat turlariga jalb

etish lozim.Ijodiy faoliyat bolalarning nafaqat san’at sohasidagi qobiliyatlarini, balki mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, o‘zini erkin ifoda eta olish kabi muhim kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Bunda o‘yin texnologiyalari, rolli mashg‘ulotlar, tasviriy san’at, musiqa va og‘zaki ijodiy topshiriqlar asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi.Shuningdek, ijodiy faoliyatni samarali tashkil etishda o‘qituvchining ijobiy munosabati, erkin va rag‘batlantiruvchi muhit yaratishi, individual yondashuvi hamda ota-onalar bilan hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.Shunday qilib, maktabgacha ta’limda bolalarni ijodiy faoliyatga yo‘naltirish — ularning har tomonlama barkamol, faol va ijtimoiy moslashgan shaxs bo‘lib shakllanishiga xizmat qiladi.

TAKLIFLAR. -maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning erkin fikrlashi va tasavvurini ifoda etishlari uchun rang-barang, xavfsiz va rag‘batlantiruvchi ijodiy muhit yaratish zarur.

-tarbiyachilar uchun ijodiy yondashuv, zamonaviy metod va texnologiyalar asosida maxsus malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish tavsiya etiladi.

- o‘yin faoliyati orqali ijodiy topshiriqlarni joriy etish, rolli va dramatik o‘yinlar orqali bolalarda ijodkorlikni rivojlantirish zarur.

- ota-onalarni bolalarning ijodiy faoliyatiga jalb qilish, ular bilan birgalikda uy sharoitida ham ijodiy mashg‘ulotlar o‘tkazish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 28.01.2022 yildagi PF-60-son O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 - 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi Farmoni

2. Психология. Қисқача изоҳли луғат / Тузув.: М.Г.Давлетшин ва бошқ. Масъул муҳар. М.Г.Давлетшин. – Т.: ТДПУ, 1998. – 18-б.

3. Ветлугина Н.А. Художественное творчество и ребенок / Монография. - М.: Педагогика, 2012. - С. 78.

4. Abdurashidov, A., & Turdaliyeva, N. (2023). DEVELOPMENT OF MANUAL WORK IN PRE-SCHOOL EDUCATION. Science and innovation, 2(B2), 282-286.

5. qizi Turdaliyeva, N. A. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IJODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. GOLDEN BRAIN, 2(7), 48-52.

6. Soliyev, I., & Boymirzayeva, S. (2023). Maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion yondashuvning uslubiy asoslari va pedagogik shart-sharoitlari. *Наука и инновация*, *1*(6), 128-129.

7. Sobirjonovich, S. I. Boymirzayeva Shakhnoza Olimjon kizi.(2023). Systemic Organization of Professional Competence, Creativity and Innovative

Activity of A Future Kindergartener. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *19*, 108-112.

8. Shahnoza, B. (2024). MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVNING USLUBIY ASOSLARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI. *University Research Base*, 164-167.

9. qizi Boymirzayeva, S. O. (2024). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA BO ‘LAJAK TARBIYACHINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH. *GOLDEN BRAIN*, *2*(7), 41-47.

10. Boymirzayeva, S. (2025). TARBIYALANUVCHILARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI ANIQLASH VA ULARNI MAQSADLI RIVOJLANTIRISH USULLARIGA QARATILGAN O ‘YIN TEXNOLOGIYALARI. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, *14*, 136-139.

11. Orinova, F., & Boymirzayeva, S. (2025). IDENTIFICATION OF INTELLECTUAL ABILITIES OF STUDENTS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS AND THEIR TARGETED DEVELOPMENT. *International Journal of Artificial Intelligence*, *1*(2), 1604-1609.

12. Boymirzayeva, S., & Akmaldinova, M. (2024). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI PEDAGOGLARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKILANTIRISH. *Nordic_Press*, *5*(0005).

13. Boymirzayeva, S., & Mirzaaxmedova, X. (2024). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI PEDAGOGLARINING HAMKORLIKDAGI ISH FAOLIYATINI NAZARIY ASOSLARI. *Nordic_Press*, *5*(0005).

14. Boymirzayeva, S. (2025). DIDACTIC FORMS AND METHODS OF PEDAGOGICAL SUPPORT AND TARGETED DEVELOPMENT OF CHILDREN IN THE PROCESS OF PRESCHOOL EDUCATION. *Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations*, *1*(1), 557-562.

XALQ O‘YINLARINING MILLATNING AKSI SIFATIDAGI TADQIQI

Gulira’no Ibrohimova,
KU mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya. Xalq o‘yinlari millatning ajralmas bir qismi sifatida e’tirof etiladi. Shu bois ularning tadqiqiga alohida e’tibor berish millat mentalitetini namoyon etishda dolzarblik kasb etadi. Maqolada xalq o‘yinlarining o‘rganilishi bugungi kun tilshunosligida muhim vazifaga aylanganligi hamda ularning milliy

qadriyatlar, urf-odatlar va ijtimoiy tajribani uzatuvchi mexanizmi sifatida e’tirof etish masalasi ko‘riladi.

Kalit so‘zlar: xalq o‘yinlari, milliy, millat, folklor, madaniyat, madaniy meros, urf-odat, o‘yin diskursi.

Abstract. Folk games are recognized as an integral part of a nation. Therefore, giving special attention to their study is of particular relevance in revealing the national mentality. This article examines the importance of studying folk games in contemporary linguistics and considers their recognition as a mechanism for transmitting national values, customs, traditions, and social experience.

Keywords: folk games, national, nation, folklore, culture, cultural heritage, customs and traditions, game discourse.

Bugungi kun tilshunosligida til va madaniyat tushunchalarini uzviy holda o‘rganish ehtiyoji yuzaga kelmoqda. Bunga sabab tilshunoslikda antropotsentrik paradigmaning kuchayishi bo‘lib, inson va jamiyat o‘zarobog‘lanishi, jamiyat rivojida inson tili omili, insonning ma’naviy va ma’rifiy yuksalishi kabi masalalar ham so‘nggi davrdagi tadqiqotlarning tadqiqot obyektiga aylanmoqda.

O‘yin inson va jamiyat rivojida muhim bo‘lgan aspect hisoblanadi. O‘yinlar inson shaxsiyatini, ongi va tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan inson harakatlaridan biridir. O‘yinlarning bevosita millat madaniyati, tafakkuri, milliy o‘zligiga aloqadorligi bor. O‘yinlar nafaqat hordik chiqarish vositasi, balki tarbiya, ijtimoiylashuv va madaniy merosni uzatish shaklidir. Har bir xalqning o‘ziga xos o‘yinlari mavjud bo‘lib, ular milliy mentalitetni aks ettiradi. Shu bois lingvomadaniyatshunoslik sohasida o‘yinlarni, ularning nomlanishi, milliy-madaniy semantikasini o‘rganish madaniyatni til orqali mujassamlanganligini namoyon etadi. Aynan o‘yinlar nomida millat tafakkuri, dunyoqarashining o‘ziga xosligi aks etiladi. O‘yin nomlari milliy olam manzarasining aksi sifatida, millatning yashash tarzi va sharoitlarini, urf-odatlari va an’analarini, millat ongi va mafkurasini namoyon etadi.

So‘nggi davr tilshunoslik sohalarida o‘yinlar, o‘yinlar nomlari, inson hayotida o‘yinlar ahamiyati kabi masalalarga bag‘ishlangan tadqiqotlar soni tobora oshib bormoqda. Shu bois o‘yinlar nomlarini onomasiologik yondashuvi orqali tadqiq qilish, o‘yinlarning milliy xususiyatlarini lingvomadaniyatshunoslik sohasi orqali o‘rganish, o‘yinlar izohi va tasviriga bag‘ishlangan lug‘atlar yaratish orqali leksikografik yondashuvni qo‘llash, o‘yinlarning diaxron yondashuvi orqali kelib chiqishini va ularning rivojlanish bosqichlarini tahli qilish, o‘yin diskursini tadqiq qilishga doir ilmiy izlanishlar tilshunoslik ko‘lamini kengaytirmoqda. Jahon va o‘zbek tilshunosligida

o‘yinlar tadqiqiga bag‘ishlangan ilmiy ishlar talaygina. Jahon tilshunosligida o‘yinlar alohida turlarga bo‘linib, sport o‘yinlari, milliy o‘yinlar, harakat o‘yinlari, bolalar o‘yinlari kabi o‘rganilib, turli aspekdan yoritilmoqda.

O‘yinlar har qaysi millatning madaniy merosining muhim bir qismiga aylanib qo‘lganligini e’tirof etish mumkin. O‘yinlar millat an’analari va foklori sifatida jahon tilshunosligida keng o‘rganiladi. Xalq milliy o‘yinlari folklorshunos, madaniyatshunos va tilshunos olimlarning tadqiqotlarida turli aspektda o‘rganilgan. Xususan, M.Smit, A.Dundes, P.Opie kabi jahon olimlari, M.N.Melnikov, I.A.Morozov, I.S.Sleptsova, I.V.Popovicheva, M.V.Gavrilova, I.V.Begunts, T.V.Baxvalova, M.M.Ugryumova rus olimlari hamda tadqiqotchilari va O.Safarov, F.Jahongirov kabi o‘zbek tadqiqotchilari tomonidan bolalar xalq o‘yinlarining lisoniy va madaniy xususiyatlari o‘rganilgan. Xalq o‘yinlariga bag‘ishlangan adabiyotlar soni ko‘p. Ya’ni, xalq o‘yinlari tarbiyaviy va didaktik, ilmiy-ommabop, ilmiy adabiyotlari hamda entsiklopedik va folklor lug‘atlarida tasvirlangan.

Hozirgi zamon tilshunosligida xalq o‘yinlarini lisoniy aspektda o‘rganish masalasiga katta e’tibor qaratilganligi tufayli tilshunoslikda mazkur masalani tadqiqiga bag‘ishlangan yo‘nalishlar soni tobora oshib bormoqda. Jumaladan, tilshunoslikda “o‘yin diskursi” tushunchasi paydo bo‘lganligini ta’kidlash kerak. A.V.Kuks o‘yin diskursini quyidagi yondashuvlarda bo‘lib o‘rganishni tavsiya etadi: ikki o‘lchamli olam orqali yondashuvida insonlar ongidagi real va o‘ydirma olamlarning farqlanishiga e’tibor qaratiladi; o‘yinlarda qo‘yilgan maqsadga asosan yondashuv; o‘yinga qo‘yilgan shartlar asosida yondashuv[133].

Ma’lum bir xalq tomonidan yaratilgan o‘yinlar mazkur xalqning madaniyatini, urf-odatlari va an’analarini, kunda qilinadigan uy ishlarining mohiyatini o‘z ichida mujassamlagan. Ba’zi o‘yinlar qadimiy davrlarga borib taqali, asrlar davomida ularni yo‘qolishi emas, balki hozirgi davrgacha yetib kelganligini kuzatish mumkin. Shu bois o‘yinlarni millatning madaniy merosi deb, hisoblash mumkin. Folklorshunoslar o‘yinlar mohiyatini o‘rganar ekan, ularning tarbiyaviy va insonning ijobiy, ma’naviy, madaniy, jismoniy rivojlanish ahamiyati mavjudligini ta’kidlashgan. Bolalar o‘yinlari bo‘yicha o‘z tadqiqotlari bilan mashhur folklorshunos M.N.Melnikov “…bolalar o'yinlari xalq pedagogik dahosining eng buyuk yutuqlaridan biri ekanligi”[134] haqida ilgari fikr yuritgan.

Xalq o‘yinlari milliy madaniyatning ajralmas qismi sifatida bolalar va kattalar hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq o‘yinlari lingvomadaniy birlik sifatida quyidagi xususiyatlarga ega: til orqali madaniy ma’lumotni

[133] Кукс А.В. Конструирование речевой маски в игровом дискурсе: на материале видеотекстов юмористических выступлений: Дисс…канд.фил.наук. – Новосибирск, 2010. – С.10.
[134] Мельников М.Н. Русский детский фольклор. – М.:Просвещение, 1987. – С.105-106.

saqlaydi; milliy dunyoqarashni aks ettiradi; jamoaviy xotirani saqlaydi. Shuning uchun xalq o‘yinlari nomlarida yoki o‘yinlar jarayonida qo‘llanadigan til birliklari madaniy kod vazifasini bajaradi. Xalq o‘yinlarining lisoniy tadqiqida ularni leksik, fonetik, sintaktik sathlari orqali tadqiq etish bilan birga ramziy va semantik xususiyatlariga ham e’tibor berish o‘yinlarning lingvomadaniy jihatlarini namoyon etadi. O‘yinlarning leksik xususiyatlari tadqiqida xalqona tilga oid so‘zlar qo‘llanilishi, aksariyat holatda ular turli xududlarda dialektal jihatdan farqlanishi ko‘zga tashlanadi. O‘yinlar jarayonida aytiladigan tez aytish va sanamalarda arxaizmlar qo‘llanilishi ularning bugungu kun emas, balki uzoq o‘tmishdan bizning davrlargacha yetib kelganligini kuzatish mumkin. Shuningdek, o‘yinlar matnda qo‘llanadigan so‘zlar turli ramzlarni ifodalaydi, masalan: ranglar (oq teragu, ko‘k terak), hayvonlar (kuch, ayyorlik, dangasalik), harakatlar (raqobat, kurash) madaniy ma’nolarni bilvosita yetkazadi. Shu bilan birga xalq o‘yinlari jarayonida qo‘llanadigan matnlarda ibora bva metaforalarni ham kuzatish mumkin. Shuning uchun o‘yinlarda aytiladigan matnlar alohida lingvistik ahamiyatga ega bo‘lib, ularning lingvomadaniy xususiyatlarini tadqiq qilish bugungi kun tilshunosligiga ulkan hissa qo‘shiladi deb, ta’kidlash mumkin. Ayniqsa, xalq o‘yinlari jarayonida qo‘llanadigan matnlarni tadqiq qilish tilshunoslikda alohida ajralgan o‘yinlar diskursining o‘zbek tilshunosligida ham rivojlanishini ta’minlashiga olib keladi. Shu bois xalq o‘yinlarini alohida tadqiqot obyekti sifatida diskursiv aspektda o‘rganish millat mentalitetining ochilmagan qirralarini yuzaga chiqarishga zamin yaratadi.

Xalq o‘yinlari lingvomadaniy hodisa sifatida til va madaniyatning uzviy bog‘liqligini aks ettiradi. Ular bollalarning nutqiy, madaniy va ijtimoiy rivojida muhim vazaifa bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Kuks A.V. Konstruirovanie rechevoy maski v igrovom diskurse: na materiale videotekstov yumoristicheskix vыstupleniy: Diss…kand.fil.nauk. – Novosibirsk, 2010. – S.10.

2. Melnikov M.N. Russkiy detskiy folklor. – M.:Prosveщenie, 1987. – S.105-106.

HAMZA PEDAGOGIK MEROSINING MANBA ZAHIRASI

Mo‘minaxon Baxtiyorova,
Qo‘qon universiteti mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya. Maqolada Hamza Hakimzoda Niyoziyning pedagogik merosi manba zahirasi tizimli tasniflanadi, akademik nashrlardagi matniy o‘zgarishlar tahlil qilinadi va tarixiy-pedagogik tadqiqotlar uchun manbalarning

ishonchliligini baholash vositasi taklif etiladi. Manbalar to‘rt guruhga ajratildi: beshta mezon va uch darajali (A, B, V) shkala ishlab chiqildi. Nashrlardagi qisqartirish hamda semantik almashtirishlarning tizimli xarakterga ega ekani va ular aynan merosning aksiologik yadrosiga tegishi ko‘rsatildi. Pedagogik risolalarning uzoq vaqt muomalada bo‘lmagani Hamza didaktik tizimi o‘rganilmay qolishining asosiy ob’yektiv sababi sifatida asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Hamza Hakimzoda Niyoziy, tarixiy-pedagogik manbashunoslik, matn tanqidi, manba ishonchliligi, “Pedagogik risolalar”, “Devoni Nihoniy”, rekonstruktsiya qilingan matn.

Abstract. The paper provides a systematic classification of the source base of Hamza Hakimzade Niyazi’s pedagogical heritage, analyses textual alterations in the academic editions and proposes an instrument for assessing source reliability in historical-pedagogical research. The sources are divided into four groups; five criteria and a three-level (A, B, C) scale are developed. It is shown that abridgements and semantic substitutions in the editions are systematic in character and affect precisely the axiological core of the heritage. The prolonged unavailability of the pedagogical treatises is substantiated as the principal objective reason why Hamza’s didactic system remained unstudied.

Keywords: Hamza Hakimzade Niyazi, historical-pedagogical source studies, textual criticism, source reliability, pedagogical treatises, reconstructed text.

Tarixiy-pedagogik tadqiqotning ishonchliligi, avvalo, uning manba bazasiga bog‘liq. Ammo manba tushunchasining o‘zi pedagogika fanida ko‘pincha soddalashtirilgan holda - “meros egasining asarlari” tarzida tushuniladi. Vaholanki, tarixiy-pedagogik manbashunoslik uchta mustaqil vazifani hal etishni talab qiladi: manbalarni aniqlash va tasniflash (evristika), ularning haqiqiyligini va matniy to‘liqligini tekshirish (matnshunoslik tanqidi) hamda pedagogik axborot sifatida qiymatini baholash (interpretatsiya).

Hamza Hakimzoda Niyoziy (1889-1929) merosi misolida bu uchala vazifa ham o‘ziga xos murakkabliklarga ega bo‘lib, aynan shu murakkabliklar avvalgi tadqiqotlarda yetarlicha hisobga olinmagan. Natijada turli qiymatdagi matnlar teng dalil sifatida ishlatilib kelingan: muallif qo‘lyozmasi ham, boshqa muallif tomonidan tiklangan rekonstruktsiya ham bir xil ishonchlilik bilan iqtibos qilingan. Mazkur holat merosning pedagogik talqinini bevosita buzadi.

Maqolaning maqsadi - Hamza pedagogik merosi manba bazasini tasniflash, nashrlar tarixidagi matniy o‘zgarishlarni tahlil qilish va manbalarning ilmiy ishonchlilik darajasini aniqlash vositasini taklif etishdir. Tadqiqotda

manbashunoslik tahlili, matn tanqidi, qiyosiy-matniy va germenevtik metodlar qo‘llanildi.

1. Manbalarning to‘rt guruhli tasnifi

Tadqiqot jarayonida Hamza pedagogik merosiga oid manbalar kelib chiqishi va pedagogik axborot berish darajasiga ko‘ra to‘rt guruhga ajratildi.

Birinchi guruh - muallif matnlari. Bu guruhning o‘zagi - bevosita o‘quv maqsadida yaratilgan asarlar: “Yengil adabiyot” (1914), “O‘qish kitobi” (1914) va “Qiroat kitobi” (1915). Ular “To‘la asarlar to‘plami”ning 2-jildida “Pedagogik risolalar” umumiy sarlavhasi ostida berilgan [1]. Guruhga, shuningdek, tarbiyaviy mazmundagi she’rlar, dramalar, “Yangi saodat” romani, publitsistik maqolalar, tarjimai hol va maktublar kiradi. Pedagogik tadqiqot uchun bu guruh birlamchi ahamiyatga ega, chunki faqat shu matnlarda muallifning didaktik qarorlari - mavzu tanlovi, materialning ketma-ketligi, til saviyasi - bevosita kuzatiladi.

Ikkinchi guruh - qo‘lyozma va arxiv manbalari. “Devoni Nihoniy”ning Toshkent nusxasi O‘zbekiston FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo‘lyozmalar fondida 8989 inventar raqami ostida, Qo‘qon nusxasi esa G‘afur G‘ulom nomidagi Qo‘qon adabiyot muzeyida R-89 raqami bilan saqlanadi. “Zaharli hayot”ning 1916 yilgi litografik nashri 8180 inventar raqami ostida, “Milliy ashulalar uchun milliy she’rlar” majmuasining toshbosma nusxalari 7628 l I, 7628 l II va 4066 raqamlari bilan qayd etilgan [5; 6].

Uchinchi guruh - davriy matbuot materiallari. Hamzaning maorif masalalariga oid publitsistikasi XX asr boshi matbuotida e’lon qilingan; xususan, rus tilini o‘rganish zarurati haqidagi maqolasi “Sadoi Farg‘ona” gazetasining 1914 yil 25 oktyabr sonida bosilgan. Bu guruh manbalari pedagogik pozitsiyani real vaqt rejimida - keyingi tahrirlardan xoli holda - ko‘rsatgani uchun alohida qimmatga ega.

To‘rtinchi guruh - ikkilamchi manbalar: zamondoshlar xotiralari, nashr izohlari, so‘zboshilar va ilmiy adabiyot. Bu guruh manbalari dalil emas, talqin hisoblanadi va shu bois birlamchi manba bilan tekshirilmaguncha xulosa asosi bo‘la olmaydi. Aynan shu qoidaning buzilishi - nashr so‘zboshilaridagi baholarning dalil sifatida takrorlanishi - sovet davri hamzashunosligining tipik xatosi edi.

Ilmiy halollik manbalarning mavjudligini qayd etish bilan birga, ularning yo‘qligini ham aniq ko‘rsatishni talab qiladi. Tadqiqot to‘rtta manba bo‘shlig‘ini aniqladi: (1) muallifning metodik hujjatlari - o‘quv rejalari, dars jadvallari, sinf jurnallari va imtihon materiallari topilmadi; (2) o‘quvchilar nuqtai nazarining yo‘qligi - Hamza maktablarida tahsil olganlarning xotiralari juda kam va ular

keyingi davrlarda, muayyan mafkuraviy kutilma sharoitida yozib olingan; (3) 1913-1914 yillardagi chet el safariga oid kundalik yoki bevosita yozuvlarning mavjud emasligi; (4) so‘nggi davr (1925-1929) faoliyatiga oid hujjatlarning tarqoqligi.

2. Akademik nashrlardagi matniy o‘zgarishlar

Hamza asarlarining akademik nashrlari tarixi uchta asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi: 1960 yilgi ikki tomlik “Asarlar”, o‘tgan asrning 70-yillari oxiri - 80-yillari boshidagi to‘rt jildlik “Mukammal asarlar to‘plami” va 1988 yilgi besh jildlik “To‘la asarlar to‘plami”. Har bir nashr o‘zidan avvalgisiga nisbatan to‘laroq bo‘lishni da’vo qilgan, ammo matnshunoslik tahlili boshqa manzarani ko‘rsatadi.

1960 yilgi nashr so‘zboshisida to‘plam “eng mukammal” deb e’lon qilinadi. Biroq xuddi shu so‘zboshida devon she’rlari haqida ochiq yoziladi: ““Devon”ga Hamza sanab o‘tgan 214 she’rdan 197 tasi kiritilgan... Biz ulardan 52 ta she’rni tanlab oldik” [1]. Boshqacha aytganda, “eng mukammal” deb e’lon qilingan nashrda devon she’rlarining to‘rtdan bir qismigina berilgan. Bu - tasodifiy kamchilik emas, balki e’lon qilingan tanlov tamoyilining natijasidir; tanlovning mafkuraviy asosi esa o‘sha so‘zboshining o‘zida - jadid adabiyotini “reaktsion” deb ta’riflashda - oshkor ifodalangan.

Keyingi nashrlarga nisbatan tanqidiy tahlilni matnshunos olimlar amalga oshirgan. Professor B.Qosimov to‘rt jildlik nashr haqida yozadi: ““Milliy ashulalar uchun milliy she’rlar majmuasi”dan “Birinchi bo‘lim”dagi “olti dona” she’r beshtaga keltirildi. Noshirlar hech bir izohsiz “Yig‘la, yig‘la Turkiston, yig‘la Turkiston!” she’rini tushirib qoldirdilar. “Darmon istariz” musaddas edi - muxammasga aylantirildi... Berilgan besh she’rning uchtasida jami 34 satr tashlab ketildi” [4].

Sh.Amonov besh jildlik nashrni asliyat bilan qiyoslab, semantik darajadagi o‘zgarishlarni aniqlagan: “hukmi Qur’on” birikmasi “xatmi qur’on” tarzida, “tafsiri Qur’on” esa “tasviri qur’on” tarzida o‘qilgan [5]. Ushbu kuzatuvga pedagogik nuqtai nazardan uch izoh berish zarur. Birinchidan, bu yerda oddiy o‘qish xatosi emas, semantik almashtirish sodir bo‘lgan: ijtimoiy-siyosiy mazmunli ibora marosimiy-maishiy mazmunli ibora bilan almashtirilgan. Ikkinchidan, bunday almashtirishlar tizimli xarakterga ega. Uchinchidan - va pedagogika fani uchun eng muhimi - tahrirlar izohsiz amalga oshirilgan, ya’ni tadqiqotchi matnning o‘zgartirilganidan xabardor emas. Aynan shu holat manbaning ishonchlilik darajasini keskin pasaytiradi.

Matniy qisqartirishlarning pedagogik oqibati shundaki, ular merosning aksiologik yadrosiga - millat, Vatan va diniy-ma’naviy qadriyatlar haqidagi

qarashlarga - tegadi. Demak, tahrirlangan nashrlar asosida Hamzaning qadriyatlar tizimini tiklash metodologik jihatdan xatodir.

Manbalarning ichki ziddiyatini ko‘rsatuvchi yorqin misol - “Devoni Nihoniy”dagi she’rlar soniga oid ma’lumotlardir (1-jadval).

1-jadval

“Devoni Nihoniy” she’rlari soniga oid manbaviy tafovutlar

Manba	Ko‘rsatilgan son	Izoh
Hamza arxividagi muallif ro‘yxati	214 she’r	1905-1914 yillar oralig‘ida “Nihon” taxallusi bilan yozilgan she’rlar ro‘yxati
Hamza arxivi (Sh.Amonov ma’lumoti)	218 she’r	Ro‘yxatda 14 ta sarlavha takrorlangan; 174 tasi nashrga kirgan, 30 tasi uchramaydi
1960 yilgi nashr so‘zboshisi	197 she’r	214 tadan 197 tasi devonga kiritilgan; nashrga shulardan 52 tasi olingan
“To‘la asarlar to‘plami”, 1-jild	177 she’r	Shundan 150 tasi g‘azal; fors-tojik tilidagilar 10 ta deb ko‘rsatilgan
Sh.Amonov aniqlashtirishi	177 she’r	Janrlar tarkibi boshqacha; fors-tojikcha she’rlar 10 ta emas, 12 ta
O.Jo‘raboyev ma’lumoti	205 she’r	Devonning to‘liq nashrida; muallif ro‘yxatidagi hisobdan 11 ta ortiq

Jadvaldagi tafovutlar manbalarning qaysi biri “to‘g‘ri” ekanini aniqlash vazifasini emas, balki ularning har biri qanday hisob birligidan kelib chiqqanini aniqlash vazifasini qo‘yadi. Muallif ro‘yxati - yozilgan she’rlar ro‘yxati; devon qo‘lyozmasi - tartibga solingan to‘plam; nashr - tahririy tanlov mahsuli. Bu uchta birlik bir-biriga teng emas. Pedagogik tadqiqotchi uchun bundan amaliy xulosa kelib chiqadi: merosning hajmi va tarkibi haqidagi har qanday miqdoriy da’vo manba turi ko‘rsatilgan holdagina ilmiy asosli hisoblanadi.

3. Ishonchlilikni baholashning besh mezoni va uch darajali shkalasi

Yuqoridagi tahlil asosida manbalarning ilmiy ishonchliligini baholashning beshta mezoni taklif etiladi: (1) asliyatga yaqinlik - matn muallif qo‘lyozmasi, uning hayotligidagi nashr, keyingi ko‘chirma yoki rekonstruktsiya ekanligi; (2) tahririy aralashuv - matnda qisqartirish, almashtirish yoki janr o‘zgartirishi bor-

yo‘qligi va bu haqda izoh berilgani; (3) to‘liqlik - manba butun asarni yoki tanlab olingan parchalarni qamragani; (4) mustaqil tasdiqlanish - ma’lumotning kamida yana bitta mustaqil manba bilan tasdiqlanishi; (5) pedagogik axborot zichligi - manba ta’lim maqsadi, mazmuni, metodi yoki tashkiliy shakli haqida bevosita ma’lumot berishi yoki bu ma’lumotning bilvosita tiklanishi.

Mezonlar asosida manbalar uch darajaga ajratiladi: A - yuqori ishonchlilik (muallif qo‘lyozmasi yoki hayotligidagi nashr, tahririy aralashuvsiz); B - shartli ishonchlilik (keyingi nashr, tahrir izohlangan yoki aniqlangan); V - cheklangan ishonchlilik (rekonstruktsiya, parcha, izohlanmagan tahrir). V darajasidagi manbalar xulosa asosi sifatida qo‘llanilmaydi, ulardan faqat illyustrativ yoki qiyosiy maqsadda foydalaniladi. Shkalaning asosiy manbalarga qo‘llanishi 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

Asosiy manbalarning ishonchlilik darajasi bo‘yicha bahosi

Manba	Daraja	Asoslash
“Yengil adabiyot”, “O‘qish kitobi”, “Qiroat kitobi” (TAT, 2-jild, 1988)	A-B	Qo‘lyozma asosida to‘liq chop etilgan; tahririy aralashuv aniqlanmagan, qo‘lyozma bilan qiyoslash talab qilinadi
“Devoni Nihoniy” qo‘lyozmalari (inv. 8989; R-89)	A	Birlamchi qo‘lyozma manba; Qo‘qon nusxasi 1915 yilda ko‘chirilgan
“Zaharli hayot” (1916 y. litografiya, inv. 8180)	A	Muallif hayotligidagi nashr
“Zaharli hayot” (1960 y. nashri)	B	Qisqartishlar bilan bosilgani nashrda izohlangan
“Boy ila xizmatchi” (1939 y. tiklangan matn)	V	Asl matn topilmagan; matn boshqa muallif rekonstruktsiyasi
Nashr so‘zboshilari va izohlari (1960, 1988)	V	Talqin hujjati; dalil emas, tarixshunoslik manbasi sifatida qo‘llaniladi

Shkalaning amaliy qiymati “Boy ila xizmatchi” misolida yaqqol ko‘rinadi. Mazkur asarning muomaladagi matni 1939 yilda dramaturg K.Yashin tomonidan tiklangan; nashr izohlarida ochiq yozilganidek, asarning “asl teksti...

hali topilgani yo‘q” [2]. Demak, yarim asr davomida Hamza ijodining cho‘qqisi sifatida talqin qilingan asar aslida boshqa muallif rekonstruktsiyasi edi. Bundan pedagogik xulosa kelib chiqadi: mazkur matndan Hamzaning pedagogik yoki ijtimoiy qarashlarini bevosita keltirib chiqarish ilmiy asossizdir. Mazkur qoida ta’lim amaliyoti uchun ham ahamiyatli: XX asrning 60-90-yillarida maktab dasturida Hamza ijodiga ajratilgan 10-12 soatning 6-7 soati aynan shu asarga berilgan [9], ya’ni bir necha avlod o‘quvchilari shoir haqidagi asosiy tasavvurni V darajasidagi matn orqali shakllantirgan.

XULOSA

1. Hamza pedagogik merosining manba bazasi to‘rt guruhga ajratildi: muallif matnlari, qo‘lyozma va arxiv manbalari, davriy matbuot materiallari hamda ikkilamchi manbalar. Pedagogik xulosalar uchun birinchi va ikkinchi guruh birlamchi ahamiyatga ega. To‘rtta manba bo‘shlig‘i ochiq qayd etildi.

2. Akademik nashrlar matniy jihatdan asliyatga to‘liq muvofiq emas. Aniqlangan qisqartirish, janr o‘zgartirishi va semantik almashtirishlar tizimli xarakterga ega hamda izohsiz amalga oshirilgan; ular aynan merosning aksiologik yadrosiga tegadi. Shu bois tahrirlangan nashrga tayangan har qanday aksiologik xulosa shartli hisoblanadi.

3. Devon she’rlari soniga oid ziddiyatli ma’lumotlar (214 / 218 / 197 / 177 / 205) manbalarning turli hisob birliklaridan kelib chiqqanini ko‘rsatadi. Merosning hajmi va tarkibiga doir har qanday miqdoriy da’vo manba turi ko‘rsatilgan holdagina ilmiy asoslidir.

4. Manbalarning ishonchliligini baholash uchun beshta mezon va uch darajali shkala ishlab chiqildi. Mazkur vosita har bir iqtibosning ilmiy vaznini aniqlash imkonini beradi va uni boshqa meros egalari bo‘yicha tadqiqotlarda ham qo‘llash mumkin.

5. Pedagogik risolalarning uzoq vaqt qo‘lyozma holida qolgani va to‘liq matni faqat 1988 yilgi nashrda e’lon qilingani - pedagogika fanida Hamza didaktik tizimi o‘rganilmay qolishining asosiy ob’yektiv sababidir. To‘liq matnning muomalaga kiritilishi mazkur vazifani bajarish uchun real imkoniyat yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий. Тўла асарлар тўплами. Беш жилдлик. 2-жилд: Педагогик рисолалар. Наср. - Тошкент: Фан, 1988.

2. Шарафиддинов О. Ижодни англаш бахти. - Тошкент: Шарқ, 2004.

3. Каримов Н. XX аср ўзбек адабиёти тараққиёти. - Тошкент: Фан, 2012.

4. Қосимов Б. Миллий уйғониш: жасорат, маърифат, фидойилик. - Тошкент: Маънавият, 2002.

5. Амонов Ш. Ҳамза шеърияти: манба ва матн тадқиқи // Ҳамза ва XX аср ўзбек адабиёти: мақолалар тўплами. - Қўқон, 2019.

6. Жўрабоев О. «Девони Ниҳоний»нинг яратилиш тарихи ва манбалари // Ҳамза ва XX аср ўзбек адабиёти: мақолалар тўплами. – Қўқон, 2019.

7. Долимов У. Туркистонда жадид мактаблари.- Тошкент: Университет, 2006.

8. Султон И. Ҳамза ҳақида сўз // Ёшлик, 1989. - № 3.

9. Абдураҳмонова Б. Ҳамза асарларининг таълим босқичларида ўрганилиши масаласи // Педагогик маҳорат, 2020. - № 4.

10. Корнетов Г.Б. Цивилизационный подход к изучению всемирного историко-педагогического процесса. - М.: ИТПиМИО РАО, 1994.

ABDULLA AVLONIYNING “TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ” ASARIDAGI TARBIYA KONSEPSIYASI VA UNING ZAMONAVIY TARBIYA NAZARIYASI UCHUN AHAMIYATI

Kadirova Gulruhsor G‘olibjonovna,
Qo‘qon universiteti Andijon filiali Pedagogika,
psixologiya va jismoniy madaniyat kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Tezisda jadid ma’rifatparvari Abdulla Avloniyning 1913-yilda nashr etilgan “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi tarbiya konsepsiyasi tahlil qilinadi. Asarda bayon etilgan tarbiya davrlari va subyektlari, badan, fikr va axloq tarbiyasining o‘zaro bog‘liqligi hamda “yaxshi xulqlar” tizimi yoritiladi. 31 ta “yaxshi xulq” to‘rt guruhga ajratilib, ularning tarkibiy nisbati aniqlanadi. Avloniy qarashlari G. Spenser va I. G. Pestalotsi g‘oyalari hamda zamonaviy ijtimoiy-emotsional ta’lim (SEL) modeli bilan qiyoslanadi.

Kalit so‘zlar: Abdulla Avloniy, jadid pedagogikasi, tarbiya nazariyasi, axloqiy tarbiya, badan tarbiyasi, fikr tarbiyasi, ijtimoiy-emotsional ta’lim.

Abstract. The thesis analyzes the concept of education in "Turkiy Guliston Yokhud Akhloq" (The Turkish Gulistan or Morality), published in 1913 by the Jadid enlightener Abdulla Avloniy. It highlights the periods and subjects of education, the interconnectedness of physical, mental, and moral education, and the system of "good virtues" described in the work. The 31 "good virtues" are

divided into four groups, and their structural proportions are determined. Avloniy's views are compared with the ideas of H. Spencer and J. H. Pestalozzi, as well as the modern Social-Emotional Learning (SEL) model.

Keywords: Abdulla Avloniy, Jadid pedagogy, theory of education, moral education, physical education, mental education, social-emotional learning.

KIRISH

Globallashuv va raqamli muhit sharoitida yoshlar tarbiyasi masalasi butun dunyoda ta’lim siyosatining markaziy mavzularidan biriga aylandi. Ko‘plab mamlakatlarda ta’lim mazmuniga ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalar, o‘z-o‘zini boshqarish va fuqarolik mas’uliyatini rivojlantirishga qaratilgan dasturlar kiritilmoqda. O‘zbekistonda ham umumta’lim maktablarida “Tarbiya” fanining o‘qitilishi tarbiya nazariyasini milliy pedagogik meros asosida boyitish zaruratini kun tartibiga qo‘ydi.

Bu jihatdan jadid ma’rifatparvari Abdulla Avloniyning (1878-1934) “Turkiy guliston yoxud axloq” asari alohida ahamiyatga ega. Asar muallifning o‘zi ta’kidlaganidek, “birinchi maktablarimizning yuqori sinflarida ta’lim bermak” uchun mo‘ljallangan darslik sifatida yaratilgan [1]. Biroq u oddiy axloq kitobidan ko‘ra kengroq bo‘lib, o‘zida yaxlit tarbiya konsepsiyasini mujassam etadi. Avloniy merosiga bag‘ishlangan ko‘plab ishlarda asosan uning ma’rifatparvarlik faoliyati va alohida axloqiy g‘oyalari yoritilgan [2; 3]. Asardagi tarbiya tizimining ichki tuzilmasi va uning xalqaro pedagogik fikr bilan qiyosiy tahlili esa yetarli darajada amalga oshirilmagan.

“Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi tarbiya konsepsiyasining tarkibiy tuzilmasini aniqlash va uni zamonaviy tarbiya nazariyasi bilan qiyoslashdan iborat. Tadqiqotda asar matnini tizimli-tarkibiy tahlil qilish, “yaxshi xulqlar”ni mazmuniga ko‘ra tasniflash (sifatiy kontent-tahlil) va qiyosiy-pedagogik tahlil metodlaridan foydalanildi.

ASOSIY QISM

Avloniy tarbiyani uzluksiz jarayon sifatida talqin etadi va uni “tug‘ulgan kundan boshlamak” zarurligini ta’kidlaydi [1]. Muallif tarbiya mas’uliyatini aniq taqsimlaydi: uy tarbiyasi “ona vazifasidur”, maktab va madrasadagi tarbiya esa “ota, muallim, mudarris va hukumat vazifasidur” [1]. Bu yondashuvni tarbiyaning *ko‘p sub’yektli institutsional modeli* deb baholash mumkin. Unda oila, maktab va davlat umumiy maqsad yo‘lida bir-birini to‘ldiruvchi bo‘g‘inlar sifatida qaraladi. XX asr boshidagi Turkiston sharoitida tarbiyada davlatning mas’uliyatini alohida ko‘rsatish ma’rifiy islohotni ijtimoiy siyosat darajasiga ko‘tarishga intilishni anglatar edi.

Asarning nazariy o‘zagini tarbiyaning uch yo‘nalishi tashkil etadi. Birinchisi badan tarbiyasi: Avloniy “badanning salomat va quvvatli bo‘lmog‘i

insonga eng kerakli narsadur” deb yozadi va “fikr tarbiyasi uchun mahkam va sog‘lom bir vujud kerakdur”, deb ta’kidlaydi [1]. Ikkinchisi fikr tarbiyasi bo‘lib, muallif uni “muallimlarning diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifa” deb ataydi [1]. Uchinchisi axloq tarbiyasi: bunda muallimlarning “darslarini amal ila chaqishtirib o‘rgatmaklari”, ya’ni shaxsiy namuna orqali tarbiyalashlari talab etiladi [1].

Bu uch yo‘nalish izchil mantiqiy zanjir hosil qiladi: sog‘lom tana fikr tarbiyasining sharti bo‘lsa, tarbiyalangan fikr axloqni anglab amal qilishning asosiga aylanadi. Shu tarzda Avloniy tarbiyaning jismoniy, aqliy va axloqiy tarkiblarini bir-biridan ajratmasdan, yaxlit tizim sifatida ko‘radi. Bu yondashuv mumtoz Sharq axloq asarlaridagi “nafs tarbiyasi” an’anasidan farq qilib, tarbiyani maqsadli pedagogik jarayon sifatida tizimlashtiradi.

Asarda axloq “insonlarni yaxshilikka chaqirguvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilm” deb ta’riflanadi [1] va 31 ta “yaxshi xulq” alohida boblarda bayon etiladi. Ular tadqiqot davomida mazmuniga ko‘ra to‘rt guruhga ajratildi (1-jadval).

1-jadval.

“Turkiy guliston yoxud axloq”dagi “yaxshi xulqlar”ning tasnifi

Guruh	Tarkibiga kirgan xulqlar	Soni	Ulushi
Irodaviy-shaxsiy (o‘z-o‘zini boshqarish)	g‘ayrat, riyozat, qanoat, shijoat, sabr, hilm, intizom, miqyosi nafs, iqtisod, viqor, nazofat	11	35,5 %
Ijtimoiy-fuqarolik	vatanni suymak, hifzi lison, itoat, haqshunoslik, xayrixohlik, munislik, sadoqat, muhabbat, afv	9	29,0 %
Diniy-ma’naviy	diyonat, islomiyat, vijdon, iffat, hayo, xavf va rajo, haqqoniyat	7	22,6 %
Aqliy-bilish	fatonat, ilm, idrok va zako, nazari ibrat	4	12,9 %
Jami		31	100 %

Tasniflash ayrim xulqlar uchun shartli ekanini qayd etish lozim. Masalan, “iqtisod” ham shaxsiy, ham ijtimoiy sifat sifatida talqin qilinishi mumkin. Shunga qaramay, natijalar muhim bir qonuniyatni ko‘rsatadi: Avloniy tizimida eng katta ulushni irodaviy-shaxsiy sifatlar, ya’ni insonning o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati egallaydi. Intizomning ta’rifi bunga yaqqol misol bo‘ladi: “ishlarimizni har birini o‘z vaqtida tartibi ila qilmak” [1]. Ijtimoiy-fuqarolik

sifatlari ikkinchi o‘rinda turadi. Ular orasida “vatanni suymak”ning alohida xulq sifatida ajratilishi jadid pedagogikasining milliy-ma’rifiy yo‘nalishini aks ettiradi. Diniy-ma’naviy sifatlar tizimda saqlab qolingan bo‘lsa-da, umumiy tarkibda ustun mavqega ega emas. Bu holat jadidlar diniy axloqni inkor etmasdan, unga ijtimoiy va shaxsiy faollik sifatlarini qo‘shish orqali yangilaganini ko‘rsatadi.

Avloniyning badan, fikr va axloq tarbiyasidan iborat uchligi Yevropa pedagogikasidagi o‘xshash modellar bilan tipologik yaqinlikka ega. I. G. Pestalotsi “aql, qalb va qo‘l” uyg‘unligiga asoslangan tabiatga muvofiq tarbiyani ilgari surgan [4]. G. Spenser esa “Education: Intellectual, Moral, and Physical” (1861) asarida tarbiyani aqliy, axloqiy va jismoniy yo‘nalishlarga ajratgan [5]. Mavjud manbalar asosida Avloniy bu asarlar bilan bevosita tanish bo‘lgan deb da’vo qilish mumkin emas. Biroq bunday tipologik o‘xshashlik jadid pedagogikasining o‘z davrining umumjahon pedagogik tafakkuri bilan hamohang rivojlanganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, Avloniyda axloqiy tarbiya islomiy axloq kategoriyalari va milliy-vatanparvarlik g‘oyalari bilan boyitilgan. Bu esa uning konsepsiyasiga o‘ziga xos madaniy mazmun beradi.

Zamonaviy nuqtai nazardan qaraganda, Avloniy tizimi ijtimoiy-emotsional ta’lim (SEL) modellari bilan ham kesishadi. CASEL tashkilotining keng tarqalgan modelida o‘z-o‘zini anglash, o‘z-o‘zini boshqarish, ijtimoiy onglilik, munosabat ko‘nikmalari va mas’uliyatli qaror qabul qilish kabi beshta kompetensiya ajratiladi [6]. Avloniydagi irodaviy-shaxsiy sifatlar (sabr, hilm, intizom, miqyosi nafs) “o‘z-o‘zini boshqarish” kompetensiyasiga, ijtimoiy sifatlar (xayrixohlik, munislik, hifzi lison, afv) esa “ijtimoiy onglilik” va “munosabat ko‘nikmalari”ga mazmunan yaqin turadi. Farq shundaki, SEL modeli asosan psixologik ko‘nikmalarga tayanadi. Avloniy esa bu sifatlarni axloqiy-qadriyatli asosga quradi va vatan hamda jamiyat oldidagi mas’uliyat bilan bog‘laydi.

Tahlil asosida Avloniy merosidan bugungi tarbiya amaliyotida foydalanishning uch yo‘nalishini ajratish mumkin. Birinchidan, oila, maktab va davlat mas’uliyatini aniq taqsimlagan ko‘p subyektli model zamonaviy “oila-maktab-mahalla” hamkorligini tashkil etishda nazariy tayanch bo‘lib xizmat qiladi. Ikkinchidan, badan, fikr va axloq tarbiyasining birligi tamoyili jismoniy tarbiya, aqliy rivojlanish va qadriyatlar tarbiyasini alohida fanlar doirasida emas, yaxlit tarbiyaviy muhitda uyg‘unlashtirish zaruratini asoslaydi. Uchinchidan, “yaxshi xulqlar” tizimidagi har bir sifat ta’rifi, misollar va ibratli hikoyalar asosida bayon etilgani keys va muhokamaga asoslangan axloqiy tarbiya metodikasini ishlab chiqish uchun tayyor didaktik material beradi. Bunda asar

matnini zamonaviy tilga moslashtirish va o‘quvchilar yoshiga mos topshiriqlar bilan boyitish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Tahlil natijalari quyidagi xulosalarga olib keldi. Birinchidan, “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida tarbiyaning davrlari, sub’yektlari, yo‘nalishlari va mazmunini qamrab olgan yaxlit tarbiya konsepsiyasi mavjud. Ikkinchidan, Avloniy badan, fikr va axloq tarbiyasini o‘zaro bog‘liq tizim sifatida talqin etgan. Bu yondashuv o‘z davrining Yevropa pedagogik tafakkuri bilan tipologik jihatdan hamohangdir. Uchinchidan, “yaxshi xulqlar” tizimida irodaviy-shaxsiy va ijtimoiy-fuqarolik sifatlari ustunlik qiladi. Bu jadid tarbiya idealining faol, o‘z-o‘zini boshqara oladigan va jamiyat oldida mas’ul shaxsga qaratilganini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalaridan umumta’lim maktablaridagi “Tarbiya” fani mazmunini takomillashtirishda, bo‘lajak o‘qituvchilarga “Pedagogika tarixi” va “Tarbiya nazariyasi” fanlarini o‘qitishda hamda milliy tarbiya an’analarini zamonaviy ijtimoiy-emotsional ta’lim modellari bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan ilmiy-metodik ishlanmalarni yaratishda foydalanish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent, 1913. [Zamonaviy yozuvdagi matni: URL: https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/abdulla-avloniy/abdulla-avloniy-turkiy-guliston-yoxud-axloq/]

2. Khalid A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. – Berkeley: University of California Press, 1998.

3. Qosimov B. Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoyilik. – Toshkent: Ma’naviyat, 2002.

4. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. – М.: Педагогика, 1981.

5. Spencer H. Education: Intellectual, Moral, and Physical. – London: Williams and Norgate, 1861.

6. CASEL. What Is the CASEL Framework? – URL: https://casel.org/fundamentals-of-sel/what-is-the-casel-framework/

MUNDARIJA

MUALLIF(LAR) VA MAQOLA NOMI	Sahifa raqami
G‘.Zaxidov. Najot -ta'limda	4
X.Ibraimov. Milliy tarbiya-buyuk tuyg'u	5
Temur Xo‘ja Usmonxo‘ja o‘g‘li. Jadidlar merosi-zamonaviy ta'lim va ma'rifat sari	6
Uon Don Yon. O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda besh o'lchovli ta'limning o'rni	7
Азимова М. Проблемы и решения интеграции цифровых технологий в педагогический процесс с учётом толерантности.	10
Халмуратова М. Влияние рефлексивного подхода на развитие культурного мышления будущих учителей начальных классов	15
Абиева Ю. Педагогические основы формирования нравственных качеств младших школьников в контексте экономического воспитания	22
Qo‘chqarova F. “Pedagogika va psixologiyani o‘qitishda innovatsion va raqamli texnologiyalarning o‘rni”	28
Orziqulov X. “Axborot kommunikatsiya vositalari orqali ta’lim sifatini oshirishdagi muammolar va yechimlar”	34
Abduraxmonova N. “Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning ijodiy fikrlash malakasini shakllantirishning zamonaviy pedagogik texnologiyalari” й процесс с учётом толерантности”	39
Sh.Kurbanova “Integration of Digital Technologies into the Pedagogical Process”	46
Djanpeisova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga sensorli ta’limning ta’siri	53
Jaloliddinova M. “Bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy transversal - raqamli savodxonlik kompetensiyasi shakllantirish”	59
Davlatova S. Boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarining ta’limiy va tarbiyaviy ahamiyatini oshirishda raqamli texnologiyalar integratsiyasining samaradorligi	67
X.Orziqulov. Bo‘lajak psixologlarning nutqiy ko‘nikma va malakalarini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlari	73
Erkinjonova G. Bo‘lajak o‘qituvchilarning etnoestetik madaniyatini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari	78
Эшкуватова М. Использование it-технологий в преподавании русской литературы: инновационные подходы и практические решения ноу	85

Najmetdinov M. O‘quvchilarning sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda multiplatformadan foydalanish	91
Xolmurodov B. Mustaqil ta’limda ai texnologiyalari va an’anaviy yondashuvning samaradorlik taqqoslanishi	98
Abdurakhmonova A. The use and effectiveness of online platforms in teaching english: the case of higher education in Uzbekistan	104
Ibroximova G. Boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarida raqamli texnologiyalarni pedagogik jarayonga integratsiya qilishning nazariy-metodologik asoslari	109
Najmetdinova N. O‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirishda sun’iy intellektning o‘rni	118
Qoshaqova G. Integrating digital platforms into pedagogical practice: evidence from empirical studies	125
Ashurova G. Sun’iy intelekt va uning psixologik sohalarda qo’llanilishi.	135
Olimov S. Psixologiyada sun’iy intellekt va innovatsion diagnostika natijalarini tahlil qilish muammolari va yechimlari	141
Eshonqulova G. Ruhiy salomatlik masalasida biblioterapiya va sun’iy intellekt integratsiyasi	146
Худойбердиева М. Творческое рисование и искусственный интеллект: новое направление психологической диагностики	152
Boymirzayeva N. Pedagoglarda kasbiy stressing raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt kontekstida namoyon bo‘lishi	159
Karimova S. Bolalar psixalogiyasining buzilish sabablari va davolash profilatikasi.	165
Xaydarova X. Ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш масалалари.	174
Axmedov I. Virtual story telling with proverbs: using ar/vr to teach cultural values in uzbek and English	176
Nu’monova M. Esl nutqiy matnlarni tushunishni immersiv hikoya orqali rivojlantirish: ta’limda ar/vr texnologiyalarining amaliy qo‘llanilishi	181
Akbarova D. The advantages and limitations of digital laboratories for teaching pronunciation in language education	186
Imomaliyeva M, Tursunova N. O‘zbek folklori namunalarini o‘qitishda steam ta’lim texnologiyasining o‘rni va ahamiyati	193
OrziqulovX, Qambarova B. Steam va loyihaviy ta’lim metodikalarining psixologik-pedagogik imkoniyatlari	199

Miraxmedova L Steam va loyihaviy ta’lim metodikalari	203
Jumanova Sh.“Raqamli adabiyotlar va kutubxonalardan samarali foydalanish usullari”.	209
Rizayev B. Professional-texnik ta’limi muassasalarida qishloq xo‘jaligi sohasi uchun malakali mutaxassislar tayyorlash (1960–1970 yy.).	214
Soyibnazarov A. Informatika va axborot texnologiyalari fani o‘qituvchilarini malakasini oshirishda raqamli platformalarning o‘rni va ahamiyati.	220
Jaloliddinova M. Pedagog kadrlar malakasini oshirishda raqamli platformalar va onlayn ta’lim imkoniyatlari (tarbiyachilar misolida)	226
Akhmadjonov A. Enhancing pedagogical competence in higher education through online learning modalities	231
Yokubjonova D. The role of digital technologies and online learning tools in enhancing the professional development of teaching staff	238
Olimova S. Inklyuziv ta’lim va kadrlar malakasini oshirishda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish	242
Murtozaqulova N. Onlayn ta’lim va pedagoglar malakasini oshirish	247
Akramova F. Pedagogika va psixologiyani o‘qitish asosida yoshlarni oilaga tayyorlashning dolzarb yo`nalishlari.	254
Qobilova Z. Mumtoz asarlarni sharhlab o‘rganish tajribasidan	260
Djuxonova N. O‘smir xulq-atvorida o‘zi -o‘zini boshqarishga o‘quv faoliyatining ta’siri	268
Babayeva D. “Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish mazmuni”	272
Olimov B. Fizikani amaliy yonalishini kuchaytirishda raqamli ta’lim dasturiy vositalaridan foydalanish imkoniyatlari	276
Maxkamov A. Ta’lim jarayonlari orqali sog‘lom turmush tarzining asosiy yo‘nalishlariga o‘rgatish	281
Jumanova Sh. Badiiy o‘qish darslarida ijodiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik asoslari	285
Teshaboyeva Z. Zamonaviy o‘zbek nasrini o‘qitishda ilmiy tadqiqotlarning o‘rni	291
Orziqulov X. Pedagogik jarayonda til va adabiyotning o‘rni va tarbiyaviy tasiri.	298
Imomaliyeva M., Niyozov M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash	303
Tursunova N. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalarini tahlil qilishda interfaol metodlar.	308

Imomaliyeva M. Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) asosida punktuatsiyani o‘rgatish metodikasi.	311
Komiljonova G. Integratsiyalangan ta’lim orqali talabalar kompetensiyalarini rivojlantirish.	316
Sadriddinova Z. “Ilm-fan va ta’lim integratsiyasi: forobiy qarashlari va zamonaviy yondashuvlar”	323
Eraliyeva Z. “Ijodkorlik”, “badiiy tafakkur” va “ijodiy tafakkur madaniyati” tushunchalarining falsafiy, psixologik va pedagogik xususiyatlari”	329
Sanginova G. Bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirishning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish	337
Yuldashev S. Alohida yordamga ehtiyoji bo’lgan boshlangich sinf o’quvchilarini nutqiy muloqot ko’nikmalarini shakllantirishni takomillashtirish	343
Valiyeva N. “Fanlararo integratsiya orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dizayn fikrlashlarini rivojlantirish”	347
Olimov A. Teskari sinf texnologiyasida o‘qitishning afzalliklari	354
Маҳмудов У.., Каримова М. Роль телемедицинских образовательных программ в контроле сахарного диабета 1 типа: обзор современных исследований	361
Khojamberdiyev O. Enhancing the teaching of benign prostatic hyperplasia (bph) prevention through augmented reality technology	368
Махсуджонов О. Жадидлар фидокорлиги ва уни иқтидорли ёшларга ўргатиш йўллари ҳақида	372
Kalendarova Z. Fanlararo integratsiyalash asosida o‘tiladigan darslarga qo‘yiladigan didaktik talablar	377
Sayfetdinov S. Stages of teaching urology and pedagogical principles	381
Abdumutalipov N. Bo‘lajak o‘qituvchilarda akmeologik kompetensiyalarni shakllantirish jarayonining pedagogik xususiyatlari	384
Do‘stbekova M. Grafik organayzerlarning o‘quvchilar tafakkurini faollashtirishdagi roli	388
Raximova D. Multimedia vositalari asosida ta’lim jarayonini raqamlashtirish	393
Imomova N. Talabalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari	399
Javharova N. Milliy uyg‘onish adabiyoti va tarbiya. “Yurt” jurnalida chop etilgan “Istiqbolda bizning hayot” nomli maqolaning pedagogik talqini	402
Anvarov F. Odam anatomiyasi va fiziologiyasi fanini o‘qitishda axborot komunikatsiya texnologiyalarining o‘rni	409

Inomova D. Mukarrama Murodova uslubining o‘ziga xosligi	417
Raimova H. O‘zbek xalq og‘zakı ıjodını o‘qıtıshda zamonaviy yondashuvlarnıng dıdaktık ımkonıyatları	420
Ziyouddinova G. She’riyatda vatan mavzusi (Muhiddin Omon she’riyati misolida)	426
Boymirzayeva Sh. Maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagoglarining kreativligini rivojlantirish	431
Turdaliyeva N. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faoliyatga o‘rgatishning o‘ziga xos xususiyatlari	440
Ibrohimova G. Xalq o‘yinlarining millatning aksi sifatidagi tadqiqi	450
Baxtiyorova M. Hamza pedagogik merosining manba zahirasi	453
Kadirova G. Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi tarbiya konsepsiyasi va uning zamonaviy tarbiya nazariyasi uchun ahamiyati	464